

Kampen om euron

Kampen om euron

Henrik Oscarsson & Sören Holmberg (red.)

Statsvetenskapliga institutionen
Göteborgs universitet

Adress:
Statsvetenskapliga institutionen
Göteborgs universitet
Box 711
405 30 GÖTEBORG

Beställningar:
Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet,
fax: 031-773 45 99, tfn 031-773 12 25

Kampen om euron
Henrik Oscarsson & Sören Holmberg (red)
Upplaga 1:1
ISBN 91-89246-15-2
© 2004 Författarna
Administrativ redaktör: Kerstin Gidsäter
Omslag: Kerstin Holmstedt
Tryck: Grafikerna Livréna i Kungälv AB
Kampen om euron utgör rapport nr 22 i Statistiska centralbyråns
skriftserie Valundersökningar

Att mångfaldiga innehållet i denna bok, helt eller delvis, utan medgivande av författarna, är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande såsom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

Innehåll

Förord	7
1. Folket mot eliten • Henrik Oscarsson & Sören Holmberg	9
<i>Svensk EU-opinion</i>	
2. Valspurten avgjorde inte • Sören Holmberg	21
3. EU- och EMU-medlemskapets konsekvenser • Rutger Lindahl	45
4. Bristande förankring • Martin Brothén	61
<i>Partier under press</i>	
5. Ännu inte marginaliserade partier • Sören Holmberg	81
6. Ja-sidans skuldbörda • Mikael Gilljam	101
7. Kristdemokrater på båda sidor • Douglas Brommesson	107
8. Det terminologiska misstaget • Bo Rothstein	121
9. Svenskarna, euron och nationalismen • Anders Widfeldt	133
<i>Valkampen</i>	
10. Den långsiktiga pressbevakningen • Ulf Wallin	153
11. Medierna som beslutsunderlag • Kent Asp	175
12. Mediebilder av argumenten • Bengt Johansson	191
13. Den omöjliga förlusten • Jesper Strömbäck	201
14. Förlorarnas reaktioner, och vinnarnas • Peter Esaiasson	221
15. Det underskattade samtalet väljarna emellan • Christina Ribbhagen & Maria Pettersson	239

Valutgången

16. Det delade landet • Henrik Oscarsson	257
17. Varför är inte stockholmare som andra svenskar? • Johan Martinsson	281
18. Ideologi fällde euron • Henrik Oscarsson	299
19. Varför euron splittrar Sverige • Maria Oskarson	321
20. Nya skiljelinjer? De fria logotyperna och EMU • Ulf Bjereld & Marie Demker	335
21. Personfaktorns betydelse • Lena Wängnerud	351
22. Väljarnas EU-kunskaper • Henrik Oscarsson	369
23. Välfärdsnöje och EU-skepticism • Staffan Kumlin	385
24. Hemkänsla • Linda Berg	413
25. Kompisen som inte ville leka • Mette Anthonsen & Johan Karlsson	431
26. It's the Economy, Stupid! • Sören Holmberg	447
27. Kampen om euron • Henrik Oscarsson & Sören Holmberg	457

Tabellbilaga

Författarpresentation

Förord

K*ampen om euron* är det största gemensamma bokprojekt som hittills genomförts vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Med 27 kapitel och 24 medverkande författare är vi stolta att kunna presentera en bred analys av varför folkomröstningen om euron 2003 slutade som den gjorde. I antologin studeras dramats huvudaktörer – i första hand väljarna, men också partierna, medierna, kampanjmakarna och riksdagsledamöterna.

Bokens resultat bygger på många olika typer av material, men i huvudsak på Folkomröstningsundersökningen 2003 som genomfördes av Statsvetenskapliga institutionen i samarbete med Statistiska centralbyrån. Undersökningen ingår i den långa serie av valundersökningar som genomförts i samband med varje ordinarie riksdagsval, folkomröstning och Europaparlamentsval sedan 1956. Serien av svenska valundersökningar är fritt tillgänglig för forskning och kan beställas från Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD): www.ssd.gu.se.

I likhet med tidigare studier var folkomröstningsundersökningen 2003 ett lagarbete. Henrik Oscarsson och Sören Holmberg har haft det vetenskapliga ansvaret. Hos SCB har Richard Öhrvall varit huvudansvarig för undersökningen med Ingrid Fekkes som ansvarig för fältarbetet. Vi vill rikta ett särskilt tack till SCBs intervjuarkår som med hårt arbete säkerställer en hög kvalitet i besöksintervjuerna.

Ett stort tack också till Per Hedberg som i Göteborg har ansvarat för administration, kodning, filbyggnad och databearbetningar. Malin Forsberg har genomfört det omfattande kodningsarbetet av alla intervjuerna. Jakob Bjur, Christina Jonsson, Anna Levin, Anna Olsén och Jenny Wiik har kodat allt material på medieområdet. Marje Ekengren genomförde den noggranna kodningen av öppna svar från den speciella EMU-panelen 2003 och hjälpte till med den avslutande korrekturläsningen. Kerstin Gidsäter har med säker hand koordinerat utskrifter, redigering, korrektur och bokproduktion. Maria Pettersson har ansvarat för informationsspridningen i samband med publiceringen. Tack för all hjälp!

Kampen om euron har blivit verklighet tack vare de tjugofyra forskare som skrivit egna bidrag till boken och deltagit i bokprojektets seminarier. Redaktörerna riktar ett varmt tack till alla som ville bidra med kunskaper, insikter, värdefulla synpunkter och, inte minst, hårt arbete med egna analyser. Ett stort tack går också till SIEPS – Svenska Institutet för Europapolitiska Studier – som genom ett finansiellt stöd möjliggjort för oss att anordna seminarier under arbetets gång och bidragit till spridning av våra forskningsresultat. Henrik Oscarssons forskning inom ramen för Valforskningsprogrammet har blivit möjlig tack vare att Vetenskapsrådet finansierat hans forskarassistentanställning.

Kampen om euron tillägnas utrikesminister Anna Lindhs minne.

Göteborg och Washington D.C. i november 2004

Henrik Oscarsson   Sören Holmberg

Kapitel 1

Folket mot eliten

Henrik Oscarsson och Sören Holmberg

Folkomröstningar är på frammarsch. Sedan de första folkomröstningarna för omkring tvåhundra år sedan har det hållits cirka 1 400 nationella folkomröstningar i världen, varav hälften under de senaste femton åren. Ungefär en tredjedel av alla dessa folkomröstningar har hållits i ett enda land – i Schweiz.

På lokal- och regional nivå har det genom åren hållits ännu fler folkomröstningar, inte minst i de västra delstaterna i USA och i tyska Bayern. Antalet lokala och regionala folkomröstningar i USA var fler än någonsin tidigare under 1990-talet, omkring trehundrafemtio. I Bayern har mer än tusen lokala folkomröstningar hållits sedan möjligheten introducerades 1995 (Kaufmann 2004). Även i Sverige håller lokala folkomröstningar på att bli vanligare. Vi har hittills haft ett åttiotal sedan kommunallagen gjorde lokala omröstningar möjliga 1977.

Andra länder förutom Schweiz som folkomröstar ofta på nationell nivå är Australien och Italien. I Norden är Danmark en relativt flitig användare av folkomröstningar med aderton omröstningar sedan den första 1916. Men det finns också demokratier som aldrig haft någon nationell folkomröstning. Fem länder ingår i denna grupp – Indien, Japan, Israel, USA och Holland.

Hitler, Hussein och Napoleon

Tyskland hade en serie nationella folkomröstningar under mellankrigstiden som avskräckte och har inte haft någon sedan den 10 april 1938 då 99,0 procent godkände Österrikes Anschluss till Tredje riket. I den parallella omröstningen i Österrike samma dag uppgavs ännu fler ha röstat ja (99,7 procent). Valdeltagandet rapporterades ha varit 99,7 procent i båda länderna. Resultaten illustrerar att folkomröstningar kan manipuleras och utnyttjas propagandistiskt precis som alla val, inklusive parlamentsval. Men det är knappast någon tvekan om att många av

de mest flagranta exemplen på fabricerade valutslag just kan hämtas från folkomröstningshistorien.

I totalitära stater brukar folkomröstningar ofta sluta med 98-99 procent ja. Något över hälften av alla folkomröstningar i Afrika fram till 1993 slutade med minst 98 procent ja. Elva av Egyptens nitton folkomröstningar mellan 1956-1993 rapporterades ha givit 99,9 procent ja. Lägst ja-andel uppvisade en omröstning 1990 med 92,7 procent (Butler and Ranney 1994). Saddam Husseins folkomröstning 1995 som gav honom ytterligare sju presidentår hade ett valdeltagande på 99,89 procent och en ja-andel på 99,96 procent (Gallagher and Uleri 1996).

När man tar del av siffror som de citerade från *Alla Folkomröstningars Moder* undrar man vilka diktatorer tror de lurar eller imponerar på med så uppenbart manipulerade resultat. Kanske lurar de bara sig själva. Men tekniken är gammal. Han som hittade på det hette Napoleon. År 1800 godkändes han som konsul i Frankrike i en folkomröstning där 99,9 procent röstade ja. Två år senare blev han vald till konsul för resten av livet med 99,8 procent stöd. Napoleons karriär kröntes sedan 1804 när han valdes till kejsare med en ja-röst på 99,7 procent. Från 99,9 procent till 99,7 – stödet för Napoleon gick uppenbarligen nedåt långt före Waterloo. Men det var ingen fara. Han fick tillräckligt med röster för att bli kejsare. Hitler var inte lika framgångsrik i den tyska folkomröstning som 1934 godkände honom som Führer och kansler. Han fick ”bara” 88,2 procent av rösterna.¹

Betyg på folkomröstningar

Men alla fabricerade folkomröstningsresultat får inte överskugga faktumet att de allra flesta folkomröstningar i demokratiska stater har varit seriösa utan så uppenbara manipulationer som Napoleon, Saddam

---

¹ Sverige har indirekt varit inblandat i tre folkomröstningar med mycket klara utslag. År 1877 röstade 99,7 procent av de röstberättigade på den svenska koloniön S:t Barthélemy ja till en återförening med Frankrike (351 röster mot 1). År 1905 förlorade Sverige nästa territoriella folkomröstning. Norge förlorades. Hela 99,9 procent av norrmännen rapporterades ha röstat ja till att lämna unionen med Sverige. Endast 184 norrmän insåg det framsynta med en fortsatt union och röstade nej till den norska utbrytningen. Hela 368 200 röstade ja och därmed emot unionstanken. Valdeltagandet var imponerande 84,8 procent. År 1919 vann Sverige närapå tillbaka en del av Finland i en folkomröstning på Åland där 96 procent röstade ja till en återförening med Sverige. Men den nya självständiga staten Finland vägrade, så det blev inget. Sverige har inte varit bra på territoriella folkomröstningar - två förlorade folkomröstningar och två förlorade territorier, en vunnit folkomröstning, men inget vunnit territorium.

Hussein och Hitler sysslade med. Helt utan problem är dock inte folkomröstningar i de bästa av demokratier. Ett institut som ägnar sig åt att propagera för folkomröstningar – *Initiative & Referendum Institute (IRI)* – genomför sedan några år systematiska utvärderingar av hur fria och rättvisa olika folkomröstningar är och hur förutsättningarna för ett utvidgat användande ser ut i världens olika länder.

När IRI utvärderade elva EU/EMU-omröstningar 2003 hamnade Sverige på en föga smickrande plats mot botten. Sex länders folkomröstningar fick bättre betyg än Sverige, fyra fick samma och en folkomröstning (Rumäniens) fick ett sämre betyg. Sveriges euro-omröstning fick betyget ”*partly free, mostly fair*”. IRI hänvisar till tre positiva saker – högt valdeltagande, intensiv och balanserad debatt och att en majoritet av väljarna bedömde folkomröstningen som ”rättvis”. På den negativa sidan pekas på två saker – att kampanjfinansieringen endast delvis offentliggjordes och att statsministern uttalade sig negativt om folkomröstningsinstitutet (IRI 2004).

Sverige rankas lika dåligt när IRI bedömer olika länders förutsättningar och praxis när det gäller fria och rättvisa folkomröstningar. En sjugradig skala används. Demokratier med frekventa folkomröstningar och folkinitiativ hamnar högt, som Schweiz och Italien, men också Danmark placeras högt. Sverige hamnar först på nivå fyra tillsammans med länder som Ungern, Storbritannien, Finland, Estland, Tyskland, Rumänien och Malta, och under rubriken ”*The Hesitant*”. Motiveringen är inte vacker: ”The political elites in the countries in this category appear to be afraid of popular participation in political decision-making, whether out of fear of having to share power or because of concrete historical experience..”

IRIs negativa omdöme när det gäller Sverige beror till en del på att organisationen kämpar för ökad direktdemokrati med fler och fördjupade folkomröstningar. De bedömer inte folkomröstningarna som ett komplement inom ramen för en i huvudsak representativ demokrati. I en sådan bedömning skulle de svenska folkomröstningarna eventuellt komma något bättre ut. Men knappast mycket bättre. Den svenska erfarenheten av folkomröstningar är tämligen dystert. Därom är de flesta bedömare ense. Vi har räknat mäns och kvinnors röster separat (1922), använt tre svårtolkade alternativ att välja mellan (1957, 1980) och struntat i en rådgivande folkomröstnings mycket klara resultat utan att ordna en ny folkomröstning (1955). De båda EU/EMU-omröstningarna 1994 och 2003 är kanske våra två mest anständiga folkomröstningar,

även om de totala ekonomiska resurserna i båda fallen var mycket ojämnt fördelade mellan ja- och nej- alternativen.

Frågeställning

Vi har blivit bättre, men om vi blivit bra kan diskuteras. Och det är vad IRI gör och kommer fram till ett relativt negativt besked. Som forskare kan vi inte gå lika snabbt och drastiskt fram som IRI, men frågeställningen är viktig och måste därför behandlas seriöst. Det kommer vi att försöka göra i denna bok. Vår huvudfrågeställning gäller alltså hur folkomröstningen 2003 fungerade som beslutsmetod i den svenska representativa demokratin. Jämförelsematerial hämtas från tidigare svenska folkomröstningar, främst 1994 och 1980, och från internationell komparativ forskning; men också från teoretiska föreställningar och normativa ideal. Uppläggningsmässigt kommer vi att arbeta med folkomröstningen 2003 både som en beroende och som en oberoende variabel. Vi vill *förklara* vad som hände, men också studera några olika *konsekvenser* av vad som hände. I det första fallet studerar vi sådana saker som väljarbeteende, kampanjeffekter, mediernas valrörelsebevakning och partiernas inverkan. När det gäller konsekvenser fokuserar vi på folkomröstningens effekter när det gäller tilltron till folkomröstningsinstitutet, tilltron mer allmänt till politiker och svensk demokrati och vad som hände med partiernas ställning, men vi studerar också hur Sverige bilden utomlands påverkades.

Tidigare forskning

Väljarbeteende i folkomröstningar struktureras i allt väsentligt av samma faktorer som när det gäller parlamentsval. Tyngdpunkten kan se olika ut för olika faktorer beroende på vad folkomröstningen handlar om, men alla välkända faktorer är relevanta. Från materiellt egenintresse och social grupp tillhörighet, över ideologi/värderingar och sakfrågeåsikter, till partitillhörighet, verklighetsuppfattningar, personpåverkan och kunskaper. Alla de gamla vanliga misstänkta finns med, och analyseras utförligt i olika förklaringsmodeller.

Den i och för sig inte särskilt omfattande forskningen finner att ju mer politiskt laddad och ideologiskt vänster-högeranknuten en folkomröstning är desto mer spelar de traditionellt centrala förklaringsfaktorerna in. Det vill säga klassröstning, ideologiröstning och partiinfluerad röstning kommer att bli betydelsefulla, och den kortsiktiga väljarrörligheten kommer att bli relativt begränsad. Handlar folkomröstningen om mer perifera och föga politiserade ämnen kan osäkerheten och rörlighe-

ten öka drastiskt, och kortsiktiga kampanjeffekter via personinfluser och mediepåverkan bli betydande (Leduc 2002).

Även politiserade folkomröstningar kan dock väcka ett ljumt intresse bland väljare. Valforskare som Mark Franklin m fl har liknat folkomröstningar vid ett slags andra rangens val, ungefär som EUP-valen. Val-deltagandet tenderar att bli lägre än i parlamentsval (i genomsnitt femton procentenheter lägre) och väljare slentrianröstar i stor utsträckning utifrån partitillhörighet eller en grov bedömning av hur den sittande regeringen sköter sig (Franklin et al 1994). Enligt Franklin är folkomröstningar inga folkomröstningar i olika sakfrågor. De är omröstningar om regeringars fögderi och partiets stöd. Andra valforskare med en bred databas från danska folkomröstningar, där det ofta är ett mycket högt valdeltagande, har gått till motattack mot Franklins cyniska tes och i stor utsträckning motbevisat hans nedvärdering av väljarnas självständiga förmåga att rösta på det som folkomröstningar gäller (Svensson 2002). Franklin har gjort en halv pudel och erkänt att åtminstone danska väljare är kunniga och åsiktsröstande nog för att kunna göra ett självständigt val i EU/EMU-omröstningar (Franklin 2002).

Debatten illustrerar ett av de mest omdiskuterade ämnen inom folkomröstningsforskningen - de politiska partiernas roll och väljarnas kunskaper. Folkomröstningsentusiaster brukar tona ned partiernas roll och se få eller inga problem när det gäller väljarnas förmåga att kunskapsmässigt vara med och avgöra komplicerade frågor. Folkomröstningskritiker tenderar att göra tvärtom. De betonar väljarnas osjälvständighet - det är partierna eller kampanjmakarna eller reklamen som styr. Och svåra frågor lämpar sig inte för folkomröstning eftersom väljarna inte kan eller har tid att sätta sig in i dem. Kunskaperna räcker inte.

Forskningen har visat att partier spelar en stor roll i folkomröstningar, som finansiärer och som opinionsbildare. Många väljare, oftast klara majoriteter, brukar följa sina partiets råd i folkomröstningar. Tendensen är dock vikande i många länder (Gallagher and Uleri 1996). Väljare röstar allt oftare emot sina partiets åsikt. Om det betyder ökad självständighet eller ej kan naturligtvis diskuteras. Men det betyder i vilket fall ett minskat inflytande för partierna. Folkomröstningar blir i mindre utsträckning ett slags förtäckta partival.

Kunskapsfrågan är mer omstridd även inom den empiriskt orienterade forskningen. Undersökningarna har inte gett några entydiga besked. Somliga studier visar på positiva kunskapseffekter av folkomröstningskampanjer och på hyfsade kunskapsnivåer bland väljarna (Kriesi 1993). Flaskan är minst halvfull. Andra studier pekar snarast på att flaskan är

halvtom, det vill säga på svaga till obefintliga kunskapsuppbyggande effekter av kampanjer inför folkomröstningar och på i huvudsak okuniga väljare (Gruner and Hertig 1983, Butler and Ranney 1994).

Kunskapsproblematiken och partipåverkan är dock inget unikt för folkomröstningar. De är också närvarande i vanliga parlamentariska val. Något som dock är mer unikt för folkomröstningar är tendensen att *status quo* gynnas. Begränsade kartläggningar, bland annat från Australien, visar att status quo-alternativet i folkomröstningar oftare vinner än förändringsalternativet (Hughes 1994)². I praktiken betyder det att nej-sidan oftare vinner än ja-sidan. Men observera att det kan finnas fall där ja står för det gamla och nej för förändringen. I de sex hittillsvarande svenska folkomröstningarna har status quo vunnit och alternativet med det mest tydliga förändringsförslaget förlorat, hela fem gånger - 1922 (vi behöll spriten), 1955 (den gamla vänstertrafiken vann), 1957 (det tydligaste förändringsförslaget (ATP) förlorade), 1980 (snabbavvecklingen av kärnkraften avvisades) och 2003 (vi behöll kronan). Enda gången förändringsförslaget vunnit är 1994 när vi röstade för att gå med i EU.

Tabell 1.1 Valresultat i svenska folkomröstningar 1922-2003 (procent)

Folkomröstning	Alternativ				Summa procent	Val-deltagande
Rusdrycksförbud 1922	Ja 49,0	Nej 51,0	Blankt -		100,0	55,4
Högertrafik 1955	Ja 15,5	Nej 82,9	Blankt 1,6		100,0	53,2
ATP 1957	Linje 1 45,8	Linje 2 15,0	Linje 3 35,3	Blankt 3,9	100,0	72,4
Kärnkraft 1980	Linje 1 18,9	Linje 2 39,1	Linje 3 38,7	Blankt 3,3	100,0	75,6
EU-medlemskap 1994	Ja 52,3	Nej 46,8	Blankt 0,9		100,0	83,3
Euro 2003	Ja 42,0	Nej 55,9	Blankt 2,1	Ogiltiga -	100,0	82,6
	2 453 899	3 265 341	121 073	3 475	5 843 788	

Kommentar: Segrande alternativ har inramats

² Förändringsförslaget har vunnit 8 gånger av 42 i australiska folkomröstningar om grundlagsändringar mellan 1906 och början av 1990-talet (Hughes 1994:160).

När det gäller konsekvenser av folkomröstningar finns naturligt nog den mest omfattande forskningen i Schweiz och i USA. Resultaten - där man jämför kantonerna och delstater med och utan folkomröstningar - är inte helt entydiga, men Birgitta Swedenborg (på SNS) har dragit slutsatsen att forskningen visar att folkomröstningar leder till mycket gott. De ökar åsiktsrepresentativiteten, ger lägre skatter och lägre budgetunderskott, ökar offentlig effektivitet, minskar korruption och gör politiker mer ansvarsfulla och gör medborgarna mer informerade och delaktiga (Swedenborg 2004, Frey and Stutzer 2003, Mueller 2003). Mikael Gilljam ifrågasätter Swedenborgs mycket positiva teser på bland annat metodologiska grunder (2004). Deras ordväxling demonstrerar behovet av bättre forskning och framförallt mer forskning om folkomröstningar i andra länder än USA och Schweiz.

Andra mer systemorienterade effekter av folkomröstningar gäller legitimiteten för den representativa demokratin och inställningen till folkomröstningar som sådana (Ruin 1997, Setälä 1999, Qvortrup 2002). Här finns det dock få empiriska studier, men en stor rikedom på teoretiskt-normativa utsagor. Folkomröstningars inverkan på partisystemet är ytterligare en omdiskuterad systemeffekt.

Några negativa effekter på det traditionella representativa systemet kan inte spåras (ännu) i de få studier som gjorts. Det *normativa* stödet för partier och för demokratin i nuvarande form är mycket starkt i världen och några försvagningstendenser kan inte iakttas (Norris 1999, Holmberg och Oscarsson 2004). Politiska institutioner, partier och politiska aktörer har drabbats av ett minskande förtroende, men den representativa demokratin står fortfarande stark som ett ideal.

Opinionsstödet för folkomröstningar påverkas mycket påtagligt av hur folkomröstningar genomförs. Kärnkraftsomröstningen 1980 med tre partitaktiskt betingade alternativ minskade påtagligt tilltron till folkomröstningsinstitutet (Holmberg och Asp 1984). EU-valet 1994 återställde en del av förtroendet (Gilljam och Holmberg 1996).

Antalet folkomröstningar påverkar också stödet. Alltför många folkomröstningar är inte populära. Det märks bland annat i ett sjunkande valdeltagande i schweiziska folkomröstningar. Nivån är idag enbart kring 40 procent (Kobach 1994). Valdeltagandet i Kaliforniens många folkomröstningar är också ofta mycket lågt, under 30 procent (Magleby 1994). Väljartrötthet är en faktor att räkna med (Franklin 2004). För mycket väljande är inte bra. Lagom är bäst.

När det gäller partisystemet har folkomröstningar ibland haft en mycket konkret inverkan. Nya partier har fötts som miljöpartiet efter

kärnkraftsomröstningen 1980 och junilistan efter euro-omröstningen 2003. Nygamla partier som centerpartiet har fått förnyat liv, som efter ATP-valet 1957 när centerns linje 2 gick överraskande bra.

I Danmark och Norge skakades partisystemen om rejält efter EU-folkomröstningarna 1972. Det norska liberala partiet venstre splittrades exempelvis och har sedan dess inte varit i närheten av det väljarstöd partiet hade tidigare (Björklund 1997, Gleditsch og Hellevik 1977, Siune, Svensson og Tonsgaard 1994). Man kan också konstatera att socialdemokraterna i alla de skandinaviska länderna har försvagats väljarmässigt efter det att EU-dimensionen med vidhängande folkomröstningar avslöjat stora interna sprickor i partierna. Svenska socialdemokraterna är sedan EU-inträdet alltid under 40 procent i riksdagsval, norska arbeiderpartiet ibland under 30 procent och danska socialdemokratiet alltid under 30 procent. Det är historiskt sett mycket låga siffror.

EU-dimensionen

Folkomröstningar är inte bara form. Innehållet – vad de handlar om – är också viktigt. Folkomröstningar som utkämpas kring centrala, klart politiserade frågor där partierna engagerar sig hårt, blir mer lika parlamentsval. Valdeltagandet tenderar att bli högt och traditionella förklaringsfaktorer som klass, ideologi och partiidentifikation tenderar att strukturera väljarnas röstande. Folkomröstningar i perifera och opolitiserade frågor blir annorlunda med lägre valdeltagande och med mer osäkerhet och rörlighet. Dagsformen och kortsiktiga faktorer får ett ökat spelutrymme.

Sveriges två senaste folkomröstningar tillhör definitivt den förstnämnda kategorin. EU/EMU-frågor är sedan sent 1980-tal starkt politiserade och engagerande konfliktämnen i svensk politik. Inte minst därför att den nya EU-dimensionen i svensk politik är klart kopplad till den traditionella vänster-högerdimensionen, som dominerat svensk politik de senaste hundra åren (Lewin 1984, Holmberg 1974, Oscarsson 1996, 1998, Holmberg m fl 2001).

En central utgångspunkt alternativt frågeställning i många av kapitlen i denna bok gäller sambandet mellan den generella EU-dimensionen och de mer konkreta åsikterna när det gäller euron. Det betyder att vår bok inte bara är en folkomröstningsstudie. Den är också en studie i opinionsbildning i EU/EMU-frågor. På det området finns ett rikt komparativt material att relatera de svenska resultaten till, t ex i *Eurobarometern* eller i böcker som van der Eijks och Franklins *Choosing Europe* (1996)

och i Blondels, Sinnotts och Svenssons *People and Parliament in the European Union* (1998). Från tidigare vet vi att svensk opinion är något unik i det att sambandet mellan EU-åsikter och vänster-högerideologi tenderar att vara bland det allra starkaste i hela EU just i Sverige. Och det svenska EU-motståndet på väljarnivå är än så länge i huvudsak ett vänsterfenomen medan det i många andra europeiska länder återfinns både till vänster och till höger - Danmark är ett exempel på det - eller i huvudsak till höger som i Storbritannien eller Österrike (Holmberg m fl 2001).

Vårt undersökningsmaterial

Bokens tyngdpunkt ligger på analyser av 2003 års folkomröstning och på varför det gick som det gick. Många olika aktörer studeras – väljarna självklart, men också olika massmedier, riksdagsledamöter och ledande partiförträdare. I många analyser jämför vi över tid med tidigare folkomröstningar eller med resultat från andra länder. Det betyder att datamaterialet är mycket brett och från många olika källor.

Väljardata kommer främst från den intervjuundersökning som Statistiska centralbyrån gjorde i samarbete med Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg före och efter folkomröstningen 2003. Studien ingår i den serie *Valundersökningar* som SCB och Statsvetenskapliga institutionen genomfört tillsammans ända sedan 1950-talet (Oscarsson och Holmberg 2004). Folkomröstningsundersökningen 2003 består av tre delar – en traditionell intervjuundersökning med ett förvals- och ett eftervalsurval på tillsammans 2 947 röstberättigade personer boende i Sverige i åldrarna 18-80 år, en enkätstudie efter folkomröstningen med svarspersonerna i förvalsurvalet omfattande totalt 877 personer och en enkätstudie med svarspersonerna i 2002 års valundersökning omfattande 2 609 personer. De två senast nämnda studierna utgör panelundersökningar där samma personer tillfrågas två gånger vilket möjliggör analyser av individuell rörlighet. Vi har alltså en kampanjpanel omspännande folkomröstningsspurten i augusti/september 2003 och en valårspanel som täcker perioden mellan riksdagsvalet 2002 och folkomröstningen 2003.

Kvaliteten på materialet är god till mycket god. Svartsbortfallet på intervjuundersökningen är 22 procent; en något högre siffra än i valundersökningarna under 1900-talet, men lägre än i valundersökningen 2002. Enkätstudierna som utgör underlaget för panelundersökningarna uppvisar båda mycket låga svartsbortfall, endast 4 respektive 10 procent.

Väljardata har också i mer begränsad utsträckning hämtats från en mängd andra källor, som till exempel från SCBs partisymptiundersökning (PSU), från sju opinionsinstituts mycket frekventa telefonmätningar, från SOM-institutets årliga enkätundersökningar, från en speciell fyrstegs e-panel genomförd vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg, från Eurobarometern och från den nystartade European Social Survey. Det historiskt jämförande materialet har i allt väsentligt hämtats från folkomröstningsundersökningarna 1994, 1980 och 1957 och från valundersökningarna sedan 1956.

Mediedata har i först hand kommit ifrån det forskningsprogram kring medier och val som Kent Asp lett sedan 1970-talet. Materialet omfattar både innehållsanalyser av tidningar och av radio- och TV-program. Två särskilda studier har också gjorts på medieområdet – en på ett omfattande svenskt pressmaterial av Ulf Wallin och en på ett utländskt pressmaterial av Mette Anthonsen och Johan Karlsson.

Elitdata, slutligen, kommer från tre olika källor – tryckta dokument av olika slag som partier och kampanjorganisationer producerat, längre intervjuer med ledande partiföreträdare och en enkätundersökning med ledamöter av riksdagen. Elitstudierna är dock klart begränsade. Intervjuerna har endast genomförts med ett partis företrädare. Det partiet är kristdemokraterna. Dokumentmaterialet gäller också i huvudsak endast ett parti. Men denna gång är det socialdemokraterna. Enkätstudien med riksdagsledamöterna omfattar alla partier men är från 2002 och är inte speciellt fokuserad på folkomröstningen även om visst relevant material finns med.

Ett nedifrånperspektiv

Kampen om euron handlar mycket lite om EMU-konflikten på elitnivå – bland politiker, finansärer, påtryckare och experter. Den handlar istället i första hand om eurokonflikten bland väljare och i massmedierna. Vi studerar folkomröstningen från många olika håll, men främst nedifrån - från väljarnas horisont.

Referenser

- Bjørklund, Tor (1997). *Om folkeavstemninger. Norge og Norden 1905-1994*. Oslo: Universitetsforlaget
- Blondel, J., Sinnott, R. and Svensson, P. (1998). *People and Parliament in the European Union*. Oxford: Clarendon Press
- Butler, David and Ranney, Austin /eds./ (1994). *Referendums around the World*. London: MacMillan Press

- Franklin, M., Marsh, M. and Wlezien, C. (1994). Attitudes toward Europe and referendum votes: A response to Siune and Svensson. *Electoral Studies* 1994:117-121
- Franklin, Mark (2002). Learning from the Danish case: A comment on Palle Svensson's critique of the Franklin thesis. *European Journal of Political Research* 2002:751-757
- Franklin, Mark (2004). *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press
- Frey, Bruno and Stutzer, Alois (2003). *Direct Democracy: Designing a Living Constitution*. Zürich: University of Zürich/Institute for Empirical Research in Economics
- Gallagher, Michael and Uleri, Pier Vincenzo /eds./ (1996). *The Referendum Experience in Europe*. London: MacMillan Press
- Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören /red./ (1996). *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Gilljam, Mikael (2004). Swedenborg vill ha mer högerpolitik. *DN Debatt* 2004-02-17
- Gleditsch, Nils Petter og Hellevik, Ottar (1997). *Kampen om EF*. Oslo: Pax-bok
- Gruner, Erich et Hertig, Hans Peter (1983). *Le citoyen et la "nouvelle" politique*. Bern: Haupt
- Holmberg, Sören (1974). "Riksdagen representerar svenska folket". *Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur
- Holmberg, Sören & Asp, Kent (1984). *Kampen om kärnkraften*. Stockholm: Liber
- Holmberg, Sören m. fl. (2001). *EuropaOpinionen*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen
- Holmberg, Sören, & Oscarsson, Henrik (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Hughes, Colin (1994). Australian and New Zealand. I Butler, D. and Ranney, A. *Referendums around the World*. London: MacMillan Press
- Initiative & Referendum Institute Europe* (2004). Pressmeddelande 18 mars 2004 (www.iri-europe.org)
- Kaufmann, Bruno (2004.) *Initiative & Referendum Monitor*. Amsterdam: IRI Europe
- Kobach, Kris (1994). Switzerland. In Butler, D. and Ranney, A. (eds.) *Referendums around the World*. London: MacMillan

- Kriesi, Hanspeter (ed.) (1993). *Citoyenneté et démocratie directe: compétence, participation et décision des citoyennes suisses*. Zürich: Seismo
- Leduc, Lawrence (2002). Opinion change and voting behaviour in referendums. *European Journal of Political Research* 2002:711-732
- Lewin, Leif (1984). *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm: Norstedts
- Magleby, David (1994). Direct Legislation in the American States. In Butler, D. and Ranney, A. *Referendums around the World*. London: MacMillan
- Mueller, Dennis (2003). *Federalism: A Constitutional Perspective*. Wien: University of Vienna
- Norris, Pippa (ed.) (1999). *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*, Oxford: Oxford University Press
- Oscarsson, Henrik (1996). EU-dimensionen. I Mikael Gilljam & Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Oscarsson, Henrik (1998). *Den svenska partirynden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Oscarsson, Henrik och Holmberg, Sören (2004). Ett klart nej till euron. I *Folkomröstningen om införande av euro som valuta i Sverige*. Stockholm: Statistiska centralbyrån
- Qvortrup, Mads (2002). *A comparative study of referendums*. Manchester: Manchester University Press
- Ruin, Olof (1997) *Folkomröstningar och parlamentarism*. Stockholm: SOU 1997:56
- Setälä, Maija (1999). *Referendums and Democratic Government*. London: MacMillan
- Siune, K, Svensson, P. og Tonsgaard, O. (1994) *Fra et nej til et ja*. Aarhus: Politica
- Svensson, Palle (2002). Five Danish referendums on the European Community and European Union: A critical assessment of the Franklin thesis. *European Journal of Political Research* 2002:733-750
- Swedenborg, Birgitta (2004). Fler folkomröstningar ger bättre politik/Väljarna skall ha den politik de önskar. *DN Debatt* 2004-01-24/2004-03-02
- van der Eijk, Cees and Franklin, Mark (1996). *Choosing Europe*. Ann Arbor: University of Michigan Press

Kapitel 2

Valspurten avgjorde inte

Sören Holmberg

Vi var många som trodde att valspurten i eurovalet 2003 skulle bli lika spännande som inför folkomröstningen 1994. Och att ja-sidan skulle ha en chans att hämta in och gå om, precis som skedde 1994. Men så blev det inte. Nej-sidan lyckades istället behålla den stora opinionsledning som erövrats under våren 2003 och gå i mål som en klar segrare i september med en vinstmarginal på hela 13,9 procentenheter till ja-sidan. I EU-folkomröstningen 1994 blev ja-sidans segermarginal klart mindre, 5,5 procentenheter.

Orsakerna till att många trodde på en möjlig upphämtning från ja-sidan var flera, inte bara exemplet från 1994. Den allmänna rörligheten har stigit mycket påtagligt bland svenska väljare under senare år, inte minst i samband med valrörelser. Möjligheten att åstadkomma stora omsvängningar i slutskedet av valrörelser har med andra ord ökat - väl illustrerat av junilistan i EU-parlamentsvalet 2004. EU/EMU-åsikter har dessutom visat sig vara bland de mest svängiga vi känner till. Svenska folkets åsikter om EU-medlemskapet har varit en dramatisk berg- och dalbanefärd sedan de första mätningarna på 1960-talet. Detsamma gäller inställningen till ett medlemskap i EMU, där ja- och nej-sidan växlat om i ledningen sedan frågan blev aktuell 1995. Lägg därtill att ja-sidan hade de stora partierna, de stora tidningarna, de stora organisationerna och de stora pengarna bakom sig. Stor brukar oftast slå liten. Även om det denna gång visade sig att Goliat, precis som i Bibeln, fick stryk av David.

I det följande skall vi inleda analysen av varför nej-sidan vann 2003 genom att fokusera på valspurten och på väljarnas rörelser mellan ja- och nej-sidan.

Lättrörliga EU- och EMU-åsikter

Vi vet sedan gammalt att opinionskurvan i frågan om Sveriges medlemskap i EU är bland den mest svängiga vi känner till. Nu visar det sig att även EMU-opinionen är mycket föränderlig. Inte så underligt naturligtvis eftersom de båda attityderna är mycket starkt kopplade till varandra. Inställningen till EU allmänt påverkar mycket påtagligt de mer specifika attityderna till euron. Individkorrelationen (r) mellan åsikterna om ett EU- respektive ett EMU-medlemskap höll sig kring .50 när EMU-frågan började politiseras åren 1995-95, men har sedan dess stigit till cirka .75. Konkret uttryckt betyder det att mycket få människor är positiva till EU samtidigt som de är negativa till EMU eller tvärtom är negativa till EU men positiva till EMU. Det vanliga åsiktsmönstret är att man är positiv till såväl EU som EMU eller negativ till båda. Andelen EMU-negativa bland EU-positiva väljare var som högst 30 procent 1995 och 20 procent 1996 och höll sig sedan mellan 4 till 13 procent fram till 2003 då andelen blev 14 procent. Bland människor som är negativa till EU-medlemskapet har andelen som uppgivit sig vara positiv till EMU alltid varit mycket låg – mellan 2 till 8 procent genom åren (2 procent 2003).

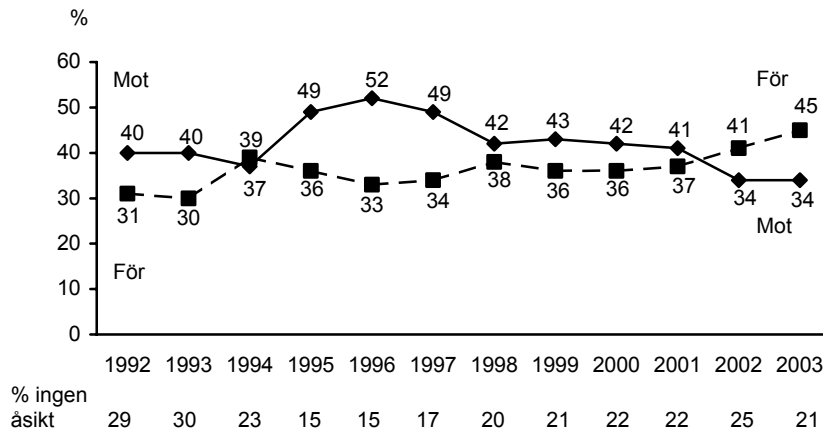
Men den höga individkorrelationen till trots har EU-opinionen i Sverige långsamt blivit mer positiv samtidigt som EMU-åsikterna fortfarande lutar åt det negativa hållet, om än inte lika mycket som från början 1995. Sverige är fortfarande ett av de mest EU-negativa länderna i unionen. Det visar EU-kommissionens regelbundna mätningar via *Eurobarometer*. Men så har det inte alltid varit. Före EU-inträdet finns det flera exempel på mätningar som uppvisar en mycket EU-positiv opinion i Sverige.

De äldsta undersökningarna från 1960-talet visar på klara opinionsövertiker för ett svenskt medlemskap i dåvarande EEC. Resultat från Sifo-mätningar och valundersökningarna visar att många var osäkra och utan åsikt, men de flesta med åsikter var positiva till ett EEC-medlemskap. När sedan den moderna EU-debatten startade i slutet av 1980-talet var folkopinionen klart mer positiv än negativ till ett svenskt medlemskap. Det framgår av valundersökningarna 1988 och 1991 och av Sifos studier kring 1990. Statsminister Ingvar Carlsson hade stöd av folkopinionen när han på sommaren 1991 lämnade in Sveriges ansökan om att bli medlem i EG. Den stora omsvängningen i negativ riktning kom först senare under våren 1992 efter Maastrichtavtalet i december 1991. På några få månader svängde opinionen drastiskt. I december 1991 visade Sifo att 48 procent tänkte rösta ja till EG i en folkomröst-

ning mot endast 24 procent som var på nej-sidan. Sex månader senare i juni 1992 var siffrorna i det närmaste helt omkastade. Nu skulle endast 32 procent rösta ja mot hela 47 som uppgav att de skulle rösta nej; en av de snabbaste åsiktsförändringarna i svensk opinionshistoria.

Utvecklingen sedan dess har varit något lugnare, men inte mycket. EU-opinionen har fortsatt att vara mycket svängig (Lindahl 2001). Resultaten i figur 2.1 från SOM-institutets undersökningar visar på ett mycket EU-negativt 1990-tal – där folkomröstningens ja-övertal 1994 framstår som ett kortvarigt och kampanjinfluerat undantag – men också på en långsamt mer positiv EU-opinion under senare år.

Figur 2.1 För eller mot det svenska medlemskapet i EU (procent)

Kommentar: Resultaten kommer från SOM-institutets årliga enkätundersökning med svarande i åldrarna 15 – 80/85. Frågan lyder: "Vad är Din åsikt om det svenska medlemskapet i EU?" med svarsalternativen "i huvudsak för", "i huvudsak mot" och "ingen bestämd åsikt".

SOM-mätningarna 2002 och 2003 visar för första gången på klara opinionsövertal för EU-medlemskapet: 41 procent för och 34 procent mot år 2002 som ökat till 45 procent för och 34 procent mot 2003. De första åren efter EU-inträdet såg opinionsläget radikalt annorlunda ut. Då var EU-motståndarna klart fler än anhängarna: 49 emot EU-medlemskap jämfört med 36 procent för år 1995 till exempel. Opinionen har påtagligt svängt över i mer EU-positiv riktning. Det visar också *Eurobarometerns* årliga mätningar. Ett av barometerens mest generella mått baseras på en enkel intervjufråga som gäller om svarsper-

sonerna bedömer det egna landets medlemskap i EU som bra eller dåligt. I den mätserien har andelen svenskar som uppgivit svaret *bra* ökat från 29 respektive 27 procent 1995-96 till 42 respektive 41 procent 2002-03. Andelen som gör en positiv bedömning av medlemskapet har sedan EU-inträdet ökat med cirka 10 procentenheter i både SOM-undersökningarna och i *Eurobarometern*.¹ Kanske ser vi ett exempel på att social inlärningsteori fungerar – uppskattningen växer med ökat umgänge (Wessels 1995).

Den positiva opinionstrenden för EU märks också när det gäller den långsiktiga inställningen till EMU, men inte lika påtagligt och framförallt inte under de senaste åren. Opinionskasten har varit stora i de svenska EMU-åsikterna. Upp- och nedgångarna illustreras väl av SCB/PSUs mätningar som redovisas i figur 2.2 (Sollander 2004).

När mätserien inleds 1997 leder EMU-motståndarna mycket klart över anhängarna, 48 procent nej mot endast 23 procent ja.² Sedan svänger opinionen mycket snabbt 1998-99. Sverige bestämmer sig för att inte gå med i EMU från start. Men under stor uppmärksamhet tas

---

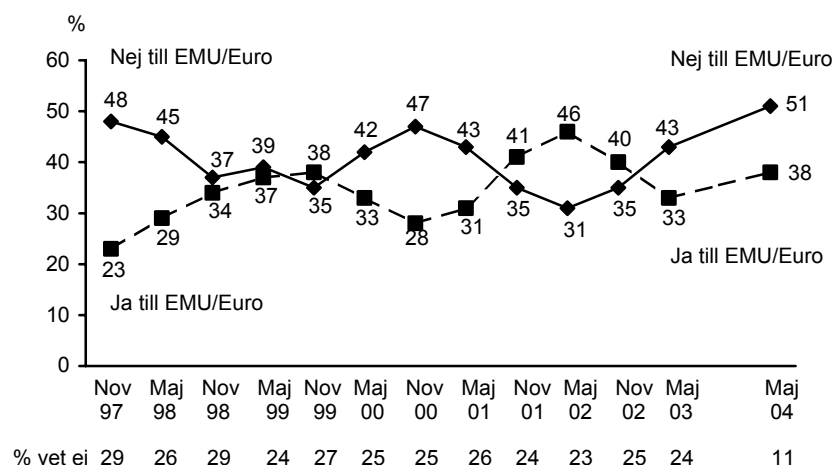
¹ Ett tuffare sätt att mäta EU-opinionen är att fråga om Sverige bör lämna EU eller inte. Då får man något färre som säger sig vilja lämna än som säger att de är negativa eller emot medlemskapet. När vi i valundersökningarna frågar om det är ett bra eller dåligt förslag att "Sverige bör utträda ur EU" har de flesta sagt att det är ett dåligt förslag ända sedan den första mätningen vid valet 1998, och andelen har ökat över tid från 43 procent 1998 till 49, 51 och 57 procent 1999, 2002 och 2003. Motsvarande siffror för andelen som tycker det är bra att vi lämnar EU har minskat från 39 procent 1998 till 34, 28 och 25 procent i Valundersökningarna 1999-2003. Övervikten för att Sverige *inte* bör lämna EU är med andra ord mycket markant i folkomröstningsundersökningen 2003, 57 procent vs 25 som vill lämna. I SVTs vallokalsundersökningar i samband med Europaparlamentsvalen återfinns samma trend för en fråga om Sverige bör gå ur EU eller förbli medlem. Andelen bland de fåtaliga röstarna i EUP-valen som angivit att de vill gå ur EU har minskat från 38 procent 1995 till 30 respektive 29 procent 1999 och 2004 samtidigt som andelen som vill förbli medlem ökat från 52 procent 1995 till 60 procent 1999 och 2004 (Hernborn m fl 2004). Slutsatsen blir att även den hårdare intervjufrågan om att lämna EU uppvisar en trend som indikerar ett ökande opinionsstöd för det svenska EU-medlemskapet.

² SOM-institutet har en mätserie som går ända tillbaka till 1995. Åren 1995-97 gällde frågan inställningen till "att införa en gemensam EU-valuta", därefter inställningen till ett svenskt EMU-medlemskap (se Hinnfors 1998). Andelen som uppgivit att en gemensam valuta/EMU-medlemskap är bra respektive dåligt har utvecklats enligt följande i SOM-mätningarna: 1995 15 procent bra/50 procent dåligt, 1996 18/42, 1997 22/39, 1998 37/33, 1999 34/32, 2000 24/43, 2001 31/33, 2002 33/34 och 2003 37/43.

beslut i EU om att verkligen införa euron och en elektronisk valuta börjar fungera vid årsskiftet 1999. EMU-anhängarna får vind i seglen och får ett ökat stöd. Opinionsläget blir jämnt mellan ja- och nej-sidan; under en kortare period hösten 1999 leder till och med ja-sidan enligt SCB. När uppmärksamheten för euron avtar år 2000 börjar stödet att sjunka tillbaka igen, förstärkt av det danska nejjet i folkomröstningen i september 2000. Nej-sidan leder ånyo mycket stort i Sverige under hösten 2000.

Figur 2.2 Hur rösta i en folkomröstning om EMU/Euro? (procent)

Kommentar: Resultaten kommer från SCB/PSU med cirka 7 000 telefonintervjuade svarspersoner vid varje mättillfälle. Intervjufrågan gällde svenskt EMU-medlemskap t o m november 2002 därefter införandet av Euro i Sverige. I november 2003 frågade SCB/PSU om hur personerna röstat i folkomröstningen. Utfallet blev: Ja 43,2 procent, Nej 54,6 procent och Blankt 2,2 procent.

Under 2001 vänder opinionsvinden ännu en gång. Sverige är ordförande i EU och införandet av euro med mynt och sedlar står för dörren och blir verklighet vid årsskiftet 2002. I SCB/PSUs novembermätning 2001 har ja-sidan för andra gången gått om nej-sidan. Och ledningen ökas på ytterligare i majmätningen 2002. På hösten 2002 efter det att folkomröstningsdebatten så smått kommit igång efter riksdagsvalet, och efter det att mest positiva men inte alltigenom positiva nyheter nått Sverige från de länder som infört euron, visar det sig att opinionen börjar vända igen. Nej-sidan tar in på ja-sidans försprång, men enligt

SCB/PSU leder fortfarande ja-sidan knappt i november 2002. I detta opinionsläge fattar politikerna slutligen beslut om när folkomröstningen skall ske och hur alternativen skall utformas.

Opinionsutvecklingen ser likadan ut i opinionsinstitutens mätserier. Nej-sidan har medvind och går ikapp ja-sidan i november 2002 i Sifos och Skops undersökningar, i januari 2003 i Temos, i februari i Gfks, Gallups och Demoskops mätningar och i mars i Ruabs. Men fortfarande är det mycket jämnt. Det är först senare under våren som nej-sidan mer definitivt rycker ifrån. I SCB/PSUs majmätning 2003 leder nejsidan med 10 procentenheter. I Sifo-mätningarna utvecklas nej-ledningen enligt följande våren 2003: februari +7 procentenheter, mars +7, april +16, maj +11 och juni +21. Temos undersökning uppvisar ett liknande mönster för nej-sidans ökande ledning: januari +1 procentenhet, mars +3, april +8 och juni +16. Redan senvåren 2003 uppnådde med andra ord nej-sidan nästan den ledning som man sedan höll ända in i mål i september 2003.³ Nej-segern vanns på våren 2003 inte senare under valsprurten, då försvarade endast nej-sidan framgångsrikt sin tidigare vunna ledning.

Valspurten enligt opinionsinstitutens mätserier

De svenska opinionsinstituten brukar vara hyfsat bra på att mäta partisympatier inför riksdagsval även om det inte gick så bra vid det senaste tillfället 2002. Träffsäkerheten brukar vara klart sämre i Europaparlamentsval; mycket påtagligt illustrerat 2004 när alla institut missade junilistans sena framgång totalt (Petersson och Holmberg 1998). Folkomröstningen om euron 2003 gav ett blandat resultat. Några institut lyckades träffa mycket rätt i sin sista mätning – främst Sifo och Gfk – medan flera andra institut hamnade mycket snett. Sämst ut kom Gallup och Ruab som båda hade en ja-seger i sina sista mätningar. Skop kom nästan lika fel med sin sista mätning som visade på ett oavgjort resultat. Huvudorsaken till att Gallup, Ruab och Skop högg så kapitalt i sten är att de försökte sig på snabba mätningar efter mordet på Anna Lindh

---

³ Resultaten blir följande om man beräknar medeltalen för nej-ledningen i alla publicerade opinionsmätningar för perioden augusti 2002 till augusti 2003. Siffrorna gäller för publiceringsmånad, inte för mättnad. En plusdifferens betyder att nej-sidan leder medan en negativ skillnad visar att ja-sidan leder: augusti 2002 -8, september -11, oktober -8, november -2, december +1, januari 2003 +/-0, februari +7, mars +4, april +6, maj +10, juni +12, juli +14 och augusti 2003 +12. I folkomröstningen i september 2003 vann slutligen nej-sidan med 13,9 procentenheter.

och misslyckades. Andra institut som Sifo och Temo genomförde också snabba mätningar efter mordet men de lyckades träffa klart mer rätt.

Vi skall inte fördjupa oss i de metodiska orsakerna till att instituten lyckades så olika med att pricka in den stora nej-segern 2003.⁴ Vårt huvudintresse här är istället vad institutens mätningar säger om opinionsutvecklingen under valspurten. Och då visar det sig - bortsett från de sista mätningarna efter Anna Lindhs död - att institutens bild av vad som hände i de flesta fall är mycket samstämmig. Huvudresultatet är att inte mycket hände. Mindre opinionsfluktationer förekom, men i allt väsentligt hade nej-sidan en stabil ledning i alla mätningar under hela spurtperioden från mitten av augusti. Valspurten avgjorde inte utgången.

Sju instituts mätningar presenteras i figur 2.3. Eftersom instituten har hanterat bland annat vet ej-svar något olika, somliga har tagit med dem i procentbasen andra har inte gjort det, har resultaten justerats så att andelen ja plus nej summerar till hundra procent för alla institut. För att underlätta de grafiska jämförelserna redovisas endast de olika institutens ja-andelar.

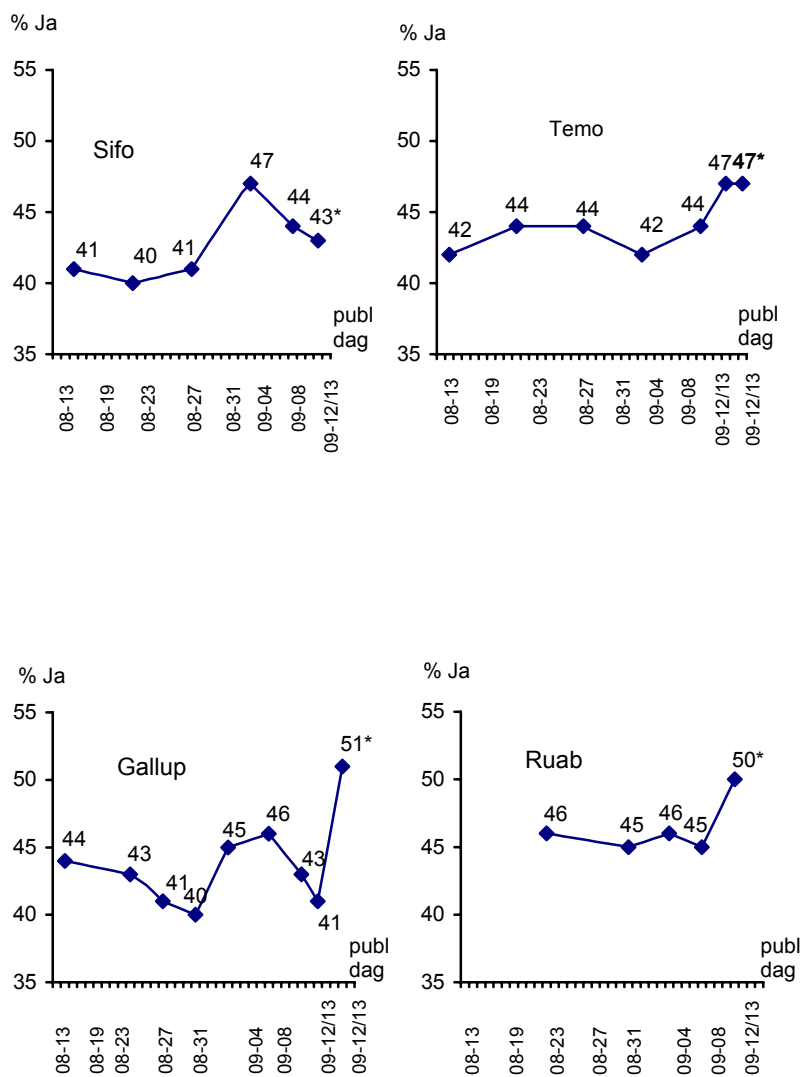
Fem av instituten publicerade mätningar under hela valspurten, det vill säga under valrörelsens sista tre-fyra veckor. Deras startvärden för andelen ja i mitten/slutet av augusti varierar mellan 41-46 procent. Motsvarande nej-andelar rör sig mellan 54-59 procent; en klar nej-ledning i alla mätningar med andra ord. I de sista publicerade mätningarna före valet och mordet på Anna Lindh såg resultaten i allt väsentligt likadana ut för dessa fem institut. Andelen ja varierar nu mellan 41-47 procent (och andelen nej mellan 53-59 procent). Några större förskjutningar hade inte inträffat. Ja-andelen ökade något i Sifos (+3 procentenheter), Temos (+5) och Demoskops (+2) undersökningar samtidigt som andelen ja minskade i Gallups (-3 procentenheter) och Ruabs (-1) mätningar. Alla förändringar, med ett möjligt undantag för Temos, ligger inom den statistiska felmarginalen.

Om vi skärskådar resultaten närmare över hela spurtperioden framträder dock vissa rörelsemönster som potentiellt kan vara intressanta. Ja-sidan tycks till exempel enligt några mätningar ha varit på gång att börja hämta in nej-sidans försprång veckan kring månadsskiftet augus-

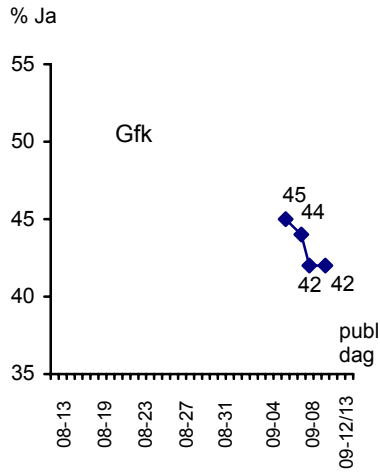
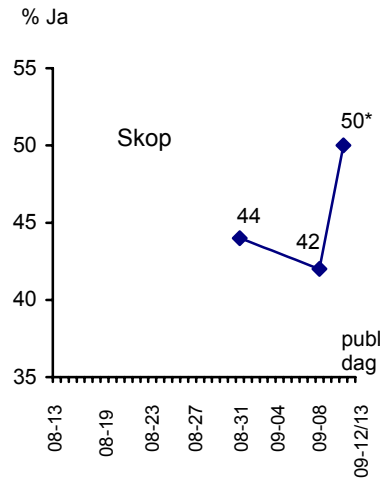
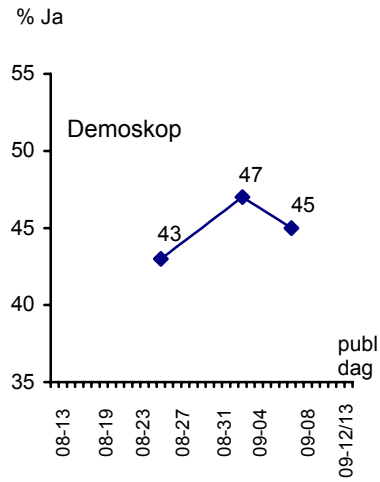
---

⁴ Institutens sista mätningar gav följande resultat uppdelat på andel ja, nej, blankt/vet ej och inom parentes publiceringsdag: Sifo 38 50 12 (12/9), Temo 40 46 14 (13/9), Demoskop 38 47 15 (10/9), Gfk 42 57 1 (11/9) Gallup 43 42 15 (13/9), Skop 50 50 - (12/9), Ruab 43,8 43,6 12,7 (13/9).

Figur 2.3 EURO-spurten enligt opinionsinstitutet (procent)

Figur 2.3 forts

Kommentar: Observera att vissa mätningar som publicerades den 12 – 13 september hade gjorts före mordet på Anna Lindh, andra efter hennes dödsfall på morgonen den 11 september. Mätningar utmärkta med en asterisk (*) gjordes efter mordet. Resultaten visar andelen personer som uppger att de avser att rösta ja bland personer som anger att de skall rösta antingen ja eller nej.

ti-september. Det framgår av Sifos (+6 procentenheter), Gallups (+6) och Demoskops (+4) siffror, men inte av Temos (-2 procentenheter) och Ruabs (+/- 0) mätningar. Här är förskjutningarna i Sifos och Gallups siffror så klara att de är statistiskt signifikanta. Ja-sidan var kanske på gång på det sätt som många hade förutskickat.

Men om så var fallet gick luften mycket snabbt ur den eventuellt uppåtstigande ja-ballongen under de sista dagarna *före* mordet på utrikesminister Lindh. Alla institut utom ett visar på ett minskande stöd för ja-sidan under perioden mellan den 2-7/9 och de sista mätningarna innan Anna Lindhs dödsfall: Gallup -5 procentenheter, Sifo -3, Gfk -3, Skop -2, Demoskop -1 och Ruab -1. Undantaget är Temo som har en uppgång för ja-sidan på +5 procentenheter från 42 till 47 procent. Bortsett från Temos avvikande resultat, tyder alltså siffrorna på att ja-sidan - som eventuellt var på uppgång - inte orkade ända in i kaklet. Ja-kampanjen lyckades inte fullfölja under valsprtens upplopp.

Mordet på Anna Lindh

Media och olika politiska förståsigpåare började omedelbart efter attentatet på Anna Lindh att spekulera kring olika effekter på folkomröstningen. Mest kantstöptes kring om ja-sidan skulle få ett ökat röststöd och om valdeltagandet skulle öka, vilket i så fall kunde ge fler röster till nej-sidan. Det spekulerades också kring tänkbara effekter av att valkampanjen avblåstes efter mordet och att slutdebatten inställdes i Sveriges Television. Slutdebatten ersattes av ett partiledarsamtal om försvaret av demokratins centrala värden. En samlad partiledarskara uppmanade samfällt medborgarna att delta i folkomröstningen.

Idag vet vi att effekterna på folkomröstningens utgång med all sannolikhet blev mycket begränsade. Valutgången blev i allt väsentligt den som instituten visade i sina sista mätningar före mordet. Fyra institut visar att ja-sidan tappade något de sista dagarna medan tre institut pekar på en svag uppgång för ja. Om vi tar ett genomsnitt på institutens uppskattningar blir tendensen svagt negativ för ja-sidan, inte positiv (-0,7 procentenheter). Sifos sista siffror innan mordet jämförda med valutgången visar på en nedgång för ja-sidan på -1 procentenheter. Motsvarande siffror för övriga institut är: Temo -4, Ruab -2, Demoskop -2, Skop +1, Gfk +1 och Gallup +2.⁵ Den nedgångstendens som eventuellt

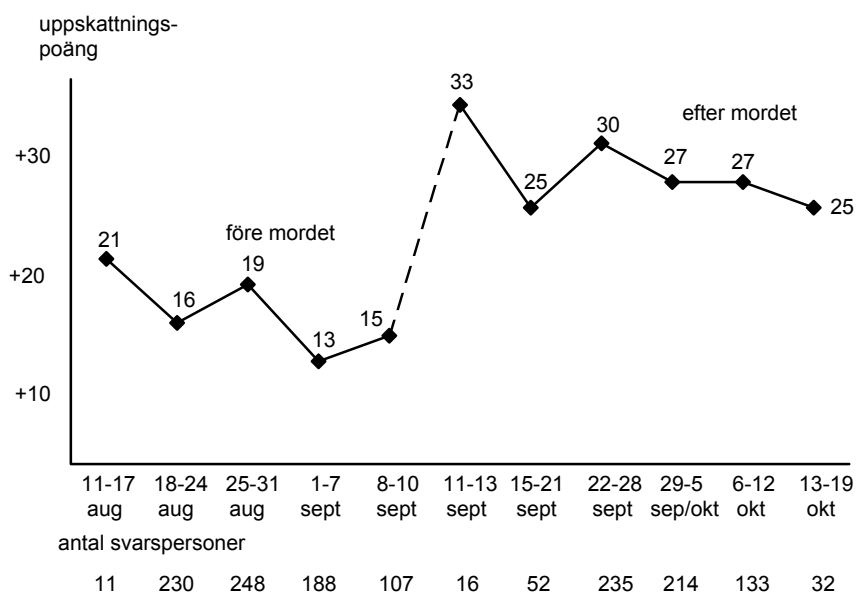
---

⁵ Det valresultat vi jämfört med är 43 procent ja och 57 procent nej. Vi bortser från blankrösterna, precis som vi bortsett från blankröster/vet ej-svar i opinionsmätningarna.

fanns på ja-sidan dagarna före mordet på Anna Lindh kan alltså ha fortsatt ända fram till valdagen.

Frånvaron av en positiv ja-uppgång betyder dock *inte* att Anna Lindh inte var uppskattad eller att mordet inte ökade sympatierna för henne. I folkomröstningsundersökningen mätte vi olika politikere popularitet både i förvals- och i eftervalsstudierna. En politiker som ingick i undersökningen var Anna Lindh. Popularitetsmätningen genomfördes med hjälp av en ogillar-gillarskala mellan -5 till +5. Resultaten för Anna Lindh presenteras i figur 2.4. Siffrorna redovisas för elva olika tidsperioder med start den 11-17 augusti och slut den 13-19 oktober. Medeltalen har multiplicerats med tio för att slippa decimaler. Analysen gör det möjligt att jämföra uppskattningen av Anna Lindh före och efter dödsfallet.

Figur 2.4 Uppskattningen av Anna Lindh före och efter mordet (medeltal)

Kommentar: Uppskattningen av Anna Lindh har mätts på en elvagrädig ogillar-gillarskala mellan -5 till +5. Medeltalen har multiplicerats med tio för att slippa decimaler. Skalan går därför mellan -50 (ogillar) och +50 (gillar). Data kommer från Folkomröstningsundersökningens för- respektive eftervalsstudier nedbrutna efter intervjudag. Anna Lindh knivattackerades sent på eftermiddagen den 10/9 och avled tidigt på morgonen den 11/9.

Anna Lindhs genomsnittliga popularitet bland samtliga svars personer i förvalsstudien var +16 före mordet. Det är en hög siffra jämfört med övriga politiker som ingår i undersökningen. Näst mest uppskattad var Carl Bildt (+11) bland de partiledare och politiker som ingick i studien. På tredje plats kom Leif Pagrotsky med +9, följd av Göran Persson först på fjärde plats med en genomsnittlig uppskattningspoäng på +7. Dagarna omedelbart innan Anna Lindhs död uppmättes uppskattningen till +15. Den siffran ökade mycket snabbt till +33 dagarna efter mordet men innan folkomröstningen; en förändring på hela 18 enheter.⁶ Efter folkomröstningen kvarstod sympatierna för Anna Lindh på en mycket hög nivå, +28 i genomsnitt för samtliga svars personer; något lägre än omedelbart efter mordet men fortfarande mycket starka siffror.⁷ Ingen svensk politiker har någonsin kommit i närheten av så höga popularitetsvärden bland samtliga svars personer ända sedan slutet av 1970-talet då vi började mäta politikerpopularitet med ogillar-gillarskalan (Holmberg 2004).⁸

---

⁶ Uppskattningen av Anna Lindh ökade med 12 enheter (från +16 till +28) bland samtliga svars personer om vi jämför förvalldata med eftervalsdata (borttaget de få intervju personer som deltog i förvalsstudien efter mordet). Motsvarande ökning var 8 enheter bland ja-röstare (från +23 till +31) och 14 enheter bland nej-röstare (från +11 till +25). Könsmässigt var ökningen 11 bland kvinnor (från +20 till +31) mot 12 bland män (från +13 till +25). Partipolitiskt var ökningen 12 enheter bland s-sympatisörer (från +20 till +32); alltså inte en större ökning än genomsnittet för alla svars personer. Anna Lindhs uppskattningssiffror bland s-sympatisörer är höga men inte exceptionellt höga. Partiledarna brukar ibland ligga något högre som Palme 1985 (+36), Carlsson 1988 (+35) och Persson 2002 (+33). Andra s-politiker som ingick i folkomröstningsundersökningens popularitetsmätning fick följande resultat bland s-sympatisörer före och efter folkomröstningen: Göran Persson +22 före och +26 efter, Leif Pagrotsky +14 och +13, Sören Wibe +8 och +11, Anders Sundström +6 och +4, Stig Malm +9 och +6, Wanja Lundby-Wedin +3 och +3 och Margareta Winberg +9 och +8. Jämfört med dessa politikere uppskattning framstår Anna Lindh som en av de mer populära s-politikerna, och det även om vi begränsar oss till resultaten från före mordet.

⁷ Vi har en gång tidigare i valundersökningarna mätt uppskattningen av en avliden politiker. Det var 1988 då vi inkluderade Olof Palme i undersökningen för att kunna studera olika effekter av mordet. Mätningen gjordes alltså inte omedelbart efter mordet som i fallet Anna Lindh. Palmes uppskattning bland samtliga svars personer ökade från +11 till +19, bland s-väljare från +36 till +39, mellan 1985 och 1988 (se Esaiasson and Granberg 1996).

⁸ Bengt Westerberg som partiledare har rekordet med +19 1985 bland samtliga svars personer (Holmberg och Oscarsson 2004). Andra politiker som också haft höga värden bland samtliga svars personer är EU-parlamentarikern Marit Paul-

Slutsatsen av analysen är att människors uppskattning av Anna Lindh påverkades mycket markant i positiv riktning efter mordet. Sympatisiffrorna ökade mycket i alla grupper. Men det innebar inte att väljarna ändrade sina röstningspreferenser. De allra flesta lät inte mordet, sorgen och de ökade sympatierna för Anna Lindh påverka folkomröstningsvalet. Ett förnuftigt beslut kan man tycka. Varför skall man låta en mördare eller terrorist påverka ens demokratiska val?

Att mycket få människor lät mordet på Anna Lindh påverka deras beteende bekräftas också av människorna själva. I intervjuerna efter folkomröstningen frågade vi samtliga svars personer om "Anna Lindhs dödsfall på något sätt (påverkade) Ditt beslut att delta eller inte delta i folkomröstningen" respektive om "... dödsfall(et) på något sätt (påverkade) Ditt val mellan att rösta ja, att rösta nej eller att rösta blankt i folkomröstningen."

Resultaten är mycket entydiga. Mycket få personer angav att de påverkats i sitt röstande. Fyra procent uppgav att de påverkats när det gäller valdeltagandet och 2 procent när det gäller val av alternativ. Med så små grupper som indikerar att de påverkades kan inte effekterna bli särskilt märkbara. Bland dem som angav att de påverkats när det gäller om de skulle rösta eller ej deltog 82 procent i folkomröstningen; en något lägre andel än bland dem som uppgav att de inte påverkats. I denna senare grupp var valdeltagandet 90 procent.⁹ Resultatet ger alltså inget entydigt stöd för hypotesen att mordet ledde till ett ökat valdeltagande. Kanske gick dock fler personer och röstade blankt. Hela 23 procent bland personer som bestämde sig på valdagen röstade blankt. Bland de få som anger att de påverkats när det gäller valdeltagandet röstade dock något fler nej (55 procent) än ja (35 procent).¹⁰ Det resultatet stämmer överens med de spekulationer som fanns att allmänt låg-

---

sen med +10 1999 och kommunalpolitikern Göran Johansson (s) i Göteborg med hela +24 1995. Johanssons resultat är uppnått SOMs enkätstudie som vanligen ger något lägre siffror än intervjustudier (Holmberg m fl 2001, Holmberg 2004).

⁹ Valdeltagandet är kontrollerat mot röstlängderna. Valdeltagandenivåer är alltid något överskattade i surveyundersökningar. Valskolkare skolkar inte bara från val utan också från valundersökningar. Observera att vi rör oss med en kontrafaktisk fråga. Om samtliga personer eller en stor del av dem som uppgav att de påverkats av mordet när det gäller valdeltagandet verkligen gick och röstade på grund av mordet har vi en effekt på valdeltagandet.

¹⁰ Antalet aktuella intervju personer är enbart 31.

motiverade väljare, som mobiliseras att rösta som en följd av händelserna kring mordet, främst skulle rösta nej.

Den lilla gruppen personer som angav att mordet påverkat deras val av alternativ betedde sig också i enlighet med de spekulationer som fanns, det vill säga att de skulle sympatirösta på ja-sidan. Antalet intervjupersoner är endast sexton, men bland dem stödde 69 procent ja-sidan mot endast 19 procent nej-sidan. En klar ja-övervikt med andra ord, men sympatirösten omfattade enbart cirka 1-2 procent av valmanskåren. Med så små grupper blir effekterna på totalen nästan försumbar. Huvudslutsatsen står sig. Mordet på Anna Lindh förändrade inte utgången av folkomröstningen 2003. Eller uttryckt mer nyanserat. De effekter som kan spåras är mycket små.

Valspurten enligt folkomröstningsundersökningen

Om man vill studera rörlighet är det en klar fördel att ha tillgång till en panelstudie där samma personer följs över tid. Då kan man vara mer säker på att eventuella förändringar verkligen har att göra med att människor rört på sig och bytt åsikt. I folkomröstningsundersökningen 2003 har vi tillgång till en kampanjpanel där cirka 800 personer innan folkomröstningen tillfrågades om hur de tänkte rösta och sedan efter valet fick ange hur de *de facto* röstade. Resultaten i tabell 2.1 visar på extremt små nettoeffekter av valspurten.¹¹ Ja-sidan tappade -0,6 procentenheter som vanns av blankröstarna medan nej-sidan inte förändrades.

Kampanjpanelens resultat stämmer alltså överens med de flesta opinionsinstitutens. Valspurten avgjorde inte folkomröstningen. Nettoförskjutningarna mellan ja- och nej-sidan var mycket små. Om det fanns någon tendens så var det att ja-sidan tappade något under valrörelsens sista två veckor. Enligt kampanjpanelen bytte något fler väljare från ja till nej (3,0 procent) än tvärtom från nej till ja (2,6 procent). Nej-sidan vann alltså något lite på åsiktsbytena under valspurten. När det gäller mobilisering av tveksamma var båda sidor lika framgångsrika med ett möjligt litet försteg för ja-sidan. Samma gäller demobiliseringen, det vill säga tappet av väljare som sagt att de skall rösta på ett visst sätt men

---

¹¹ Kampanjpanelens intervjuer i förvalsdelen inleddes i mitten av augusti och pågick hela tiden fram till valdagen. Det betyder att vissa väljare teoretiskt kan ha bytt åsikt efter intervjutillfället men före folkomröstningen, innebärande att våra estimat för andelen bytare mellan ja och nej till kan något underskatta den sanna andelen ja/nej-bytare.

som sedan inte dyker upp på valdagen. Både sidor förlorade ungefär lika mycket, men kanske något mindre för ja-sidan.¹²

Tabell 2.1 Röstningsintention och faktisk röstning i Eurofolkomröstningen 2003. Paneldata (procent)

röstningsintention respektive röstning	Valårspanel 2002 - 2003		Kampanjpanel 2003	
	aug/sep 2002	röstning 2003	förval aug/sep 2003	röstning 2003
Ja	55,5	44,4	46,9	46,3
Nej	40,9	53,5	51,1	51,1
Blankt	3,6	2,1	2,0	2,6
Summa procent	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal personer	1 646	2 168	795	781
Andel vet ej/icke- röstning	29,9	7,7	19,0	6,7

Kommentar: Resultaten kommer dels från en enkätstudie efter folkomröstningen med alla deltagare i 2002 års valundersökning ("Valårspanel 2002-2003"); antal svarspersoner 2 348. Dels från 2003 års folkomröstningsundersökning som innehöll en enkätstudie efter folkomröstningen med svarspersonerna i förvalsstudien ("Kampanjpanel 2003"); totalt antal svarande 836. Röstning har kontrollerats mot röstlängderna.

Bilden av stabilitet för att inte säga trögrörlighet börjar bli mycket massiv. Hur stämmer det med den lättrorliga EMU-opinionen som tidigare visades? Svaret är att det stämmer mycket bra. Stabiliteten gäller enbart valspurten 2003. Ser vi på svenska folkets åsiktsrörlighet i ett längre tidsperspektiv blir stabiliteten mycket mindre i EMU-frågan. Det illustreras i tabell 2.2 genom resultaten från ytterligare en panelstudie som denna gång omfattar en längre period – hela året mellan riksdagsvalet 2002 och folkomröstningen 2003.

¹² I mobiliserings/demobiliseringsanalysen räknar vi blankröstning som icke-röstning. Andelen personer utan röstningsintention på ja eller nej i förvalsstudien som sedan röstade ja är 1,9 procent och som röstade nej 1,8 procent. Andelen personer med röstningsintention på ja som sedan röstade blankt eller inte röstade är 2,9 procent. Motsvarande andel för nej-sidan är 3,0 procent. Procentbasen för beräkningarna är samtliga svarspersoner i kampanjpanelen, 836 personer.

Här ser vi stora åsiktsförskjutningar. Under valåret 2002-2003 gick nej-sidan fram hela 13 procentenheter, från 41 procent vid riksdagsvalet 2002 till 54 procent i folkomröstningen. Samtidigt tappade ja-sidan nästan lika mycket från 56 procent vid riksdagsvalet 2002 till 44 procent i folkomröstningen. Nej-sidan vann framförallt på en bättre mobiliseringen av tveksamma än ja-sidan (nettovinst +7 procentenheter). Vinsterna på åsiktsbyten var också stora (nettovinst +5 procentenheter). Även när det gäller demobiliseringen – att undvika att tappa sympatisörer till soffan – lyckades nej-sidan något bättre än ja-sidan (nettovinst +1 procentenhet). Nej-sidan vann inte folkomröstningen i valspurten. Segern grundlades tidigare under valåret 2002-2003. Från den tidigare analysen vet vi att nej-segern vanns under senvåren 2003.

Valårspanelen 2002-2003 visar på en hög individuell valårörlighet mellan ja- och nej-sidan. Hela 18 procent bytte mellan ja och nej bland personer med en åsikt 2002 och som röstade 2003. I kampanjpanelen under valspurten 2003 var byten mellan ja och nej klart mer sällsynta (6 procent). Men en sexprocentörlighet under en valspurt kanske trots allt inte är så lite. Om vi jämför med motsvarande rörlighetssiffror för folkomröstningarna 1980 och 1994 visar det sig att andelen linjebytare var 7 procent 1980 och 8 procent 1994; något större rörlighet alltså än 2003 (Holmberg och Asp 1984). I riksdagsvalen brukar andelen partibytare vara klart högre under valspurten, 19 procent i senaste valet 2002. Men då har man ju också fler alternativ att välja emellan.

Slutsatsen när det gäller rörligheten är att folkomröstningens valspurt var ovanligt stabil. Färre väljare bytte alternativ än i folkomröstningarna 1980 och 1994. Men skillnaderna är inte dramatiska. Valspurten 2003 var endast lite mindre rörlig än motsvarande valspurtar 1980 och 1994.¹³ Men jämfört med valspurtar inför riksdagsval är alla folkomröstningsspurter klart mindre rörliga. Sena omkastningar är mer vanliga

---

¹³ Om vi sammanfattande beräknar rörligheten med alla svars personer som procentbas får vi följande resultat för kampanjpanelen 2003: Andel stabila ja eller nej preferenser 82 procent, andel bytare mellan ja och nej 5 procent, andel mobiliserade från ingen röstintention till röstning 4 procent, andel demobiliserade från röstintention till blankröstning eller ickeröstning 6 procent, andel stabilt utan röstintention/ickeröstning 3 procent; summa 100 procent. Motsvarande andelar för valårspanelen 2002-2003 är: stabil preferens 52 procent, preferensbytare 11 procent, mobiliserade 28 procent, demobiliserade 5 procent och stabila utan preferens 4 procent; summa 100 procent. Här är endast något över halva valmanskåren stabil. Och hela 28 procent rekryteras till en åsikt och till att rösta. Valårörligheten var stor medan valspurtsrörligheten var liten.

i riksdagsval än i folkomröstningar. Sett i ett vidare tidsperspektiv var dock inte euro-omröstningen 2003 stabilt trögrörlig. Valårörligheten 2002-2003 var stor. Det var endast spurtrörligheten 2003 som var liten.

Väljarna bedömer den egna rörligheten

På en fråga om när man bestämde hur man skulle rösta i folkomröstningen 2003 svarade 15 procent att de fattade sitt beslut på valdagen eller under sista veckan (se tabell 2.2). Hela 46 procent uppgav att de visste sedan länge hur de skulle rösta. I folkomröstningen 1994 var det en högre andel som angav att de bestämde sig sent under valdagen eller under sista veckan (24 procent). Andelen som uppgav att de bestämt sig sedan länge var klart lägre 1994 (35 procent).¹⁴

Tabell 2.2 När bestämde sig väljarna 2003? (procent)

tidpunkt för beslut	ja-röstare	nej-röstare	samtliga
på valdagen	5	3	4
under sista veckan	13	10	11
tidigare under folkomröstningskampanjen (efter den 1 augusti)	20	16	18
tidigare under 2003	19	23	21
visste sedan länge hur jag skulle rösta	43	48	46
summa procent	100	100	100
antal personer	731	895	1 626

Kommentar: Data kommer från folkomröstningsundersökningen 2003. Endast ja- eller nej-röstare ingår i analysen.

Väljarnas egen vittnesbörd stämmer alltså med vad vi tidigare funnit. Valspurten 2003 var mindre rörlig än valspurten inför folkomröstningen 1994.

Andelen ja- och nej-röstare som bestämde sig sent var ungefär lika stor. Men precis som 1994 fanns en liten tendens 2003 att ja-röstare bestämmer sig något senare än nej-röstare. Ibland tolkas en hög andel senbeslutande röstare som ett tecken på att det partiet/alternativet gjort en bra valrörelse och vunnit röster i valspurten. I fallet ja-sidan 2003 stämmer inte den tolkningen. Vi vet från tidigare att ja-sidan inte vann

¹⁴ I folkomröstningsundersökningen 1980 angav 16 procent att de bestämde sig under valdagen eller under sista vecka (Holmberg och Asp 1984); en andel som nära motsvarar resultatet från 2003.

röster under 2003 års valspurt. Osäkerhet är en annan möjlig tolkning av sena röstbeslut. Väljare som uppger att de bestämmer sig sent tenderar att vara mer osäkra alternativt mindre ”dödsäkra” på sin sak. Sett ur den synvinkeln var nej-röstare något mer övertygade i anden än ja-röstare både 2003 och 1994.

Ett mer direkt sätt att komma åt rörligheten är att fråga väljarna rakt på om de har bytt åsikt eller inte. Metoden är användbar, men vi vet från tidigare studier att vi får något låga estimat på rörligheten. Männskor tycker inte om att erkänna att de bytt ståndpunkt eller parti. Resultaten i tabell 2.3 visar hur väljarna själva bedömde hur deras inställning till euron förändrats eller inte förändrats under folkomröstningskampanjen 2003. Nio olika stabilitets- eller rörlighetsmöjligheter preciseras i intervjufrågan. Vi specificerade också explicit att vi frågar efter eventuella åsiktsförändringar efter den 1 augusti.

Tabell 2.3 Väljarnas subjektiva bedömning av sin egen åsiktsmässiga stabilitet eller rörlighet under valrörelsen 2003 (procent)

subjektiv stabilitet eller rörlighet i eurofrågan	ja-röstare	nej-röstare	samtliga
hela tiden varit positiv till att införa euron som valuta i Sverige	67	1	31
hela tiden varit negativ till att införa euron som valuta i Sverige	0	69	35
hela tiden varit osäker om Sverige bör införa euron som valuta eller inte	7	8	11
varit negativ till att införa euron som valuta i Sverige – men blivit positiv	4	0	2
varit osäker om Sverige bör införa euron eller inte – men blivit positiv	18	0	8
varit positiv till att införa euron som valuta i Sverige – men blivit negativ	0	4	2
varit osäker om Sverige bör införa euron eller inte – men blivit negativ	0	14	7
varit positivt till att införa euron valuta i Sverige – men blivit osäker	4	1	2
varit negativ till att införa euron valuta i Sverige – men blivit osäker	0	3	2
summa procent	100	100	100
antal personer	630	729	1501

Kommentar: Resultaten kommer från folkomröstningsundersökningens eftervalsstudie respektive från enkätundersökningen efter folkomröstningen med förvalsurvalet. Samtliga svarspersoner ingår.

Andelen personer som uppgav (medgav) att de bytt åsikt mellan ja och nej är 2,3 procent; ungefär samma andel som vi fann tidigare när det gäller röstbyte (5 procent). Relativt många indikerade att de gått

från osäkerhet till en åsikt (15 procent). Färre uppgav att de gått motsatt väg, från en åsikt till osäkerhet (4 procent). Men de allra flesta angav att de inte bytt åsikt under valspurten (66 procent). Jämfört med motsvarande mätning 1994 är den stora skillnaden att andelen med en stabil åsikt var klart lägre då, 56 procent mot 66 procent 2003. Den stabila valspurten 2003 märks alltså också i denna mätning.

När det gäller vinster och förluster för ja- respektive nej-sidan 2003 visar de subjektiva bedömningarna på samma jämna, närmast oavgjorda resultat som vi sett tidigare. Åsiktsbyten var lika vanliga åt båda hållen. Andelen demobiliserade från åsikt till osäkerhet var också densamma för båda sidorna. När det gäller mobiliseringen från osäkerhet till åsikt var den något vanligare på ja-sidan (8 procent) än på nej-sidan (7 procent).

Det är nästan kusligt, men naturligtvis mycket tillfredställande, att resultatet gång efter gång visar samma sak. Oberoende av metod och datakällor finner vi att valspurten 2003 inte utmärktes av någon hög väljarrörlighet och inte avgjorde folkomröstningen.

Väljarströmmar i olika grupper

En analys av väljarströmmarna mellan ja- och nej-sidan under valspurten 2003 är inte särskilt spännande med tanke på att åsiktsbytena var relativt få. Men om vi också inkluderar resultaten från valårspanelen 2002-2003 blir det mer intressant. Opinionsförskjutningen mellan riksdagsvalet 2002 och folkomröstningen 2003 var stor. Frågan är om förskjutningen såg likadan ut i olika social och politiska grupper eller om det finns systematiska mönster i rörligheten. Vi koncentrerar oss på byten mellan ja och nej. Mobiliserings- och demobiliseringseffekter kommenteras i texten i den mån de uppvisar några skillnader mellan ja- och nej-sidan. Oftast gör de inte det. Partierna lämnas också åt sidan i detta sammanhang. De återkommer i ett eget kapitel.

Resultaten i tabell 2.4 visar storleken på väljarströmmarna i olika sociala grupper mellan ja- och nej-sidan i både kampanjpanelen 2003 och valårspanelen 2002-2003. Positiva skillnader (+) visar på nej-vinster medan negativa skillnader (-) indikerar ja-vinster.

Skillnaderna är ofta små, speciellt i kampanjpanelen, men ett tydligt mönster framträder. Nej-sidans vinster på åsiktsbytena i valspurten, men framförallt under valåret 2002-2003, återfinns tydligast i socialt och ekonomiskt svagare grupper i samhället. Ja-sidans små bytarvinster i slutspurten hittar vi med något undantag främst i mer socialt etablerade grupper.

Tabell 2.4 Väljarströmmar mellan Ja- och Nej-alternativen inför Euro-omröstningen 2003 (procent)

	Valårspanelen 2002 - 2003 andel som bytt från:			Kampanjpanelen 2003 andel som bytt från:		
	Ja→Nej	Nej→Ja	Skillnad	Ja→Nej	Nej→Ja	Skillnad
Samtliga	21	10	+11	7	5	+2
Män	20	10	+10	6	5	+1
Kvinnor	23	10	+13	8	6	+2
18 – 30 år	17	14	+3	6	12	-6
31 – 60 år	20	11	+9	6	3	+3
61 – 80 år	25	4	+21	10	5	+5
Arbetarklass	28	10	+18	8	2	+6
Medelklass	19	8	+11	6	8	-2
Låginkomst	23	10	+13	7	6	+1
Medelinkomst	24	8	+16	11	5	+6
Höginkomst	16	14	+2	3	6	-3
Lågutbildad	27	7	+20	8	3	+5
Medelutbildad	24	12	+12	9	5	+4
Högutbildad	15	7	+8	4	9	-5
Landsbygd	25	7	+18	13	1	+12
Tätort	26	12	+14	8	9	-1
Stad	20	10	+10	5	5	±0
Storstad	15	10	+5	7	4	+3
Politiskt okunnig	26	12	+14	14	5	+9
Mellan	26	10	+16	4	7	-3
Politiskt kunnig	16	7	+9	5	5	±0

Kommentar: Ett positivt skillnadsmått (+) betyder en starkare bytarendens från Ja till Nej än från Nej till Ja; proportionella Nej-vinster m a o. Ett negativt skillnadsmått betyder tvärtom proportionella Ja-vinster i bytena. Kunskapsmättet i *Valårspanelen 2002-2003* är baserat på en serie frågor om allmän politisk kunskap. I *Kampanjpanelen 2003* är kunskapsmättet enbart baserat på en serie frågor kring EMU och Euron. Samtliga svars personer ingår i procentberäkningarna, men resultaten för andra grupper än ja- respektive nej-röstare särredovisas inte.

Om vi börjar med resultaten från kampanjpanelen var bytarendens från ja till nej starkast i följande grupper: landsbygdsbor, personer med dåliga eurokunskaper, arbetarklass, medelinkomsttagare, pensionärer och lågutbildade. Starkast motsatt spurtendens, det vill säga att byta från nej till ja, uppvisade följande grupper: unga mellan 18-30 år, hög-

utbildade, personer med mellangoda eurokunskaper, höginkomsttagare och medelklass.

Valårspanelen pekar genomgående på nej-vinster i alla större sociala grupper, men överströmningen till nej var klart starkare i vissa grupper än i andra. Bytärtendensen till nej var starkast bland pensionärer, lågutbildade, landsbygdsbor och i arbetarklassen. Svagast tendens att byta till nej-sidan återfanns bland höginkomsttagare, storstadsbor och unga mellan 18-30 år.

Till en del kan motsvarande mönster spåras när det gäller vilka väljare som rekryterades till att rösta efter att ha varit osäkra (mobilisering), respektive vilka väljare som till slut satt hemma trots att de tidigare hade haft en röstningsintention (demobilisering).

Kampanjpanelen visar på en mycket måttlig röstmobilisering under valspurten. Bland de relativt få som mobiliserades att gå och rösta vann nej-sidan mest stöd bland lågutbildade, bland pensionärer och i arbetarklassen medan ja-sidan var mest framgångsrik bland unga mellan 18-30 år, bland personer med goda eurokunskaper och bland högutbildade. Mobiliseringen mellan riksdagsvalet 2002 och folkomröstningen 2003 omfattade många fler människor. Utslagen i olika grupper blir tydligare och bättre statistiskt säkerställda. Tendensen bland tveksamma att rekryteras och gå och rösta på nej var starkast i följande grupper: bland lågutbildade, bland pensionärer, bland landsbygdsbor, i arbetarklassen och bland låginkomsttagare. Svagast tendens att rekryteras till nej-sidan återfanns bland storstadsbor, bland högutbildade och bland unga mellan 18-30 år. I gruppen högre tjänstemän fanns till och med en svag övervikt för att tveksamma 2002 främst gick till ja-sidan 2003.

Demobilisering omfattade så få personer att alla siffror blir mycket osäkra. I valspurten tappade dock nej-sidan relativt minst röster bland pensionärer och mest bland unga mellan 18-30 år medan ja förlorade minst bland personer med god eurokunskap, bland högutbildade och bland höginkomsttagare och mest bland unga mellan 18-30 år, i arbetarklassen och bland lågutbildade.

Valårssiffrorna är något mer säkra. Nej-sidans demobilisering var störst bland unga mellan 18-30 år och bland allmänpolitiskt okunniga väljare, och minst bland pensionärer. På ja-sidan var avtappningen till icke-röstning relativt störst bland allmänpolitiskt okunniga personer, bland unga mellan 18-30 år, bland lågutbildade och i arbetarklassen, och minst bland allmänpolitiskt kunniga väljare.

Små urval och ofta små skillnader, men sammantaget återfinns ett förhållandevis tydligt mönster. Nej-sidans stora opinionsvinster under valåret 2002-2003 och mindre under valsparter 2003 - som gjorde att nej till slut vann folkomröstningen 2003 - hämtades i första hand från svaga socioekonomiska grupper i samhället - från landsbygden och bland äldre personer, lågutbildade och arbetare. Ja-sidans mindre opinionsvinster under valsparter och minsta förluster under valåret kan lokaliseras till personer från övre medelklassen, till politiskt kunniga väljare och till unga mellan 18-30 år.

Bytarströmmarna har med andra ord strukturerats av klass, boende, ålder och kunskap, men inte av kön. Kvinnor har varit något mer rörliga inför folkomröstningen än män, men några större skillnader kan inte iakttas. Kvinnor var klart mer negativa till EMU/euron och män mer positiva långt innan valåret eller valsparter 2003 drog igång.

Folkomröstningssparter

Folkomröstningen 2003 avgjordes inte i valsparter. Den avgjordes istället under våren 2003 när nej-sidan gick förbi och mer definitivt drog ifrån ja-sidan. Att sparter *inte* avgjorde är dock inget unikt för folkomröstningen 2003. Kärnkraftsomröstningen 1980 avgjordes heller inte mot slutet. Relativt få förskjutningar inträffade under valrörelsen vårvintern 1980. Kärnkraftsanhängarna grundlade segern redan under hösten 1979 innan valsparter hade börjat (Holmberg och Asp 1984). Valsparter 1994 var jämnare och enligt Sifo vann inte ja-sidan förrän under de två sista veckorna. Det var också jämnt i valundersökningens paneler men med en ja-ledning redan vid riksdagsvalet två månader före folkomröstningen (Gilljam och Holmberg 1996). Under flera år före folkomröstningen 1994 och under större delen av valåret ledde nej-sidan klart framför ja-sidan. Hösten 1993 ledde exempelvis nej-sidan med cirka 20 procentenheter över ja-sidan i Sifos mätningar. Upphämtningen för ja-sidan skedde i två steg, dels vid årsskiftet 1993/94 när förhandlingsresultatet mellan EU och Sverige började utkristallisera sig och dels under sommaren och i samband med valrörelsen inför riksdagsvalet 1994. Vid tiden för riksdagsvalet hade ja-sidan kommit upp jämsides eller rent av något förbi nej-sidan. Det är alltså inte helt fel att hävda att *inte* heller EU-folkomröstningen 1994 avgjordes under sparter. Större delen av ja-segern vanns under vintern och sommaren 1994 innan valsparter hade kommit igång.

Lärdomen inför eventuellt kommande folkomröstningar är tämligen klar. Moderna svenska folkomröstningar har vunnits tidigt, innan val-

rörelserna dragit igång.¹⁵ Sista månaden har inte avgjort, den har tvärtom tenderat att sluta oavgjort. Alltså, det gäller att få in ett avgörande slag innan motståndaren hinner få upp garden.

Referenser

- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören /red./ (1996). *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Hinnfors, Jonas (1998). EMU: Marknadens politik. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.) *Opinionssambället*. Göteborg: SOM-institutet
- Holmberg, Sören & Asp, Kent (1984). *Kampen om kärnkraften*. Stockholm: Liber
- Holmberg, Sören & Oscarsson, Henrik (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Lindahl, Rutger (2001). Stabilitet och rörlighet i EU-opinionen. I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Land, Du välsignade?* Göteborg: SOM-institutet
- Petersson, Olof & Holmberg, Sören (1998). *Opinionsmätningar och demokratin*. Stockholm: SNS förlag
- Sollander, Staffan (2004). *Partisymptiundersökningen*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån
- Särllvik, Bo (1959). *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*. Stockholm: SOU 1959:10
- Wessels, Bernhard (1995). Development of Support: Diffusion or Demographic Replacement? and Evaluations of the EC: Elite or Mass-Driven. I Niedermayer, Oskar and Sinnott, Richard (eds.) *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford: Oxford University Press

---

¹⁵ Valspurten inför ATP-omröstningen 1957 avgjorde *inte* heller den det årets folkomröstning. Nettoförskjutningarna blev små under valrörelsen, men brutto-rörelserna var förhållandevis stora; större än vid de mer sentida folkomröstningarna. Enligt Bo Särllviks undersökning var andelen åsiktsstabla endast 65 procent under vals spurten 1957 (Särllvik 1959: 38f). Andelen åsiktsbytare var 7 procent, mobiliserade 7 procent, demobiliserade 16 procent och stabla utan åsikt 5 procent. Andelen personer som bytte ståndpunkt bland personer med ståndpunkt före folkomröstningen och som sedan röstade var 10 procent 1957, 7 procent 1980, 8 procent 1994 och 6 procent 2003. Rörligheten under vals spurten inför folkomröstningen 1957 var stor i jämförelse med spurtrörligheten mellan partierna under 1950-talets riksdagsval. Andelen partibyten under valrörelserna 1956 och 1960 var endast 5,5 respektive 5,1 procent (Holmberg och Oscarsson 2004: 89).

Kapitel 3

EU- och EMU-medlemskapets konsekvenser

Rutger Lindahl

I folkomröstningskampanjen 1994 förde båda sidor fram sina bedömningar om konsekvenser av EU-medlemskap för den svenska ekonomin, framtiden när det gällde fred och säkerhet, den nationella självständigheten och demokratin, liksom inom områden som räntor, matpriser och social välfärd. Avsikten med argumentationen var att ge väljarna underlag för valet av alternativ i folkomröstningen. De argument man vid denna tid kunde lägga fram baserades i de flesta fall på relativt osäkra prognoser och referenser till de konsekvenser som kunde rapporteras från de dåvarande tolv medlemsländerna. Inför folkomröstningen hösten 2003 kunde såväl aktörerna i kampanjen som väljarna i första hand grunda sitt val på erfarenheter av drygt åtta års medlemskap i EU.

Tidigare analyser av svenskarnas, och även övriga EU-medborgares, attityder till samarbetet inom EU visar att graden av upplevd nytta har stor betydelse. EU:s förmåga att leverera politik ("policy performance") som av medborgarna upplevs som nyttig har därför en avgörande betydelse för deras inställning till förslag om utvidgat och fördjupat samarbete (Lindahl och Oskarson, 2001). I detta kapitel redovisas en analys av hur svenskar, inom ett stort antal politikområden, bedömer de hittillsvarande konsekvenserna av medlemskapet i EU och vilken bedömning de gör av ett Ja eller Nej till fullt medlemskap i den Ekonomiska och Monetära Unionen (EMU). En central fråga är på vilka punkter förespråkare av EU- och EMU-medlemskap skiljer sig från motståndare

därtill, och var man kan attitydmässigt placera dem som röstade nej till EMU, men är positiva till fortsatt medlemskap i EU?

Som en bakgrund till de följande analyserna kan det vara på sin plats att sätta in svenskarnas allmänna inställning till nyttan av EU-medlemskapet i ett jämförande perspektiv. I Eurobarometerens mätningar, som redovisas två gånger om året, tillhör svenskarna de EU-medborgare som ser förhållandevis lite nytta med EU-medlemskapet. Denna syn delas främst med briter och i någon mån med finländare. Däremot är våra sydvästra grannar, danskarna, väsentligt mer nöjda med vad medlemskapet i EU hittills inneburit. (Eurobarometern, 2004) Detta förhållande har dominerat sedan Sverige 1995 inträdde som medlem i EU. (Lindahl och Oskarson, 2001)

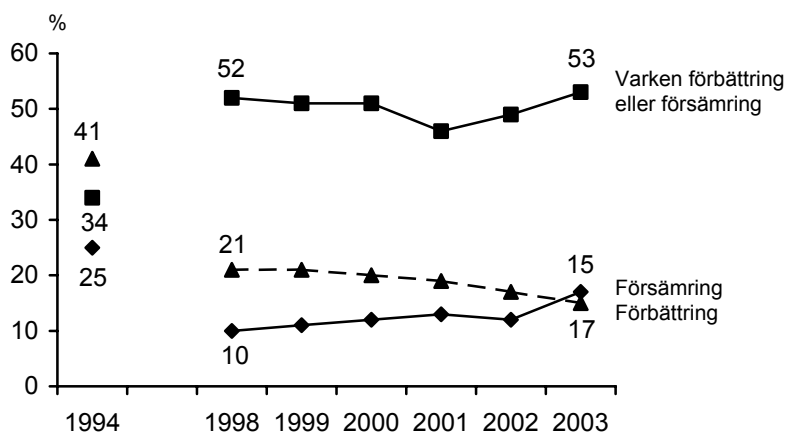
EU-medlemskapet blev varken himmel eller helvete

I SOM-institutets årliga mätningar av svenska folkets inställning till EU-medlemskapet har resultaten hittills pekat på en relativt kritisk inställning till konsekvenserna för det svenska samhället. Inför folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 uttrycktes stora förhoppningar om positiva effekter bl.a. när det gällde ekonomisk utveckling, sysselsättning och nationell säkerhet, men också farhågor för negativa konsekvenser på områden som välfärd, miljöskydd och jordbruk. Under de första åren som medlemsland i EU utvecklades opinionsläget i klart EU-negativ riktning. Detta framträder tydligt både i svenskarnas svar på en direkt fråga om man är i huvudsak för eller emot Sveriges EU-medlemskap och i bedömningar som gäller medlemskapets effekter inom olika samhällsområden. Resultaten pekar på att majoriteten bland svenskarna inte upplever att Sverige har någon större nytta av att vara medlem i EU. (Lindahl, 2004; Lindahl och Oskarson, 2001)

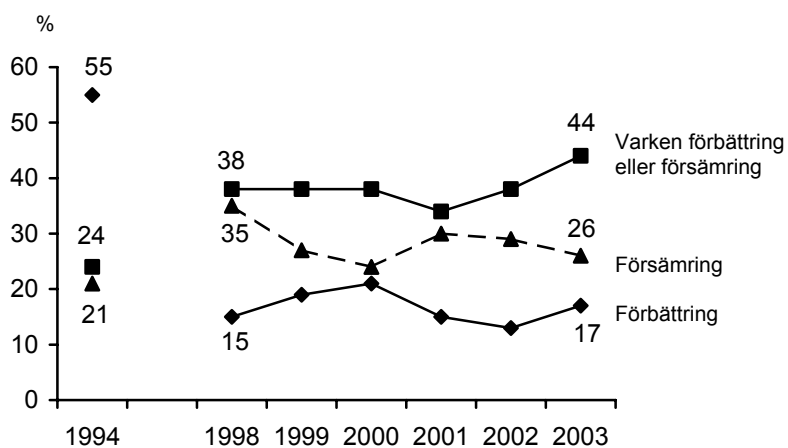
Under de senaste åren har attitydmönstret förändrats på ett antal områden. I några fall kan noteras en EU-positiv trend, medan det i några andra fall pekar på ökat missnöje.

De variationer i bedömningarna som förekommer tyder på att svenskar följer utvecklingen när det gäller Sveriges förhållande till EU, men sannolikt också på att EU-medlemskapets betydelse för vissa typer av samhällsförändringar både över- och underskattas. Det gäller för såväl anhängare som motståndare till Sveriges medlemskap i EU.

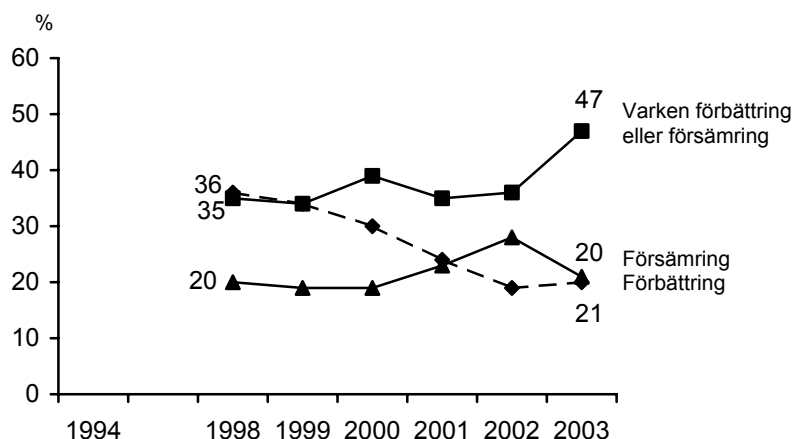
Figur 3.1 Uppfattning om konsekvenser av EU-medlemskapet inom miljöområdet 1994-2003 (procent)

Figur 3.2 Uppfattning om konsekvenser av EU-medlemskapet inom ekonomiområdet 1994 – 2003 (procent)

Figur 3.3 Uppfattning om konsekvenser av EU-medlemskapet inom livsmedelsområdet 1998-2003 (procent)

Kommentar: Källa SOM-institutet, Göteborgs universitet. Frågan löd: "Vad anser Du att medlemskapet i EU hittills inneburit för Sverige inom följande områden?" I redovisningen har svarsalternativen "stor förbättring" och "viss förbättring" slagits samman. Samma sak har gjorts med svarsalternativen "viss försämring" och "stor försämring". Andelen som ej uppger någon åsikt redovisas ej i figuren, men utgör för vart och ett av måttillfällena differensen mellan 100 och summan av de i figuren angivna värdena. År 1994 ställdes ingen fråga om svenskarnas uppfattning om EU-medlemskapets konsekvenser inom livsmedelsområdet, varför det saknas jämförelsemöjlighet med tiden före inträdet i EU.

Sambandet mellan synen på EU-medlemskapets effekter och allmän inställning till medlemskapet är starkt. Motståndarnas uppfattningar är genomgående mycket negativt kritiska, medan EU-förespråkare på de flesta områden uttalar sig positivt om EU-medlemskapets konsekvenser. Ett generellt drag är att EU-motståndarnas kritik ofta är kraftigare än det stöd som EU-förespråkarna ger uttryck för. På båda sidor finns dock förmåga att differentiera när det gäller omdömen rörande utvecklingen inom olika områden. Således kan EU-motståndare bedöma EU-medlemskapets effekter som positiva när det t.ex. gäller företagets konkurrensmöjligheter och inom utbildningsområdet. EU-förespråkare markerar på liknande sätt brister i nyttan med EU-samarbetet på t.ex. sysselsättnings- och brottsbekämpningsområdet (Lindahl, 2002; Oskarsson, 1996).

Resultaten tyder på att det finns en öppenhet för att ompröva inställningen till det egna landets nytta av medlemskapet i EU. Under de senaste åren har en sådan omprövning skett bland motståndare till Sveriges EU-medlemskap. I SOM-institutets mätningar var det år 2002 för första gången sedan hösten 1994 fler som sade sig i huvudsak vara för än emot EU-medlemskapet (Lindahl, 2003). Denna trend förstärktes i materialet från undersökningen hösten 2003 (se Holmbergs kapitel i denna bok).

Denna opinionsförändring kan alltså noteras samtidigt som det i samtliga undersökningar framgår att det finns ett starkt motstånd mot införande av euron som svensk valuta. Samtidigt kan också konstateras att den allmänna bedömningen av EU-medlemskapets effekter endast visar marginella förskjutningar i EU-positiv riktning. Den bedömning som ökar starkast är att EU-medlemskapet varken innebär förbättring eller försämring för Sveriges del. En sådan utveckling kan tolkas som ett defensivt accepterande av EU-medlemskapet. Det blev varken det helvete eller den himmel som kampanjorganisationerna utmålade 1994. Det kan också tolkas som ett tecken på att de europeiska samarbetsfrågorna är så komplexa att det upplevs som väldigt svårt att klarlägga orsaksambanden mellan EU-medlemskapet och utvecklingen i Sverige. Det är därför svårt att ha någon bestämd åsikt i frågan. Även om det generella mönstret visar på ökad användning av "varken/eller"-alternativ som svar, framträder dock i vissa frågor skarpare uttalade åsiktsskillnader. I de flesta fall rör det sig om frågor som får stor uppmärksamhet i den politiska debatten och i massmedia.

Åsikter om EU-medlemskapets effekter inför folkomröstningen 2003

Att det går att stimulera svenskar till att inta tydliga positioner i kontroversiella frågor visas bl.a. när det gäller synen på införandet av euron som valuta i Sverige. I huvudsak följer euro-opinionen samma grundmönster som EU-opinionen. Det finns en tydlig koppling till en politisk "vänster-höger dimension" och till svenskarnas grundläggande inställning till medlemskapet i EU. Eftersom vi tidigare kunnat konstatera att undersökningar visar på en allmänt EU-positiv trend i väljaropinionen, parallellt med en tydlig dominans av EMU-kritiska åsikter, framstår det som en central uppgift att närmare analysera åsiktsmönster framförallt inom tre betydelsefulla väljargrupper: De som är positiva till både EU och EMU; De som är negativa till både EU och EMU och för det tredje De som är positiva till EU-medlemskap, men kritiska till fördjupat samarbete i form av t.ex. EMU. Särskilt intressant att undersöka är opini-

onsläget bland de sistnämnda väljarna, eftersom deras bedömning och agerande var av avgörande betydelse för utgången av folkomröstningen. På vilket sätt skiljer sig deras syn på vad EU-medlemskapet får för effekter och vad införandet av euron skulle innebära från åsikterna bland dem som är antingen motståndare eller anhängare av både EU/EMU-medlemskap?

I data från SOM-institutets undersökning hösten 2003, framträder ett tydligt opinionsmönster där de EU-positiva men samtidigt EMU-negativa utgör en åsiktsmässig mellangrupp. Deras åsikter var i de flesta fall mindre radikala än vad som noterades för de EU och EMU-positiva respektive de EU och EMU-negativa. Inom flertalet politikområden låg deras åsikter närmare den förstnämnda gruppen, men det mest framträdande draget i resultaten var en stark tendens att föredra svarsalternativet ”varken förbättrats eller försämrats” före enbart ”förbättrats” eller ”försämrats” (Lindahl 2004).

I den undersökning som genomfördes i direkt anslutning till folkomröstningen om EMU fanns frågor som var avsedda att dels ge en bild av det allmänna opinionsläget i väljarkåren när det gäller synen på konsekvenser för Sverige av medlemskapet i EU, dels av förväntade effekter inom ett antal politikområden av ett Ja alternativt ett Nej till införande av euron som svensk valuta. Som framgår av tabell 3.1 återfinns det mot bakgrund av tidigare undersökningsresultat förväntade åsiktsmönstret inom de tre nämnda grupperna av väljare. Bland de EU- och EMU-positiva dominerar bedömningen att förhållandena i Sverige förbättrats tack vare medlemskapet i EU. Inom elva av femton politikområden upplevs en förbättring. Starkast är denna inom områden som räntor, priser, allmän ekonomisk utveckling och företagens villkor, dvs. områden kopplade till den svenska ekonomin. Opinionsbalansen, dvs. andelen som anser att EU-medlemskapet innebär förbättring minskad med andelen som har motsatt uppfattning, har på dessa områden i jämförelse med tidigare undersökningsresultat en starkare positiv övervikt. Den genomsnittliga opinionsbalansen blir klart positiv (+26).

Bland de med en uttalad EU- och EMU-negativ åsikt är motsvarande opinionsbalans klart negativ. EU-medlemskapet anses ha inneburit försämringar inom elva av femton politikområden. Dock kan noteras att den negativa opinionsbalansen är svagare än i tidigare undersökningar. Det genomsnittliga värdet blir -14, vilket motsvarar en halvering jämfört med tidigare undersökningar.

Tabell 3.1 Uppfattning om konsekvenser av EU-medlemskapet inom femton politikområden fördelat efter inställning till Sveriges EU-medlemskap och till införande av euro som officiell valuta (balansmätt, samt andel som använder svarsalternativet ”varken förbättring eller försämring”)

Politikområde	För EMU/för EU	Mot EMU/mot EU	Mot EMU/för EU
Räntorna	+52/40	+15/71	+27/65
Skatterna	+15/69	-10/76	-6/72
Priserna	+46/40	-17/59	+8/50
Den svenska ekonomin	+44/44	-28/56	+7/55
Företagens villkor	+62/28	+20/52	+64/32
Sysselsättningen	+24/62	-15/65	+3/63
Sociala välfärden	±0/76	-38/58	-20/++
Kvalitet på off service	-14/74	-41/55	-26/58
Möjligh att påverka EU	+84/12	+38/36	+68/20
Nat självständighet	-19/61	-56/30	-37/43
Jordbruket	+29/29	-16/20	+10/22
Försvaret	+43/43	+5/59	+23/59
Brottsbekämpningen	+21/47	-31/49	-2/48
Jämställdheten	+7/87	+4/82	+4/80
Flyktingar/invandring	-1/61	-31/55	-3/71

Kommentar: Balansmättet är framräknat genom att procentandelen personer som anser att EU-medlemskapet innebär förbättring minskats med andelen som anser att det medför försämring. Mättet kan variera mellan +100 och -100. Den angivna andelen bland de intervjuade som använder sig av svarsalternativet varken förbättring eller försämring indikerar bredden på underlaget för balansmättet. Ju färre som använder detta svarsalternativ desto starkare politisk laddning antas politikområdet ha. *Källa:* Folkomröstningsundersökningen 2003.

Personer som uppger sig vara mot EMU men för Sveriges EU-medlemskap framstår även i resultaten från folkomröstningsstudien 2003 som en åsiktsmässig mellangrupp. Genomsnittligt ligger värdena för denna väljargrupp närmast balanspunkten och endast på ett fåtal områden uttalas mer radikala åsikter. Bland dessa undantag finns en starkt positiv åsikt om konsekvenserna av EU-medlemskapet för företagets konkurrensvillkor, liksom när det gäller möjligheter för Sverige att påverka utvecklingen i EU. På nio av femton områden finns en positiv opinionsbalans. Den genomsnittliga opinionsbalansen blir svagt positiv (+8).

Största opinionsavståndet mellan förespråkare och motståndare när det gäller Sveriges medlemskap i EU respektive införandet av euron

förekommer, liksom tidigare undersökningar visat, beträffande synen på den ekonomiska utvecklingen och prisutvecklingen (72 respektive 63 enheters skillnad). Åsikterna går emellertid kraftigt isär också när det t.ex. gäller synen på vilken betydelse EU-medlemskapet har för företagens villkor, sysselsättningen, brottsbekämpningen, möjligheterna att påverka utvecklingen i EU, jordbruket och försvaret (42, 39, 52, 46, 45 respektive 48 enheter).

Inom några få politikområden uppvisar de tre definierade väljargrupperna ett likartat opinionsmönster. Det gäller synen på EU-medlemskapets konsekvenser för räntorna i Sverige, företagets konkurrensvillkor och möjligheterna att påverka utvecklingen i EU. I samtliga fall är opinionsbalansen positiv, dvs. det anses allmänt att EU-medlemskapet har en positiv effekt. Opinionsbalansen är negativ för samtliga tre kategorier väljare inom områdena flykting- och invandringspolitik, kvalitén på offentlig service, samt den nationella självständigheten. Det sistnämnda området kan ses som nära kopplat till, och ett alternativt perspektiv på, den tidigare nämnda frågan om konsekvenser av medlemskapet när det gäller möjligheterna att påverka utvecklingen i EU. På samma sätt som medlemskap i EU innebär förbättrade möjligheter att påverka utvecklingen i EU, innebär medlemskapet också tydliga inskränkningar i den nationella självständigheten.

Folkomröstningskampanjen radikaliserade åsiktsmönstret

När det gäller effekter av införande av euro som svensk valuta ställdes i folkomröstningsundersökningen frågor vid två tillfällen. Vid det första tillfället, som inföll en tid före folkomröstningen ställdes frågan om vilken effekt en övergång till euro som svensk valuta skulle få inom sjuutton olika politikområden. Vid det andra tillfället, som inföll en tid efter folkomröstningen, formulerades frågan så att den gällde konsekvenser av att Sverige valde att inte införa euron.

Opinionsresultaten tyder på att kampanjen inför folkomröstningen, bland såväl förespråkare som motståndare till införande av euron, hade en förstärkande effekt på konsekvensbedömningen. Särskilt tydlig är denna tendens bland EMU-förespråkare. Inom i stort sett varje nämnt politikområde anser de att införande av euron innebär förbättringar för Sverige. Bland motståndarna är de starkt negativa bedömningarna av konsekvenser av införande av euron något nedtonade i förhållande till vad som framkommit i tidigare undersökningar. I detta resultatmönster kan därför anas ett tillskott av euro-negativa väljare, vars allmänna åsiktsprofil när det gäller EU-frågor, är något mindre starkt uttalad än

den som företräds bland dem som tillhör kärnan av EU- och EMU-motståndare.

En uppdelning bland motståndarna till införande av euron i Sverige i en kategori som är motståndare till både EU- och EMU-medlemskap och en som innefattar dem som är motståndare till införande av euron, men i övrigt i huvudsak för Sveriges medlemskap i EU ger till resultat flera intressanta opinionsmönster, som kan hjälpa oss att bättre förstå den svenska EU-opinionen. Detta gäller i både för- och eftervalsstudien.

I den studie av opinionsläget som genomfördes före folkomröstningen känns huvudmönstret igen från tidigare undersökningar. Lika dominerande som de positiva bedömningarna av införande av euron är hos EU- och EMU-förespråkarna, lika dominerande är en negativ bedömning bland motståndarna. En positiv övervikt på opinionsbalansen noteras bland förespråkarna inom femton av sjutton politikområden. Starkast är den inom de ekonomiska områdena, vilka innefattar bl.a. räntor, ekonomisk utveckling, företagens konkurrensvillkor och sysselsättningen i Sverige. Mycket höga positiva opinionsbalansvärden (som kan variera mellan +100 och -100) uppnås när det gäller synen på företagets konkurrensvillkor (+88) och den ekonomiska utvecklingen (+83). Likartade förhållanden återfinns också när det gäller konsekvenser för möjligheterna att påverka utvecklingen i EU (+83). De höga värdena visar att det i dessa frågor råder hög åsiktsöverensstämmelse bland EU- och EMU-förespråkarna. Mot denna bakgrund kan noteras ett lågt värde när det gäller den potentiella effekten på priserna. Det relativt låga positiva opinionsbalansmättet och en förhållandevis låg andel som väljer svarsalternativet ”varken förbättring eller försämring”, indikerar att det i denna fråga inte råder någon särskilt stark åsiktsöverensstämmelse.

I flera andra fall kan noteras relativt låga, men ändå positiva opinionsbalansmätt. Det gäller t.ex. områden som försvaret, jämställdheten, kvalitén på den offentliga servicen och brottsbekämpningen. Inom flertalet av dessa områden beror det på att en majoritet bland de intervjuade har uppgivit att de bedömer att införande av euron varken leder till förbättring eller försämring av förhållandena i Sverige. Endast på ett område – konsekvenser för den nationella självständigheten – uppstår bland EU- och EMU-förespråkare en negativ opinionsbalans. Eventuella negativa konsekvenser på detta område tycks dock uppvägas av förstärkta möjligheter att påverka utvecklingen inom EU-EMU.

Tabell 3.2 Uppfattning före folkomröstningen hösten 2003 om konsekvenser inom sjuutton politikområden av införande av euro som officiell valuta och efter folkomröstningen om att ej införa euro, fördelat efter inställning i euro-frågan och till Sveriges EU-medlemskap (balansmått; samt andel som använder sig av svarsalternativet varken förbättring eller försämring)

Politikområde	För EMU/förEU		Mot EMU/mot EU		Mot EMU/för EU	
	Före	Efter	Före	Efter	Före	Efter
Räntorna	+64/26	-39/47	-16/40	+20/66	+26/46	+8/70
Skatterna	+43/45	-24/56	-35/39	±0/62	-17/57	-14/60
Priser	+10/36	-38/46	-70/14	+16/60	-53/17	+3/71
Den sv ekonomin	+77/13	-53/25	-60/28	+44/36	-29/43	+33/51
Den ekonomiska utv	+83/15	-58/26	-21/51	+28/50	+16/48	+40/48
Företagens villkor	+88/8	-70/16	+32/28	-1/51	+43/25	-12/46
Sysselsättningen	+61/35	-54/38	-42/38	+18/64	-24/42	+15/65
Sociala välfärden	+15/59	-35/57	-73/21	+15/57	-68/28	+11/61
Kvalitet på off service	+4/72	-25/63	-66/30	+3/67	-29/47	+6/68
Demokratin	+5/65	-3/73	-72/24	+38/52	-60/36	+50/38
Möjligh att påverka EU	+83/11	-77/17	+4/46	-43/45	+27/49	-43/39
Nat självständighet	-30/54	+11/61	-84/10	+51/35	-84/10	+67/27
Jordbruket	+12/52	-33/5	-39/33	-8/60	-7/41	-6/76
Försvaret	+12/64	-20/72	-33/49	-14/72	-1/61	-15/71
Brottsbekämpningen	+22/56	-10/72	-37/47	-2/74	-6/70	+8/78
Jämställdheten	+8/80	+2/88	-22/66	+24/70	-12/64	+25/73
Flyktingar/invandring	±0/68	-13/75	-29/45	-1/81	-9/53	-1/89

Kommentar: Balansmättet är framräknat genom att procentandelen svenskar som anser att EU-medlemskapet innebär förbättring minskats med andelen som anser att det medför försämring. Mättet kan variera mellan +100 och -100. Den angivna andel bland de intervjuade som använder sig av svarsalternativet varken förbättring eller försämring indikerar bredden på underlaget för balansmättet. Ju färre som använder detta svarsalternativ desto starkare politisk laddning antas politikområdet ha.

Källa: Folkomröstningsundersökningen 2003.

Bland motståndare till såväl medlemskapet i EU som införandet av euron råder i stort sett helt omvända åsikter om konsekvenser för Sverige. Femton av politikområdena får en negativ opinionsbalans. Genomsnittsvärdet (-39) är något högre bland motståndarna, vilket tyder på något starkare åsikter än bland förespråkarna (+33). Som diskuterats tidigare hänger detta samman med att andelen bland motståndarna som använder sig av svarsalternativet ”varken förbättring eller försämring” är lägre (36) än bland förespråkare (45). Starkt negativa opinionsbalansmått framkommer för bedömningen av konsekvenser när det gäller

priser (-70), utvecklingen inom den svenska ekonomin (-60) och sysselsättningen (-42). Bedömningen är också mycket negativ när det gäller konsekvenser av införande av euron för den sociala välfärden (-73) och kvalitén på offentlig service (-66), liksom beträffande demokratin (-72) och den nationella självständigheten (-84).

I de redovisade opinionsmönstren framträder kända tyngdpunkter i de båda kampanjorganisationernas budskap. Ja-sidans ekonomiska argument för införande av euron har slagit igenom bland förespråkarna. Samma gäller för det starkt framhållna budskapet att det är av avgörande betydelse för Sverige att ta vara på möjligheten att öka inflytandet över utvecklingen inom EU. Att ställa sig utanför euro-zonen anses kunna leda till förlust av inflytande. På Nej-sidan har, förutom oro för prishöjningar och negativa effekter på den svenska ekonomiska utvecklingen, argument om möjliga negativa effekter på välfärdssystemet slagit särskilt starkt igenom i väljaropinionen. Detsamma gäller argument som rör konsekvenser för demokratin och det nationella självbestämmandet.

Hur ser då de som har en allmänt positiv inställning till Sveriges medlemskap i EU, men är motståndare till införande av euron, på tänkbara konsekvenser av ett svenskt fullvärdigt medlemskap i EMU? Tidigare har redovisats resultat från opinionsanalyser vilka har placerat denna kategori väljare något närmare EU- och EMU-förespråkarna än motståndarna när det gäller allmän bedömning av EU-medlemskapets effekter. Ser opinionsmönstret ut på ett annat sätt inför EMU-folkomröstningen?

Svaret på den sistnämnda frågan är ja. Inom tretton av sjutton politikområden gör de EU-positiva EMU-motståndarna en negativ bedömning av effekter av ett införande av euron i Sverige. Visserligen är opinionsbalansen inte så starkt negativ, men att dessa väljare åsiktsmässigt ligger klart närmare EU- och EMU-motståndarna visas bl.a. av att avståndet – mätt med det genomsnittliga opinionsbalansmättet – ligger tjugotvå enheter från EU- och EMU-motståndarna, medan avståndet till de EU- och EMU-positiva är femtio enheter. Bland de områden som föranleder särskilt tydliga opinionsyttringar kan noteras prisutvecklingen (-53) och den sociala välfärden (-68). Samma starka reaktion finns när det gäller konsekvenser av eurons införande på demokratin (-60) och den nationella självständigheten (-84)

Enighet mellan de tre väljarkategorierna i bedömningen av ett eventuellt införande av euron finns på tre områden. Det ena gäller konsekvenser för den nationella självständigheten. Bland både EU- och EMU-

motståndare respektive EU-förespråkare men EMU-motståndare bedöms de innebära en försämring. Opinionsbalansen är starkt negativ (-84 i båda fallen). Bland EU- och EMU-förespråkare framträder i resultaten också en negativ opinionsbalans (-30). Det bör dock noteras att fler än hälften av de svarande anser att konsekvenserna på detta område varken blir förbättring eller försämring, vilket kan tyda på en önskan att tona ned dess betydelse. Det andra området avser möjligheter att påverka utvecklingen i EU. Som tidigare har kommenterats kan åsikter inom detta politikområde kopplas till det föregående och relationen kan uppfattas som kommunicerande kär. Vad man förlorar i form av nationellt självbestämmande kan kompenseras med ökat inflytande på EU-nivå. I jämförelse med föregående resultat är opinionsmönstret omvänt. Alla tre väljarkategorierna noteras för en positiv opinionsbalans. De EU- och EMU-positiva uppfattar en stark förbättring (+83), medan opinionsbalansen är betydligt svagare inom de övriga två grupperna (+4 respektive +27). Inom de båda sistnämnda grupperna anser dock i det närmaste hälften bland de intervjuade att ett införande av euron varken leder till förbättring eller försämring. Uppenbart har dock dessa väljare tagit intryck av Ja-sidans argumentation om potentiella positiva effekter på Sveriges inflytande i EU av ett ja i folkomröstningen, liksom kanske också motsvarande negativa konsekvenser av ett nej. Enigheten mellan de tre väljargrupperna när det gäller tänkbara konsekvenser för företagens konkurrensvillkor kan sannolikt också hänföras till Ja-sidans starka argumentation.

”... och nu då?” – opinionsläget efter folkomröstningen

Efter det att folkomröstningsresultatet var fastställt genomfördes en eftervalsundersökning. I denna ställdes en fråga om väljarnas bedömning av konsekvenser av beslutet att *inte* införa euron i Sverige. Bedömningen inkluderade samma sju politikområden som i förvalsstudien.

I tabell 3.2 framträder ett i sina huvuddrag förväntat opinionsmönster. Förlorarna, dvs. EMU-förespråkarna, framhåller att det på i stort sett alla områden kommer att bli försämringar. Särskilt tydliga är dessa när det gäller den ekonomiska utvecklingen, företagets villkor och möjligheterna att påverka utvecklingen i EU. Den genomsnittliga opinionsbalansen förändras från +33 före folkomröstningen till -32 efter resultatet är klart. Det bör i sammanhanget observeras att andelen inom denna väljarkategori som anser att det nya läget varken innebär förbättring eller försämring stiger i eftervalsundersökningen och motsvarar över femtio procent bland de intervjuade. Ökningen kan noteras både

inom för euro-frågan centrala områden som ekonomisk utveckling och räntor och inom mer perifera politikområden som t.ex. brottsbekämpning.

Bland segrarna är konsekvensbedömningarna anmärkningsvärt modesta positiva. Det genomsnittliga opinionsbalansvärdet i förvalsstudien -39 förändras till +11 i den studie som genomfördes efter folkomröstningen. En mer betydande positiv opinionsbalans finns enbart på tre områden: den nationella självständigheten (+51), demokratin (+38) och den svenska ekonomin (+44). Något förvånande är att konsekvenserna på demokratiområdet inte anses bli mer positiva. Fler än femtio procent bland EU- och EMU-motståndarna anser efter folkomröstningen att resultatet när det gäller demokratin varken betyder förbättring eller försämring. Detta utgör mer än en fördubbling av omfattningen av denna åsikt.

I förvalsundersökningen noterades EU-positiva EMU-motståndare för en genomsnittligt relativt måttlig negativ opinionsbalans (-17). Denna har i eftervalsstudien ändrats till en relativt måttligt positiv (+10). De starkaste positiva effekterna bedöms komma inom tre områden: den nationella självständigheten (+67), demokratin (+50) och den ekonomiska utvecklingen (+40). De kraftigaste förändringarna i opinionsbildningen återfinns, liksom bland EU- och EMU-motståndarna, i form av en ökad andel bland väljarna som tror att beslutet varken kommer att innebära förbättring eller försämring. Möjligen kan detta också ses som uttryck för en förhoppning om att det skall bli "business as usual" som präglar den politiska och ekonomiska utvecklingen.

En vågmästaropinion har etablerats i EU-frågor

I den övergripande resultatbilden framträder en klart negativ konsekvensbedömning av folkomröstningsresultatet bland dem som både är allmänt positiva till Sveriges medlemskap i EU och till införande av euron. Detta gäller främst på områden kopplade till den svenska ekonomin, men också till frågan om Sveriges framtida inflytande i EU. Samtidigt kan noteras att beslutet inte anses få någon nämnvärd betydelse inom en rad andra politikområden. Även när det gäller räntor och priser bedöms folkomröstningsresultatet av många EU och EMU-förespråkare varken få positiva eller negativa effekter på förhållandena i Sverige.

Segrarna i folkomröstningen kan mot bakgrund av de redovisade resultaten delas upp i två kategorier. De väljare som både är motståndare till EU-medlemskapet och till framtida medverkan i EMU:s tredje steg,

dvs. införande av euron, ser sig i många fall som klara segrare. Bedömningarna av positiva konsekvenser av resultatet i folkomröstningen är dock något nedtonat. Både inom det ekonomiska området och när det gäller demokratin och den nationella självständigheten blir opinionsbalansen tydligt positiv, men mönstret präglas samtidigt starkt av att andelen som varken ser positiva eller negativa konsekvenser av beslutet stiger markant (från 36 till 55 procent). Den positiva opinionsbalansen när det gäller den nationella självständigheten kan jämföras med den negativa som avser möjligheter att påverka EU och om förutsättningarna för företagen när det gäller att konkurrera internationellt råder det klart delade meningar. En möjlig tolkning av de nedtonade konsekvensbedömningarna är att dessa väljare inte ser starkare positiva förändringar möjliga utan ett utträde ur EU.

Segern i folkomröstningen byggde, av de redovisade resultaten att döma, i betydande utsträckning på det val som gjordes inom den kategori väljare som ställer sig allmänt positiva till Sveriges medlemskap i EU, men samtidigt anser sig kunna ta separat ställning till varje nytt förslag om fördjupning eller breddning av samarbetet inom unionen. Bilden av dessa väljare som en åsiktsmässig mellangrupp förstärks genom resultaten i folkomröstningsundersökningen. Samtidigt står det klart att uppfattningen om konsekvenser av införande av euron på de flesta politikområden delats med EU- och EMU-motståndarna. Nyckelområden var demokrati och nationell självständighet, men också ekonomisk utveckling och social välfärd. Mycket talar dock för att dessa svenskar inte med någon säkerhet kommer att kunna inrangeras i något av de två opinionsmässiga huvudblocken. De kommer sannolikt att i framtiden spela en vågmästarroll i svensk EU-opinion och i framtida beslut om Sveriges relationer till samarbetet inom EU.

Även om andelen svenskar som i huvudsak är positiva till medlemskapet i EU ökar, betyder detta alltså inte att framtida förslag till nya former för samarbete och nya integrationsområden kommer att kunna undgå att utsättas för kritisk granskning. Utgången av folkomröstningen 2003 är ett tydligt bevis på att en betydande andel bland svenskarna ser det som naturligt att pröva varje nytt förslag i särskild ordning. För såväl väljare, politiska partier, organisationer, massmedier och andra opinionsbildare är resultaten från undersökningar av folkomröstningen om EMU en signal om att frågan om utträde ur EU successivt förlorar aktualitet, samtidigt som politiskt stöd för fördjupat och breddat EU-samarbete inte följer med någon slags automatik från svenskarnas sida.

Referenser

- Eurobarometern Nr 61* (2004). Bryssel: Europeiska kommissionen
- Holmberg, S. m.fl. (2001). *EuropaOpinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Lindahl, R. (2004). EU ja, men ... I Holmberg, S. & Weibull, L. (red.) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet
- Lindahl, R. (2003). En mer nyansrik EU-opinion. I Holmberg, S. & Weibull, L. (red.) *Fåfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet
- Lindahl, R. (2002). Våren dröjer i EU-politiken. I Holmberg, S. & Weibull, L. (red.) *Det våras för politiken*. Göteborg: SOM-institutet
- Lindahl, R. & Oskarson, M. (2001). EU-medlemskap på gott och ont. I Holmberg, S. m.fl. *EuropaOpinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Oskarson, M. (1996). Väljarnas vågskålar. I Gilljam, M. & Holmberg, S. (red.) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts juridik

Kapitel 4

Bristande förankring

Martin Brothén

Medborgarnas och riksdagsledamöternas sedan länge skilda uppfattningar om ett svenskt EMU-medlemskap demonstrerades tydligt av folkomröstningsresultatet i september 2003.¹ Resultatet från omröstningen manifesterar svårigheten för politiker att lyssna av respektive att leda opinionen i viktiga samhällsfrågor. Riksdagens ledamöter, som valt att låta väljarna avgöra frågan om ett svenskt EMU-medlemskap, var hösten 2003 betydligt mer positiva till ett svenskt EMU-medlemskap än väljarna. De varken återspeglade eller ledde opinionen, åtminstone inte i det korta valrörelseperspektivet. Frågan som ställs i detta kapitel handlar om åsiktsavspeglingen i ett längre perspektiv. Vi ställer in sökarljuset på Sveriges hela tid som medlem av unionen från 1995.

Före detta statsminister Ingvar Carlsson har beskrivit just svårigheten för politiker att samtidigt *både* lyssna av *och* leda opinionen:

”Det är en politikers uppgift att lyssna på opinionen bland medborgarna. Men det är också en politikers ansvar att driva opinion och försöka påverka människors ställningstaganden.”²

Citatet för oss in i diskussionen om demokratisk representation. Folkvalda representanters avspeglning av medborgarnas åsikter är en viktig aspekt av representativ demokrati och återfinns i snart sagt alla demo-

---

¹ Fortsättningsvis förkortas frågan om svenskt EMU-medlemskap med terminologin ”EMU-frågan”.

² Carlsson 2003:373.

kratiuppfattningar.³ Diskussionen om representationen av åsikter är aktuell också i detta sammanhang, även om frågan om ett svenskt medlemskap i EMU avgjordes genom den direkta demokratins form och genom folkomröstning. Den dåliga åsiktsöverensstämmelsen i EMU-frågan var en bidragande orsak till att frågan av partierna fördes till folkomröstning.

Representationsbegreppet

Representationsbegreppet är omdebatterat i den politiska teorin och ett stort antal definitioner av begreppet förekommer i litteraturen.⁴ Någon definition som de flesta forskare sluter upp kring finns inte. Det närmaste vi kommer är Hanna Pitkins definition, vari betoningen läggs på de valdas agerande mot bakgrund av väljarnas intressen: "Representation here means acting in the interest of the represented, in a manner responsive to them."⁵

I Sverige har särskilt statsvetarna Sören Holmberg, Leif Lewin och Jörgen Westerståhl uppfattat hög åsiktsöverensstämmelse mellan representanter och representerade som ett centralt värde för den representativa demokratin. Trion har stöd av parlamentarikerna själva.⁶

Statsvetarsamhället är däremot inte helt enigt om åsiktsrepresentativitetens centrala värde i demokratin. Den svenska maktutredningen, under Olof Peterssons ledning, hade till exempel en delvis annan uppfattning. Maktutredningen menade att kravet på ansvarsutkrävande och partikonkurrens reducerar betydelsen av åsiktsöverensstämmelse.⁷ Det

---

³ Pitkin 1967; Manin 1997; Holmberg 1999b:48.

⁴ Diskussionen om representationsbegreppet bygger huvudsakligen på följande källor: Miller & Stokes 1963; Pitkin 1967; Eulau 1967; Helander & Ståhlberg 1973; Strömberg 1974; Holmberg 1974; Eulau & Karps 1977; Lewin 1977; 1996; Westerståhl & Johansson 1981; Jewell 1985; Converse & Pierce 1986; Bardi 1987; Holmberg & Esaiasson 1988; Holmberg 1989; Larsson 1994; Phillips 1995; Esaiasson & Holmberg 1996; Manin 1997; Holmberg 1999b; Schmitt & Thomassen 1999.

⁵ Pitkin 1967:209. Se även Jewell 1985:98; Phillips 1995:4.

⁶ En stor majoritet av parlamentarikerna delar uppfattningen att det är en ganska eller mycket viktig uppgift att avspegla väljarnas åsikter (Holmberg & Esaiasson 1988:254; Esaiasson & Holmberg 1996:240; Holmberg 1999b:48; Damgaard 2000:272; Brothén 2004).

⁷ Vidare påstår kritikerna att forskningstraditionen underskattar frågeteknikens betydelse för de funna resultaten.

råder således oenighet kring frågan om åsiktsrepresentativitet är centralt.⁸

Valda representanter kan naturligtvis fatta beslut som står i överensstämmelse med folkviljan utan att själva dela folkviljans åsikter. Det räcker att folkvalda representanter har kännedom om opinionen i väljarkåren och fattar beslut som överensstämmer med densamma.⁹ Samtidigt kan det motsatta förhållandet inträda. Representanterna är åsiktsrepresentativa men fattar inte beslut i enlighet med sina åsikter, kanske till följd av bristande parlamentariskt stöd eller andra skäl. Hög åsiktsrepresentativitet garanterar således inte att beslut som fattas blir representativa för väljarnas åsikter. Åsiktsrepresentativitet är dock, vilket har påpekats i litteraturen, en god början.

Förutsättningarna för åsiktsrepresentativitet i EMU-frågan

Sedan tidigare vet vi att valda politiker inte fullt ut representerar sina väljares åsikter i politiska sakfrågor. Det är inte ett specifikt svenskt fenomen att parlamentsledamöter avspeglar väljaropinionen tämligen dåligt. Samma förhållandevis bristfälliga åsiktsöverensstämmelse återfinns i land efter land där överensstämmelsen undersöks.¹⁰ Vad som då undersöks är den allmänna åsiktsöverensstämmelsen mellan parlamentariker och väljare i alla typer av frågor. Få är de undersökningar som på teoretiska grunder studerar skillnader i åsiktslikhet mellan väljare och valda i olika typer av frågor, eller i en specifik sakfråga.¹¹

⁸ Den svenska diskussionen om åsiktsöverensstämmelsens roll som demokratiskt värde är omfattande (Lewin 1970; 1977:103 ff. och s. 157; 1996; Helander & Ståhlberg 1973; Holmberg 1974:62 ff.; Westerståhl & Johansson 1981:20; Eriksson 1984:132; Petersson 1987:143; Boström 1988; Holmberg & Esaiasson 1988:80). Också internationellt är diskussionen om åsiktsöverensstämmelsens roll i den representativa demokratin omfattande (Miller & Stokes 1963; Pitkin 1967; Achen 1977; 1978; Dalton 1985; Converse & Pierce 1986; Arnold 1990; Thomassen 1991; Herrera m.fl. 1992; Huber & Powell 1994).

⁹ Om folkvalda representanters perception av folkviljan, se Miller & Stokes 1963; Holmberg 1989; 1999a; 1999b:50 ff.; Esaiasson & Holmberg 1996. Även om beslutsrepresentationen naturligtvis är central för den representativa demokratitanken är forskningen härom fortfarande relativt outvecklad (Jfr Page & Shapiro 1992; Jacobs & Shapiro 1994).

¹⁰ Holmberg 1999a; 1999b; 1999c; 2000; 2004.

¹¹ Några exempel finns. Sören Holmberg har vid flera tillfällen studerat skillnader och likheter i åsiktsöverensstämmelse mellan *partierna* och i *olika frågor* (Holmberg & Esaiasson 1988; Esaiasson & Holmberg 1996; Holmberg 1996; 1999a; 1999c; 2000). Lena Wängnerud och Maria Oskarson har presenterat

I vissa frågor tenderar åsiktsöverensstämmelsen att bli särskilt dålig. Det gäller till exempel frågor som *inte uppmärksammas*, eller som är *nya*, i den politiska debatten. Det är känt att åsiktsöverensstämmelsen generellt sett är sämre i frågor som är nya på den politiska dagordningen än i frågor som sedan länge varit omdebatterade.¹² Vidare bör den specifika karaktär opinionsbildningen har i *internationella* frågor beaktas. I just internationella frågor talar den så kallade opinionseftersläpningen för det svåra i att uppnå åsiktsrepresentativitet mellan väljare och valda. Opinionseftersläpning innebär att parlamentariker och andra elitaktörer åsiktsmässigt går före befolkningen i internationella frågor, vilket naturligtvis får konsekvenser för åsiktsavspeglingsen.¹³

Medborgare antas vara mindre intresserade av internationella frågor än av nationella, vilket påverkar möjligheterna att uppnå en fullgod representativitet mellan väljare och valda.¹⁴ Även om det inte föreligger någon fullständig enighet bland statsvetare om att medborgare är mindre engagerade i internationella frågor än i nationella borde man kunna enas om att väljarnas intresse och engagemang i utrikesfrågor är mindre än bland riksdagsledamöter i allmänhet, eftersom ledamöterna torde vara generellt sett mer politiskt intresserade än medborgare i allmänhet.

I förlängningen kan man förvänta sig att olikheter i intresset och engagemanget för utrikesfrågor avspeglas i åsiktsskillnader mellan väljare och riksdagsledamöter. Etnologiprofessorn Åke Daun hävdar till exem-

---

ytterligare ett exempel på en studie av åsiktsrepresentativiteten bland olika typer av parlamentariker; skillnaden mellan *manliga* och *kvinnliga* ledamöter (Oskarson & Wängnerud 1996). Själv har jag studerat åsiktsöverensstämmelsen hos svenska Europaparlamentariker och jämfört de först *indirekt valda* med de senare *direkt valda* ledamöterna (Brothén 1997). I Goldmann m.fl. (1986) studeras åsiktsöverensstämmelsen i *olika typer av politiska sakfrågor*. Jfr Esaiasson & Holmberg 1996:100.

¹² Holmberg 1974; 1996:110 ff.

¹³ Morse 1970; Jerneck 1987; 1990; 1994:227 ff. och 244; Wessels 1995; Holmberg 1997; Dahl 1999:67 ff.

¹⁴ Ponsonby 1915:vii; Almond 1960:83; Richards 1967:13; Vital 1968:73; Farrell 1969:129; Goldmann m.fl. 1986:7. Uppfattningen om medborgares och väljares bristande engagemang och intresse för utrikesfrågor och internationella frågor har inte fått stå oemotsagd (Caspary 1970; Shapiro & Page 1988; 1992; Petersson m.fl. 1989:113 ff.; Hinckley 1992). Diskussionen om huruvida väljare är engagerade och intresserade i utrikesfrågor återfinns också i svensk statsvetenskap (Goldmann 1981; Petersson 1982:109; Gilljam 1984a; 1984b; Petersson 1984; Holmberg & Gilljam 1987:276; Gilljam & Holmberg 1993:152 ff.). För en översikt av forskningsdiskussionen kring väljares och medborgares intresse och engagemang i dessa frågor, se Bjereld & Demker 1995:42 ff.

pel att opinionsgapet kommer att bestå mellan väljare och politiker i EU-frågan. Anledningen till detta söker han i medborgarnas och elitens olika perspektiv, erfarenheter och engagemang i EU-frågan.¹⁵

Även empiriskt finns stöd för tanken att åsiktsrepresentativiteten är sämre i internationella frågor än i nationella.¹⁶ Kjell Goldmann, Sten Berglund och Gunnar Sjöstedt har visat att graden av representation varierar mellan olika politikområden och att den är sämst på det internationalistiska fältet. Särskilt frågor om bistånd, nedrustning och en kärnvapenfri zon har ansetts problematiska utifrån möjligheterna att återspegla folkopinionen.¹⁷

Vidare har Sören Holmberg visat att inställningen till Europeiska unionen varit den fråga, jämte inställningen i integrationsfrågor, där åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda varit lägst av samtliga de frågor som undersökts.¹⁸

Syfte

Detta kapitel syftar till att analysera åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda riksdagsledamöter i EMU-frågan över tid och under det svenska medlemskapet i Europeiska unionen från 1995.

Två förhållanden är således specifika i denna studie. För det första handlar undersökningen om åsiktsöverensstämmelsen i en specifik fråga; normalt analyseras ett flertal politiska sakfrågor för att undersöka politikernas generella åsiktsrepresentativitet. För det andra handlar undersökningen om åsiktsöverensstämmelsen i en fråga som avgjorts genom folkomröstning och inte genom den representativa demokratins normala mekanismer. Trots det är det av stort intresse att närmare granska hur den representativa demokratin hanterat EMU-frågan och hur väl partier och riksdagsledamöter avspeglar väljarnas åsikter i frågan. Därmed kan kapitlet förhoppningsvis även bidra till ökad kunskap om bakgrunden till folkomröstningsresultatet.

I den svenska debatten gjorde frågan om ett internationellt ekonomiskt och monetärt samarbete på europeisk nivå verklig entré först i samband med medlemskapet i EU, och omkring tio år före folkomröstningen, även om frågan inom EU diskuterats långt före det. EMU-

---

¹⁵ Daun 2004.

¹⁶ Miller & Stokes 1963.

¹⁷ Goldmann 1981; Goldmann m.fl. 1986:17 f. och 164 ff. Jfr Miller & Stokes 1963. Se även Jerneck 1987:330 f.

¹⁸ Se till exempel Holmberg 1996; 2004.

frågan har inte heller varit särskilt diskuterad i någon av de vanliga riksdagsval vi haft under den relativt korta tidsperiod som frågan varit aktuell på den politiska dagordningen.

Utifrån de redovisade teoretiska utgångspunkterna är våra förväntningar inställda på en låg grad av åsiktsöverensstämmelse. Det faktum att vi har att göra med en förhållandevis ny och därtill internationellt orienterad fråga styr våra förväntningar i den riktningen. Sett till EMU-frågan, som är såväl internationell som relativt ny för svenska väljare, är förutsättningarna för en god åsiktsrepresentativitet inte särskilt stora. Det faktum att EU-frågan tidigare visat sig vara en fråga där folkvalda och väljare inte går i takt förstärker förväntningen om en låg grad av överensstämmelse i EMU-attityderna.¹⁹

Huruvida partiernas riksdagsledamöter har lett opinionen eller inte får vi däremot snarast föra resonemang kring. Materialet som står till vårt förfogande är inte helt tillfredsställande för att kunna besvara frågeställningar kring *dynamisk* representation. För sådana analyser krävs att mätningar har genomförts vid flera näraliggande tillfällen. I några fall kan vi dock resonera om dynamisk representation utifrån resultat som presenteras i kapitlet.²⁰

Åsiktsöverensstämmelsen i EMU-frågan 1996–2002

För att studera hur åsiktsrepresentativiteten varierar över tid i EMU-frågan kommer två typer av material att utnyttjas. Analyserna kommer att göras på ett svenskt, tidsjämförande material. Data som utnyttjas är hämtat dels från genomförda enkätundersökningar med riksdagsledamöter (de s.k. riksdagsundersökningarna), dels från parallellt genomförda medborgarundersökningar (främst valundersökningar och SOM-undersökningar). Det använda undersökningsmaterialet är från åren 1996, 1998 och 2002.²¹

---

¹⁹ Se till exempel Holmberg 2000; 2004.

²⁰ Jfr Holmberg 1997.

²¹ De utnyttjade riksdagsundersökningarna är *Riksdagsenkät 1996*, *Riksdagskandidat 1998* och *Riksdagsenkät 2002*. De utnyttjade valundersökningarna är *valundersökning 2002* och *Folkomröstningsundersökning 2003*. Också *SOM-undersökningarna 1996*, *1998* och *2002* har använts. En metodologisk notering bör göras om att samtliga riksdagsundersökningar varit genomförda som post-enkäter medan valundersökningarna genomförts med besöksintervjuer. Det har dock inte hindrat att materialet legat till grund för tidigare studier av åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda (Holmberg 1974; 1996; 1999a; 1999c; 2000; Lewin 1977; Holmberg & Esaiasson 1988; Esaiasson & Holm-

Det finns olika sätt att empiriskt mäta åsiktsöverensstämmelse.²² I det följande kommer åsiktsavståndet mellan väljare och valda att mätas med ett procentdifferensmått. Procentdifferensmättet är relativt enkelt att förstå. Differensmättet kan variera från -100 till +100. Värdet kring 0 motsvarar fullständig överensstämmelse, medan värden kring -100 och +100 indikerar total frånvaro av överensstämmelse.²³

I det följande skall vi med hjälp av riksdagsundersökningar och SOM-undersökningar analysera åsiktsöverensstämmelsen i EMU-frågan vid tre tillfällen under Sveriges medlemskap i EU: 1996, 1998 och 2002.

I analyserna används två olika frågeinstrument för att undersöka svarspersonernas inställning till ett svenskt EMU-medlemskap. Dels utnyttjas en femställig frågekonstruktion där svarspersonen fått avgöra hur bra eller dåligt förslaget om ett svenskt EMU-medlemskap är, dels utnyttjas en elvgradig skala (0—10) där svarspersonen fått bedöma sin egen uppfattning om EMU-medlemskapet. Den fråga som både väljare och riksdagsledamöter har fått besvara 1998 och 2002 handlade om inställningen till förslaget att *"Sverige bör bli medlem i EMU"*, medan frågan 1996 handlade om inställningen till förslaget att *"införa en gemensam EU-valuta"*. Svartalternativen har i samtliga fall varit *"mycket bra förslag"*, *"ganska bra förslag"*, *"varken bra eller dåligt förslag"*, *"ganska dåligt förslag"* och *"mycket dåligt förslag"*. Ändpunkterna på de elvgradiga skalorna som utnyttjats för analyserna var 1998 och 2002 *"mycket positiv till ett svenskt EMU-medlemskap"* respektive *"mycket negativ till ett svenskt EMU-medlemskap"* och 1996 *"ny gemensam europeisk valuta"* respektive *"mer självständig svensk valuta"*.

---

berg 1996; Oskarson & Wängnerud 1996; Brothén 1997). SOM-undersökningarna genomförs, precis som riksdagsundersökningarna, med postenkätmetoden. Om skillnader mellan besöksintervjuer och postenkäter, se Schuman & Presser 1981; Dahmström 2000:61 ff. och 68 ff.; Esaiasson m.fl. 2002. De huvudsakliga analyserna i kapitlet bygger dessutom på jämförelser mellan SOM-undersökningar och riksdagsundersökningar.

²² Sören Holmberg har till exempel i motsvarande analyser utnyttjat ett stort antal analytiska mått (se till exempel Holmberg 1996 för en översikt över några användbara mått). För en teoretiskt orienterad diskussion om vad olika mått står för och mäter, se till exempel Holmberg 1974; Achen 1977; 1978; Huber & Powell 1994. Om svårigheter att mäta åsiktsöverensstämmelse, se Jewell 1985:117.

²³ Mättet har tidigare utnyttjats för att mäta åsiktsöverensstämmelse av till exempel Holmberg 1974; 1996; 1999a; 1999b; 1999c; 2000; 2004; Lewin 1977; Holmberg & Esaiasson 1988; Esaiasson & Holmberg 1996; Oskarson & Wängnerud 1996; Brothén 1997.

Frågekonstruktionen det första året i analysen handlar således egentligen inte specifikt om ett svenskt EMU-medlemskap, utan om EMU-projektet i sig och inställningen till skapandet av en ny gemensam valuta inom Europeiska unionen. Olikheten i frågekonstruktionen är en följd av att frågans utveckling kommit olika långt vid olika tillfällen. För kapitlets syfte – att jämföra uppfattningen hos medborgare och riksdagsledamöter vid olika tillfällen – torde dock detta sakna betydelse; till väljare och riksdagsledamöter har i analyserna hela tiden frågekonstruktionen varit exakt densamma vid varje jämförelsetillfälle.

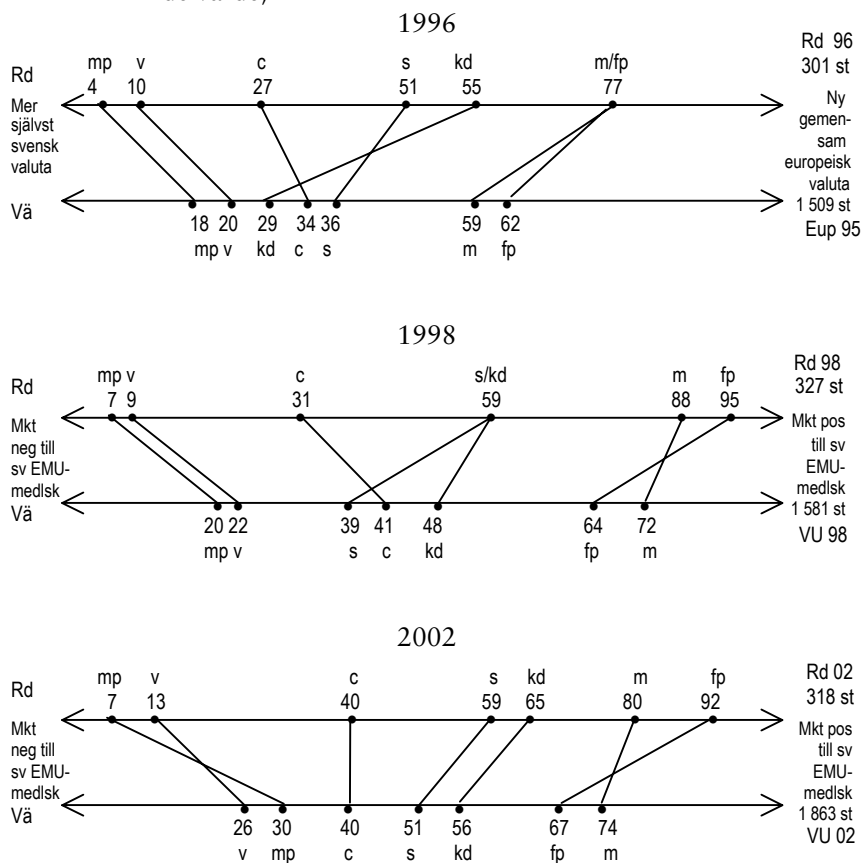
Resultaten presenteras i tabell 4.1 och figur 4.1. Tabellerna redovisar andelen svarspersoner som ansett att förslaget om en ny gemensam valuta inom EU, respektive förslaget om ett svenskt EMU-medlemskap, var mycket eller ganska bra. I figuren redovisas det genomsnittliga värdet för svarspersonerna på respektive elvagradsig skala. Värdena på skalan har transformerats från 0–10 till 0–100.

Tabell 4.1 Riksdagsledamöters och väljares åsikter om ett svenskt EMU-medlemskap 1996, 1998 och 2002 (procent)

	v	s	c	fp	m	kd	mp	alla	antal personer
1996									
riksdag	0	37	12	83	86	27	0	45	307
väljare	9	16	13	25	33	27	9	20	1557
differens	-9	+21	-1	+58	+53	±0	-9	+25	
1998									
riksdag	0	48	11	100	97	51	0	52	329
väljare	12	29	27	59	71	43	18	38	3415
differens	-12	+19	-16	+41	+26	+8	-18	+14	
2002									
riksdag	0	53	24	96	86	78	0	58	322
väljare	13	31	22	51	66	34	21	35	3383
differens	-13	+22	+2	+45	+20	+44	-21	+23	

Kommentar: Den fråga som både väljare och riksdagsledamöter har fått besvara 1998 och 2002 handlade om inställningen till förslaget att "Sverige bör bli medlem i EMU", medan frågan 1996 handlade om inställningen till förslaget att "införa en gemensam EU-valuta". Svartalternativen har i samtliga fall varit "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag" och "mycket dåligt förslag". Resultaten visar svarsandelen "bra förslag" bland samtliga personer som besvarat frågan. Vet-inte-svar ingår inte i procentbasen. **Källa:** Riksdagsundersökningarna 1996, 1998 och 2002 samt SOM-undersökningarna 1996, 1998 och 2002.

Figur 4.1 Riksdagsledamöters och väljares åsikter om ett svenskt EMU-medlemskap 1996, 1998 och 2002 efter parti (medelvärde)

Kommentar: För analysen utnyttjades en elvgradig skala (0–10) där svarspersonen fick bedöma sin egen uppfattning om EMU-medlemskapet. I figuren har skalans värden transformerats från 0–10 till 0–100. Frågeformuleringen löd 1996: "Några menar att det skulle vara bäst för Sverige att behålla sin egen valuta och göra den mer självständig i förhållande till andra europeiska valutor. Andra menar att det bästa skulle vara att skapa en gemensam europeisk valuta. Ange med hjälp av nedanstående skala var Du skulle vilja placera Dig själv". Ändpunkterna på den elvgradiga skalan löd: "ny gemensam europeisk valuta" (värdet 100) och "mer självständig svensk valuta" (värdet 0). Frågeformuleringen löd 1998 och 2002: "Nedanstående skala gäller inställningen till ett svenskt EMU-medlemskap. Var någonstans på skalan skulle Du placera Dig själv?". Ändpunkterna på den elvgradiga skalan var "mycket positiv till ett svenskt EMU-medlemskap" (värdet 100) och "mycket negativ till ett svenskt EMU-medlemskap" (värdet 0). Mittenalternativet (värdet 50) var formulerat: "varken positiv eller negativ till ett

svenskt EMU-medlemskap". Resultaten för samtliga redovisas inte i figuren. År 1996 var resultaten för samtliga 52 (riksdag) respektive 33 (väljare); år 1998 var resultaten för samtliga 57 (riksdag) respektive 45 (väljare); år 2002 var resultaten för samtliga 60 (riksdag) respektive 52 (väljare). **Källa:** Riksdagsundersökningarna 1996, 1998 och 2002 (Rd 96, Rd 98 och Rd 02) samt Europaparlamentsvalundersökning 1995 (Eup 95) och Valundersökningarna 1998 och 2002 (VU 98 och VU 02).

Åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda i EMU-frågan har varit otillfredsställande under hela tidsperioden mellan 1996 och 2002. Folkomröstningsresultatet är således inte något isolerat tillfälle med specifikt dålig åsiktsavspegling från folkvalda politiker. Störst var gapet mellan väljare och valda 2002 och 1996. Något mindre var avståndet 1998.

Summerar vi avvikelserna för vardera parti de tre undersökningsåren finner vi störst genomsnittligt gap för folkpartiet och moderaterna. Även socialdemokraterna och kristdemokraterna har uppvisat relativt stora avstånd, medan centerpartiet varit det parti som haft det minsta åsiktsavståndet.

Sören Holmberg har tidigare dömt ut svensk åsiktsrepresentativitet som låg med hänvisning till genomsnittliga åsiktsavstånd på omkring 13-15 procentenheter.²⁴ Med det som kriterium för ett ställningstagande till resultaten i tabell 4.1 faller det sig naturligt att hävda slutsatsen om en bristande förankring i EMU-frågan. Någon åsiktsöverensstämmelse i denna fråga har inte funnits mellan väljare och valda. Därtill har avstånden varit alltför stora.

Några förändringar har dock inträffat under tidsperioden. Medan åsiktsavstånden i det närmaste är oförändrade i (v), (s) och (c) har de ökat hos kristdemokraterna och miljöpartiet. Hos miljöpartiet beror ökningen i åsiktsavstånden på att väljarna blivit mer positiva till EMU-projektet över tid samtidigt som riksdagsledamöterna behållit sin skeptiska attityd. Hos kristdemokraterna är det däremot riksdagsledamöterna som blivit mer positiva medan väljarna behållit ungefär samma ståndpunkt, eller endast blivit något mer positiva, under mätperioden.

Tendensen är annorlunda hos folkpartiet och moderaterna, de enda partier där utvecklingen gått i riktning mot en större åsiktsöverensstämmelse. I båda partierna beror utvecklingen på att respektive partis väljare blivit mer positivt inställda till ett svenskt EMU-medlemskap och därmed också närmat sig den uppfattning som ledamöterna i riksdagen har haft i frågan.

---

²⁴ Holmberg 1999a; 1999b; 1999c; 2000; 2004.

Dynamisk representation i EMU-frågan

Förändringar inom partierna när det gäller åsiktsavståndet mellan väljare och valda säger inte hela sanningen om i vilken utsträckning riksdagsledamöterna lett eller letts av opinionen. Förändringar mot ett minskat åsiktsgap behöver till exempel inte vara resultatet av en medveten opinionsledande strategi från partiernas sida. I det följande skall vi något närmare undersöka om opinionsvindarna gått i samma eller motsatt riktning hos väljare och valda i partierna. Vårt material i form av tre representationsundersökningar ger oss begränsade möjligheter att genomföra en fullt utvecklad dynamisk representativitetsundersökning. Vi skall däremot undersöka i vilken utsträckning opinionsbildningsprocessen varit i huvudsak och potentiellt *elit-* eller *medborgardriven*.²⁵

Vi kommer, såsom tidigare i kapitlet, att jämföra attityder hos väljare och riksdagsledamöter i EMU-frågan. Med enkla medel försöker vi avgöra om opinionsbildningsprocessen varit primärt driven av den politiska eliten eller massan. Analysen genomförs på det redan presenterade materialet (tabell 4.1 och figur 4.1).

En elitdriven opinionsbildningsprocess kännetecknas av att den genomsnittliga attityden hos väljarna över tid ändras i riktning mot riksdagsledamöternas, samtidigt som riksdagsledamöternas attityd varit oförändrad eller förstärkts i samma riktning. En medborgardriven opinionsbildningsprocess involverar i stället en opinionsförändring hos riksdagsledamöterna i riktning mot väljarkårens position i EMU-frågan. Avgörandet görs i varje enskilt fall utan hänsynstagande till tänkbara orsaksfaktorer bakom opinionsförändringarna eller till förändringar i åsiktsavståndet mellan väljare och valda. Det senare avståndet saknar betydelse för frågan om opinionsbildningsprocessen teoretiskt varit elit- eller medborgardriven. Det som är styrande för vårt ställningstagande, och det vi med det material vi har till förfogande, är om opinionsförändringen går att beskriva som en potentiellt elitdriven eller medborgardriven opinionsbildningsprocess.

Ett svagt stöd finns för att den svenska opinionsbildningsprocessen, trots väljarnas nej i folkomröstningen 2003, har varit elitdriven och gått i riktning mot ett ökat opinionsstöd för ett EMU-medlemskap såväl hos väljare som riksdagsledamöter. För riksdagen som helhet mellan 1996 och 2002 gäller det resultatet, men också för tre enskilda partier: socialdemokraterna, folkpartiet och kristdemokraterna. Endast hos centerpartiet återfinns spår av en potentiellt massdriven opinionsbildnings-

²⁵ Begrepp och analysteknik har utvecklats av Sören Holmberg (1997).

process. Hos övriga partier kan inte någon av parterna, vare sig väljare eller riksdagsledamöter, sägas ha varit drivande för opinionsbildningen.

Också en uppdelning av tidsperioden 1996–2002 i två faser, en mellan 1996 och 1998 respektive en mellan 1998 och 2002, säger oss samma sak. Det är spår efter en elitdriven opinionsbildningsprocess som tydligast gör sig gällande. I fem av totalt fjorton möjliga fall (sju partier och två faser) ser vi spår av att eliten varit opinionsdrivande. Endast i två fall (hos moderaterna och folkpartiet mellan 1998 och 2002) ser vi exempel på en opinionsbildningsprocess som möjligen varit medborgardriven.

Året före folkomröstningsdagen

Vi skall i det följande analysera förhållandet mellan attityderna hösten 2002 och röstningsbeteendet året därpå i folkomröstningen hos såväl riksdagsledamöter som väljare.²⁶ Frågan vi därmed kan besvara är vad som hände med medborgares och riksdagsledamöters attityder i EMU-frågan under det avgörande året inför omröstningen.²⁷

Först analyserar vi på aggregerad nivå hur riksdagsledamöternas och väljarnas inställning till ett svenskt EMU-medlemskap formulerades hösten 2002 och hur respektive grupp valde att rösta i folkomröstningen året därpå. Analyserna görs i dessa fall på valundersökningen från 2002 och folkomröstningsundersökningen från 2003 och inte – som i tidigare analyser – på motsvarande års SOM-undersökningar. Möjligheterna att arbeta med paneldata förekommer inte i de senare undersökningarna.

---

²⁶ Vi har möjlighet att genomföra analyser som jämför åsikten hos svarspersonerna 2002 med röstningsbeteendet året därpå. Denna möjlighet erbjuds genom att vi dels kan utnyttja valundersökningarnas panelmaterial, dels kan utnyttja en av Sveriges Televisions Rapportredaktion genomförd enkätundersökning med riksdagsledamöterna i slutskedet av folkomröstningskampanjen. Med detta material som grund kan vi besvara frågan hur väljare och riksdagsledamöter med olika uppfattningar i EMU-frågan hösten 2002 valde att rösta året därpå. SVT:s undersökning presenterades av nyhetsprogrammet Rapport den 3 september 2003. Frågan som ställdes till riksdagsledamöterna löd: "Anser du att Sverige skall införa euron som valuta?". Svartalternativen var "ja", "nej" eller "blankt".

²⁷ En ingående analys av förskjutningarna i väljarnas EMU-opinion det sista året före folkomröstningen återfinns också i kapitel 2 av Sören Holmberg.

Tabell 4.2 Riksdagsledamöters och väljares åsikter om ett svenskt EMU-medlemskap 2002 och röstningsbeteende 2003 (procent)

	Andel positiva 2002		Andel ja 2003		Differens	
	<i>riksdag</i>	<i>väljare</i>	<i>riksdag</i>	<i>väljare</i>	<i>riksdag</i>	<i>väljare</i>
	vänsterpartiet	0	14	0	7	±0
socialdemokraterna	53	45	82	49	+29	+4
centerpartiet	24	32	32	16	+8	-16
folkpartiet	96	65	100	74	+4	+9
moderaterna	86	73	96	79	+10	+6
kristdemokraterna	78	47	88	47	+10	±0
miljöpartiet	0	20	0	16	±0	-4
alla	58	46	73	45	+15	-1
antal personer	322	1620	349	1981		

Källa: Riksdagsenkät 2002 och Sveriges Televisions Rapportundersökning 2003 med riksdagsledamöter samt Valundersökning 2002 och Folkomröstningsundersökning 2003.

Utvecklingen såg inte likadan ut bland väljare och valda under året inför folkomröstningen. Andelen ja-röstande var i alla riksdagsgrupper, med undantag av vänsterpartiets och miljöpartiets, *större* 2003 än andelen EMU-positiva året före. Störst skillnad mellan andelen ja-röstande 2003 och andelen positiva hösten 2002 återfinns vi i den socialdemokratiska riksdagsgruppen. Under året före folkomröstningen blåste således en ja-vind bland eliten, och särskilt hos socialdemokraterna.

Bland väljarna såg utvecklingen annorlunda ut. Andelen ja-röstande var lägre 2003 än motsvarande andel positiva 2002 i (mp), (v) och (c). I övriga partier var andelen ja högre 2003 eller jämförbar med andelen positiva året före.

Materialet kan också analyseras på individnivå för att utröna hur ledamöter med olika attityder till ett EMU-medlemskap hösten 2002 valde att rösta i folkomröstningen 2003 (tabell 4.3).

Bland riksdagsledamöter som hösten 2002 var positiva till ett svenskt EMU-medlemskap röstade nästan samtliga (99 procent) ja också i folkomröstningen. Motsvarande andel bland väljarna var lägre, 75 procent.

Röstningslojaliteten bland väljare och riksdagsledamöter som hösten 2002 ställt sig negativa till EMU-medlemskapet var densamma. Både hos ledamöter och väljare var det 86 procent som röstade i enlighet med sin negativa attityd från 2002 när de lade sin röst i valurnorna året därpå.

Tabell 4.3 Röstningsbeteende hos riksdagsledamöter och väljare 2003 efter åsikt om svenskt EMU-medlemskap 2002 (procent)

Röstning 2003	Attityd 2002					
	positiv		varken/eller		negativ	
	<i>riksdag</i>	<i>väljare</i>	<i>riksdag</i>	<i>väljare</i>	<i>riksdag</i>	<i>väljare</i>
ja	99	75	84	39	14	12
nej	1	24	14	57	86	86
vet ej	0	1	2	4	0	2
summa	100	100	100	100	100	100
antal personer	182	724	50	311	81	565

Källa: Riksdagsenkät 2002, Sveriges Televisions Rapportundersökning 2003 med riksdagsledamöter samt Valundersökning 2002 och Folkomröstningsundersökning 2003.

Bland positiva väljare 2002 röstade 24 procent nej 2003, medan bara en procent av de ledamöter som intagit en positiv attityd 2002 svängde om till nej-alternativet på folkomröstningsdagen. Lika stor andel (12 respektive 14 procent) väljare och riksdagsledamöter som hösten 2002 var negativa till medlemskapet röstade i slutskedet ja.

Bland väljare var röstningslojaliteten således högst bland nejsympatisörerna från hösten 2002 (86 procent mot 75 procent) medan röstningslojaliteten hos riksdagsledamöterna var högst bland dem som hösten 2002 var mer positivt inställda till EMU-projektet (99 procent mot 86 procent).

Intressant är också hur röstningsbeteendet såg ut hos personer som hösten 2002 var tveksamma. Vi finner bland de 50 osäkra ledamöterna att majoriteten, 84 procent, röstade ja. Majoriteten bland de tveksamma väljarna (57 procent) röstade däremot nej. Ja-sidan lyckades således bättre med att mobilisera tveksamma riksdagsledamöter medan nejsidan var något mer framgångsrik i strävandena att övertyga tveksamma väljare.²⁸

Slutdiskussion

I kapitlet har vi analyserat hur tre folkvalda riksdagar har återspeglat folkmajoritetens uppfattningar i EMU-frågan, den samhällsfråga som av statsminister Göran Persson och flera andra framstälts som en ödesfråga av stora mått. Ingendera av 1994 års, 1998 års och 2002 års riks-

²⁸ Jfr Sören Holmbergs analys av rörligheten i valmanskåren (kapitel 2).

dagar uppvisar någon tillfredsställande åsiktsöverensstämmelse med medborgarna.

Allvaret för demokratin gör sig påmint. Inte bara i EMU-frågan utan i många andra frågor saknas den för den representativa demokratin självklara åsiktskopplingen mellan valda och väljare.

I EMU-frågan har vi kunnat konstatera att politiker endast i begränsad utsträckning tycks ändra sig. Frågan är om väljarna gör det; i några fall har vi sett att så är fallet. Opinionen var mycket rörlig under åren som föregick folkomröstningen. Någon stor förändring i attityden hos folkflertal har vi däremot inte sett sedan valutslaget i september 2003, även om vi kunnat iaktta en något mer positiv attityd hos väljarna i EMU-frågan.²⁹ Vi har också sett svaga tendenser till att hela opinionsbildningsprocessen kan beskrivas som elitdriven, vilket på sikt skulle kunna innebära att väljarna tar efter riksdagsledamöternas mer positiva attityd i frågan.

Tidsperioden är troligen för kort för att vi skall kunna dra några tydliga slutsatser om i vilken utsträckning partierna och deras folkvalda representanter har kunnat påverka och leda opinionen. Framtida forskning får ta på sig uppgiften att närmare analysera den dynamiska representationen i denna viktiga sakfråga.

Om ingen grupp – varken väljare eller valda – ändrar sig får vi dock leva med en bristande förankring i denna centrala samhällsfråga. Men inte bara det. Det torde knappast vara så att frågan går till förnyad folkomröstning om inte folkmajoriteten radikalt förändras. Konsekvensen blir därför också, förutsatt att det politiska löftet om att ett medlemskap först kan bli aktuellt efter ett förnyat ställningstagande i en ny folkomröstning, att Sverige som medlemsland inom unionen kommer att stå utanför EMU-projektet under överskådlig tid.

Ett nederlag i en folkomröstning, som åtminstone vissa partier drabbades av i omröstningen 2003, kan det politiska systemet kanske leva med utan att det behöver talas om en kris för partierna. Svårare är det dock att hantera situationen om den bristande åsiktsförankringen får dramatiskt negativa konsekvenser för partiernas röststöd i framtida val till riksdagen. Ett inte särskilt önskat scenario för partierna, mot bakgrund av den nu gestaltade åsiktsklyftan mellan väljare och partier, skulle vara att EMU- och EU-frågan seglade upp som en central sakfråga i ett ordinarie riksdagsval.

---

²⁹ Lindahl 2004.

Referenser

- Achen, C. (1977). Measuring Representation: Perils of the Correlation Coefficient. I *American Journal of Political Science*, 21:808-815
- Achen, C. (1978). Measuring Representation. I *American Journal of Political Science*, 22:475-510
- Almond, G. A. (1960). *The American People and Foreign Policy*. New York: Praeger
- Arnold, D. (1990). *The Logic of Congressional Action*. New Haven: Yale University Press
- Bardi, L. (1987). *Representation in the European Parliament*. Ann Arbor: Baltimore: Johns Hopkins University
- Bjereld, U. & Demker, M. (1995). *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna*. Stockholm: Nerenius & Santérus
- Boström, B-O. (1988). *Samtal om demokrati*. Lund: Doxa
- Brothén, M. (1997). Svenska EU-parlamentarikers representativitet. I Mattson, I. & Wängnerud, L. (1997). *Riksdagen på nära håll*. Stockholm: SNS Förlag
- Brothén, M. (2004). *Förtroendet för riksdagen 2003*, stencil. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Casparly, W. R. (1970). The 'Mood Thero': A Study of Public Opinion and Foreign Policy. I *American Political Science Review*, vol. 64, 1970:2
- Converse, P. & Pierce, R. (1986). *Political Representation in France*. Cambridge Mass.: Harvard University Press
- Dahl, R. (1999). Kan internationella organisationer vara demokratiska? I Amnå, E. (red.) *Bör demokratin avnationaliseras? Demokratiutredningens skrift nr 21*. Stockholm: SOU 1999:11
- Dahmström, K. (2000). *Från datainsamling till rapport. Att göra en statistisk undersökning*. Lund: Studentlitteratur
- Dalton, R. (1985). Political Parties and Political Representation. Party Supporters and party Elites in Nine Nations. I *Comparative Political Studies*, 18:267-99
- Damgaard, E. (2000). Parliament and Government. I Esaiasson, P. & Heidar, K., (red.) *Beyond Westminster and Congress. The Nordic Experience*. Ohio: Ohio State University Press
- Daun, Å. (2004). Därför går väljare och politiker i otakt om EU-politiken, debattartikel. *Dagens Nyheter*, 12 juli 2004
- Eriksson, E. (1984). *Klassisk demokratiteori*. Stockholm: Liber / Allmänna Förlaget

- Esaiasson, P. & Holmberg, S. (1996). *Representation from Above. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot: Dartmouth
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2002). *Metodpraktikan*. Stockholm: Norstedts juridik
- Eulau, H. & Karps, P. D. (1977). The Puzzle of Representation: Specifying Components of Responsiveness. *Legislative Studies Quarterly*, 2:233-254
- Eulau, H. (1967). The Congruence Model Revisited. I *Legislative Studies Quarterly*, 12:171-214
- Farrell, B. (1969). *The Making of Canadian Foreign Policy*. Scarborough: Prentice-Hall of Canada
- Gilljam, M. & Holmberg, S. (1993). *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Gilljam, M. (1984a). Väljarna och världspolitiken. I *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1984:171-174
- Gilljam, M. (1984b). Slutreplik. I *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1984:271-273
- Goldmann, K. (1981). I utrikes- och försvarsfrågor fungerar inte demokratin. Precisering av en hypotes. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1981:123-134
- Goldmann, K., Berglund, S. & Sjöstedt, G. (1986). *Democracy and Foreign Policy. The Case of Sweden*. Aldershot: Gower
- Helander, V. & Ståhlberg, K. (1973). Några kritiska synpunkter på den svenska kommunforskningsgruppens demokratimodell. I *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 76:66-69
- Herrera, C., Herrera, R. & Smith, E. (1992). Public Opinion and Congressional Representation. I *Public Opinion Quarterly*, 56:185—205
- Hinckley, R. H. (1992). *People, Polls and Policymakers. American Public Opinion and National Security*. New York: Lexington Books
- Holmberg, S. & Esaiasson, P. (1988). *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonniers
- Holmberg, S. & Gilljam, M. (1987). *Väljare och val i Sverige*. Stockholm: Bonniers
- Holmberg, S. (1974). 'Riksdagen representerar svenska folket'. *Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur
- Holmberg, S. (1989) Political Representation in Sweden. I *Scandinavian Political Studies*, 12:1-36
- Holmberg, S. (1996). Svensk åsiktsöverensstämmelse. I Rothstein, B. & Särilvik, B. (red.) *Vetenskapen om politik. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen

- Holmberg, S. (1997). Dynamic Opinion Representation. I *Scandinavian Political Studies*, 20:265-83
- Holmberg, S. (1999a). Wishful Thinking Among European Parliamentarians. I Schmitt, H. & Thomassen, J. (eds.) *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press
- Holmberg, S. (1999b). *Representativ demokrati. Demokratiutredningens skrift nr 24*. Stockholm: SOU 1999:64
- Holmberg, S. (1999c). Collective Policy Congruence Compared. I Miller, W. E., Pierce, R., Thomassen, J., Herrera, R., Holmberg, S., Esaiasson, P. & Wessels, B. (1999). *Policy Representation in Western Democracies*. Oxford: Oxford University Press
- Holmberg, S. (2000). Issue Agreement. I Esaiasson, P. & Heidar, K., (red.) *Beyond Westminster and Congress. The Nordic Experience*. Ohio: Ohio State University Press
- Holmberg, S. (2004). Polarizing Political Parties. I *Tidsskrift för samhällsforskning*, Vol. 45, No. 2, s. 355-373
- Huber, J. & Powell, B. (1994). Congruence Between Citizens and Policymakers in Two Visions of Liberal Democracy. I *World Politics*, 46:291-326
- Jacobs, L. & Shapiro, R. Y. (1994). Studying Substantive Democracy. I *Political Studies*, 27:9-17
- Jerneck, M. (1987). Den internationaliserade riksdagen. I Stenelo, L-G. (red.) *Statsvetenskapens mångfald. Festskrift till Nils Stjernquist*. Lund: Lund University Press
- Jerneck, M. (1990). Internationalisering och svensk partidiplomati. Kapitel 5, i Hansson, G. & Stenelo, L-G. (red.) *Makt och internationalisering*. Stockholm: Carlssons
- Jerneck, M. (1994). Demokrati och internationalisering. I Sannerstedt, A. & Jerneck, M. (red.) *Den moderna demokratins problem*. Lund: Studentlitteratur
- Jewell, M. E. (1985). Legislators and Constituents In the Representative Process. I Loewenberg, G. Patterson, S. C. & Jewell, M. E. (1985) *Handbook of Legislative Research*. Cambridge: Massachusetts och London: Harvard University Press
- Larsson, T. (1994). *Det svenska statsskicket*. Lund: Studentlitteratur
- Lewin, L. (1970). *Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori*. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Lewin, L. (1977). Hur styrs facket? Om demokratin inom fackföreningsrörelsen. *Fackföreningsundersökningen 1*. Stockholm: Rabén & Sjögren

- Lewin, L. (1996). *Votera eller förhandla?: om den svenska parlamentarismen*. Stockholm: Norstedts juridik
- Lindahl, R. (2004). EU ja, men ... I Holmberg, S. & Weibull, L. (red.) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet
- Manin, B. (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press
- Miller, W. & Stokes, D. (1963). Constituency Influence in Congress. I *American Political Science Review*, 57:45-56
- Morse, E. (1970). The Transformation of Foreign Policies. Modernization, Interdependence and Externalization. I *World Politics*, 22:371-392
- Oskarson, M. & Wängnerud, L. (1996). Vem representerar kvinnorna? I Rothstein, B. & Särilvik, B. (red.) *Vetenskapen om politik. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Page, B. I. & Shapiro, R. Y. (1992). *The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago: University of Chicago Press
- Petersson, O. (1982). *Väljarna och världspolitiken*. Stockholm: Norstedts
- Petersson, O. (1984). Genmäle. I *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1984:270-271
- Petersson, O. (1987). *Metaforernas makt*. Stockholm: Carlssons
- Petersson, O., Westholm, A. & Blomberg, G. (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons
- Phillips, A. (1995). *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.
- Pitkin, H. F. (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press
- Ponsonby, A. (1915). *Democracy and Diplomacy*. London: Methuen.
- Richards, P. G. (1967). *Parliament and Foreign Affairs*. London: Allen & Unwin Ltd
- Schmitt, H. & Thomassen, J. (eds.) (1999). *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press
- Schuman, H. & Presser, S. (1981). *Questions and Answers in Attitude Surveys. Experiments on Question Form, Wording, and Context*. New York: Academic Press
- Shapiro, R. Y. & Page, P. I. (1988). Foreign Policy and the Rational Public. I *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 32, 1988:2
- Shapiro, R. Y. & Page, P. I. (1992). *The Rational Public. Fifty Years in Americans' Policy Preferences*. Chicago: The University of Chicago Press

- Strömberg, L. (1974). *Väljare och valda. En studie av den representativa demokratin i kommunerna*. Göteborg: Kommunalforskningsgruppen
- Thomassen, J. (1991). Empirical Research into Political Representation. I Klingemann, H-D., Stöss, R. & Wessels, B. (red.) *Politische Klasse und Politische Institutionen*. Opladen: Westdeutscher Verlag
- Wessels, B. (1995). Support for Integration: Élite or Mass Driven? I Niedermayer, O. & Sinnott, R. (red.) *Public Opinion and International Governance*. Oxford: Oxford University Press
- Westerståhl, J. & Johansson, F. (1981). *Medborgarna och kommunen. Studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse*. Rapport 5 från Kommunaldemokratiska forskningsgruppen Ds Kn 1981:12, Stockholm: Kommunaldemokratiska kommittén
- Vital, D. (1968). *The Making of British Foreign Policy*. London: Allen & Unwin

Kapitel 5

Ännu inte marginaliserade partier

Sören Holmberg

Folkomröstningar och politiska partier är inga såta vänner. De är inga dödsfiender, samexistens är möjlig. Men de är konkurrenter. Folkomröstningar är den direkta demokratins viktigaste redskap. Torgmötet - som i den idylliserade bilden av det antika Aten - skulle vara den direkta demokratins centrala forum om det hade varit praktiskt möjligt (Manin 1997). Men nu är det inte det, inte ens i mindre och medelstora kommuner. Folkomröstningar blir i praktiken den direkta demokratins huvudinstrument. Och de har kommit att användas allt oftare. Under de senaste tio-femton åren har lokala och nationella folkomröstningar blivit klart mer förekommande både i Europa och i Amerika. Att vi i Sverige under den senaste tioårsperioden haft två nationella och ett sextiotial kommunala folkomröstningar är alltså inget specifikt svenskt fenomen. Vi ingår i en internationell trend där folkomröstningar och andra direktdemokratiska inslag är på frammarsch.

På lång sikt och om folkomröstningstrenden håller i sig kommer partiernas roll att försvagas i demokratin. Partierna är den representativa demokratins viktigaste redskap. De skall förmedla och bilda opinion och de skall kunna ta ansvar för beslutsfattande. Det är partiernas tre mest centrala uppgifter. Folkomröstningsinstitutet inkräktar på två av dem - opinionsförmedlingen och ansvarsbärandet. Folkomröstningar liksom partival registrerar och förmedlar folkliga opinioner, men folkomröstningar - kan det argumenteras - gör det bättre. Beslutande folkomröstningar i olika frågor kan alltså i bästa fall förbättra åsiktsöverensstämmelsen mellan elit och massa i samhället. Och åsiktsöverens-

stämmelse är inte alltid partiernas bästa gren, väl illustrerat av just EMU-frågan (Holmberg 2004, Brothén 2004).

Folkomröstningar kan dock inte vara ansvarsbärande som partierna. Folkomröstningar i många frågor gör det svårt för partierna att ta ett långsiktigt ansvar för politiken. Så om fler folkomröstningar möjligen kan vara bra för åsiktsöverensstämmelsen är de mindre bra när det gäller ansvarsfrågan.

Partiernas tredje huvuduppgift – att bilda opinion – hotas däremot inte av fler folkomröstningar. Tvärtom kan det vara positivt för partierna att få ytterligare ett forum att kunna utnyttja för opinionsbildning. Tanken att partierna drar sig tillbaka när det blir folkomröstning för att låta folket bestämma fritt och opåverkat är romantisk – men felaktig. Partierna har hittills inte avhållit sig från att engagera sig när det blir dags för folkomröstning. Eller mer försiktigt uttryckt – partierna har oftast engagerat sig. Partiaktiviteten i lokala folkomröstningar har inte alltid varit på topp och detsamma gäller väl också rusdrycksomröstningen 1922 och högertrafikomröstningen 1955.

Normativt är det dock ingen tvekan om att partierna bör engagera sig och söka bilda opinion även i folkomröstningar. Om omröstningarna gäller viktiga samhällsfrågor – och folkomröstningar skall bara hållas om viktiga frågor, inte om oviktiga – bör partierna ta en aktiv del som en av flera opinionsbildare. Det är partiernas uppgift i en representativ demokrati. Partierna skall inte abdikera från rollen som visionsgivare och åsiktsbildare även om inslaget av folkomröstningar ökar inom ramen för den representativa demokratin.

Analysen i det här avsnittet gäller hur partierna lyckades klara av 2003 års folkomröstning på väljarplanet. Huvudfrågan gäller åsiktsbildningen. I vilken utsträckning klarade partierna av att bilda opinion och mobilisera sina egna sympatisörer i euro-omröstningen? I några av folkomröstningarna under 1900-talet, som den om ATP 1957, kärnkraften 1980 och EU-medlemskapet 1994 lyckades partierna framgångsrikt förvandla folkomröstningarna till partival; främst 1957 men också 1980 röstade de allra flesta väljare som sina partier (Särlvik 1959, Holmberg och Asp 1984, Gilljam och Holmberg m fl 1996). Partierna fungerade väl som opinionsbildare och avvärjde därmed en del av det hot som en folkomröstning potentiellt innebär för alla politiska partier.

Detaljanalyser av opinionsförändringarna 1980 och 1994 visar klart att fler väljare betedde sig i enlighet med en *partiåsiktsmodell*, där människor byter åsikter för att närma sig sina partier, än i enlighet med en

åsiktsröstningsmodell, där människor istället byter parti för att bättre passa åsikterna. Båda processerna leder till ett samband mellan partitillhörighet och åsikt. Men i det första fallet åstadkoms kopplingen av åsiktsbyten, i det andra fallet av partibyten. Åsiktsbyten är vad partierna eftersträvar. Då har partierna läget under kontroll. Partibyten däremot verkar destabiliserande. Folkomröstningar som leder till en stor väljarrörlighet mellan partierna väcker oro. Då har partierna inte kontroll.

Att rösta på partilinjen

Misstanken är att partierna lyckades sämre med att få väljarna att följa partilinjen 2003 än i folkomröstningarna under 1900-talet. Trenden har varit nedåtgående i de senaste omröstningarna, från 85 procent som stödde sitt partis linje 1957, över 74 procent 1980 till 67 procent 1994. Lägg här till att politikerförtroendet har minskat långsiktigt, även om det gått upp något under senare år (Holmberg och Weibull 2004). Väljare identifierar sig också i allt mindre utsträckning med partierna. Partiidentifikationen har minskat mycket drastiskt i Sverige under de senaste femtio åren (Holmberg och Oscarsson 2004).

Opinionsbildning blir tuffare om kunden/väljaren upplever ett längre affektionsavstånd till varumärket/partiet. En annan effekt av de ökade avstånden är många fler partibyten. Om man känner mindre närhet är det lättare att byta. Förutsättningarna för framgångsrika partikampanjer är klart sämre idag än för 20-30 år sedan, för att inte tala om för 50 år sedan.

Redovisningen i tabellerna 5.1 och 5.2 visar hur kopplingen mellan partitillhörighet och euroval såg ut i folkomröstningen 2003. Den första tabellen visar sambandet med väljarnas partival i riksdagsvalet 2002, den andra sambandet med partisympatierna vid tiden för folkomröstningen.

Fem partier fick klara majoriteter av sina väljare/sympatisörer att stödja partilinjen i folkomröstningen. De partierna var de tre nej-partierna v, mp och c, och fp och m - de två ja-partierna med den tydligaste euro-positiva profilen. Centerpartiet är en nykomling i gänget. I EU-omröstningen 1994 när partiet var för ett EU-medlemskap tillhörde inte c de partier som fick med sig en majoritet av de egna sympatisörerna att rösta på partilinjen. Då röstade tvärtom en majoritet centerpartister nej och mot partilinjen - om än knappt. Vänsterpartiet, miljöpartiet, folkpartiet och moderaterna lyckades däremot 1994, precis som 2003,

få med sig klara majoriteter av sina sympatisörer att stödja partiets linje.

Tabell 5.1 Partival i riksdagsvalet 2002 och röstning i folkomröstningen om euron 2003 (procent)

partival 2002	röstning 2003			summa procent	antal personer	andel icke- röstare
	ja	nej	blankt			
v	14	84	2	100	161	15
mp	27	72	1	100	120	10
c	33	63	4	100	118	8
s	42	56	2	100	740	10
kd	43	56	1	100	181	11
fp	63	36	1	100	319	8
m	73	25	2	100	251	14
övriga partier	31	69	0	100	26	7
blankt	30	55	15	100	33	17
icke- röstare	38	60	2	100	169	54

Kommentar: Resultaten kommer från valårspanelen 2002-2003 där uppgifterna om partivalet samlades in i samband med riksdagsvalet 2002 och uppgifterna om euro-omröstningen i en enkätstudie efter folkomröstningen. Andelen icke-röstare har vägts upp med hänsyn tagen till att de är underrepresenterade bland svarspersonerna. Valdeltagande 2002 och 2003 har kontrollerats mot röstlängden.

Övriga två partier misslyckades med att rekrytera en majoritet av sina sympatisörer att stödja partiets åsikt. En knapp majoritet av socialdemokraternas och kristdemokraternas väljare/sympatisörer röstade nej 2003 och därmed mot partilinjen. Läget var nästan lika illa 1994 då s- och kd-väljare var splittrade mittitu, precis som 2003, men då lyckades både s och kd uppvisa ett nätt majoritetsstöd för partilinjen i någon av de båda mätningarna – när det gäller sympatisörer för s och när det gäller väljare för kd. I folkomröstningen 2003 hade s och kd majoriteten emot sig oavsett hur vi mäter.¹

¹ Analysen gäller bland röstande 2003. Partierna förlorade något olika mycket till soffan 2003. Centerpartiet tappade minst; endast 8-9 procent av centerns väljare/sympatisörer röstade inte i folkomröstningen. Störst demobiliseringsförluster bland sympatisörer som inte gick och röstade, gjorde s (16 procent), kd (16 procent) och m (15 procent).

Tabell 5.2 Partisynpati och röstning i Euro-omröstningen 2003 (procent)

partisynpati vid tiden för folkomröstningen	röstning 2003			summa procent	antal personer	andel icke-röstare
	ja	nej	blankt			
v	7	91	2	100	336	13
mp	15	82	3	100	229	14
c	16	81	3	100	295	9
s	47	51	2	100	1 362	16
kd	46	53	1	100	232	16
fp	70	28	2	100	432	10
m	76	22	2	100	557	15
övriga partier	26	79	0	100	33	31
ingen partisynpati	34	63	3	100	694	28

Kommentar: Analysen omfattar samtliga personer som intervjuades i folkomröstningsundersökningen 2003 eller deltog i valårspanelen 2002-2003. Uppgifterna om partisynpati har samlats in efter folkomröstningen samtidigt som uppgifterna om euro-röstningen samlades in. Andelen icke-röstare har justerats upp något. Valdeltagandet 2003 har kontrollerats mot röstlängden.

Socialdemokraternas och kristdemokraternas misslyckande 2003 är alltså inte en engångsföreteelse. Men historiskt sett är det mycket ovanligt att svenska partier inte får med sig en majoritet av sina sympatisörer i folkomröstningar. Det har bara hänt för tre partier vid sammanlagt fem tillfällen av totalt tjugofem mättillfällen. Resultaten i tabell 5.3 visar att socialdemokraterna inte fick en majoritet av sina sympatisörer att rösta på partiåsikten 2003. Kristdemokraterna fick inte med sig de flesta sympatisörer varken 1994 eller 2003. Folkpartiet lyckades endast få 45 procent av sina sympatisörer att rösta på partiets linje 2 i kärnkraftsomröstningen 1980. Och, som redan nämnts, centerpartiet fick inte med sig majoriteten av sina sympatisörer att rösta ja 1994. I övriga tjugo mätningar har partierna mycket väl lyckats rekrytera majoritetsstöd för det egna partiets ståndpunkt, oftast klara majoriteter dessutom på 80-90 procentsnivån.

Tabell 5.3 Andel väljare som röstade på sitt eget partis linje i folkomröstningarna 1957, 1980, 1994 och 2003 (procent)

parti	1957	1980	1994	2003
v	100	90	89	91
mp	-	-	87	82
c	86	90	43	81
s	88	74	52	47
kd	-	77	44	47
fp	63	45	80	70
m	93	67	86	76
samtliga med partisympati	85	74	67	64

Kommentar: Resultaten har hämtats från Bo Särilviks bok *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957* (SOU1959:10), från Sören Holmbergs och Kent Asps bok *Kampen om kärnkraften* (1984:381) och från Mikael Gilljams och Sören Holmbergs m fl bok *Ett knappt ja till EU* (1996:229) och från tabell 5.2.

Men misstanken att dagens partier inte är lika duktiga som gårdagens på att få sina sympatisörer att rösta partimässigt stämmer. Euroomröstningen 2003 blev mindre av ett partival än folkomröstningarna under 1900-talet. Nedgången jämfört med 1994 är dock inte dramatisk och fortfarande röstar en klar majoritet av partiernas sympatisörer som sina partier. De politiska partierna är kanske bättre än sitt rykte. Trots allt lite imponerande 64 procent av väljarna röstade partimässigt korrekt 2003. Motsvarande andel var 67 procent 1994 och 74 respektive 85 procent 1980 och 1957. Trenden fortsätter nedåt, men något ras är det inte.

Valspurten

I folkomröstningarna 1980 och 1994 stärktes kopplingen mellan parti och åsikt under valspurten. Partierna var framgångsrika som opinionsbildare när det verkligen gällde under valrörelsernas slutskede. Också 2003 stärktes sambandet mellan parti och åsikt under valspurten men inte lika mycket som 1980 och 1994. Och inte tillräckligt mycket för att återställa den försvagning av sambandet som inträffade under valåret 2003 innan valrörelsen började. Resultaten i tabell 5.4 visar andelen partisympatisörer som hyste euro-åsikter i enlighet med sitt eget parti vid tre olika tillfällen – vid tiden för riksdagsvalet 2002, före folkom-

röstningen i augusti/september 2003 och omedelbart efter folkomröstningen.

Tabell 5.4 Andel väljare som stödde sitt eget partis Eurolinje vid olika tidpunkter under folkomröstningskampanjen 2002-2003 (procent)

parti	andel som stödde partilinjen		
	vid tiden för riksdagsvalet 2002	före folkomröstningen i aug/sept 2003	efter folkomröstningen i sept/okt 2003
v	79	80	90
mp	74	80	81
c	49	63	81
s	53	43	47
kd	57	48	48
fp	81	72	65
m	90	80	75
Samtliga med partisympati	66	60	63

Kommentar: Resultaten kommer från Valundersökning 2002 och från folkomröstningsundersökningens förvals- respektive eftervalsdelen och från enkäten med förvalsurvalet efter folkomröstningen. Resultaten utgör en kombination av resultaten från eftervalsintervjuerna och från eftervalsenkäten.

Den totala andelen partisympatisörer som tyckte som sina partier i euro-frågan var 66 procent vid riksdagsvalet 2003. Fram till starten på valspurten 2003 sjönk den siffran till 60 procent för att sedan öka till 63 procent under valrörelsen. Spurteffekten blev blygsam men dock positiv (från 60 till 63 procent, +3 procentenheter). Motsvarande spurt-effekt var +5 i kärnkraftsomröstningen 1980 och +6 i EU-omröstningen 1994.

Huvudorsaken till att sambandet mellan parti och åsikt försvagades under valåret 2002-2003 står att finna bland ja-sidans partier. Det var de som alla tappade stöd bland sina sympatisörer. Förlusterna var så stora som cirka 10 procentenheter för vart och ett av ja-partierna. Partierna på nej-sidan uppvisade motsatt tendens. De vann alla ett ökat stöd bland sina sympatisörer. Tydligast syns mönstret för centerpartiet. Vid tiden för riksdagsvalet 2002 var det en minoritet bland c-

sympatisörer som stödde partiets nej-linje (49 procent). När valrörelsen började 2003 hade den siffran höjts till 63 procent.

Under valspurten fortsatte nej-sidans partier sin framgångsrika opinionsbildning. Andelen partitrogna sympatisörer ökade ytterligare, mest påtagligt för centerpartiet där andelen sympatisörer som röstade partimässigt ökade från 63 till 81 procent. Det betyder att centerpartiet sammanlagt lyckades öka andelen nej-röstare bland sina sympatisörer med hela 32 procentenheter under det år som gick mellan riksdagsvalet 2002 och folkomröstningen 2003. Snyggt jobbat, som sportkommentatorer brukar säga.

Ja-partierna var inte lika framgångsrika. Två av dem fortsatte att tappa röststöd bland de egna sympatisörerna under valspurten. Det var folkpartiet och moderaterna, som alltså var de partier som lyckades sämst med opinionsbildningen 2003. Sammanlagt minskade folkpartiets euro-stöd bland egna sympatisörer med hela 16 procentenheter (från 81 till 65 procent) mellan riksdagsvalet 2002 och folkomröstningen ett år senare. Motsvarande siffror för moderaterna är lika dåliga, minus 15 procentenheter (från 90 till 75 procent). Kristdemokraterna lyckades bromsa nedgången under valåret och bibehöll sin jämförelsevis låga andel sympatisörer som stödde partilinjen igenom valrörelsen; inga vinster alltså, men heller inget tapp. Socialdemokraterna lyckades inte bara bromsa fallet. De lyckades även göra vissa vinster. Men framgången var högst begränsad. Andelen s-sympatisörer som höll på partilinjen steg från låga 43 procent till likaså låga 47 procent; en ökning på +4 procentenheter som dock inte fullt ut kompenserade för förlusten på -10 procentenheter tidigare under valåret.²

Den mer detaljerade analysen i tabell 5.5 visar i vilken utsträckning som partierna var framgångsrika som vallokomotiv bland sina egna stabila sympatisörer, dvs bland väljare som inte bytt partisympati under valåret 2002-2003. Analysen ger ett mer renodlat svar på frågan om hur framgångsrika partierna var som åsiktsbildare. Partibytare är inte med i analysen, som därför ger en bättre bild av i vad mån som partiåsiktsmodellen kan förklara åsiktsbyten och åsiktsförvärv under valåret 2002-2003. Observera att den stora gruppen tveksamma väljare nu explicit är med i analysen (ingen röstningsintention).

---

² I valspurten inför EU-omröstningen 1994 gjorde socialdemokraterna en vinst på +7 procentenheter i andelen sympatisörer som stödde partilinjen. Om vi jämför tillbaka till riksdagsvalet 1994 var vinsten ändå större (+12). Socialdemokraternas valspurt var klart mer framgångsrik 1994 än 2003.

Tabell 5.5 Partiernas förmåga att få sina egna sympatisörer att stödja partilinjerna i Euro-omröstningen 2003. Andel partistabila väljare som röstade på det egna partiets ståndpunkt i folk-omröstningen (procent)

röstningsintention i Euro-omröstningen vid tiden för riksdagsvalet 2002	Andel som röstade på partilinjerna 2003							samtliga med stabil partisympati
	Stabila partisympatisörer 2002-2003							
	v	mp	c	s	kd	fp	m	
tänkte rösta som egna partiet	92	93	85	70	80	84	86	81
tänkte rösta mot egna partiet	50	33	48	15	5	19	38	21
ingen röstningsintention	69	58	76	37	24	62	57	47

Kommentar: Resultaten bygger på valårspanelen 2002-2003. Endast personer med samma bästa parti vid riksdagsvalet 2002 och efter folkomröstningen 2003 är medtagna i analysen. Icke-röstare och blankröstare 2003 ingår i procentbasen men särredovisas inte.

Bland stabila partisympatisörer som redan vid riksdagsvalet 2002 stödde sitt partis euro-linje fullföljde mycket stora majoriteter sin röstintention och röstade till slut på partilinjerna 2003. Hela 81 procent av dem gjorde det. Partierna var bra på att behålla de redan omvända. Bäst lyckades vänsterpartiet och miljöpartiet. Mellan 92-93 procent av deras stabila sympatisörer stannade kvar hela valåret och stödde partilinjerna 2003. Socialdemokraterna var minst framgångsrika i att hålla kvar stabila sympatisörer. Endast 70 procent av stabila s-sympatisörer med ja-åsikter 2002 stödde till slut ja-sidan 2003.

När det gäller att åstadkomma åsiktsbyte eller åsiktsförvärv lyckades partierna klart sämre. I de flesta fall var det endast minoriteter som rekryterades att rösta på partilinjerna. Cirka hälften av stabila partihängare utan någon euro-preferens vid riksdagsvalet 2002 mobiliserades att rösta på partilinjerna 2003. Framgångsrikast var nej-partierna med centerpartiet i spetsen (76 procent rekryterade att rösta nej). Socialdemokraterna och kristdemokraterna lyckades sämst med endast 37 respektive 24 procent av partiernas stabila sympatisörer som till slut rekryterades att rösta på partilinjerna, dvs att rösta ja.

Svårast att åstadkomma är åsiktsbyten. Under valåret 2002-2003 lyckades partierna i genomsnitt omvända 21 procent av sina stabila sympatisörer att byta åsikt från ja till nej eller från nej till ja och till slut rösta på partilinjerna i folkomröstningen. Mest framgångsrika var vänsterpartiet och centerpartiet. Höga 50 respektive 48 procent av deras

stabila partianhängare med en partiavvikande åsikt 2002 bytte till partilinjen i folkomröstningen 2003. Motsvarande andelar var endast 5 respektive 15 procent för stabila kristdemokrater och stabila socialdemokrater. Bilden av ett framgångsrikt valår för nej-partierna och ett misslyckat för ja-partierna förstärks.

En analys av vad som hände bland stabila partisympatisörer under själva valsprutan 2003 går också att göra. Men resultaten blir mycket osäkra nedbrutna på parti eftersom antalet intervjupersoner är mycket begränsat (cirka 500). De genomsnittliga resultaten kan dock användas och jämföras med motsvarande siffror från 1994.³ Det visar sig då att utfallet är mycket likartat men med något mer lyckosamma partier 1994 än 2003. Andelen stabila partisympatisörer med partikorrekt åsikt som partierna lyckas hålla kvar vid att rösta på partilinjen var 92 procent 2003 och 91 procent 1994. När det gäller åsiktsvärning bland osäkra omfattade den framgångsrika rekryteringen till partilinjen 40 procent av stabila partisympatisörer 2003 mot 52 procent 1994. Andelen åsiktsbyten potentiellt influerade av partierna var 10 procent 2003 jämfört med 18 procent 1994. Sammanlagt alltså något mer framgångsrika partier 1994 än 2003.

Partierna var dock inte lika bra opinionsbildare i EU- och eurofolkomröstningarna som i kärnkraftsomröstningen 1980. Under valrörelsen då lyckades partierna behålla 94 procent av sina stabila anhängare som röstare på partilinjen. Rekryteringen till partilinjen omfattade något över 50 procent och andelen åsiktsbytare till partilinjen var 31 procent.⁴ Partierna var effektivare som opinionsbildare för tjugofem år sedan.

Ett ytterligare sätt att mycket tydligt illustrera partiernas förmåga att få sina sympatisörer att rösta enligt partilinjen, och försvara sig mot väljarnas frigörelseförsök, det vill säga att människor snarare byter parti än åsikt, är att se hur personer under korstryck betar sig. Under valrörelsen 1980 bytte 45 procent av väljare under korstryck mellan partisympatin och kärnkraftsåsikten *linje* mot endast 10 procent som bytte *parti*. Det var alltså klart vanligare att anpassa sin åsikt efter sitt

---

³ Resultaten för 1994 gäller för en panelundersökning med personer intervjuade vid riksdagsvalet i september och enkätfrågade efter folkomröstningen i november (Gilljam & Holmberg 1996: 230). Alltså en något längre valrörelseperiod än som täcks av kampanjpanelen 2003.

⁴ Resultaten kommer från kampanjpanelen 1980 omfattande perioden januari till mars (Holmberg och Asp 1984: 411f).

parti än att anpassa sitt parti efter sin åsikt. Femton år senare, i EU-omröstningen, var fortfarande åsiktsbyten (21 procent) vanligare än partibyten (16 procent) bland väljare under korstryck. Tendens att åsiktsrösta - att välja parti efter åsikt - hade ökat något samtidigt som partiåsiktsröstningen - att välja åsikt efter parti - blivit mindre vanlig. Utvecklingen har fortsatt och dramatiserades 2003. Nu hade andelen åsiktsbytare bland väljare under korstryck minskat till enbart 9 procent under valrörelsen samtidigt som andelen partibytare förblev ungefär densamma som tidigare (15 procent).⁵ Tendensen att väljare byter parti om partiets åsikter inte passar har alltså blivit vanligare än tendensen att byta åsikt om åsikten inte passar samman med partitillhörigheten. Partiernas kontroll har minskat samtidigt som väljarnas självständighet har ökat.

Välkända partiståndpunkter

Partier som misslyckas i val brukar skylla på att de inte nådde ut med sitt budskap. Oinformerade väljare kan inte åsiktsrösta på partier vars positioner är okänd för dem. Inte heller kan väljare låta sig påverkas och byta åsikt av partiståndpunkter de inte känner till. Så illa var det dock inte 2003 och inte heller i de tidigare folkomröstningarna. Svenska folket har varit förhållandevis väl informerat om vilka alternativ partierna har stött i alla folkomröstningar sedan ATP-omröstningen 1957. Resultaten i tabell 5.6 visar dock att kännedomen om partiståndpunkterna var sämre 1957 än senare. Och att kunskaperna var som bäst 1980 tätt följt av 2003.

Genomsnittssiffran för andelen svarspersoner som känner till ett partis ståndpunkt var 67 procent 1957, 85 procent 1980, 76 procent 1994 och 83 procent 2003. Mest välkänd brukar socialdemokraternas position vara. År 2003 kände hela 94 procent till socialdemokraternas ja-ståndpunkt. Motsvarande andel för s har legat strax under 90 procent i de tidigare folkomröstningarna. Sämst kännedom hade väljarna om centerpartiets åsikt 2003. Och så var det också 1994. I sammanhanget

---

⁵ Jämförelsen haltar något. Resultaten för 2003 kommer från kampanjpanelen omspännande en en månaders mätperiod. Resultaten 1980 och 1994 kommer i båda fallen också från kampanjpaneler men omspännande en två månaders mätperiod. Resultaten från valårspanelen 2002-2003 omspännande en tolv månaders mätperiod är som väntat en högre andel bytare (åsiktbytare 17 procent och partibytare 25 procent), men samma typ av mönster som i kampanjpanelen, dvs fler partibytare än åsiktsbytare bland väljare under korstryck. Det har vi inte sett i tidigare folkomröstningar.

blygsamma 67 respektive 54 procent kände till vad centerpartiet stod för 2003 och 1994. I kärnkraftsomröstningen var centerpartiets ståndpunkt klart mer välkänd – hela 90 procent visste 1980 att c stödde linje 3. Kunskapen om folkpartiets och moderaternas EU- och euro-positiva åsikter har också varit goda 1994 och 2003. Cirka 80 procent av svars-personerna har svarat rätt om fp och cirka 90 procent om m. Kännedomen om vänsterpartiets och miljöpartiets negativa position har hållit sig på ungefär samma 80-90 procentsnivå både 1994 och 2003. Kristdemokraternas ståndpunkt 1994 och 2003 var något mindre välkänd, 62 respektive 75 procent av valmanskåren kunde dock korrekt ange att kd i båda fallen var på ja-sidan.

Tabell 5.6 Svenska folkets kännedom om vilka alternativ partierna förespråkade vid folkomröstningarna 1957, 1980, 1994 och 2003 (procent)

parti	andel av samtliga svars-personer som anger rätt alternativ för respektive parti			
	ATP 1957	Kärnkraft 1980	EU 1994	Euro 2003
v	49	85	78	83
mp	-	-	85	87
c	71	90	54	67
s	85	86	88	94
kd	-	-	62	75
fp	56	76	76	82
m	73	86	90	90
genomsnitt	67	85	76	83

Kommentar: Resultaten kommer från förvalsstudier. Svars-personerna har frågats om vilket alternativ som respektive parti stödjer. Resultaten blev följande i eftervalsstudien 2003: v 82, mp 82, c 72, s 93, kd 75, fp 80, m 87 och i genomsnitt 82; ingen kunskapshöjande effekt av valrörelsen m a o, utom för centerpartiet.

Sammanfattningsvis kan man inte säga annat än att resultaten tyder på att svenska väljare genom åren varit imponerande kunniga om vad partierna har stått för i folkomröstningarna. Det är ett gott betyg också till partierna och massmedierna som lyckats få ut budskapet. Den representativa demokratins huvudaktörer har lyckats mycket väl med att

göra sig påminda när konkurrenten den direkta demokratin står i centrum.

Subjektiva bedömningar

Väljarna håller med om att partiernas åsikter är en viktig faktor när man skall bestämma sig i en folkomröstning. Vi frågade både 1994 och 2003 vilken betydelse det egna partiets ” ... ställningstagande och argumentering haft för Ditt eget ställningstagande ... ” Intervjufrågan är något knöligt formulerad, men 26 procent 1994 och 30 procent 2003 svarar att det egna partiet haft en mycket eller ganska stor betydelse. Att 26-30 procent är en relativt hög siffra i sammanhanget kan demonstreras genom att jämföra med hur viktiga väljarna tyckte ett antal andra potentiella opinionspåverkare är. Resultaten i tabell 5.7 visar att partierna inte hamnar i topp i en sådan jämförelse – det gör TV – men partierna placerar sig högt.

Tabell 5.7 Väljarnas subjektiva bedömning av vilka grupper/personer som haft betydelse för deras åsikter om EU-medlemskap 1994 och införande av euron 2003 (procent)

fråga: ”Hur stor betydelse har följande gruppers och personers ställningstagande och argumentering haft för Ditt eget ställningstagande i fråga om att införa euron som valuta i Sverige?”

grupp/personer	andel personer som svarar mycket eller ganska stor betydelse	
	EU 1994	Euro 2003
TV-program	48	38
Enskilda förespråkare för Ja-sidan eller Nej-sidan	-	34
Din familj	26	33
Det politiska parti Du sympatiserar med	26	30
Dina närmaste vänner	17	20
Kampanjorganisationer på Nej-sidan	15	20
Den tidning Du vanligtvis läser	24	18
Kampanjorganisationer på Ja-sidan	12	17
Dina arbetskamrater/skolkamrater	14	12

Kommentar: Resultaten kommer från förvalsstudier. Svartalternativen ”inte särskilt stor betydelse” och ”ingen betydelse alls” ingick också som svartalternativ i intervjufrågan. Resultaten i eftervalsstudien 2003 blev följande (upifrån och ned): 36, 32, 27, 26, 17, 19, 18, 16 och 12. I studien 1994 nämndes explicit kampanjorganisationerna Nej till EU resp JA till Europa.

TV placeras först både 1994 och 2003 med 48 respektive 38 procent som anger att TV-program haft en mycket eller ganska stor betydelse för deras ställningstagande till EU-medlemskapet och euron. Sedan kommer enskilda ja- eller nej-förespråkare, den egna familjen och det egna partiet med resultat kring 30 procent. Därefter med siffror kring 15-20 procent kommer vänner, den egna tidningen, ja- och nej-sidans kampanjorganisationer och sist arbetskamrater/skolkamrater.

Att partierna nämns oftare som betydelsefull opinionspåverkare än kampanjorganisationer och tidningar och lika ofta eller oftare än centrala primärgrupper som familj, vänner och arbetskamrater måste ses som uppmuntrande för partierna. Partiernas roll som opinionspåverkare har minskat i folkomröstningar men partierna är långt ifrån marginaliserade när nästan en tredjedel av väljarna säger att de påverkas av det egna partiets ställningstaganden. Och dessutom har partiernas betydelse snarast ökat än minskat enligt väljarna. Åtminstone om vi jämför resultatet 26 procent som utpekade partierna som viktiga opinionspåverkare 1994 mot 30 procent 2003.

Om vi ser på resultaten för övriga opinionspåverkare är utfallet för enskilda förespråkare iögonfallande. Hela 34 procent angav att enskilda ja- eller nej-förespråkare hade varit betydelsefulla för deras ställningstagande till euron. Något jämförbart resultat från 1994 finns inte eftersom alternativet inte fanns med i frågan då. Ett annat iögonfallande resultat är att medierna bedöms som mindre viktiga 2003 jämfört med 1994. TV tappar från 48 till 38 procent och tidningarna från 24 till 18 procent.⁶ Kan det vara så att mediernas opinionsinflytande är på väg ned? En annan indikator som pekar åt samma håll är mätningar av förtroende för Radio/TV respektive för dagspress. I SOM-institutets undersökningar har förtroende för Radio/TV minskat från ett balansmått på +46 1994 till +35 2003 och för dagspressen från +14 1994 till 11 2003. Tolkningen av måttet är att ju högre positivt värde desto högre förtroende (Holmberg och Weibull 2004). Båda medieslagen tappar i

---

⁶ En metodisk information är på sin plats. Man skulle kunna tänka sig att introduktionen av alternativet enskilda företrädare i undersökningen 2003 skulle kunna få till följd att resultaten för TV och tidning påverkades negativt i så motto att färre människor utpekar media som viktigt nu när alternativet enskilda företrädare finns med. Det är ju i media som kända debattörer når den stora publiken. En sådan påverkan är dock mindre trolig eftersom det nya alternativet enskilda företrädare var placerat sist i frågesviten. Bedömningarna av TV och den egna tidningens betydelse gjordes först, sedan kom fråga om bedömningen av kategorin enskilda företrädare.

förtroende. Massmediernas och framförallt TVs starka position inom opinionsbildningen är måhända inte gjuten i cement.

Partibyten

Folkomröstningar är inget att leka med längre för partierna. Så sent som 1980 kunde partierna dock känna sig någorlunda trygga. En mycket klar majoritet av väljarna röstade partimässigt och en stor övervikt av väljare under korstryck mellan partilinje och egen åsikt valde tillslut att rösta som partiet. Redan i EU-omröstningen såg det mer oroande ut för partierna. Andelen väljare som stödde partilinjens minskade och personer under korstryck bytte nästan lika ofta parti som åsikt. Partiernas grepp hade lossnat något. Utvecklingen fortsatte 2003. Andelen som följde partilinjens minskade ytterligare och - inte minst viktigt - nu bytte fler korstrycksväljare parti än åsikt. Man bytte alltså hellre parti än åsikt. Ett illavarslande tecken för partierna.

Resultaten i tabell 5.8 visar vilka konsekvenser denna mer självständiga väljarattityd fick för partierna under valåret 2002-2003 och under valsprunten 2003. Vi har med hjälp av våra panelundersökningar studerat partisympatiströmmarna under två perioder, mellan riksdagsvalet 2002 och folkomröstningen 2003 och under kampanjens slutskede 2003.

Resultaten är mycket tydliga. Det är speciellt ett parti som förlorar stort i båda våra mätningar. Det partiet är socialdemokraterna med -5,7 procentenheter i valårspanelen och -4,8 procentenheter i kampanjpanelen. Med tanke på att valårssiffran också omfattar valsprunten tyder resultaten på att socialdemokraterna tappade som mest under valsprunten 2003. Ett annat parti som också gick dåligt under valrörelsens upplopp var moderaterna (-2,3 procentenheter). Tidigare under valåret hade det gått plus för m.

Bäst gick det för tre profilerade partier i euro-frågan, två på nej-sidan och ett på ja-sidan. Miljöpartiet och centerpartiet gick fram såväl under valåret som under valsprunten; mest tydligt för mp (+2,1 procentenheter). På ja-sidan vann folkpartiet mest ökat stöd (+1,9 procentenheter).

Socialdemokraterna brukar tappa partisympatier i folkomröstningar. Det gjorde man också 1980 och 1994. men förlusten var klart större 2003. Socialdemokraternas tillbakagång var -1,1 procentenheter 1980

och -2,1 procentenheter 1994.⁷ Tappet 2003 på 4,8 procentenheter är klart större. Socialdemokraterna förlorade även under spurten inför riksdagsvalet 2002 och inför EUP-valet 2004. Upploppet har inte varit socialdemokraternas bästa gren under senare år.

Tabell 5.8 Förändringar i partisympatierna under folkomröstningskampanjen 2002-2003 (procent)

parti	Valårspanelen 2002-2003			Kampanjpanelen 2003		
	uppgivit bästa parti i riksdags- valet 2002	uppgivit bästa parti efter folkom- röstningen	förändring	uppgivit bästa parti före folkom- röstningen	uppgivit bästa parti efter folkom- röstningen	förändring
v	10,7	10,3	-0,4	8,9	8,8	-0,1
mp	4,0	7,1	+3,1	5,2	7,3	+2,1
c	6,4	8,9	+2,5	7,6	9,5	+1,9
s	43,3	37,6	-5,7	42,4	37,6	-4,8
kd	8,4	6,8	-1,6	6,9	7,7	+0,8
fp	11,8	12,6	+0,8	10,8	12,7	+1,9
m	14,6	15,4	+0,8	17,2	14,9	-2,3
övr partier	0,8	1,3	+0,5	1,0	1,5	+0,5
s:a procent	100,0	100,0		100,0	100,0	
ant pers	1 899	1 955		694	716	

Kommentar: Data gäller *bästa parti*, inte partival. Partipreferenserna är i båda panelerna insamlade via intervjuer före folkomröstningen (i aug/sep 2002 resp i aug/sep 2003) och via enkäter efter folkomröstningen.

För moderaterna har folkomröstningar oftast varit sympativinnande, +2,8 procentenheter under spurten 1980 och +1,6 procentenheter 1994. Men 2003 gick det alltså klart sämre (-2,3), precis som i vals spurten inför riksdagsvalet 2002. Folkpartiet däremot kan glädja sig åt att två folkomröstningar med sympatiförluster (1980 -1,9 procentenheter och 1994 -1,2 procentenheter) vändes till en vinst 2003 (+1,9). Även vals spurten i riksdagsvalet 2003 gick bra för fp efter många valrörelser med förluster. Miljöpartiets framgång 2003 är inte överraskande med tanke på att mp även gjorde bra ifrån sig i EU-folkomröstningen (+1,2 procentenheter). Centerpartiets klara sympativinster 2003 står däremot i kontrast mot partiets förlust 1994 (-0,2 procentenheter). En uppenbar

⁷ Resultaten kommer från kampanjpaneler som i båda fallen omfattar en två-månaders mätperiod. Se Holmberg och Asp 1984:406 och Gilljam och Holmberg 1996: 234.

orsak är att centerpartiet däremellan bytt från ja-sidan till nej-sidan och därmed närmat sig sina väljares åsikter. Det kan löna sig att göra som väljarna vill.

Sympatiförskjutningarna mellan partierna i samband med folkomröstningen 2003 behöver naturligtvis inte enbart och exklusivt ha haft att göra med euro-frågan. Vissa väljarströmmar pågår ständigt mellan partierna oavsett folkomröstningar eller andra intensiva kampanjer. Men att euro-frågan spelade en betydelsefull roll bakom en stor del av flödena 2003 kan det inte råda någon tvekan om. Resultaten i tabell 5.9 demonstrerar med eftertryck att partisympatiströmmarna valåret 2002-2003 till stor del strukturerades av väljarnas inställning till euron. Data kommer från valårspanelen 2002-2003 och visar vad väljare med olika partisympatier 2002 tyckte om partierna 2003 bland personer som var för eller emot euron 2003. Frågan är i vilken utsträckning som bytarströmmarna påverkades av euro-inställningen?

Ja-partierna förlorade partibytare bland i första hand sina nej-anhängare medan nej-partierna på ett motsvarande sätt främst tappade sympatisörer bland sina ja-anhängare. Det var väljare med partiavvikande euro-åsikter som mest tenderade att lämna sina gamla partier. Socialdemokratiska ja-röstare stannade hos partiet till hela 92 procent. Bland socialdemokratiska nej-röstare var det endast 76 som förblev s trogna. De flesta bytare gick till något nej-parti, främst till vänsterpartiet. Bland vänsterpartisterna såg det likadant ut fast tvärtom. Nej-vänsterpartister stannade i stor utsträckning hos v medan en majoritet av de fåtaliga ja-anhängarna gick till andra partier, främst till socialdemokraterna.

Även centerpartiet förlorade mycket få av sina nej-sympatisörer. Bland de fåtaliga ja-centerpartisterna tappade dock partiet stöd, främst till övriga borgerliga partier, men vann dock fler tillbaka bland de långt fler borgerliga nej-anhängarna. Centerpartiet vann alltså något på sitt nej inom det borgerliga blocket.

Effekten av euro-attityden syns också när det gäller demobiliseringen, det vill säga förlust av varje slag av partisympati. Alla partier utom ett – centerpartiet - förlorade fler sympatisörer till gruppen ”ingen partisympati” bland sina anhängare med partiavvikande euro-åsikter än bland sina anhängare som höll på partilinjen. Det är ett förväntat mönster utifrån korstryckshypotesen. Personer som är utsatta för korstryck har en förhöjd tendens att välja exitoptionen; i detta fall att avstå från någon partisympati.

Tabell 5.9 Partisympatiströmmar mellan riksdagsvalet 2002 och folkomröstningen 2003 bland ja- och nej-röstare i Euroomröstningen (procent)

bästa parti i riksdagsvalet 2002	ja- eller nej-röst 2003	partisympati efter folkomröstningen 2003								summa procent	antal personer	andelen i inget parti
		v	mp	c	s	kd	fp	m	övr			
v	ja	26	18	4	44	0	4	4	0	100	23	18
	nej	77	12	2	7	0	0	0	2	100	124	11
mp	ja	10	80	0	10	0	0	0	0	100	10	38
	nej	5	90	3	0	0	0	2	0	100	41	16
c	ja	0	3	61	6	7	13	7	3	100	31	11
	nej	2	0	91	0	2	2	2	1	100	59	14
s	ja	1	1	0	92	1	4	1	0	100	264	9
	nej	11	5	4	76	2	1	1	1	100	346	12
kd	ja	0	0	0	0	66	23	11	0	100	53	13
	nej	0	10	14	2	63	3	5	3	100	62	18
fp	ja	0	1	1	7	2	76	13	0	100	132	4
	nej	8	8	8	10	0	62	4	0	400	51	16
m	ja	0	0	0	3	2	8	86	1	100	160	6
	nej	2	3	14	2	5	14	60	0	100	42	19
inget parti	ja	7	0	7	43	7	22	14	0	100	14	30
	nej	22	13	17	22	9	9	4	4	100	23	23

Kommentar: Resultaten kommer från valårspanelen 2002-2003. Observera att analysen gäller partisympatiförändringar (bästa parti).

Men som allra tydligast syns genomslaget för euro-åsikterna bland den mindre gruppen väljare som var utan partisympati 2002. De personer bland dem som rekryterades att rösta 2003, och som anammade en partisympati, valde i stor utsträckning ett parti som passade deras euroinställning. Hela 52 procent av dem valde v, mp eller c om de var nej-anhängare mot endast 14 procent om de var ja-anhängare. Socialdemokraterna exempelvis fick endast stöd av 22 procent bland mobiliserade nej-anhängare mot 43 procent bland motsvarande ja-anhängare.

Väljarnas euro-åsikter eller mer generellt EU-åsikter skall alltså inte underskattas, speciellt inte av partierna. Effekterna kan bli mycket på-

tagliga. Folkomröstningen 2003 är ett exempel även om effekterna inte manifesterades i partiröster utan bara i attitydmässiga partipreferenser. Europaparlamentsvalet 2004 är ett annat exempel. Men då fick vi se mycket tydliga effekter på partiröstningen.

Partierna kan bli marginaliserade

Partierna är ännu inte marginaliserade i folkomröstningssammanhang. En majoritet av väljarna röstade fortfarande på sitt partis linje i folkomröstningen 2003. Men kurvan pekar nedåt. Partierna har blivit sämre på att rekrytera tveksamma sympatisörer att följa partilinjen och ännu sämre på att övertyga partiavvikande anhängare att komma över till partifällan. Fler partiavvikare 2003 bytte hellre parti än åsikt. Det är en nyhet i folkomröstningssammanhang. Konkurrenten folkomröstning har alltså blivit vassare som konkurrent till partierna. Dagens väljare är svårare att styra än gårdagens. Ger man dem chansen att folkomrösta kan inte vad som helst hända, men partierna har fått det allt svårare att påverka vad som händer. Det är inte kört för partierna men faran finns där; alternativt möjligheten om man vill se utvecklingen mer positivt. Att folkomrösta är inte farligt, men att folkomrösta *ofta* är att leka med elden för politiska partier.

Referenser

- Brothén, Martin (2004). Bristande förankring. I Oscarsson, Henrik och Holmberg, Sören (red.) *Kampen om Euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören /red./ (1996). *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Holmberg, Sören & Asp, Kent (1984). *Kampen om kärnkraften*. Stockholm: Liber
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart /red./ (2004). *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborgs universitet: SOM-institutet
- Holmberg, Sören (2004). Polarizing Political Parties. I *Festschrift for Professor Henry Valen's 80th Anniversary*. Oslo: Tidsskrift for samfunnsforskning
- Holmberg, Sören, & Oscarsson, Henrik (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Manin, Bernard (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press
- Särilvik, Bo (1959). *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*. Stockholm: SOU 1959:10

Kapitel 6

Ja-sidans skuldbörda

Mikael Gilljam

Ja-sidans förlust i 2003 års EMU-folkomröstning åtföljdes inte av någon självkritisk debatt eller några signaler från ansvariga politiker om att börja ta människors EU-skepsis på större allvar. Undantaget var EU-kommissionären Margot Wallström som försökte få igång en diskussion om de tio gångna årens avsaknad av opinionsbildning i EU-frågor.¹

Istället utvecklades eftervalsdebatten till ett svartepetterspel där företrädare för olika ja-partier skyllde nederlaget i folkomröstningen på varandra. Företrädare för de borgerliga partierna, med Lars Leijonborg i spetsen, anklagade socialdemokraterna för att efter tio år av svenskt EU-medlemskap inte ha lyckats förankra europatanken och EU-projektet bland de egna sympatisörerna. Göran Persson och andra socialdemokrater gick i svaromål och beskyllde folkpartiet och borgerligheten för att inte ha kunnat hantera den framväxande EMU-skepsisen inom de egna leden.

Ja-sidans skulddebatt efter EMU-folkomröstningen ger upphov till åtminstone fyra angelägna frågor – en normativ, en begreppsutvecklande och två empiriska.

Den normativa frågan handlar om huruvida det överhuvudtaget är demokratiskt tillfredsställande att politiska partier beskyller varandra för att inte kunna mobilisera sina sympatisörer för den egna linjen i en folkomröstning. Den frågan kommer inte att ges något uttömmande svar inom ramen för det här kapitlet, men två motfrågor som visar på

---

¹ Kapitlet ingår i avrapporteringen från forskningsprogrammet *Demokratins mekanismer* som finansieras av Riksbankens Jubileumsfond, Kulturvetenskapliga donationen. Tack också till Carl Dahlström, Peter Esaiasson, Per Hedberg, Sören Holmberg, Henrik Oscarsson och Ola Jodal för värdefulla kommentarer.

det långt ifrån självklara med att framföra den typen av beskyllningar skall ändå ställas: Vad är det för mening med en folkomröstning den dag som samtliga partier lyckas mobilisera samtliga sina sympatisörer att rösta på den egna linjen? Och är det inte just meningen med en folkomröstning att väljarna skall känna sig fria att väga in andra faktorer än partisympati i sina röstningsbeslut?

Den begreppsutvecklande frågan gäller hur begreppet skuld lämpligen skall definieras i det här sammanhanget och hur olika politiska aktörers skuld för en val- eller folkomröstningsförlust därmed skall analyseras.

Ett partis möjligheter att mobilisera väljare för den egna linjen i en folkomröstning bestäms av två faktorer: partiets *allmänna attraktionskraft* och partiets *mobiliseringskraft i den aktuella frågan*. Ett parti med stor allmän attraktionskraft och därmed många sympatisörer kan mobilisera fler väljare i en folkomröstning än ett parti med färre sympatisörer. Och ett parti med stark mobiliseringskraft i den aktuella frågan kan mobilisera fler väljare än ett motsvarande stort parti med svag mobiliseringskraft.

De två faktorerna attraktionskraft och mobiliseringskraft kan sedan bedömas utifrån absoluta kriterier och utifrån två typer av relativa kriterier: attraktionskraften och mobiliseringskraften kan bedömas utifrån vad som är maximalt möjligt eller vad som borde vara möjligt utifrån någon stipulerad norm – *absoluta kriterier* – utifrån vad andra partier presterar vid samma tillfälle – *rumsrelativa kriterier* – och utifrån vad partiet i fråga tidigare har presterat – *tidsrelativa kriterier*. Två faktorer – attraktionskraft och mobiliseringskraft – och tre bedömningskriterier – absoluta, rumsrelativa och tidsrelativa – ger upphov till sex olika skuldbegrepp (se figur 6.1).

Figur 6.1 Sex möjligheter att bedöma politiska partiers skuld för en folkomröstningsförlust

	Absoluta kriterier	Rumsrelativa kriterier	Tidsrelativa kriterier
Allmän attraktionskraft	1	3	5
Mobiliseringskraft i den aktuella frågan	2	4	6

De två typerna av *absoluta kriterier* för vad som skall avses med skuld för en folkomröstningsförlust kan knappast bedömas som rimliga: Det är föga meningsfullt att lägga skulden på ett parti med hänvisning till partiets litenhet och dess oförmåga att attrahera en hel valmanskår eller någon stipulativt bestämd delmängd av samma valmanskår (ruta 1 i figuren). Och det är inte heller särskilt meningsfullt att beskylla ett parti för att inte ha lyckats mobilisera samtliga sina sympatisörer eller någon bestämd delmängd av samtliga sina sympatisörer för den egna linjen i en folkomröstning (ruta 2). Det föga meningsfulla med den senare skulddefinitionen kan konkretiseras med det faktum att följande två räkneexempel endast är av hypotetiskt intresse: Om de tre borgerliga ja-partierna moderaterna, folkpartiet och kristdemokraterna – allt annat lika – hade lyckats mobilisera samtliga sina sympatisörer för den egna linjen 2003 hade ja-sidan vunnit EMU-folkomröstningen med bred marginal (55,5 procent ja, 43,0 procent nej, 1,5 procent blanka). Om istället socialdemokraterna – allt annat lika – hade lyckats mobiliserat samtliga sina sympatisörer för ett ja hade segern blivit ännu större (66,5 procent ja, 32,5 procent nej, 1,0 procent blanka).²

Det orimliga i att använda *rumsrelativa kriterier* och diskutera skuldfrågan genom att jämföra partierna med varandra med avseende på allmän attraktionskraft respektive mobiliseringskraft i den aktuella frågan kan åskådliggöras med följande två exempel: Om folkpartiet i samband med EMU-folkomröstningen hade varit tre gånger så stort som socialdemokraterna istället för som nu tvärtom, och om de två partiernas sympatisörer hade röstat ja respektive nej i samma utsträckning som de gjorde 2003, hade ja-sidan vunnit folkomröstningen med betryggande marginal – 52,5 procent ja, 46,0 procent nej och 1,5 procent blanka (ruta 3 i figuren). Och om socialdemokraterna hade lyckats mobilisera sina sympatisörer att rösta ja i 2003 års folkomröstning i samma utsträckning som folkpartiet så hade även det inneburit ett svenskt ja till EMU och då med siffrorna 55,5 procent ja, 43,0 procent nej och 1,5 procent blanka (ruta 4). Men att beskylla folkpartiet för att inte vara lika stort som socialdemokraterna, eller att beskylla socialde-

---

² Underlaget för beräkningarna i form av andelen av de olika partiernas sympatisörer som röstade på den egna linjen i 2003 års EMU-folkomröstning finns redovisat i kapitel 5. Svarspersonernas partisympatier bygger på uppgifter om partianhängarskap/närmaste parti vid tiden för folkomröstningen. Samtliga resultat här och i det följande är viktade för skillnaden mellan det faktiska folkomröstningsresultatet och motsvarande resultat i folkomröstningsundersökningen.

mokraterna för att inte ha samma mobiliseringskraft som folkpartiet i just EMU-frågan, måste som sagt betraktas som mindre meningsfullt.³

Det som återstår och som kommer att användas i de följande empiriska analyserna av skuldfrågan är de *tidsrelativa kriterierna* och då i första hand den bedömningsgrund som har med de olika partiernas mobiliseringskraft i den svenska folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 att göra (ruta 6 i figuren). De tidsrelativa kriterier som handlar om partiernas allmänna attraktionskraft vid tidigare valtillfällen måste bedömas som mindre relevanta i samband med en folkomröstning, men skulle däremot ha varit en självklar bedömningsgrund om det hade gällt en skulddebatt i samband med en valförlust i ett parlamentsval (ruta 5).

På basis av den begreppsutvecklande genomgången är det nu dags att ställa två empiriska frågor:

1) Hur hade det gått i 2003 års EMU-folkomröstning om de olika partierna hade mobiliserat sina sympatisörer för den egna linjen i samma utsträckning som de gjorde i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994?

2) Hur skall skuldbördan för förlusten i 2003 års EMU-folkomröstning, eller närmare bestämt skuldbördan för det sämre resultatet i jämförelse med 1994 års folkomröstning, fördelas mellan de olika ja-partierna?

Svaret på den första frågan är trösterikt för de kampanjansvariga på ja-sidan i 2003 års folkomröstning. Resultatet hade nämligen blivit ett nej till EMU även om samtliga partier hade mobiliserat sina egna sympatisörer på samma, för ja-sidan, framgångsrika sätt som de gjorde i folkomröstningen 1994. Men utgången av 2003 års folkomröstning hade då blivit betydligt jämnare. Om partierna hade mobiliserat sina egna sympatisörer för ett ja i samma utsträckning som 1994 hade

---

³ Ett ytterligare argument för det orimliga i att beskylla ett parti för att inte i tillräcklig utsträckning kunna mobilisera sina sympatisörer för den egna linjen i en folkomröstning är att partiernas mobiliseringskraft med största sannolikhet varierar mellan olika sakfrågor. Om parti A har en starkare potentiell mobiliseringskraft i sakfråga X än i sakfråga Y medan det omvända gäller för parti B så bestäms ju partiernas faktiska mobiliseringskraft av vilken sakfråga som blir föremål för folkomröstning. Och för att återknyta till den normativa frågan i kapitelinledningen borde det vara mer värdefullt att ha sina väljare med sig i de frågor som inte blir föremål för någon folkomröstning.

EMU-folkomröstningen slutat med 47,5 procent ja, 51,0 procent nej och 1,5 procent blanka. Förklaringen till att inte ens 1994 års bättre mobiliseringskraft på ja-sidan skulle ha räckt till ett ja i 2003 års folkomröstning är att partiernas styrkeförhållanden förändrades till nej-sidans fördel mellan 1994 och 2003 och att nej-övertikten bland väljare utan partisympati var kraftigare 2003 än 1994.⁴

Om vi istället vänder på steken och kör 1994 års folkomröstning om EU-medlemskap i repris, men med 2003 års sämre mobilisering på ja-sidan, blir resultatet däremot ett annat. Om partierna hade varit lika dåliga på att mobilisera sina egna sympatisörer för ett ja 1994 som de var 2003 hade Sverige, precis som Norge, röstat nej till EU-medlemskap. Röstsiffrorna den gången hade då blivit 45,5 procent ja, 53,0 procent nej och 1,5 procent blanka, vilket skall jämföras med 1994 års faktiska folkomröstningsresultat som blev ungefär det omvända, det vill säga 52,3 procent ja, 46,8 procent nej och 0,9 procent blanka.

Svaret på den andra empiriska frågan, om hur skuldbördan för nederlaget i EMU-folkomröstningen skall fördelas mellan de olika ja-partierna, faller ut till klar nackdel för de borgerliga. Det faktiska gapet mellan ja- och nej-sidan i 2003 års folkomröstning blev som bekant 14 procentenheter (55,9 procent nej mot 42,0 procent ja). Om 1994 års fem ja-partier (det vill säga m, fp, c, kd och s) hade mobiliserat sina egna sympatisörer för ett ja 2003 på samma framgångsrika sätt som de gjorde 1994 hade gapet endast blivit drygt 3 procentenheter till nej-sidans favör. Och om den förändringen av gapet från 3 till 14 procentenheter fördelas mellan de olika partierna kan en knapp femtedel (18 procent) av skulden läggas på socialdemokraterna, en fjärdedel (25 procent) på centerpartiet och drygt hälften (57 procent) på moderaterna, folkpartiet och kristdemokraterna tillsammans.

Eftersom centerpartiet bytte från ja-sidan till nej-sidan mellan 1994 och 2003 är det dock orimligt att tillskriva partiet 25 procent av ”skuldbördan” för 2003 års sämre resultat för ja-sidan. En mer passande formulering för samma sak är att 25 procent av ja-sidans sämre resultat 2003 jämfört med 1994 berodde på att centerpartiet hade bytt sida från ett ja till svenskt EU-medlemskap till ett nej till svenskt EMU-medlemskap.

När vi därför utesluter centerpartiet ur beräkningarna och fördelar den resterande skuldbördan mellan de kvarvarande ja-partierna hamnar

---

⁴ Resultaten för EU-medlemskapsfolkomröstningen bygger på 1994 års folkomröstningsundersökning (se Gilljam & Holmberg, red., 1996).

en fjärdedel (24 procent) hos socialdemokraterna medan moderaterna, folkpartiet och kristdemokraterna får ta på sig tre fjärdedelar (76 procent) av skulden för ja-sidans sämre mobilisering i 2003 års EMU-folkomröstning.

Samtliga ja-partier var sämre på att mobilisera sina sympatisörer för den egna folkomröstningslinjen 2003 jämfört med 1994, men de borgerliga partierna var betydligt sämre än socialdemokraterna. Den stora nyheten i 2003 års folkomröstning var att det nu även fanns ett betydande borgerligt motstånd mot svenskt EMU-medlemskap.

Referenser

Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören /red./ (1996). *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik

Kapitel 7

Kristdemokrater på båda sidor

Douglas Brommesson

Resultatet från folkomröstningen 2003 framträder bilden av ett splittrat kristdemokratiskt parti. Från valundersökningen i samband med folkomröstningen kan vi snabbt dra slutsatsen att alla riksdagspartiernas väljarskaror var mer eller mindre splittrade i synen på EMU. Alla partier hade relativt stora minoriteter som röstade på tvärs med partilinjen. Två partier är undantagna denna regel. I socialdemokraternas och kristdemokraternas fall var det inte en minoritet utan en klar majoritet som röstade nej, mot partiledningarnas rekommendation att rösta ja. Kristdemokraterna är det parti av de två som hade allra svårast att mobilisera sina väljare för partilinjen i folkomröstningen om EMU.

Detta kan förefalla paradoxalt eftersom kristdemokraterna är ett av de partier som tydligast har uttalat sig för en långtgående integration i Europa. Inför Europaparlamentsvalet 2004 var kraven på flexibel integration inom försvarsområdet, överstatlighet inom rättsområdet (tidigare tredje pelaren) och en stärkt roll för Parlamentet och Kommissionen exempel i riktning mot en djupare integration.¹ De svenska kristdemokraterna är också en del av den europeiska kristdemokratiska rörelsen där initiativtagarna till EUs föregångare Kol- och Stålunionen hade sin politiska hemvist. EUs fäder med namn som Adenauer, de Gasperi och Schuman förknippas vi med såväl kristdemokrati som integrationssträvande inom ramen för det som senare utvecklats till Europeiska Unionen. De svenska kristdemokraternas koppling till de kontinentala partivännerna manifesteras också i det dagliga arbetet i Europaparlamentet

---

¹ Se Svensson 2003 och Gustafsson 2003

där man samarbetar inom ramen för EPP/ED-gruppen² där förutom kristdemokratiska partier också ingår några av de konservativa partierna.³

En annan faktor som också borde tala för en mer EU-positiv opinion bland de kristdemokratiska sympatisörerna är partiets position på vänster-högerskalan. Vi vet att sympatisörerna till folkpartiet och moderaterna – de partisympatisörer som tillsammans med de kristdemokratiska sympatisörerna står tydligast till höger om mitten i svensk politik – också tenderar att vara EU- och EMU-positiva i högre utsträckning än andra partisympatisörer.⁴

Utifrån politiska program, formell organisering på den europeiska nivån och vänster-högerpositionen hos sympatisörerna skulle det ligga nära till hands att dra slutsatsen att kristdemokraterna med dess väljare identifierar sig starkt med den pågående integrationsprocessen i Europa där EMU får ses som ett av de tydligaste stegen. Men när vi studerar såväl den interna debatten inom kristdemokraterna som resultaten från folkomröstningsundersökningen 2003 kan vi konstatera att så inte är fallet, i alla fall inte i de breda lagren i partiet. Det finns stora opposi-

---

² European Peoples Party (Christian Democrats) and European Democrats.

³ Det är här viktigt att göra en distinktion mellan dessa båda grupper, konservativa och kristdemokrater. Kjell Goldmann argumenterar i sin bok *Övernationella idéer* för en syn där dessa båda idéströmningar ska behandlas gemensamt under en konservativ etikett (Goldmann 2003). Detta leder till en oförmåga att förklara kristdemokraternas starka koppling till exempelvis internationalism, bistånd, generös flyktingpolitik eller överstatlighet. Marie Demker har visat att kristdemokratiska partier i Europa intar en positiv hållning till överstatliga idéer även om det generellt inte går att säga att detta har slagit igenom hos dessa partiets väljare (se Demker 1998, s. 137). Inom dessa olika områden intar konservativa partier oftast en betydligt restriktivare och mer nationellt betonad hållning. I detta kapitel behandlas därför kristdemokratin som ett ideologiskt alternativ vid sidan om konservatismen. Detta betyder emellertid inte att det inte kan finnas beröringspunkter mellan dessa grupper inom andra politikområden även om dessa främst finns inom andra områden än de som är aktuella i debatten om EU och EMU. Det ska också understrykas att det kan finnas enskilda konservativa företrädare för ett kristdemokratiskt parti som i brist på andra alternativ har valt Kristdemokraterna (vilket jag också konstaterar nedan i fallet med de svenska kristdemokraterna), men att utifrån detta faktum etikettera ett helt parti som konservativt blir emellertid mycket tveksamt.

⁴ Se t.ex. Holmberg och Oscarsson (2004:107) för vänster-högerposition hos de kristdemokratiska väljarna.

tionella grupper inom partiet och bland de väljare som säger sig sympatisera med kristdemokraterna och som röstade nej till EMU.⁵

Frågan vi ställer oss är hur vi ska förstå att så många kristdemokrater röstade nej i folkomröstningen trots att så mycket talar för ett starkt stöd till EMU? För att kunna förstå detta förhållande undersöker jag i detta kapitel de kristdemokratiska argumenten för ja- respektive nej-ståndpunkter till EMU bland såväl ledande företrädare för kristdemokraterna som hos kristdemokratiska sympatisörer. Den första delen, elitundersökningen, genomförs med hjälp av intervjuer och analys av skriftlig dokumentation från kristdemokraterna och kristdemokratiska EMU-motståndare. Den skriftliga dokumentationen omfattar kristdemokraternas valplattform inför folkomröstningen likaväl som den alternativa KALE-gruppens plattform och även debattartiklar och tidningsintervjuer med ledande företrädare för de båda åsiktsinriktningarna inom kristdemokraterna. Den andra delen kommer att genomföras med hjälp av de intervjuer som gjorts inom ramen för valundersökningarna i samband med folkomröstningen 2003 och riksdagsvalet 2002. Resultaten från elitundersökningen formuleras i form av tre konfliktlinjer inom kristdemokraterna som EMU-frågan är exempel på. Dessa konfliktlinjer jämförs sedan med de konfliktlinjer vi hittar hos de kristdemokratiska sympatisörerna som den andra delen av kapitlet mynnar ut i. Vi kan på så sätt jämföra konfliktlinjerna mellan ja- och nej-grupperna hos den kristdemokratiska eliten respektive de kristdemokratiska sympatisörerna och därmed är ambitionen att vi också bättre ska kunna förstå splittringen inom kristdemokraterna rörande EMU-frågan.

Ett kristdemokratiskt elit-nej

I den allmänna EMU-debatten förekom en rad olika argument av olika karaktär. Av dessa var många gemensamma för alla på nej-sidan verkssamma debattörer medan andra argument var mer specifika utifrån olika ideologiska utgångspunkter. Ledande EMU-motståndare inom kristdemokraterna anslöt sig till de mer allmängiltiga nej-argumenten, till exempel risken för Sverige att förlora möjligheten att driva en självständig finanspolitik, risken för asymmetriska chocker, riksbankens

---

⁵ Bland medlemmarna i Kristdemokraterna finns en organisation för en alternativ kristdemokratisk europapolitik, Kristdemokrater för en Alternativ Europapolitik (KALE), som varit aktiv sedan tiden strax före folkomröstningen om EU-medlemskap 1994.

beroendeställning till ECB och så vidare.⁶ Syftet i detta avsnitt är att undersöka huruvida det vid sidan om dessa mer gängse nej-argument också fanns några andra mer specifikt kristdemokratiska nej-argument som fördes fram av den kristdemokratiska nej-organisationen och dess företrädare. Jag menar att vi bör utgå från att kristdemokrater, varken elit eller sympatisörer, inte är mer mottagliga för dessa de mer gängse argumenten än andra och att det därför bör är rimligt att anta att det är andra argument som ligger till grund för att kristdemokraterna sticker ut jämfört med t.ex. folkpartiet och moderaterna.

När vi studerar nej-argumentationen inom kristdemokraterna återfinner vi tre framträdande typer av argument. För det första hittar vi de gängse nejargumenten med farhågor för minskad eller helt förlorad demokratisk kontroll över valutapolitiken och även oro för hur den svenska arbetsmarknaden ska kunna hantera en räntepolitik som inte tar hänsyn till enskilda medlemsstaters konjunkturcykler. För det andra finns en internationalistiskt färgad argumentationslinje där EMU målas upp som en förstärkning av gränserna mot den omgivande världen och därmed en institution som kommer att kräva att engagemanget riktas mot den egna delen av världen på bekostnad av det internationella solidaritetsengagemanget.⁷ För det tredje finns slutligen de rakt motsatta argumenten jämfört med internationalismen, nämligen en starkt nationell argumentation där kronan målas upp som en nationell symbol som bidrar till att hålla ihop nationen. Jag väljer här att fokusera på de två senare typerna av argument eftersom de avviker tydligast från den mer allmänna nej-argumentationen.

Den internationalistiska argumentationen är inte särskilt framträdande bland de kristdemokratiska EMU-motståndarna men den förekommer likväl. Argumenten går främst ut på att EMU delar in EU i ett A- och ett B-lag utifrån det faktum att de nya medlemsstaterna från Central- och Östeuropa inte kommer att komma med i EMU vid EU-inträdet. Att det då finns gamla EU-medlemmar som står utanför EMU bidrar till att dessa nya EU-medlemmar inte framstår som speciella eller märkliga i EU. Att stå utanför EMU blir därmed en solidaritetshandling gentemot denna grupp av nya medlemsstater (eller *blivande* medlems-

---

⁶ Se t.ex. KALE:s plattform *Värna vår valuta* inför folkomröstningen.

⁷ En variant på denna argumentation är påståendet att EMU kommer att medföra inre spänningar inom EU och därmed bidra till en mer instabil internationell miljö.

stater som fallet var vid tidpunkten för folkomröstningen).⁸ Relationen gentemot länderna i syd, eller tredje världen, framförs också som ett skäl till att rösta nej. Argumentet här lyder att dessa länder redan idag drabbas av höga tullar från EUs sida och kommer att drabbas än mer när den egna EU-ekonomin baseras på en gemensam valuta.

I motsatt riktning till de internationella argumenten finns den betydligt mer framträdande nationella argumentationslinjen som bygger dels på kronan som nationell symbol med en nationellt sammanhållande kraft, dels på suveränitetsargument om att EU och EMU kväver den svenska självständigheten. Denna senare argumentation kan vi se redan i den kristdemokratiska nej-organisationen där en svensk flagga som kvävs av en ring av stjärnor (symboliserande EU) visar på en oro för att nationen trycks ned och förgås av trycket från en kvävande europeisk union.

Oron för att förlora kronan som nationell symbol uttrycks tydligt av den tidigare Europaparlamentarikern Lennart Sacrédeus som menar att ”ge upp kronan är detsamma som att bränna ner sockenkyrkan”⁹. Sacrédeus som är en av de absolut ledande nej-företrädarna inom kristdemokraterna, menar att det finns ett starkt nationalromantiskt arv inom kristdemokraterna med en tydlig landsbygdsprofil från den förste partiledaren Birger Ekstedts tid. Det starka EMU-motståndet är ett utslag av detta där EMU-anhängarna försöker göra sig av med nationalromantikerna genom EMU-frågan men där EMU-motståndarna snarare vill hålla fast vid en tradition i partiet, enligt Sacrédeus.¹⁰

---

⁸ Se t.ex. landstingsrådet och dåvarande 2. vice partiordföranden Anders Anderssons inlägg på Kristdemokraternas riksting i Gävle 2003, www.kale.se eller författarens intervju med dåvarande Europaparlamentarikern Lennart Sacrédeus 040304 som bekräftar denna argumentationslinje även om han inte lyfter fram den som sin egen.

⁹ Författarens intervju med Lennart Sacrédeus, 040304.

¹⁰ *ibid*, se också Sacrédeus i Dagens Nyheter, 040319, s. A4. Till den nationalistiskt färgade argumentationen ska också läggas KALE:s kampanj inför folkomröstningen där EMU målades upp som ett hot mot den nationella självständigheten vilket skulle leda till att Sverige blir en lydstat i EMU-områdets periferi (se www.kale.se). Lars F Eklund, direktör för idéinstitutet Civitas, menar också att det finns en nationalromantisk ådra hos nej-gruppen även om den inte alltid är så medveten som hos Sacrédeus (författarens intervju med Eklund 040628). Partiledaren Göran Hägglund bestrider däremot att denna tradition skulle ha en stark ställning i partiet idag utan menar istället att Sacrédeus är relativt ensam om sin argumentation. Nej-sägarna hos Kristdemokraterna finns enligt Hägglunds mening främst på landsbygden och präglas av en försiktighet och rädsla

De ledande kristdemokratiska EMU-motståndarnas nej består alltså såväl av gängse argument som av argument som förefaller vara mer specifika för den kristdemokratiska nej-rörelsen. Dessa går såväl i internationalistisk riktning som i en mer konservativ nationalromantisk riktning.

Ett kristdemokratiskt elit-ja

Bland partimajoritetens ja-argument är bilden inte lika splittrad. Här är det främst argument som känns igen från hela den samlade ja-sidans huvudfåra med hänvisningar till fred, handel, internationellt samarbete tillsammans med rent praktiska fördelar med en gemensam valuta vid exempelvis resor.¹¹ Samtidigt beskrivs samarbetet mellan de europeiska staterna i kristdemokratiska termer med begreppet *samhällsgemenskap* ett begrepp som i de kristdemokratiska idéskrifterna intar en central position.¹² På den nationella nivån betyder begreppet en medborgerlig gemenskap mellan medborgare syftande till det gemensamma bästa. På europeisk nivå och i EMU-frågan används begreppet för att beskriva en europeisk interdependens, ett ömsesidigt beroende, mellan de europeiska medborgarna. Dessa europeiska medborgare formar en samhällsgemenskap i Europa som på samma sätt som den nationella gemenskapen syftar till det gemensamma bästa. Den kristdemokratiska riksdagsledamoten och ersättaren i det Europeiska Konventet Ingvar Svensson beskriver detta förhållande.

---

för det nya men är inte präglade av en borgerlig nationalromantisk argumentation (författarens intervju med Hägglund 040520). Jag menar att man redan av de delar som Hägglund medger återfinns i partiets nej-falang, försiktighet och rädsla för det nya, kan se en koppling till det Sacrédeus beskriver som nationalromantik. Skillnaden är möjligen, som Eklund påpekar, att dessa idéer har fått en mer ideologisk förpackning i Sacrédeus resonemang jämfört med de bredare nej-lagren hos Kristdemokraterna. Om Birger Ekstedts motstånd mot den europeiska integrationen till förmån för nationen och hembygden se Ingvar Svensson (2003).

¹¹ Ordföranden för Kristdemokratiska kvinnoförbundet Desirée Pethrus Engström menar t.ex. att den kristdemokratiska ja-kampanjen var en del av den gemensamma ja-kampanjen utan någon egentlig självständig del (författarens intervju med Pethrus Engström 040326).

¹² Se Svensson 2003. Jmf. också Eklund 1996 som istället diskuterar utifrån solidaritetsprincipen med dess kamp för det gemensamma bästa. Eklunds resonemang bygger på en tydligare betoning av en hierarkisk ordning av en pluralism av gemenskaper.

Grundkonceptet för en kristdemokratisk politiker är att i alla lägen verka för det gemensamma bästa. Kristdemokratin är värdeorienterad och därför gäller det att i den situation vi befinner oss i arbete för att samhället byggs utifrån våra grundläggande värden – tålmodigt och enligt de små stegens filosofi. Även en europeisk gemenskap.¹³

Vid sidan om mer allmänna argument utgör den europeiska samhällsgemenskapen ett exempel på en specifikt kristdemokratisk argumentation, även om denna alltså inte är lika särskiljande som den kristdemokratiska nej-sidans argumentation. Ett annat exempel, nära sammankopplat till samhällsgemenskapen, är de värderingar som kristdemokraterna menar att EU-samarbetet bygger på – som mänskliga fri- och rättigheter, demokrati och rättsstatsprincipen. Dessa värderingar förstärks av en djupare integration inom EU-kretsen. Ett svenskt medlemskap i EMU innebär således ett värderingsmässigt ställningstagande för dessa principer. Kristdemokraternas partiledare Göran Hägglund menar att det finns en unik betoning i det kristdemokratiska ja-budskapet som rör Sveriges ansvar för hela kontinenten, att dra vårt strå till den gemensamma europeiska stacken genom att i gemenskap ta ansvar för gemensamma utmaningar. Här är deltagande i EMU en del av detta ansvarstagande.¹⁴

EUs kristdemokratiska ursprung genom EUs kristdemokratiska fäder – Schuman, de Gasperi och Adenauer – var också en del av den kristdemokratiska ja-argumentationen som betonade värdedimensionen i EU-projektet. EU är enligt denna argumentation inte vilket samarbete som helst utan ett kristdemokratiskt samarbete. Detta argument tjänade naturligtvis främst till att mobilisera de redan övertygade kristdemokraterna för en ja-röst. Samtidigt medger Göran Hägglund att partiet inte tog tillvara detta arv i tillräckligt stor utsträckning. Partiet förankrade inte EU som ett kristdemokratiskt projekt hos sina gräsrotter och sympatisörer.¹⁵ Lars F Eklund, partistyrelseledamot och direktor för idéinstitutet *Civitas*, framhåller den starka ställning de kristdemokratiska värderingarna har på kontinenten där kristdemokratiska partier många gånger är statsbärande. Eklund menar att detta borde vara ett viktigt ja-

---

¹³ Svensson 2003

¹⁴ Författarens intervju med Göran Hägglund 040520

¹⁵ Ibid.

argument för de kristdemokrater som vill främja den traditionella naturrättsliga etiken som dessa partier slagit vakt om inom EU-kretsen.¹⁶

EMU-frågan och kristdemokratiska konfliktlinjer

Under intervjuer med ledande kristdemokrater växer bilden fram av EMU-frågan som en symbol för en djupare motsättning inom partiet. Från de skilda argumenten ovan har vi kunnat se exempel på en konfliktlinje som går mellan nationen och det nationella självbestämmandet å ena sidan och Europa och det gemensamma ansvaret å andra sidan.¹⁷ Jag menar att denna konfliktlinje är ett av flera exempel på en djupare konfliktdimension inom kristdemokratin.¹⁸ En konflikt som inte bara handlar om EMU utan också handlar mer övergripande om partiets framtida inriktning men där EMU och hela Europapolitiken blivit en viktig symbolfråga.

Denna konfliktdimension rör konflikten mellan förnyare och traditionalister. Lars F Eklund beskriver motsättningen i Europapolitiken som det tydligaste exemplet på en övergripande konflikt inom den svenska kristdemokratin mellan kristdemokrater med koppling till den kontinentala kristdemokratin (förnyare) och "KDS:are" (traditionalister)¹⁹. De förra har sin ideologiska bas i europeisk icke-konfessionell kristdemokrati med dess koppling till naturrätten medan de senare har en tydligare frikyrklig bas och inte samma utvecklade idétradition att falla tillbaka på utan vilar mer på konfessionella argument.²⁰ Konfliktdimensionen förnyare – traditionalister ska således inte nödvändigtvis förstås som en konflikt mellan kristdemokrater som slår vakt om natur-

---

¹⁶ Författarens intervju med Lars F Eklund 040628

¹⁷ Som noterats ovan finns det också på nej-sidan drag av internationalism men denna åsiktsfåra är relativt marginell. Bland de ja-röstande kristdemokraterna finns också de som kombinerar en positiv inställning till europeisk integration med en regional hembygdsromantik, det är med andra ord inte nödvändigtvis antingen eller.

¹⁸ Samma analys görs av Sacredéus, Eklund och Pethrus Engström i mina intervjuer med dessa.

¹⁹ GP 031017, s. 27

²⁰ Det ska här noteras att den kontinentala kristdemokratin idégods till stor del är synonymt med den kristna idétraditionen från exempelvis Thomas av Aquinos. Men detta idégods är alltså inte exklusivt konfessionellt, man måste inte utgå från en tro på Gud för att det ska vara tillgängligt utan också en naturrättslig utgångspunkt tjänar som grund för dessa idéer. En naturrättslig argumentation präglas av en moralisk rätt som grundar sig på människans natur och därför är oföränderlig över tid och rum.

rättsliga ideal å ena sidan och kristdemokrater med liberala ideal å andra sidan.²¹ Tvärtom kan man finna många exempel på såväl förnyare som traditionalister som kan anses göra traditionella naturrättsliga etiska ställningstaganden. Istället ligger den viktigaste skillnaden i sättet på vilket man argumenterar för dessa ställningstaganden och med vilka redskap man vill främja desamma. Förnyarna hämtar sin ideologiska motivation från naturrätt och den kristligt-sociala traditionen som förvaltas inom den kristdemokratiska internationalen. Traditionalisterna hämtar sin grund mer från det frikyrkliga arvet och den proteströrelse KDS var vid starten 1964 och mindre från kontinentala ideologiska resonemang.

Sammanfattar vi konfliktdimensionerna inom kristdemokraterna med bäring på EMU-frågan så handlar det dels om de gängse konfliktlinjerna runt de ekonomiska argumenten, dels om konflikten mellan nationellt självbestämmande och gemensamt ansvar. Men det finns alltså samtidigt en intern kristdemokratisk konfliktlinje mellan förnyare och traditionalister där de senare även omfattar en nationalromantisk argumentation.

Tabell 7.1 Sammanfattning av konfliktlinjer inom kristdemokraterna

Ja-grupp/förnyelse	Nej-grupp/traditionalism
Gemensamt ansvar	Nationellt självbestämmande
Kristdemokratiskt EUropa-arv	Nationalromantik
Stad	Landsbygd

Kommentar: Tre konfliktlinjer inom den svenska kristdemokratin med bäring på EMU-frågan. Dessa tre konfliktlinjer mynnar ut i en övergripande konflikt-dimension mellan förnyelse och traditionalism.

Från att ha beskrivit de väsentligaste dragen i åsiktsgrunden till respektive ställningstagande hos de kristdemokratiska elitgrupperna på såväl ja- som nejsidan ska vi nu se om det är samma åsikter som ligger

²¹ Det handlar med andra ord inte om en konflikt mellan de som accepterar dagens abortlagstiftning och de som inte gör det, mellan de som förordar könsneutrala äktenskap och de som inte gör det, o.s.v.

till grund för de kristdemokratiska sympatisörernas ställningstagande och som mer allmänt kännetecknar ja- respektive nej-gruppernas politiska profil.

Kristdemokratiska ja-väljare och nej-väljare

Som vi kunde se i fallet med den kristdemokratiska nej-eliten fanns det en åsiktsfåra av nationalromantik med starkast ställning på landsbygden. Tittar vi på de kristdemokratiska sympatisörerna kan vi finna spår av samma tänkande hos EMU-negativa kristdemokratiska sympatisörer. Från de EMU-negativa kristdemokrater som svarat på väljarundersökningarna i samband med riksdagsvalet 2002 och folkomröstningen 2003 får vi ett medelvärde på 7,22 på en elvgradigskala på frågan om man vill se ett samhälle mer präglad av svenska värden, där 0 betyder att "mycket dåligt förslag" och 10 att "mycket bra förslag. Motsvarande siffra för ja-sägarna är 6,88, skillnaden är alltså inte stor och är inte heller statistiskt signifikant.²² En fråga där skillnaden mellan EMU-negativa och EMU-positiva kristdemokrater däremot är signifikant är huruvida man vill främja ett internationellt samhälle med färre gränser. På skalan ger de EMU-negativa detta påstående 5,98 och de EMU-positiva 6,61. Vi kan således finna visst stöd för påståendet att EMU-kritiska kristdemokrater är mer nationellt orienterade än de EMU-positiva partivännerna. Också ett större motstånd till arbetskraftsinvandring bland EMU-motståndarna jämfört med de EMU-positiva pekar i denna riktning. Av EMU-motståndarna ser 61 procent ökad arbetskraftsinvandring som ett dåligt förslag mot bara 39 procent bland de EMU-positiva kristdemokraterna. Däremot kan vi finna ett närmast identiskt stöd för ett samhälle präglad av multikulturalism hos de båda grupperna, det finns således inte stöd för tolkningar där det nationella fokus som konstaterats hos de EMU-negativa ovan ses som tecken på intolerans mot andra kulturer.

Ser vi till påståendet att EMU-motståndet skulle vara starkare på landsbygden vet vi rent generellt att nej-sidan var starkast just där. Kristdemokraterna är härvidlag inget undantag. Fyrtio procent av kristdemokraterna på landsbygden röstade ja medan 58 procent röstade nej. I storstäderna är siffrorna i princip de omvända, 41 procent nej och 58 procent ja. Skillnaderna blir än större när vi tittar på hur de kristdemo-

---

²² Övriga hänvisningar till valundersökningarna är statistiskt signifikanta på 95 procents signifikansnivå där inte annat anges.

krater som intervjuats svarar på påståendet att det är ett ”bra förslag att öka stödet till glesbygden”, 39 procent av dem som instämmer är EMU-positiva medan 59 procent är EMU-negativa. Av dem som instämmer i påståendet att det är ett dåligt förslag att öka stödet till glesbygden är 82 procent EMU-positiva och 18 procent EMU-negativa. Skillnaderna vad avser stödet till glesbygden är betydligt större än hos de socialdemokratiska sympatisörerna som i övrigt har en liknande spridning mellan EMU-positiva och EMU-negativa som kristdemokraterna.

De tydligaste profildragen hos kristdemokratiska nej-väljare finner vi emellertid på vänster-högerdimensionen. Ser vi till ekonomiska och fördelningspolitiska frågor finner vi att endast 35 procent av de EMU-negativa kristdemokraterna tycker det är ett bra förslag att minska den offentliga sektorn jämfört med 63 procent hos de EMU-positiva. Av de EMU-negativa tycker 60 procent det är ett bra förslag att minska inkomstskillnaderna medan bara 40 procent av de EMU-positiva instämmer i detta förslag. När intervjupersonerna själva får ange sin position på en vänster-höggerskala där 0 är vänster och 10 höger hamnar nej-gruppens medelvärde på 6,49 medan ja-gruppen hamnar på 6,99.²³

Sammantaget bär den kristdemokratiska EMU-skepticismen drag av ett nationellt fokus. Den är fast förankrad på landsbygden och månar glesbygden men framförallt har den alltså en vänsterprofil i förhållande till de EMU-positiva kristdemokraterna.²⁴ Den kristdemokratiska EMU-positiva gruppen står följaktligen att finna till höger om sina EMU-negativa partivänner med en tydligare internationalistisk politisk målsättning. Denna EMU-positiva grupp har även i andra frågor än EMU en tydligare samhörighet med partilinjen. Exempelvis är man betydligt mera positiv till sjukvård i privat regi än de EMU-negativa kristdemokraterna, 37 procent av de EMU-positiva tycker det är negativt med sjukvård i privat regi medan hela 61 procent av dem som röstade nej tycker detsamma. De EMU-positiva är också mer negativa till 6-

---

²³ Skillnaden är signifikant på 99 procents signifikansnivå.

²⁴ Konstaterandet inledningsvis att Kristdemokraternas position på vänster-höggerskalan inte hjälper oss att förstå bilden av ett splittrat kristdemokratiskt parti är således bara delvis sant. Även om den aggregerade kristdemokratiska positionen på vänster-höggerskalan inte hjälper oss att förstå splittringen så hjälper däremot den interna splittringen på vänster-höggerskalan oss att göra detta.

timmars arbetsdag, 36 procent av ja-sägarna är positiva till 6-timmarsarbetsdag jämfört med 63 procent hos de EMU-negativa.

Vanligtvis brukar religion och kyrkogång vara variabler som undersöks i samband med studier av kristdemokraterna. Det bör därför särskilt påpekas att det inte finns någon signifikant skillnad mellan ja- och nej-grupperna vad gäller religiositet.

Konfliktdimensionerna hos de kristdemokratiska sympatisörerna kan sammanfattas enligt följande²⁵:

Tabell 7.2 Sammanfattning av konfliktlinjer hos de kristdemokratiska sympatisörerna

Ja-grupp	Nej-grupp
Internationellt samarbete	Nationellt fokus
Stad	Landsbygd
Höger	Vänster

Kommentar: Konfliktlinjerna mellan de EMU-positiva och de EMU-negativa kristdemokratiska sympatisörerna. Konfliktlinjen mellan höger och vänster är den tydligaste och mest framträdande.

Välfärd, landsbygd och nationalromantik

Jämför vi den kristdemokratiska eliten med partiets sympatisörer kan vi se prov på delvis samma konfliktlinjer. Konfliktlinjen mellan Europa och det internationella å ena sidan och det nationella å andra sidan går igen hos både elitgrupperna och sympatisörerna. Konfliktlinjen mellan stad och landsbygd är på samma sätt närvarande på båda nivåerna.

Medan den övergripande konfliktdimensionen hos eliten, den mellan förnyelse och traditionalism, kan ses ha viss relevans även hos sympatisörerna spelar inte konfliktlinjen mellan höger och vänster hos sympatisörerna samma roll på elitnivån. Vänster-högerdimensionen lever starkare bland sympatisörerna än hos eliten.

²⁵ Konfliktdimensionen mellan förnyare och traditionalister låter sig inte lika lätt fångas hos sympatisörerna av metodologiska skäl, åtminstone inte vad gäller motiveringen till ideologiska ställningstagande. Men som jag påvisar under slutdiskussionen kan vi se spår av denna dimension också hos sympatisörerna.

Med detta sagt bör vi fråga oss vad vänster-högerkonflikten hos de kristdemokratiska sympatisörerna egentligen representerar. Det är uppenbart att det hos samma grupp av kristdemokratiska sympatisörer som röstat nej till EMU finns en rädsla för en förändring av den ekonomiska politikens målsättningar och välfärdens organisering. Det räcker för oss att beakta de data av de intervjuade kristdemokratiska sympatisörerna som presenterats ovan för att kunna se nej-gruppens vänsterorienterade traditionella drag i välfärdsfrågor. Det finns med andra ord en välfärdens traditionalism hos EMU-kritiska kd-sympatisörer jämfört med den vilja till förnyelse vad gäller exempelvis sjukvårdens organisering i högerriktning med privatiseringar som vi ser hos EMU-positiva sympatisörer.

Vid en andra anblick kan vi därför se vänster-högerkonflikten hos sympatisörerna som ett exempel på en annan typ av konfliktdimension men som också denna står mellan förnyelse och traditionalism.

Referenser

- Andersson, Anders (2003). Inlägg på kristdemokraternas riksting i EMU-debatten, Gävle
- Demker, Marie (1998). *Religion och Politik*. Stockholm: SNS Förlag
- Eklund, Lars F (1996). *Gemenskaperna och det gemensamma bästa*. Stockholm: Civitas
- Gelotte, Gert (2003). Kristdemokraterna spricker i två halvor – Chefs-ideologen djupt oroad för partiets framtid. Göteborg: *Göteborgs-Posten* 031017
- Goldmann, Kjell (2003). *Överstatliga idéer - EU som ideologiskt projekt*. Stockholm: SNS förlag
- Gustafsson, Holger (2003). *Kristdemokraternas syn på EU:s framtidsfrågor* www.kristdemokraterna.se/article.asp?Article_Id=9148
- Holmberg, Sören & Oscarsson, Henrik (2004). *Väljare. Svenskt väljarbeteende under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Kristdemokrater för en alternativ Europapolitik (KALE) (2003). *Värna vår valuta* www.kale.se
- Sacrédeus, Lennart (2004). Kd hotas av självutplåning. Stockholm: *Dagens Nyheter* 040319
- Svensson, Ingvar (2003). Det gemensamma bästa i EU. I *Kristdemokratisk debatt* nr 02/2003. Stockholm: Civitas

Intervjuer

- Danielsson, Leif 040519. Ordförande för Kristdemokrater för en Alternativ Europapolitik (KALE)

Eklund, Lars F 040628. Partistyrelseledamot i kristdemokraterna och direktor för idéinstitutet Civitas

Hägglund, Göran 040520. Partiordförande för kristdemokraterna

Pethrus Engström, Desirée 040326. Förbundsordförande för Kristdemokratiska kvinnoförbundet och EU-positiv kandidat till Europaparlamentet 2004

Sacrédeus, Lennart 040304. Europaparlamentariker 1999-2004 och ledamot i kristdemokraternas partistyrelse 1992-2004

Kapitel 8

Det terminologiska misstaget

Bo Rothstein

Ibland blir det helt enkelt fel. Människor gör misstag som i efterhand är svåra att förklara. Givet vad man kunde, visste och ville missbedömer man situationen och handlar på ett sätt som syns gå rakt emot de intressen man har och de mål man strävar efter. Argumentet i detta kapitel är att resultatet av folkomröstningen om euron till stor del beror på ett sådant svårförklarligt misstag. Närmare bestämt den socialdemokratiska partiledningens oförmåga att finna fram till en kompromiss med LO om beteckningen på den ekonomiska politikens styrmedel i det fall Sverige skulle gå med i valutaunionen. LO ville ha något som man valt att kalla buffertfonder, men denna term kunde den socialdemokratiska partiledningen plötsligt inte acceptera.*

En närmare analys visar emellertid att man i sak var överens om att Sverige i den händelse vi gick med i valutaunionen, behövde ett nytt ekonomiskt styrinstrument eftersom man skulle förlora kontrollen över penningpolitiken, dvs. räntevapnet. Man var också överens om vad detta styrmedel skulle användas till. Den strid som uppstod mellan LO och SAP våren 2003 handlade således inte om innehållet i politiken, utan om med vilken term man skulle benämna det nya styrmedel som båda parter ansåg skulle behövas. Argumentet i detta kapitel är således att den socialdemokratiska partiledningen förlorade folkomröstningen på en fråga om valet av ord.¹ Vad som efterhand då förefaller obegrip-

---

* Tack till Ulrika Berg för hjälp med materialinsamlingen, samt till Peter Esaiasson, Sören Holmberg, Johannes Lindvall och Henrik Oscarsson för kommentarer.

ligt är varför man valde att splittra det historiskt så framgångsrika samarbetet mellan SAP och LO på en terminologisk fråga. Givet att både LO:s och SAP:s ledningar ville få ett ja i folkomröstningen, framstår deras agerande som resultatet av ett svårförklarligt misstag.

Politiska misstag skiljer sig från politiska misslyckanden på flera viktiga punkter. Ett misslyckande kan uppstå därför att oförutsedda händelser utom aktörens kontroll inträffar och som aktören därför inte kan lastas för. Misstag är då aktören *insåg, eller borde ha insett*, att hon eller han handlade felaktigt. Givet vad vi känner till om aktörens kunskaper, förmåga och resurser borde hon eller han helt enkelt ha handlat annorlunda.²

Det finns dessvärre inte mycket systematiserad forskning inom statsvetenskapen om förekomsten av misstag i politiken.³ Tvärtom består de dominerande modellerna av rationella, kalkylerande, målmedelorienterade och välinformerade aktörer som även förmår agera strategiskt gentemot varandra i komplicerade sekventiella interaktionsmönster. I den rationalistiska skolbildning som kommit att dominera mycket av samhällsvetenskapen ges det inget utrymme för att politikens aktörer kan begå misstag.⁴ Realismen i dessa antagande har visserligen kommit

---

¹ Orsaksförklaringar inom samhällsvetenskap är svåra saker. Jag hävdar naturligtvis inte att den förklaring jag här lyfter fram är den enda orsaken till valutgången, utan en av flera förklaringar.

² Misstag är enligt Svenska akademins ordbok ”felaktig uppfattning; missuppfattning, missförstånd; tankefel; felbedömning; felberäkning”, dvs något fel som den individuella aktören begår. Misslyckande är istället ”utebliven framgång” som naturligtvis kan bero på en mängd olika saker som ligger utanför aktörens kontroll.

³ Vad jag kunnat finna existerar det ingen statsvetenskaplig bok som analyserar politiska misstag. Varken databasen Libris (som täcker in alla svenska universitetsbibliotek) eller databasen för Library of Congress i USA, ger något utslag på ”political mistakes”. Från databasen *Social Science Citation Index*, som täcker omkring 20 miljoner publicerade vetenskapliga artiklar från 1986 till 2004, får man ett nollresultat om man söker på ”political mistakes”. Det vill säga, inte en enda av dessa 20 miljoner artiklar har dessa ord i sin rubrik, sammanfattning eller som angivna nyckelord! Som en jämförelse ger termen ”social capital” omkring femtonhundra träffar.

⁴ Ett undantag är den svenske statsvetaren Leif Lewins roman ”Misstaget” (1986) där huvudaktören, en svensk partiledare, förtvivlat försöker anamma den rationalistiska politiska strategi som ligger till grund för författarens teori-bildning (jfr Lewin 1984). Detta misslyckas han med kapitalt och skälet är att han förleds av sin heta passion för en kvinna som, i denna roman, står för den irrationella kompromisslöshetens nederlagsbringande strategi.

att ifrågasättas alltmer (jfr Rothstein 2003, kap. 2), men någon modell som kan förklara renodlade misstag har vad jag kunnat finna inte sett dagens ljus. Det längsta man kommit handlar om att aktörer kan vara så starkt påverkade av olika ideologiska och kulturella föreställningar att de kommer att låta dem ersätta den politiska verklighet de har att agera i, dvs vad som på vanlig svenska kan kallas ideologisk förblindning, alternativt önsketänkande (Granberg & Holmberg 2002, Jervis 1976). Den organisatoriska och institutionella miljö inom vilken de verkar är naturligtvis ofta en tillgång för dem, men den kan också utgöra ett hinder eftersom den så starkt påverkar deras tankevärld och därmed också utesluter många alternativ (Allison 1999). Denna teoribildning går emellertid så långt i hur kulturella förhållanden påverkar aktörerna att man kan ifrågasätta om de har några val- eller beslutsmöjligheter alls. Därmed försvinner betydelsen av aktörers misstag eftersom de enbart handlar efter den mall som organisations- eller (som i detta fall) partikulturen programmerat dem att göra. En analys av politiska misstag måste istället bygga på att aktörerna faktiskt kunde och borde ha agerat annorlunda. I detta fall handlar det om centralt placerade aktörer som handlar på tvärs mot den organisations- och partikultur som de socialiserats in i.

Bristen på systematiserad teoribildning om politiska misstag är således besvärande eftersom vi från ett antal väl dokumenterade historiska fall vet att centralt placerade politiska aktörer ibland gör fullständigt formidabla missbedömningar. Till exempel är det inte ovanligt att de drivs av starka vanföreställningar om sina motståndare eller om den politiska opinionen. De kan gripas av hybris av sina egna framgångar och de kan välja att bortse från väsentlig information som de av ideologiska skäl ogillar.

Det finns en hel del intressanta exempel på misstag inom politiken. Brittiska BBC hade för några år sedan en programserie om detta ämne. Bland de exempel man tog upp var Margaret Thatchers starka stöd för den så kallade "poll-tax" politiken som ledde till hennes fall. Ett annat känt fall är det polska kommunistpartiets uppfattning i slutet av 1980-talet att om de tillät fria val så skulle man få majoritet i den polska senaten. Valresultatet gav dem emellertid noll mandat. Det är enligt statsvetaren Adam Przeworski vanligt att den politiska ledningen i auktoritära stater gör svåra missbedömningar av den politiska situationen just beroende på att de blir avskärmade från vital men för dem obehaglig information. Den svenska regeringens beslut 1905 att ordna en folkomröstning i Norge om norrmännen ville fortsätta unionen med Sverige eller ej är ett

annat svårslaget rekord i genren. Omröstningen gav resultatet 368 208 personer mot och 184 för en fortsatt union (Esaïasson 1990, s. 104). Andra välkända är Frankrikes och Englands missbedömning av Hitler i München 1938 eller den polska motståndsrörelsens missbedömning av Stalin våren 1944 då man på egen hand försökte befria Warszawa (Davis 2004). På svensk botten i mera modern tid kan man peka på Olof Palmes missbedömning av Torbjörn Fälldins politiska kapacitet inför valet 1976 och hans oförståelse för kärnkraftsfrågans politiska sprängkraft, eller regering Bildts missbedömning av den ekonomiska situationen på sensommaren 1992.

Ett område där orsak och betydelsen av misstag kommit att analyseras i relativt stor omfattning är militärteori. Kanske för att betydelsen av militära befälhavares misstag får så pass omedelbara och förödande konsekvenser har detta område genererat ett antal intressanta publikationer (David, 1997, Cohen & Gooch 1990, Regan 1987, Dixon 2003). Det skulle föra alltför långt att här redogöra för denna nog så intressanta forskning, men några iakttagelser från detta område är värda att nämna. Regan (1987) pekar t ex på betydelsen av uppblåst självförtroende och brist på förutseende planering hos ledningen. Cohen & Gooch (1990) pekar på brister i förmågan att antecipera motståndarens strategi och misslyckanden att snabbt anpassa de egna styrkorna till förändrade situationer och oförutsedda händelseförlopp. Regan (1987) tar upp misslyckanden där ledningen inte kan kommunicera sin strategi till underordnade, dess oförmåga att bryta traditionellt tänkande (inte minst vad gäller strategi och vapentechnologi) och en ofta förbluffande förmåga att alienera betydelsefulla allierade. Listan skulle kunna göras längre, men det går redan nu att konstatera att flera av dessa typer av misstag rimligen bör ha tydliga paralleller inom den politiska sfären.

Det politiska styrkebältet: Socialdemokratin och fackföreningsrörelsen

Det finns många som analyserat grunderna för det unikt långa socialdemokratiska regeringsinnehavet i svensk politik. Flera har pekat just på det nära samarbetet mellan LO och SAP. Partiet har genomfört många åtgärder, inte minst vad gäller regleringen av arbetsmarknaden som gynnat fackföreningsrörelsen och en stark fackföreningsrörelse har på olika sätt kunnat bidra till partiets resurser och politiska mobilisering (Westerståhl 1945, Elvander 1980, Korpi 1983, Rothstein 1992). Ett centralt arbete på området är sociologen Gunnar Olofssons avhandling "Mellan klass och stat" från 1979 i vilket den organisatoriska och politiska logiken i denna process preciserades (Olofsson 1979). För att

förstå SAPs beroende av LO när det gäller politisk mobilisering kan några enkla basfakta vara av värde. Det går ungefär 13 LO medlemmar på varje partimedlem. Medan SAP sammanlagt har omkring 20 000 medlemmar med politiska uppdrag i kommuner och landsting, har LO:s medlemmar 200 000 fackliga uppdrag. Det går omkring 25 LO-ombudsmän (dvs ombudsmän anställda av något LO-förbund) på varje partiombudsman LO-ombudsmännen har dessutom tillgång till arbetsplatserna på ett helt annat sätt än vad partiets ombudsmän har. LO är helt enkelt en mångdubbelt större organisation än SAP, vilket naturligtvis har betydelse när det gäller att åstadkomma politisk mobilisering inför en folkomröstning.

För en socialdemokratisk partiledare är det således knappast någon nyhet att han är beroende av LO när det gäller att framgångsrikt kunna bedriva opinionsbildning bland sina kärnväljare. Såväl forskningen som den politiska praktiken talar här ett synnerligen tydligt språk.

Striden om buffertfonderna mellan LO och SAP

Bakgrunden till striden om förslaget om buffertfonder var följande. LO:s kongress 2000 beslutade att villkora sitt stöd för att Sverige skulle gå med i valutaunionen med ett krav på att buffertfonder skulle inrättas. Dessa var tänkta att kunna användas för att underlätta arbetskraftens omställning vid konjunkturbedgångar. Formuleringen från LO-kongressen var ”att LO under förutsättning att lönebildningen visar sig tillräckligt stabil samt att ett strukturråd med buffertfonder tillskapas är positivt till att Sverige ansluter sig till EMU:s tredje etapp av den gemensamma valutan”. Från LO-ledningens håll betonades vid kongressbeslutet att LO skulle ges ett betydande inflytande över hur och när medlen ur dessa fonder skulle komma att användas. Det finns skäl att anta att förslaget om att villkora stödet för EMU på detta sätt var en möjlighet för LO-ledningen att uppnå någon form av enighet om denna för organisationen besvärliga fråga.

Först drygt två år senare, i november 2002, tillsatte SAP och LO en gemensam arbetsgrupp under ledning av finansminister Bosse Ringholm för att komma fram till en gemensam strategi i denna fråga.⁵ Direktiven för arbetsgruppen var att ”... pröva förslag om buffertfonder och struk-

---

⁵ Övriga ledamöter var från partiets sida utrikesminister Anna Lindh och folkomröstningsgeneralen Anders Sundström, från LO Kommunals ordförande Ylva Thörn och Metalls ordförande Göran Johnsson samt organisationens chefsideolog Dan Andersson.

turråd, och lämna förslag till åtgärder som säkerställer socialdemokratiens krav på att kunna bedriva en politik för full sysselsättning och rättvis fördelning vid ett svenskt deltagande i valutaunionen". Från början tycks således den socialdemokratiska partiledningen ha intagit en positiv position till förslaget om buffertfonder. I en riksdagsdebatt den 5 december 2002 uttryckte sig Göran Persson på följande sätt:

"För mig är buffertfonder någonting i grunden gott, ett uttryck för ansvarstagande. Hur de sedan ska organiseras och hur bestämmandet ska se ut kan diskuteras. ... Sedan tillhör ju jag dem som har ägnat en stor del av min politiska tid till att bygga upp en buffertfond, överskott i de offentliga finanserna"

Den gemensamma arbetsgruppen havererar emellertid i början av april 2003. Man kunde inte komma överens. LO stod kvar vid sitt krav på buffertfonder, men Göran Persson och Bosse Ringholm sade tvärt nej. Det leder till att LO:s representantskap en vecka senare beslutar att organisationen skall ställa sig neutral i folkomröstningen och inte uppmana sina medlemmar att lägga sin röst på endera alternativet. Irritationen från båda håll är påtaglig. LO:s inflytelserike chefsekonom Dan Andersson går så långt som att säga att om inte LO:s krav på "omfattande buffertar och buffertfonder genomförs" anser han att LO:s medlemmar bör rösta nej (DN 030405).

I detta läge kan man säga att SAP sänt ut följande signal till sin i ett jämförande perspektiv ovanligt stora och trogna väljarkår. För det första att ett medlemskap i EMU innebär betydande risker när det gäller att värna sysselsättningen vid kommande lågkonjunkturer. För det andra att för att kunna hantera dessa risker behövs en ny institution i svensk politik, nämligen buffertfonder. För det tredje att några sådana inte skall inrättas. En rimlig kalkyl från den socialdemokratiska väljarkåren efter ett sådant budskap är att man nog gör klokt i att inte leka med elden, åtminstone inte om man nu kommer att sakna en fungerande eldsläckare.

Göran Perssons omsvängning i buffertfondsfrågan kommer tämligen överraskande. Så sent som den 19 mars 2003, alltså bara två veckor före sitt bestämda nej till buffertfonderna, skriver Dagens Nyheters politiske reporter Göran Eriksson en artikel med rubriken att "Persson går på LO-linje om buffertfonder". Enligt vad Eriksson kan rapportera hävdar statsministern att "så länge vi har politiska beslut över de här pengarna, kan vi mycket väl ha dem på ett konto". Frågan är vid det

laget så avgörande att den lyfts från den ovan nämnda arbetsgruppen direkt till LO-ordföranden Wanja Lundby-Wedin och Göran Persson.

Varför nej till buffertfonder?

Perssons motiv för att så tvärt säga nej två veckor senare förefaller ha haft att göra med hur han såg på den borgerliga opinionen. Hans antagande var att förslaget om buffertfonder skulle skrämja bort en så stor del av de borgerliga väljarna att det skulle vara ett värre hot mot en seger för ja-sidan än vad LO:s uteblivna stöd kunde tänkas innebära. ”Vi har inte råd med en EMU-kampanj som handlar om någon sorts fondsocialism” var ett av hans uttalanden om varför han sagt nej till buffertfondsförslaget (Aftonbladet 030408). Det går naturligtvis att argumentera länge för och emot den kalkylen, men givet vad som brukar antas om betydelsen för SAP av LO:s stöd när det gäller att mobilisera inför valrörelser så är det svårt att inse det riktiga i Perssons kalkyl. Enligt Aftonbladets ledarsidas bedömning var det en ”enorm politisk chanstagning” för Persson att på detta sätt avstå från LO:s stöd (AB 030405). Som ovan visats hade dessutom Persson själv några månader tidigare talat för inrättandet av buffertfonderna. Insikterna om socialdemokratiens kostsamma nederlag i löntagarfondsfrågan kan rimligen inte ha kommit som en plötslig nyhet för Göran Persson i april 2003.

En kort tid senare förefaller Persson ha ångrat sitt hårda nej. I en intervju i det socialdemokratiska partiets idétidskrift *Tiden* säger han att han sörjer det faktum att det inte kunde bli någon uppgörelse med LO. Enligt intervjuaren menade Persson att det inte alls var mycket som skiljde parterna åt. Tvärtom, enligt Persson var man väldigt nära en överenskommelse om fonder och något slags strukturråd där LO skulle ges inflytande över hur medlen skulle användas (*Tiden* 030624). Men enligt intervjun bestod denna oövervinneliga motsättning i följande:

”LO ville att vi skulle lägga pengarna i en hög. Det blir obegripligt när vi har en statsskuld som inte är betald”.

Till frågan om den rätta kamerala terminologin?

Motsättningen mellan SAP och LO förefaller vid en närmare analys utifrån detta uttalande ha varit av rent bokföringsmässig (eller om man så vill, en fråga om det kamerala namnet på det nya kontot). Det finns för det första inget EU-land (och kanske inget annat land heller) som inte har en statsskuld. LO ville uppenbarligen ha pengarna tillgängliga i en särskild fond, medan SAP:s ledning ville att man skulle amortera av

på statsfinanserna (eller som det också uttryckets i debatten – om man skulle lägga på hög eller fylla igen ett hål). Det är svårt att förstå att man valde att splittra arbetarrörelsens båda grenar på denna sak som måste vara en ren bokföringsteknisk fråga. Om man har starka statsfinansieringar är det naturligtvis lika oproblematiskt för staten att låna pengar för att hantera en konjunkturnedgång som det är att använda medel avsatta i någon slags statlig fond.

För det andra är det nonsens att säga att man inte kan bygga upp fonder i den statliga ekonomin om man har en statsskuld. I så fall skulle staten omedelbart lägga ner AP-fonderna och sälja ut många andra tillgångar i den statliga ekonomin för att genast amortera ner statsskulden.

Intrycket att man valde att ta denna interna strid om vad som förefaller ha varit en fråga om bokföringsmässig terminologi förstärks av uttalanden från två andra centrala aktörer i detta drama. I en intervju den 14 februari uttalade sig biträdande finansministern Gunnar Lund om buffertföreslaget. Visserligen var han tveksam till buffertfonder, men han var positiv till inrättandet av ett ekonomiskt råd av den typ LO föreslagit. Han instämde vidare i att staten behövde större ekonomiska marginaler vid ett EMU-medlemskap: ”Jag tror att det mest realistiska är att bygga upp buffertar i framförallt statsfinanserna.” Gunnar Lund ville alltså ha buffertar i ekonomin och han ville ha ett ekonomiskt råd där LO skulle ges plats och som skulle göra bedömningar om och när dessa buffertar skulle användas.⁶ Jag har inte någonstans i det tillgängliga materialet kunnat finna ut vad den faktiska skillnaden mellan detta och någon form av de slags buffertfonder som LO föreslagit skulle vara.

LO:s chefsekonom Dan Andersson är en annan central aktör och som vi ovan sett en av buffertföreslagets starkaste tillskyndare. Men även Dan Andersson presenterade tidigt i diskussionen en lista på alter-

---

⁶ Stingsligheten hos de ledande företrädarna för arbetarrörelsens båda grenar verkar ha varit omfattande. I ett pressmeddelande dagen efter intervjun med Gunnar Lund hävdade Wanja Lundby-Wedin att ”Det är mycket förvånande att statsrådet Gunnar Lund i finansdepartementet nu tar avstånd från buffertfonder och ett höjt överskottsmål när en arbetsgrupp inom arbetarrörelsen under ledning av Bosse Ringholm arbetar med EMU-frågan” (Tidningarnas Telegrambyrå 030215). När utredning väl havererat redogörs i media för ett animerat gräl mellan Dan Andersson och Göran Johnsson å ena sidan och Bosse Ringholm å den andra om varför den senare inte vill offentliggöra en rapport från vad utredningen likväl kommit fram till (DN 030423)

nativa benämningar på de ekonomiska marginaler båda parter uppenbart ansåg nödvändiga att inrätta vid ett svenskt EMU-medlemskap. Bland hans förslag kan nämnas "allmän omsorgsfond, kapacitetsfond, kompetenskonton och omställningsförsäkring" (*Tempus* 2002:33, *TCO-tidningen* 2002:23). I ett inlägg på *Dagens Nyheter*'s ledarsida den 17 mars 2003 använder han termen "stabilitetsreserv". Även Dan Andersson kunde således se många terminologiska alternativ till "buffertfonder". Uppenbart kan kära barn även inom ekonomin ha många namn. Den fråga som förefaller svår att utifrån det tillgängliga materialet besvara är följande. Om man nu var överens om behovet av ekonomiska marginaler och om inrättandet av något slags ekonomiskt råd där LO och de andra parterna på arbetsmarknaden skulle ges inflytande, och om det nu fanns en mängd terminologiska alternativ till hur dessa marginaler skulle benämnas, varför tog man då en för båda parter intressen strid om termen "buffertfond"?⁷

Att detta inte var en strid om det politiska innehållet utan om en möjligen symboliskt laddad term visade sig även med all tydlighet den 13 juli 2003. Då skriver nämligen Göran Persson och Wanja Lundby-Wedin en artikel som publiceras på *Dagens Nyheter*'s debattsida. I denna framhåller man nu plötsligt sin stora samsyn på EU-projektet och sin vilja att vara med och påverka EU:s utveckling. Vad gäller den misslyckade arbetsgruppen skriver man att den visserligen inte förmådde komma fram till ett förslag om att "avsätta medel till en särskild fond". Men, framhåller man: "vi var överens om mycket annat. Sverige behöver en buffert för att ha ett ordentligt utrymme att bedriva en aktiv finanspolitik". Det går inte att tolka detta på annat sätt än att man är överens om innehållet i den framtida politiken, om behovet av ekonomiska marginaler och också om under vilka förutsättningar dessa skall brukas. Det är termen buffertfond striden har handlat om.

Slutsatser och några frågor kring en framtida statsvetenskaplig misstagologi

Ja-sidan förlorade folkomröstningen. Inte minst förlorade man bland socialdemokratins klassiska kärntrupper. Andelen LO-medlemmar som röstade ja till medlemskapet i EU 1994 var 37 procent, men andelen som röstade ja till Euron 2003 var faktiskt ännu lägre, nämligen 31 procent (se tabell 8.1). Andelen som röstade nej till EU var 61 procent

---

⁷ En annan central aktör, Metallordförande Göran Johnsson, använde tidigt termen "försäkringspremie" (DN 011215)

men andelen som röstade nej till EMU var 67 procent. Av vad som förefaller vara en strid om bokföringsmässig terminologi valde Göran Persson och Lundby-Wedin att slå en kil i det historiskt så framgångsrika samarbetet mellan SAP och LO. Lundby-Wedins motiv till att framhärda i den terminologiska stridsfrågan kan ha varit att hon såg det som viktigare att hålla ihop LO som organisation än att vinna folkomröstningen. Just därför var termen buffertfonder viktig för henne. Men kongresskravet om buffertfonder var aldrig preciserat, vare sig till omfattning eller ifråga om den institutionella uppbyggnaden. Det är svårt att tro att det inte skulle ha varit möjligt för LO-ledningen att hitta en annan term för den politik man faktiskt var överens med partiet om att föra. Ett antal sådana hade som bekant lanserats, inte minst av framträdande personer i Lundby-Wedins omedelbara närhet.

För Göran Perssons del kan det naturligtvis ha rört sig om en felbedömning av motståndarens avsikter och kompromissvilja. Men om nu termen buffertfonder var så illa vald, varför uttalade han sig inledningsvis så positivt om denna företeelse? Det är också svårt att förstå varför han inte lyckades med att övertyga LO:s ledning om värdet av en annan term för vad de gemensamt ändå ville åstadkomma. Politik på den nivå Persson befinner sig handlar till stor del om att konstruera metaforiska termer som begreppsligt fångar in viktiga politiska strömningar ("folkhem", "hållbar utveckling"). Det är svårt att tro att Göran Persson inte insåg riskerna med att politiskt alienera stora delar av LO:s medlemmar i denna fråga när han begick sitt terminologiska misstag. Till detta skall läggas vad som förefaller vara en bristande planering. Varför låter man det gå drygt två år från det att LO-kongressen har uttalat sig för någon form av buffertfonder tills det att man tillsätter en gemensam arbetsgrupp. Som alla förhandlare vet kräver kompromisser tid.

Varför kunde man inte komma överens om en för båda parter acceptabel terminologi för institutionalisering av den ekonomiska buffert man ville åstadkomma i händelse av ett svenskt EMU-medlemskap? Göran Persson och Wanja Lundby-Wedin är båda synnerligen rutinerade politiker väl inskolade i betydelsen av att parti och fack samverkar. Därför kan man med fog hävda att *de borde ha insett* betydelsen av oförmågan att hitta en lösning. I denna fråga kan vi bara spekulera. Det fanns, som jag visat ovan, helt klart en stingslighet hos de ledande aktörerna på båda sidor. Istället för att lyfta telefonen och samtala, valde man i ett tidigt skede av konflikten att offentligt i media framföra sin kritik mot uttalanden från den andra parten. Andra saker kan naturligtvis också ha spelat roll. Bristande koncentration på den politiska

uppgiften hos de ledande aktörerna till följd av olika personliga och privata förhållanden är tänkbart. Likaså att man helt enkelt inte av personliga skäl tål vissa företrädare för motparten. Det allt intensivare memoarskrivandet från ledande politiker kommer kanske så småningom att ge oss svaret. Som denna preliminära analys visar förefaller fortsatt forskning och teoribildning kring politikens misstag vara ett fruktbart fält.

Hur mycket av nederlaget i folkomröstningen kan denna strid om ord förklara. Det är naturligtvis omöjligt att säga. Inom samhällsvetenskapen har man som en följd av svårigheterna att utföra renodlade experiment, alltmer kommit att använda kontrafaktiska modeller för att försöka värdera olika förklaringars betydelse (Tetlock & Belkin 1996). Dessa är en form av tankeexperiment där man försöker finna fram till vad som skulle kunna ha blivit effekten om politiska aktörer i avgörande lägen tagit annorlunda beslut. För att detta skall fungera måste givetvis ett sådant scenario vara både troligt och möjligt.

I detta fall kan man fundera över vad resultatet hade blivit om LO och SAP hade haft en planering som resulterat i att redan i november/december 2002 stod man klar med en gemensam strategi för ett framtida EMU-medlemskap. Vidare att denna strategi innehöll ett trovärdigt förslag för hur man tänkte sig hantera de problem för sysselsättning som ett medlemskap skulle kunna medföra. Budskapet till väljarna skulle då varit: "1. EMU är en styrka för tillväxt, sysselsättning och för Sveriges inflytande i EU, 2. Det finns potentiella risker i ett medlemskap som inte skall negligeras. 3. Vi har emellertid nu ett gemensamt förslag på hur dessa risker skall hanteras och det är... "

Referenser

- Allison, Graham T., & Philip D. Zelikow (1999). *Essence of decision : explaining the Cuban missile crisis*. New York: Longman
- Cohen, Eliot A. & Gooch, John (1990). *Military Misfortunes: The Anatomy of Failure in War*. New York: The Free Press
- David, Saul (1997). *Military Blunders. The how and why of military failures*. London: Robinson
- Davis, Norman (2004). *The Battle for Warsaw*. London: Macmillan
- Dixon, Norman (2003). *Misslyckandes män. Om den militära inkompe-tensens psykologi*. Nora: Nya Doxa
- Elvander, Nils (1980). *Skandinavisk arbetarrörelse*. Stockholm: Liber-Förlag

- Esaiasson, Peter (1990). *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Stockholm: Allmänna förlaget
- Granberg, Donald, & Holmberg, Sören (2002). A mass-elite comparison of wishful thinking. *Social Science Quarterly* 83:1079-1085
- Jervis, Robert (1976). *Perception and misperception in international politics*. Princeton: Princeton University Press
- Korpi, Walter (1983). *The Democratic Class Struggle*. London: Routledge & Kegan Paul
- Lewin, Leif (1984). *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm: Norstedts
- Lewin, Leif (1986). *Misstaget*. Stockholm: Brombergs
- Olofsson, Gunnar (1979). *Mellan klass och stat*. Lund: Arkiv
- Regan, Geoffrey (1987). *Great Military Disasters. A Historical Survey of Military Incompetence*. New York. M. Evans & Company
- Rothstein, Bo (1992). *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*. Stockholm: Norstedts
- Rothstein, Bo (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag
- Tetlock, Philip E. & Belkin, Aaron /eds./ (1996). *Counterfactual Thought Experiments in World Politics*. Princeton: Princeton University Press
- Westerståhl, Jörgen (1945). *Svensk fackföreningsrörelse : organisationsproblem, verksamhetsformer, förhållande till staten*. Stockholm: Tiden

Kapitel 9

Svenskarna, euron och nationalismen

Anders Widfeldt

I 2002 års presidentvalskampanj lovade Front Nationals Jean-Marie Le Pen att verka för Frankrikes utträde ur den ekonomiska och monetära unionen, om han blev vald. Om han fick chansen skulle han ”annullera Maastricht-, Schengen- och Amsterdamfördragen – rätt och slätt!” (Roxburgh 2002:111). Tio år tidigare hade Front National spelat en central roll i nej-kampanjen i folkomröstningen om Maastrichtfördraget. Det danska Fremskridtspartiet spelade en liknande roll i de folkomröstningar om samma fördrag som hölls 1992 och 1993, och efterföljaren Dansk Folkeparti var minst lika tongivande i den framgångrika nej-kampanjen inför folkomröstningen om Euron i september 2000. Umberto Bossi, ledare för det populistiska och separatistiska Lega Nord, har beskrivit det nya Europa som ett ”monster” (Betz 2002:73). Det österrikiska FPÖ har motsatt sig medlemskap i EU såväl som EMU (Betz 2002:76).

Ovanstående exempel visar på två förhållanden som är viktiga för att förstå EU-politiken runt om i Europa. Det första är att motstånd och kritik emot det europeiska integrationsprojektet till stora delar representeras av partier på den populistiska, ibland extrema, högerkanten. En genomgång av de europeiska högerpopulistiska och högerextrema partierna ger vid handen att de allra flesta är EU-kritiska. De betraktar EU och dess institutioner som hot mot den nationella identiteten, och menar att den europeiska integrationsprocessen för med sig invandring och ekonomiska orättvisor.

Undantag finns. Ny demokrati förenade högerpopulism med en starkt EU-vänlig hållning. Det norska Fremskrittspartiet har varit splittrat i Europapolitiken, och som en följd härav legat lågt i frågan om norskt

EU-medlemskap. Dessutom har högerpopulistiska partier tenderat att tona ned EU-kritiken när de hamnat i regeringsställning. Det gäller både FPÖ och Lega Nord. Men detta är, som sagt, undantag. Den populistiska kritiken emot det politiska etablissemanget på nationsnivå låter sig effektivt utvidgas till kritik emot det politiska etablissemanget på EU-nivå. Det har också visat sig att högerpopulistiska partier kunnat dra nytta av folklig skepsis emot integrationsprocessen. Speciellt i samband med folkomröstningar, där de etablerade partierna ofta är splittrade, har högerpopulister kunnat mobilisera ett väljarstöd som man sedan har haft nytta av i vanliga val. De nämnda folkomröstningarna i Frankrike och Danmark är tydliga exempel.

Det andra viktiga förhållandet är att en väsentlig del av kritiken mot den europeiska integrationsprocessen runt om i Europa har nationalistiska utgångspunkter. EU uppfattas som en fara för nationell kultur och egenart, och som ett hot mot nationella institutioner och traditioner.

I Sverige är situationen annorlunda. Högerpopulismen har alltid varit väljarmässigt svag, med ny demokratis korta riksdagssejour under första halvan av 1990-talet som ett nästan symboliskt undantag. I stället har EU-kritiken haft sin huvudsakliga partipolitiska bas i miljöpartiet de gröna och vänsterpartiet, och till viss del i EU-kritiska falanger inom socialdemokraterna, centern och kristdemokraterna. Det är knappast någon större överdrift att påstå att den organiserade EU-kritiken i Sverige till stor del har en vänsterprägel, med gröna inslag. Det har inneburit att nationalistiska argument mot EU spelat en blygsam roll i debatten. Rent främlingsfientliga argument har varit ännu mer sällsynta.

Till saken hör också att öppen nationalism överhuvudtaget är satt på undantag i svensk politik. Nationalism, invandring och etnisk integration har sällan politiserats. Ibland har så skett på lokal nivå, som i samband med den kommunala folkomröstningen i Sjöbo 1988. Dessutom har invandringsfientliga partier haft valframgångar i ett antal kommuner. På riksnivå spelade invandrings- och integrationsfrågor en viss roll i 2002 års valrörelse, i samband med folkpartiets och moderaternas förslag på ny integrationspolitik (även om det var folkpartiets förslag som blev mest omdiskuterat). Mycket tyder dock på att integrations- och invandringsfrågor spelade större roll för media och för vissa partier än för väljarna (Widfeldt 2003; Holmberg & Oscarsson 2004), och de har ännu inte fått fotfäste i den rikspolitiska debatten i samma utsträckning som i många andra europeiska länder, med Danmark som en tydlig näraliggande kontrast.

Att den radikala högerpopulismen är väljarmässigt svag, och att nationalism spelar en förhållandevis underordnad roll i den politiska debatten, betyder inte att populistiska, nationalistiska och främlingsfientliga stämningar inte finns på väljarnivå. Att stora delar av väljarkåren är kritiska emot det politiska etablissemanget är väl känt (Holmberg 2000). Att det finns motstånd mot invandring är också belagt (Demker 2003). Sammantaget finns det en klar högerpopulistisk potential i Sverige (för en mer utförlig argumentation, se Rydgren 2003). Vad som hittills saknats är ett parti som tillhandahåller den rätta blandningen av populism och invandringskritik. Inte minst har det saknats en karismatisk ledargestalt, något som varit en bärande del i högerpopulistiska partiers framgångar runt om i Europa. Förutsättningarna inför 2003 års EMU-omröstning var därför annorlunda i Sverige än i andra länder där folkomröstningar hållits i EU-relaterade frågor. Det går inte att utesluta att det fanns en viss grogrund på väljarnivå för högerpopulistiska (invandringsfientliga och nationalistiska) argument emot EMU – men sådana argument saknade en organisatorisk bas, och missgynnades av det politiska debattklimatet.

Kapitlet har tre frågeställningar. Den *första* gäller det största högerpopulistiska parti som trots allt finns i Sverige, nämligen sverigedemokraterna (sd). De utgångspunkter som här skisserats skulle ha kunnat spela sd i händerna. Det fanns ett potentiellt EU-motstånd som saknade organisatorisk och partipolitisk bas, vilket skulle kunnat vara en nisch för sd. Vad gjorde sd för att utnyttja denna situation? Vilken roll spelade partiet i folkomröstningskampanjen? Fick man något genomslag i debatten, och kunde man dra nytta av folkomröstningen, som liknande partier gjort i andra länder? Den *andra* frågeställningen gäller kampanjen mera allmänt. I vilken mån förekom högerpopulistiska (nationalistiska och främlingsfientliga) argument i kampanjen? Försökte nej-sidan att flirta med de högerpopulistiska stämningar som av allt att döma finns i delar av väljarkåren? Den *tredje* frågeställningen gäller vilken roll högerpopulistiska uppfattningar spelade för det slutliga omröstningsresultatet. Fanns det klara skillnader mellan ja- och nej-röstare i synen på nationalism och invandring?

Sverigedemokraterna och folkomröstningen om euron

Sverigedemokraterna bildades 1988. Partiets bakgrund kan spåras till militant främlingsfientliga grupper, som Bevara Sverige Svenskt, och under de första åren efter bildandet fanns flera nazistveteraner bland medlemmarna. Sd:s program hade länge också mycket militanta inslag,

som krav på obligatorisk repatriering av alla utomeuropeiska invandrare som kommit till Sverige efter 1970. Det finns även uppgifter om kontakter mellan sd och rent nynazistiska grupper (Larsson & Ekman 2001). Partiet har dock arbetat på att skapa sig en mer respektabel fasad. Politiska uniformer, som förekom under partiets första år, har bannlysts (Larsson & Ekman 2001:169f), och medlemmar som öppet torgfört nazistiska och antidemokratiska åsikter har uteslutits. Dessutom har de mer radikala inslagen i partiets program tonats ned eller tagits bort (Rydgren 2004a). Nedtoningen, som av vissa bedömare ses som strategiskt betingad, ledde till interna motsättningar, vilka kulminerade 2001 då en radikal falang bildade nationaldemokraterna.¹ Icke desto mindre framstår sd fortfarande som ett extremnationalistiskt parti. Man är emot mångkulturalism och vill värna svenska värden. I sina tidskrifter och på Internet sammankopplas invandrare och invandring med kriminalitet och sociala problem, ibland i subtila former. Exempelvis syftade sd:s ungdomsförbunds kampanj ”rör inte min mormor” (en omskrivning av det antirasistiska ”rör inte min kompis”) på kriminalitet bland invandrare. En svensk definieras som ”den som själv uppfattar sig som svensk, och som av andra svenskar uppfattas som svensk” (sd handlingsprogram 2002, reviderat 2004, befolkningspolitik). Även om kravet på tvångsrepatriering i formell mening tagits bort menar t.ex. partistyrelseledamoten Torbjörn Kastell i en tidningsintervju att ”inga invandrare vill leva” i det samhälle som sd vill skapa (*Dagens Nyheter* LördagSöndag 020928).

I den ekonomiska politiken står partiet någonstans i mitten, kanske till och med något till vänster. Synen på ekonomi skulle kunna sammanfattas som välfärdschauvinistisk, vilket innebär att man är positiv till välfärdsstaten, så länge den inte kan utnyttjas av icke-nationsmedlemmar. Den nationalistiska grundsynen tar sig också uttryck i europapolitiken. Man vill att Sverige lämnar EU, ”såvida inte en avveckling av de överstatliga funktionerna kan påbörjas”, och vill verka för ”att EMU avvecklas och deltagarländerna återfår sina nationella valutor” (sd handlingsprogram 2002, reviderat 2004, europapolitik). I folkomröstningskampanjen 2003 drev man en kampanj mot euron, bland annat under slagordet ”Frihet kan inte mätas i pengar. Försvara kronan!”.

---

¹ Larsson & Ekman (2001:184f) menar att brytningen mest berodde på personmotsättningar, och att de ideologiska skillnaderna mellan sd och nationaldemokraterna är små.

I 2002 års riksdagsval fick sverigedemokraterna 76 300 röster, motsvarande 1,4 procent av samtliga giltiga röster (nationaldemokraterna fick 4 122 röster). Med andra ord var partiet långt ifrån fyraprocent-spärren. Icke desto mindre var det partiets klart bästa resultat någonsin. Det var dessutom bättre än vad något invandringsfientligt parti tidigare uppnått, om man undantar det betydligt mindre radikala ny demokrati, som fick 6,7 procent i 1991 års riksdagsval. Med detta undantag får man gå tillbaka till 1930-talet för att finna större stöd för radikala högerpartier i ett nationellt val. Dessutom erhöll sd ett femtiotal mandat i trettio kommuner i valet 2002. Situationen inför EMU-omröstningen skulle alltså kunna beskrivas som att sd var på uppgång, men ändå en bit från ett nationellt genombrott. I ett sådant läge skulle en folkomröstning i en EU-fråga kunna bli något av en språngbräda. De etablerade partierna var mer eller mindre splittrade, och i andra länder har Europapolitiken kunnat användas för att mobilisera väljare med politiska åsikter som ligger nära sverigedemokraternas politik.

Ett parti som sverigedemokraterna har dock inte så lätt att nå ut i den politiska debatten. Partiet har jämförelsevis blygsamma ekonomiska resurser, även om det finns uppgifter på att man gynnas av vissa privata donatorer (*Expo 2/2004*). Tillgången till media är begränsad. Med undantag för ett antal kritiska reportage, och den relativt korta debatten mellan Sten Andersson (moderat riksdagsledamot, som lämnade sitt parti hösten 2001 och sedan gick över till sd), och folkpartiledaren Lars Leijonborg TV-programmet *Agenda* i maj 2002, har sd hållits utanför etermedia. De stora dagstidningarna har nekat att föra in partiets annonser (se t ex *Expressen* 030909). Man får lita till frivilliga medlemsinsatser och Internet för att nå ut till väljarna. Medlemsantalet, enligt bedömare cirka 1 400 (*Expo 2/2004*), är dock knappast tillräckligt för att möjliggöra omfattande kampanjinsatser.

Inför EMU-omröstningen höll sd ett tjugotal egna torgmöten (*Expo 1/2004*), och satsade stort på sin hemsida på Internet. Partiet gjorde även försök att medverka i den "riktiga" nej-kampanjen. Det finns uppgifter om att sd deltog i en del lokala arrangemang med nej-sidan, möjligen i mer eller mindre anonyma former, men så snart detta uppdagats blev man avvisade (*Expressen* 030905). Sd ansökte om en del av nej-sidans kampanjbidrag, men nekades med hänvisning till att medel inte utbetalas till rasistiska, främlingsfientliga och odemokratiska organisationer (*Svenska Dagbladet* 030522). Trots enträgna försök lyckades sd alltså inte "komma in" i folkomröstningsdebatten.

En chans uppenbarade sig dock en och en halv vecka före folkomröstningen, då sverigedemokraterna bereddes plats för en debattartikel i Expressen. Artikeln skrevs av sd:s andre vice ordförande Johan Rinderheim, och publicerades onsdagen den 3 september. Rinderheim menade inledningsvis att "den mer nationellt sinnade synen" på EMU och folkomröstningen "lyst med sin frånvaro" i debatten, en brist som han nu ämnade avhjälpa. Han övergick därefter till en tämligen konventionell argumentation emot EMU. Ja-sidans argument om fred och ekonomisk tillväxt avfärdades. EMU kritiserades för bristande demokratisk insyn, och för att genom konvergenskriterierna låsa finans- och skattepolitik kring särskilda mål. "Inflationsbekämpningen sätts i främsta rummet, medan en keynesiansk utbudspolitik närmast omöjliggörs".

Stora delar av artikeln består av en sorts recension av de tre riksdagspartierna på nej-sidan. Rinderheim uppger sig ha stått "sida vid sida" med vänsterpartiets tillförordnade ledare Ulla Hoffmann och propagera för samma politiska linje, i samband med pensionärernas dag på Skansen, något som han tycker "kändes lite egendomligt". Vänsterpartiet får erkännanden för sina varningar för EMU som ett hot mot välfärdsstaten, och för EMU:s nyliberala grund, men kritiserar också för att inte inse bristerna med den nuvarande svenska välfärdsmodellen, och för att "deras egna recept på hur en ekonomi bör skötas" inte utgör "någon bättre ersättning".

"De gröna partierna" har enligt Rinderheim en "sundare argumentation", eftersom deras kritik emot överstatlighet har större trovärdighet än vänsterpartiet med sin "kommunistiska bakgrund". De olika nejpartierna sägs ha uppenbara skillnader, men också tre gemensamma nämnare, nämligen en icke-ekonomistisk ansats, kamp mot överstatligheten och "en konservativ försiktighet" i fråga om den svenska välfärdsstatens omdaning. Rinderheim förmodar att dessa uppfattningar delas av nej-anhängare inom de stora ja-partierna, vilket kan leda till "fler oheliga allianser kring vissa EU-frågor" i det kommande valet till europaparlamentet. "Nya frågor skapar nya rörelser, vilket förhoppningsvis innebär en positiv politisk förnyelse!".

Artikeln innehåller ytterst lite av egna idéer, utan snarare en mängd upprepningar av vad som redan sagts av andra EMU-kritiker, och recensioner av de tre största nej-partierna. Någon egen "nationalistisk" analys av EU- och EMU-frågorna är svår att urskilja. Noterbart är att Rinderheim inte berör invandring och mångkulturalism, utan inriktar sig på mindre kontroversiella argument, som utan större problem kan delas av nej-anhängare i andra partier. Strategin förefaller ha varit att

framställa sd som rumsrent, genom att dra paralleller till de större nejpartierna.

Det som väckte uppseende var heller inte de konkreta åsikter och sakargument som framfördes i artikeln. I stället var det de berömmade orden till centern och dess ledare Maud Olofsson som skapade diskussion. Enligt Rinderheim hade Olofsson och hennes parti "nog för många utgjort en trygg motvikt, baserad på vanligt sunt förnuft och misstänksamhet mot de politikens alkemister som lovar att skapa guld rätt ur tomma intet". Berömmet accentuerades av rubriksättningen. Överrubriken "Sverigedemokraterna hyllar centerledaren" följdes av huvudrubriken "Maud Olofsson står för bondförnuftet".

Reaktionen blev stark. Artikeln väckte en upprörd debatt, som dock knappast gynnade sverigedemokraterna. I stället handlade diskussionen om huruvida det varit rätt av Expressen att upplåta plats för sverigedemokraterna, och i vilken utsträckning nej-sidan "hållit rent" för extrema och främlingsfientliga organisationer. Ja-sidan menade att så inte skett i tillräcklig utsträckning, och bland annat statsministern Göran Persson krävde att nej-sidan tydligare skulle ta avstånd från extremhögern (*Expressen* 030905). Centerpartisten Mats Jangdal menade i en debattartikel, publicerad i Expressen två dagar efter Rinderheims inlägg, att hans eget parti har problem med nationalistiska strömningar, att han ofta kommit i kontakt med nationalistiska och etnocentriska argument emot EMU och att i "minst en värmändsk kommun samarbetar partierna på nejsidan med sverigedemokraterna inför folkomröstningen" (*Expressen* 030905) Maud Olofsson själv medgav i en intervju att hon stött på främlingsfientlighet inom centern, men klargjorde att extremister skulle rensas ut. Hon betackade sig för beröm från sverigedemokraterna (*Expressen* 030905).

I en egen debattartikel i samma tidning, publicerad den 6 september, gick Maud Olofsson i direkt svaromål. Under rubriken "Nu tar jag kampen mot extremhögern" menade hon att diskussionen om högerextremism var ett "sidospår" som tog intresse från den aktuella frågan, alltså EMU. "Det är ett led i högerextremismens strategi att försöka klistra sig på etablerade partier", menade Olofsson. Hon betecknade statsminister Perssons krav på besked, och antydningar att hon inte gjort tillräckligt för att hålla rent från extremhögern, som "försök att vinna billiga poänger" och "rent oförskämt".

Olofsson fortsatte med att argumentera för att de etablerade partierna måste "sluta ducka för debatten" och rikta uppmärksamheten mot vad högerextrema partier står för. Bland annat menade hon att det var vik-

tigt att lyfta fram de verkliga åsikterna bakom högerextremismens respektabla fasad genom att synliggöra ”den otäcka undervegetationen”, med kopplingar till rent nazistiska grupper, många funktionärers våldsamma bakgrund och vad som sägs på de interna mötena. Under hösten ämnade Olofsson att bjuda in de andra partiernas ledare till diskussioner om konkret samarbete mot extremhögern. Därmed hoppades Olofsson att ”beskyllningarna om likheter med högerextrema partier en gång för alla kan avföras från den svenska politiska debatten och att sista veckan inför folkomröstningen får handla om sakfrågan – huruvida vi ska införa euron eller inte” (*Expressen* 030906).

Debatten fortsatte dock ytterligare några dagar, om än med avtagande intensitet. Söndagen den 7 september försvarade PM Nilsson, politisk redaktör på *Expressen*, beslutet att publicera ”sverigedemokraternas hyllning av centerns och miljöpartiets euromotstånd”, och menade att debatten tytt på att artikeln träffat en ”känslig punkt i nej-sidans själ” (*Expressen* 030907). Nilsson riktade sig inte enbart emot nej-partierna, utan även mot de som kritiserat publiceringen, och namnger författaren och kulturskribenten Ola Larsmo, som gjort ett kritiskt inlägg i *Dagens Nyheter* (*Dagens Nyheter* kultur 030906). Dagen efter Nilssons artikel publicerade *Expressen* en insändare av ingenjörstuderanden Emine Onatli, som bland annat skriver att sverigedemokraternas artikel fått henne att bestämma sig för att rösta ja i folkomröstningen (*Expressen* 030908).

Sammantaget utvecklades debatten, som varade i cirka fem dagar, knappast till fördel för sverigedemokraterna. Visserligen fick partiet en viss medieuppmärksamhet som man annars inte hade fått. Men diskussionen handlade inte om Rinderheims argument, utan mer om nej-sidans påstådda samröre med extrema partier och grupper, och om centerns reaktion på det ovälkomna berömmet. Rinderheim kan knappast ha varit omedveten om att centern skulle reagera negativt på det han skrev, men hans egentliga syfte är svårtolkat. Det är lättare att tolka *Expressens* syfte som ett försök att kompromettera nej-sidan, något som stöds av tidningens argumentation på ledarplats (*Expressen* 040905). Man skulle därmed kunna hävda att Rinderheim, som ju var EMU-motståndare, lät sig utnyttjas av ja-sidan på ett sätt som missgynnade nej-sidan utan att gagna hans eget parti. Debatten avtog relativt snart, och togs över av andra frågor. Sverigedemokraterna var tillbaka i en undanskymd roll i EMU-debatten.

EMU-omröstningen blev alltså inget genombrott för sd. Med *expressen*artikeln som enda undantag nådde man inte ut i debatten. Och när

man i en stor dagstidning gavs chansen, lyckades man endast att skapa oro på den nej-sida man själva såg sig som en del av, en oro som inte gynnade sd själva. Inte heller efter folkomröstningen kunde sd dra nytta av den politiska situationen. Det faktum att EMU-debatten exponerade allvarliga splittringar inom flera ledande partier, och att nej-sidan vann trots att stora delar av partisystem, intresseorganisationer och näringsliv argumenterade för ett ja, tydde på en legitimitetskris som skulle kunnat spela högerpopulismen i händerna. Men så blev inte fallet. Det fanns under hösten, vintern och våren 2003-2004 inga tecken på att sd gick fram i opinionsmätningarna, trots att det politiska etablissemang av många ansågs befinna sig i en förtroendekris.

I valet till Europaparlamentet i juni 2004 fick sd 1,1 procent av rösterna; i absoluta tal var röstetalet 28 303. Det var en klar förbättring jämfört med 1999 års EUP-val, men knappast vad man hoppats på. Jämfört med riksdagsvalet 2002 var det en tillbakagång med 0,3 procentenheter, eller knappt 48 000 röster. En möjlig delförklaring är att det nybildade partiet junilistan, som fick 14,5 procent av rösterna och tog tre mandat i EU-parlamentet, kan ha tagit en del röster som annars kunde gått till sd. Inte för att junilistan skulle vara politiskt närstående sd, utan för att man kan ha sugit upp en protestpotential som annars, till viss del, kunde kommit sd tillgodo. Bland junilistans initiativtagare och kandidater fanns flera framträdande personer från nej-sidan i folkomröstningskampanjen, och man framstod i EUP-valet 2004 som ett attraktivt alternativ till de etablerade partierna.

Men det är viktigt att komma ihåg att junilistan inte är ett högerpopulistiskt eller högerextremt parti enligt de definitioner som finns i den statsvetenskapliga litteraturen (se t ex Mudde 1995; 2000; Rydgren 2004b). Junilistan har inte politiserat invandringen, och dess EU-kritik är betydligt mildare än vad som framförts av till exempel det brittiska UK Independence Party, som gick fram starkt i samma EUP-val. Därmed står det tämligen klart att, även om 2003 års folkomröstning satte de etablerade partierna på svåra prov, så ledde den inte till något genombrott för den svenska högerpopulismen.

Nationalism och främlingsfientlighet i folkomröstningskampanjen

Att EMU-omröstningen inte innebar något genombrott för sverigedemokraterna behöver inte betyda att nationalistiska och främlingsfientliga argument saknades i debatten. Detta avsnitt avser att studera den saken närmare. Begreppet nationalism är inte alldeles enkelt att tillämpa, bland annat eftersom det kan ha olika betydelser i olika samman-

hang (se till exempel Kedourie 1966 och Hylland Eriksen 2002). Här kommer tre indikatorer på nationalism att användas. För det första hänvisningar till sakförhållanden som hävdas vara bättre i Sverige än i omvärlden. För det andra argument som berör Sveriges självständighet (jfr. Mudde 2000:178, som definierar nationalism som strävan efter kongruens mellan stat och nation). För det tredje emotiva hänvisningar till svenska förhållanden, traditioner och institutioner. Dessutom kommer att sökas efter argument som innefattar kritik mot invandring och mångkulturalism. Det har inte varit möjligt att systematiskt gå igenom alla argument, debattinlägg och uttalanden som förekom i kampanjen, men ett antal broschyrer och flygblad, inhämtade under den sista kampanjveckan, har undersökts.

Vi börjar med sakförhållanden som hävdas vara bättre i Sverige. Det fanns ganska gott om sådana påståenden i nej-kampanjens material. Bland annat påpekades att "Sveriges ekonomi är bättre än EMU-ländernas, som har både högre arbetslöshet och lägre tillväxt" (broschyr, miljöpartiet de gröna: *Nej till EMU!*), att "Sverige har lägre arbetslöshet än EMU" (broschyr, socialdemokrater mot EMU: *Därför säger vi nej!*), att Sverige och andra länder utanför EMU "utvecklats bättre än euroländerna" vad gäller tillväxt, inflation och arbetslöshet (broschyr, folkrörelsen Nej till EU: *12 skäl att tacka nej till EMU*) och att den svenska valutapolitiken inneburit "både högre tillväxt och sundare ekonomi än EMU-ländernas" (Staffan Ahlberg i Medborgare mot EMU:s broschyr *Borgerliga röster mot EMU*).

Det är dock inte självklart att dessa och liknande argument kan betecknas som nationalistiska. För det första var delar av verklighetsbeskrivningen obestridlig: inte heller ja-sidan förnekade att ett antal ekonomiska indikatorer hade utvecklats mer positivt i Sverige än i euroländerna. För det andra gjordes jämförelsen inte enbart mellan Sverige och EMU-länderna; det förekom ofta att euro-zonen ställdes emot alla de länder som står utanför EMU, alltså även länder som Storbritannien och Danmark. För det tredje är det inte oomtvistligt att en verklighetsbeskrivning, vare sig den är rimlig eller inte, verkligen är uttryck för nationalism, såvida den inte söker göra gällande någon form av inneboende nationell överlägsenhet.

Ett möjligt gränsfall är formuleringen "På sikt är även den svenska modellen hotad, eftersom EMU kan vara en byggsten i ett Europas förenta stater med gemensam skattepolitik" (socialdemokrater mot EMU: *Därför säger vi nej!*). Men det är inte heller självklart att hänvisningar till "den svenska modellen" kan ses som uttryck för nationalism;

det beror på vilken innebörd man ger modellen i fråga. Här rör det sig synbarligen om en skattefinansierad välfärdsstat snarare än om något som skulle kunna tolkas som kulturella karaktärsdrag (den svenska modellen förknippas ibland även med andra karakteristika, vilka kan ses som nationella eller kulturella, som konsensualism och samarbetskultur; se till exempel Petersson 1994, kap. 3). Dessutom är inte argumentet att den svenska välfärdsmodellen skulle vara överlägsen alla andra länders, utan snarare att EU utvecklas i en riktning som försvårar en viss typ av välfärdsolitik, i Sverige såväl som i andra länder.

Den andra kategorin argument med potentiellt nationalistisk laddning handlar om svensk självständighet. Just förlusten av svenskt självbestämmande var ett centralt tema i nej-kampanjen. I miljöpartiets broschyr *Nej till EMU!* heter det bland annat att "Med ett ja till EMU kommer kraven på en överstatlig skattepolitik med automatik. Vi tycker att skatterna ska bestämmas av riksdagen och inte av EU". I socialdemokrater mot EMU:s broschyr *Därför säger vi nej!* står under avsnittet självständighet: "Går vi med i EMU får vi inget ökat inflytande i EU, men kommer att förlora makten öven delar av den ekonomiska politiken"; en bit längre ned: "Sverige underordnas bankirer i Frankfurt" och avslutningsvis: "Sverige blir en delstat i det Storeuropa som håller på att skapas". Folkrorelsen Nej till EU:s broschyr *12 skäl att tacka nej till EMU* innehåller flera liknande argument, bland annat: "EMU banar vägen för en centralstyrd förbundsstat där vår folkvalda riksdag får överlämna allt mer makt till EU".

I *Borgerliga röster mot EMU* säger Medborgare mot EMU:s ordförande, moderaten Margit Gennser: "I EMU blir vi i Sverige en mycket liten minoritet. Att ta hänsyn till våra behov och intressen blir omöjligt när politiken skall anpassas efter det europeiska genomsnittet. Med en egen valuta kan vi däremot fatta våra egna beslut och bevara vår självständighet". Centerpartisten Sven Bergström säger i samma broschyr: "En egen valuta och en självständig riksbank som kan anpassa räntan till svenska förhållanden är nödvändig". En annan broschyr från Medborgare mot EMU, *Därför säger vi NEJ*, innehåller bland annat uppmaningen "Byt inte bort rätten att själva bestämma räntan". I centerbroschyren *Behöver Sverige euron?* argumenteras att "en egen valuta och en stark finanspolitik är viktiga verktyg för att hantera svängningar i ett lands ekonomi" och att "byter vi kronan mot euron, har vi bara det ena verktyget kvar".

Samtliga dessa argument har en viss nationalistisk laddning så till vida att de på olika sätt uttrycker oro för Sveriges oberoende. Men inte

heller här är nationalisttolkningen helt invändningsfri. Nej-kampanjen menade att det handlade om demokrati snarare än om värnande av svenska institutioner för sakens egen skull. Och argumentet om behovet för en självständig penningpolitik skulle kunna vara ekonomiskt lika mycket som nationalistiskt. Det hävdades bland annat av nej-sidan att den ekonomiska situationen inom hela euro-området innefattar så stora variationer att en enhetlig räntesats var för trubbig. Man gjorde bland annat jämförelser mellan Irland, vars ekonomi var överhettad, och Tyskland, som var inne i en lågkonjunktur (se till exempel centerbroshyren *Behöver Sverige euron?*, s 15).

Den tredje kategorin, tomma och emotiva hänvisningar till Sverige, svenska förhållanden och svenska institutioner, var ganska flitigt förekommande i nej-sidans material, ofta i rubriker, på framsidor och på omslag. Till exempel "Rösta för kronan den 14:e september" (folder, centern), "Behåll kronan och Sveriges riksbank" (folder, Nej till EU Göteborg), "Ja till kronan, Nej till EMU och Euron!" (flygblad, kristdemokrater för en alternativ europapolitik). Exemplet kan mångfaldigas. Dock är det även här diskutabelt om det är befogat att tala om ren nationalism. Ingenstans har det gått att finna exempel på att hänvisningarna till kronan och riksbanken följts upp med argument av typen att de är en del av den svenska identiteten, att de är bärare av svensk tradition, att de existerat i ett antal hundra år, eller liknande. Det stannade vid tomma emotiva uppmaningar i stil med citaten ovan. Man skulle kunna tolka in en vädjan till nationella känslor i dessa uppmaningar, men de konkretiserades aldrig.

Framför allt: det har inte gått att finna exempel på argument och resonemang som går att tolka som främlingsfientliga eller negativa till invandring. Till och med sverigedemokraterna låg lågt i detta avseende; som vi sett berörs inte invandringen i Johan Rinderheims expressenartikel.

Att högerpopulistiska argument är svåra att finna i nej-sidans kampanjmaterial betyder inte att nationalism och främlingsfientlighet inte spelade någon roll i kampanjdebatten. Som redan berörts i föregående avsnitt, var anklagelser om nationalism ett slagträ i debatten som användes av ja-sidan. Den debatt som följde Rinderheims expressenartikel handlade ju i stor utsträckning om huruvida nej-kampanjen "hållit rent" från extremism och nationalism. Centerpartisten Mats Jangdal gjorde i sin debattartikel gällande att "Det är sanslöst hur många gånger jag har hört främlingsfientliga resonemang, från nejsägare i alla nejpartierna såväl som från opolitiska vanliga svenssondebattörer", och att

den främlingsfientliga organisation som kunde ta främlingsfientliga väljare från olika partier skulle kunna få 10-15 procent av rösterna (*Expressen* 030905).

De argument Jangdal uppgav sig ha hört och läst emot EMU-medlemskap inkluderade "Det är ju klart att vi inte kan ha samma pengar som grekerna, de har ju en annan kultur" (uttalandet tillskrivet en före detta CUF-ordförande), "Vår välfärd är mycket bättre än den europeiska" (SSU-are), "Kronan är en viktig del av vår svenska kulturella identitet" (centerpartist) och "På euron får vi inte ha den svenske kungens porträtt" (centerpartist). Dessutom citerar Jangdal ett antal mer extrema uttalanden, som tillskrivs privatpersoner utan angiven partisympati. Det är dock att märka att Jangdal inte gör gällande att uttalandena varit en del i nej-kampanjen. Han anger inte särskilda anföranden, artiklar eller kampanjmaterial. Snarare ser det ut som om han stött på dessa åsikter i mer eller mindre enskilda sammanhang. Hans anklagelse gäller alltså en sorts undervegetation, som inte nödvändigtvis fanns i nej-kampanjen som sådan, utan snarare bland personer som lutade åt att rösta nej.

Ett annat exempel på anklagelser från ja-sidan kan tas från TV-programmet *Rättegången* som sändes i SVT kanal 1 måndagen den 8 september. Som titeln antyder var programmet utformat som en domstolsförhandling, där ja- och nej-sidan kallade in egna "vittnen", som först utfrågades av den egna sidans sakkörare, och sedan korsförhöordes av motståndarsidan. Diskussionen blev stundtals ganska het, och det talades efter programmet om övertramp; framför allt var det ja-sidan som kritiserades (se till exempel insändare i *Expressen* 030910). Bland annat medverkade Drude Dahlerup, statsvetare och en av de ledande i den danska Junibevegelsen, som "vittne" för nej-sidan. Ja-sidans Jens Orback konfronterade Dahlerup med citatet "Välkommen till 40 millioner polacker", som tillskrivits Junibevegelsen. Dahlerup nekade till att detta skulle vara främlingsfientligt, utan menade att det syftade på att europasamarbetet skulle vara mer flexibelt än EU (*Aftonbladet, Expressen* 030909; *Dagens Nyheter* nätupplaga 030908).²

Ovanstående exempel är givetvis inte uttömmande, men ändå ett tvärsnitt av vad som förekom i valkampanjen. Det är, för att sammanfatta,

---

² Enligt Junibevegelsen förekom citatet om 40 millioner polacker på ett utkast till affisch inför den danska folkomröstningen om Amsterdamfördraget 1998. Utkastet skall ha kasserats och aldrig kommit till användning (www.j.dk, pressmeddelanden 030502; 030530).

svårt att finna entydiga exempel på nationalistiska och, i ännu högre grad, främlingsfientliga argument i nej-kampanjen. Slagord som "Rösta kvar kronan" fanns, men fick stå som en lösryckt slogan, som inte följdes upp av hänvisningar till nationell identitet eller traditioner. De argument som Mats Jangdal i sin artikel uppger sig ha hört och läst har inte återfunnits i nej-sidans kampanjmaterial. Främlingsfientliga argument förekom knappast alls. Även sverigedemokraterna höll en försiktig profil på den punkten, och det av Orback återopade citatet om 40 millioner polacker härrörde ju inte från den svenska kampanjen. Slutatsen blir därmed att den svenska EMU-debatten i stort sett var fri från högerpopulistiska argument, till skillnad från EU- och EMU-debatten i många andra länder. När nationalism och främlingsfientlighet överhuvudtaget förekom i debatten, var det som slagträ för ja-sidan mot nej-sidan.

Nationalism och främlingsfientlighet som faktorer bakom valresultatet

Att nej-sidan inte använde sig av nationalism och främlingsfientlighet i sin kampanj betyder inte nödvändigtvis att sådana uppfattningar inte spelade roll bland väljarna. Huruvida främlingsfientlighet och nationalism inverkar på valresultatet blir kapitlets sista frågeställning. Att empiriskt mäta nationalism och främlingsfientlighet är svårt, bland annat eftersom de svarande i intervjuundersökningar ofta tenderar att vilja undvika kontroversiella och "politiskt inkorrekta" åsikter. Man kan därför anta, utan att veta i vilken utsträckning, att den verkliga förekomsten av vissa åsiktstyper, som till exempel främlingsfientlighet, underskattas i den typ av undersökningar, baserade på personliga intervjuer, som ligger till grund för de data som kommer att presenteras nedan. Ett ytterligare problem är att det är svårt att mäta effekten av en viss åsikt, eller typ av åsikter, och särskilja dem från alla andra attitydmässiga och socio-demografiska faktorer som kan tänkas ha påverkat valresultatet.

Därför är den analytiska ambitionen i detta avsnitt relativt blygsam. Ja- och nej-röstare kommer att jämföras med avseende på ett antal indikatorer på nationalism och främlingsfientlighet. Den första gruppen indikatorer bygger på en serie frågor om hur de svarande i folkomröstningsundersökningen ställer sig till förslag att satsa på olika typer av samhällen. Bland de olika typer av samhällen de svarande ställs inför finns tre som är speciellt relevanta för vår frågeställning. Det handlar om förslagen att satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionella svenska värden, att satsa på ett mångkulturellt samhälle och att satsa på

ett samhälle med internationell inriktning. Resultaten redovisas i tabell 9.1 nedan.

Tabell 9.1 Ja-, nej- och blankröstares syn på olika typer av samhälle. Medelvärden på en skala mellan 0 (mycket dåligt förslag) och 10 (mycket bra förslag)

Satsa på ett ...	Ja	Nej	blankt
...samhälle med traditionella svenska värden	6,0	6,7	5,9
...mångkulturellt samhälle	6,5	6,0	6,3
...samhälle med mer internationell inriktning	7,1	5,6	6,8

Kommentar: De svarande har ställts inför frågan: "Jag kommer nu att läsa upp ett antal förslag på olika samhällen som en del människor anser att vi bör satsa på i framtiden i Sverige. Jag skulle vilja höra vad Du anser om förslagen. Svara med hjälp av skalan på kortet". De tre förslag som förekommer i tabellen har följande fullständiga formuleringar: "Satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionella svenska värden", "Satsa på ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder med andra religioner och levnadssätt" och "Satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder". Ju högre värde på skalan, desto mer positiv är den svarande till förslaget. Antalet svarande, det vill säga basen för respektive medelvärde, är drygt 350 för jaröstare, drygt 380 för nejöstare och runt 20 för blankröstare.

Det visar sig att nejöstare är mer positiva till förslaget att satsa på ett samhälle med traditionella svenska värden. Nejöstare är också mindre positiva till att satsa på ett mångkulturellt samhälle, och de är klart mindre positiva till att satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning. Det finns alltså ett systematiskt mönster. Nejöstare står i högre grad än jaröstare för åsikter som kan sammankopplas med nationalism (mer positiva till svenska värden, mer negativa till internationa- lism) och främlingsfientlighet (mer negativa till ett mångkulturellt sam- hälle). I samtliga fall är skillnaderna mellan ja-och nejöstare statistiskt säkerställda.³ Samtidigt skall resultatet inte övertolkas. Både ja-och nejöstare befinner sig i genomsnitt på samma sida om mittpunkten på skalan mellan 0 och 10, och för två av de tre indikatorerna är skillna- den i medelvärde mindre än ett helt skalsteg. Det finns med andra ord inte fog för långtgående slutsatser. Nejöstare tenderar att luta mer åt

³ Samtliga skillnader mellan ja-och nejöstare är signifikanta på 99-procents- nivån.

det nationalistisk/främlingsfientliga hållet – men skillnaderna mot jaröstare är måttliga.

För ytterligare information får vi studera flera indikatorer. Tabell 9.2 bygger på frågor där de svarande ställts inför ett antal konkreta förslag i politiska sakfrågor. Här bygger siffrorna inte på en skala. I stället har de svarande fått välja mellan fem olika svarsalternativ.

Tabell 9.2 Syn på flyktingar, arbetskraftsinvandring och u-hjälp och röstning i folkomröstningen (procent)

Bra eller dåligt förslag att		Röstning 2003:			summa procent	antal svarande
		Ja	Nej	blankt		
...ta emot färre flyktingar	bra	39	59	2	100	535
	varken eller dåligt	48	50	2	100	389
		49	48	3	100	478
...öka arbetskraftsinvandringen	bra	61	37	2	100	482
	varken eller dåligt	44	53	3	100	377
		31	67	2	100	513
...minska u-hjälpen	bra	38	61	1	100	230
	varken eller dåligt	43	55	2	100	308
		47	50	3	100	858

Kommentar: De svarande har ställts inför frågan: "Jag skall nu läsa upp en lista på saker som en del människor tycker borde genomföras i Sverige. För vart och ett av förslagen kan Du säga om det är: [ett] mycket bra förslag, ganska bra förslag, varken bra eller dåligt förslag, dåligt förslag eller mycket dåligt förslag". I tabellen har mycket bra förslag och ganska bra förslag slagits samman till "bra", och dåligt förslag och mycket dåligt förslag slagits samman till "dåligt". Den fullständiga formuleringen för det första förslaget är "ta emot färre flyktingar i Sverige", och för det andra förslaget "öka arbetskraftsinvandringen i Sverige".

Till skillnad från tidigare, där ja- och nej-röstares medelvärden jämfördes, kan vi nu se vilken effekt åsikter i de aktuella sakfrågorna hade på röstningen. Och de effekter som framkommer är ganska klara. De som var positiva till förslaget att ta emot färre flyktingar röstade ja i lägre utsträckning än de som var negativa till samma förslag. Skillnaden är tio procentenheter (39 respektive 49 procent). Omvänt röstade flyktingmotståndarna nej i högre utsträckning än de flyktingpositiva. Skillnaden är elva procentenheter (59 respektive 48 procent). I båda fallen är procentskillnaderna statistiskt säkerställda.⁴

När det gäller förslaget att öka arbetskraftsinvandringen är effekten på röstningen mycket stor; trettio procentenheter bland både ja- och

⁴ Båda skillnaderna är signifikanta på 99-procentsnivån.

nejröstare. De som var positiva till arbetskraftsinvandring röstade ja i mycket högre utsträckning än de som var negativa, och de som var negativa till arbetskraftsinvandring röstade nej i mycket högre utsträckning än de som var positiva. Ett motsvarande mönster återfinns i fråga om u-hjälpen. De som ville minska u-hjälpen röstade nej i högre utsträckning än de som ville bibehålla den, och de som ville bibehålla u-hjälpen röstade ja i högre utsträckning än de som ville minska den. Skillnaderna, på elva respektive nio procentenheter, är statistiskt säkerställda.⁵

Till de relativt måttliga skillnader mellan ja- och nej-röstare som framkom i tabell 9.1 kan alltså läggas vad som kommer fram i tabell 9.2: att syn på flyktingar, invandring och u-hjälp har en tämligen klar och entydig effekt på röstning i folkomröstningen. Den särskilt kraftiga effekten av synen på arbetskraftsinvandring är notabel. Det skall dock påpekas att just arbetskraftsinvandring är en fråga som inte nödvändigtvis enbart är ett mått på främlingsfientlighet. I den svenska politiska debatten har en del förslag om ökad arbetskraftsinvandring varit koppade till förslag som berör den svenska arbetsmarknaden i stort. Bland annat har det föreslagits att invandrade arbetare skall kunna sluta egna anställningsavtal som inte följer de etablerade kollektivavtalen. Detta har, inte minst från fackligt håll, setts som försök att dumpa löner och gröpa ur framförhandlade avtal om arbetstider och andra anställningsförhållanden (till exempel av LO:s ordförande Wanja Lundby Wedin, pressmeddelande 020808).

Man skulle alltså kunna tänka sig att en del av den observerade effekten förklaras av sådana fackliga hänsyn snarare än ren motvilja mot invandring. Procentskillnaderna är dock så stora att detta näppeligen är hela förklaringen (till yttermera visso är effekterna på ja- och nej-röstning oförändrade vid kontroll för medlemskap i fackförening eller yrkesorganisation). Dessutom har vi svagare, men statistiskt säkerställda, effekter av inställning till flyktingmottagning och u-hjälp. Det sammanfattande intrycket är alltså att det finns tecken på samband mellan nationalism och främlingsfientlighet, å ena sidan, och röstning i EMU-frågan, å den andra. Därmed inte sagt att högerpopulistiska åsikter hade en avgörande betydelse för det slutliga resultatet. Förhållandet mellan nationalistiska hållningar och synen på EMU är komplext, och styrs av bakomliggande faktorer (se vidare kapitel 19 och 22 nedan).

---

⁵ Båda skillnaderna är signifikanta på 99-procentsnivån.

Men det systematiska mönster som visats ovan tyder på att sådana hållningar kan ha spelat en viss roll.

En missad chans för högerpopulismen

De tre frågeställningar som ställdes i början av kapitlet kan nu besvaras. Högerpopulistiska argument spelade ytterst liten roll i folkomröstningskampanjen. I den mån nationalism och främlingsfientlighet var kampanjteman, var det som slagträn för ja-sidan mot nej-sidan. Man skulle kunna kvalificera denna slutsats, med hänvisning till en del gränsfall och tvetydiga argument. Men flera av de potentiellt nationalistiska nej-argumenten går att tolka på andra sätt, till exempel att de syftade på demokrati, ekonomi med mera. Och de tomma och emotiva hänvisningarna till krona och riksbank följdes inte upp av mer konkreta resonemang om traditioner och kultur.

Dock finns det en del tecken på att nationalistiska och främlingsfientliga hållningar kan ha spelat en viss roll bland väljarna. Nejröstare var mer skeptiska till internationalism och mångkulturalism, och mer villiga att värna om svenska värden, än jaröstarna. De som uppgav sig vara skeptiska till flyktningmottagning, arbetskraftsinvandring och u-hjälp röstade nej i högre utsträckning än de som var positiva. De data som presenterats betyder i och för sig inte att nationalism och främlingsfientlighet avgjorde EMU-omröstningen. De behöver inte ens tyda på att sådana hållningar var en speciellt viktig faktor bakom resultatet. Men det finns ett mönster som tyder på en koppling mellan nej-röstning å ena sidan, och nationalism och främlingsfientlighet, å den andra.

Det faktum att nationalism och främlingsfientlighet spelade så liten roll i kampanjen, samtidigt som det finns tecken på samband mellan sådana hållningar och nej-röstning, skulle kunna ha spelat ett parti som sverigedemokraterna i händerna. Så blev det inte. Trots att sd fick chansen att torgföra sina åsikter i en stor dagstidning, spelade man en helt underordnad roll i kampanjdebatten. Inte heller efter folkomröstningen tycks partiet ha kunnat dra nytta av den politiska situationen, vilket manifesterades i partiets misslyckande i valet till europaparlamentet 2004.

Orsakerna till att det blev så är flera. Rinderheims expressenartikel var kanske inte så lyckad, eftersom den mest framhävde likheter med andra partier. Därmed lyckades han inte framställa sd som ett självständigt politiskt alternativ. Viktigare var nog att andra partier och organisationer kanaliserade den protestpotential som skulle kunnat komma sd till godo. Under folkomröstningskampanjen såg bland andra

centern och Medborgare mot EMU till att nejsidan inte dominerades av vänster- och miljöpartister. Det hade betydelse för valresultatet i stort, eftersom det underlättade för borgerliga väljare att rösta nej, men kan också ha bidragit till att marginalisera utmanare som sd. I EUP-valet 2004 tog junilistan upp den protestpotential som fanns. Junilistans program är vitt skilt från sverigedemokraternas, men partiet sågs ändå av många väljare som en utmanare till de etablerade partierna.

Sverige är därmed något av ett särfall i en europeisk jämförelse. Nationalism och främlingsfientlighet har hittills inte spelat någon nämnvärd roll i den organiserade EU-kritiken. Och europapolitiken har, trots att den är svårhanterlig för flera av de etablerade partierna (se till exempel kapitel 7 och 8 ovan), hittills inte spelat högerpopulismen i händerna. Det innebär inte att Sverige är immunt mot högerpopulism. Att den har en viss grogrund på väljarnivå har redan framgått. Men det räckte inte. Den svenska högerpopulismen missade en gyllene chans i samband med folkomröstningen om EMU.

Referenser

- Betz, H.-G. (2002). The divergent paths of the FPÖ and the Lega Nord. I Schain, M., Zolberg, A. och Hossay, P., (eds). *Shadows Over Europe. The Development of the Extreme Right in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillan
- Demker, M. (2003). Trendbrott i flyktingfrågan – och polariseringen har ökat. I Holmberg, S., och Weibull, L., (red.) *Fåfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet
- Holmberg, S. (2000). *Välja parti*. Stockholm: Norstedts juridik
- Holmberg, S. & Oscarsson, H. (2004). *Väljare. Svenskt väljarbeteende under 50 år*. Stockholm: Norstedts juridik
- Hylland Eriksen, T. (2002). *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press
- Kedourie, E. (1966). *Nationalism*. London: Hutchison
- Larsson, S. & Ekman, M. (2001). *Sverigedemokraterna. Den nationella rörelsen*. Stockholm: Ordfront
- Mudde, C. (1995). Right-wing extremism analyzed. A comparative analysis of the ideologies of three alleged right-wing extremist parties (NPD, NDP, CP'86). *European Journal of Political Research* 27(2), s. 203-224
- Mudde, C. (2000). *The Ideology of the Extreme Right*. Manchester: Manchester University Press
- Petersson, O. (1994). *Swedish Government and Politics*. Stockholm: Publica

- Roxburgh, A. (2002). *Preachers of Hate. The Rise of the Far Right*. London: Gibson Square Books
- Rydgren, J. (2003). Varför inte i Sverige? Den radikala högerpopulismens relativa misslyckande. *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* nr. 86-87, s. 1-34
- Rydgren, J. (2004a). Från skattemissnöje till etnisk nationalism: 15 år med svensk radikalhögerpopulism. I Rydgren, J. och Widfeldt, A., (red.) *Från Le Pen till Pim Fortuyn – Populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Malmö: Liber
- Rydgren, J. (2004b). Vad är radikal högerpopulism? I Rydgren, J. och Widfeldt, A. (red.) *Från Le Pen till Pim Fortuyn – Populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Malmö: Liber
- Widfeldt, A. (2003). The parliamentary election in Sweden, 2002. *Electoral Studies* 22(4), s. 778-784
- Widfeldt, A. (2004). Elite collusion and public defiance: Sweden's Euro referendum in 2003. *West European Politics* 27(3), s. 503-517

Kapitel 10

Den långsiktiga pressbevakningen

Ulf Wallin

Massmedierna har en central roll som källa till information och kunskap om samhället, något som blir extra påtagligt i samband med politiska val och folkomröstningar. Press, radio och TV utgör också de främsta arenorna för de politiska aktörerna och fungerar även som forum för olika aktörer som vill delta i debatten.

De danska valforskarna Jønsen och Larsen¹ menar till och med att massmedierna i det närmaste har fått monopol på att förmedla politik mellan politiker och väljare. De får stöd för sin uppfattning av svenska politiker: "När man numera driver politik så har man ingen annan riktigt framkomlig väg än att gå via massmedia".² "Man måste få ett positivt mediegenomslag, annars gör man ett dåligt val".³

En politisk aktör, en folkomröstningslinje, kan i princip gynnas eller missgynnas på tre sätt av massmedierna: 1) genom den bild som massmedierna ger av aktören själv utan att någon explicit koppling görs till den aktuella sakfrågan. 2) genom att aktörens världsbild — verklighetsuppfattning och värderingar — gynnas eller missgynnas i massmediernas nyhetsrapportering, utan att de framförda uppfattningarna, åsikterna eller perspektiven nödvändigtvis är kopplade till aktören själv. De allmänna sakfrågeprioriteringarna som görs i nyhetsförmedlingen är ett exempel på hur en aktör på detta sätt kan gynnas eller missgynnas utan att någon explicit koppling görs till aktören. 3) genom det sätt på vilket

---

¹ Jønsen & Larsen 2002

² Folkpartiets förre partisekreterare Johan Persson i Nord & Strömbäck 2003:153

³ Pernilla Zethräus, vänsterpartiets partisekreterare, i Nord & Strömbäck 2003:153

aktören relateras till den aktuella sakfrågan. Det kan till exempel innebära att en aktör gynnas av massmediernas nyhetsrapportering genom att aktören förbinds med en sakfrågeprofil, en åsiktsprofil eller budskapsprofil som aktören själv önskar framträda med.

Sammantagna eller var för sig ger de tre sätten att gynna eller missgynna en aktör en uppfattning om massmediernas faktiska partiskhet, det vill säga om mediebevakningen kan sägas ha gynnat eller missgynnat något av alternativen i folkomröstningen.⁴

Syftet med det här kapitlet är att visa hur femton svenska dagstidningar⁵ rapporterade halvåret före folkomröstningen. Vilka aktörer kom mest till tals om euron och med vilka argument? Dessutom genomförs en innehållsanalys av hur aktörer på ja- respektive nej-sidan argumenterade i tidningarna över tid. Syftet är också att visa vad rapporteringen egentligen handlade om.

Undersökningen omfattar hela perioden 14 mars-14 september 2003. Sammanlagt ingick 2 443 tidningsexemplar i analysen och de innehöll tillsammans 9 031 artiklar om euroomröstningen

Sakfrågan dominerade — trots journalisterna

Skrivarierna inför folkomröstningen handlade långtifrån enbart om sakfrågan, det vill säga i detta fall argument för och mot euroanslutningen. Tidigare forskning har visat att journalistiken kan gestalta politiken antingen som a) sakfrågor, b) som sport/spel, det vill säga opinionssiffror eller som c) strategi eller skandaler, själva kampanjen. I flera fall har det visat sig att medierna i valkampanjer rapporterat mer om spel och strategier än om själva sakfrågorna.⁶ I tabell 10.1 visas huvudsakligt inne-

---

⁴ Asp 1986 och 1994.

⁵ Det är de fem upplagemässigt största tidningarna Aftonbladet, Expressen, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet och Göteborgs-Posten samt tio landsortstidningar från Luleå i norr till Ystad i söder med olika politiska beteckningar, nämligen Norrländska Socialdemokraten, Västerbottens Folkblad, Länstidningen, Östersund, Sundsvalls Tidning, Dala-Demokraten, Gotlands Tidningar, Östgöta-Correspondenten, Borås Tidning, Barometern och Ystads Allehanda.

⁶ Petersson & Holmberg 1998, Strömbäck i Nord & Strömbäck 2004:277. I denna analys görs följande kategorisering av artiklarna: a) sakfrågor innebär att artikeln innehåller argument för eller emot euroanslutning, skildrar vad som händer om Sverige övergår till euron, b) kategorin opinion kallas artiklar som presenterar resultat av opinionsundersökningar och handlar om vinnare och förlorare, c) kategorin kampanjen omfattar de artiklar som skildrar hur kampanjen genomförs. Till den kategorin räknas t ex artiklar om Göran Perssons så kallade munkavle och hans försök att få med sig LO på ja-sidan.

håll i samtliga analyserade euroartiklar. Den inkluderar även insändare, debattartiklar, ledare, pressklipp.

Tabell 10.1 Huvudsakligt innehåll i euroartiklarna i de 15 dagstidningarna 14 mars-14 september 2003 (procent)

Tidning	Kampanj	Opinion	Sakfrågor	Övrigt ⁷	Summa	Antal art.
Dagens Nyheter	32	11	47	10	100	932
Svenska Dagbladet	28	10	56	6	100	838
Göteborgs-Posten	27	9	57	6	100	663
Expressen	35	10	46	9	100	448
Aftonbladet	37	6	52	5	100	596
Norrländska Socialdem.	22	8	66	5	100	564
Västerbottens Folkblad	26	9	61	4	100	386
Gotlands Tidningar	23	10	63	4	100	351
Dala-Demokraten	26	7	63	3	100	511
Sundsvalls Tidning	23	9	63	5	100	711
Länstidningen	19	5	75	1	100	849
Östgöta-Correspondenten	26	9	60	5	100	686
Borås Tidning	25	6	64	5	100	564
Barometern	23	9	64	4	100	494
Ystads Allehanda	35	10	49	6	100	438
Samtliga	27	9	59	5	100	9 031

Nästan 60 procent av artiklarna handlade i huvudsak om sakfrågan, men det var knappast ledarskribenternas eller reporterarnas förtjänst. Såväl ledarsidor som nyhetssidor dominerades i stället av kampanjen och opinionssiffrorna. Ledarartiklarna handlade till 48 procent om kampanjen och till 9 procent om opinionen. Knappt 40 procent innehöll argument för eller mot en svensk euroanslutning. Av nyhetsartiklarna handlade också 40 procent om sakfrågan. Till detta kom 3 procent renodlade faktaartiklar, som kunde handla om vilka mynt som finns i euro-länderna, vilka länder som är med i eurosamarbetet osv. Debatten refererades mindre av reporterarna som i stället intresserade sig mer för kampanjen och opinionssiffrorna.⁸

⁷ Övrigt inrymmer dels texter med blandat innehåll, exempelvis opinion och kampanj, dels faktarutor och bakgrunder.

⁸ Jfr Cappella & Jamieson, 1997, Patterson 1993, Blumler & Gurevitch 1995, Sematko & Schoenbach 2003 och Asp 2003.

Sakfrågan behandlades desto mer på debatt- och insändarsidorna. Av de 17 720 argument som framfördes i de analyserade tidningarna under halvåret före folkomröstningen fanns 55 procent på dessa båda avdelningar, 33 procent på nyhetssidorna och 11 procent på ledarsidorna.

Dagens Nyheter och Expressen innehöll minst andel sakfrågeartiklar medan Länstidningen, Östersund, publicerade störst andel. Förklaringen är att i Länstidningen svarade insändarna för 540 artiklar med argument i mot 104 i Dagens Nyheter. Expressen innehöll förvisso minst artiklar om sakfrågan. I stället fick kampanjen stort utrymme i Expressen, liksom i Aftonbladet.

I en lång valkampanj mister argumenten nyhetsvärde när de publicerats några gånger. Detta tycks inte minst politikerna vara medvetna om, vilket gör att de med olika typer av utspel försöker skapa nyheter som väcker journalisternas intresse. Samma krav på nyhetsvärde ställs inte på argumenten i insändarna.

Ja-argumenten övervägde

De femton tidningarna publicerade tillsammans betydligt fler argument för än mot en euroanslutning. Storstadstidningarna, med undantag av Aftonbladet, innehöll en mycket kraftig övervikt av ja-argument, vilket även Ystads Allehanda, Sundsvalls Tidning, Gotlands Tidningar och Barometern gjorde. I Aftonbladet övervägde också ja-argumenten klart men inte lika tydligt som i de andra nämnda tidningarna.

Fem av tidningarna var på ledarplats motståndare till införandet av euron. Det var de fyra socialdemokratiska tidningarna Norrländska Socialdemokraten, Dala-Demokraten, Västerbottens Folkblad och Länstidningen samt borgerliga Östgöta-Correspondenten. Av dessa var det likväl bara tre som totalt sett publicerade fler mot- än för-argument, nämligen Länstidningen, Norrländska Socialdemokraten och Dala-Demokraten som med hjälp av insändarna fick nej-argumenten att överväga.

Bara Länstidningen i Östersund publicerade en avsevärt större andel nej-argument och det berodde på att läsekretsen, liksom ledaravdelningen, var synnerligen negativt inställd till en euroanslutning. På nyhetssidorna övervägde ja-argumenten i samtliga analyserade tidningar.⁹

---

⁹ En förklaring till det är att samtliga landsortstidningar fick sina riksnyheter från Tidningarnas Telegrambyrå, TT, som inte bara valde ut utan också redigerade och layoutade många av dessa tidningars inrikessidor. Den nationella

Jämtlänningarna förefaller ha varit de mest debattsugna inför folkomröstningen. Av alla argument för och mot en euroanslutning i Läns-tidningen skrevs 83 procent av insändarskribenter eller skribenter på debattsidan. Det kan jämföras med 27 procent i Dagens Nyheter.

Tabell 10.2 Andel ja- och nej-argument i tidningarna 14 mars-14 september 2003 (procent)

Tidning	Ja	Nej	Summa	Antal
Göteborgs-Posten	66	34	100	1 406
Dagens Nyheter	65	35	100	1 525
Ystads Allehanda	65	35	100	718
Expressen	63	37	100	554
Svenska Dagbladet	62	38	100	1 343
Sundsvalls Tidning	61	39	100	1 410
Gotlands Tidningar	60	40	100	846
Barometern	59	41	100	1 028
Borås Tidning	57	43	100	1 359
Aftonbladet	56	44	100	901
Östgöta-Correspondenten	53	47	100	1 475
Västerbottens Folkblad	51	49	100	786
Norrländska Socialdemokraten	49	51	100	1 354
Dala-Demokraten	49	51	100	991
Länstidningen	41	59	100	2 024
Samtliga	56	44	100	17 720

I Barometern och Borås Tidning svarade debattörer och insändare för drygt två tredjedelar av samtliga argument som publicerades under analysperioden. I Norrländska Socialdemokraten, Västerbottens Folkblad, Dala-Demokraten och Gotlands Tidningar framförde de 60 procent eller något mer. Ja- och nej-sidan insåg att insändarsidorna är bra för att nå många läsare.¹⁰ Såväl etablerade politiker som företrädare för olika intressegrupper utnyttjade dessa sidor. Att skriva insändare utgjorde en aktiv del av den långa kampanjen. Det kostar inget annat än

debatten dominerades av ja-sidan vilket också tydligt avspeglade sig i TT:s rapportering.

¹⁰ En nyligen genomförd undersökning visar att 55 procent av läsarna läser alla eller nästan alla insändare i Göteborgs-Posten, enligt Kenth Andréasson, ställföreträdande ansvarig utgivare på tidningen.

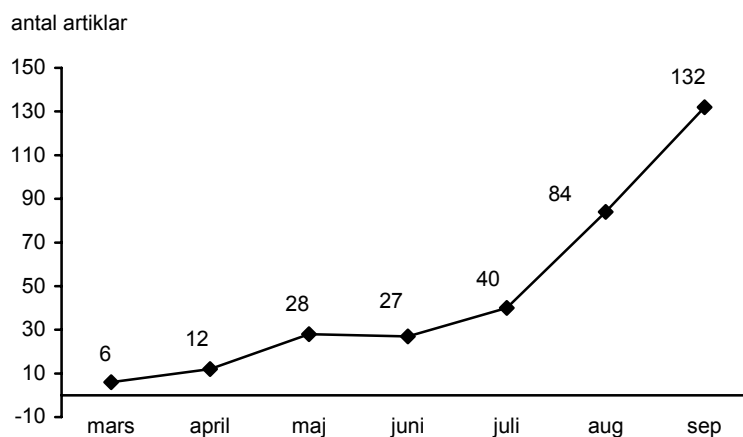
hårt arbete att författa insändare. Därför var den aktiviteten allra viktigast för nej-sidan, vars ekonomiska resurser var betydligt mindre än ja-sidans.

Några landsortstidningar publicerade fler argument än storstadstidningarna. Länstidningen i Östersund innehöll till och med 30 procentenheter fler argument än Dagens Nyheter, som var den storstadstidning som innehöll flest. Den journalistiska bearbetningen var mer omfattande i storstadspressen, analyserna avsevärt fler, men sakfrågan behandlades ofta mer mångsidigt av utomstående skribenter i andra tidningar. Många av landsortstidningarna fungerade verkligen som forum för de olika aktörerna.

Debattens utveckling

I figur 10.1 visas hur debatten utvecklades under analysperioden, det vill säga hur många argument som de femton tidningarna innehöll tillsammans per vecka under analysperioden.

Figur 10.1 Antal argument per vecka i genomsnitt per tidning under perioden 14 mars – 14 september 2003

Helt naturligt stegrades intensiteten i debatten ju närmare folkomröstningen kom. Under andra halvan av mars innehöll de femton tidningarna i genomsnitt 6 argument vardera i veckan. I april fördubblades antalet, i maj uppgick de till 28 argument per tidning. Det var dock stillsamt jämfört med i augusti och september. Då publicerade

de enskilda tidningarna i genomsnitt 84 respektive 132 argument i veckan. Ett par händelser överskuggade debatten i inledningen och slutet av analysperioden. Den första var Irakkriget som bröt ut i slutet av mars. Framför allt Expressen och Aftonbladet satsade nästan allt utrymme på att rapportera om kriget. Eurofrågan glömdes tillfälligt bort. Nästa händelse var mordet på utrikesminister Anna Lindh i Stockholm den 10 september, då det bara återstod fyra dagar till folkomröstningen. I och med det upphörde i stort sett all euro-debatt i Sverige. De flesta tidningarna hade emellertid då redan producerat artiklar för publicering lördagen den 13 september och på valdagen. Många av de artiklarna publicerades därför i lördags- och söndagstidningarna.

Splittrade socialdemokrater syntes mest

Socialdemokraterna var under hela perioden mest synliga i debatten så som den speglades i de 15 dagstidningarna, vilket är tämligen naturligt med tanke på att det är regeringsparti. Dessutom kan munkavlehistorien ha bidragit till det stora intresset för socialdemokraterna i folkomröstningskampanjen. Mediernas intresse för konflikter och konfrontationer är alltid stort och när en sådan avslöjas inom regeringspartiet blir uppmärksamheten därför extra stor.¹¹

Näst flest argument framförde journalister, främst ledarskribenter, krönikörer och politiska reportrar. Från och med april svarade journalister för näst flest argument varje månad. Övervikten för ja-sidan var här påtaglig.

Vänsterpartiet var, bortsett från i mars, den ledande nej-aktören i de analyserade artiklarna under hela kampanjen. Partiet kom närmast efter socialdemokrater och journalister i maj, juni och juli. I slutet av kampanjen blev vänsterpartisterna passerade i antal argument av ja-sidan i augusti och av ja-sidan, företagare, allmänhet och ekonomer i september.

Ja-sidan och nej-sidan står inte bara för kampanjorganisationerna utan också för aktörer från olika aktörsgrupper som gemensamt stod för debatt- och insändarartiklar, exempelvis utrikesminister Anna Lindh och Ericsson-chefen Carl-Henrik Svanberg, som skrev en uppmärksam debattartikel ihop.

---

¹¹ Westerståhl och Johansson 1985

Tabell 10.3 Antal ja- och nej-argument framförda av olika aktörsgrupper under perioden 14 mars-14 september i de femton tidningarna (procent)

Aktörsgrupp	Ja-argument	Nej-argument	Summa	Totalt
Socialdemokrater	72	28	100	3 108
Vänsterpartister	12	88	100	1 043
Miljöpartister	24	76	100	459
Moderater	88	12	100	775
Folkpartister	94	6	100	573
Centerpartister	31	69	100	573
Kristdemokrater	60	40	100	227
Journalister	68	32	100	1 616
Företagare	84	16	100	822
Fackliga företrädare	67	33	100	504
Ekonomer	56	44	100	716
Ja-sidan	93	7	100	1 075
Nej-sidan	17	83	100	681
Övriga ¹²	43	57	100	5 563
Samtliga	56	44	100	17 720

Att det socialdemokratiska partiet var splittrat i eurofrågan framgick tydligt i tidningarna. Socialdemokrater framförde 870 nej-argument i de analyserade tidningarna. Det var nästan lika många nej-argument som vänsterpartister framförde. I slutet av april utgjorde nej-argumenten nästan 40 procent av alla socialdemokratiska argument i de analyserade tidningarna. Då uppmanade statsminister Göran Persson regeringsledamöterna och statssekreterarna att inte aktivt delta i nej-kampanjen, något som retade upp många i rörelsen. Månaderna därefter blev därför de socialdemokratiska nej-argumenten avsevärt fler. De utgjorde ändå en betydligt mindre andel än i april, vilket var en följd av att ja-sidan bland socialdemokraterna också aktiverade sig betydligt mer än tidigare. Bland annat startade Göran Persson på grund av opinionsläget sitt kampanjarbete långt tidigare än planerat.

¹² Övriga utgörs till största delen av oidentifierbara insändare och debattskribenter plus tjänstemän som inte gick att placera in i någon av de övriga grupperna. Denna kategori svarade för nästan en tredjedel av argumenten, vilket visar hur omfattande debatten var — främst bland icke identifierbara insändarskribenter.

Socialdemokraterna var inte ensamma om att vara splittrade. Mest oeniga i eurofrågan var ekonomerna så som det avspeglades i tidningarna. Det mest splittrade partiet var kristdemokraterna. Partiet var officiellt för att Sverige skulle ansluta sig till eurosamarbetet, men 40 procent av kristdemokraternas argument i tidningarna var mot samarbetet.

Den mest eniga gruppen utgjorde folkpartisterna, som sällan framförde argument mot en övergång till euro. Även moderaterna var tämligen eniga om eurons fördelar, mer eniga än till exempel företagarna.

Enigast i sitt motstånd mot euroanslutning var vänsterpartisterna, betydligt enigare än miljöpartisterna och centerpartisterna. Värt att notera är för övrigt att gruppen journalister, trots kraftig övervikt av ja-argument totalt sett, framförde betydligt fler mot-argument än vad miljöpartister och centerpartister gjorde under analysperioden. Huvuddelen av dessa nej-argument framfördes av ledarskribenter i s-tidningarna och i Östgöta-Correspondenten.

Ändrad taktik

När denna undersökning inleddes våren 2003 hade nej-sidan redan ett klart övertag i opinionen. Ett övertag som bestod under hela perioden fram till folkomröstningen. Detta påverkade debatten på så vis att särskilt regeringen och övriga socialdemokrater för euron bytte taktik och argument för att om möjligt svänga opinionen.

Ja-sidan använde under våren framför allt näringslivsargument. Sverige måste gå med för att underlätta för företagen att exportera och för att investera, vilket skulle bli enklare om räntorna sänktes till ECB-nivån. Men eftersom nej-sidan hela analysperioden främst påstod att en övergång till euron skulle vara odemokratisk – all makt över penningpolitiken skulle överlämnas till ECB i Frankfurt – var ja-sidan tvungen att bemöta dessa argument. Från och med maj till och med augusti handlade därför ja-sidans vanligaste argument också om demokrati: vi får inget att säga till om ifall vi inte går med i eurosamarbetet. Först i september blev näringslivsargumenten åter ja-sidans vanligaste i de femton tidningarna. Under våren utgjorde fredsargumenten en större andel av ja-argumenten än vad de gjorde från och med maj.

Nej-sidan använde inte särskilt ofta näringslivsargument mot euron utan satsade mer på att välfärden, liksom arbetsmarknaden, är i fara. Dessa båda typer av argument var betydligt ovanligare på ja-sidan under hela analysperioden.

Tabell 10.4 Ja- och nej-argumenten i de femton tidningarna månad för månad 2003 (procent)

Ja-argument	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Totalt
Fred	11	8	5	7	6	6	5	6
Demokrati	18	19	19	23	20	22	21	21
Näringsliv	26	27	19	20	16	19	22	20
Nationalekonomi	15	19	18	15	20	17	16	17
Välfärd	5	6	8	5	6	6	6	6
Arbetsmarknad	3	5	6	7	5	5	4	5
Privatekonomi	11	6	8	6	4	8	8	7
Övriga	11	10	17	17	23	17	18	18
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal argument	114	409	1124	999	1657	3422	2247	9969

Nej-argument	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Totalt
Fred	4	1	2	4	3	4	5	4
Demokrati	27	28	24	30	22	23	21	24
Näringsliv	2	3	4	4	2	3	3	3
Nationalekonomi	13	17	10	19	16	18	17	16
Välfärd	13	8	7	5	14	10	9	10
Arbetsmarknad	11	17	15	13	15	11	11	13
Privatekonomi	5	2	4	6	4	7	8	6
Övriga	25	24	34	19	24	24	26	25
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	101
Antal argument	142	392	770	823	1223	2421	1980	7751

De olika aktörsgrupperna på ja- respektive nej-sidan argumenterade emellertid delvis olika. Euroförespråkare bland socialdemokraterna försökte i mars och april främst att övertyga med fördelar för näringslivet: Sverige är ett litet exportberoende land och därför är det viktigt att villkoren för företagen blir så gynnsamma som möjligt. Om det blir ja kommer utländska företag dessutom att etablera sig och investera i Sverige. Blir det nej flyr företagen Sverige.

I maj och juni använde socialdemokrater för euron mest demokratiargument: Sverige bör gå med i eurosamarbetet för att få vara med och bestämma och därmed delta i det framtida Europabygget. Nej till euron är detsamma som att fransäga sig inflytande. Sverige blir då en andraklassens medlem som får känna på utanförskapet. Dessutom är

Sverige så beroende av omvärlden att vi ändå inte kan bestämma själva även om vi står utanför eurosamarbetet.

Ytterligare ett skäl att säga ja var, enligt socialdemokraterna, att det gränsöverskridande samarbetet är viktigt för att skydda demokratin och politiken mot det internationella kapitalet och spekulationsekonomin.

I maj utgjorde näringslivs- och nationalekonomiska argument för eurosamarbetet tillsammans cirka 35 procent av socialdemokraternas ja-argument. De hävdade bland annat att dagens flytande valuta medför stor osäkerhet om lönsamheten i olika affärer.

De nationalekonomiska argumenten gick främst ut på att det blir oro på finansmarknaden vid ett nej. Det blir stabilare med euron. Tillväxten ökar om vi säger ja, minskar om det blir nej. Finland har till exempel haft en hög tillväxt sedan euron infördes, löd budskapet

Ett vanligt privatekonomiskt argument var att om räntan sänks till euronivå sparar villaägaren upp till 1 000 kronor i månaden på minskade räntekostnader.

Under juni månad var socialdemokraterna mindre aktiva i debatten än under maj och framförallt jämfört med de följande månaderna. Demokrati- och näringslivsargumenten utgjorde då 44 procent av ja-argumenten. Göran Perssons utspel om att sänkt ränta till EMU-nivå som skulle kunna ge utrymme för minst 100 000 nya jobb i en offentlig sektor, fick stor uppmärksamhet. Detta inte minst för att socialdemokraterna arrangerade presskonferenser landet runt och presenterade siffror på hur många nya jobb det skulle kunna bli i varje landskap.

I juli var de nationalekonomiska argumenten de vanligaste. De handlade åter om ökad tillväxt, om risk för oro på finansmarknaden om det blir nej, och om att euron kan bli en motvikt mot USA:s ekonomiska makt. Även denna månad framförde regeringen ett privatekonomiskt argument som väckte stor uppmärksamhet – och kritik. Konsumentminister Ann-Christine Nykvist beräknade att en övergång till euron skulle medföra ett prisras som skulle innebära att en tvåbarnsfamilj kunde spara 30 000 kronor per år.

Näringslivs- och ekonomiska argument var mycket vanliga även under augusti och september, men då dominerade ändå demokratiargumenten igen. Speciellt EU-kommissionären Margot Wallström och utrikesminister Anna Lindh vittnade om att Sverige har ett stort inflytande i EU men att det kan minska om vi inte tar steget fullt ut i samarbetet. Att regeringen och övriga socialdemokrater för euron så starkt betonade inflytandet i EU var sannolikt främst för att bemöta nej-sidan,

som under hela analysperioden argumenterade mot eurosamarbetet för att de ansåg det vara odemokratiskt.

Nej-förespråkarnas argument i medierna

Euromotståndarna framhöll ofta att ECB är en odemokratisk institution utan insyn och omöjlig för politiker att påverka. Olika demokratiargument var de vanligaste mot euroanslutning under hela analysperioden. Motståndarna hävdade bland annat att även om Sverige går med i eurosamarbetet kommer vi inte att få något att säga till om. ECB tar inga hänsyn till lilla Sverige. Kanske skulle små länder inte ens ha permanenta platser i ECB.

Arbetsmarknadsargument var också mycket vanliga när socialdemokrater och vänsterpartister varnade för euron: Arbetslösheten kommer att öka, se bara hur hög den är i euroländerna. Ett skäl till det är att ECB prioriterar bort full sysselsättning till förmån för inflationsbekämpning. Inte minst hotas jobben i offentlig sektor, något som i sin tur särskilt drabbar kvinnorna. Dessa euromotståndare fruktade också att arbetsrätten och fackets makt skulle komma att urholkas.

I maj var ett lika vanligt mot-argument bland socialdemokrater och vänsterpartister att tillväxten i Sverige hotas om euron införs. De hänvisade till att tillväxten i euroländerna är lägre än i Sverige, Danmark och Storbritannien. Under perioden juni-september argumenterade de i stort sett likartat. Oftast använde de demokratiargument, därefter nationalekonomiska argument följda av arbetsmarknadsargument. Under juli och augusti blev också välfärdsargumenten allt vanligare. De gick ut på att välfärden hotas, det blir mindre resurser till vård, skola och omsorg, klyftorna ökar. Somliga euromotståndare hävdade att skatterna måste sänkas till EU-nivå och det betyder mindre pengar till välfärden, andra påstod att skatterna måste höjas för att få pengar till buffertfonderna eller ökat överskottsmål.

Precis som socialdemokrater mot EMU och vänsterpartister framförde centerns euromotståndare oftast demokratiargument mot eurosamarbetet. Därpå följde de nationalekonomiska argumenten. De betonade framför allt att stabilitetspakten inte fungerar och att EU inte är ett lämpligt valutaområde med gemensam ränta. Man kan inte använda samma medicin för att bota olika sjukdomar. Tyskland och Irland användes som exempel på länder med stora ekonomiska problem, som borde lösas på helt olika sätt. Enligt nej-centerpartisterna är eurosamarbetet ett ekonomiskt högriskprojekt. De påpekade också oftare än övriga motståndare att ett ja inte går att ångra. Därför är det bättre att

rösta nej för att avvakta hur eurosamarbetet utvecklas. Vänta och se, alltså.

Centern framstod emellertid som mer och mer splittrat ju närmre folkomröstningen kom. I augusti betydde det att ett ja-argument var centerpartisternas tredje vanligaste i tidningarna, nämligen att handeln gynnas av euron, vilket är bra för svenska företag. Flera centerpartister menade också att vi borde gå med i eurosamarbetet för att få medverka i det framtida Europabygget. Även i september var detta demokratiargument ett av centerns vanligaste för euron.

Miljöpartisterna framhöll också bristen på demokrati som det viktigaste argumentet mot ett ja i folkomröstningen. Under de tre sista månaderna framförde de dessutom ofta nationalekonomiska argument mot ett svenskt ja till euron.

Ett argument som miljöpartisterna använde mer än övriga motståndare var att EMU är ett led i utvecklingen mot Europas förenta stater, något som, enligt dem, ändå inte kommer att kunna fungera.

På ja-sidan betonade folkpartisterna under mars-juni och augusti mest näringslivsargument att det är bra för företagen med euron. I juli och september handlade dock även deras vanligaste argument om demokratin. Sverige skall vara med och bestämma om EU:s framtid. Ett nej gör att vi riskerar utanförskap. I juli och september var också många av folkpartisternas argument av nationalekonomisk karaktär. Det allra vanligaste argumentet som de framförde under en månad (juli) var att nej-sidan har en dold agenda och i själva verket vill ta Sverige ur EU. Om man alltså vill att Sverige skall vara kvar i EU skall man inte rösta nej till euron.

Moderaterna använde också mest näringslivs- och demokratiargument under det halvår som analysen omfattar. I april var dock fredsargument allra vanligast och i maj nationalekonomiska argument. Framför allt framhöll de effekter på tillväxten och vikten av att få en stabil valuta. Moderaterna påpekade också ofta att alla andra länder vill vara med och att Sverige därmed riskerar att bli isolerat om vi säger nej till euron. Även i juli och augusti poängterade moderaterna mer än övriga på ja-sidan eurosamarbetets betydelse för fred och samförstånd.

Utöver de politiska partiernas aktörer i eurodebatten deltog också åtskilliga journalister, företagare, fackliga företrädare, ekonomer och allmänheten. Vilka argument framfördes av dessa kategorier av opinionsbildare?

Journalisterna, särskilt ledarskribenterna, framförde oftast demokratiargument, näringslivsargument och nationalekonomiska argument.

Detta oavsett om de var för eller mot euron. Men viktigare för opinionsbildningen än argumenteringen var antagligen ledarskribenternas och de politiska reportrarnas synnerligen negativa kommentarer till regeringens agerande under kampanjen.

Företagare med Svenskt Näringsliv i spetsen använde främst näringslivsargument som motiv till att införa euron. 44 procent av deras ja-argument handlade om fördelar för näringslivet med euron och nackdelar med att behålla kronan. Dessa argument dominerade under hela analysperioden.

Fackliga företrädare för euron framförde inte i första hand arbetsmarknadsargument utan betonade i stället fördelarna för näringslivet, landets ekonomi och för vårt medbestämmande i EU vid ett ja. Arbetsmarknadsargument kom först på fjärde plats. Man kan givetvis hävda att den fackliga ja-sidan menade att går det bra för näringslivet blir det också fler jobb. Men detta var ofta uttalat.

Fackliga motståndare till euron betonade under hela analysperioden arbetsmarknadsargumenten. En fjärdedel av deras argument handlade om nackdelar för arbetsmarknaden och arbetsrätten. En lika stor andel handlade om att demokratin urholkas vid ett ja till euron.

I juni var den fackliga nej-sidan mer aktiv än ja-sidan i de femton tidningarna. Då dominerade demokratiargument över arbetsmarknads- och nationalekonomiska argument, som den månaden var fler än vid något annat tillfälle.

Ekonomerna var, som nämnts, den mest oeniga aktörsgruppen. De som var emot eurosamarbetet framhöll under alla månader utom juni oftast nationalekonomiska skäl emot ett ja. I juni övervägde demokratiargumenten något.

Ekonomer på ja-sidan framhöll under maj-juli främst nationalekonomiska argument, övriga månader betonade de mer fördelarna för näringslivet. I september var även demokratiargumenten vanligare än de ekonomiska. Dessutom satsade ja-ekonomerna då också på konsumentargument, främst att priserna, liksom räntorna, kommer att sjunka om Sverige inför euron.

Allmänheten¹³ kom först i augusti och än mer i september till tals på nyhetsplats, i enkäter och reportage. De som var för euron framhöll mest demokratiargument men ofta också nationalekonomiska, konsu-

---

¹³ Som allmänhet definieras de personer som inte uttalat ingår i någon av de övriga kategorierna. Oftast handlar det om personer som uttalar sig i enkäter, ”mannen på gatan”.

ment- och näringslivsargument. Även fredsargument var relativt vanliga. De sistnämnda utgjorde 10 procent av samtliga ja-argument.

Allmänheten mot euron betonade särskilt att priserna kommer att öka om vi övergår till euron. Så har det blivit i övriga euroländer. Ett annat vanligt motargument från allmänheten var att vi gör oss av med penningpolitiken och allting kommer att bestämmas av Bryssel och Frankfurt.

Statsministern hårt ansatt

Som framgått gynnades ja-sidan framför allt på nyhetsplats samt i ledare och debattartiklar på så vis att där framfördes avsevärt fler argument för en anslutning till euron än mot. Men när det gällde rapporteringen om själva kampanjen var förhållandet definitivt det motsatta.

Tabell 10.5 Eurokampanjens femton-i-toppaktörer 14 mars-14 september 2003. Antal artiklar som de uttalade sig i eller själva hade skrivit

Aktör	Antal artiklar
1. Göran Persson, s	607
2. Wanja Lundby-Wedin, LO	201
3. Lars Leijonborg, fp	182
4. Maud Olofsson, c	160
5. Bo Lundgren, m	148
6. Anna Lindh, s	142
7. Peter Eriksson, mp	123
8. Anders Sundström, s	105
9. Leif Pagrotsky, s	96
10. Alf Svensson, kd	95
11. Ulla Hoffmann, v	90
12. Sören Wibe, s	86
13. Carl Bildt, m	76
14. Ninel Jansson, Handels	73
15. Jonas Sjöstedt, v	71

Framför allt råkade statsminister Göran Persson illa ut. Han var den överlägset vanligaste aktören i euroartiklarna. Han var aktör i drygt 600 artiklar medan socialdemokraternas utsedde kampanjledare Anders Sundström bara förekom som aktör i drygt 100 artiklar. Den vanlig-

aste aktören på nej-sidan var Maud Olofsson som var aktör i 160 artiklar.

Jonas Sjöstedt, v, hamnade på femtonde plats över mest aktiva aktörer. Men han framträdde annorlunda än de flesta andra aktörerna på listan. Han skrev nämligen själv en mycket stor andel av de 71 artiklarna i form av debattinlägg eller insändare och i dessa framförde han ett stort antal argument mot eurosamarbetet. Därför var hans betydelse för belysningen av sakfrågan sannolikt större än vad antalet artiklar som han var aktör i antyder.

LO:s ordförande Wanja Lundby-Wedin var aktör i drygt 200 euroartiklar. Därmed var hon den näst vanligaste enskilda aktörer i euro-rapporteringen. Detta berodde så gott som helt på de segdragna förhandlingarna mellan LO och regeringen först om buffertfonder, därefter om ökat överskottsmål i statsbudgeten. 240 artiklar i de femton tidningarna handlade om detta, drygt 2,6 procent av samtliga euroartiklar. Speciellt den borgerliga pressen kritiserade Göran Persson för dessa förhandlingar. De menade att förhandlingarna om buffertfonder, överskottsmål och stabiliseringspolitik fått kampanjmakarna på nej-sidan att jubla. Det visar att även regeringen erkände att euroanslutningen är ett ekonomiskt riskprojekt, vars effekter man måste gardera sig mot.¹⁴

Borås Tidnings ledare (14.8) kommenterade uppgörelsen mellan LO och regeringen så här:

”Märkligt är även att Persson under månader koncentrerat sin energi åt att få med LO-ledningen på eurospåret, istället för väljarna. I går lyckades arbetarrörelsens bägge grenar slutligen mangla fram en överenskommelse om hur finanspolitiken skall hanteras vid ett inträde i valutaunionen. Men sak samma för kampanjen. LO säger fortfarande varken bu eller bä. Vem blir gladare av det?”

För kampanjstrateger är det viktigt vilken bild väljarna får av de politiska ledarna, om de ger intryck av att vara maktens eller folkets företrädare, om de framstår som vinnare eller förlorare. Nej-sidan gjorde sitt bästa för att framstå som folkets företrädare. I en krönika i Västerbottens Folkblad skrev exempelvis förre socialdemokratiska ministern

---

¹⁴ Om buffertfondernas roll i folkomröstningskampanjen 2003, se Bo Rothsteins kapitel.

och nej-sägaren Georg Andersson att "Folkets röst stod mot makten, media och kapitalet".

Liksom 1994 poängterade nej-sidan också att den hade små ekonomiska resurser jämfört med ja-sidan och krävde att ja-sidan skulle redovisa hur stora bidrag den erhöll från näringslivet. På så vis försökte man framställa sig som Sankt Göran i kamp mot draken.

Munkavledebatten var än mer besvärande för ja-sidan. Den inleddes i slutet av april och hölls därefter vid liv av nej-sidan ända fram till folkomröstningen. Den gav intryck av att ja-sidan inte tålde öppen debatt. Samtidigt fick ministrarna Margareta Winberg, Marita Ulvskog och Leif Pagrotsky martyroller i tidningarna. Göran Persson beskrevs som en diktator och beskylldes för att göra vad som helst för att få med Sverige i eurosamarbetet för att därmed personligen i framtiden erhålla en hög maktposition i EU. Munkavledebatten och de därav uppkomna bråken i regeringen behandlades i bortåt 300 artiklar, drygt 3 procent av samtliga.

Betydligt fler artiklar handlade om opinionssiffrorna, vilka nästan genomgående visade bra siffror för nej-sidan, något som med tiden gjorde ja-sidan alltmer pressad. Anders Jonsson, politisk reporter i SvD skrev i en krönika så här:

"Och även om Persson håller god min så måste SCB:s siffror komma som en kalldusch för ja-sidan. Under maj när SCB-mätningen gjorts har rapporterna och beräkningarna om att ett ja ger lägre räntor, ökad handel, bättre tillväxt och därmed fler jobb stått som spön i backen. Det är också under maj som ja-sidan skärpt argumentationen om det hotande utanförskapet vid ett nej. Men hittills alltså utan effekt." (SvD 18 juni)

Så fortsatte det fram till folkomröstningen trots att partiföreträdare och ledarskribenter för euron från och med Almedalsveckan ihärdigt försäkrade att vinden höll på att vända.

Ja-sidan hade hela bevisbördan. Men ja-argumenten bet inte. Alla argument som ja-sidan framförde kontrades omedelbart med ett motargument.

Det var svårt för att inte säga omöjligt, för väljarna att bedöma vem som hade rätt. Därmed var det rationellt att vänta och se hur eurosamarbetet skulle komma att utvecklas.

Ett stort problem för ja-sidan var att så mycket fokuserades på statsministern och hans agerande i kampanjen. Hans trovärdighet ifråga-

sattes från första stund och han anklagades för att bara agera i sitt eget intresse. Kritiken mot Göran Persson var kompakt. Den kom från hela nej-sidan, från de socialdemokratiska ledarskribenterna men också från många på ja-sidan som tyckte att han misskötte kampanjen. Den socialdemokratiska ledarskribenten Peter Swedenmark på Länstidningen skrev den 2 maj bland annat följande:

”... Utspelet från Sveavägen 68 och Harpsund i EMU-frågan i slutet av april år 2003 är bland det mest strategiskt obegåvade jag upplevt under trettio år som politisk kommentator.”

På insändarsidorna var tonen stundtals mycket hård och oförsonlig:

”Göran Persson har hela tiden haft ett mål för ögonen, att förslava fattigfolket och bygga upp en mur av kapitalistiskt nyhögtänkande. Nu är kombattanterna rörande eniga när dom ser en framtid utan ansvar och uppgifter, bara roffa och se till sitt eget bästa.” (insändare i Länstidningen 7. 8))

Ett annat exempel:

”Ingen normal människa kan väl tro på Göran Perssons svekpolitik. Alla borde ha fattat vad han siktar på — ett drömjobb i Bryssel. Han vill glänsa och ha mer pengar. Han skiter i oss och Sverige. Ta bara en titt på hans kroppsspråk. Den falskhet som jag då ser, vill jag inte pränta ner. Papperet tar nog eld.” (insändare i Länstidningen 24. 7).

Dessa båda insändare kan närmast betraktas som personangrepp på statsministern. Ändå fanns de som var än värre såsom följande:

”Det är troligt, ja sannolikt, att medlemskap i EMU är det bästa för Sverige. Men min avsky för Göran Persson är så stor att bara tanken på att rösta likadant som han får mig att kräkas. Jag kommer att rösta nej”. (insändare i Svenska Dagbladet 23. 5)

Göran Persson kallades omväxlande buffel, pösmunk och diktator. Han jämfördes i en del insändare med såväl Saddam Hussein som Stalin. Hans och regeringens trovärdighet ifrågasattes ständigt. Ledarskribenterna i de socialdemokratiska landsortstidningarna och Östgöta-Corres-

ponenten gjorde det, liksom givetvis politikerna på motståndarsidan. Tuffast behandlades emellertid Göran Persson även i det fallet på insändarsidorna.

”Först var det Teliaaktien. Sedan det nya pensionssystemet. Alla skulle bli vinnare. Vi vet hur det har gått. Vi har regeringens alla vallöften i färskt minne. När makten var säkrad visade det sig att löftena inte betydde någonting. Nu säger de likadant om EMU 100 000 nya jobb och 30 000 kronor mer i fickan till barnfamiljerna. Varför ska vi tro dem nu?” (insändare i Aftonbladet 25 juli)

I Länstidningen spann en annan insändarskribent på samma tema:

”Hur kan någon finna trovärdighet i Perssons profetior? Före valet smilade han överlägset om hur bra det går för Sverige. Nu är det skrämselfpropagandan som gäller, allt går åt skogen om vi inte förstår vårt bästa och går med i EMU ...

”...Det som kallas för arbetarpartiet med vår nuvarande diktator aldrig varit sämre för arbetarna än under dennes mandatperiod. Hela samhället är under utarmning.” (insändare i Länstidningen 19. 7)

Även Anna Lindh, en av de ledande på ja-sidan, fick oerhört tuff kritik främst för sin debattartikel ihop med Ericssonchefen Carl-Henrik Svedberg:

”Igår skällde Göran Persson på direktörernas höga löner och idag sitter Anna Lindh armkrok med en av direktörerna och propagerar för kapitalets ökade frihet... ”

”... Det är bara att konstatera att Anna Lindh och Carl-Henric Svanbergs debattinlägg är ett verkligt bottennapp. För en socialdemokratisk utrikesminister tycks det inte längre finnas några moraliska gränser.”(Lotta Gröning Degerlund i ledare i Länstidningen 27.8)

Många insändarskribenter kritiserade också henne i upprädda ordalag.

Talande tystnad

Blev då någondera sidan otillbörligt gynnad eller missgynnad av pressens eurorapportering genom den bild som gavs av aktörerna själva, genom den verklighetsbild som gavs eller genom den sakfråge- och budskapsprofil som aktörerna förknippades med?

Eftervalsdebatten har lyst med sin frånvaro. Ingendera sidan har i efterhand kommenterat mediernas rapportering inför folkomröstningen. Nej-sidan var förstås nöjd med segern och fann ingen anledning att klaga.

Det råder däremot ingen tvekan om att ja-sidan med Göran Persson och hans ja-ministrar i spetsen missgynnades av den samlade eurorapporteringen i de femton tidningarna med avseende på vilken bild som gavs av aktörerna. Det gällde framför allt Göran Persson som var ja-sidans helt dominerande aktör. Han kritiserades inte bara av nej-sidan utan även av åtskilliga euroförespråkare som kom att betrakta honom som nej-sidans främsta tillgång. Kritiken var massiv mot statsministern på nyhetssidor, ledarsidor, debatt- och insändarsidor.

Ingen enskild aktör på nej-sidan drabbades av något liknande. Närmast var centerledaren Maud Olofsson efter hennes uttalande om Hitler under Almedalsveckan. Hon försökte försvara brittiskan Janet Bush som på ett seminarium i Almedal liknade EMU vid Hitlertyskland. Olofsson menade att det gick att lära mycket av "Hitlers tokigheter". Dessutom utpekade hon Tysklands utrikesminister Joschka Fischer som före detta terrorist. Då kritiserades hon intensivt men bara under en kortare period och i tidningarna främst av sina motståndare.

Väljarna röstade nej till vad som, enligt regeringen, skulle kunna ge 100 000 nya jobb i den offentliga sektorn, som därmed givetvis borde bli bättre i fråga om vård, skola och omsorg. Dessutom röstade de nej till 30 000 kronor mer i plånboken genom att priserna och räntorna skulle sjunka. Det vittnar om att regeringens utspel inte framstod som trovärdiga och detta var knappast tidningarnas fel. Möjligen har ja-sidan, eller delar av den, insett att man själv gjorde en mindre lyckad kampanj. Dessutom hade ja-sidan otur med tajmingen. Det medförde att även ja-sidans världsbild missgynnades av nyhetsrapporteringen under analysperioden. Irakkriget bröt ut i slutet av mars och visade att EU inte i det sammanhanget hade någon framgång som fredsskapare. Tvärtom, kriget skapade stora konflikter mellan de enskilda EU-länderna.

Den ekonomiska krisen i framför allt Tyskland och Frankrike motsade ja-sidans påståenden om euron som tillväxtskapande. Stabili-

tetspakten var skakig. Ytterligare ett bakslag för ja-sidan var att Storbritannien beslöt sig för att vänta med att gå med i eurosamarbetet. Då fanns det ju ingen anledning för Sverige att skynda på, menade nej-sidan. Reportage från euroländerna visade entydigt att medborgarna där ansåg att konsumentpriserna hade ökat kraftigt i och med införandet av euron, något som gick stick i stäv mot vad ja-sidan utlovade i Sverige.

Att dessutom EU under den svenska valkampanjen leddes av Italiens premiärminister Silvio Berlusconi ökade inte direkt de svenska väljarnas entusiasm för att närma sig EU ytterligare. Han beskrevs nämligen så gott som alltid i negativa ordalag i svenska nyhetsmedier.

Den omfattande kampanjrapporteringen missgynnade sannolikt ja-sidan. Den långvariga förhandlingen mellan regeringen och LO om buffertfonder och höjt överskottsmål blev rena självmålet. Inte bara för att nej-sidan därmed kunde påstå att även regeringen såg euroanslutningen som ett riskprojekt utan också för att många borgerliga väljare och politiker såg med ogillande på att mer pengar skulle sparas i statens lador.

Munkavledebatten hölls vid liv under hela perioden från slutet av april till folkomröstningen. Den fick dessutom nytt bränsle när Sören Gyll från Svenskt Näringsliv uppmanade näringslivsministern och nej-sägaren Leif Pagrotsky att hålla tyst.

Det är svårare att bedöma om endera sidan gynnades eller missgynnades av det sätt på vilket den relaterades till sakfrågan. Ja-sidan fick visserligen framfört sina argument oftare än nej-sidan i de femton tidningarna. Ändå går det knappast att påstå att ja-sidan därmed gynnades otillbörligt av tidningarna. Alla redaktioner vittnade nämligen om att ja-sidan var oerhört mycket aktivare än nej-sidan med att arrangera pressträffar, göra utspel med mera. Det vore märkligt om inte detta på något sätt också avspeglats i nyhetsrapporteringen. Särskilt framgångsrika i det avseendet var socialdemokraterna med statsminister Göran Persson i spetsen. Det var samtidigt ja-sidans kanske största problem, eftersom statsministerns trovärdighet kontinuerligt ifrågasattes på ett sätt som måste betecknas som ovanligt till och med i politiska sammanhang.

Slutsatsen blir därför att tidningarna knappast otillbörligt eller medvetet gynnade eller missgynnade någondera sidan. Fler ja-argument på nyhetsplats uppvägdes mer än väl av en mer kritisk rapportering om ja-sidans, främst regeringens, kampanj.

Referenser

- Asp, Kent (1986). *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur
- Asp, Kent (2003). *Medieval 2002. Partiskheten och valutgången. En studie av valrörelsens medialisering*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation
- Blumler, Jay & Michael Gurevitch (1995). *The Crises of Public Communication*. London: Routledge
- Capella, Joseph N. & Jamieson, Kathleen Hall (1997). *Spiral of Cynicism. The Press and the Public Good*. New York: Oxford University Press
- Jönsson, Rasmus & Ole Larsen (2002). *Professionell politisk kommunikation — en studie av 20 dages valkamp*. Köpenhamn: Akademisk Nord
- Nord, Lars & Jesper Strömbäck (2003). *Valfeber och nyhetsfrossa — politisk kommunikation i valrörelsen 2002*. Stockholm: Sellin & Partner och Idé AB
- Patterson, Thomas E. (1993). *Out of order*. New York: Vintage Books.
- Petersson, Olof & Sören Holmberg (1998). *Opinionsmätningarna och demokratin*. Stockholm: SNS Förlag
- Semetko, Holli A. & Klaus Schoenbach (2003). News and Elections: German Bundestag Campaigns. I *The Harvard International Journal of Press/Politics* vol. 8, nr. 3
- Strömbäck, Jesper (2004). Valjournalistiken och demokratin. I Nord, Lars & Jesper Strömbäck *Medierna och demokratin*. Lund: Studentlitteratur.
- Westerståhl, Jörgen & Folke Johansson (1985). *Bilden av Sverige. Studier av nyheter och nyhetsideologier i TV, radio och press*. Stockholm: SNS Förlag

Kapitel 11

Medierna som beslutsunderlag

Kent Asp

På medierna och deras bevakning ställdes i EMU-omröstningen två ur demokratisk synpunkt legitima men till synes oförenliga krav. Dels skulle nyhetsmedierna förmedla olika opinioner så att olika åsiktsriktningar kunde nå ut och påverka medborgarnas ställningstagande. Dels skulle medierna förmedla information till medborgarna på så sätt att de fritt och självständigt kunde bilda sig en uppfattning och ta ställning till den fråga som skulle avgöra om Sverige skulle ansluta sig till EMU:s tredje steg och införa euron som valuta.*

Lyckades medierna i sin uppgift som opinionsförmedlare och informationsförmedlare? Uppfyllde medierna de krav som kan ställas på dem utifrån demokratiska utgångspunkter?

Enligt min uppfattning kan två olika krav ställas på nyhetsmedierna som beslutsunderlag för medborgarnas ställningstagande i politiska frågor:

(1) Nyhetsrapporteringen (och valprogrammen i radio och tv) bör förse medborgarna med ett sådant informationsunderlag att medborgarna självständigt kan ta ställning i den aktuella sakfrågan och,

(2) nyhetsrapporteringen (och valprogrammen i radio och tv) bör behandla olika åsiktsriktningar på ett sådant sätt att inte någon åsiktsriktning eller part oskäligt gynnas eller missgynnas.

Ju bättre medierna uppfyller dessa två krav, desto större värde har medierna som beslutsunderlag för medborgarnas ställningstagande.

*Kapitlet bygger på delar från boken *Jordskredssegern - medierna och folkomröstningen om euron*, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet, 2004.

Partiskheten

Ja-sidan och nej-sidan kunde under euroomröstningen gynnas eller missgynnas i medierna på tre olika sätt.

För det första genom den uppmärksamhet de fick och genom det sätt på vilket de uppmärksammades. Undersökningsresultaten visar att ja-sidan som agerande och omtalad aktör exponerades betydligt oftare i medierna än nej-sidan. I nyhetsrapporteringen var ja-sidans uppmärksamhet ungefär dubbelt så stor som nej-sidans exponering – två tredjedelar för ja-sidan mot en tredjedel för nej-sidan.

Det mesta under folkomröstningskampanjens fyra sista veckor handlade alltså om ja-sidan – och i stor utsträckning om ja-sidans främste företrädare i medierna, Göran Persson. Men en stor del av den uppmärksamhet som ja-sidan fick var negativ. Ja-sidan utsattes i medierna i betydligt större utsträckning än nej-sidan för kritik. Sammantaget kom därför ja-sidan som agerande och omtalad aktör i medierna att få en klart mer ogynnsam uppmärksamhet än nej-sidan.

Den mindre gynnsamma uppmärksamheten för ja-sidan gällde för nästan samtliga undersökta nyhetsmedier och valprogram, men fick störst genomslag i televisionens nyhetsprogram. Det gällde särskilt i Aktuellt.

Det var egentligen enbart i de tre stockholmstidningarna Expressen, Dagens Nyheter och Aftonbladet som ja-sidan fick en mer gynnsam uppmärksamhet än nej-sidan.

För det *andra* kunde ja-sidan och nej-sidan gynnas eller missgynnas av den bild som medierna gav av själva sakfrågan. Resultaten visar att medierna under folkomröstningskampanjen gav en övervägande positiv bild av euron. I drygt 30 procent av mediernas bevakning sågs euron och EMU i ett positivt sammanhang, i ungefär 20 procent i ett negativt sammanhang och de återstående 50 procenten behandlade euron i ett neutralt sammanhang.

Den övervägande positiva bilden av euron fanns i nästan samtliga undersökta nyhetsmedier och valprogram. Mest positiv var den i de fyra storstadstidningarna Dagens Nyheter, Aftonbladet, Svenska Dagbladet och Expressen.

För det *tredje* kunde ja-sidan och nej-sidan gynnas eller missgynnas i medierna genom de frågor och sammanhang som de fick framträda i. Under euroomröstningens sista fyra veckor kom nej-sidan att framträda med en offensiv sakfrågeprofil, där man kunde argumentera utifrån en styrkeposition, medan ja-sidan kom att framträda med en defensiv sakfrågeprofil, där man fick argumentera utifrån en försvarsposition.

Euromotståndare fick oftare argumentera på hemmaplan (självbestämmande och makroekonomi) än på bortaplan (europeiskt samarbete och näringsliv). Och euroanhängare fick oftare argumentera på bortaplan (självbestämmande och makroekonomi) än på hemmaplan (samarbete och näringsliv). Och denna bild av ja-sidans och nej-sidans sakfrågeprofiler mötte medborgarna oavsett vilket nyhetsmedium eller vilket valprogram de tog del av.

De tre sätten som en aktör kan gynnas eller missgynnas på ger var för sig underlag för slutsatser om i vilken utsträckning medierna kan tänkas ha varit partiska. Slutsatserna om ett mediums eventuella partiskhet bör dock bygga på en samlad bedömning av de tre partiskhetsaspekterna.

I figur 11.1 presenteras det sammanvägda resultatet med utgångspunkt ifrån de tre olika sätt som en aktör kan gynnas eller missgynnas på. Ju högre upp ett nyhetsmedium eller ett valprogram förekommer på skalan, desto mer gynnsamt urval för ja-sidan. Och ju lägre ner ett nyhetsprogram eller ett valprogram förekommer på skalan, desto mer gynnsamt urval för nej-sidan.

Sammantaget gjordes det mest gynnsamma urvalet för ja-sidan i Expressen, medan det mest gynnsamma urvalet för nej-sidan gjordes i Uppdrag granskning. Skillnaden mellan nyhetsbevakningen i Expressen och de undersökande reportagen i SVT:s Uppdrag granskning är mycket stor. Men flertalet av nyhetsmedierna och de olika valprogrammen i televisionen är väl samlade på skalan.

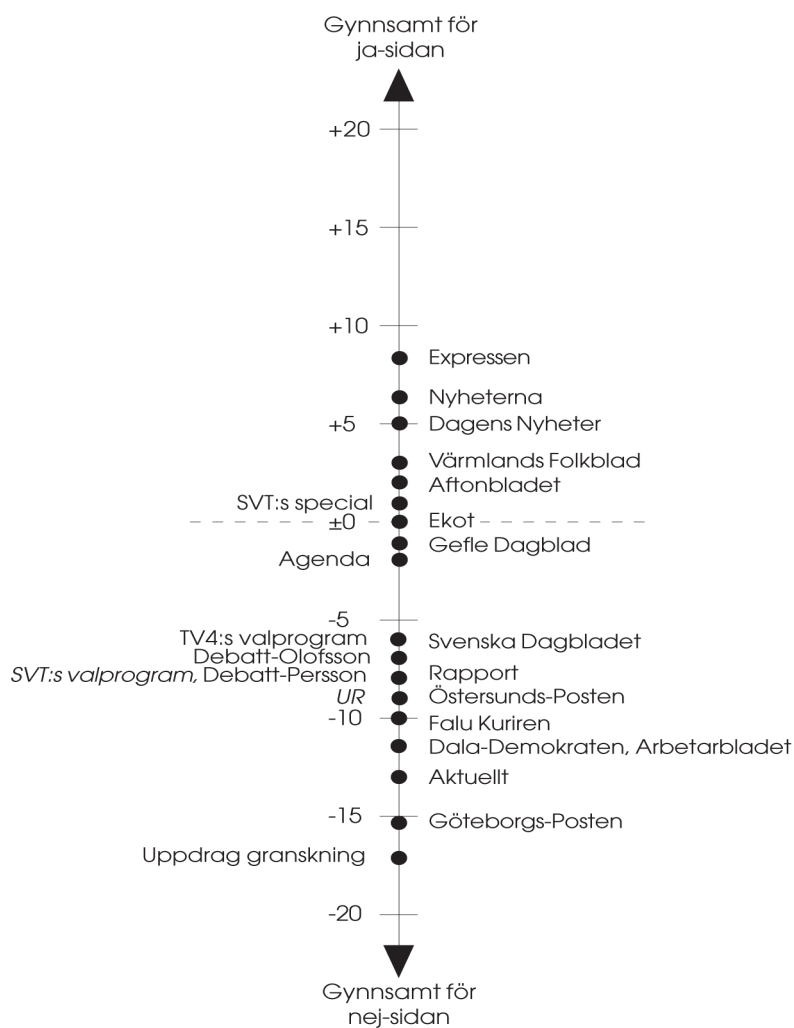
Till de nyhetsmedier som sammantaget gjorde det mest positiva urvalet för ja-sidan hörde (förutom Expressen) TV4:s Nyheterna och Dagens Nyheter. Men som framgår av figuren är övervikten för ja-sidan liten. Det är därför tveksamt om Dagens Nyheter och Nyheterna överhuvudtaget skall räknas som nyhetsmedier som gav ja-sidan en klart mer gynnsam behandling än nej-sidan.

En viktig slutsats blir därför att det var mycket få nyhetsmedier, och inga valprogram, som sammantaget kunde uppvisa ett urval som var mer gynnsamt för ja-sidan än för nej-sidan.

Till de nyhetsmedier som i större utsträckning än andra medier behandlade ja-sidan och nej-sidan på ett balanserat sätt hörde Ekot, Gefle Dagblad, Aftonbladet, Värmlands Folkblad och, på gränsen, Dagens Nyheter, Nyheterna och Svenska Dagbladet.

Till de nyhetsmedier som sammantaget gjorde det mest gynnsamma urvalet för nej-sidan hörde Göteborgs-Posten, Aktuellt och i viss mån Arbetarbladet och Dala Demokraten.

Figur 11.1 Behandlingen av ja-sidan och nej-sidan under euroomröstningen 2003 (sammanvägt index)

Kommentar: Det sammanvägda indexet utgör medelvärdet för tre olika index: Aktörsbehandlingsindexet (AB-index), sakfrågebehandlingsindexet (SB-index) och aktörssakfrågeindex (AS-index). För en närmare beskrivning se kapitel 8-12 i Asp (2004) *Jordskredssegern – medierna och folkomröstningen om euron*.

När det gäller televisionens valprogram fanns det inget program eller programserie där utbudet var mer gynnsamt för ja-sidan än för nej-sidan.

SVT:s Agenda och SVT:s specialprogram om EMU-valet hamnar i närheten av skalans nollpunkt och var därmed de mest balanserade valprogrammen.

Till de valprogram där utbudet var klart mera gynnsamt för nej-sidan hörde Uppdrag granskning och SVT:s ordinarie debattprogram. Det samlade utbudet i SVT:s valprogram kom därför att bli mer gynnsamt för nej-sidan än för ja-sidan. Det gällde även för Utbildningsradions (UR) valprogram och för det mycket begränsade valprogramutbudet i TV4.

Vid ett första påseende kan det synas märkligt att debattprogram i tv framstår som mer gynnsamma för den ena sidan, eftersom programmen i hög grad bygger på medverkan från de två parterna. I huvudsak beror det på att nej-sidan i televisionen i mycket högre grad fick framträda i hemmaplansfrågor medan ja-sidan fick agera utifrån en försvarsposition i bortaplansfrågor. Vid en samlad bedömning av de tre partiskhetsaspekterna ger detta ett försteg för nej-sidan, även om de som aktörer och när det gäller antalet framförda argument behandlades på ett likartat sätt.

Televisionens programutbud kom på så vis att ge en bild som var mer gynnsam för nej-sidan än för ja-sidan.

Den oskäligen partiskheten

Innebar detta att tv:s nyhetsprogram och tv:s valprogram därmed var partiska?

Innan ett svar kan ges på den frågan måste vi först skilja på frågan om medierna *faktiskt* har missgynnat någon part från den normativa frågan om medierna på ett *oskäligt* sätt har missgynnat någon part. Att en aktör *de facto* fått en gynnsam uppmärksamhet i nyhetsrapporteringen innebär inte med nödvändighet att den därmed oskäligt har gynnas. Ett medium kan mycket väl gynna eller missgynna en aktör eller part i sin nyhetsrapportering utan att bryta mot någon opartiskhetsnorm.

Var detta faktiska missgynnande av ja-sidan under EMU-omröstningen oskäligt? Ett sätt att närma sig ett svar på frågan är att analysera vad som ligger bakom att den ena eller andra sidan faktiskt gynnas eller missgynnas. En sådan analys visar att ja-sidans ogynnsamma uppmärksamhet i första hand berodde på två saker.

För det första fick ja-sidan framträda med en defensiv sakfrågeprofil, där man fick argumentera utifrån en försvarsposition. Det är detta förhållande som ligger bakom det något paradoxala förhållandet att i det närmaste helt balanserade utfrågnings/debattprogram som TV4:s valprogram Folkets frågor och debattprogrammen med Lennart Persson och Sverker Olofsson *de facto* var mer gynnsamma för nej-sidan än ja-sidan, eftersom de i klart större utsträckning kom att handla om nej-sidans favoritområden än ja-sidans.

Men var därmed detta faktiska missgynnande av ja-sidan i SVT:s och TV4:s utfrågnings- och debattprogram oskäligt? Svaret är ja om det var redaktionerna som självsvåldigt valde områden och styrde debatten i en viss riktning. Svaret är nej om programmen i stort avspeglade den debatt parterna själva valde att föra.

Mycket talar för att det senare svaret är riktigt. Det var ja-sidan som före och under folkomröstningskampanjen förde in debatten på nej-sidans hemmaplan; de konjunkturpolitiska frågorna och makroekonomin (bl a buffertfonder). Och ja-sidan lyckades inte att föra fram ett gemensamt och koncentrerat budskap i frågor de själva ville föra fram. I detta avseende var ja-sidans ogynnsamma sakfrågeprofil i medierna i betydande grad självförvållad.

Denna del av ja-sidans ogynnsamma uppmärksamhet kan därför knappast betraktas som oskälig, eftersom den i stora drag återspeglade den debatt som fördes i sakfrågan mellan de två parterna.

Den andra huvudförklaringen till ja-sidans ogynnsamma uppmärksamhet var den bild medierna gav av ja-sidan som aktör. Nej-sidans övertag var alltså inte i första hand ett resultat av att nej-sidan gynnades som aktör, utan ett resultat av att ja-sidan missgynnades som aktör.

Var då denna del av den faktiska partiskheten oskälig?

Svaret på denna fråga är mer komplicerat. Året före folkomröstningen var mycket av ja-sidans publicitet negativ, som i första hand ägnades åt socialdemokraternas interna förhållanden (munkavlar och buffertfonder) orsakad av egna tillkortakommanden och därför i stor utsträckning självförvållad.

Däremot kan det diskuteras om den fortsatta rapporteringen under själva folkomröstningskampanjen, som i stort sett gick i samma spår, var journalistiskt lika berättigad.

Det är uppenbart att om man tar del av mediernas rapportering året före folkomröstningen och mediernas bevakning av själva kampanjen att journalisterna (liksom väljarna) hade uppfattningen att ja-sidan var gynnad – att det handlade om kamp mellan David och Goliat. Från

professionella journalistiska utgångspunkter var därför uppläggningsen av bevakningen given. Det var ja-sidan som skulle granskas – inte nej-sidan.

Journalisterna och medierna tog därför som en följd av medielogikens lagar och tongivande yrkesideal på sig en *utjämnande roll* i folkomröstningen. De skulle rätta till den orättvisa som hade drabbat nej-sidan genom att ja-sidan hade bestämt (som de själva trodde) en lämplig tidpunkt för folkomröstningen, hur folkomröstningsfrågan skulle formuleras, att Persson hade satt munkavlar på euromotståndarna i regeringen, att ja-sidan bestämt hur de statliga kampanjpengarna skulle fördelas och hade, som det verkade av mediernas rapportering obegränsad tillgång till näringslivets pengar.

Resultatet blev att ja-sidan granskades och att nej-sidan i stor utsträckning framställdes som martyrer. Och nej-sidans dubbla martyrskap – att ja-sidan hade alla pengarna och att de tystades ned av ja-sidan – blev närmast till en följetong i mediernas bevakning av 2003 års folkomröstning.

Informationsvärdet

Ett första och grundläggande krav för ett rationellt beslutsfattande är tillgång på *beslutsrelevant information*.

2003 års folkomröstning gällde ett ställningstagande till om Sverige skulle ansluta sig till EMU:s tredje steg och införa euron som valuta. Den beslutsrelevanta informationen kan därför sägas omfatta allt det som talar för ett införande av euron som valuta och allt som talar emot.

Men det räcker inte enbart med att det förekommer beslutsrelevant information i medierna. Den måste också förekomma med en viss frekvens så att den inte försvinner i ovidkommande eller irrelevant information. Det måste också ställas ett krav på *informationstäthet*. Den relevanta informationen bör stå i ett rimligt förhållande till det totala flödet av information som läsarna, lyssnarna och tittarna får ta del av i nyhetsmedierna och i televisionens valprogram.

En hög informationstäthet kan dock åstadkommas genom att ett fåtal argument för ett visst ställningstagande upprepas. Därför måste kravet på täthet också kombineras med ett krav på *informationsbredd*. En maximal informationsbredd innebär att samtliga teoretiskt relevanta skäl eller argument för och emot ett visst ställningstagande föreligger.

Ytterligare ett krav kan ställas. Det gäller ett krav på *informationsdjup*. Det innebär att medierna också skall tillhandhålla sådan information som den enskilde individen behöver för att göra en egen bedöm-

ning av argumentens hållbarhet och styrka; exempelvis genom att få ta del av fakta och motiv olika argument grundar sig på. Hit hör också krav på att medierna sätter in den aktuella debatten eller händelsen i sitt sammanhang och utreder eventuella orsaker och konsekvenser av det ena eller andra ställningstagandet.

Kraven på beslutsrelevant information, informationstäthet, informationsbredd och informationsdjup skall inte ses som absoluta krav t ex att det gäller att nå en så informationstät text som möjligt. Den uppnådda informationstätheten kan komma i konflikt med andra krav, exempelvis textens tillgänglighet för en större publik. För televisionen, som oftast vänder sig till en stor och bred publik, är den här typen av målkonflikter av särskild relevans.

Mediernas informationstäthet, informationsbredd och informationsdjup är egenskaper som var för sig är av betydelse – och som också kan undersökas var för sig. Men för medborgarna är det kanske i första hand egenskaperna tillsammans – *mediernas informationsvärde* – som är det centrala. Det är detta sammanvägda resultat för de olika medierna som redovisas i figur 11.2. Ju högre upp ett medium förekommer på skalan, desto större informationsvärde har det.

Det största informationsvärdet uppvisar Dagens Nyheter och SVT:s samlade utbud av valprogram. Till denna grupp kan också Göteborgs-Posten räknas. Skillnaden gentemot andra undersökta medier är mycket stor.

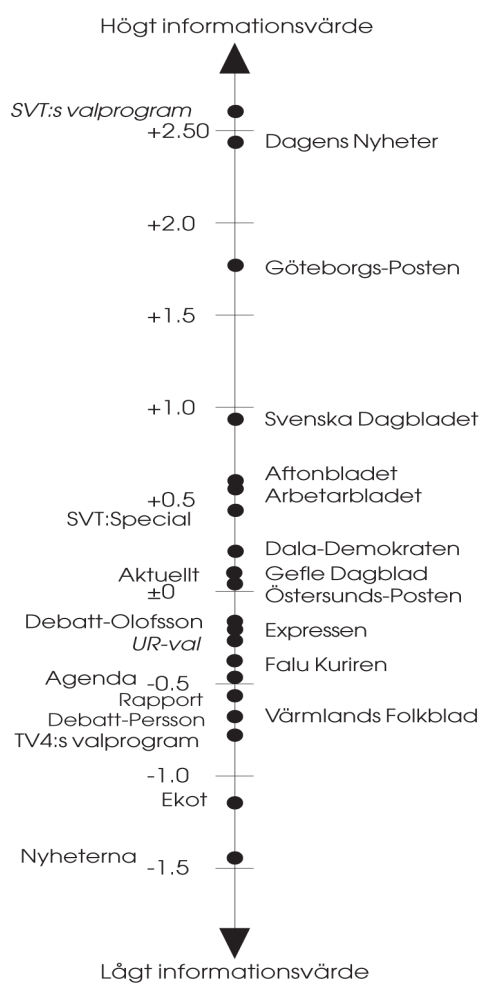
Dagens Nyheter's stora informationsvärde under EMU-omröstningen berodde framförallt på att tidningen i förhållande till de andra undersökta nyhetsmedierna och valprogrammen var bra i samtliga tre grenar – där fanns ett mycket stort antal beslutsrelevanta argument (täthet), argumenten täckte ett vitt spektrum av argument för och emot euron (bredd) och tidningen hade ett omfattande utbud av fördjupande bakgrundsmaterial (djup).

Efter de tre storstadsmorgontidningarna Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten och Svenska Dagbladet kom Aftonbladet. Avståndet till tabloidmorgontidningen Svenska Dagbladet är dock inte stort. Sett i ett informationsvärdesperspektiv liknade Aftonbladet under EMU-omröstningen därför mer Svenska Dagbladet än Expressen, som hamnar betydligt längre ned på skalan.

Samtliga sex undersökta landsortstidningar hade ett mindre informationsvärde än samtliga undersökta storstadstidningar (med undantag för Expressen). Men spridningen är förhållandevis stor mellan Arbetarbladet, som hade nästan samma informationsvärde som Aftonbladet,

och Värmlands Folkblad, som var den landsortstidning som hade minst informationsvärde.

Figur 11.2 Mediernas informationsvärde under EMU-omröstningen (standardiserat informationsvärdeindex)

Kommentar: Informationsvärdeindexet utgör medelvärdet för tre standardiserade variabler: antal argument (täthet), antal typargument (bredd), och bakgrundsmaterialets omfattning (djup). Se kapitel 8-12 i Asp (2004) *Jordskredssegern – medierna och folkomröstningen om euron*.

Bland nyhetsmedier med minst informationsvärde märks också Ekot i Sveriges Radio och Nyheterna i TV4.

Tillgången till en storstadstidning innebar sålunda avsevärt bättre möjligheter för medborgarna att skaffa sig information som kunde ligga till grund för ett ställningstagande i folkomröstningen än tillgången till andra nyhetsmedier. Men som framgår av resultatet hade det samlade utbudet av valprogram i SVT ett ännu större informationsvärde. Där- emot hade TV4:s mycket begränsade utbud av valprogram ett förhål- landevis litet informationsvärde.

Det stora informationsvärdet hos SVT:s valprogram var i första hand ett resultat av att det i de olika debatt- och utfrågningsprogrammen förekom en mycket stor mängd argument (täthet). Däremot hade SVT:s valprogram i förhållande till övriga undersökta medierna i absoluta tal ett litet inslag av fördjupningsmaterial (djup).

Ser vi till enskilda programgrupper var det framför allt de program som särskilt producerades för EMU-omröstningen som bidrog till SVT:s stora informationsvärde. Det gällde i första hand det dokumentärlik- nande bakgrundsprogrammet Myntets alla sidor, 24Direkts två direkt- sända debattprogram (på eftermiddagstid) och Rättegången.

Informativiteten

Att storstadspressen uppvisar ett högre informationsvärde än landsorts- pressen och etermediernas nyhetssändningar är kanske inte ett helt överraskande resultat, eftersom man på goda grunder kan anta att me- diernas värde som informationsunderlag starkt hänger samman med det utrymme som de olika medierna ägnade folkomröstningen. Det lägre informationsvärdet för nyhetsprogrammen i radio och tv skulle sålunda främst förklaras av att de har ett mindre nyhetsutrymme till sitt förfo- gande än dagstidningarna.

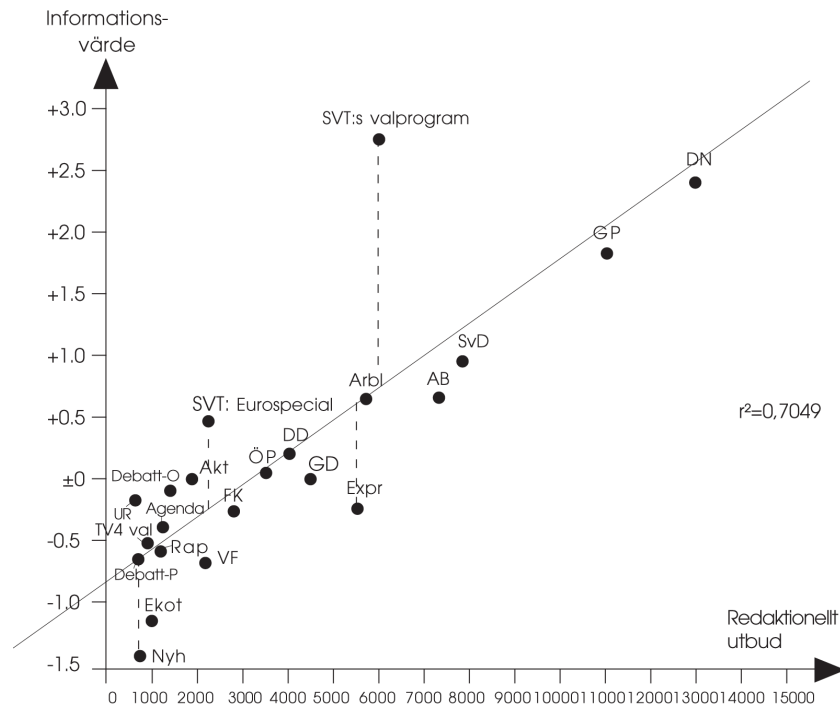
Det är därför också viktigt att analysera mediernas värde som infor- mationsunderlag för medborgarnas ställningstagande i förhållande till hur omfattande bevakningen var.

Det görs i figur 11.3 där informationsvärdet relateras till utbudet. Längs den vågräta axeln anges det redaktionella utrymme som vart och ett av medierna ägnade folkomröstningen och längs den lodräta axeln anges indexet för de olika mediernas informationsvärde. Göteborgs- Postens placering i figuren grundar sig exempelvis på ett nyhetsutbud under folkomröstningen på ca 11 000 spaltcentimeter (text exklusive rubrik och bilder) och ett informationsvärdesindex på 1.8.

Sambandet mellan mediernas informationsvärde och mediernas redaktionella utbud är mycket starkt. Mediernas informationsvärde tycks nästan uteslutande kunna förklaras av utbudets storlek ($r^2=0.70$). Ju mer textutrymme, ju mer programtid som ägnas folkomröstningen, desto större blir informationsvärdet. Andra faktorer tycks ha en mindre betydelse.

Figur 11.3 Mediernas informativitet under EMU-omröstningen

Kommentar: Figuren visar förhållandet mellan ett mediums/valprograms informationsvärde och informationsmängd. Linjen i figuren är den linje som bäst passar samtliga värden för de undersökta medierna. Ett medium/valprogram som ligger "över" linjen uppvisar ett större informationsvärde än vad som kan förväntas av mängden information, medan ett medium/valprogram som ligger "under" linjen uppvisar ett mindre informationsvärde än vad som kan förväntas av informationsmängden. Medier/program som ligger ovanför linjen kan alltså sägas vara mer informativa än de medier/program som ligger nedanför linjen.

När samband är starka (och förväntade) är det ”avvikarna” som blir av störst intresse. I figuren finns även en regressionslinje utritad – den linje som passar bäst till punkterna i figuren. Det innebär att de medier som ligger på linjen eller dess omedelbara närhet uppvisar ett informationsvärde som man kan förvänta sig utifrån storleken på det redaktionella utbudet. De medier som däremot ligger långt från linjen uppvisar ett informationsvärde som avviker från det förväntade värdet. De positiva avvikarna – de medier som ligger ovanför linjen – kan därför sägas uppvisa en hög informativitet och de medier som ligger under linjen en låg informativitet.

Ett mediums informativitet innebär således med andra ord ett slags effektivitetsmått där det mest informativa mediet är det medium där läsarna, lyssnarna och tittarna får ut mest information i förhållande till den tid man ägnar mediet. Eftersom mediekonsumenter nästan alltid tvingas göra ett urval av det utbud man möter i medierna är mediernas informativitet en mycket viktig aspekt av mediernas roll som informationsförmedlare.

SVT:s samlade utbud av valprogram uppvisade under EMU-omröstningen den högsta informativiteten, eftersom valprogramutbudet i positiv riktning avviker mest från regressionslinjen. Östersunds-Posten och Arbetarbladet hamnar exempelvis i stort sett mitt på linjen, vilket innebär att de båda tidningarna uppvisade ett informationsvärde som man kan förvänta sig med utgångspunkt från utbudets storlek. Expressen avviker mest från regressionslinjen i negativ riktning, vilket innebär att Expressen under EMU-omröstningen uppvisade den lägsta informativiteten.

SVT:s samlade utbud av valprogram uppvisade därmed inte enbart ett stort informationsvärde, utan också en mycket hög informativitet. I första hand var det dock renodlade debattprogram med representanter för ja-sidan och nej-sidan som bidrog till programutbudets informativitet. Det gällde exempelvis de två debatterna producerade av 24 Direkt, Agendas partiledardebatt och Rättegången.

Av nyhetsprogrammen i radio och tv hade TV4:s Nyheterna det minsta informationsvärdet. Och, som framgår av figuren, uppvisade Nyheterna också den lägsta informativiteten, dvs programmet uppnår inte ett informationsvärde som man kan förvänta sig av utbudets storlek. Nyheternas mindre informationsvärde förklaras alltså inte enbart av att Nyheterna hade det minsta nyhetsutbudet.

Aktuellt var under folkomröstningen på sätt och vis Nyheternas motsats. Aktuellt hade ett förhållandevis högt informationsvärde, men även

som framgår en högre informativitet än exempelvis Rapport. Även om vi alltså tar hänsyn till att Aktuellt ägnade ungefär 1.4 gånger större utrymme åt folkomröstningen än Rapport, hade Aktuellt ett högre informationsvärde än vad man kunde förvänta sig av utbudets storlek.

Samtliga undersökta tidningar (med undantag för Expressen) ligger mycket nära linjen. De undersökta dagstidningarna uppvisar med andra ord ungefär samma informativitet – oavsett om det handlar om Dagens Nyheter eller om Värmlands Folkblad. En läsare fick med andra ord under folkomröstningen ut lika mycket information i sakfrågan – om man ägnade de båda tidningarna lika mycket tid. Den inte oväsentliga skillnaden var att det fanns mångdubbelt mer att läsa i Dagens Nyheter.

Förklaringsfaktorer

Mediernas informationsvärde och mediernas informativitet belyser två olika aspekter av nyhetsmedierna som informationsförmedlare. I båda avseendena har vi kunnat notera betydande skillnader mellan olika medier. Hur skall då skillnaderna mer allmänt förklaras?

Skillnader i mediernas informationsvärde förklaras i första hand av mediernas redaktionella resurser eller rättare vilka resurser som medierna i tid och pengar är villiga att satsa på bevakningen. Viljan att satsa visas bland annat i storleken på det utbud som erbjuds läsarna, lyssnarna och tittarna. Utbudets omfattning avgör i sin tur mediernas informationsvärde.

Den stora skillnaden mellan SVT:s och TV4:s informationsvärde under folkomröstningen förklaras med andra ord i första hand av att SVT satsade – i sändningstid – ungefär fem gånger mer på sina valprogram än TV4.

På samma sätt kan den stora skillnaden mellan Dagens Nyheter och Svenska Dagbladets informationsvärde förklaras. Dagens Nyheter hade nästan dubbelt så stor täckning av folkomröstningen som Svenska Dagbladet.

Något tillspetsat kan vi därför säga att enskilda redaktioner och enskilda journalister har mindre betydelse för mediernas informationsvärde än de satsningar det medieföretag gör som journalisten arbetar inom.

Men det finns inte ett perfekt samband mellan mediernas redaktionella satsningar i tid och resurser och deras informationsvärde. Det finns som vi har sett avvikelser – både i positiv riktning och i negativ riktning.

Hur skall då denna skillnad i mediernas informativitet förklaras? Två huvudtyper av faktorer kan urskiljas.

Den första typen är sådana faktorer som kan hänföras till egenskaper hos redaktionen, exempelvis redaktionens kompetens och ambitioner. Den andra typen är sådana faktorer som kan hänföras till egenskaper hos det medium eller den programform det handlar om, exempelvis vilket uppdrag mediet har, till vilken publik mediet eller programmet främst vänder sig och mediets tekniska förutsättningar eller format.

Det allra mesta av variationen i informativitet förklaras troligen av medieegenskaper. Det styrks av att skillnaden mellan olika medietyper är relativt stor, medan skillnader inom olika mediegrupper är förhållandevis begränsad. Skillnaden mellan Rapports och Aktuells informativitet under EMU-omröstningen förklaras alltså främst av att de båda nyhetsprogrammen har något olika journalistiska uppdrag, inte av att medarbetarna skiljer sig åt vad gäller ambitioner eller kompetens.

Även skillnaden i informativitet mellan SVT:s Rapport och TV4:s Nyheterna kan sannolikt i första hand förklaras av medieegenskaper. Men i detta fall handlar det inte om att Rapport och Nyheterna skiljer sig åt vad gäller uppdrag, uppläggning eller format, utan här betyder programföretagens olika grundförutsättningar en viktig roll. Till skillnad från Rapport arbetar Nyheterna under kommersiella villkor, vilket av resultatet att döma tycks ha stor betydelse för tv-nyhetsprogrammets informativitet.

Däremot kan skillnaden i informativitet mellan Aftonbladet och Expressen svårligen förklaras av medieegenskaper, eftersom de i huvudsak arbetar med samma tekniska förutsättningar, i huvudsak vänder sig till samma publik och arbetar med ett likartat journalistiskt uppdrag.

I detta fall är det därför troligt att skillnaden i informativitet under EMU-omröstningen förklarades av redaktionella faktorer, som journalistiska ambitioner och journalistisk kompetens.

Beslutsvärdet

Informationsvärdet och opartiskheten belyser två olika aspekter av medierna som beslutsunderlag för väljarnas självständiga och rationella ställningstagande. Ju bättre informationsvärde medierna har i sakfrågan och ju bättre de uppfyller kravet på opartiskhet, desto större värde har medierna som beslutsunderlag för medborgarnas ställningstaganden i politiska frågor.

Mediernas olika värde som beslutsunderlag för medborgarna kan följaktligen ge upphov till fyra olika typer av medier: opartiska medier med stort informationsvärde (typ I), opartiska medier med litet informationsvärde (typ II), partiska medier med högt informationsvärde (typ

III) och partiska medier med litet informationsvärde (typ IV).

Hur kan då, avslutningsvis, de undersökta medierna etiketteras?

Först måste vi konstatera att beteckningen är beroende av om vi avser faktisk partiskhet eller oskäligen partiskhet och om vi avser mediernas absoluta informationsvärde eller deras informativitet. Utgår vi exempelvis från att vi med partiska medier avser ett oskäligen gynnande eller missgynnande kan nästan alla undersökta medier under EMU-omröstningen i huvudsak betraktas som opartiska i sin nyhetsbevakning.

Men ser vi till resultatet i stort är det uppenbart att det finns klara skillnader mellan olika medier. Det samlade utbudet av nyhetsprogram och valprogram i SVT uppfyllde i sin helhet kraven som informationsförmedlare och opinionsförmedlare (typ I-medium). Däremot uppfyllde knappast TV4 genom sitt mycket begränsade utbud samma krav.

Figur 11.4 Mediernas värde som beslutsunderlag för väljarens ställningstagande i politiska frågor – mediernas informationsvärde och opartiskhet

		<i>Uppfyller kraven som informationsförmedlare:</i>	
		Stort informationsvärde	litet informationsvärde
<i>Uppfyller kraven som opinionsförmedlare:</i>	Opartisk information	I	II
	Partisk information	III	IV

De båda storstadsmorgontidningarna Dagens Nyheter och Göteborgs-Posten uppvisade ett stort informationsvärde (typ I och III). Dagens Nyheter gav dock ja-sidan en något mer gynnsam uppmärksamhet än nej-sidan och Göteborgs-Posten en betydligt mer gynnsam uppmärksamhet för nej-sidan än ja-sidan. Om denna partiskhet är tillräcklig för att de båda tidningarna skall klassificeras som typ III-medier, i stället för typ I-medier kan diskuteras.

Det är dock klart att DN och GP i EMU-omröstningen inte var lika typiska typ III-medier som tidningen Arbetet (s) och Skånska Dagbladet (c) var under kärnkraftsomröstningen 1980. Då hade båda dessa tidningar ett högt informationsvärde i sakfrågan, men var – åt var sitt håll – starkt partiska i sin nyhetsbevakning.

Radions nyhetsprogram Ekot kan under EMU-omröstningen sägas ha varit ett typiskt typ II-medium – opartiskt, men med ett lågt informationsvärde.

Det är få av de undersökta medierna som kan klassificeras som ett typ IV-medium, möjligen med undantag för Expressen vars rapportering var partisk i förmån till ja-sidan och informativiteten var låg.

Från mer allmänna utgångspunkter torde det dock stå klart att de svenska medierna under 2003 års folkomröstning i betydande utsträckning uppfyllde de krav som från normativa utgångspunkter kan ställas på dem som informationsförmedlare och opinionsförmedlare.

Medborgarna hade stora möjligheter att genom medierna skaffa sig ett bra informationsunderlag i själva sakfrågan – den var tät, den var bred och den hade ett visst djup.

Och även om mediernas utjämnande journalistik ”i rättvisans namn” kom att resultera i en ogynnsam uppmärksamhet för ja-sidan, var den faktiska partiskhet som förekom i medierna i betydande utsträckning självförvållad – ett resultat av ja-sidans egna tillkortakommanden.

Kapitel 12

Mediebilder av argumenten

Bengt Johansson

”**F**inland vill ju vara med”; ”EMU hotar den svenska självständigheten”. Argumenten som förespråkade ett ja eller nej i EMU-frågan haglade tätt under de sista kampanjveckorna. Och argument är viktiga, det bör vara goda argument som avgör ställningstagande i demokratiska val. Nu är givetvis inte argumenten det enda som är viktigt eller ens det som faktiskt avgör vilket beslut väljarna tar på valdagen. Men ur ett valdemokratiskt perspektiv är det trots allt centralt att medborgarna får möjlighet att ta ställning till argumenten för eller emot ett förslag (Asp 1988; Strömbäck 2004).

En sak är vilka argument man som väljare kunde ta del av. En annan är vem som hade makten över den argumentbild som framkom i medierna under kampanjen. Var det företrädarna själva som bestämde bilden, eller fanns det skäl att tro att journalisterna hade stort inflytande över vilka argument som uppmärksammades? Detta kapitel analyserar därför vilka argument som kom fram i mediernas rapportering under EMU-kampanjen. Huvudfrågan är vem som hade makten över den argumentbild som framkom i massmedierna – företrädare för de olika linjerna eller journalisterna? Kapitlet bygger på innehållsstudier som gjordes av EMU-kampanjen inom ramen för projektet *Medierna och EMU-omröstningen*¹.

---

¹ Projektet leds av professor Kent Asp vid Institutionen för Journalistik och Masskommunikation, Göteborgs universitet. För mer detaljer kring projektet, se Asp i denna volym samt Asp 2004. Nyhetsprogram etermedier: Rapport 19.30, Aktuellt 21.00, A-Aktuellt, Ekot 17.45, Ekonomi-Ekot 18.05 samt Nyheterna (22.00). Storstadsmorgonpress: DN, SvD, GP. Landsortsmorgonpress: Arbetarbladet, Dala Demokraten, Falu Kuriren, Gefle Dagblad, Värmlands

Vem som har makten över mediebilden är en komplex fråga och har inte ett entydigt svar. När det handlar om nyheter och samhällsprogram är det i någon mening alltid redaktionerna som i slutändan beslutar om en artikel eller inslag ska publiceras. Men det finns olika grader av inflytande och inflytande över olika saker. En grundläggande skillnad är om det handlar om mediernas urvalsmakt respektive redigeringsmakt (Asp 1988; Johansson 1998; Strömbäck 2004). *Urvalsmakten* är i detta sammanhang vilka argument som får utrymme, medan *redigeringsmakten* handlar om hur dessa argument sedan presenteras i medierna.

Men mediebilden av en valkampanj är inte bara nyheter. Under en valrörelse sänds i TV och radio både utfrågningar och debatter och det är rimligt att anta att representanter för ja- och nej-sidan hade större möjligheter att styra över argumentbilden i sådana program jämfört med vanliga nyhetssändningar. Man bestämde oftare själva vilka argument som togs upp och man debatterade ofta direkt med sina motståndare.

Medieinnehållet under politiska valkampanjer kan därför delas in i material som i mer eller mindre utsträckning är aktörsstyrt och mediestyrt. Debattprogram och utfrågningar i TV är mer aktörsstyrda, medan nyheter är mer mediestyrda. Men det finns ett spelutrymme i nyhetsprocessen där aktörer utanför medierna ordnar presskonferenser, tar kontakter med journalister direkt eller med andra aktiviteter försöker fånga mediernas intresse. Även om makten i slutändan ligger hos redaktionen kan aktörerna påverka nyhetsurvalet genom att anpassa sig till mediernas sätt att tänka (Gans 1979; Asp 1990; Allern 2001).

Det material som kan ses som allra mest mediestyrt är reportage av olika slag. De som förekommer i vanliga nyhetssändningar hör givetvis hit, men framförallt specialprogram av olika slag, såsom exempelvis Uppdrag Granskning's program om hur ekonomin såg ut i Finland,

---

Folkblad, Östersunds-Posten. Kvällspress: Aftonbladet, Expressen. TV:s specialprogram: Agenda: Partiledardebatt EMU, EMU-valet: så blev det i Finland, Eurokvalet 1, UR. EMU- mer än pengar, Uppdrag granskning: EMU - hur är ekonomin i Finland., EMU-valet: Om framtiden, EMU-valet: Debatt 1, EMU-valet: Debatt 2, Eurokvalet, UR: Tro och tilltro, Agenda: Staten och kapitalet, EMU-valet: Myntets alla sidor, Dokumentär, EMU-valet: Schyman – Sahlin, EMU-valet: Dina frågor, EMU-valet: Debatt, fler eller färre jobb med euron?, Eurokvalet 2, EMU-valet: Rättegången, EMU-valet: Slutdebatten partiledarna, EMU-valet: Folkets frågor.

Danmark och Norge². Här har aktörerna i princip inget inflytande över mediebilderna. Både urval och redigering bestäms helt och hållet av redaktionen.

Mediernas argumentbilder

Vilka argument väljarna fick då möta via medierna under EMU-kampanjen? I tabell 12.1 visas hur fördelningen av argument ser ut i olika medietyper. Argumenten är indelade i tolv kategorier som är sammanslagna av ett stort antal underkategorier.

Tabell 12.1 Argumentbilden i massmedierna under de fyra sista kampanjveckorna inför folkomröstningen om EMU 2003 (procent)

	Nyheter dagspress				TV:s special-program		Argument		
	Storstads- morgon- press	Kvälls- press	Lands- orts- press	Nyheter eter- medier	Medie- styrt	Aktörs- styrt	Samtliga	JA	NEJ
Demokrati/ inflytande	15	16	15	11	19	23	16	12	23
Nationell identitet/ kultur	0	1	1	0	1	0	1	0	1
Fred/ samarbete	8	9	8	5	8	8	8	10	5
Näringsliv/ handel	10	5	10	14	7	10	9	13	5
Samhällsekonomi/ arbetsmarknad	25	15	23	23	21	22	22	22	24
Privatekonomi	7	9	7	6	5	2	6	6	6
Social välfärd/trygghet	3	3	3	1	2	4	3	3	2
Jämställdhet	2	1	1	0	1	5	1	1	2
Vinster/kostnader med övergången	7	12	7	10	7	3	7	8	6
Allmänideologi	3	5	3	3	5	8	4	4	4
Allmänna argument	18	20	19	24	23	14	19	19	19
Enbart ställningstagande	2	4	3	3	3	2	3	2	3
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal artiklar/inslag	1574	635	2274	622	953	648	6706	3965	2741

Kommentar: Vad som räknats som mediestyrt respektive aktörsstyrt i SVT:s special-program utgår ifrån kategoriseringar av innehållet. Vad som räknats som aktörsstyrt är programinnehåll av typen intervjuer eller debatter mellan företrädare för ja- och nejsidan. Övrigt material har setts som i huvudsak mediestyrt.

En första slutsats som kan dras är att skillnaderna mellan argumentbilder i olika medier är relativt små. Argument som handlar om sam-

² I programmet ägnades också stort utrymme åt att kritiskt granska förutsättningarna för den svenska folkomröstningen.

hällsekonomi/arbetsmarknad ligger högt upp i alla mediegrupper. I genomsnitt handlade drygt vart femte inslag eller artikel i huvudsak om samhällsekonomi/arbetsmarknad. Kvällspressen är det medium som minst prioriterar denna typ av argument, där det hamnar på tredje plats.

Därefter kommer olika typer av allmänna argument. Vad som innefattas i allmänna argument skiljer sig dock mellan olika medier. I specialprogrammen i TV var det framförallt argument som tog upp åsikter om euron i andra länder i Europa. I andra medier var mer oprecisa argument om Europrojektets fördelar och nackdelar vanligare.

Argument om demokrati och inflytande var också vanligt förekommande, i synnerhet i TV:s specialprogram, och då särskilt när ja- och nejföreträdare frågades ut eller debatterade (23 procent). I TV:s och radions nyhetsprogram släpptes inte den typen av argument fram lika ofta. I genomsnitt låg andelen demokratiargument på elva procent i etermedienyheter. Men skillnaderna mellan olika nyhetsprogram var stora. I Rapport låg demokratiargumentandelen på samma nivå som i pressen (15 procent), medan motsvarande siffra för ekonominyheter och Ekot var drygt fem procent.

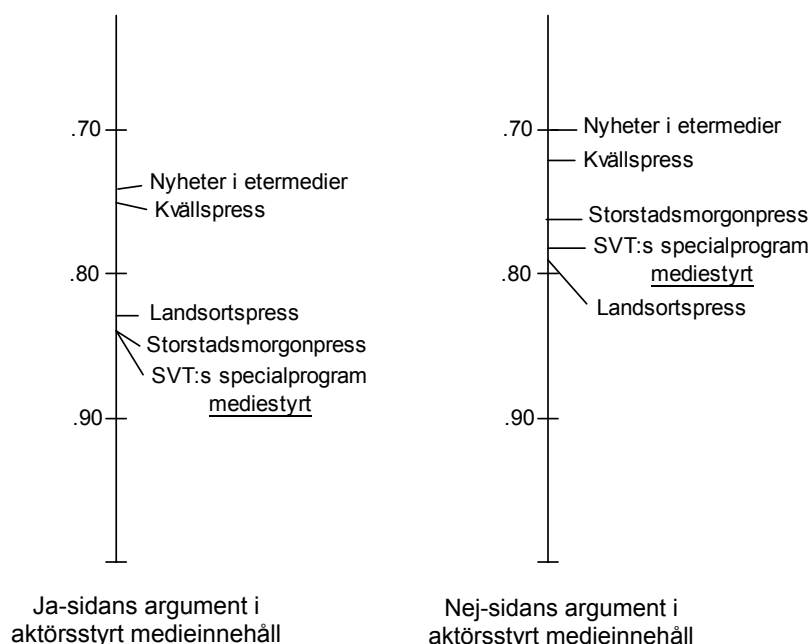
Därefter följer argument som kan kopplas till näringsliv/handel, fred/samarbete samt vinster/kostnader i samband med övergången till euron. Även här finns det tydliga medieskillnader. I morgonpress och etermedier fanns det mer näringslivs- och handelsargument. För etermedierna har A-ekonomi och Ekonomi-Ekot inte helt otippat störst andel argument av denna typ (36 respektive 20 procent). Men det förekom oftare argument av detta slag i både Rapport och Nyheterna, jämfört med morgonpressen. En annan medieskillnad var att nyheter i etermedier och kvällspress oftare släppte fram argument som hade att göra med vinster och kostnader i samband med euroövergången.

Hur lik är då argumentbilden i medier där aktörerna själva hade störst inflytande över argumentbilden, jämfört med medietyper där journalisternas inflytande kan antas vara större? Resultaten visar att det på en övergripande nivå finns en stor likhet mellan argumentbilden i TV:s specialprogram och andra nyhetsmedier, även om man inte prioriterade argumenten på exakt samma sätt. Vissa avvikelser är också värda att uppmärksamma. När aktörerna själva fick bestämma i specialprogrammen pratade de mer om demokrati/inflytande och jämställdhet än vad som framkom i nyhetsmedierna. Man var inte heller lika pigg som nyhetsmedierna på att föra fram argument som rörde vinster och

kostnader i samband med införandet av euron, privatekonomiska argument eller mer allmänna argument.

Men även om i stort sett samma argumenttyper uppmärksammades i aktörsstyrt medieinnehåll som i mer mediestyrt, är frågan om det gäller både för ja- och nejargument. Var det kanske någon sida som lyckades bättre än den andra att få fram sina argumentprioriteringar i nyhetsmedierna?

Figur 12.1 Överensstämmelse mellan JA- och Nej-sidans argumentbilder i massmedierna under de fyra sista kampanjveckorna inför folkomröstningen om EMU 2003 (ÖK)

Kommentar: ÖK bygger på att två procentfördelningar jämförs med varandra och anger grad av likhet eller överensstämmelse mellan de två procentfördelningarna. Om en fördelning 25%, 25% och 50% jämförs med fördelningen 20%, 25% och 55% blir den summerade procentdifferensen 10. Överensstämmelsekoefficienten blir i detta fall 0.95 $(1-0.10/2)$. Ju högre koefficient, desto större likhet mellan JA/NEJ-sidans argument och de JA-/NEJ-argument som framkom i olika medier.

För att få en bättre överblick av avvikelserna mellan aktörsstyrt och mediestyrt medieinnehåll jämförs i figur 12.1 likheten mellan nyhetsprogrammets argumentbilder och de delar av SVT:s specialprogram som bedömts som aktörsstyrt, dvs. debattprogram och de längre utfrågningarna. Likheten mellan olika mediegruppers argumentbilder bygger på en överensstämmelsekoefficient (ÖK). Måttet mäter hur lika två procentfördelningar är och kan variera mellan 0 och 1. Ju närmare måttet hamnar 1 desto mer lika är procentfördelningarna. I figuren ska resultaten tolkas så att ju högre värde ÖK får desto mer lik är mediets argumentbild aktörsstyrt medieinnehåll och omvänt, ju lägre ÖK desto mer mediestyrd är argumentbilden.

Resultaten visar att nyhetsmediernas argumentbilder avviker från linjeföreträdarnas på i stort sett samma sätt för både ja- och nej-sidan. Etermedier och kvällspress avviker mest, medan morgonpressen och mediestyrd specialprogram avviker minst. ÖK är dock generellt något högre för ja-sidan jämfört med nej-sidan, vilket visar att det fanns en svag tendens att ja-sidans argumentbild i något högre utsträckning fick mediegenomslag jämfört med nej-sidans. Men denna skillnad är dock inte särskilt stor.

Företrädarna för de olika linjerna och journalisterna gjorde därmed inte identiska prioriteringar av argumenten i debatten. Oavsett om det handlar om argument för eller emot euron skiljer sig de aktörsstyrda argumentbilderna något jämfört med nyhetsmaterial. När företrädarna för de olika alternativen fick lyfta fram vad de själva ville blev argumentbilden inte densamma som när journalisternas inflytande var större. Slutsatsen stärks också av det faktum att delar av specialprogrammen som karakteriserats som mediestyrt, mer liknar andra nyhetsprogram i etermedier och morgonpress än debatter och intervjuer med företrädare för ja- och nejsidan (Ja, ÖK= .84, Nej, ÖK=.78).

Mest mediestyrd är argumentbilden i kvällspressen (Ja, ÖK= .75, Nej, ÖK=.72) och etermedier (Ja, ÖK= .74, Nej, ÖK=.70), där allmänna argument och vinster/kostnader i samband med införandet av euron ofta var i fokus. Kvällspressens fokusering på allmänna argument, som ibland var lite mer slagordsmässiga, och en starkare fokusering på vinster och kostnader med euroinförandet kan dels ses som uttryck för en självständigare journalistik, men också ett sätt att medielogiskt anpassa sig till vad publiken kan tänkas intressera sig för. Nyheter där argument tas upp om hur det gått i länder som infört euron eller vad som konkret händer vid övergången till en ny valuta är konkret och lättfattligt och lämpar sig därmed både för etermediejournalistik och i kvällstidnings-

nyheter. De passar dessutom in i ideal om aktiv och undersökande journalistik, som är mer utpräglat bland journalister inom dessa medier (JMG-Granskaren 2000).

När det gäller etermedierna visar resultaten, när de analyseras i detalj, att det också finns skillnader mellan olika nyhetsredaktioner, vilket gör att argumentbilden för vissa av dem kan ses som mer mediestyrd än andra. Nyheterna i TV4, Ekot och även Aktuellt har en argumentbild som är mer mediestyrd än Rapport. De olika nyhetsprogrammen avviker dock på lite olika sätt. Ekot hade en stor mängd argument kopplade till samhällsekonomi och arbetsmarknad och endast fem procent demokrati- och inflytandeargument. Nyheterna hade över 35 procent allmänna argument och i Aktuellt uppmärksammades vinster och kostnader i samband med övergången till euron mer än i många andra nyhetsprogram.

Skillnaden mellan Rapport och Aktuellt kan också vara värd att uppmärksamma, inte minst med tanke på att programmen ingår i samma nyhetsredaktion. Att de uppvisar olika argumentbilder beror på programmens olika karaktär. Rapport följde mer den dagsaktuella utvecklingen av kampanjerna med utspel och reaktioner, medan Aktuellt innehöll mer reportage som inte lika tydligt var knutna till aktörernas kampanjutspel (jfr Jönsson 2004).

Storstadsmorgonpressens (Ja, ÖK=.84; Nej, ÖK=.76) och landsortspressens (Ja, ÖK=.83; Nej, ÖK=.79) argumentbilder uppvisar störst likhet med linjeaktörernas argumentprioriteringar, vilket också ligger i linje med andra analyser av hur mediernas dagordningar överensstämmer med politiska aktörers prioriteringar. Morgonpressens nyhetsvärdering av viktiga politiska frågor under valrörelser liknar oftare politikernas egna prioriteringar än andra mediers (Asp 2003).

Mediestyrda eller aktörsstyrda argument?

I vilken utsträckning var mediebilderna beroende på företrädarna för de ja- och nejsidans vilja att föra fram olika argument och i vilken utsträckning påverkade journalisterna argumentbilden?

På ett övergripande plan finns det inget i medieanalyserna som tyder på att företrädarna för ja- och nejsidan inte fick fram de argument de ville i medierna. Även om det fanns skillnader mellan olika medietyper är ändå likheterna större än olikheterna. De argument som fördes fram i debattprogram och längre utfrågningar liknade i stort de som framkom i nyhetsmedierna. Nu kan man alltid diskutera hur stort inflytande kampanjföreträdarna hade i dessa program, inte minst eftersom pro-

grammens teman bestämdes av medierna, och inte av förelrädarna själva. Men eftersom likheterna är så stora mellan argumentbilderna, vare sig det gäller debatter eller utfrågningar och mer traditionell nyhetsförmedling tyder det ändå på att journalisterna gjorde samma bedömning av vilka argument som var centrala i debatten som linjeförelrädarna. Argumentbilderna i medierna var på det stora hela därmed en avspiegling av debatten mellan de olika linjeförelrädarna. På frågan om vem som hade makten över argumentbilderna i medierna under EMU-kampanjen, blir därmed svaret att linjeförelrädarna hade störst inflytande över den mediebild som mötte väljarna.

De mer detaljerade analyserna visade dock att det fanns avvikelser mellan debattprogrammen och nyhetsjournalistiken i vilka argument som fördes fram. Det visar att vissa medier ändå stod självständigare från kampanjeförelrädarnas prioriteringar än andra. Men det är viktigt att poängtera att mediernas argumentbilder avviker på i stort sett samma sätt för både ja- och nejsidan. Kvällspress och etermedierna – som är de medier vars urval av argument skiljer sig mest från linjeförelrädarnas – avviker i stort sett på samma sätt från både från ja- och nejsidans argumentprofiler. En slutsats är därmed att när medierna inte förde fram de argument som linjeförelrädarna prioriterade, ”drabbades” båda sidorna lika mycket.

Frågan är då varför det ser ut på detta sätt? En trolig förklaring är att mediernas medvetenhet om sin roll som informationsförmedlare avspeglar sig i resultaten. Folkomröstningar är som politiskt instrument tydliga i att medborgarna ska ta ställning för eller emot ett konkret förslag. Därför är medierna sannolikt redan före kampanjen medvetna om att de olika linjernas argument bör lyftas fram i nyheterna (Esaiasson & Håkansson 2003; Strömbäck 2000). De medier som avviker – kvällspress och etermedier – gör det i enlighet med de krav som mediet ställer på dem, framförallt ifråga om publikanpassning och medieberättande. Men de avviker ändå inte i sådan utsträckning att man kan tolka det som att de själva styrde argumentbilderna under EMU-kampanjen.

Hur ska man värdera mediernas argumentbilder under EMU-kampanjen? Givetvis beror det på vilka demokratiteoretiska synsätt man har på medier och journalistik. För den som menar att medierna bör vara en kritisk granskare och därför i första hand ska uppmärksamma argument politikerna själva inte vill ta upp, kan knappast mediernas EMU-bevakning få godkänt betyg. Om man däremot förespråkar ett speglingsideal och menar att medierna främst ska presentera de argument som förelrädarna själva väljer att föra fram, måste mediernas

bevakning av EMU-kampanjen få ett G, kanske till och med snudd på VG.

Referenser

- Allern, Sigurd (2001). *Når kildene byr opp til dans : søkelys på PR-byråene og journalistikken*. Oslo: Pax
- Asp, Kent (1988). Politisk journalistik. I Carlsson, Ulla (red). *Forskning om journalistik*. Göteborg: Nordicom
- Asp, Kent (2003). *Medieval 2002. Partiskheten och valutgången. En studie av valrörelsens medialisering*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation
- Asp, Kent (2004). *Jordskredssegern - medierna och folkomröstningen om euron*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation
- Esaiasson, Peter & Håkansson, Nicklas (2003). *Besked ikväll! Valprogrammen i svensk radio och TV*. Stockholm: Stiftelsen etermedierna i Sverige
- Gans, Herbert (1980). *Deciding What's News. A study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time*. New York: Vintage Books
- JMG Granskaren (2001). *Journalist 2000*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation
- Johansson, Bengt (1998). *Nyheter mitt ibland oss. Kommunala nyheter, personlig erfarenhet och lokal opinionsbildning*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation
- Jönsson, Anna Maria (2004). *Samma nyheter eller likadana*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation
- Strömbäck, Jesper (2004). *Den medialiserade demokratin. Om journalistikens ideal, verklighet och makt*. Stockholm: SNS-Förlag
- Strömbäck, Jesper /red./ (2000). *Public journalism på svenska*. Sundsvall: Demokratiinstitutet

Kapitel 13

Den omöjliga förlusten

Jesper Strömbäck

När partiledarna enades om ett datum för folkomröstningen om Neuron pekade opinionsmätningarna mot att det skulle bli en jämn kamp. I en Sifo-undersökning som publicerades den 6 december 2002 fick nej-sidan 42 procent mot ja-sidans 36 procent, medan ja-sidan i en undersökning av Statistiska Centralbyrån den 13 december fick 40 procent mot nej-sidans 35 procent. Knappt två månader senare var situationen likartad. Den 31 januari 2003 publicerades två opinionsmätningar utförda av Skop respektive Sifo. I Sifo-mätningen fick ja-sidan 37 procent mot nej-sidans 44 procent, medan ja-sidan i Skop-mätningen fick 47 procent mot nej-sidans 45 procent.¹

Opinionsläget var med andra ord oklart. Samtidigt stod stora delar av det politiska och det ekonomiska etablissemanget på ja-sidan. Förutom centerpartiet, vänsterpartiet och miljöpartiet var samtliga riksdagspartier för ett införande av euron i Sverige, och medan LO valde att försöka stå neutralt tog Svenskt Näringsliv ställning för ett införande av euron. Ja-sidan hade också vunnit kampen om vilken fråga som skulle stå på valsedeln, vilket fick nej-partierna att reservera sig. De var rädda att den valda frågan – “Anser du att Sverige ska införa euron som valuta?” – skulle gynna ja-sidan. Lite plåster på såren fick dock nej-kampanjen vid fördelningen av statliga kampanjmedel, där nej-kampanjen fick 48 miljoner medan ja-kampanjen fick 42 miljoner. Samtidigt gynnades ja-sidan av att de 30 miljoner som gavs till riksdagspartierna fördelades proportionerligt. Ja-sidan gynnades även av stödet från Svenskt Näringsliv, som satsade 500 miljoner kronor i rena pengar på ett ja i folk-

---

1 www.temo.se

omröstningen. Därutöver satsade de uppskattningsvis 300 miljoner i egna arbetsinsatser.²

Trots att opinionsläget i januari 2003 var jämnt, var ja-kampanjen med andra ord bättre rustad finansiellt inför den förestående kampen om människors röster. Den var med all sannolikhet bättre rustad även i termer av professionell kampanjkompetens. Även om det inte finns någon undersökning av hur svenska informatörer och PR-konsulter stod i frågan om svenskt införande av euron, ter det sig som en rimlig gissning att de flesta stod på ja-sidan.

Ändå misslyckades ja-sidan under de knappt nio månader som förflöt mellan slutet av januari och valdagen med att övertyga en majoritet av svenskarna att rösta ja till euron. Frågan är varför.

Syftet med det här kapitlet är att analysera hur ja- respektive nej-sidan genomförde sina kampanjer. Analysen utgår från den utomstående observatörens perspektiv, vilket innebär att den bygger på kampanjstrategiernas och kampanjinsatsernas offentliga avtryck. Som grund för analysen kommer jag att använda mig av teorierna kring de politiska kampanjernas professionalisering respektive politikens marknadsorientering.

Strategisk politisk kommunikation – en första internationell utblick

Under det senaste decenniet har det vuxit fram en omfattande internationell litteratur på temat *professionell* och *strategisk* politisk kommunikation (Newman 1994; Newman red. 1999; Powell & Cowart 2003; Johnson 2001; Lees-Marshment 2001; Thurber & Nelson red. 2000; Ornstein & Mann red. 2000). Oftast utgår litteraturen från amerikanska förhållanden, eftersom USA är det land i vilket *professionaliseringen* av politiska kampanjer är mest utvecklad. De bakomliggande orsakerna till det är flera och allt för komplexa för att utveckla här. Några centrala faktorer är det svaga partiväsendet, den rörliga väljarkåren, personcentreringen, den medierade kommunikationens och, inte minst, TV-reklamens betydelse.

Utvecklingen kan sättas i relation till teorin att politiska kandidater och ledare alltid är verksamma på åtminstone fyra arenor. För att uppnå det grundläggande strategiska målet – som antas vara att de politiska beslut som fattas ska ligga så nära den egna politiken och ideologin som möjligt – finns det vissa strategiska mål förknippade med var och en av

---

² Dagens Industri 20031213.

de fyra arenorna (jfr Sjöblom 1968; Nord 1997; Strömbäck 2002; Nord & Strömbäck 2003).

Figur 13.1 Fyra arenor och deras respektive strategiska mål

Intern arena	Maximera den interna sammanhållningen
Väljararena	Maximera antalet röster
Mediearena	Maximera den positiva uppmärksamheten
Parlamentarisk arena	Maximera det parlamentariska inflytandet

Hur viktig respektive arena är skiljer sig mellan olika länder beroende av bland annat valsysteem, politiskt system och politisk kultur, människors politiska beteendemönster, mediasystemets utformning och närhet till de politiska aktörerna samt mediernas betydelse för den politiska opinionsbildningen. Arenornas respektive betydelse beror också på vad valen handlar om – handlar de om val till parlamentet, till president, eller om en viss sakfråga?

Än så länge finns få undersökningar av hur graden av professionalism skiljer sig i hur kampanjer bedrivs i USA respektive Sverige. Den preliminära bedömning som ändå kan göras i nuläget är a) att professionaliseringen av valkampanjerna är betydligt mer utvecklad i USA än i Sverige, och b) att svenska valkampanjer successivt har professionaliserats (jfr Esaiasson 1990; Asp & Esaiasson 1996; Nord & Strömbäck 2003; Nord 2004).

En viktig förklaring till varför svenska valkampanjer inte är mer professionaliserade än de är, handlar om den interna arenans betydelse. Till skillnad från USA – som har svaga partier och där valkampanjerna byggs utifrån kandidaternas egna plattformar – har Sverige en tradition av "folkrörelsepräglade" partier. Utrymmet för professionellt upplagda kampanjer är därför begränsat. Exempelvis skulle medlemmarna i ett parti knappast acceptera en valkampanj som öppet tog mer hänsyn till opinionsmätningarna än till partiopinionen. I svensk politik är normen att det program ett parti går till val på, det ska bygga på partiernas grundläggande handlingsprogram, som i sin tur ska bygga på de ideologiska värderingar som är dominerande och vilka tolkningar som görs av dessa i partiinterna sammanhang. Sverige bär också på en deltagardemokratisk tradition som betonar vikten av att partierna har många och aktiva medlemmar. Det begränsar också utrymmet för professionalism.

Dessa exempel väcker dock frågan om vad utmärker professionella politiska kampanjer. Även om det inte finns något givet svar på den frågan, visar en genomgång av internationell litteratur att det finns ett antal verktyg som är centrala inför och i genomförandet av professionella politiska kampanjer. I vilken utsträckning och på vilket sätt dessa verktyg används kan ses som kriterier i bedömningen av hur professionellt upplagda kampanjer – efter amerikanskt mönster – är.

(1) *Användandet av opinionsmätningar*. Inför och under professionella kampanjer är det självklart att använda opinionsmätningar för att ta reda på vad folk tycker och, inte minst, låta resultatet ligga till grund för det egna agerandet. Ju mer man kan ta reda på om utgångsläget – vilka åsikter som finns och som man vill förändra – desto bättre (Palm 1994; Powell & Cowart 2003; Lees-Marshment 2001; Johnson 2001; Mitchell & Daves 1999; Rademacher & Tuchfarber 1999; Bowman 2000).

(2) *Användandet av fokusgrupper*. På samma sätt är det ett måste inför och under professionellt bedrivna kampanjer att använda sig av fokusgrupper – mindre grupper av människor som diskuterar under ledning av en tränad samtalsledare – för att förstå hur människor resonerar eller testa budskap av olika slag. Också här gäller regeln att ju mer man kan ta reda på om utgångsläget för kampanjen, desto bättre (Palm 1994; Johnson 2001; Powell & Cowart 2003; Lees-Marshment 2001).

(3) *Väljarsegmentering*. Ett tredje kännetecken för professionella kampanjer är skicklighet i att dela in valmanskåren i så precisa målgrupper som möjligt, inte bara utifrån demografiska faktorer utan också utifrån värderingsmönster och livsstilar (Newman 1994; Baines 1999).

(4) *Målgruppsanpassning*. Att dela in valmanskåren i olika målgrupper är meningslöst om det inte samtidigt används för en anpassning av antingen *vad* man kommunicerar till olika grupper eller *hur* man kommunicerar det (Newman 1994; Baines 1999; Lees-Marshment 2001).

(5) *Mediestrategier*. Av central betydelse är en utvecklad kunskap om hur medierna fungerar och om hur man anpassar sig till mediernas logik och nyhetsvärderingar. Inte minst viktigt är att man är skicklig på att arrangera pseudoändelser som kan tränga igenom informationsbruset och locka mediernas uppmärksamhet (Boorstin 1964; Stanyer 2001; Powell & Cowart 2003; Meyer 2002).

(6) *Medieval*. Av stor vikt är kunskap om vilka medier man bör använda för olika typer av budskap till olika målgrupper – och att kun-

skapen används. Det sista kan låta självklart, men vanan hos organisationer att bomba medier av olika slag med ett och samma pressmeddelande illustrerar att kunskap är en sak, användande av kunskapen en annan.

(7) *Kartläggningar*. En valkampanj innebär alltid konflikter. Därför är det viktigt att tidigt kartlägga både den egna kampanjens och andra kampanjers svagheter och styrkor. Dels handlar det om att kunna förut säga på vilka områden kritik och angrepp kan förväntas, för att därigenom kunna förbereda ett effektivt försvar. Dels handlar det om att bygga upp kapacitet att själv ta initiativ till angrepp som motståndarna får svårt att bemöta (Lees-Marshment 2001; Johnson 2001; Powell & Cowart 2003; Varoga & Rice 1999).

(8) *Expertkompetens*. Samtliga tekniker och aspekter av professionellt planerade och bedrivna valkampanjer kräver tillgång till expertkompetens. Ju större tillgång till expertkompetens olika kampanjer har, internt eller genom inhyrda konsulter, desto bättre är förutsättningarna att agera professionellt (Thurber & Nelson red. 2000; Kinsey 1999; Johnson 2001; Lees-Marshment 2001).

(9) *Central självständighet*. För att kunna agera professionellt krävs det emellertid också att den nivå som har den största kampanjkompetensen – den centrala – har så stark självständighet som möjligt i förhållande till de breda medlemslagren eller kampanjaktivisterna.

(10) *Kampanjförberedelser*. Ytterligare ett kännetecken för professionellt upplagda kampanjer är att de påbörjas i ett mycket tidigt skede. De är närmast ständigt pågående, om än med olika intensitet. I USA talar man därför ofta om "permanent campaigning" (jfr Ornstein & Mann red. 2000).

Politikens marknadsorientering – en andra internationell utblick

Nära sammanhängande med professionaliseringen av valkampanjer i länder som USA och Storbritannien är en tilltagande *marknadsorientering* (marketing) av politiska organisationer och deras kampanjer (Newman 1994; Newman 1999; Newman red. 1999; Kavanagh 1995; Newman & Vercic red. 2002; Lees-Marshment 2001). Medan professionalisering främst handlar om metoder för att planera och bedriva kampanjer, handlar marknadsorienteringen om vilken underliggande kampanj- och organisationsfilosofi som präglar kommunikationen med och relationerna till det omgivande samhället och relevanta målgrupper.

För att förstå innebörden av marknadsorienterade organisationer och kampanjer bör de ses i relation till två alternativa filosofier: *produktori-*

enterade respektive *säljorienterade* organisationer och kampanjer (jfr Norris 1997; Lees-Marshment 2001; Nord & Strömbäck 2003).

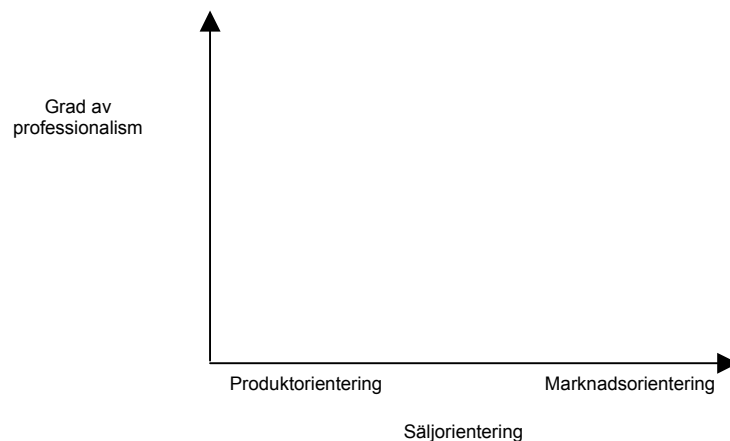
Kärnan i *produktorienterade* organisationer och kampanjer är en absolut tilltro till den egna produkten, det vill säga det åsiktspaket man erbjuder. Produktorienterade organisationer präglas av uppfattningen att "vår organisation är bäst, har alltid varit bäst och kommer alltid vara bäst". Därför anstränger de sig inte särskilt mycket för att övertyga människor om att stödja dem. Längre ansågs det faktiskt vara ovärdigt att bedriva kampanj (jfr Esaiasson 1990), även om en sådan syn känns främmande i dag. I den mån produktorienterade organisationer bedriver kampanj sker det i form av propaganda där man talar om varför det egna budskapet är bäst och varför alternativen är sämre.

Även *säljorienterade* organisationer och kampanjer utgår från den egna produkten – åsikterna och argumenten – och tar den för given. Däremot använder säljorienterade organisationer gärna exempelvis opinionsmätningar och andra metoder för att inhämta kunskap om opinionsklimatet och det politiska landskapet. Dessa kunskaper används till att förfina kommunikationen av budskapen till givna målgrupper, men däremot inte till att förändra budskapen som sådana.

Detta är en fundamental skillnad mellan produkt- och säljorienterade organisationer å ena sidan, och marknadsorienterade organisationer å den andra. Medan produkten – åsikterna och argumenten – är närmast helig för produkt- och säljorienterade organisationer, utmärks *marknadsorienterade* organisationer av att de börjar med att undersöka opinionsklimatet och väljarmarknaden, och först därefter formar sin produkt – åsikterna och argumenten. Där produkt- och säljorienterade organisationer tar sin utgångspunkt i på förhand etablerade politiska program, tar marknadsorienterade organisationer sin utgångspunkt i väljarnas åsikter och upplevda behov. Det kan liknas vid hur företag tar sin utgångspunkt i kundernas önskningar och behov när de formar sina produkter. Marknadsorienterade organisationer och kampanjer strävar efter att ge väljarna vad de upplever att de vill ha, snarare än vad något åsiktssystem föreskriver att väljarna borde vilja ha.

Mellan graden av professionalism och dominerande kampanj- och organisationsfilosofi råder ett visst samband; för att kunna bedriva marknadsorienterade kampanjer krävs en relativt hög grad av professionalism. Samtidigt är det möjligt att bedriva professionella kampanjer utan att de är marknadsorienterade. Produktorienterade organisationer och kampanjer är dock närmast definitionsmässigt oprofessionella i kommunikationshänseende (se figur 13.2).

Figur 13.2 Professionella respektive marknadsorienterade kampanjer

Utifrån detta teoretiska prisma – graden av professionalism och av marknadsorientering – är det möjligt att närmare analysera kampanjerna inför folkomröstningen om euron.

Fördel nej-sidan

Samtidigt som opinionsläget i början av 2003 ytligt sett var jämnt, fanns det på ett mer djupgående plan ett antal faktorer som talade för nej-sidan inför folkomröstningen.

1) Historiskt sett präglas den svenska opinionen av en djup skepsis mot den europeiska unionen (EU), och därmed även mot den ekonomiska och monetära unionen (EMU) (Holmberg m.fl 2001). När svenska folket 1994 fick folkomrösta om EU valde majoritet förvisso att rösta ja, men det var knappt och först efter en mycket intensiv slutkampanj från ja-sidan (Gilljam & Holmberg red. 1996).

Den vinst som ja-sidan slutligen fick 1994 lyckades de emellertid inte förvalta. På kort tid svängde opinionen i EU-negativ riktning, och i SOM-institutets årliga mätningar har fler svenskar uppgett sig vara i huvudsak emot än i huvudsak för det svenska EU-medlemskapet varje år sedan 1994. Enda undantaget var 2002, då 41 procent av svenskarna sade sig vara i huvudsak för och 34 procent i huvudsak emot det svenska EU-medlemskapet (Lindahl 2003, sid. 311). På likartat sätt har svenskarna generellt sett tenderat anse att EU-medlemskapet har inneburit försämringar snarare än förbättringar på en rad olika politiska

sakområden (Lindahl 2003). Jämfört med övriga EU-länders befolkningar tillhör svenskarna också de mest EU-skeptiska (Lindahl 2000).

Sett i det perspektivet är det inte förvånande att fler svenskar i SOM-institutets mätningar varit negativt än positivt inställda till förslaget om ett svenskt EMU-medlemskap nästan varje år sedan 1995. Endast 1998 och 1999 var det något fler som var positivt än negativt inställda, men övriga år har det funnits en kraftigt negativ inställning till ett svenskt EMU-medlemskap hos svenskarna (Lindahl 2001, sid. 358).

2) I det svenska opinionsklimatet finns det, liksom i många andra länder, en både påtaglig och undflyende konservatism och en nära sammanhängande oro eller rädsla för förändringar. Konservativ i den bemärkelsen betyder att man bär på inställningen att "man vet vad man har men inte vad man får", och att man därför tenderar att vara skeptisk mot förslag som innebär förändringar. Trygghet snarare än spänning är kodordet. Belysande är att medan 85 procent av svenskarna 2002 ansåg att "familjetrygghet" är mycket viktigt och att 65 procent ansåg detsamma om "ett behagligt liv", var det bara 29 respektive 26 procent som ansåg att "ett spännande liv" respektive "teknisk utveckling" var mycket viktigt (Holmberg & Weibull 2003a).

Vad man oroar sig för och vad man upplever som oroande förändringar skiljer sig emellertid mellan olika individer och grupper av individer. Medan yngre tenderar att oroa sig för miljöförstörelsen, klimatförändringar och fattigdomen i tredje världen, oroas äldre snarare av exempelvis den organiserade brottligheten, arbetslöshet, ekonomisk kris och ökat antal flyktingar. Samtidigt tenderar oron generellt att minska med stigande utbildningsnivå (von Borgstede & Lundqvist 2003). På en övergripande nivå är det emellertid fler (52 procent) som uppger sig ha blivit mer oroliga för framtiden de senaste fem åren, än de som uppger sig ha blivit mindre oroliga (8 procent) (Nilsson 2003, sid. 119).

I den svenska EMU-debatten framskymtade denna oro eller rädsla för förändringar genom att den dominerande problemformuleringen var "varför ska vi gå med?", när den lika gärna hade kunnat vara "varför ska vi stå utanför?".

3) I det svenska opinionsklimatet finns det ett drag av *nationell själv-tillräcklighet*. Det är sällan det uttrycks öppet, utan det framkommer snarare i försvaret av företeelser som man uppfattar som "svenska" och i en kritik av företeelser man uppfattar som "icke-svenska" (jfr Zaremba 2004). I samband med EU-folkomröstningen 1994 framkom denna nationella själv-tillräcklighet i flera av de argument de EU-negativa väljarna hade för att vara emot EU. Dit hörde att EU skulle innebära öpp-

nare gränser, ett hot mot den svenska neutraliteten och mot den nationella självständigheten. Däremot fanns det hos dem som då röstade nej ingen större rädsla för att Sverige skulle bli isolerat om vi inte gick med i EU – en rädsla som var mer påtaglig bland dem som röstade ja (Oskarson 1996). Bland svenskarna i stort var det också betydligt fler som befarade att ett svenskt EU-medlemskap skulle innebära en stor eller viss försämring av såväl miljön som den sociala tryggheten, jämställdheten mellan könen och den nationella självständigheten. De enda områden som en majoritet av svenskarna bedömde skulle förbättras av ett svenskt EU-medlemskap var den svenska ekonomin och möjligheterna att påverka EU (Oskarson 1996).

Vad frågan om nationell självtillräcklighet handlar om är i stor utsträckning, men inte bara, en fråga om *identitet*. I vilken utsträckning och med vilken styrka man identifierar sig som svensk, nordbo, europé respektive världsmedborgare har också visat sig ha betydelse för bland annat förtroendet för riksdagen och för Europaparlamentet: "Personer som betraktar sig som européer och världsmedborgare tenderar att känna förtroende i större utsträckning jämfört med nordbor och svenskar" (Möller 2003, sid. 185).

4) Ett framträdande drag i det svenska opinionsklimatet är att det finns en omfattande misstro mot etablissemangen i allmänhet, och politiker och politiska institutioner i synnerhet. Även om förtroendet har ökat något de senaste åren, troligen som en följd av terrorattackerna mot USA den 11 september, pekar utvecklingen sedan slutet av 1960-talet mot en ökande och omfattande politisk misstro hos svenskarna (jfr Holmberg & Weibull 2003b; Strömbäck 2001; Möller 1998). I SOM-undersökningen 2002 var balansmättet sålunda negativt för storföretagen (-23), kommunstyrelserna (-6), de fackliga organisationerna (-16), de politiska partierna (-27), Europaparlamentet (-41) och EU-kommissionen (-42). Balansmåtten för regeringen och riksdagen var positiva – 16 respektive 14 – men mellan 1990 och 2001 var de negativa samtliga år förutom 1994 (Holmberg & Weibull 2003b).

5) En femte faktor som fungerade som en fördel för nej-sidan 2003 skiftar fokus från opinionsklimatet till medierna. Ända sedan journalistikens professionaliseringssträvanden började få genomslag i journalistiken under 1960-talet fram till i dag, kännetecknas medierna och journalistiken av stark vilja att granska makthavare och fungera som en tredje eller fjärde statsmakt i samhället (jfr Djerf-Pierre 2001; Djerf-Pierre & Weibull 2001; Strömbäck 2001; Strömbäck 2003; Ekström & Nohrstedt 1996; Nygren 2003; Petersson 1996).

Även om verkligheten inte lever upp till idealen – i praktiken är en förhållandevis liten andel av journalistiken granskande – upplever journalister idealet som granskare av samhällets makthavare och som kritiker av samhällets orättvisor som viktigt. Av det följer att medierna inte vill uppfattas som om de skulle gå i eliternas eller etablissemangets ledband. I den utsträckning debatten präglas av en polarisering mellan vad som uppfattas som etablissemang och vad som uppfattas som folket eller icke-etablissemang, kan man därför förvänta sig att journalistiken kommer försöka markera distans till det som uppfattas som etablissemangets ståndpunkter och handlingar.

6) En sjätte faktor som gynnade nej-sidan var den interna splittringen som fanns hos partier på ja-sidan, och framförallt hos socialdemokraterna. Förutom att splittringen i det socialdemokratiska ledarskiktet legitimerade EMU-motståndet hos de många socialdemokrater som var skeptiska till EU i allmänhet och EMU i synnerhet, förde den uppmärksamheten bort från de sakfrågor som ja-sidan ville debattera. Splittringen kunde också nyttjas av nej-sidan, som genom den så kallade “mun-kavledebatten” (diskussionen om huruvida Göran Persson “tystade” regeringens EMU-kritiker) fick nya möjligheter att profilera sig som anti-etablissemang och orättvist behandlade.

Fördel ja-sidan

Ja-kampanjen befann sig sålunda i uppförsbacke inför kampanjen, trots att opinionsläget yttligt sett var jämnt. Det bör dock inte ha varit någon överraskning för ja-kampanjen, vilket kan illustreras av att samtliga de exempel på opinioner jag har tagit i diskussionen om nej-sidans fördelar är hämtade från böcker publicerade före sommaren 2003. Även om ja-sidan inte hade gjort en enda egen undersökning skulle de alltså ha kunnat fastställa väsentliga aspekter av det opinionsmässiga utgångsläget från allmänt tillgängliga källor.

Till ja-sidans fördel inför valkampanjen talade framförallt tre faktorer. Den första (1) var att ja-sidan hade överlägset mest resurser i form av pengar. Även om vi inte vet exakt hur omfattande ja- respektive nej-sidans kampanjkassor var, är det min bedömning att enbart Svenskt Näringslivs satsning på sammanlagt cirka 800 miljoner³ talar för att ja-sidan omsatte närmare en miljard kronor. Mot det ska ställas att nej-sidan sannolikt inte omsatte mer än runt 100 miljoner under folkom-

---

³ Dagens Industri 20031213.

röstningskampanjen. Med andra ord hade ja-sidan sannolikt ungefär åtta-tio gånger större kampanjkassa än nej-sidan.

En andra (2) faktor som talade för ja-sidan var att den sannolikt hade mest resurser i termer av formell kampanjkompetens. Med det avses kompetens inom områden som opinionsmätningar, fokusgruppsundersökningar, målgruppsanalyser, reklam, publicitetsstrategier och kartläggningar. Dels kan man anta att stödet för euron var betydligt starkare bland yrkesgrupper som arbetar professionellt med att undersöka och påverka opinionen än bland människor i allmänhet (bland annat därför att det är en högutbildad grupp människor vilka generellt var mer positiva till euron än lågutbildade), dels hade ja-sidan de resurser som krävs för att anlita nödvändig expertkompetens. Att de flesta riksdagspartierna, med all deras kompetens och erfarenheter av att bedriva kampanjer, stod på ja-sidan talar också för att den hade mest resurser i form av kampanjkompetens.

Ja-sidan hade också (3) kontroll över tidpunkten och frågan, det vill säga över när folkomröstningen skulle hållas och vilken fråga som skulle stå på valsedlarna. Det följer av att besluten togs i partiöverläggningar och av att ja-partierna var i majoritet. Denna fördel hade kunnat nyttjas genom ja-sidan hade kunnat lägga datumet för folkomröstningen tillräckligt långt fram för att det skulle finnas tid att påverka opinionen. I och med att ja-sidan hade mest resurser att bedriva kampanj för, skulle ja-sidan ha kunnat nyttja en lång kampanj bättre än nej-sidan.

En fjärde (4) fördel ja-sidan hade var i form av tillgång till (er)kända företrädare. Även om det fanns ledande ekonomer, företagare och politiker som argumenterade för ett nej till euron, hade ja-sidan tillgång till överlägset flest kända och i olika befolkningsgrupper erkända och respekterade företrädare.

Givet dessa faktorer är det min analys att ja-sidan befann sig i en uppförsbacke opinionsmässigt innan kampanjerna drog igång, men att uppförsbacken inte var större än att de borde ha vunnit valet – om den hade varit mer marknadsorienterad och använt sina finansiella och personella resurser på rätt sätt. Givet förutsättningarna var en förlust för ja-sidan en omöjlighet. Men det omöjliga hände; nej-sidan vann omröstningen. Frågan är varför?

Vad ja-sidan borde ha gjort

En professionellt upplagd och marknadsorienterad kampanj för euron skulle ha lagt ner stora ansträngningar och resurser på att kartlägga och analysera relevanta dimensioner i det svenska opinionsklimatet – och

anpassat kampanjen och dess olika argument till opinionsläget. Det opinionsmässiga utgångsläget skulle ha fastställts så noga som möjligt, för det är bara med en god kännedom om det opinionsklimat man vill förändra som man kan förändra det. Att bara analysera opinionsläget räcker dock inte långt, om kunskapen inte sätts i arbete. Resultat som läggs på hög gör ingen nytta; resultaten måste användas.⁴

Givet den grundläggande EU-skepsis som finns hos många svenskar skulle en professionellt upplagd kampanj inletts så tidigt som möjligt. Vissa opinioner tar tid att förändra; därför är ett effektivt tidsutnyttjande en av de viktigaste aspekterna av professionellt bedrivna kampanjer. Helst skulle kampanjen ha inletts direkt efter folkomröstningen 1994, vilket hade varit möjligt eftersom det redan då stod klart att det sannolikt skulle bli en folkomröstning om euron förr eller senare.

En professionellt upplagd kampanj skulle ha identifierat de viktigaste målgrupperna och deras kännetecken. Att ägna resurser åt att övertyga redan övertygade är per definition resursslöseri. Istället skulle de troliga nej- respektive ja-röstarna ha ringats in, och inom respektive grupp skulle så precisa målgrupper som möjligt ha identifierats. Vilka skäl fanns hos troliga ja- respektive nej-röster för deras preliminära ståndpunkter? Vilka personer hade de förtroende för? Vilka argument och vilka företrädare skulle kunna påverka dem?

Efter att målgrupperna kartlagts och analyserats, borde ja-kampanjen i dess helhet samordnat sina kampanjinsatser så att olika kampanjorganisationer riktat sig mot olika målgrupper med delvis olika argument. Genomgående borde ha varit att tilltala varje målgrupp via medier som respektive målgrupp använder sig av, med företrädare som respektive målgrupp hade förtroende för och med argument som tog respektive målgrupps verklighetsuppfattningar, förhoppningar, rädslor och behov på allvar.

En professionellt upplagd kampanj skulle tidigt ha kartlagt inte bara opinionsläget utan också relevanta omvärldsprocesser med möjlig inverkan på opinionsläget samt den egna sidans och motståndarsidans styrkor och svagheter. Exempel på sådana omvärldsprocesser är stabilitetspaktens utveckling, ränteutvecklingen och kronans styrka i förhållande till euron. På så sätt skulle ja-sidan tidigt kunnat identifiera möjliga kriser och angrepp, och därmed haft beredskap att antingen neutralisera dem eller vända dem till sin egen fördel.

---

4 Dessa resonemang bygger på den tidigare refererade litteraturen.

... och vad ja-sidan istället gjorde

Istället för att bedriva en professionellt upplagd och marknadsorienterad kampanj gjorde ja-sidan en rad misstag, vilket gjorde det lätt för nej-sidan trots de nackdelar som den hade.

1) Ja-sidan gav uttryck för arrogans och överlägsenhet. Det tog sig uttryck i att kampanjen drogs igång relativt sent – först sedan opinions-siffrorna för ett ja gick nedåt – och i att de argument som användes inte tog sin utgångspunkt i de tveksamma väljarnas verklighetsuppfattningar, behov, rädslor och förhoppningar. Ja-sidan baserade sin argumentation på vad de tog för avgörande fördelar med ett ja och nackdelar med ett nej, men de fick en mycket svag effekt i den utsträckning som ja-sidans argumentation inte tog de tveksamma väljarnas uppfattningar på allvar. Ja-sidan talade när den först borde ha lyssnat.

För många framstod ja-sidan som arrogant och överlägsen också genom att den anställde personer med uppgift att möta människor istället för att förlita sig på ett ideellt engagemang. Symboliskt för detta var ett tv-inslag som handlade om ett café i Stockholm som ja-sidan hade hyrt och där alla anställda var tvungna att bära t-shirts med ja-budskap – trots att det fanns anställda som tänkte rösta nej. Diskussionen om Leif Pagrotsky's och Margareta Winbergs ställning i regeringen och om de hade belagts med munkavle av Göran Persson blev för många också en symbol för hur ja-sidan "förtryckte" nej-sidan. Det bidrog även till starkt negativ publicitet för ja-sidan (se kapitel 10).

2) Ja-sidan hade inte förmågan att vända de kriser som uppstod till argument för ett ja. Debatten om hur mycket pengar näringslivet satsade på ja-kampanjen är ett exempel. Istället för att öppet tala om hur mycket pengar näringslivet satsade, vilket ganska snabbt hade gjort frågan journalistiskt ointressant, vägrade man svara på frågorna. Därmed förlängdes nyheten, samtidigt som det bidrog till bilden av att det var något skumt med näringslivets ekonomiska satsningar på ett ja. Istället borde ja-sidan direkt ha berättat vilka resurser den hade tillgång till och använt det som ett argument för varför svenskarna borde rösta ja: Att näringslivet är berett att satsa en halv miljard på en ja-seger borde om något vara ett argument för att det är viktigt för företagen (och tillväxten) med ett ja till euron.

På likartat sätt skadades ja-sidan av problemen med stabiliseringspakten. De problemen kunde nej-sidan använda som ett argument för varför det vore bättre att vänta och se än att rösta ja. Samtidigt hävdade nej-sidan att Sverige skulle förlora sin självständighet om vi införde euron. Den argumentationen går dock inte ihop, och ja-sidan hade

kunnat använda Tysklands och Frankrikes vägran att foga sig i stabiliseringspakten som ett exempel på att det nationella självbestämmandet inte nödvändigtvis förloras vid ett ja till euron.

3) Ja-sidan bidrog själv till publicitets- och opinionsmässiga bakslag (Asp 2004). Munkavledebatten är ett exempel. Diskussionen om behovet av buffertfonder är ett annat exempel, som bidrog både till att splittra ja-sidan och att ge understöd åt nej-sidans argumentation om att en svensk anslutning till euron innebar stabiliseringspolitiska risker. Ett tredje exempel utgörs av den nyårsintervju som Göran Persson gav, i vilken han sade att ett nej i folkomröstningen sannolikt skulle leda till en ny omröstning i framtiden. Därmed sade han att medan ett ja är oåterkalleligt är ett nej möjligt att ompröva. Därmed gav han också nej-sidan ett av dess viktigaste argument – att vi kan och bör vänta och se.

4) Ja-sidan anpassade inte argumentationen till det rådande opinionsläget. Redan under våren 2003 stod det klart att ett ja till euron uppfattades som en förändring medan ett nej uppfattades som *status quo*. I och med att många svenskar föredrar vad de vet att de har framför det som de inte säkert vet att de kan komma att få, borde ja-sidan ägnat betydande kraft åt att ändra den uppfattningen. Ja-sidan kunde ha lyckats få frågan att handla om val mellan två olika förändringar – en form av förändring vid ett ja, en annan vid ett nej – istället för ett val mellan förändring eller status quo.

På likartat sätt visar undersökningar i samband med folkomröstningen att de som röstade nej oroades över bland annat hur demokratin, den nationella självständigheten och möjligheterna att i Sverige bestämma rätten skulle påverkas om Sverige anslöt sig till euron. Däremot var de som röstade nej mycket mindre oroade över freden i Europa eller möjligheterna att påverka EU, än de som röstade ja. Dessa och andra dimensioner hade kunnat kartläggas i ett tidigt skede, och utifrån det borde ja-sidan ha utformat och använt argument som tog människors oro på allvar men vände den till argument för ja stället för nej.

Ja-sidan använde sig inte heller av rätt företrädare på rätt ställen eller vid rätt tillfällen. Målgruppsanpassningen brast betänkligt vad gäller val av företrädare, argument och medier visavi olika målgrupper. Att exempelvis använda sig av Jens Spendrup som företrädare för ett ja till euron är säkert klokt om man vänder sig till företagare. Däremot tyder det inte på någon utvecklad målgruppsanpassning att skicka honom till torget i Sundsvall för att övertyga stadsvandrande Sundsvallsbor om att det ligger i deras intresse att rösta ja till euron.

5) Ja-sidan gjorde en rad misstag som var för sig kanske inte var så allvarliga men som tillsammans försvagade den. Dit hör enstaka uttalanden, exempelvis att argumentet "det är roligare att rösta ja" förekom trots att det bara irriterar människor och gör att de känner sig dumförklarade. Dit hör att det förekom att kampanjarbetare anställdes så sent som en månad före valet utan att först få någon utbildning. Det förekom till och med att personer som vid anställningstillfället sade att de lutade mot att rösta nej ändå anställdes. Dit hör en dålig samordning av de olika kampanjerna på ja-sidan och en argumentation som väckte skepsis och var lätt för nej-sidan att kritisera. Att barnfamiljer skulle tjäna 30 000 om året vid ett ja – något som alla vet att ingen kan veta – är bara ett exempel på sådan argumentation.

6) Ja-sidan var oprofessionellt professionell. Ja-sidan avlönade kampanjarbetare, den sponsrade fotbolls- och hockeymatcher, den anlät kändisar och visade genom påkostade kampanjbussar och olika former av påkostade kampanj-jippon att den hade mer än gott om pengar. Därmed framstod ja-sidan som allt för professionell i många människors ögon, trots att vare sig förberedelserna inför eller genomförandet av kampanjen kännetecknades av professionalism.

Det är ironiskt att ja-sidan lyckades både med att vara oprofessionella i förberedelserna inför och genomförandet av valkampanjen, samtidigt som man drog på sig kritik för att vara allt för professionella. Det illustrerar att ja-sidan var i otakt med samtidens opinionsklimat. I Sverige är det nämligen oprofessionellt att framstå som professionell. I Sverige är det bara amatörer som anstränger sig för att verka professionella.

7) Ja upplevdes som Goliat – Nej som David. Att det blev så beror på många faktorer. Dit hör bland annat ja-sidans överlägsna ekonomiska resurser som tilläts bli en stor fråga, munkavledebatten, att stora delar av det ekonomiska och politiska etablissemanget stod på ja-sidan, de påkostade kampanjaktiviteterna, de anställda kampanjarbetarna och att människor inte kunde identifiera sig med ja-sidans argument och verklighetsuppfattningar.

Oavsett bakomliggande orsaker blev det ett problem för ja-sidan att den uppfattades som Goliat. När David står mot Goliat tenderar människor att heja på David, och det gäller inte minst svenskar som traditionellt värderar jämlikhet högt när det sammanfaller med de senaste decenniernas ökade misstro mot såväl politiker som näringsliv.

Slutsatser

När vänsterpartiledaren Lars Ohly medverkade vid ett SNS-seminarium dagen efter folkomröstningen konstaterade han att han aldrig varit med om en valrörelse som varit så lätt. En viktig förklaring till det var att många EU-skeptiska svenskar kunde identifiera sig med nej-sidans argumentation. Nej-sidan kunde utan att behöva bedriva en särskilt professionell valkampanj spela på redan existerande verklighetsuppfattningar, rädslor och behov hos svenskarna. En annan och lika viktig förklaring ligger i ja-kampanjens många misstag.

Samtidigt visar opublicerade opinionsmätningar att ja-sidan var nära att vinna.⁵ De sista veckorna före mordet på Anna Lindh hade ja-sidan börjat knappa in på nej-sidans försprång, men i och med mordet och att valkampanjerna därefter ställdes in bröts den uppgången. Om det mordet inte hade skett hade ja-sidan *möjligen*, fast det är tveksamt, vunnit.

I så fall hade dock ja-sidan vunnit trots snarare än tack vare sin kampanj. Kampanjerna betyder förvisso inte allt, men de betyder mycket. Med den överlägsenhet ja-sidan hade i form av pengar, tillgång till formell expertkompetens och (er)kända företrädare borde ja-sidan ha kunnat vinna en förhållandevis betryggande seger.

Ja-sidan hade förutsättningarna att bedriva en professionell och marknadsorienterad kampanj, men den saknade uppenbarligen förmågan att använda förutsättningarna på rätt sätt. Det var som om de försökte sälja en Lamborghini med argumentet att det är den snabbaste bilen i världen till människor som efterfrågar en trygg, driftssäker och rostskyddad Volvo. Då spelar det ingen roll hur påkostade affischerna är.

Ska man bedriva en produktorienterad kampanj, då bör man vara säker på att folk efterfrågar den produkt man vill sälja.

Referenser

- Asp, Kent (2004). Medierna styrde EMU-valet. I *Göteborgs-Posten* 2004-03-15
- Asp, Kent & Esaiasson, Peter (1996). The Modernization of Swedish Campaigns: Individualization, Professionalization, and Medialization. I Swanson, David L. & Mancini, Paolo (eds.) *Politics, Media, and Modern Democracy. An International Study of Innovations in Electoral Campaigning and Their Consequences*. Westport: Praeger

---

⁵ Dessa redovisades av Arne Modig, Temo, på SNS seminarium dagen efter folkomröstningen.

- Baines, Paul R. (1999). Voter Segmentation and Candidate Positioning. I Newman, Bruce I. (eds.) *Handbook of Political Marketing*. Thousand Oaks: Sage
- Boorstin, Daniel J. (1964). *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. New York: Harper Colophon
- Bowman, Karlyn (2000). Polling to Campaign and to Govern. I Ornstein, Norman & Mann, Thomas (eds.) *The Permanent Campaign and Its Future*. Washington, DC: American Enterprise Institute and The Brookings Institution
- Djerf-Pierre, Monika (2001). Skjutjärn, pedagog eller hantverkare? I Ghersetti, Marina (red) *Journalist 2000*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation
- Djerf-Pierre, Monika & Weibull, Lennart (2001). *Spegla, granska, tolka. Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet*. Stockholm: Prisma
- Ekström, Mats & Nohrstedt, Stig Arne (1996). *Journalistikens etiska problem*. Stockholm: Rabén Prisma/Svenska Journalistförbundet
- Esaiasson, Peter (1990). *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Stockholm: Allmänna Förlaget
- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören /red./ (1996). *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Holmberg, Sören m.fl. (2001). *EuropaOpinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2003a). Fåfångans marknad. I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Fåfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2003b). Förgängligt förtroende. I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Fåfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet
- Johnson, Dennis W. (2001). *No Place for Amateurs. How Political Consultants are Reshaping American Democracy*. New York: Routledge
- Kavanagh, Dennis (1995). *Election Campaigning*. Oxford: Blackwell
- Kinsey, Dennis F. (1999). Political Consulting: Bridging the Academic and Practical Perspectives. I Newman, Bruce I. (eds.) *Handbook of Political Marketing*. Thousand Oaks: Sage
- Lees-Marshment, Jennifer (2001). *Political marketing and British political parties. The party's just begun*. Manchester: Manchester University Press
- Lindahl, Rutger (2000). I väntan på folkomröstningen om EMU. I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Det nya samhället*. Göteborg: SOM-institutet

- Lindahl, Rutger (2001). Stabilitet och rörlighet i EU-opinionen. I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Land, Du välsignade?* Göteborg: SOM-institutet
- Lindahl, Rutger (2003). En mer nyansrik EU-opinion. I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Fåfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet
- Meyer, Thomas (2002). *Media Democracy. How the Media Colonize Politics*. Cambridge: Polity Press
- Mitchell, Pama & Daves, Rob (1999). Media Polls, Candidates, and Campaigns. I Newman, Bruce I. (eds.) *Handbook of Political Marketing*. Thousand Oaks: Sage
- Möller, Tommy (1998). *Politikerförakt eller mogen misstro? En översikt*. Stockholm: Kommentus Förlag
- Möller, Ulrika (2003). Den kosmopolitiska svensken. Identitet som demokratiegenskap. I Oscarsson, Henrik (red.) *Demokratitrender*. Göteborg: SOM-institutet
- Newman, Bruce I. (1994). *The Marketing of the President. Political Marketing as Campaign Strategy*. Thousand Oaks: Sage
- Newman, Bruce I. (1999). *The Mass Marketing of Politics. Democracy in an Age of Manufactured Images*. Thousand Oaks: Sage
- Newman, Bruce I. /ed./ (1999). *Handbook of Political Marketing*. Thousand Oaks: Sage
- Newman, Bruce I. & Vercic, Dejan /eds./ (2003). *Communication of Politics. Cross-Cultural Theory Building in the Practice of Public Relations and Political Marketing*. New York: Haworth Press
- Nilsson, Åsa (2003). Jag förändras, alltså finns jag? I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Fåfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet
- Nord, Lars (1997). *Spelet om opinionen. Möten mellan makthavare, medier och medborgare*. Lund: Studentlitteratur
- Nord, Lars (2004). *Hur professionella är de svenska partierna?* Sundsvall: Demokratiinstitutet
- Nord, Lars & Strömbäck, Jesper (2003). *Valfeber och nyhetsfrossa. Politisk kommunikation i valet 2002*. Stockholm: Sellin & Partner
- Norris, Pippa (1997). Introduction: The Rise of Postmodern Political Communications? I: Norris, Pippa (ed.): *Politics and the Press. The News Media and Their Influences*. Boulder: Lynne Rienner Publishers
- Nygren, Gunnar (2003). *Granskning med förhinder. Lokaltidningarnas granskning i fyra kommuner*. Sundsvall: Demokratiinstitutet
- Ornstein, Norman & Mann, Thomas /eds./ (2000). *The Permanent Campaign and Its Future*. Washington, DC: The Brookings Institution/American Enterprise Institute for Public Policy Research

- Oskarson, Maria (1996). Väljarnas vågskålar. I Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Palm, Göran (1994). *Övertalningsstrategier. Att välja budskap efter utgångsläge*. Lund: Studentlitteratur
- Petersson, Olof (1996). *Politikens möjligheter. Har folkstyrelsen någon framtid?* Stockholm: SNS Förlag
- Powell, Larry & Cowart, Joseph (2003). *Political Campaign Communication. Inside and Out*. Boston: Allyn & Bacon
- Rademacher, Eric W. & Tuchfarber, Alfred J. (1999). Preelection Polling and Political Campaigns. I Newman, Bruce I. (eds.) *Handbook of Political Marketing*. Thousand Oaks: Sage
- Sjöblom, Gunnar (1968). *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur
- Stanyer, James (2001). *The Creation of Political News. Television and British Party Political Conferences*. Brighton: Sussex Academic Press
- Strömbäck, Jesper (2001). *Gäster hos verkligheten. En studie av journalistik, demokrati och politisk missstro*. Brutus Östlings bokförlag Symosion
- Strömbäck, Jesper (2002). *Medialiserat politiskt ledarskap. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Stiftelsen Institutet för Mediestudier
- Strömbäck, Jesper (2003). *Medierna som fjärde statsmakt. En studie av innebörden av begreppet granskande journalistik*. Sundsvall: Demokratiinstitutet
- Thurber, James A. & Nelson, Candice J. /eds./ (2000). *Campaign Warriors. Political Consultants in Elections*. Washington, DC: The Brookings Institution Press
- Varoga, Craig & Rice, Mike (1999). Only the Facts: Professional Research and Message Development. I Newman, Bruce I. (eds.) *Handbook of Political Marketing*. Thousand Oaks: Sage
- von Borgstede, Chris & Lundqvist, Lennart J. (2003). Svenskarna och deras oro. I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Fåfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet
- Zaremba, Maciej (2004). *Blir Sverige någonsin europeiskt?* Stockholm: Bertil Ohlin-institutet

Kapitel 14

Förlorarnas reaktioner, och vinnarnas¹

Peter Esaiasson

Tänk er följande scenario: Ett land står inför ett viktigt avgörande. Skall man satsa på det ena eller det andra handlingsalternativet? De folkvalda representanterna har skickat tillbaka beslutanderätten till medborgarna. Inför den avgörande omröstningen bryts argumenten mot varandra under en intensiv kampanj. När rösterna är räknade enas vinnare och förlorare om att landet har kommit till ett moget beslut. Folkomröstningen blev ett tillfälle att samla nationen inför framtida utmaningar.

Nyckeln till att en folkomröstning skall få ett så lyckat utfall – lyckat för åtminstone dem som anser att stabilitet och enighet är positiva värden – finns i allmänhet hos förlorarna, de som tvingas inse att landet kommer att utvecklas på ett annat sätt än vad man önskar. Förlorarna måste komma över sin besvikelse och fortsätta att vara lojala mot den sittande regimen. Visserligen kan man tänka sig en situation där vinnarna hotar stabiliteten genom att driva politiken längre än vad man har kommit överens om från början, men det är ändå förlorarna som har störst omedelbar anledning att dra tillbaka sitt stöd till systemet. Om landet skall gå stärkt ut ur en viktig folkomröstning måste även förlorarna ge sitt samtycke till utvecklingen. Förlorarnas reaktioner – och vinnarnas – säger något väsentligt om hur folkomröstningen har fungerat.

---

¹ Kapitlet ingår i avrapporteringen från forskningsprogrammet Demokratins mekanismer som finansieras av Riksbankens Jubileumsfond, kulturvetenskapliga donationen. Tack också till Mikael Gilljam och bokens båda redaktörer.

Den norska folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 visar att det inledande scenariot inte är en skrivbordskonstruktion utan att folkomröstningar också i praktiken kan ha en enande effekt. Efter valdagen växte norrmännens tilltro till det rådande systemet i stort sett lika mycket bland förlorarna på ja-sidan som bland vinnarna på nej-sidan (Todal-Jensen & Listhaug 1995:123-4). Den svenska erfarenheten är dystrare. Kärnkraftsomröstningen 1980 havererade från början när majoriteten av politikerna bestämde att folket skulle ställas inför tre handlingsalternativ och inte två. Föga förvånande efter detta trixande blev varken vinnare eller förlorare mer förtroendefulla efter valdagen (Esaiasson 1996a, motsvarande uppgifter från ATP-omröstningen 1957 saknas). EU-omröstningen 1994 ledde visserligen till en ökad tilltro till systemet bland vinnarna på ja-sidan, men i nyckelgruppen förlorande nej-röstare sjönk förtroendet något. Frågan som ställs i detta kapitel är om EMU-omröstningen liknar det goda norska exemplet eller om Sverige missade ännu ett tillfälle att samla nationen inför framtiden. Hur reagerade förlorarna och vinnarna efter valet, och varför blev reaktionerna som de blev?

Förtroendet före och efter valdagen

Att samla nationen, att visa lojalitet gentemot den rådande regimen, att ge sitt samtycke, att känna tilltro till systemet. De många ord som använts så här långt illustrerar att det är svårt att precisera de reaktioner vi är intresserade av. Det handlar om en beredskap hos medborgarna att ställa upp på det rådande systemet; en principiell vilja att acceptera beslut i gemensamma angelägenheter som går den egna viljan emot. ”Upplevd legitimitet för det politiska systemet” är kanske det uttryck som kommer närmast att fånga in fenomenet ifråga (jfr Beetham 1991; Weatherford 1992).

För att undersöka vad som händer med vinnarnas och förlorarnas förhållningssätt till framtidens beslutsfattande – den upplevda legitimiteten för det politiska systemet – kommer jag att lita till en intervjufråga hämtad från forskningen om tilliten i samhället, nämligen självuppskattat förtroende för dagens politiker. Frågan är formulerad för att vara en indikator på det som inom förtroendeforskningen brukar kallas *regime performance* och *regime institutions* (Dalton 1999; Norris 1999:9-10). Men eftersom de valda politikerna kommer att återta bestämmanderätten när vardagen tar vid efter folkomröstningen utgör frågan också en indikator på det förhållningssätt som intresserar oss i det här sammanhanget: Om det allmänna förtroendet växer efter folkomröstningen kan

det ses som ett tecken på att medborgarna har ökat sin benägenhet att ställa upp på de beslut som kommer att fattas framöver. Det är också svaren på denna fråga som ligger till grund för den tidigare jämförelsen mellan svenska och norska folkomröstningar.

Huvudregeln när det gäller parlamentsval är att enbart vinnarna blir mer förtroendefulla efter valdagen (Holmberg 1999; Anderson & Lo-Tempio 2002; Banducci & Karp 2003). Detta typiska reaktionsmönster infann sig också efter den svenska EU-omröstningen 1994 (förtroendet ökade med 9 procentenheter bland vinnarna på ja-sidan men minskade med 3 procentenheter bland förlorarna på nej-sidan). Efter kärnkrafts-omröstningen 1980 blev som nämnts varken vinnare eller förlorare mer förtroendefulla. I den lyckade norska EU-omröstningen ökade förtroendet med hela 16 procentenheter bland vinnarna på nej-sidan och med 14 procentenheter bland förlorarna på ja-sidan.

Vad hände då med förtroendet efter Euro-omröstningen? Resultaten i tabell 14.1 visar att förhoppningen om en upprepning av det goda norska exemplet kom på skam. Överraskande nog är det inte förlorarna som avviker från det ideala utfallet. Bland dem som röstade på ja-alternativet växte förtroendet för politikerna efter valet med 16 procentenheter, vilket till och med är aningen mer än bland förlorarna på ja-sidan i Norge 1994 (+14 procentenheter). Istället var det vinnarna på nej-sidan som avvek från det norska mönstret; förtroendet ökade med blygsamma 4 procentenheter. En närmare granskning, som inte redovisas i detalj, visar att såväl blankröstare som de som avstod från att rösta reagerade på ett liknande sätt som förlorarna på ja-sidan efter valet (förtroendet ökade med 8 respektive 11 procentenheter). Vinnarna på nej-sidan framstår därmed som den mest skeptiska medborgargruppen.

Sett över befolkningen som helhet fick folkomröstningen ett lyckat utfall. Ökningen bland förlorarna på ja-sidan och bland blankröstarna och de som avstod från att rösta är tillräckligt stor för att omröstningen skall ha resulterat i ett nettotillskott i förtroendet (+10 procentenheter). Eftersom det är så stora skillnader mellan lägren är det dock en bit kvar till det ideala utfallet med en stärkt sammanhållning i nationen.

Tabell 14.1 Tilltron till det svenska politiska systemet före och efter valdagen 14 september 2003 (procent)

	Ja-röstare (förlorarna)			Nej-röstare (vinnarna)			Samtliga		
	Före	Efter	diff.	Före	Efter	diff.	Före	Efter	diff.
Förtroende för politiker antal intervjuade	46 (366)	61 (341)	+16	34 (407)	38 (437)	+4	39 (837)	49 (801)	+10

Kommentar: Intervjufrågorna hade följande formuleringar: Allmänt sett, hur stort förtroende har du för svenska politiker? Mycket stort förtroende, ganska stort förtroende, ganska litet förtroende, mycket litet förtroende? På det hela taget, är du mycket nöjd, ganska nöjd, inte särskilt nöjd eller inte alls nöjd med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige? Resultaten visar andelen mycket och ganska förtroendefulla respektive mycket och ganska nöjda bland personer som ingick i förvalsurvalet och som intervjuades före valet samt bland de intervjuade i eftervalsuralet.

Mycket bättre än kärnkraftsomröstningen 1980 och klart bättre än EU-omröstningen 1994, men fortfarande sämre än det ideala utfallet med Norge 1994 som konkret exempel, så lyder huvudslutsatsen av analysen så här långt. Reaktionsmönstret med förtroendefulla förlorare och avvaktande vinnare väcker nya frågor till liv. Kartläggningen av medborgarnas reaktioner efter politiska val är inte så omfattande att man med bestämdhet kan säga att det rör sig om ett tidigare okänt reaktionsmönster – en svart svan som kullkastar våra uppfattningar om det möjliga – men det är helt klart något som behöver förklaras. För att öka förståelsen för valets efterspel skall vi ta en titt på argumenten till varför man som medborgare kan uppfatta att ett politiskt system är legitimt i betydelsen att man är beredd att acceptera framtida beslut som går den egna viljan emot.

Synen på politikens utfall

Demokratin erbjuder flera skäl till att förlorarna bör finna sig i sin lott. Några har med politikens utfall att göra. Det kan handla om att demokratiska regimer ofta är bra på att generera välfärd, om att väl fungerande demokratier erbjuder dem som förlorar i en fråga möjligheten att bilda vinnande majoriteter i andra frågor, eller, som ett minimum, om att demokratiska majoriteter som regel försöker undvika att kränka minoritetens djupast kända värden och värderingar. Gemensamt för dessa utfallsrelaterade skäl är att förlorarna ställer upp på regimen därför att den i det långa loppet ger alla medborgare tillräckligt goda förutsättningar att leva ett bra liv (se t ex Dahl 1989).

Med detta sätt att resonera slöt ja-röstarna upp bakom den sittande regimen därför att den nu hade kommit till beslut i en besvärlig fråga och att man trodde på dess förmåga att leverera tillfredsställande beslut i framtiden. Nej-röstarna däremot tvivlade på att regimen skulle klara av att fortsättningsvis ge rimliga förutsättningar för ett gott liv. Att vinna folkomröstningen var ett steg i rätt riktning, men inte tillräckligt stort för att man skulle finna skäl att hysa ökat förtroende för den regim som stod bakom det skadliga förslaget man precis lyckats stoppa; man såg bland nej-röstarna en uppenbar risk för att den nuvarande regimen skulle se till att dagens vinnare blev morgondagens ekonomiska förlorare.

Analys av medborgarnas uppfattningar om utvecklingen av samhällsekonomin, den egna ekonomin och av den offentliga servicen ger stöd för tanken att utfallsrelaterade faktorer kan förklara mönstret med förtroendefulla förlorare på ja-sidan och avvaktande vinnare på nej-sidan. Visserligen var nej-röstarna bara något mer missnöjda än ja-röstarna med utvecklingen av den egna ekonomin och den offentliga servicen under det senaste året, och när det gäller bedömningen av samhällsekonomin utveckling fanns nästan inga skillnader alls (se Holmbergs kapitel 26 om ekonomin och Kumlins kapitel 23 om välfärdsstaten i denna volym). Men när det gäller bedömningen av hur den personliga ekonomin skulle utvecklas om Sverige blev medlem i EMU var det betydligt fler nej-röstare än ja-röstare som trodde på en negativ utveckling (56 procent mot 8 procent, se också Oskarsons kapitel 19 i denna volym). Även när det gäller områden som social välfärd, brottsbekämpning, försvar och skatter gjorde nej-röstarna en mer kritisk framtidsbedömning än ja-röstarna. Nej-röstarnas avvaktande hållning skulle därmed kunna förklaras av att den sittande regimen inte övertygat om att man kunde åstadkomma ett rimligt gott politiskt utfall framöver (alternativt att nej-röstarna var misstänksamma mot den regim som lagt fram ett förslag med negativa konsekvenser för de egna möjligheterna att leva ett bra liv).

Synen på beslutsproceduren

De utfallsrelaterade skälen för att stödja det politiska systemet handlar om att få rätt i politiken. Det finns emellertid också en mindre materiell sida av saken. När det gäller icke-materiella skäl till att uppfatta systemet som legitimt brukar man uppmärksamma procedurerna som leder fram till beslutet: I en demokrati finns motstridiga viljor som alla har rätt att göra sig gällande. Därmed kan man som medborgare inte räkna

med att alltid befinna sig på majoritetens sida. En sak kan man dock begära av det politiska systemet – att man har fått en rättvis chans att få stöd för sin sak. Det proceduriella skälet säger helt enkelt att medborgarna sluter upp bakom den sittande regimen så länge den förmår att fatta besluten på ett rättvist sätt (se t ex Klosko 2002).

Med det proceduriella sättet att tänka förklaras ja-röstarnas förtroendefulla förhållningssätt av att man ansåg att folkomröstningen genomfördes på ett huvudsakligen korrekt och rättvist sätt. De avvaktande nej-röstarna skall däremot ha varit kritiska till kampanjen och hur den genomfördes. Att nej-sidan lyckades vinna omröstningen är ur proceduriell synvinkel tämligen irrelevant.

Procedurskålet är på många sätt tilltalande. För det första ger det en öppning för att politik är något mer än en rå intressekamp; det antyder att människan kan se utanför den snäva nyttan av att få sin egen vilja igenom. Även om politiska filosofer påpekar att man inte kan begära att människor skall acceptera vilka utfall som helst bara för att beslutsprocedurerna klarar grundläggande krav (se t ex Miller 1999:93-110), så pekar det proceduriella skälet ut ett sätt för demokratier att hantera situationer där den gemensamma kakan minskar snarare än växer. För det andra har procedurskålet visat sig fungera väl i praktiken. Forskningen om det som kallas proceduriell rättvisa har visat på förekomsten av en *fair process effect* i en rad olika sammanhang och miljöer (Tyler m. fl. 1997; Lind & Tyler 1988). Den grundläggande logiken är enkel: Om bara människor känner sig rättvist behandlade är man beredda att acceptera även obehagliga besked.

Det finns emellertid ett par väsentliga hakar med procedurskålet. En första sådan är naturligtvis att makthavare – demokratiska likaväl som diktatoriska – är frestade att rigga beslutsordningen för att gynna de egna preferenserna (Riker 1986 ger en provkarta på hur det kan gå till). En andra hake är att det inte ens teoretiskt går att konstruera en beslutsordning som stänger alla möjligheter att manipulera utfallet; det finns helt enkelt inte någon perfekt beslutsordning som garanterar lika möjligheter för alla handlingsalternativ (Hermansson 1990 ger en introduktion till denna faktiskt häpnadsväckande forskning om kollektiva val). En tredje hake är att teorin om vikten av proceduriell rättvisa är subjektiv till sin karaktär; det är människors *upplevelser* av att känna sig rättvist behandlade som motiverar dem att acceptera även ovälkomna besked (Lind & Tyler 1988). I vilken utsträckning beslutsprocedurernas objektiva utformning har samma inverkan är mindre utforskat

(se Esaiasson 2004 för ett mer utvecklat resonemang; Kumlin 2004 är ett exempel på den efterlysta typen av studier).

Den sammantagna konsekvensen av de tre hakarna är att man som förlorare i en gemensam angelägenhet alltid kan hitta proceduriella skäl för att betrakta beslutet, och i förlängningen det politiska systemet, som mindre legitimt (jfr Lewin 1984). En demokrati som vill vara stabil kan alltså inte enbart förlita sig på att tillämpa rättvisa beslutsprocedurer. Oavsett hur noggrann man är i proceduriella frågor är systemets långsiktiga stabilitet beroende av att förlorarna är beredda att ha överseende med åtminstone vissa oklarheter i beslutsproceduren.

Euro-omröstningen är inget undantag från regeln att det alltid finns proceduriella skäl för att vara missnöjd med ett beslut. Förlorarna på ja-sidan menade att beslutet rätteligen borde ha tagits av riksdagen. Redan före valdagen ansåg en klar majoritet av ja-röstarna att det hade varit bättre om beslutet i stället fattats av regering och riksdag. Vinnarna på nej-sidan var däremot positiva till den beslutsordning som tillämpades (se tabell 14.2).

Intressant nog fanns inte motsvarande missnöje med beslutsproceduren i samband med EU-omröstningen 1994. En klar majoritet bland såväl ja-röstarna som nej-röstarna ansåg då att det var bäst att anordna en folkomröstning (Gilljam 1996:20-7). Ur ett proceduriellt perspektiv finns det fog för att hävda att de förtroendefulla ja-röstarna i Euro-omröstningen levde upp till ett grundläggande krav för att demokratin skall vara långsiktigt stabil: man var beredd att bortse från oklarheter i beslutsproceduren i en viktig fråga som gick dem emot.

Om ja-sidan var missnöjd med valet av beslutsform handlade nej-sidans proceduriella kritik om förutsättningarna för att få gehör för den egna saken på valdagen: Ja-sidan hade överlägset mest pengar, flest företrädare på centrala samhällspositioner och flest tidningar på sin sida. Partierna på ja-sidan försökte också kväva den interna debatten; EMU-motståndarna inom socialdemokraterna och övriga partier hade svårt att göra sig hörda. Den underliggande slutsatsen var att landets politiska och ekonomiska etablissemang försökte manipulera fram ett ja från en egentligen skeptisk befolkning (se t ex Strömbäcks kapitel 13 i denna volym).

Tabell 14.2 Synen på valet av beslutsprocedur före och efter valdagen 2003 (procent)

	Ja-röstare (förlorarna)		Nej-röstare (vinnarna)		Samtliga		
	Före	Efter diff.	Före	Efter diff.	Före	Efter diff.	
Bäst med folkomröstning	39	33	81	81	61	60	
Bättre om riksdag och regering beslutat			-6		+0		-1
	61	67	19	19	39	40	
Summa procent	100	100	100	100	100	100	
Antal intervjuade	358	360	399	432	819	792	

Kommentar: Intervjufrågorna hade följande formuleringar: Tycker du att det hade varit bättre om regering och riksdag hade beslutat om ett ja eller nej till att införa euron som valuta i Sverige utan folkomröstning eller anser du att det var bäst att ordna folkomröstning i det här fallet? Resultaten är baserade på de personer som ingick i förvalsurvalet och som intervjuades före valet samt på de intervjuade i eftervalsuralet. Vet inte-svar har uteslutits ur analysen.

Kritiken känns igen från EU-omröstningen 1994. Den i stort sett samstämmiga uppfattningen bland ledande nej-företrädare var då att kampanjen varit ytterst orättvis. Förutom den uppenbara ojämlikheten i finansiella och personella resurser hade ja-sidan trixat med den statliga informationen till hushållen och dessutom myglat fram en dominostrategi så att de säkert EU-positiva länderna Österrike och Finland hade sina omröstningar i god tid före de mer tveksamma fallen Sverige och Norge. Man menade också att ja-sidans propaganda med skrämsel, halvsanningar och överdrivna försök att övertyga med den personliga trovärdigheten – ”Lita på oss” – hos Ingvar Carlsson och Mona Sahlin gick över gränsen för det acceptabla. Med sådana förutsättningar kunde det inte bli tal om en rättvis omröstning (se t ex Esaiasson 1996b; Strandbrink 2003).

Bland medborgarna gick verklighetsuppfattningarna kraftigt isär efter EU-omröstningen 1994. Närmare tre av fyra nej-röstare ansåg att ja-sidan gynnades otillbörligt mycket under folkomröstningen. Lika många av ja-röstarna ansåg att folkomröstningen genomförts på ett huvudsakligen rättvist sätt (Esaiasson 1996a:52-4). Kontrasten gentemot den norska EU-omröstningen var skarp. I Norge ansåg nio av tio medborgare från båda lägren att kampanjen varit huvudsakligen rättvis

(Todal-Jenssen 1995:195). Mycket talar för att skillnaderna i synen på proceduren var en avgörande förklaring till att den norska omröstningen ledde till lyckligare konsekvenser för den nationella sammanhållningen.

Medborgarnas syn på Euro-omröstningen 2003 hamnar mitt emellan de båda EU-kampanjerna (tabell 14.3). Klart färre nej-röstare än i den svenska EU-omröstningen ansåg att motståndarsidan blivit orättfärdigt gynnad, men det var fortfarande långt kvar till den stora enigheten i Norge. Före valet i Sverige 2003 ansåg en majoritet av nej-röstarna (56 procent) att ja-sidan gynnats. Utfallet av omröstningen och, möjligen, mordet på Anna Lindh, ledde till att en majoritet av nej-röstarna (57 procent) ändå i efterhand gick med på att kampanjen varit huvudsakligen rättvis. Bland förlorarna på ja-sidan ansåg hela tiden en klar majoritet (omkring 80 procent) att omröstningen genomförts på ett rättvist sätt. Sammantaget framstår missnöjet med proceduren som en tänkbar förklaring till nej-sidans avvaktande reaktion efter valet, även om missnöjet denna gång var mindre utbrett än vid den förra folkomröstningen.

Tabell 14.3 Synen på kampanjen före och efter valdagen 2003 (procent)

	Ja-röstare (förlorarna)			Nej-röstare (vinnarna)			Samtliga		
	Före	Efter	diff.	Före	Efter	diff.	Före	Efter	diff.
På det hela taget rättvis	77	81	+4	43	57	+14	60	68	+8
Ja-sidan gynnades	19	14	-5	56	43	-13	38	30	-8
Nej-sidan gynnades	4	5	+1	1	0	-1	2	2	+0
Summa procent	100	100		100	100		100	100	
Antal intervjuade	333	315		378	420		766	755	

Kommentar: Intervjufrågorna hade följande formuleringar: Tycker du att folkomröstningen på det hela taget genomförs (genomfördes) på ett rättvist sätt eller gynnas Ja- eller Nej-sidan? Resultaten är baserade på de personer som ingick i förvalsurvalet och som intervjuades före valet samt på de intervjuade i eftervalsurvalet. Vet inte-svar har uteslutits ur analysen.

Varför reagerade vinnarna på nej-sidan som de gjorde?

Två tänkbara förklaringar till det överraskande reaktionsmönstret med avvaktande vinnare har lanserats: nej-röstarna ansåg att de utsatts för allvarliga proceduriella orättvisor när det gäller möjligheterna att få stöd för sin sak, och nej-röstarna misstrodde det politiska systemets förmåga att ge dem förutsättningar för ett gott liv. Den speciella EMU-panelen 2003 ger oss möjligheter att systematiskt pröva vilken av de båda förklaringarna som väger tyngst. I tabell 15.4 redovisas resultaten från en regressionsanalys där vi kan se hur de båda förklaringarna påverkar förändringar i förtroendet för politikerna efter valet.

Tabell 14.4 Påverkar synen på proceduren och synen på politikens utfall förändringen i medborgarnas förtroende för systemet? (OLS-regression)

	b-värden (signifikansnivå)
Nej-röstare (0-1)	+ .13 (.18)
Synen på proceduren före valet (0-1)	-.07* (.08)
Synen på proceduren före valet om nej-röstare (0-1)	+ .06 (.22)
Synen på politikens utfall (1-5)	+ .04 (.15)
Synen på politikens utfall bland nej-röstarna (1-5)	-.10** (.02)
Andel förklarad varians	.47
Antal personer	971

Kommentar: Analysen är baserad på EMU-panelen 2003. Beroende variabel är förtroende för politikerna efter valet. Utöver de redovisade variablerna ingår i modellen förtroende för politikerna i början av valrörelsen (panelsteg 1). Variabeln "Synen på proceduren" antar värdet "1" om man anser att någon part har missgynnats under omröstningen och värdet "0" om man anser att kampanjen varit huvudsakligen rättvis. Med syn på politikens utfall menas bedömningen av vilka konsekvenser ett ja till euron skulle få för den svenska ekonomin under de kommande fem åren. Svartalernativ 1 betyder mycket positiva konsekvenser och svartalernativ 5 mycket negativa konsekvenser. Signifikansnivåerna är genomgående beräknade utifrån förväntningen att kritiker av procedurerna och politikens utfall skall ha blivit mindre förtroendefulla (ensidiga signifikanstest). **= $p < .05$; *= $p < .10$

Att det är just den kortsiktiga förändringen av förtroendet som analyseras är viktigt eftersom vi därigenom kan kontrollera för alla de faktorer som påverkar människors allmänna förtroende för politikerna (tekniskt sker kontrollen genom att vi tar hänsyn till förtroendenivån i början av valrörelsen). Eftersom vi i första hand vill veta varför de vinnande nej-röstarna förhöll sig avvaktande skiljer sedan analysen mellan den gemensamma effekten av respektive faktor för båda sidorna, och den eventuella extra effekten för enbart nej-röstarna (om nej-röstarna reagerade annorlunda än ja-röstarna skall det finnas en statistiskt signifikant "egen" effekt bland nej-röstarna av att vara missnöjd med proceduren respektive det ekonomiska utfallet). Noteras skall vidare att utfallsförklaringen representeras av synen på de samhällsekonomiska konsekvenserna av ett EMU-medlemskap. Eftersom den tidigare analysen visade att skillnaderna mellan de båda sidorna var störst när det gällde de privatekonomiska konsekvenserna av ett EMU-medlemskap innebär det sannolikt att effekten av utfallsförklaringen är något underskattad.

I de allra flesta undersökningar brukar man hitta belägg för att människors uppfattningar om procedurernas rättvisa påverkar reaktionerna på politiska beslut (*the fair process effect* som sagt). Mycket riktigt tenderar också de som ansåg att kampanjen varit orättvis att tappa förtroende efter valet. Effekten är dock liten (-0.07 enheter på förtroendeskalan mellan 1 och 4) och därtill statistiskt osäker (signifikansnivån är .08 med ett ensidigt test). Resultaten visar vidare att effekten inte var starkare bland nej-röstarna än bland ja-röstarna; det verkar alltså inte som om nej-röstarna skulle ha fäst större vikt vid procedurerna än vad ja-röstarna gjorde (se b-värdet för variabeln "synen på proceduren före valet om nej-röstare"). Den sammantagna slutsatsen blir att missnöjet med proceduren står för endast en mindre del av förklaringen till varför vinnarna på nej-sidan förhöll sig avvaktande.

Procedurernas begränsade effekter får sägas vara en överraskning. En snarlik analys från EU-omröstningen 1994 visade att en viktig anledning till att de förlorande nej-röstarna var mindre förtroendefulla efter valet var att man ansåg att kampanjen genomförts på ett orättvist sätt (Esaiasson 1996a:58-9). Vi kan alltså konstatera att procedurkritiska nej-röstare lade större vikt vid sitt missnöje efter EU-omröstningen än efter EMU-omröstningen.

Exakt vari skillnaderna mellan kampanjerna består är svårt att precisera. En tolkning som ligger nära till hands är dock att missnöjet i samband med Euro-omröstningen i betydande utsträckning var färgat av en

oro för att ja-sidan till slut skulle lyckas vända opinionen. När det stod klart att farhågorna för en sen omsvängning kunnat undanröjas fanns det också mindre anledning att straffa den rådande regimen för utformningen av kampanjen. Mycket riktigt var också många tidiga kritiker av kampanjen beredda att ompröva sin inställning efter valet (se tabell 15.3 ovan). Missnöjet med EU-omröstningen var däremot djupare känt. ”Debattklimat” är ett luddigt begrepp, men intrycket som utomstående betraktare är att engagemanget i procedurdebatten var starkare under EU-omröstningen än under Euro-omröstningen. En jämförelse av procedurkritiken under de båda kampanjerna visar också att de ledande företrädarna på nej-sidan pekade på fler brister 1994 än 2003.

Om nu procedurerna var relativt betydelselösa finns det dock starkare stöd för att nej-röstarnas reaktioner berodde på faktorer kopplade till politikens utfall (nej-röstarna höll politikerna ansvariga för att de lagt fram ett förslag som skulle vara dåligt för ekonomin). Bedömningen av EMU-medlemskapets samhällsekonomiska konsekvenser hade en tydligt signifikant och förhållandevis kraftig negativ effekt på förändringarna i nej-röstarnas förtroende för politikerna efter valdagen. Om vi omsätter resultaten till konkreta resonemang visar det sig att den nej-röstare som gjorde en maximalt negativ bedömning av EMU-medlemskapets samhällsekonomiska konsekvenser efter valet hade fått 10 procents lägre förtroende för politikerna i jämförelse med en nej-röstare som började valrörelsen med samma grad av förtroende men som gjorde en positiv bedömning av EMU-projektets samhällsekonomiska konsekvenser (exemplet utgår från den maximala effekten av utfallsvariabeln, det vill säga 4 skalsteg multiplicerat med 0.10 på den fyrställiga förtroendevariabeln). Slutsatsen att utfallsfaktorn väger tyngst understryks av att de privatekonomiska bedömningarna sannolikt hade haft ännu starkare effekter om vi bara hade kunnat mäta dem i EMU-panelen.

Ett nytt folk?

Så här långt har uppmärksamheten varit mest inriktad på nej-sidans reaktioner. I och med att ja-röstarna blev mer förtroendefulla efter valet, och att de därtill var beredda att ha överseende med att frågan avgjordes i en folkomröstning man inte ville ha, har det funnits mindre anledning att titta närmare på förlorarnas reaktioner. Samtidigt har analysen utgått från kriterier som varit gynnsamma för förlorarna på ja-sidan. Givet de politiska omständigheterna kring Euro-omröstningen framstår deras reaktioner som mindre anmärkningsvärda; de förtroendefulla ja-röstarna visade egentligen enbart att man var beredda att sluta upp ba-

kom det etablissemang som propagerat för en politik man själva ville ha. Vi skall avsluta analysen genom att studera några ytterligare reaktioner på valresultatet där måhända ja-röstarna inte framstår som lika goda förlorare.

Tabell 14.5 Synen på framtida folkomröstningar och på människans natur före och efter valdagen 2003 (procent och medeltal)

	Ja-röstare (förlorarna)			Nej-röstare (vinnarna)			Samtliga		
	Före	Efter	diff.	Före	Efter	diff.	Före	Efter	diff.
Syn på folkomröstningar (baserat på Folkomröstningsundersökningen)									
Fler folkomröstningar i framtiden	17	11	-6	32	34	+2	25	23	-2
Fortsatt sparsamma	74	78	+4	63	62	+1	68	70	+2
Inga fler folkomröstningar	9	11	+2	5	4	-1	7	7	+0
Summa procent	100	100		100	100		100	100	
Antal intervjuade	364	338		400	430		826	790	
Synen på människans natur (baserat på EMU-panelen)									
Osjälvvisk – självvisk (0-10)	7.8	6.9	-0.9	7.5	6.7	-0.8	7.7	6.8	-0.9
Vet inte sitt eget bästa – vet sitt eget bästa (0-10)	6.6	5.6	-0.9	7.1	6.5	-0.6	6.8	6.0	-0.8
Antal enkätsvar	727	752		425	452		1271	1243	

Kommentar: Intervjufrågan om folkomröstningar hade följande formulering: Vad anser du om folkomröstningar mer allmänt? Tycker Du att vi borde ha fler folkomröstningar i olika frågor framtiden eller tycker du att vi skall vara sparsamma med folkomröstningar som vi varit hittills eller tycker du att vi inte skall ha några alls utan överlåta åt riksdag och regering att fatta beslut utan folkomröstningar? Resultaten är baserade på de personer som ingick i förvalsurvalet och som intervjuades före valet samt på de intervjuade i eftervalsurvalet. Vet inte-svar har uteslutits ur analysen. Frågorna om människans natur hade följande formuleringar: "Det finns olika uppfattningar om vad som kännetecknar den mänskliga naturen, d v s hur människor är i allmänhet. Var någonstans på en skala från 0-10 skulle du placera människor i allmänhet när det gäller hur själviska eller osjälviska de är? Var någonstans på skalan skulle Du placera människor i allmänhet när det gäller om de vet eller inte vet vad som är bäst för dem själva?" Frågorna ställdes i det andra och fjärde panelsteget.

Mer precist skall vi uppmärksamma två reaktioner som förekom i eftervalsdebatten: synen på folkomröstningar som beslutsprocedur för framtida konfliktfrågor, och synen på människors allmänna förmåga att fatta kloka och osjälviska beslut. Vad gäller synen på folkomröstningar gjorde nej-sidans seger det uppenbart för förtroendefulla ja-röstare att det är en riskfaktor att beskära den nuvarande regimens möjligheter att

bestämma på egen hand. En reaktion i egen-intressets anda skulle därmed vara att ja-röstarna blev mer skeptiska till framtida folkomröstningar efter valet. Vad gäller synen på människors förmågor gjorde ledande ja-företrädare mer eller mindre öppna antydningar om att väljarna på nej-sidan varit oemottagliga för rationell argumentation; enligt flera ja-företrädare skall många väljare ha bestämt sig utan att ens vilja ta hänsyn till ny information. En ytterligare reaktion av mindre tilltalande karaktär skulle därmed kunna vara att ja-röstarna fick en mer negativ syn på medmänniskornas allmänna förmåga efter valet.

Resultaten i tabell 14.5 ger visst stöd för att ja-röstarna lät besvikelsen över valresultatet påverka sin syn på framtidens beslutsprocedurer. Enligt folkomröstningsundersökningen sjönk, som förväntat, andelen ja-röstare som önskade sig fler folkomröstningar i framtiden efter valet, från 17 till 11 procent. Motsvarande förändring fanns inte bland nej-röstarna. Samtidigt var den dominerande åsikten bland både ja-röstare och nej-röstare att folkomröstningar bör användas sparsamt men att de ändå är en legitim beslutsprocedur som kan användas ibland (78 procent bland ja-röstarna och 62 procent bland nej-röstarna efter valet). Svenska folket framstod redan efter EU-omröstningen 1994 som folkomröstningspragmatiker och den pragmatiska hållningen fick än fler anhängare efter EMU-omröstningen (andelen som valde svarsalternativet "fortsatt sparsamma med folkomröstningar" ökade från 62 procent till 70 procent mellan 1994 och 2003; om EU-omröstningen se Gilljam 1996).

För att pröva om ja-röstarnas människosyn påverkades av valutgången får vi återigen förlita oss till den speciella EMU-panelen. Två frågor som ställdes före och efter valdagen är formulerade för att fånga in förändringar av människosynen: I vilken utsträckning är människor i allmänhet själviska och osjälviska, och i vilken utsträckning vet eller vet inte människor i allmänhet vad som är bäst för dem själva? Resultaten visar att det finns ett visst stöd för att ja-röstarna skall ha fått en mer negativ människosyn efter valet (se nedre halvan av tabell 15.5). Ja-röstarna i EMU-panelen satte klart lägre poäng på människors förmåga att inse vad som är bäst för dem själva efter valet än före. Motsvarande tendens fanns även bland nej-röstarna, men mindre uttalad (skillnaden är statistiskt säkerställd med 95 procents säkerhetsmarginal). Däremot tycks inte ja-röstarna ha börjat betrakta människorna som mer själviska efter valet. Tvärtom ger såväl ja-röstare som nej-röstare människor ungefär lika mycket "bättre" betyg ifråga om självskhet efter valet.

Tvivlet bland ja-röstarna gällde alltså mer människors förmåga än deras goda vilja.

Ja-sidans eftervalscommentarer handlade inte sällan om att stora delar av svenska folket bestämt sig på förhand och inte varit öppna för en rationell argumentation. Sammanhanget är förstås ett annat, men det är inte utan att Bertholds Brechts råd till östtyska politiker gör sig påmint – ni borde välja er ett nytt folk. Tendenser åt det brechtska hållet fanns i ja-röstarnas reaktioner efter omröstningen. Folkomröstningar betraktades som en allt mer riskabel beslutsprocedurer, och man blev av allt att döma mer skeptiska till folkets förmåga att inse sitt eget bästa. Ja-röstarna var alltså inte fullt så goda förlorare som de inledande analyserna ger sken av. De negativa reaktioner som brukar infinna sig bland förlorarna i politiska val återfanns även bland dem som ville att Sverige skulle ta steget in i Euro-land. Det var bara det att misstron denna gång drabbade den folkmajoritet som stakat ut en felaktig framtidsväg för Sverige.

Hur gå från bättre till bäst?

Om folkomröstningar är främmande fåglar i den representativa demokratin så var den svenska EMU-omröstningen ett alldeles ovanligt sällsynt exemplar. Reaktionerna bland vinnare och förlorare avviker i viktiga avseenden från det förväntade reaktionsmönstret efter politiska val. För det första var det förlorarna och inte vinnarna som blev mer förtroendefulla gentemot den rådande politiska regimen. Istället för att som brukligt bli mer kritisk gentemot den rådande regimen riktades förlorarnas misstroende mot den folkmajoritet som fattat det ”felaktiga” beslutet. För det andra hade den proceduriella kritiken anmärkningsvärt liten betydelse för reaktionerna hos framförallt den vinnande nej-sidan. Anledningen till att nej-röstarna förhöll sig avvaktande till den rådande politiska regimen får istället sökas i materiella förhållanden – det tycks ha varit nej-röstarnas missnöje med EMU-medlemskapets ekonomiska konsekvenser som gjorde att man inte blev mer förtroendefulla efter valet. Skeptiska vinnare, förtroendefulla förlorare och minimala procedur-effekter, det finns alltså folkomröstningar där invanda föreställningar stjäls över ända.

Bättre än senast men inte bäst, så kan den svenska Euro-omröstningens konsekvenser för sammanhållningen i nationen karakteriseras. Analysen pekar på några problem som behöver lösas om framtida EU-relaterade omröstningar skall kunna ta ytterligare steg mot det idealiska

utfallet. Vi antar för enkelhetens skull att det även fortsättningsvis kommer att finnas en ja-sida och en nej-sida av samma karaktär som hittills.

Av ja-sidan krävs framför allt att man visar ökad tilltro till motståndarnas förmåga att fatta genomtänkta beslut. En mer tolerant inställning till människor som resonerar annorlunda än vad man själva gör skulle göra det lättare att acceptera ett eventuellt framtida nej om exempelvis EU:s nya konstitution. Ett potentiellt problem att uppmärksamma är vidare att ja-sympatisörerna även fortsättningsvis måste ha överseende med att beslutet fattas enligt en procedur man egentligen inte vill ha.

Av nej-sidan krävs att man låter sig övertygas om att valet inte är avgjort på förhand. Högst sannolikt kommer ja-sidan att även fortsättningsvis ha ett övertag ifråga om finansiella och personella resurser. Om det skall gå att få acceptans för också en omröstning som slutar med ett ja måste nej-sympatisörerna gå med på att EMU-omröstningen visar att en sådan överlägsenhet inte är av avgörande betydelse för valresultatet. En ändrad grundinställning – som implicerar att nej-sidan faktiskt hade en rimlig möjlighet att vinna EU-omröstningen 1994 – skulle förstås vara lättare att få till stånd om ansvariga politiker ökade ansträngningarna att jämna ut de finansiella skillnaderna mellan de båda sidorna. Utöver procedurfrågorna är det viktigt att också nej-sympatisörernas utfallsrelaterade missnöje minskas. Om olika EU-frågor kommer att fortsätta att förknippas med en ogynnsam ekonomisk utveckling för vissa befolkningsgrupper blir det svårt att få till stånd ett önskat utfall.

Större tolerans gentemot personer med avvikande politiska uppfattningar, rättvisare procedurer, stärkt beredvillighet att ha överseende med de proceduriella oklarheter som ofrånkomligen dyker upp, samt ett jämlikare utfall av politiken så att inte vissa grupper känner sig orättfärdigt missgynnade. Där finns nycklarna till den framgångsrika folkomröstningen i Sverige. Återstår bara att göra denna tulipanaros.

Referenser

- Anderson, Christopher J & Andrew LoTempio (2002). Winning, Losing and Political Trust in America. I *British Journal of Political Science* 32:335-351
- Banducci, Susan & Jeffrey Karp (2003). How Elections Change the Way Citizens View the Political System: Campaigns, Media Effects and Electoral Outcomes in Comparative Perspectives. I *British Journal of Political Science* 33:443-467
- Beetham, David (1991). *Legitimacy*. London: Macmillan

- Dahl, Robert (1989). *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press
- Dalton, Russel J. (1999). Political Support in Advanced Industrial Democracies. I Pippa Norris (ed.) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press
- Esaiasson, Peter (1996a). Goda förlorare. I Mikael Gilljam & Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts
- Esaiasson, Peter (1996b). Kampanj på sparlåga. I Mikael Gilljam & Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts
- Esaiasson, Peter (2004). *När välfärdsstaten säger nej – är proceduren en läkande kraft?* Göteborgs: Statsvetenskapliga institutionen (opublicerat manuskript)
- Gilljam, Mikael (1996). Den direkta demokratin. I Mikael Gilljam och Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU*. Stockholm: Norstedts
- Holmberg, Sören (1999). Down and Down We Go: Political Trust in Sweden. I Pippa Norris (ed.). *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Klosko, George (2000). *Democratic Procedures and Liberal Consensus*. Oxford: Oxford University Press
- Kumlin, Staffan (2004). *The Personal and the Political. How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. New York: Palgrave – Macmillan
- Lewin, Leif (1984). *Ideologi och Strategi. Svensk politik under 100 år*. Stockholm: Norstedts
- Lind, E. Allan & Tom R. Tyler (1988). *The Social Psychology of Procedural Justice*. London: Plenum Press
- Miller, David (1999). *Principles of Social Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Norris, Pippa (1999). Introduction: The Growth of Critical Citizens? I Pippa Norris (ed.). *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press
- Strandbrink, Peter (2003). *Förnuftets entoniga röst*. Stockholm: Södertörns Högskola
- Todal-Jenssen, Anders (1995). Etterspill. I Anders Todal-Jenssen & Henry Valen (red.) *Brussel midt imot*. Oslo: Gyldendal 1995
- Todal-Jenssen, Anders & Ola Listhaug (1995). I kampens hete: Mistillit, fiendskap og intoleranse. I Anders Todal-Jenssen & Henry Valen (red.) *Brussel midt imot*. Oslo: Gyldendal 1995
- Tyler, Tom R., Robert Boeckmann, Heather Smith & Yuen Huo (1997). *Social Justice in a Diverse Society*. Boulder: Westview Press.
- Weatherford, Stephen. Measuring Legitimacy. *American Political Science Review* 86:149-166

Kapitel 15

Det underskattade samtalet väljarna emellan

Maria Pettersson & Christina Ribbhagen

Valrörelser är tillfällen då flödet av politisk information är som allra störst i samhället. Valstugor står uppradade på torg, politiker debatterar i TV, och tidningar jämför de olika sidornas argument i en rad centrala frågor – allt för att vi som väljare ska kunna få så mycket information som möjligt för att göra ett upplyst val. Allt detta kan därmed ses som uttryck för de kollektiva ansträngningarna att förverkliga en god valrörelse. Den goda valrörelsen kräver dock också, förutom tillgång på balanserad information, goda medborgare, det vill säga medborgare som söker, tar del av och reflekterar kring den information som står att finna.

I en demokrati betraktas det som önskvärt att medborgarna har en viss informationsnivå som möjliggör effektivt och rationellt deltagande i det offentliga samtalet (Eveland, Shah & Kwak 2003). Även om kunskapen hur väljarna får och skaffar sig politisk information är viktig är kanske det allra mest intressanta i sammanhanget vilken *betydelse* olika informationskällor har för väljarnas åsikter. En valrörelse utgör inte enbart ett tillfälle för väljarna att få information och kännedom ”uppifrån”, från media och genom kontakt med politiker, om de olika politiska alternativen. En valkampanj är också ett tillfälle då väljare i sin vardag möter andra väljare och diskuterar aktuella sakfrågor. Informationen kan med andra ord också komma ”från sidan”.

”An important feature of referendums is the discussion process stimulated among citizens, and between politicians and citizens. Pre-referendum discussions may be interpreted as an exchange of

arguments among equal persons taking place under well-defined rules. This institutionalized discussion meets various conditions of the "ideal discourse process" (Frey & Stutzer 2003: 10).

Utan att vidga tanken om det upplysta valet allt för mycket hävdar vi att det finns en viktig komponent som föregår själva röstningsbeslutet, nämligen att väljarna ska kunna argumentera väl för sina ståndpunkter men även kunna redogöra för de viktigaste motargumenten. I detta kapitel ska vi närmare belysa förändringarna av väljarnas argumentationsförmåga när det gäller för och emot att införa euron som valuta i Sverige under valrörelsen 2003. Vilka informationskällor har effekter på utvecklingen och förändringen för väljarnas förmåga att argumentera?

I svensk opinionsbildningsforskning brukar fokus i de analyser som görs på detta område behandla medieeffekter. Betydelsen av kommunikation och informationsutbyte medborgarna emellan är däremot dåligt utredd. I vår studie har vi valt att undersöka tre informationsrelationer som alla kan tänkas påverka förändringarna av väljarnas *antal* angivna argument för och emot euron. *För det första* kan väljarna få information från eliten, det vill säga från olika politiska representanter. *För det andra* sprids politisk information via massmedia. *För det tredje* kan väljare införskaffa information genom att samtala med andra väljare. Frågan vi ställer i det här kapitlet är vilken effekt olika kampanjrelaterade informationskällor har på medborgarnas förändring av saksäkelsargument för respektive emot euron?

Folkomröstningskampanjer – en medborgarskola?

Folkomröstningarnas förespråkare menar att valrörelsen som föregår folkomröstningar kan liknas vid en medborgarskola. Medborgarnas kunskap och engagemang förväntas öka eftersom de befinner sig i en besluts- eller rådgivande ställning. (Ruin 1997) Vidare menar de att det finns starka empiriska belägg för att folkomröstningar har en rad, från demokratisk synpunkt, önskvärda effekter på medborgarna. Bland annat anser förespråkarna att forskningen visar på en entydigt positiv effekt av att folkomröstningar gör medborgare mer delaktiga och informerade (Swedenborg 2004-01-24).¹ Folkomröstningar anses också

---

¹ Swedenborg hänvisar här till analyser som gjorts på data från Eurobarometern som visar att medborgarna objektivt sett är bättre informerade om EU i de

vara mer gynnsamma tillfällen än vanliga valrörelser för media att föra en mer informativ bevakning av kampanjen där fokus ligger på saksfrågan. Utrymmet för att skapa en kreativ process som leder till deliberation mellan väljarna anses också vara större (Jenkins & Mendelsohn 2001; Mendelsohn & Parkin 2001).

Folkomröstningsmotståndarna är betydligt mer ljumma i deras tillförsikt om att alla de goda kvaliteter förespråkarna lyfter fram består då idealet möter verkligheten.² En sådan förmodad kvalité motståndarna ifrågasätter är om kampanjerna verkligen är tillräckligt informativa och balanserade för att kunna tjäna sitt syfte att lösa "medborgarkompetensproblemet". Risken är att de högt satta kraven på en god kampanj är svåra att leva upp till, i synnerhet om folkomröstningar hålls ofta eftersom kampanjer är mycket kostsamma (Gilljam 2003-11-29).

Utgångspunkten i de flesta studier som på något sätt undersökt valrörelseeffekter på väljarnas politiska beteende är emellertid att valrörelser borde öka väljarnas mediekonsumtion, politiska intresse och politiska kunskap (Se till exempel Mendelsohn & Cutler 2000; Dahlberg 2003; Eveland, Shah & Kwak 2003). Men resultaten av undersökningar som närmare studerat effekter av valrörelser stödjer inte alltid denna utgångspunkt.

I en panelstudie av Matthew Mendelsohn och Fred Cutler (2000) undersöktes specifikt vilken effekt folkomröstningskampanjer har på väljarnas politiska beteende. Författarna diskuterade att de få empiriska test som finns just när det gäller politiskt kunskap ofta har svaga bevis för att väljarnas kunskap verkligen ökar under en kampanj. Deras egna resultat, baserade på den kanadensiska folkomröstningsundersökningen från 1992, visade att det finns en viss förhöjning av väljarnas politiska kunskap och att den hänger ihop med väljarnas ökade mediekonsumtion (Mendelsohn & Cutler 2000). Även Sören Holmberg och Kent Asp

---

länder som har haft folkomröstningar om EU. Vidare hänvisar hon till liknande resultat som framkommit i en studie av schweiziska kantonen. Studien visar att medborgarna, under kontroll för andra tänkbara förklaringsfaktorer, är objektivt mer välinformerade om politiska frågor i kantonen med ett omfattande folkomröstningsinstitut än de utan.

² För en diskussion kring vilka effekter folkomröstningsinstitutet har på exempelvis valdeltagande, medborgarnas engagemang och intresse, kunskapsinhämtning, ansvarsutkrävande med mera och vilka implikationer detta får, se debattväxlingen mellan Gilljam och Swedenborg (Gilljam 2003-11-29; 2004-02-17; Swedenborg 2004-01-24; 2004-03-09.)

har tidigare kommit till samma slutsats vid analyser av den svenska folkomröstningen om kärnkraft 1980 (Holmberg & Asp 1984). Om tidigare svenska folkomröstningar kan det också tilläggas att det finns ett svagt stöd för att väljarnas kunskap ökar under en folkomröstningskampanj (Holmberg & Asp 1984; Esaiasson 1996), men denna slutsats belastas antingen med frånvaron av paneldata eller dåliga mått på kunskap.

Mediekonsumtion av något slag är en faktor som ofta anses ha betydelse för väljarnas kunskapsnivå. Eveland med flera (2003) hävdar att det under valrörelser anses önskvärt att lära sig saker från nyheter, till exempel information om kandidater eller sakfrågeorientering. Resultaten från deras panelanalyser visar att enbart att exponera sig för nyheter på TV eller i tidningar inte har någon större effekt på kunskap under en valrörelse – det måste också finnas en individuell motivation att lära sig från nyheter för att kunskapsökning skall ske. Dessutom är de kausala sambanden mellan nyhetskonsumtion och kunskap dubbelriktade (Eveland, Shah & Kwak 2003: 374). Holmberg och Oscarsson (2004) visar dock att läsning av politik i tidningen är den starkaste förklaringsfaktorn, följd av politiskt intresse och utbildning, till väljares politiska kunskap, men denna undersökning är inte gjord med paneldata (Holmberg & Oscarsson 2004: 210).

Ett exempel från den svenska kontexten som påvisar att forskningen inte alltid stödjer utgångspunkten att valrörelser ökar våra politiska kunskaper återfinns i en studie från 2003 där Stefan Dahlberg visar att skillnaden i politisk kunskap är liten mellan personer som intervjuats före valet och efter valet (Dahlberg 2003).

Det faktum att forskning kring valkampanjers effekt på medborgares politiska kunskap slutat i motstridiga resultat har gjort att Zaller (1992) valt att komplicera utgångspunkten något. Zaller menar att medborgare i en valkampanj inte bara gör sig mottagliga för politisk information utan även medvetet eller omedvetet väljer att stå emot viss information, något Zaller benämner som 'the reception axiom' respektive 'the resistance axiom' (Zaller 1992: 42ff). Båda de här mekanismerna förväntas vara starkast hos dem som sedan tidigare är politiskt medvetna, vilket gör att det är bland dem med måttlig politiskt medvetenhet som det största kunskapslyftet under en kampanj sker, en utgångspunkt Zaller även finner stöd för empiriskt. Det här kan beskrivas som en kunskapsparadox, där mer kunskap i kampanjens utgångsläge leder till mindre kunskapshöjning under kampanjen och tvärtom (Zaller 1992: 218).

Folkomröstningen om euron var, i likhet med 1980 års folkomröst-

ning om kärnkraften, ifrågasatt på grund av sakfrågans komplicerade natur (Holmberg & Oscarsson 2004: 193). I en situation där de flesta, även experterna, är oeniga kring konsekvenserna av ett EMU-medlemskap, eller att stå utanför densamma, spelar den information väljarna får kanske en särskilt viktig roll. Utvärderingar av valrörelsen, och i synnerhet hur väl media uppfyllt sin del i att skapa en upplyst valrörelse, ger media lågt betyg. Bergman och Blomgren menar till exempel att medierna uppvisade stor okunskap i sin rapportering inför Europaparlamentsvalet (Bergman & Blomgren 2004-06-20). Den här kritiken ger folkomröstningsmotståndarna, och deras skepsis gällande kampanjens förmåga att lösa medborgarkompetensproblemet, teoretisk luft under vingarna.³ Frågan är om medborgarna i en sådan situation finner andra sätt att informera sig på, exempelvis genom politiker, vänner och så vidare, för att tillskansa sig politisk sakkunskap i frågan?

Utän att på något sätt förringa att politisk kunskap är en viktig faktor anser vi att det finns ytterligare faktorer som är viktiga att beakta. Hur väl väljarna kan argumentera för och emot sina egna ståndpunkter är, menar vi, en tuffare test av valrörelsens effekter (se också Holmberg & Asp 1984:544 för liknande resonemang). Frågan som vi ställer är vad som påverkar paneldeltagarnas *förändring* av argumenten.

EMU-panelen – ett unikt material

Inom ramen för forskningsprojektet *Demokratins Mekanismer* genomfördes under kampanjen inför 2003 års eurofolkomröstning en Internetbaserad medborgarundersökning i fyra panelsteg. 1 250 personer svarade på de fyra enkäter som skickades ut under perioden 25 augusti - 25 september. Deltagarna rekryterades via Internet, bland annat genom Göteborgs-Postens hemsida, och är därför inte representativa för befolkningen (Ribbhagen & Oscarsson 2003).⁴

---

³ Kent Asp drar dock slutsatsen att svenska medier får godkänt när det gäller deras roll som informationsförmedlare inför eurofolkomröstningen (se kapitel 11 i denna volym).

⁴ Män (63%), yngre (5% pensionärer), högutbildade (48%), hög och mellaninkomsttagare (3% låginkomsttagare) och stadsbor (8% landsbygdsbor) var klart överrepresenterade i EMU-panelen 2003. Med tanke på sammansättningen av EMU-panelen är det ingen överraskning att deltagarna också var övervägande positiva till att införa euron som valuta i Sverige. 63 procent röstade JA, 37 procent röstade NEJ och 0 procent röstade blankt. Valdeltagandet i panelen var 99 procent. Inte heller i politiskt avseende är EMU-panelen representativ för

Resultaten från EMU-panelen kan således *inte* användas för att beskriva hur svenska folket *som helhet* röstade i folkomröstningen, hur de exempelvis upplevde kampanjen eller som här, beskriva hur deras argumentation förändrades under kampanjen, eftersom den inte bygger på ett slumpmässigt urval. Istället kan EMU-panelens longitudinella design öka vår förståelse av kampanjdynamik och korttidsförändringar under valrörelsen. Även om nivåskattningar är missvisande kan vi analysera korttidsförändringar av hur medborgare tänker och tycker under en intensiv valrörelse. Korta panelundersökningar av det här slaget är helt nödvändiga för att kunna pröva och utveckla teorier om hur människor exponerar sig för, värderar, lagrar och använder politisk information för att ta ställning till olika sakfrågor och fatta ett röstningsbeslut.

I EMU-panelen har vi att göra med en grupp människor som är mer intresserade av politik och EMU än medborgare i allmänhet och det går att förmoda att de blir ännu mer intresserade under panelens gång (det vill säga, vi har förmodligen även en klassisk paneleffekt). Det här gör att vi å ena sidan väljer att betrakta det som att deltagarna i EMU-panelen medför ett test under, för vår frågeställning, gynnsamma omständigheter. Om inte den här skaran högintresserade och välmotiverade människor lär sig nya argument under kampanjens gång är det inte heller troligt att vi skulle finna detta mönster bland människor i allmänhet. Samtidigt visar forskning att den politiska kunskapen under en kampanj är relativt oförändrad bland dem som initialt är mest välinformerade och att den största ökningen i kunskap sker i gruppen som är näst mest informerade (Zaller 1992; Mendelsohn & Cutler 2000: 692). Detta medför, å andra sidan, att vi kan få *svårare* att finna några informationseffekter på deltagarnas argumentationsförändring. Som tidigare nämnts kommer vi inte heller, på grund av panelens rekrytering och sammansättning, att ha några generaliseringsanspråk i våra slutsatser.

---

befolkningen. Intresset för att exponera sig för mediernas valrörelsebevakning är till exempel mycket högre än befolkningsgenomsnittet. Det finns en klar överrepresentation av fp- (27 %) och mp-sympatisörer (12 %) (Ribbhagen & Oscarsson 2003).

Om panelanalys som metod

Till skillnad från när man använder tvärsnittsdata kan man med paneldata säkrare uttala sig om den eviga frågan om kausalitet. Vi kan visa en oberoende variabels effekt (X) på förändringen i den beroende variabeln (Y) som en kausal relation. Ett vanligt sätt att använda panelanalys är så kallad "villkorad förändring". Med detta menas att man predicerar värdet på den beroende variabeln (Y_t) genom att kontrollera för tidigare värden på variabeln (Y_{t-1}), en så kallad "laggad" variabel, tillsammans med övriga oberoende variabler (Finkel 1995).

Enkätfrågan där deltagarna fick ange argument för respektive emot att införa euron som valuta i Sverige ställdes i panelsteg 1 (25/8 – 31/8 2003) och i panelsteg 3 (8/9 – 14/9). Med andra ord kommer vi att använda variabeln "antalet angivna sakskälsargument FÖR/EMOT euron vid panelsteg 3" som den beroende variabeln (Y_t) och "antalet angivna sakskälsargument FÖR/EMOT euron vid panelsteg 1" som den laggade variabeln (Y_{t-1}).⁵ De två frågorna där deltagarna får ange argument är ställda som öppna frågor, det vill säga svarspersonerna får själva skriva ner de viktigaste argumenten för respektive emot att införa euron som valuta i Sverige. Utsagorna har sedan innehållskodats till olika argumentkategorier, till exempel 'ekonomi' 'välfärd', 'europaisk integration', 'praktiska förklaringar' och 'bortförklaringar'. Totalt förekommer 35 huvudkategorier, men många underkategorier finns. Exempelvis finns under kategorin 'ekonomi' ytterligare kategorier som 'kostnadsläget', 'räntor och valutakurser', 'offentliga utgifter', och 'företagsamhet/investeringar'. För att inkluderas i våra analyser måste argumentet bedömas vara ett sakskäl – något som 75 procent av alla argumenten som förekommer är. Paneldeltagarna har uppgett upp till 7 argument för euron och upp till 7 argument emot. Våra två beroende variabler – antal sakskäl för respektive emot euron vid steg 3 – och våra två oberoende variabler – antal sakskäl för respektive emot euron vid steg 1 – kan således anta värden mellan 0 och 7.

Som oberoende variabler använder vi dels måtten på de tre informationsrelationerna (elit – väljare, massmedia – väljare och väljare – väljare). För att vara säkra på att det är samma personer som ingår i analysen har vi skapat ett filter där vi kräver att svarspersonerna som ingår i våra modeller, förutom att ha deltagit både i panelsteg 1 och i panelsteg

---

⁵ För en analys av väljarnas argument, se kapitel 18 (Henrik Oscarsson) i denna volym.

3, ska ha angett argument för eller emot euron i båda dessa panelsteg. De som inte har uppgett något argument i steg 1 eller steg 3 försvinner således ur vår analys. Vi missar därmed några som faktiskt potentiellt inte kunde ange argument i steg 1 men sedan har angivit argument i steg 3, men samtidigt är det omöjligt att särskilja dessa personer från personer som bara hoppat över frågan i steg 1 eller steg 3. Samtidigt reducerar vi troligen också effekter av paneltrötthet.

Vi kontrollerar även den totala modellen för faktorer som tidigare visat sig ha betydelse för väljarnas politiska kunskap och som vi anser också borde spela roll för väljarnas förändring av argument: kön, politiskt intresse och röstningsintention. När det gäller kön anser vi att det är viktigt att inkludera den variabeln i analysen eftersom kvinnor är mer negativa till EU och EMU än män (Oskarson 2001: 160), vilket exempelvis kan leda till att kvinnor kan fler emot-argument och män fler för-argument. När det gäller intresse för EMU-frågan använder vi det som ett mer specificerat mått på politiskt intresse. Politiskt intresse tillhör en av de faktorer som har allra starkast direkt effekt på politisk kunskap (Holmberg & Oscarsson 2004: 210) och det finns starka skäl att misstänka att personer som är intresserade av EMU-frågan är duktigare på att ange sakskälsargument, och dessutom lär sig fler argument under kampanjen, än en person som är ointresserad av EMU-frågan. Om man tänker rösta ja eller nej till euron anser vi, till sist, är den viktigaste och mest självklara kontrollen för deltagarnas förmåga att förändra sin argumentation. För att undvika obehaglig kognitiv dissonans samlar man på sig fler och fler argument för det val man beslutat sig för, eller tvärtom att man undviker argument som motsäger den egna ståndpunkten (Zaller 1992). En intention att rösta ja borde därför ha positiv effekt på förändringen av sakskälsargument för euron, medan en intention att rösta nej borde ha positiv effekt på förändringen av sakskälsargument emot euron.

Argumenten blir färre

Innan vi undersöker om olika informationskällor har effekt på medborgarnas argumentationsförändring ska vi se hur medborgarnas sakskäl för respektive emot euron förändrades under kampanjen. Tabell 15.1 visar att det totala antalet sakskälsargument minskar mellan panelsteg 1 och panelsteg 3, detta trots att vi satt hårda krav för vilka som ska ingå i analysen. Även om vi enbart har med personer som angivit argument för eller emot i båda stegen, för att på det viset undvika den värsta paneltröttheten, verkar det inte finnas någon kampanjeffekt på utveck-

lingen av medborgarnas totala antal argument. Enligt alla konstens regler borde deltagarna vara duktigare på att ange argument en vecka innan valdagen än vad de var två veckor tidigare. Minskningen i antalet angivna argument är dock liten. Antalet för-argument minskar med 83, från 1 552 till 1 489 och antalet emot-argument av sakskälstyp minskar med 151, från 1 474 till 1 323. Om det senare är en effekt av att det blåser en ja-vind i panelen (se Ribbhagen & Oscarsson 2003) är givetvis en spekulaton, men samtidigt en tänkbar orsak.

Tabell 15.1 Förändring av antalet angivna sakskälsargument under folkomröstningskampanjen 2003 (medeltal och antal argument)

	Steg 1 (25/8 - 31/8)	Medelvärde	Steg 3 (8/9 - 14/9)	Medelvärde	Förändring av argument
Antal sakskael FÖR euron	1552	1,8	1489	1,7	-63
Antal sakskael EMOT euron	1474	1,7	1323	1,5	-151
Totalt antal sakskael	3026	3,4	2812	3,2	-214

Kommentar: Källa EMU-panelen 2003. Enbart personer som besvarat enkäten i panelsteg 1 och panelsteg 3, samt angivit argument antingen för eller emot i både steg 1 och steg 3 ingår i analysen, vilket motsvarar 883 personer. Frågan om argument lyder: "Vilka tycker Du är de viktigaste skälen FÖR att införa euron som valuta i Sverige?" respektive "Vilka tycker Du är de viktigaste skälen EMOT att införa euron som valuta i Sverige?". Svarspersonerna ombeds besvara båda frågorna oavsett den egna ståndpunkten. Frågan är en öppen fråga, det vill säga svarspersonerna får svara helt fritt. De angivna argumenten har innehållskodats och placerats i 35 olika huvudkategorier (med underkategorier i flera fall), till exempel 'ekonomi', 'sysselsättning', 'EU som politisk union', 'demokrati', 'ideologiska skäl', 'för och emot EMU utan preciseringar' och så vidare. I tabellen ovan avser sakskael argument som går att föra till en specifik sakskaelkategorier (till skillnad från övriga skäl som till exempel avser argument som att det är praktiskt med euro, ideologiska skäl och argument utan preciseringar). Upp till sju argument för respektive emot att införa euron har angivits, det vill säga totalt upp till 14 argument för ja- och nejsidan tillsammans. Vi har skapat ett index genom att slå samman antalet argument som angivits som sakskael för respektive emot euron.

Informationsvägar i det offentliga samtalet

I sin idealform utgör valrörelsen mötesplatsen för det demokratiska samtalet mellan väljare och valda. Som vi inledningsvis tog upp sker emellertid samtalet sällan direkt mellan väljare och valda. Väljarna utnyttjar också andra vägar för att skaffa sig information. Massmedia har allt mer kommit att vara den arena som, på gott och ont, förmedlar

information till väljarna, samtidigt som politiska diskussioner givetvis också förs väljarna emellan. Men vilka informationsvägar förmår egentligen att lära medborgarna nya argument?

Även om det är intressant i sig att antalet sakskaälsargument både för och emot euron minskar under kampanjen utgör det verkliga testet att undersöka vilka faktorer som får effekt på medborgarnas förändring av antal argument. I enlighet med det vi tidigare skrivit menar vi att kampanj- eller informationseffekter kan delas in i tre relationer: elit - väljare, massmedia - väljare respektive väljare - väljare. Den återstående analysen är följaktligen uppbyggd kring dessa tre relationer.

Effekten av elitinformation skattas genom två index. Det första är *direkt kontakt* som innebär att man varit på valmöte, fått besök på arbetet eller i sin bostad, blivit uppringd, talat med företrädare för JA- respektive NEJ-sidan eller besökt valstuga. Indexet varierar mellan 0 och 7 där 0 betyder ingen elitkontakt och 7 maximal elitkontakt. Det andra indexet, *indirekt kontakt*, fångar upp att man läst kampanjbroschyr eller besökt någon av kampanjorganisationernas hemsida och indexet varierar mellan 0 och 2.

Relationen massmedia - väljare mäts också den genom två index - *konsumtion av nyhetsprogram* respektive *specialprogram om euron* under den gångna veckan. Indexet för nyhetskonsumtion tar både hänsyn till hur många och hur ofta man sett nyhetsprogram och indexet kan anta värden mellan 0 och 6. Indexet för specialprogram är skapat på motsvarande sätt och varierar mellan 0 och 8 då det veckan innan steg 3 genomfördes fanns totalt fyra specialprogram i radio och TV om euron. Inom massmedieforskningen är det vanligt att göra en distinktion mellan olika typer av mediekonsumtion. En sådan uppdelning är skillnaden mellan "attention" och "exposure", där det första ger uttryck för och betonar att mediekonsumenten inte bara exponeras för en nyhet eller en story utan ägnar densamma en djupare mental medvetenhet, till skillnad från den senare formen där det endast handlar om exponering utan individuell motivation. (Eveland, Shah & Kwak 2003) Även om båda våra index främst mäter exponering kan konsumtion av specialprogram mer sägas närma sig "attention", det vill säga ett mått på att konsumenten ägnar just EMU-frågan mer skärpt uppmärksamhet.

Relationen väljare - väljare mäts genom en enkätfråga om hur ofta man diskuterat sakfrågan om euron med personer som är för, emot respektive osäkra på hur de ska rösta, det vill säga vilken diskussionskontext man befinner sig i. Indexet varierar mellan -3 och +3, där -3

betyder att man enbart diskuterat med nej-personer och +3 att man bara diskuterat med ja-personer. Värden kring 0 betyder att diskussionskontexten är mer blandad och att även osäkra personer ingår.⁶

Utöver de tre informationsrelationerna kontrollerar vi också i den slutgiltiga regressionsmodellen (modell 6) för tre faktorer som vi från tidigare forskning vet spelar roll för kampanjrelaterade kunskaper: intresse för sakfrågan (EMU), kön samt röstningsintention.

Tabell 15.2 Paneldeltagarnas förändring av antalet sakskälsargument FÖR euron (ostandardiserade regressionskoefficienter)

<i>Beroende variabel: antal angivna sakskäl FÖR euron steg 3</i>						
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6
Antal angivna sakskäl FÖR euron steg 1	.53***	.53***	.50***	.51***	.48***	.42***
<i>Elit-väljare</i>						
Direkta kontakter		.01			.01	.01
Indirekta kontakter		.01			.03	.00
<i>Massmedia-väljare</i>						
Konsumtion av nyhetsprogram			-.07		-.04	-.07
Konsumtion av specialprogram			.13		.11	.12
<i>Väljare-väljare</i>						
Diskussionskontext				.34***	.39***	.21**
<i>Kontrollvariabler</i>						
Kön						.14
Intresse för EMU-frågan						.11
Röstningsintention						-.59***
Konstant	.76***	.73***	.75***	.78***	.71***	1.09***
R ² (justerat)	.28	.30	.26	.30	.29	.32
N	883	768	733	879	583	583

Kommentar: Källa EMU-panelen 2003. *** p≤.01, ** p≤.05, * p≤.10. Enbart personer som besvarat enkäten i panelsteg 1 och panelsteg 3, samt angivit argument antingen för eller emot i både steg 1 och steg 3 ingår i analysen. För information hur argumentvariablerna kodats, se tabellkommentaren under tabell 15.1.

Indexen för direkt respektive indirekt kontakt baseras på följande fråga: "På vilket sätt har Du personligen kommit i kontakt med de olika sidorna och dess företrädare under

⁶ Vi riktar ett stort tack till Ola Jodal för hjälpen att hitta på detta index! Indexet är skapat genom att ta variabeln diskuterat med personer FÖR minus variabeln diskuterat med personer EMOT, dividerat med variabeln diskuterat med personer som är OSÄKRA.

folkomröstningskampanjen? Kryssa för samtliga alternativ som passar in på Dina kampanjkontakter. Direkta kontakter utgörs av svarsalternativen 'Samtalat med företrädare på NEJ-sidan', 'Samtalat med företrädare för JA-sidan', 'Fått besök på arbetsplatsen', 'Fått besök hemma i bostaden', 'Lyssnat på valmöte', 'Blivit uppringd', 'Besökt valstuga' och är därmed ett additivt index som antar värden mellan 0 och 7. Om en svarsperson har värdet 0 har personen ifråga inte haft några direkta kampanjkontakter, har en person värdet 7 har personen ifråga haft alla former av direkta kontakter. Indirekta kontakter utgörs av svarsalternativen 'Besökt hemsida på nätet' och 'Läst kampanjbroschyr' och indexet varierar mellan 0 och 2.

Frågan om nyhetskonsumtion lyder: "Vilka av nedanstående nyhetsprogram i TV tog Du del av igår?: Rapport i SVT1 19:30, Aktuellt i SVT2 kl 21:00, Nyheterna i TV4 kl 22:00". För varje program finns svarsalternativen 'Nej' (kodat 0), 'Ja, delvis' (1), 'Ja, i sin helhet' (2) och 'Vet inte' (ej medtaget i analysen). I tabellen ovan har svaren på frågorna slagits samman i ett nyhetstittarindex som varierar mellan 0 och 6, där de som inte har tittat på något av programmen fått värde 0 och de som tittat på samtliga program i dess helhet fått värde 6.

Frågan om konsumtion av specialprogram lyder: Inför folkomröstningen den 14 september sänds samhällsprogram, debatter och utfrågningar i TV och radio. Såg eller hörde Du någon av följande samhällsprogram, debatter eller utfrågningar? Programmen som ingick i frågan i panelsteg 3 var: EMU-valet: DINA FRÅGOR med Lennart Persson i SVT, torsdagen den 3 september; EMU-debatt med Sverker Olofsson i SVT, torsdagen den 4 september; MYNTETS ALLA SIDOR i SVT, torsdagen den 4 september; AGENDA med Eva Hamilton i SVT, söndagen den 7 september. För varje program finns svarsalternativen 'Nej' (kodat 0), 'Ja, delvis' (1), 'Ja, i sin helhet' (2) och 'Vet inte' (ej medtaget i analysen). I tabellen ovan har svaren på frågorna slagits samman i ett tittar- och lyssnarindex som varierar 0 och 8, där de som inte har tittat på något av programmen fått värde 0 och de som tittat på samtliga program i dess helhet fått värde 8.

Frågan om diskussionskontext lyder: "Under den gångna veckan, hur ofta har Du diskuterat EMU-frågan med personer i din omgivning, t ex familj, vänner eller arbetskamrater som..." följt av tre delfrågor "...varit FÖR att införa euron som valuta?", "...varit EMOT att införa euron som valuta?" och "...varit osäker på hur de tänker rösta i folkomröstningen?". För varje delfråga är svarsalternativen 'Varje dag' (kodat som 4), 'Flera dagar' (3), 'Någon enstaka dag' (2) respektive 'Aldrig' (1). Vi har konstruerat indexet genom att ta variabeln diskuterat med personer FÖR minus variabeln diskuterat med personer EMOT dividerat med diskuterat med personer som är OSÄKRA. Indexet varierar mellan -3 och +3, där -3 betyder en helt dominerad nej-kontext och +3 en helt dominerad ja-kontext. En person som varje dag diskuterat med ja-personer och aldrig med nej- eller osäkra personer får ett värde på $4-1/1 = 3$. En person som varje dag diskuterat med ja-personer, aldrig med nej-personer men varje dag med osäkra får värdet $4-1/3 = 1$. En person som diskuterat lika mycket med en ja- och en nej-person får värdet 0. Genom att dividera med variabeln för diskussion med osäkra drar vi indexet mot mitten och värden kring 0 indikerar en blandad diskussionskontext.

Variabeln kön är kodad så att 1 motsvarar 'Kvinna' och 2 'Man'. Intresse för EMU-frågan är en fyrgradig-skala där 1 motsvarar 'Inte alls intresserad' och 4 'Mycket intresserad'. I variabeln Röstningsintention är 'Ja' kodat 1 och 'Nej' 2.

Den bivariata effekten av antalet argument för euron vid steg 1 på antalet predicerade argument för euron vid steg 3 är .53. Detta betyder att en förändring från att ange noll sakskälsargument till att ange ett sakskälsargument i panelsteg 1 har positiv effekt på att ange argument i panelsteg 3. Detta resultat kan tyckas kontraintuitivt – tabell 15.1 tidi-

gare visade ju att antalet argument sjunker under kampanjen – men det bivariata sambandet är positivt. Förklaringen är att benägenheten att ange argument i steg 1 innebär en benägenhet att fortsätta ange argument i steg 3. Motsvarande resultat finner vi också när det gäller effekten av emot-argument vid steg 1 på antalet emot-argument vid steg 3, den bivariata regressionskoefficienten är .37 (se tabell 15.3)

Men nu till kapitlets centrala frågeställning – vilken effekt har olika informationskällor på deltagarnas förändring av antalet argument under kampanjen? Vad i det offentliga samtalet lär medborgarna nya argument? Vi börjar med argumenten *för* införandet av euron som valuta i Sverige. Tabell 15.2 visar att vare sig direkta eller indirekta elitkontakter har någon effekt alls på förändringen av antalet argument, under kontroll för varandra och antalet argument vid tidpunkt 1 (modell 2). Koefficienterna är obetydliga och dessutom insignifikanta. Detsamma gäller relationen massmedia – väljare, vare sig konsumtion av nyheter eller specialprogram har, under kontroll, någon effekt på den predicerade förändringen av paneldeltagarnas antal angivna sakskälsargument för euron, utan återigen ser vi svaga och insignifikanta effekter (modell 3). Att vare sig elit eller massmedia spelar roll syns också då den ursprungliga bivariata effekten på förändring av argument inte förändras mellan modell 1 och modell 3.

Om vi ser till den tredje relationen, den mellan väljare och väljare, visar resultaten däremot att betydelsen av att befinna sig i en ja-dominerande diskussionskontext är av ganska stor vikt för paneldeltagarnas argumentationsförändring när vi håller det initiala antalet sakskälsargument konstant. En förändring från en mycket nej-dominerad kontext till en något mindre nej-dominerad kontext medför en förändring på .34 i antalet sakskälsargument för euron. Med tanke på att indexet löper från -3 till +3 innebär det att en förändring från den mest nej-dominerande kontexten till den mest ja-dominerande kontexten ökar det förväntade antalet angivna för-argument med 2 stycken. Dock ökar inte andelen förklarad varians nämnvärt. I modell 1 är andelen förklarad varians 28 procent, det vill säga antalet sakskälsargument vid steg 1 förklarar 28 procent av variationen i antal sakskälsargument i steg 3. I modell 4, när diskussionskontext är inkluderad är andelen förklarad varians 30 procent. Även när de tre informationsrelationerna kontrolleras för varandra har diskussionkontext en positiv effekt på förändringen i antalet för-argument, och effekten ökar till och med något. När kontrollvariablerna förs in i analysen (modell 6) sjunker effekten av argument vid steg 1 ytterligare, men sambandet kvarstår

fortfarande starkt. Diskussionkontext är fortfarande den enda informationsrelationen som under kontroll för övriga variabler har en signifikant effekt på argumentförändringen, även om effekten mattas något (från .39 i modell 4 till .21 i modell 5). Den enda av kontrollvariablerna som uppvisar signifikant effekt är röstningsintention. Eftersom variabeln är kodad så att 1 motsvarar ja och 2 nej betyder således den negativa effekten att gå från att rösta ja till att rösta nej minskar antalet förargument med -.59. Intentionen att rösta nej minskar i genomsnitt antalet sakskälsargument för euron med 0.5 jämfört med att rösta ja, vilket i sammanhanget får betraktas som relativt mycket.

Tabell 15.3 Paneldeltagarnas förändring av antalet sakskälsargument EMOT euron (ostandardiserade regressionskoefficienter)

Beroende variabel: antal angivna sakskäl EMOT euron steg 3

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6
Antal angivna sakskäl EMOT euron steg 1	.37***	.37***	.38***	.35***	.35***	.25***
<i>Elit-väljare</i>						
Direkta kontakter		-.02			-.05	-.04
Indirekta kontakter		.04			.07	.10*
<i>Massmedia-väljare</i>						
Konsumtion av nyhetsprogram			-.08		-.07	-.03
Konsumtion av specialprogram			.03		.08	.05
<i>Väljare-väljare</i>						
Diskussionskontext				-.25***	-.31***	-.14**
<i>Kontrollvariabler</i>						
Kön						-.01
Intresse för EMU-frågan						-.05
Röstningsintention						.70***
Konstant	.88***	.88***	.93***	.92***	.92***	.25
R ² (justerat)	.22	.22	.23	.24	.25	.30
N	883	768	733	879	583	583

Kommentar: Källa EMU-panelen 2003. *** p≤.01, ** p≤.05, * p≤.10. För information om frågeformulering och kodning, se kommentaren till tabell 15.2.

Även när vi närmare analyserar deltagarnas förändring av antalet sakskälsargument *emot* euron bekräftas samma mönster (se tabell 15.3). Vare sig elitinformation eller information via nyheter och specialprogram har någon signifikant effekt på förändringen av emot-

argument, utan återigen är det diskussionskontexten som är viktig. Helt analogt med resultatet tidigare uppvisar diskussionskontext en negativ effekt på antalet emot-argument, eftersom höga värden på variabeln diskussionskontext indikerar en ja-dominerad kontext (modell 5). För en person som förflyttar sig från en starkt nej-dominerad till en mindre nej-dominerad diskussionskontext minskar antalet förväntade emot-argument med $-.25$. Går man hela vägen till den starkaste ja-kontexten minskar de predicerade antalen argumenten med ett argument. Precis som i fallet med för-argumenten ökar effekten av diskussionskontext under kontroll för övriga informationsrelationer (modell 5). Dock händer något spännande när vi för in våra kontrollvariabler. Som väntat minskar effekten av argumentationsförändring, när övriga variabler hålls konstanta, men vad som också händer är att effekten av indirekt kontakt, det vill säga att läsa kampanjbroschyr eller på hemsida får en signifikant effekt på $.10$. Det betyder att läsning av kampanjmaterial verkar ha en liten positiv effekt på förändringen av emot-argument. Effekten av diskussionskontext kvarstår men halveras under kontroll för kön, EMU-intresse och speciellt röstningsintention. Enskilt starkast effekt på förändringen av emot-argument har röstningsintention, där en nej-röst innebär att emot-argumenten ökar med $.70$.

En underskattning av det upplysta samtalet väljarna emellan

Resultaten från EMU-panelen 2003 visar att det inte är den direkta kontakten med företrädare från de olika kampanjsidorna som spelar roll för paneldeltagarnas utveckling av sakskälsargument. Inte heller att läsa valmanifest eller att surfa på kampanjhemsidor spelar någon större roll. Samma slutsats drar vi när det gäller medias påverkan – vi har inga som helst belegg för att tittande på nyhetsprogram under kampanjen, eller ens på de olika specialprogrammen – lär paneldeltagarna nya argument. Men vad som däremot spelar roll är att diskutera eurofrågan med andra människor i sin vardag. Vi kan tänka oss att många ställer sig undrande till våra resultat, hur kan media inte spela roll för medborgarnas argument? Lär man sig ingenting på att besöka ett valmöte? Hur detta förhåller sig till politisk kunskap är självklart något vi inte kan uttala oss om, för det har vi inte mätt. Men våra resultat verkar stödja Mendelson och Cutlers kritik, att de få analyser som undersökt mediaeffekter på kunskap under en kampanj endast hittar svaga effek-

ter. Vi kan inte göra annat än att konstatera att när det gäller förändringen av antalet argument hittar vi inga effekter när det gäller exponeringsgrad för media.⁷ Därmed är det inte sagt att media inte har någon effekt alls. Vi mäter ju en direkt effekt av mediekonsumtion på medborgarnas argumentförändring, men det är högst troligt att massmedia har en indirekt effekt, så till vida att de påverkar vad vi har argument *om* när det gäller eurofrågan, något vi inte undersöker.

Samtidigt som det kan tyckas märkligt och värt att betänka konsekvenserna av, inte minst ur ett demokratiskt perspektiv med den goda valrörelsen i minnet, att kontakter med valrörelsen och mediekonsumtion inte får betydelse för väljarnas argumentationsförändring tycker vi att det känns sunt att väljarna lär av varandra. Det pågår under kampanjen ett upplyst samtal väljarna emellan och det har också betydelse för hur väljarnas saksäkälsargument utvecklas.

Varför opinionsbildning via kampanj och media inte spelade någon roll för paneldeltagarnas förmåga att utveckla nya argument kan vi endast spekulera kring. Kanske berodde det på att frågans komplexitet och därmed experternas oenighet skapade ett alldeles för stort missljud i väljarnas öron, och i ett virrvarr av offentlig information blev det istället de subtila ansikte-mot-ansikte diskussionerna vid frukostbord, lunchrum och middagsbjudningar som blev avgörande för väljarnas förmåga att utveckla sin argumentation? Kanske berodde det på att

---

⁷ Att massmedias påverkan kan vara mer indirekt uppmärksammades redan av Lazarsfeld med kollegor på 1940-talet när de studerade 1940 års presidentvalskampanjs påverkan på medborgarna i Erie County i Ohio. Deras mest kända slutsats är den så kallade tvåstegshypotesen, det vill säga att intresserade väljare exponerar sig i högre grad för valkampanjen och att dessa personer, så kallade opinionsledare, sedan för informationen vidare och påverkar andra väljare. För det stora flertalet blir således massmedias påverkan indirekt. Studien lyfte alltså fram politiska diskussioner mellan väljare som viktigare för väljares röstningsbeslut än deras tillägnelse av radio och tidningar (Lazarsfeld, Berelson & Gaudet 1968). Hur våra resultat förhåller sig till tvåstegshypotesen är snårigt. Å ena sidan kan vi hävda att det finns fog att tro att någon liknande process finns bland paneldeltagarna, då endast diskussionskontext är det som påverkar förändringen av antalet argument. Å andra sidan går det också att hävda att paneldeltagarna utgör opinionsledare då de har högre utbildning, är mer intresserade av politik och i högre grad exponerar sig för valrörelsebevakningen i massmedia. Med det senare resonemanget borde vi således ha identifierat massmedieeffekter på förändringen av antalet argument och endast en svag effekt av diskussionskontext.

kampanjen var begränsad i tid och rum, till skillnad från det nästan ständigt pågående samtalet emellan väljare? Eller kanske står förklaringen att finna hos pedagogerna och inlärningsforskningen – är det först då vi i ett samtal får testa våra egna, och bemöta andras argument som de verkligen fastnar och vi lägger dem på minnet? Oavsett förklaringen bakom våra resultat står det klart att det är i samtalet med andra väljare paneldeltagarna har lärt sig utveckla nya argument för och emot införandet av euron som valuta.

Referenser

- Bergman, Torbjörn & Magnus Blomgren (2004-06-20). Okunnigt i medierna om Europavalet. *Dagens Nyheter*
- Dahlberg, Stefan (2003). Valrörelsen som demokratiskt ideal. I Brothén, Martin (red.) *Svenska Poströstare*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Esaiasson, Peter (1996). Dåliga förlorare? I Gilljam, Mikael och Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU: Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts juridik
- Eveland, William P., Dhavan V. Shah & Nojin Kwak (2003). Assessing Causality in the Cognitive Mediation Model: A Panel Study of Motivations, Information Processing, and Learning During Campaign 2000. *Communication Research* 30:4 August, 2003: 359-386
- Finkel, Steven E. (1995). *Causal Analysis with Panel Data*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Frey, Bruno S. & Alois Stutzer (2003). *Direct Democracy: Designing a Living Constitution*. Paper presented at the Conference of Constitutional Design. Stockholm 25-27 August 2003
- Gilljam, Mikael (2003-11-29). Ett slag i ansiktet på kommunpolitikererna. *Dagens Nyheter*
- Gilljam, Mikael (2004-02-17). Swedenborg vill ha mer högerpolitik. *Dagens Nyheter*
- Holmberg, Sören & Kent Asp (1984). *Kampen om kärnkraften: En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980*. Stockholm: Liber
- Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Jenkins, Richard & Matthew Mendelsohn (2001). The News Media and Referendums. I Mendelsohn, Matthew & Andrew Parkin (eds.) *Referendum Democracy. Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*. New York: Palgrave

- Lazarsfeld, Paul F., Bernard Berelson & Hazel Gaudet (1968). *The People's Choice: How the Voter Make Up His Mind in a Presidential Campaign*. Third Edition. New York: Columbia University Press
- Mendelsohn Matthew & Fred Cutler (2000). The Effect of Referendums on Democratic Citizens: Information, Politicization, Efficacy and Tolerance. *British Journal of Political Science* 30 2000: 669-698
- Mendelsohn, Matthew & Andrew Parkin (2001). Introduction: Referendum Democracy. I Mendelsohn, Matthew & Andrew Parkin (eds.) *Referendum Democracy. Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*. New York: Palgrave
- Oskarson, Maria (2001). EU – ett manligt medelklassprojekt? I Holmberg, Sören, Per Hedberg, Henrik Oscarsson, Martin Bennulf, Staffan Kumlin, Maria Oskarson, Rutger Lindahl & Martin Brothén *Euro-paOpinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Ribbhagen, Christina & Henrik Oscarsson (2003). *EMU-panelen 2002: Erfarenheter av och resultat från en Internetbaserad frågeundersökning i samband med 2003 års eurofolkomröstning*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Ruin, Olof (1997). *Folket som rådgivare och beslutsfattare. Betänkande av Folkomröstningsutredningen*. Stockholm: SOU 1997:56
- Swedenborg, Birgitta (2004-01-24). Fler folkomröstningar ger bättre politik. *Dagens Nyheter*
- Swedenborg, Birgitta (2004-03-09). Väljarna ska ha den politik de önskar. *Dagens Nyheter*
- Zaller, John R. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press

Kapitel 16

Det delade landet

Henrik Oscarsson

Folkomröstningen om införandet av euron som valuta bjöd på stora skillnader i röstningsbeteende mellan olika befolkningsgrupper. Liksom vid folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 användes metaforiken om en delad nation i uttolkningarna. Dramaturgin om det kluvna Sverige är tacksam. Den målar upp konfliktfyllda svartvita motsättningar mellan olika grupper och landsändar: Söder mot norr, stad mot land, män mot kvinnor, tjänstemän mot arbetare, rika mot fattiga, högutbildade mot lågutbildade, tillväxtsverige mot bidragssverige, för att ta några exempel. Men ger sådana grova beskrivningar verkligen en korrekt bild av väljarnas röstningsbeteende i folkomröstningen?

Fördjupade analyser kan besvara frågor om i vilka avseenden och i vilken utsträckning nationen var delad i samband med folkomröstningen om euron 2003. Var Sverige mer kluvet 2003 än 1994? I vilka avseenden är röstningsbeteendet i folkomröstningar annorlunda jämfört med riksdagsval?

Analyserna vilar på en detaljerad sammanställning av röstningsbeteendet i olika befolkningsgrupper i samband med 1994 och 2003 års folkomröstning. Sammanställningen bygger på ett mycket stort material: en sammanslagen analysfil från två stora urvalsundersökningar – valundersökningen 2002 och folkomröstningsundersökningen 2003. Vi har maximerat jämförelsemöjligheterna med resultaten från 1994 års folkomröstning. Hur olika väljargrupper röstade i 1994 och 2003 års folkomröstning återfinns i sin helhet i tabellbilagan i slutet av denna bok.

Sociala skiljelinjer och politiska konflikter

Inom den politiska sociologin genomförs analyser av röstningsbeteende i olika grupper därför att det bidrar till att förklara såväl det aggregerade valutslaget som enskilda individers och gruppers röstningsbeteende.

Sociologiska gruppröstningsmodeller tar sin utgångspunkt i att sociala erfarenheter skiljer sig åt mellan olika grupper i samhället. Många av dessa skilda erfarenheter – fysisk säkerhet, materiell standard, kognitiva färdigheter, ställning på arbetsmarknaden, familjetraditioner, gruppidentiteter – antas ha avgörande betydelse för många typer av politiskt beteende.¹ Röstning i folkomröstningar är härvidlag inget undantag (Tonsgaard 1984; Gilljam 1996; Holmberg & Asp 1984).

Men *varför* leder skilda sociala erfarenheter till olika beteenden vid valurnorna? Perspektiven är många, men gemensamt för de flesta förklaringsansatser är att de i olika grad grundar sig på antaganden om *rationalitet* och *politisk socialisation*. Eftersom rådande och framtida politiska och ekonomiska möjligheter är olika för människor från olika sociala miljöer så kan de antas ha olika mycket att vinna eller förlora på politiska förslag som till exempel att införa euron som valuta. Politik är härvidlag inget nollsummespel utan beskrivs bättre som en intressekamp. Röstningsbeteendet följer således relativt stabila rationella grupp- och egenintressen. Politiska socialisationsprocesser bidrar till normbildning och preferensformering inom distinkta sociala grupper. Därför reproduceras framgångsrikt de politiska beteendemönster som formats av att människor lever under skilda sociala omständigheter.

För att acceptera politisk-sociologiska förklaringsmodeller förutsätts alltså att man köper grundantagandet att grupper av medborgare har skilda intressen att bevaka och dessutom att de har kapacitet att agera rationellt utifrån dessa intressen.

De sociologiska förklaringsmodellernas gångbarhet är förstås aldrig större än dess empiriska stöd. Sambanden mellan social gruppstillhörighet och röstningsbeteende har historiskt varit mycket starka, om än inte perfekta. Men de är idag inte lika starka som på 1950- och 1960-talen. Det gäller framför allt klasskiljelinjen vars betydelse försvagats mest under det senaste halvsekle (Oskarson 1994; Holmberg & Oscarsson 2004). Trots försvagningen sätter det gamla klassamhället fortfarande tydliga avtryck på röstningsbeteendet i nutida svenska riksdagsval. Tendenserna att arbetare röstar på socialdemokraterna eller vänsterpartiet, företagare på moderaterna och jordbrukare på centerpartiet reproduceras alltjämt av nya generationer väljare. De sociala strukturernas politiska påverkan är mer seglivad än medborgarna.

---

¹ Se t ex Lazarsfeld et al 1944; Campbell et al 1960; Lipset & Rokkan 1967; Butler & Stokes 1968; Smith 2001; För en kravspecifikation för en sociologisk skiljelinje, se Holmberg & Oscarsson 2004.

Röstningsmönstren i samband med 2003 års folkomröstning är en utmärkt illustration till att gamla skiljelinjer alltså är betydelsefulla för att förklara och förstå svensk politik. Av många skäl är det särskilt spännande att genomföra sociologiska analyser av just nationella folkomröstningar. Det beror på att folkomröstningar oftast gäller frågor som av något skäl inte kunnat hanteras framgångsrikt inom det parlamentariska systemet eller gjorts till föremål för omfattande diskussioner i samband med valrörelser. De stör den rådande ordningen. Därför representerar folkomröstningar unika möjligheter att studera aspekter av sociala skiljelinjer som normalt inte är lika synliga i samband med våra vanliga valrörelser. Genom att analysera väljarbeteende i folkomröstningar kan vi alltså komma grundläggande intressekonflikter i samhället på spåren. De kan avtäckas sociala skiljelinjer som så småningom i framtiden kan komma att påverka nya och gamla partiers fram- och motgångar i ordinarie val.

Som vi kommer att se delade eurofolkomröstningen 2003 nationen längs alla de tre historiskt starkaste och mest långlivade sociala skiljelinjerna – klass, region och religion. Även längs nyare sektor- och könskiljelinjer gjordes också uppenbart skilda analyser av att införa euro som valuta.

Innan vi ger oss i kast med de olika skiljelinjerna finns anledning att säga någonting om de huvudsakliga jämförelsepunkter vi använder i analysen. Vi jämför systematiskt skiljelinjernas betydelse för euroröstning 2003 med hur stor betydelse *de brukar ha* i samband med *riksdagsval*. Så långt är det relativt oproblematiskt. Svårare är att argumentera för att vi dessutom valt att jämföra med *1994 års folkomröstning om EU-medlemskap*. Vi är medvetna om att direkta sådana jämförelser inte är helt oproblematiska. Folkomröstningarna 1994 och 2003 handlade för det första inte om samma sakfråga. För det andra är väljarkåren inte densamma – sedan 1994 har nästan en miljon svenskar blivit röstberättigade och lika många har lämnat demos. Icke desto mindre har vi funnit att eurofrågan är intimt förknippad med väljarnas positionstaganden i alla slags frågor som rör den europeiska unionen. Dessutom är väljarnas röstningsbeteende i eurofolkomröstningen 2003 tillräckligt likt beteendemönstren i EU-folkomröstningen 1994 för att en jämförelse skall vara motiverad och fruktbar. Läsaren får själv bedöma rimligheten i att använda 1994 års folkomröstning som jämförelsepunkt.

i) *Klasskiljelinjens* betydelse i samband med 2003 års folkomröstning illustreras bäst av skillnaderna mellan olika yrkesgrupper och yrkessek-

torer. Bland industriarbetare och övriga arbetare var stödet för euron endast 30 procent. Det var bara bland högre tjänstemän (66 procent) och småföretagare (53 procent) som det fanns en majoritet för att införa euron. När det gäller olika yrkessektorer var stödet för euron störst bland personer anställda i förvaltningssektorn (53 procent) och svagast i jordbrukssektorn (38 procent). Jämförelsen tillbaka till folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 visar att skillnaderna i röstningsbeteende mellan olika yrkesgrupper 2003 inte var större utan snarare något mindre än 1994.

De organiserade intressena på den svenska arbetsmarknaden reflekterar också väl olika yrkesgruppers skilda inställning till att införa euron som valuta (se tabell 16.1). I folkomröstningen var andelen ja-röstande högst bland SACO-medlemmar (64 procent). Bland TCOs medlemmar röstade 47 procent ja. Trots en europositiv ordförande i Vanja Lundby-Wedin var bara 31 procent av LO-medlemmarna för euron. Medlemmar av industrifacket, metall och handels var mer positiva (40, 34 respektive 36 procent) än medlemmar av kommunal och byggnads (28 respektive 24 procent).

Tabell 16.1 Röstning i eurofolkomröstningen 2003 bland fackförbundens medlemmar (procent)

Fackförening	röstningsalternativ			Summa procent	Antal svars personer
	JA	NEJ	Blankt		
SACO samtliga	64	33	3	100	358
Civilingenjörsförbundet	71	27	2	100	44
TCO samtliga	47	51	2	100	860
Värdförbundet	47	49	4	100	73
Tjänstemannaförbundet HTF	41	57	2	100	131
Svenska industritjänstemannaförbundet	56	42	3	100	240
Sveriges kommunaltjänstemannaförbund	34	63	3	100	144
Läraryrket	46	52	2	100	143
Statsrådsförbundet	51	47	2	100	59
LO samtliga	31	67	2	100	983
Industrifacket	40	54	6	100	52
Svenska byggnadsarbetarförbundet	24	75	1	100	71
Handelsanställdas förbund	36	63	1	100	80
Svenska kommunalarbetarförbundet	28	69	3	100	347
Svenska metallindustriarbetarförbundet	34	63	3	100	159
SEKO	26	74	0	100	62
Svenska transportarbetarförbundet	36	64	0	100	42
Arbetsgivarorganisation	64	34	2	100	80

Kommentar: Resultaten är hämtade från en sammanslagen datamängd där urvalen för valundersökningen 2002 och folkomröstningsundersökningen 2003 har slagits samman (se tabellbilagan för detaljer). Fackförbund som samlar färre än 40 personer särredovisas inte. Till industrifacket räknas industriarbetarförbundet, fabriksarbetarförbundet och beklädnadsarbetarförbundet. Till SEKO räknas statsanställda och sjöfolksförbundet.

Klasskiljelinjen inbegriper i bred mening även många andra kategoriseringar som är direkt relaterade till människors ställning på arbetsmarknaden: materiell standard, fysisk hälsa, inkomster och utbildningsnivå. Alla dessa reflektioner av klasskiljelinjen är betydelsefulla potentiella förklaringar till varför folkomröstningen gick som den gick. Sambanden går i förväntad riktning oavsett vilka indikatorer vi använder. I alla grupper som kan betraktas som mer utsatta i samhället var stödet för euron svagare än i mer välbeställda, välutbildade, anställningstrygga och resursstarka grupper. Låt oss ta några illustrerande exempel.²

Arbetslösa stödde i mindre utsträckning förslaget att införa euron (34 procent) än förvärvsarbetande (47 procent). Bland heltidsarbetande röstade 48 procent ja mot bara 30 procent bland deltidsarbetande. Universitetsutbildade var avgjort mer positiva till euron (56 procent) än personer med grundskoleutbildning (30 procent). Personer från olika inkomstskikt gjorde också dramatiskt olika analyser av vad den nya valutan skulle kunna komma att innebära för deras framtida politiska och ekonomiska möjligheter: bland personer med höga taxerade inkomster var andelen ja-röster betydligt större (67 procent) än bland personer med årsinkomster lägre än 150 000 kronor (40 procent).³

Allmänt hälsotillstånd och storleken på människors sociala nätverk hade också ett bivariat samband med röstning i folkomröstningen. Stödet för euron var tio procentenheter starkare bland personer som själva ansåg sig ha mycket god hälsa än bland personer som betraktade sin hälsa som dålig. Bland personer som under det senaste året varit sjukskrivna mer än ett halvår röstade 32 procent ja till euron. Motsvarande andel ja-röster bland friska personer som inte varit sjukskrivna alls under det senaste året var 50 procent. Ensamstående personer röstade i lägre utsträckning ja (36 procent) än gifta/sammanboende (47 procent).

---

² Användningen av begreppet klass är förstås omstritt. Men även personer som inte själva anser att det är rimligt att längre beskriva samhället i form av klasser brukar köpa argumentationen om att det ändå existerar en social hierarki som inbegriper just saker som position på arbetsmarknaden, utbildning och inkomster (Evans 1999; Clark & Lipset 2000).

³ Uppgifterna om taxerad inkomst är registeruppgifter. Med höga taxerade inkomster avses de 15 procent av medborgarna som hade de högsta taxerade inkomsterna. Med låga taxerade inkomster avses de 15 procent av medborgarna som hade de lägsta inkomsterna.

Språkkunskaper och beresenheter – som kan betraktas som konsekvenser av generell utbildningsnivå och yrkestillhörighet⁴ – hade också den här gången starka samband med val av alternativ. Den språkkunnigaste tredjedelen av befolkningen var mer positiva till euron (53 procent) än femtedelen med de lägsta språkkunskaperna (30 procent).⁵ Personer som flera gånger under det senaste året besökt något land i Europa utanför Norden var mer positiva till euron än de som inte gjort så (62 mot 32 procent).⁶ Skillnaden var lika stor mellan personer som flera gånger besökt något land som haft euron som valuta (64 procent) och personer som inte gjort så (31 procent).⁷

Klasskiljelinjens strukturerande kraft på röstningsbeteendet i eurofolkomröstningen tycks dock ha varit något mindre 2003 jämfört med 1994. För några indikatorer växer visserligen klyftorna, som till exempel när det gäller utbildningsnivå: skillnaden i andelen ja-röster mellan grundskoleutbildade och universitetsutbildade ökade från 21 till 26 procentenheter mellan 1994 och 2003. Huvudresultatet pekar dock på svagt minskande skillnader i euroröstning mellan socialt välbeställda och socialt utsatta personer. Det gäller framför allt för indikatorerna yrkesgrupp och klasstillhörighet som representerar klasskiljelinjens kärna.

ii) *Regionala skiljelinjer* – skillnader i röstningsbeteende mellan stad och landsbygd och mellan söder och norr – spelade av allt att döma en

---

⁴ Språkkunskaper har ett starkare samband med utbildningsnivå ($r=+.55$) och klasstillhörighet ($\tau\text{-}c=-.35$) än vad beresenheter har ($+.23$ respektive $-.20$).

⁵ Frågeserien om språkkunskaper inleddes med frågan "Här kommer en fråga om Dina språkkunskaper. Kan du läsa en kortare text, till exempel en tidningsartikel, på följande språk?". De språk som omfrågades var engelska, tyska, franska och spanska. Svartalternativen var fyra: "Ja, utan problem", "Ja, med vissa problem", "Ja, men med stora svårigheter", "Nej". Med utgångspunkt av svaren slogs kategorierna "ja, utan problem" och "ja, med vissa problem" samman. De tre kvarvarande kategorierna kodades 0, 1 och 2 och slogs sedan samman i ett språkkunskapsindex (0-8). Med låga kunskaper avses personer som fick 0-1 poäng på indexet (22 procent). Med höga kunskaper avses personer som fick 4-8 poäng (30 procent).

⁶ Intervjufrågan löd: "Hur många gånger under de 12 senaste månaderna har Du besökt något land i Europa utanför Norden?". Svartalternativen var "flera gånger" (24 procent), "någon gång" (29 procent) och "ingen gång" (47 procent).

⁷ Intervjufrågan löd: "Hur många gånger under de 12 senaste månaderna har Du besökt något land där man har euro som valuta?". Svartalternativen var "flera gånger" (22 procent), "någon gång" (30 procent) och "ingen gång" (48 procent).

större roll i samband med 2003 års folkomröstning än vad vi är vana vid från svenska riksdagsval. Den offentliga valstatistiken visar på stora skillnader mellan olika regionala enheter. I norrlandskommuner som Strömsund, Ragunda, Vilhelmina, Dorotea och Sorsele röstade 15 procent ja till euron jämfört med närmare 70 procent ja-röster i storstadskommuner längre söderut som Danderyd, Lidingö och Vellinge. I Jämtlands län röstade endast 21,4 procent ja till euron vilket kan jämföras med 56,1 procent i Stockholms kommun. Variationsbredden (skillnaden mellan lägsta och högsta värde) – för andelen ja-röster i landets valkretsar (34,7 procentenheter) är klart större än motsvarande tal för de två politiska blocken (v/s/mp–c/fp/kd/m) i samband med våra riksdagsval (omkring 20 procentenheter). Värdet 34,7 är däremot något *mindre* än motsvarande uppgift från 1994 års folkomröstning om EU-medlemskap (38,8 procentenheter).

Klyftan mellan norr och söder ackompanjeras av lika dramatiska skillnader mellan stad och landsbygd. Ju närmare centrum desto mer positiv till euron. Enligt folkomröstningsundersökningen 2003 fanns en majoritet för ett fullvärdigt svenskt medlemskap i EMU bland boende i Stockholm, Göteborg och Malmö (57 procent), medan stödet var betydligt svagare på landsbygden (30 procent). Vår tidsjämförelse visar att skillnaden i andel ja-röster mellan ren landsbygd och storstäderna är något, men inte mycket, större 2003 än 1994 (27 respektive 23 procentenheter).⁸ Klyftan mellan stad och landsbygd ökar, medan den regionala klyftan är stabil eller minskar.

Det geografiska centrum-periferimönstret känns väl igen från folkomröstningarna om EU-medlemskap i Finland, Sverige och Norge hösten 1994 (Jenssen, Pesonen & Gilljam 1998). En jämförelse mellan storstads- och glesbygdssverige ger oss ytterligare en anmärkningsvärd illustration av skillnaderna mellan olika delar av landet (se tabell 16.2). Andelen ja-röster växer med tätortsgrad. I Stockholm/Södertälje A-region röstade en klar majoritet ja till euron (57 procent). Knapp ja-majoritet rådde även i Malmö/Lund/Trelleborgs A-region (51 procent). I Göteborgs A-region var andelen ja-röstare 47 procent. Andelen ja-

---

⁸ Närmare analyser visar att det framför allt är på den borgerliga sidan – främst bland folkpartiets och moderaternas sympatisörer – som klyftan mellan stad och land växer. Notera dock en intressant avvikelsen från det generella centrum-periferimönstret: Bland centerpartiets väljare går stad-landsambandet i motsatt riktning: centerpartiets stadsväljare var *mindre* positiva till euron (8 procent) än centerpartiets landsbygdsväljare (18 procent).

röster sjunker sedan ju längre ut i periferin vi rör oss. I kommuner med mindre än 27 000 invånare röstade bara 19 procent ja i eurofolkomröstningen 2003. Det finns utan tvekan en stark skiljelinje mellan stad och landsbygd i Sverige. Men den visar sitt ansikte tydligast i samband med folkomröstningar.

Tabell 16.2 Röstning i eurofolkomröstningen 2003 efter tätortsgrad/H-region (procent)

Tätortsgrad (H-region)	röstningsalternativ			Summa procent	Antal svars-personer
	JA	NEJ	Blankt		
Stockholm/Södertälje A-region	57	40	3	100	393
Malmö/Lund/Trelleborgs A-region	51	47	2	100	115
Göteborgs A-region	47	49	4	100	171
Kommuner med mer än 90 000 inv inom 30 kilometers radie från kommuncentrum	44	53	3	100	719
Kommuner med mer än 27 000 och mindre än 90 000 invånare inom 30 kilometers radie från kommuncentrum samt med mer än 300 000 invånare inom 100 kilometers radie från samma punkt	35	63	2	100	371
Kommuner med mer än 27 000 och mindre än 90 000 invånare inom 30 kilometers radie från kommuncentrum samt med mindre än 300 000 invånare inom 100 kilometers radie från samma punkt	25	73	2	100	106
Kommuner med mindre än 27 000 invånare inom 30 kilometers radie från kommuncentrum	19	81	0	100	122

Jämförelsen mellan 2003 och 1994 visar att de regionala klyftorna mellan landets valkretsar och mellan norr och söder kan ha blivit något mindre, medan klyftorna mellan stad och landsbygd har blivit större. Det är svårt att bedöma huvudtenden. Urbanisering och europeisk integration utövar idag ett förändringstryck som kan komma att förstärka den regionala skiljelinjen i framtiden.

iii) *Religiösa skiljelinjer* är kanske inte det första man kommer att tänka på vid en analys av svensk politik. Men faktum är att religiositet och kyrkogång historiskt och alltjämt har relativt starka och stabila samband med partival i Sverige. Bland religiösa aktivt kristna personer i Sverige har det alltid varit en klar borgerlig majoritet. Framför allt kristdemokraterna men även centerpartiet har en klar överrepresentation av religiöst kristna och gudstjänstbesökare bland sina väljare. Bland de trognaste gudstjänstbesökarna är andelen kristdemokratiska väljare närmare 60 procent.⁹

⁹ För närmare analyser av den religiösa skiljelinjen i svensk politik, se Bjereld & Gilljam 1991; Demker 1998; Hagevi 1994, 2000, 2003.

När det gäller röstning i euro folkomröstningen 2003 var skillnaderna mellan religiöst aktiva kyrkogångsbesökare och de som sällan går i kyrkan klart större än 1994. Personer som besöker gudstjänst oftare än en gång i månaden röstade ja i lägre utsträckning (37 procent) än personer som aldrig besöker kyrkan (45 procent).¹⁰

Den religiösa skiljelinjen må vara tydligt markerad och – i procentenheter räknat – till synes lika stark som många andra sociala skiljelinjer. Men dess generella *betydelse* för de aggregerade utfallen av svenska val och folkomröstningar är inte stor. Det beror förstås på att det finns så få aktivt religiösa i Sverige. Andelen som går i kyrkan mer än en gång i månaden är bara omkring 7 procent (FU2003)

iv) *Sektorsskiljelinjen* går mellan personer anställda i offentlig och privat sektor. I tidigt 1980-tal trodde många samhällsvetare att sektorskiljelinjen så småningom skulle komma att överflygla den allt mer försvagade klasskiljelinjen i svensk politik (Zetterberg 1985). Förväntningarna kom på skam. Sektorsröstningen ökade visserligen under inledningen av 1980-talet, men dess begränsade förklaringskraft har varit i huvudsak oförändrad därefter (Holmberg & Oscarsson 2004). Tendensen i riksdagsvalen är dock i grundhypotesens riktning, nämligen att offentliganställda i större utsträckning än privatanställda röstar på partier som satsar på och värnar offentliga välfärdssystem. Förklaringen är förstås att offentliganställda antas vara mer beroende av en stor offentlig sektor för sin utkomst.

Huruvida den europeiska integrationen på sikt kommer att innebära en minskning av den offentliga sektorns storlek i Sverige – och i EU-länder som har välfärdssystem som är mer generösa än det europeiska genomsnittet – är en fråga som föranleder stor diskussion bland välfärdsforskare, politiker och medborgare. Om analysen om framtida anpassning är rätt är det naturligt att det finns nationella aktörer som ser en sådan utveckling som ett hot medan andra ser det som en möjlighet. I så fall är det heller inte förvånande om anställda i privat och offentlig sektor gör olika analyser av önskvärldheten av fortsatt politisk integration i Europa (Kumlin 2004).

---

¹⁰ Den religiösa skiljelinjen i eurofrågan går även mellan olika kyrkor och samfund. Stödet för euron var svalare i frikyrkosverige (30 procent) än bland svenska kyrkans aktivt religiösa (40 procent). Och närgranskar vi ytterligare hittar vi även *inom* frikyrkosverige spår av olika nivåer av avståndstaganden till eurosamarbetet. Bland pingstkyrkans medlemmar var andelen ja-röstare något lägre (21 procent) än bland missionskyrkans medlemmar (32 procent).

Det finns sedan länge en klar skillnad i EU-inställning mellan offentliganställda och privatanställda i Sverige. Men detta förhållande håller nu på att förändras. Sektorsskillnaden var 12 procentenheter i 1994 års EU-folkomröstning men bara 2 procentenheter i eurofolkomsröstningen 2003. Den enkla tvådelningen mellan offentligt och privat anställda har inte något tydligt samband med euroinställning.

Men gör man finare indelningar blir bilden annorlunda. Sektorsskiljelinjen delar nämligen kategorin offentliganställda i två distinkta grupper. Statligt anställda var nämligen klart mer positiva till euron (50 procent) än anställda i kommunal/landstingskommunal sektor (38 procent). Kombinerad med yrkesgruppstillhörighet åstadkommer sektorskiljelinjen anmärkningsvärda skillnader i röstningsbeteende mellan t ex kommunanställda arbetare (27 procent ja) och statligt anställda högre tjänstemän (63 procent ja) – två kategorier av offentliganställda som på goda grunder kan sägas leva i skilda världar när det gäller såväl anställningstrygghet, karriärutsikter, utbildningsnivå och inkomster. När kommunalarbetaren ser ökad ekonomisk och politisk integration i Europa som ett hot ser statstjänstemannen möjligheter.

v) *Könsskiljelinjen* är en av de sociala skiljelinjer som kan vara på väg att växa i betydelse. Könsröstningen – skillnader mellan mäns och kvinnors partival – har ökat under 1990-talet och kulminerade i samband med 1998 års riksdagsval (Holmberg 2000). Trots en tillbakagång 2002 var t ex röstandelen för vänsterpartiet och miljöpartiet något större bland kvinnor (17 procent) än bland män (13 procent). Generellt sett handlar det inte om några starka samband. Men då bör man också vara medveten om att könsskillnaden (4 procentenheter) är fem gånger så stor, 22 procentenheter, bland unga förstagsängsväljare. Den starkare könsröstningen är framförallt ett ungdomsfenomen.

Med tanke på att såväl vänsterpartiet som miljöpartiet var nej-partier är de tydliga könsskillnaderna i 2003 års folkomröstning inte särskilt förvånande. Inställningen till EU-medlemskap och fortsatt europeisk integration har under lång tid varit mer positiv bland män än bland kvinnor. Könsgapet på mellan 10 och 15 procentenheter är en följetong (Oskarson 1996; Holmberg m fl 2001). I 1994 års folkomröstning var skillnaden i andelen ja-röster 13 procentenheter. Motsvarande *gender gap* för folkomröstningen 2003 är lika stort, 12 procentenheter: 50 procent av männen röstade ja till euro men bara 38 procent av kvinnorna. Det rädde olika majoritetsförhållanden i eurofrågan bland män och kvinnor, precis som nio år tidigare. Den här gången stod Sveriges kvinnor dock på den vinnande sidan.

vi) *Åldersskiljelinjen* förtjänar att särskilt nämnas i sammanhanget. Från mitten av 1990-talet har vänstervinden bland svenska ungdomar resulterat i att miljöpartiet och vänsterpartiet har varit överrepresenterade i denna grupp. En tredjedel av förstagångsväljarna och var fjärde 22-30-åring röstade exempelvis på mp eller v i 2002 års riksdagsval. EU-frågan har under 1990-talet varit en vanligt förekommande förklaring till dessa partiers framgångar. Sveriges ungdomar har varit svårflirtade när det gäller att acceptera såväl EU-medlemskap som alla förslag som innebär ökad europeisk integration. I 2003 års folkomröstning var stödet för euron bara 36 procent bland 18-22-åringarna. Och det fanns inte någon majoritet för ett euromedlemskap i någon åldersgrupp.

Sambandet mellan ålder och EU-inställning har förändrats sedan 1994. Då ökade entusiasmen för EU-medlemskap med ökad ålder. Så enkelt är det inte längre. De största förändringarna mellan 1994 och 2003 har avgjort ägt rum bland äldre medborgare. I själva verket har det ägt rum en total omkastning av majoritetsförhållandena. Medan andelen ja-röstare bland unga 23-30-åringar var oförändrad mellan folkomröstningarna 1994 och 2003 (46 procent) har nej-vindarna blåst hårdast bland de äldre, och särskilt bland äldre män. I den äldsta åldersgruppen 71-85 år minskade andelen ja-röster från 61 till 35 procent (-26 procentenheter) och bland ålderspensionärer från 61 till 39 procent (-22 procentenheter). Bland äldre män över sjuttio år var nej-vinden ännu större (-31 procentenheter). Endast var fjärde sjuttioårig man röstade ja till euron.

Omsvängningen måste betraktas som dramatisk. Gruppen 60+ röstade in Sverige i EU 1994. Samma sociala kategori valde nio år senare att hålla Sverige utanför eurosamarbetet. Detta trots att det är bland äldre som stödet för själva *medlemskapet* har varit som mest stabilt. De äldsta väljarna representerar därför bättre än någon annan grupp inställningen "Hit men inte längre": Ja till EU, men nej till euron.

Tabell 16.3 Samband mellan grupptillhörighet och röstning i folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 och euron 2003 (procent ja-röster, variationsbredd och tau-b/tau-c)

grupptillhörighet	2003		1994		2003		1994		2003	
	Grupp med lägst procentandel ja-röster	procent	Grupp med högst procentandel ja-röster	procent	variationsbredd	variationsbredd	Tau-b/tau-c	Tau-b/tau-c	skilnad 94-03	skilnad 94-03
Yrke, 8 kategorier	industriarbetare	30	Högre tjänstemän	66	39	36	.29	.28	-3	-01
Klass, 2 kategorier	Arbetare	30	medelklass	53	24	23	.22	.20	-1	-02
Förvävsställning, 6 kategorier	Arbetslös	32	förvävsarbetande	47	17	15	.10	.08	-2	-02
Yrkessektor, 6 kategorier	Jordbruk ^{a)}	38	Förvaltning	53	21	15	.14	.09	-6	-05
Utländsbesök, 3 kategorier	Inga/1/2 mån	32	Flera gånger/12 mån	62	27	30	.24	.27	+3	+03
Utbildning, 4 kategorier	Folkskola/grundskola	30	Universitet	56	21	26	.18	.22	+5	+04
Språkkunskaper, 3 kategorier	Dåliga	30	Goda	53	19	23	.16	.18	+4	+02
Anställningssektor, 3 kategorier	Kommunal	38	Statlig ^{a)}	50	16	12	.13	.08	-4	-05
Offentlig/privat sektor, 2 kategorier	Offentlig	44	Privat	46	12	2	.11	.03	-10	-08
Region, 7 kategorier	Norrland	22	Stockholm ^{b)}	59	30	37	.23	.24	+7	+01
Bostadsort, 4 kategorier	Ren landsbygd	30	Sthlm/Gbg/Malmö	57	23	27	.14	.18	+4	+04
Religion	Ikke kyrkobesökare	37	> 1 gång per månad	45	1	8	-	.05	+7	-
Kön, 2 kategorier	Kvinnor	38	man	50	13	12	.12	.11	-1	-01
Ålder, 7 kategorier	71-85 år ^{c)}	35	31-40 år ^{c)}	47	15	12	.10	.07	-3	-03

Kommentar: Analysiden och de flesta uppgifter från 1994 är hämtade från Gilljam (1996). Variationsbredden visar skillnaden i procentenheter mellan gruppen med lägst och högst andel ja-röster. Vid sambandsberäkningen har grupperna ordnats från lägst andel ja-röster, en operation som maximerar möjligheterna till starka samband. Sambandsmättnen tau-b/tau-c kan variera mellan -1 (perfekt negativt samband) och +1 (perfekt positivt samband). Detaljer om övriga kategorindelningar återfinns i tabellbilagan. ^{a)} ytterkategorin 1994 var 'Privatanställda'. ^{b)} ytterkategorin 1994 var 'Sydsverige'. ^{c)} ytterkategorin 1994 var 'reproduktion'. ^{d)} ytterkategorin 1994 var 18-30 år. ^{e)} ytterkategorin 1994 var 61-80 år.

I tabell 16.3 ger vi en sammanfattning av de bivariata sambanden mellan socio-ekonomisk grupptillhörighet och röstning i eurofolkomröstningen. I tabellen återfinns även variationsbredden – skillnaden mellan den mest och minst ja-röstande gruppen i varje kategori. För att möjliggöra systematiska jämförelser med 1994 har vi reproducerat Mikael Gilljams (1996) analys. Därigenom uppnås jämförelser av variationsbredd och samband (tau-b/tau-c) mellan de båda folkomröstningarna om EU 1994 och Euron 2003.

Huvudresultatet är att sambandet mellan socioekonomisk grupptillhörighet och euroröstning på det hela taget är mycket likt det som rådde i samband med EU-medlemskapsomröstningen 1994 (se tabell 16.3). I de flesta grupper har andelen ja-röstare minskat ungefär lika mycket som genomsnittet. De trender vi ser är något minskade klassamband, med undantag av indikatorerna utbildning, språkkunskaper och beseenheter. Klyftorna mellan stad och land har vuxit, liksom den religiösa skiljelinjens betydelse. Sambanden mellan sektorstillhörighet och röstning har förändrats i så motto att sektorsskiljelinjen numera går inom gruppen offentliganställda, mellan statligt och kommunalt anställda. Könssambandet kvarstår oförändrat mellan 1994 och 2003. Ålderssambandet har förändrats från ett monotont till ett kurvlinjärt samband eftersom de äldre väljarna var mycket mer negativa till euron än vad de var till EU-medlemskap.

Låt oss kort lyfta blicken från de båda folkomröstningarna och angripa en mer generell frågeställning om de olika skiljelinjernas förklaringskraft. Hur skiljer sig egentligen väljarbeteende i folkomröstningar från väljarbeteende i riksdagsvalen? I tabell 16.4 redovisas de bivariata sambanden (Cramers V) mellan social grupptillhörighet och röstningsbeteende i svenska riksdagsval och folkomröstningar under de senaste femtio åren. Den beroende variabeln – röstningsalternativ – är förstås helt annorlunda i riksdagsval (partier) och folkomröstningar (linjer/alternativ). Vi kan ändå uttala oss om hur styrkan i de olika sociala kategoriseringarna samband skiljer sig åt mellan riksdagsval och folkomröstningar och om hur sambanden har förändrats mellan 1950-talet och 2000-talet.

Klasskiljelinjens försvagade samband med partival under perioden gör sig gällande också när det gäller linjeval i folkomröstningar. I samband med ATP-omröstningen 1957 var sambandet mellan klasstillhörighet och linjeval lika starkt som vid 1956 års riksdagsval (.50 respektive .53). Ett halvsekel senare har klassambandet halverat sin styrka.

Tabell 16.4 Utvecklingen av bivariata samband mellan socioekonomisk struktur och partival/linjeval i samband med riksdagsval och folkomröstningar 1956-2003 (Cramers V)

Kategorier	År													Diff		
	56/57	60	64	68	70	73	76	79/80	82	85	88	91	94		98	02/03
Klass (2 kat)																
Riksdagsval	.53	.55	.47	.41	.39	.44	.39	.42	.39	.35	.33	.28	.32	.31	.28	-.25
Folkomröstningar	.50	.	.	.	.	.	.27	.	.	.	.	.	.21	.	.24	-.26
Yrke (7-kat)																
Riksdagsval	.	.	.	.	.	.	.22	.23	.23	.23	.21	.19	.22	.19	.19	-.03
Folkomröstningar	.	.	.	.	.	.	.27	.	.	.	.	.	.25	.	.29	+02
Stad-land (4-kat)																
Riksdagsval	.25	.19	.18	.	.	.	.16	.17	.19	.20	.20	.18	.15	.14	.15	-.10
Folkomröstningar	.20	.	.	.	.	.	.12	.	.	.	.	.	.16	.	.18	-.02
Ålder (7-kat/3-kat)																
Riksdagsval	.07	.09	.07	.06	.08	.09	.07	.10	.10	.08	.08	.09	.09	.10	.11	+04
Folkomröstningar	.09	.	.	.	.	.	.	.11	.	.	.	.13	.	.	.11	+02
Kön																
Riksdagsval	.07	.09	.12	.08	.12	.06	.05	.09	.09	.10	.09	.12	.13	.14	.10	+03
Folkomröstningar	.05	.	.	.	.	.	.	.20	.	.	.	.12	.	.14	.14	+09

Kommentar: Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1956-2002 och undersökningar i samband med folkomröstningarna 1957, 1980, 1994 och 2003. I 1957 och 1980 års folkomröstningar var det tre alternativ, i 1994 och 2003 års folkomröstningar två alternativ. Resultaten för riksdagsvalen är hämtade från Holmberg & Oscarsson (2004:47). Det valda sambandsmättet, Cramers V, visar den statistiska samvariationen mellan olika gruppindelningar och partivalet. Måttet visar hur stor relevans för partivalet olika indelningar har. Om det inte hade funnits några skillnader alls mellan olika grupper röstning hade sambandet varit 0. Ju högre Cramers V-mått desto mer relevant är den sociala stratifieringen. Samtliga koefficienter i tabellen är statistiskt signifikant större än noll. I kolumnerna längst till höger återfinns tre mått för att spegla utvecklingen av sambanden, ett diff-mått som visar skillnaden i samvariation mellan 2002 och 1956 års val, och två lutningskoefficienter som visar den linjära trenden i sambanden utveckling uttryckt som genomsnittlig förändring sett över tio respektive 50 år. Följande kategorier har använts: *Ålder* (18-21, 22-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-69, 70+) där den yngsta kategorin alltid är förstagsångsväljarna, *Kön* (man, kvinna), *Yrke* (industriarbetare, övriga arbetare, lägre tjänstemän, mellan tjänstemän, högre tjänstemän, företagare, jordbrukare) bygger på Valundersökningarnas yrkesklassificering 1976-2002, *Klass* (arbetarklass, medelklass) bygger på olika yrkesklassificeringar, studenter borttagna ur analysen, *Stad-land* (ren landsbygd, mindre tätort, större tätort, Sthlm+Gbg+Malmö). För folkomröstningen 1980 har den fyrställda stad-landvariabeln konstruerats med hjälp av uppgifter om boende och tätortsgrad. Personer som bor i Stockholm, Göteborg eller Malmö har fått värde 4. Personer som bor på lantgård eller ensamliggande villa på landsbygden har fått värde 1. Övriga personer har fått värden efter tätortsgrad: Personer som bor i en kommun med ett invånarantal mellan 0 och 29 999 får värde 2. Personer som bor i kommuner med ett invånarantal över 30 000 får värde 3.

Den enda avvikelser från en parallell trend är att klassröstningen var klart svagare i 1980 års kärnkraftsomröstning (.27) än vad som var fallet i 1979 års riksdagsval (.42).

Den mer detaljerade yrkesgruppskategoriseringen berättar en delvis annorlunda historia. Någon nedåtgående trend för sambanden mellan yrke och röstning kan inte spåras. Men skillnaderna mellan olika yrkesgruppers linjeval i folkomröstningarna 1980, 1994 och 2003 har faktiskt varit större, om än marginellt, än skillnaderna mellan yrkesgruppens partival i riksdagsvalen. Framför allt är det 2003 års eurofolkomröstning som skiljer ut sig. Yrkessambandet var klart starkare i folkomröstningen 2003 (.29) än vid det senaste riksdagsvalet 2002 (.19).

Stad-landskiljelinjens betydelse för väljarnas partival har varit stabil över tid. Detsamma kan sägas för våra nationella folkomröstningar. Avvikelserna i röstningsbeteende mellan stad och land i 2003 års eurofolkomröstning (.18) var i nivå med ATP-omröstningen 1957 (.20), men klart större än vid folkomröstningarna 1994 och 1980 (.16 respektive .12).

Ålders- och könsskiljelinjerna uppvisar också stabila samband med röstningsbeteende i Sverige. Någon tydlig utveckling över tid är svårt att uttyda. Men det finns en svag linjär positiv trend att såväl köns- som ålderssambanden blir något starkare över tid (jfr Holmberg & Oscarsson 2004). I våra nationella folkomröstningar har sambanden varit lika starka som vid de korresponderande riksdagsvalen. Det stora undantaget i sammanhanget är könsskiljelinjen i samband med 1980 års kärnkraftsomröstning. Det bivariata sambandet mellan kön och linjeval var betydligt starkare 1980 (.20) än vid EU- och eurofolkomröstningarna (.12 respektive .14). Det tydliga köns-gapet i eurofolkomröstningen 2003 är alltså inte något rekord i svenska folkomröstningssammanhang.

Centrum mot periferi

Så långt de bivariata analyserna. Eftersom många sociala skiljelinjer överlappar varandra är det svårt att fastställa deras relativa betydelse utan en mer elaborerad multivariat analys. Sambandet mellan sektors-tillhörighet och röstning i eurofolkomröstningen kan ju t ex i viss utsträckning förklaras av att könssammansättningen ser olika ut bland privatanställda och offentliganställda. Och även om skillnader i röstning mellan grupper kan vara stora (t ex mellan flitiga frikyrkobesökare och profana grupper) är det inte säkert att dess *betydelse* är särskilt stor eftersom en del grupper är små. Dessutom vill vi kunna utvärdera hur

stor den samlade prediktionskraften är för vår socio-ekonomiska grupp-röstningsmodell. En multivariat analys kan ge svaren.

Låt oss först illustrera att man med hjälp av relativt lite information om en medborgares sociala förhållanden snabbt skaffar sig rätt goda möjligheter att predicera röstningsbeteende i folkomröstningen.¹ Det finns förstås många sätt att genomföra en mer sammanfattande analys av den sociala strukturens påverkan på röstningsbeteende i folkomröstningen. Ett för väljarbeteendeforskningen klassiskt sätt att gå till väga är att bygga ett enkelt index för socio-ekonomisk status (Lazarsfeld 1944). Även om det finns många teoretiska och metodologiska invändningar mot ett sådant tillvägagångssätt kan SES-index rätt väl illustrera den starka förklaringskraften hos några få indikatorer. Indexet är så konstruerat att man ger varje väljare en poäng för var och en av följande sex egenskaper: 1) man, 2) medelklass, 3) hög utbildning 4) hög inkomst (>300 000), 5) boende i Svealand eller Götaland och 6) boende i större stad eller storstad.

Vårt SES-index reflekterar, om än grovt, inte bara olika grader av social utsatthet eller skillnader i socio-ekonomisk status. Det är samtidigt, enligt vår uppfattning, en väl fungerande operationell indikator på människors placering längs en *centrum-periferidimension* – en för samhällsvetare välbekant konfliktlinje som ursprungligen formulerades med en vidare betydelse än vad som normalt används (Galtung 1964; Hellevik et al 1975; Ringdal & Valen 1998). Skiljelinjen mellan det sociala centrum och dess periferi innefattar inte bara geografiska avstånd. Skiljelinjen gäller snarare ett socialt avstånd från ekonomiska resurser, makt, inflytande och insyn – sociala statusmarkörer som har en högre koncentration i centrum än i periferin. Centrala sociala positioner skänker innehavaren social status, inflytande och politisk självtillit och fostrar en annan uppsättning av värderingar och verklighetsuppfattningar än de som finns i den sociala periferin. Intressant nog har denna sociala skiljelinje framför allt visat sig ha stark förklaringskraft just på medborgares åsikter i utrikespolitiska frågor, en kategori vartill eurofrågan måste räknas.

I figur 16.1 redovisas andelen ja-röster och nej-röster för personer med olika poäng på vårt sjugradiga SES-index (0-6). Resultaten visar dramatiska skillnader i röstningsbeteende mellan centrum och periferi. Gör vi den sociala resan från den sociala periferin till det sociala centrum ökar andelen observerade ja-röster monotont från 3 till 86 procent

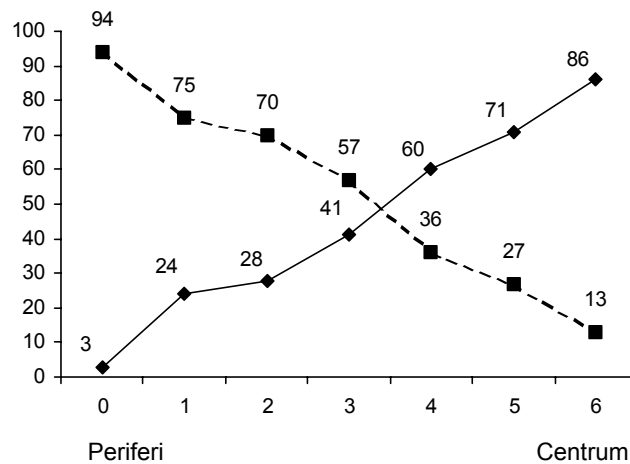
---

¹ Tack till Maria Oskarson för inspiration till att använda SES-index för att illustrera sociala skiljelinjer i 2003 års folkomröstning.

samtidigt som andelen nej-röster minskar monotont från 94 till 13 procent.

Figur 16.1 Andel ja-röster och nej-röster i folkomröstningen efter socioekonomiskt centrum-periferiindex (procent)

Kommentar: Centrum-Periferiindex är ett enkelt additivt index som byggs med hjälp av sex dikotomiserade variabler: kön (kvinna/man), klasstillhörighet (arbetare/medelklass), utbildning (låg+medel/ hög utbildning), inkomst (0-300 000/>300 000), region (Norrland/Götaland+Svealand) och stad-land (ren landsbygd+mindre tätort/större stad+storstad). En perifer person (indexpoäng 0) har följande egenskaper: kvinna, arbetarklass, låg/medel utbildning, låg inkomst, norrland, ren landsbygd/mindre tätort). En person i samhällets periferi (indexpoäng 6) har följande egenskaper: man, medelklass, hög utbildning, hög inkomst, bor i en stad eller storstad i Götaland eller Svealand.

Även om analysen är illustrativ finns flera metodologiska problem med ett additivt index som förutsätter att alla indikatorer på social position väger lika tungt för människors beslut att rösta i folkomröstningen. Risken är att viktiga nyanser går förlorade. De enskilda komponenternas självständiga effekter på röstning behöver fastställas med hjälp av multivariat regressionsanalys.

Tabell 16.5 Multivariat analys av olika sociala skiljelinjers betydelse för sannolikheten att rösta ja i 2003 års eurofolkomröstning (logistiska effekter, predicerade sannolikheter, pseudo R²)

Skiljelinje	Indikator/Egenskap	Multivariat effekt (b)	Std fel	
Klass	Lägre tjänsteman	.41	.14	***
	Mellan tjänsteman	.45	.11	***
	Högre tjänsteman	.85	.14	***
	Företagare	.79	.17	***
	Jordbrukare	.86	.33	***
	Studerande	.28	.17	
	Inkomst (5 kat. 0-1)	.20	.04	***
	Utbildningsnivå (4 kat. 0-1)	.57	.19	***
	Språkkunskapsindex (9 kat. 0-1)	.60	.23	***
Region	Sydsverige	1.52	.17	***
	Stockholm	1.23	.16	***
	Västsverige	.97	.16	***
	Östra mellansverige	1.14	.16	***
	Sydostsverige	.93	.17	***
	Västra mellansverige	.87	.17	***
	Landsbygd-Stad (4 kat. 0-1)	.89	.17	***
Religion	1=Flitig kyrkobesökare	-.21	.26	
Sektor	Privat sektor	.09	.09	
	Statlig sektor	.13	.13	
Kön	1=Kvinna	-.42	.08	***
Generation	18-22 år	.49	.27	*
	23-30 år	.18	.18	
	31-40 år	.05	.16	
	41-50 år	-.06	.16	
	51-60 år	-.03	.16	
	61-70 år	.14	.16	
	Intercept (konstant)	-2.97	.24	***
	Antal svarspersoner	3 499		
	Pseudo R ² (Nagelkerke)	.11		

Kommentar: Analysen är genomförd på en datamängd där valundersökning 2002 och folkomröstningsundersökning 2003 slagits samman för att öka säkerheten i skattningarna. Uppgifter om röstning är hämtade från enkäten som efter 2003 års folkomröstning skickades ut till båda urvalen. Den beroende variabeln är röstning (0=nej, 1=ja). Huvudparten av variablerna i analysen är binära dummy-variabler (0/1), utom de ordinala variablerna landsbygd-stad (4 kategorier), inkomst (5 kategorier), utbildningsnivå (4 kategorier), språkkunskaper (9 kategorier) som har flera kategorier men som ändå är kodade mellan 0 och 1. Effekterna av dummyvariabler visar den genomsnittliga avvikelser från referensgruppen under kontroll för övriga variabler i analysen. Yrkesvariabeln har kategorin industriarbetare/övriga arbetare som referenspunkt, den regionala skiljelinjen har Norrland som referensgrupp, sektorskiljelinjen har kommunal/landstingskommunal sektor som referensgrupp och generationskiljelinjen har personer över 70 år som referensgrupp.

I tabell 16.5 redovisas de multivariata logistiska effekterna av att tillhöra olika sociala kategorier på sannolikheten att rösta ja i 2003 års

eurofolkomröstning. Vi har inte funnit några goda argument för att mer exakt reda ut de inbördes kausala förhållandena mellan de olika sociala indikatorerna i det här sammanhanget. Vi betraktar variablerna i analysen som indikatorer för de skiljelinjer vi diskuterat tidigare. Huvudmålet med analysen är att undersöka vilken eller vilka av skiljelinjerna som står starka och vilka som möjligen försvagas när vi kontrollerar dem för varandra.

Även om prediktionskraften i regressionsekvationen i tabell 16.5 inte är särskilt märkvärdig (Pseudo $R^2=.11$) kan vi ändå använda den för att illustrera i vilka grupper den förväntade andelen ja-röstare är som högst respektive lägst. Enligt modellen i tabell 16.5 är sannolikheten att rösta ja större än 80 procent ($p=.82$) bland manliga, högutbildade, statligt anställda språkkunniga högre tjänstemän boende i Stockholm. Mycket låga sannolikheter att rösta ja erhålls för gruppen lågutbildade kvinnliga offentliganställda arbetare boende på den norrländska landsbygden ($p=.03$). En statligt anställd tjänsteman från Täby och en kommunalanställd undersköterska i Sorsele gör rakt motsatt analys av eurovalutan.

Hur stark förklaringskraft har de olika skiljelinjerna i vår modell? För att besvara den frågan har vi valt att först skapa sammanfattande variabler för de olika skiljelinjerna. Därefter har vi låtit skiljelinjerna gå en match mot varandra. I tabell 16.6 redovisas resultatet av inte ett stort antal regressionsanalyser som visar dels de bivariata effekterna av skiljelinjerna, dels de multivariata direktteffekterna av inte mindre än tio olika kombinationer av skiljelinjer.

Resultaten bekräftar att det är klasskiljelinjen och den regionala skiljelinjen som har störst effekt på sannolikheten att rösta ja till euron. Att förflytta sig från den klassmässigt lägsta till den klassmässigt högsta positionen förändrar sannolikheten att rösta ja med i genomsnitt 56 procentenheter (se tabell 16.6). En motsvarande förflyttning längs den regionala skiljelinjen – från norrland och landsbygden till sydligare breddgrader och storstäderna – ökar sannolikheten att rösta ja med 44 procentenheter. Storleken på de förändrade sannolikheterna förändras mycket litet när vi kontrollerar för de fyra andra skiljelinjerna som ingår i modellen.

Tabell 16.6 Multivariat analys av olika sociala skiljeelinjers betydelse för sannolikheten att rösta ja i 2003 års eurofolkomröstning (förändringar av predicerade sannolikheter, pseudo R²)

Skiljeinje (min-max)	Bivariat modell									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Klass (.17-.80)	+56***	+58***	+57***	+55***	+56***	-	+52***	-	+52***	+52***
Region (.17-.65)	+44***	-	-	-	-	-	+36***	+46***	+40***	+40***
Religion (0/1)	-8**	-8**	-	-	-	-	-7**	-	-	-6*
Sektor (.41-.51)	+10***	-	+6***	-	-	+7***	-	+6***	+2	+3
Kön (0/1)	+12**	-	-	+8***	-	+10***	-	+12***	+11***	+10***
Generation (.31-.51)	+20***	-	-	-	0	-	-	-	-	0
Antal svarspersoner	3 499	3 500	3 503	3 503	3 503	4 071	3 496	3 516	3 499	3 496
Pseudo R ²	.09	.07	.07	.07	.07	.01	.10	.06	.10	.10

Kommentar: Resultaten bygger på en lång serie av bivariata och multivariata logistiska regressionsanalyser (Stata-proceduren Probpred). Siffrorna i tabellen är förändringar av predicerade sannolikheter att rösta ja i folkomröstningen när alla de andra variablerna i modellen antar sina medelvärden. Indikatorerna för klass, region, sektor och ålder representerar predicerade värden (Y-tak) för sannolikheten att rösta ja (0-1), hämtade från separata regressionsanalyser där indikatorerna för respektive skiljeinje ingår (jfr tabell 8a). Indikatorerna för religionsskiljeinjen och könsskiljeinjen är dikotoma (0/1) ***=>.01; **=>.05; *=>.10

Trots bivariata samband med euroröstning försvinner effekterna av sektor och generation helt i våra utökade modeller. I båda fallen är det vår starka klasskiljelinje som är bov i dramat. Sektorsskiljelinjens förklaringskraft minskar inte om vi bara kontrollerar för könsskiljelinjen (modell 6) men däremot om vi kontrollerar för klass (modell 9). Yrkesposition, inkomst och utbildning tycks alltså vara den bakomliggande förklaringen till att vi fann ursprungssamband mellan sektor och euroröstning: kommunalt anställda har helt enkelt lägre utbildning, mindre betalt och kan färre språk än statligt anställda.

Den bivariata effekten av generationsskiljelinjen (+20) – som reflekterar variationer mellan olika generationers röstning i eurofolkomröstningen – försvinner redan vid en kontroll för klasskiljelinjen (modell 5). Det finns alltså ingenting i de generationsskillnaderna som inte kan förklaras av det faktum att personer från olika ålderskategorier har olika klasspositioner i samhället (inkomst, utbildning, yrke).

Religionsskiljelinjen var bivariat en av de svagaste förklaringarna till euroröstning. Kontrollerat för andra faktorer tenderar religionsskiljelinjen att försvagas ytterligare. Allt annat lika tycks flitiga kyrkobesökare inte ha röstat annorlunda än personer som aldrig går i kyrkan.

Könsskiljelinjen kvarstår oförändrad genom hela modellbyggandet. Det finns något som skiljer män och kvinnor åt i deras bedömningar av eurosamarbetet som inte har att göra med att många kvinnor har lägre löner eller jobbar i kommunal sektor. Könsgapet på omkring tio procentenheter återfinns i alla klasspositioner, i alla åldersgrupper och i alla delar av landet.

Gapen växer?

I allt väsentligt ser sambanden mellan social struktur och generell inställning till EU likadan ut idag som i samband med 1994 års folkomröstning om EU-medlemskap. Strukturellt råder påfallande stora likheter med alla de tidigare folkomröstningar i Norge, Finland och Sverige som handlar om den europeiska unionen (Jenssen, Pesonen & Gilljam 1998). Den generella bilden utsträcker sig även till andra folkomröstningar som inte har handlat om EU. Även i kärnkraftsomröstningen 1980 samlade avvecklingsalternativet (linje 3) flest anhängare i samma sociala grupper som 2003 röstade nej till att införa euron (Holmberg & Asp 1984). Motståndet mot såväl kärnkraft som euron var starkare på landsbygden än i staden, starkare i söder än i norr, starkare bland lågutbildade, arbetare och yngre än bland högutbildade, tjänstemän och äldre.

Men det finns svaga tecken på att den politisk-sociologiska modellens strukturerande kraft på röstningsbeteende i folkomröstningar – åtminstone de som handlar om EU – är stadd i förändring. Det handlar emellertid inte så mycket om växande klyftor utan mer om förändrade mönster. Klassskiljelinjens betydelse för röstningsbeteendet i eurofolkomröstningen 2003 var ungefär lika starkt som 1994. Marginella förändringar har ägt rum också när det gäller könsskiljelinjens effekt. Klyftorna mellan stad och land har vuxit samtidigt som skillnaderna mellan olika regioner i Sverige har varit stabilt eller minskar. Och gapet mellan offentlig- och privatanställda har slutits och istället har ett nytt gap öppnats inom kategorin offentligtanställda – mellan statligt och kommunalt anställda. Ålderssambandet från 1994 har även det förändrats. Då växte EU-kärlek med ökad ålder. 2003 är det de yngsta och de äldsta väljarna som är mest kritiska till fortsatt europeisk integration.

Vår multivariata analys visade att det är klass-, region- och könsskiljelinjerna som är de tre mest kraftfulla och utslagsgivande att använda för de som vill specificera en politisk-sociologisk förklaringsmodell för röstningsbeteende. Med dessa tre skiljelinjer kommer man långt om man vill beskriva och förklara röstning i samband med folkomröstningen 2003

Referenser

- Bjereld, Ulf & Mikael Gilljam (1991). Vad vill de kristna väljarna? Religionens betydelse för människors åsikter i politiska sakfrågor. *Statsvetenskaplig Tidskrift*. 94: 149-159
- Butler, David & Donald E. Stokes (1969). *Political Change in Britain. Forces Shaping Electoral Choice*. London: MacMillan
- Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller & Donald E. Stokes (1960). *The American Voter*. New York: Wiley
- Clark, T. N., and Martin Seymour Lipset (2000). *The Breakdown of Class Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Demker, Marie (1998). *Religion och politik*. Stockholm: SNS Förlag
- Evans, Geoffrey (ed.) 1999. *The End of Class Politics. Class Voting in a Comparative Context*. Oxford: Oxford University Press
- Galtung, Johan (1964). Foreign Policy Opinion as a Function of Social Position. *Journal of Peace Research*. 1(206-231)
- Gilljam, Mikael (1996). Det kluvna Sverige? I Holmberg, Sören & Mikael Gilljam (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Hagevi, Magnus (1994). Hur röstar de kristna? *Frisinnad tidskrift*. 10: 253-262

- Hagevi, Magnus (2000). Religiös orientering och politisk opinion i Västra Götaland. I Nilsson, Lennart. (red.) *Den nya regionen*. Göteborg: SOM-institutet
- Hagevi, Magnus (2003). Den politiska opinionens sekularisering. I Oscarsson, Henrik. (red.) *Demokratitrender*. Göteborg: SOM-institutet
- Hellevik, Ottar, Nils Petter Gleditsch & Kristen Ringdal (1975). The Common Market Issue in Norway: Conflict between Center and Periphery. *Journal of Peace Research*. 12: 37-53
- Holmberg, Sören (2000). *Välja parti*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Holmberg, Sören & Kent Asp (1984). *Kampen om kärnkraften*. Stockholm: Publica
- Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Jenssen, Anders Todal, Pertti Pesonen & Mikael Gilljam. /eds./ (1998). *To Join or Not to Join. Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press
- Kumlin, Staffan (2004). Välfärdsmissnöje och euroskepticism. I Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg (red.) *Kampen om euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Lazarsfeld, Paul F., Bernard Berelson & H. Gaudet (1944). *The People's Choice*. New York: Columbia University Press
- Lipset, Seymour Martin & Stein Rokkan /eds./ (1967). *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press
- Oskarson, Maria (1994). *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm: Nerenius & Santerus
- Oskarson, Maria (1996). Skeptiska kvinnor - entusiastiska män. I Holmberg, Sören & Mikael Gilljam. (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Ringdal, Kristen & Henry Valen (1998). Structural Divisions in the EU Referendums. I Jenssen, Anders Todal, Pertti Pesonen & Mikael Gilljam (eds.) *To Join or Not to Join. Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press
- Smith, R .B. (2001). A Legacy of Lazarsfeld: Cumulative Social Research on Voting. *International Journal of Public Opinion Research*. 13(3): 280-298
- Tonsgaard, O. (1984). En skitse till en teori om folkeafstemningsadfærd. I Elklit, Jon & Ole Tonsgaard. (red.) *Valg og vælgeradfærd. Studier i dansk politik*. Aarhus: Politica
- Zetterberg, Hans L. (1985). An Electorate in the Grips of the Welfare State. *Sifo Indikator* 1985:3. Stockholm: Swedish Institute for Opinion Polls

Kapitel 17

Varför är inte stockholmare som andra svenskar?

Johan Martinsson

Skillnaden mellan folkomröstningsresultatet i olika delar av landet var mycket tydlig i folkomröstningen om euron i september 2003. Vi fick se en tydligt polariserad bild där Stockholm i stort sett var ensam om att uppvisa någon större entusiasm för projektet med den gemensamma valutan. Inte bara i Norrland, utan även i många andra delar av landet var motståndet kompakt. Bland länen ser vi bland annat att andelen ja-röster i Dalarna endast var 28,5 procent, i Västernorrland 29,8 procent och i Västerbotten 26,2 procent. Högst var andelen ja-röstare istället i Stockholms län med 54,7 procent och som tvåa ser vi Skåne med 49,3 procent (Valmyndigheten). Det var alltså endast i Stockholms län som det fanns en majoritet för euron.

Varför är då inte stockholmare som andra svenskar när det gäller inställningen till den gemensamma valutan? En möjlig förklaring granskas närmare i detta kapitel. Betydelsen av befolkningens socio-ekonomiska sammansättning för valresultaten i olika delar av landet kommer nu att sättas i fokus.

Det största stödet för euron finner vi i Danderyd och Lidingö, två välbeställda stockholmskommuner. Där röstade 75 respektive 69 procent ja till den gemensamma valutan. Den lägsta andelen ja-röster hittar vi däremot i Jämtland – i Strömsund och Ragunda kommun röstade endast 13 procent ja medan över 85 procent röstade nej. Även i andra delar av Norrland finns kommuner med över 80 procent nej-röster.

Exempel på detta är Dorotea, Vilhelmina, Älvdalen och Jokkmokk. När det gäller avvikelserna åt andra hållet, kommuner som är märkbart mer positiva till euron än genomsnittet finner vi förutom kommuner i stockholmsområdet även kommuner i Sydsverige som Vellinge, Lomma och Lund samt Kungsbacka utanför Göteborg. Skillnaden mellan den mest positiva kommunen och den mest negativa var i folkomröstningen år 2003 alltså hela 72 procentenheter. (Se även Holmberg och Oscarsson 2004, SCB-rapport, kommande).

Än större skillnader i folkomröstningsresultat mellan olika delar av landet finner vi om vi undersöker mindre geografiska områden som valdistriktet. Inom enskilda valdistrikt i Norrland finner vi att över 90 procent av rösterna har gått till nej-sidan. I Kalvträsk i Skellefteå kommun röstade närmare 93 procent emot införande av euron som valuta i Sverige, samma tal uppnåddes i Skansholm i Vilhelmina. Även exempelvis Döviken i Ragunda lyckades komma upp i över 90 procent nej-röster och i det lilla valdistriktet Kalvträsk röstade endast sju personer, motsvarande drygt 6 procent, ja till euron.

När vi börjar undersöka resultaten på valdistriktsnivå blir det dock tydligt att många andra faktorer än del av landet spelar in. Till exempel kan vi iaktta stora skillnader i röstning mellan valdistrikt inom en och samma kommun. I Malmö ser vi att i de tolv olika valdistrikt som tillhör området Limhamn röstade som mest 82 procent och som minst 54 procent ja till euron, vilket är klart över genomsnittet för riket. I området Möllevången däremot, som också består av tolv valdistrikt, röstade som mest 52 procent och som minst 34 procent ja till euron. De läsare som har för vana att följa medierapporteringen vet att Möllevången, till skillnad från Limhamn, är ett område som ofta diskuteras i samband med utanförskap och sociala problem.

Vi ser alltså att det kan finnas stora skillnader mellan små näraliggande geografiska enheter. Men hur geografiskt sammanhållna är då egentligen de aggregerade folkomröstningsresultaten? I teorin skulle vi kunna erhålla de ovan rapporterade extrema resultaten för ja- och nej-sidan i helt olika delar av landet utan att det för den skull finns ett generellt geografiskt mönster. De extrema punkterna skulle då befinna sig i olika delar av landet, samtidigt som det även skulle finnas betydande variation inom de olika landsdelarna. I praktiken vet vi dock att så inte är fallet. Andra studier har påvisat regionala klyftor i Sverige. Skillnaden mellan olika landsdelar var klart större i 2003 års folkomröstning än de regionala skillnader vi vanligtvis ser i samband med riksdagsvalet, dock något mindre än de regionala klyftorna i 1994 års folkom-

röstning om EU-medlemskapet (Holmberg och Oscarsson 2004). Regionala klyftor brukar enligt en viss sociologisk modell ses som en del i en större politisk konfliktlinje kallad centrum-periferidimensionen (Galtung 1964). Denna konfliktdimension är dock mycket mer allmän än de regionala klyftor vi undersöker i detta kapitel (se även Oscarsson 2004).

Vad kan då förklara detta? Hur kommer det sig att människor i olika delar av landet har så olika åsikter om euron? Många förklaringar kan tänkas. Vi vet från andra sammanhang att människor skiljer sig åt politiskt i olika delar av landet. Om vi exempelvis ser på de allmänna valen brukar Norrland vara ett starkt fäste för socialdemokraterna och vänstern, medan storstäderna oftast uppvisar mer liberala drag (Holmberg och Oscarsson 2004). Det är alltså tydligt att människor har olika åsikter i olika delar av landet. Frågan som nu bör ställas är varför det är på det viset. Beror det på politiska traditioner? Är det avståndet till makten i huvudstaden som spelar in? De politiska organisationernas relativa styrka? Regionernas olikartade näringsstruktur? Olika politiska falangers exploatering av lokala eller regionala identiteter?

Den förklaring som kommer granskas närmare i detta kapitel handlar om befolkningens sammansättning i olika delar av landet. Det är olika typer av människor som bor i olika delar av Sverige. Kan detta måhända förklara de anmärkningsvärda regionala skillnaderna när det gäller inställningen till euron? Då situationen på arbetsmarknaden och regionernas näringsstruktur skiljer sig åt medför detta även att människor som bor i olika delar av landet skiljer sig åt när det gäller exempelvis utbildningsnivå, inkomst och klassidentitet.

Det bör här poängteras att mitt syfte inte är att försöka ge en fullständig förklaring till de politiska skillnaderna mellan olika delar av landet. Andra förklaringar än den socio-ekonomiska får istället lämnas åt framtida studier.¹

---

¹ Inte heller kommer skillnaderna i människors politiska åsikter i allmänhet, exempelvis i form av ideologisk inställning eller partisynpaty, inkluderas här. Sådana attityder kan även de ses som ett potentiellt resultat av socio-ekonomiska egenskaper. Mitt syfte är heller inte att rensa fram någon ren effekt av socio-ekonomisk status eller dess påverkan på det aggregerade folkomröstningsresultatet på regionnivå. Jag kommer därför inte att kontrollera för alla andra tänkbara faktorer som påverkar euro-röstningen. Intressefokus för detta kapitel ligger istället på hur stor den totala effekten av de socio-ekonomiska skillnaderna mellan olika regioner är, oavsett om dessa kanaliseras genom andra variabler, till exempel partisynpaty, eller ej.

Idén att pröva om de regionala skillnaderna kan förklaras av socio-ekonomiska faktorer är inte ny. Tidigare studier har funnit att så inte är fallet, utan har visat att det finns fortsatt signifikanta skillnader mellan olika landsdelar när vi tar hänsyn till socio-ekonomiska faktorer (se till exempel Gilljam 1996). Det som prövas i detta kapitel är om så fortfarande är fallet i 2003 års folkomröstning. Den naturliga förväntningen är att de tidigare resultaten fortfarande är giltiga.

Utöver detta kommer ett nytt grepp användas i analysen. För att bättre förstå den egentliga betydelsen av de socio-ekonomiska skillnaderna mellan olika regioner kommer olika kontrafaktiska folkomröstningsresultat att tas fram. Hur hade exempelvis resultatet blivit om hela Sverige hade haft samma socio-ekonomiska profil som Stockholm?

Innan analysen av den socio-ekonomiska förklaringen till de regionala skillnaderna tar vid skall vi närmare undersöka hur de regionala skillnaderna egentligen ser ut 2003 samt hur de förhåller sig till den tidigare folkomröstningen om EU-medlemskapet 1994.

Hur ser de regionala skillnaderna ut?

Det bästa sättet att få en överblick över den geografiska röstfördelningen är genom användandet av grafiska redskap för att åskådliggöra resultaten, i det här fallet kartor. Kartanalysen kommer att genomföras på kommunnivå då detta ger mer information än län eller regioner, samtidigt som datatillgängligheten fortfarande är god och nödvändig datormjukvara lättåtkomlig jämfört med valdistriktsnivån.

Då vi vet att det även fanns stora regionala skillnader i den tidigare folkomröstningen om EU-medlemskapet hösten 1994 görs jämförelser med de kommunvisa resultaten vid detta tillfälle. Även om folkomröstningarna gäller olika frågor hänger de samman. Direkta jämförelser mellan folkomröstningarna 1994 och 2003 är naturligtvis problematiska då de inte handlade om samma sakfråga. Eurofrågan är dock bland väljarna starkt förknippad med olika frågor som rör den europeiska unionen. Ja- och nej-sidan kommer därför här i första hand betraktas som förespråkare för respektive motståndare till en fördjupad europeisk integration på ett mer generellt plan vid båda tidpunkterna. Jämförelsen kommer att undersöka var ja- och nej-sidan hade sina starka respektive svaga fästen vid de båda tillfällena samt hur de båda folkomröstningarna skiljer sig åt i detta avseende. Vi bör dock hålla i minnet att frågan år 2003 gällde den specifikt ekonomiska integrationen.

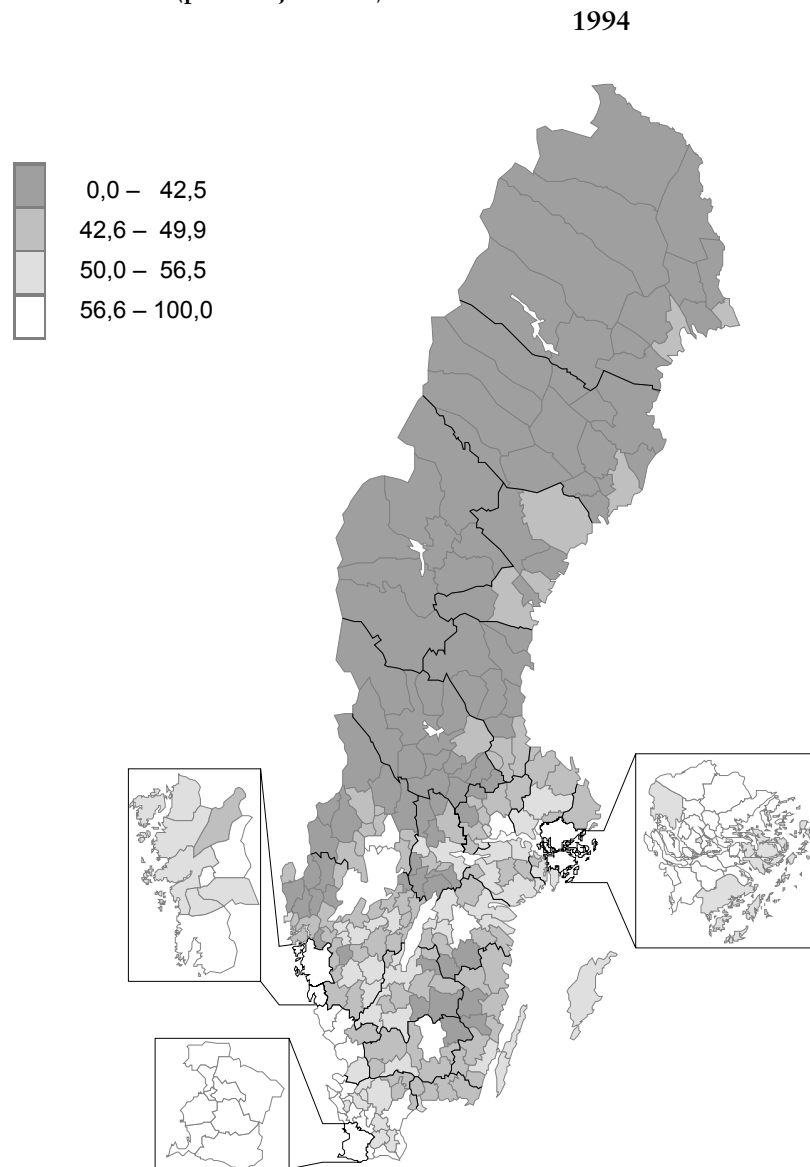
Redan år 1994 ser vi att större delen av Norrland tillhörde det starkaste nej-fästet, den mörkaste av de grå nyanserna. Undantagen var då

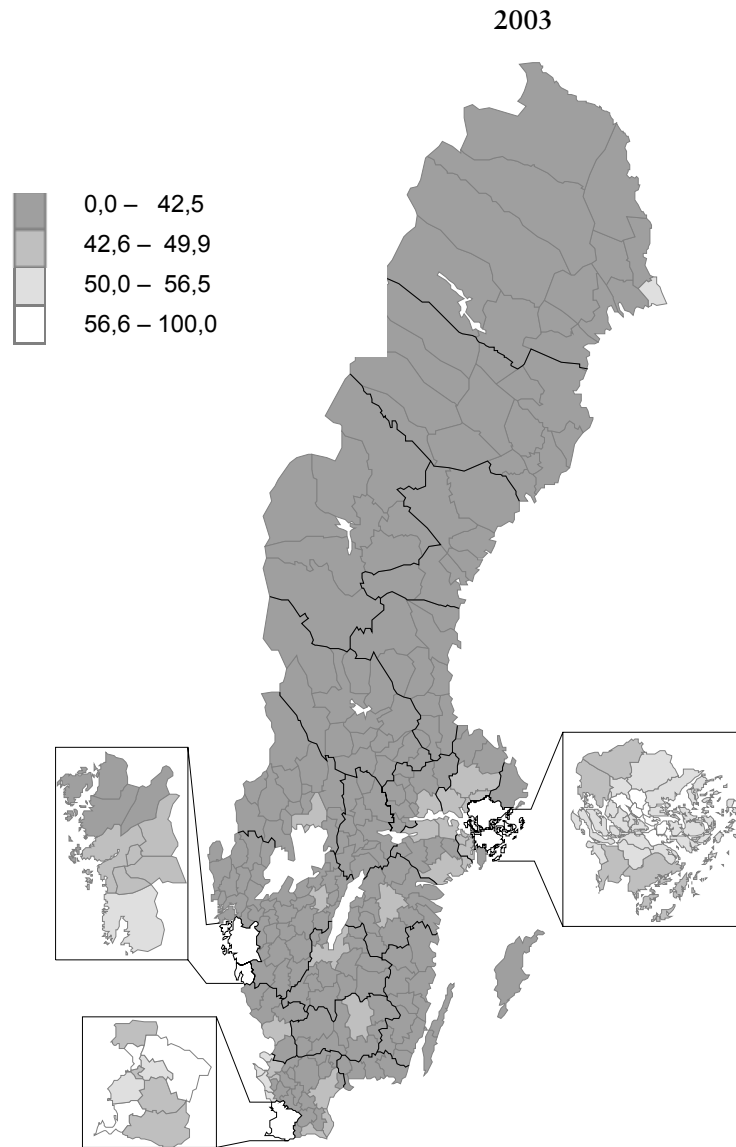
endast en del kustkommuner som Sundsvall, Härnösand, Örnsköldsvik, Umeå, Luleå och Haparanda. Trots denna relativa ljusning på kartan bör vi lägga märke till att ja-sidan inte fick en majoritet i någon av dessa kommuner, motståndet mot EU var bara något mindre kompakt. Om vi istället tittar på folkomröstningen om euron år 2003, så tillhör nu hela Norrland den minst euro-vänliga kategorin. Hela Norrland? Nej, ett litet samhälle längst i norr kämpar oförtrutet vidare. Undantaget är naturligtvis Haparanda där arbetspendling över gränsen till eurolandet Finland har medfört en tillvänjning med uppenbarligen kraftfulla effekter.

Om vi fortsätter resan söderut 1994 så börjar de mer sammanhängande relativa ljuspunkterna komma först i bruksorterna Falun-Sandviken-Gävle i öster samt längre västerut vid Sunne-Munkfors i Värmland. Innan vi hittar några kommuner med en majoritet för EU-medlemskapet 1994 kommer vi dock ända till Uppsala. Norr om Uppsala breder nej-sidan ut sig i ensam majestät. Tvärs över landet bildar de olika länens centralorter Karlstad, Örebro, Västerås och Uppsala ett första pärlband som visar var ja-sidans inflytande i Sverige börjar. Ser vi istället på utfallet 2003 så utgör samma orter, med undantag för Örebro, fortfarande de första ljuspunkterna på färden söderut genom landet. Denna gång framstår de dock mindre som en första antydning om att ny terräng närmar sig än som ensamma flämtande irrbloss i natten. Så har de också bytt sida. Inte heller på dessa orter uppnåddes en majoritet för euron, de utgör blott en ljusare nyans av samma nej.

Längre ner i landet, i Västra götaland, Småland, Östergötland och Södermanland, ser vi 1994 en mer splittrad bild med betydande inslag av kommuner med majoritet för såväl nej- som ja-sidan. Påfallande ofta ligger dock de EU-positiva kommunerna vid kusterna, exempelvis Varberg, Falkenberg, Halmstad och ända ner till Skåne, eller utgörs av de mellanstora städerna. År 2003 är bilden förändrad. Nu är det istället i den södra delen av Sverige, i Götaland, enbart de mellanstora städerna - ofta även högskoleorter - som bryter av i en ljusare nyans. Vi ser här bland annat Skövde, Jönköping, Linköping, Växjö och Halmstad. Detta mönster kan även ses som en informell bekräftelse av det "dubbla geografimönster" Mikael Gilljam påvisade angående EU-folkomröstningen 1994: "Stad/land-dimensionen och nord/syd-dimensionen tycks ha verkat i stort sett oberoende av varandra och båda dimensionerna gav upphov till klara skillnader i väljarnas röstning" (Gilljam 1996:203). Såväl urbaniseringsgrad som geografiskt läge tycks spela roll. Den så kallade stad/land-dimensionen kommer vi dock inte undersöka vidare i detta kapitel.

Figur 17.1 Folkomröstningsresultat 1994 och 2003 i Sveriges kommuner (procent ja-röster)

Kommentar: Indelningen i fyra kategorier är gjord för att få gruppen kommuner 1994 med mindre än 50 procent ja-röster delad i två lika stora grupper samtidigt som gruppen kommuner 1994 med 50 procent eller fler ja-röster även delades i två ungefär lika stora grupper. Detta innebär att drygt 30 pro-

cent av kommunerna befinner sig i de två mörkaste kategorierna med lägst andel ja-röstare och knappt 20 procent av kommunerna i de två ljusaste nyanserna med störst andel ja-röstare 1994. Detta är möjligt eftersom de kommuner som är mer positiva till EU är mer folkrika. Då samma gränser för kategoriseringen användes 2003 innebär detta en synnerligen skev fördelning 2003 med hela 77 procent av kommunerna i den mörkaste kategorin med minst andel ja-röstare och endast 10 procent i de två ljusare kategorierna med en majoritet ja-röstare. I den ljusaste kategorin 2003 återfinns endast knappt 3 procent av kommunerna. 1994 finns två kommuner där uppgifter saknas då de har bildats senare, dessa har hänförts till den kategori en genomsnittlig kommun tillhör, det vill säga den näst mörkaste.

Om vi slutligen ser på storstadsområdena i figur 17.1 lägger vi omedelbart märke till att de är betydligt ljusare än resten av landet. Mest tydligt är detta i Malmö-området där hela kartan tillhör den mest EU-positiva av de fyra kategorierna. I själva verket är den enda kommun i de tre storstadsområdena där en majoritet ja-röster *inte* uppnåddes Ale kommun i närheten av Göteborg med sina 46,5 procent ja-röster. I Stockholm är det bara Haninge i söder och Upplands-Bro i nordväst, och även Värmdö, som inte tillhör den mest positiva kategorin utan med sina 55-56 procent stannar i den ljusaste grå nyansen. I Göteborg är däremot denna kategori med relativt knappa ja-majoriteter något vanligare och dominerar bilden. Även i storstadsområdena har bilden förändrats drastiskt 2003. De utgör inte längre ett undantag från den allmänna trenden. Möjligen kan en viss motståndskraft ses i Stockholm. Där har nej-sidan fortfarande bara fyra kommuner längst ut till söder och nordväst. I Malmö-området tillhör fortfarande Lund, Lomma och Vellinge den mest positiva kategorin i landet, i övrigt har nej-sidan vunnit över hela fyra av de nio kommunerna även här. Tittar vi istället på Göteborgsområdet ser vi snabbt att det inte längre kan sägas vara ett jäfäste över huvud taget. Endast i Kungsbacka har ja-sidan lyckats behålla sin majoritet, och det mycket knappt.

Sammantaget ser det alltså ut som att vattennivån har höjts på 2003 års karta. Ungefär samma områden är fortfarande mer positiva eller mer negativa, men nej-sidan har gjort framsteg över hela linjen. De områden som inte var mycket starka ja-fästen 1994 har år 2003 drunknat i nej-floden, till exempel de norrländska kustkommunerna och områdena utanför städerna i Mellan- och Sydsverige. I stort har dock de olika landsdelarna behållit sin relativa position. Kommuner med en relativt stor andel ja-röstare 1994 har i allmänhet även en relativt stor, om än klart lägre, andel ja-röstare 2003. Detta samband visas tydligast genom en korrelationsanalys av folkomröstningsresultaten på kommunnivå 1994 och 2003. I det här fallet är korrelationen .95, vilket får

anses vara ett mycket starkt samband.

Vi kommer nu istället gå över till att fokusera på större enheter än kommuner och valdistrikt. För att kunna granska faktorerna bakom medborgarnas röstbeslut och befolkningssammansättningen påverkan på valresultaten måste vi flytta upp till större geografiska enheter, antalet respondenter i våra geografiska områden blir annars för få. Sverige kommer i det följande indelas i åtta regioner, denna indelning är den som allmänt används av Statistiska centralbyrån och EU, den så kallade NUTS2-indelningen².

För att kunna analysera de regionala skillnaderna har en sammanslagen datamängd skapats. Denna består av SOM-undersökningen 2003, den för ändamålet skraddarsydd Folkomröstningsundersökningen 2003 och den extraenkät som i samband med folkomröstningen gick ut till urvalet tillhörande Valundersökningen 2002. Ett vanligt problem vid analyser av undergrupper av befolkningen såsom olika landsdelar eller sociala grupper är att antalet svars personer snabbt minskar mer än vad den statistiska säkerheten tål. Exempelvis har vi mindre än 500 svarande i samtliga åtta regioner i folkomröstningsundersökningen och mindre än 100 i den minsta av regionerna. Så få svars personer ger inga tillförlitliga statistiska analyser. I den sammanslagna datamängden kan antalet svars personer i varje region ökas avsevärt. Nu har vi istället fler än 800 respondenter i alla utom två regioner och i den minsta uppgår antalet till 371. De följande statistiska analyserna blir således mer precisa.

I vårt sammanslagna urval finner vi nästan exakt samma fördelning mellan ja- och nej-röster som i de verkliga folkomröstningsresultaten. Den mest märkbara skillnaden ligger i att andelen ja-röstare är något högre i vårt urval än bland väljarna på valnatten (44,6 mot 42,0). (se tabell 17.1) Detta verkar främst gälla i Stockholm och i Sydsverige (det vill säga Skåne och Blekinge), de två områden där störst andel väljare stödde euron i folkomröstningen. I dessa båda områden är andelen ja-röstare något överrepresenterad i vårt urval; den är högre än den var i verkligheten. I stort verkar dock vårt urval vara någorlunda representativt för det verkliga utfallet i folkomröstningen. Fortsättningsvis kommer vi därför att hålla oss till siffrorna från vårt sammanslagna urval i redovisningen. Den geografiska enhet som kommer att fokuseras är de tidigare nämnda åtta regionerna.

---

² För den intresserade kan nämnas att NUTS står för *Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques*. NUTS-indelningen täcker hela EU-området och finns på fem nivåer, i Sverige används fyra av dessa.

Tabell 17.1 De regionala skillnaderna i folkomröstningen om euron (procent)

Region	nej	ja	Total
Stockholm	40.9	59.1	100.00
Östra mellansverige	55.4	44.6	100.00
Småland med öarna	60.7	39.3	100.00
Sydsverige	45.8	54.2	100.00
Västsverige	57.5	42.5	100.00
Norra mellansverige	66.8	33.2	100.00
Mellersta Norrland	73.3	26.8	100.00
Övre Norrland	75.7	24.3	100.00
Total	55.4	44.6	100.00

Kommentar: Ett chi2-test visar att röstskillnaderna mellan de olika regionerna är signifikanta ($\chi^2=314.7$, $p=.000$).

Hela 35 procentenheter skiljer alltså den mest EMU-positiva och den mest EMU-negativa regionen åt i vårt urval. Å ena sidan Stockholm, och å andra sidan Övre norrland. Ett tydligt resultat, även på en så bred geografisk nivå som regionerna.

Hur ser de socio-ekonomiska skillnaderna ut?

Den tänkbara förklaring till dessa skillnader som skall prövas här är som tidigare framgått befolkningens socio-ekonomiska sammansättning. Den första fråga vi ska ta oss an för att åstadkomma detta är hur stora dessa skillnader är. Jag kommer att använda vår sammanslagna urvalsundersökning för att närmare kontrollera de socio-ekonomiska skillnaderna mellan regionerna. Några vanliga socio-ekonomiska indikatorer och hur dessa fördelar sig mellan olika regioner visas i tabell 17.2.

Den socio-ekonomiska sammansättningen ser uppenbarligen olika ut i olika delar av landet. Vi ser exempelvis att Stockholmsregionen har en högre andel högutbildade än landet som helhet (36 mot 26 procent) och att Småland, Norra mellansverige och Mellersta norrland ligger något under genomsnittet. Likaså har Stockholm fler höginkomsttagare än andra delar av Sverige medan exempelvis Norra mellansverige ligger under genomsnittet. Arbetarklassen är även underrepresenterad i Stockholm och något överrepresenterad i Norra mellansverige och Norrlandsregionerna. Dessa faktorer hänger naturligtvis samman och är delvis olika aspekter av samma fenomen. Klasstrukturen och balansen mellan arbetarklass och medelklass ser helt enkelt olika ut i olika delar

av landet – inkomst och utbildningsnivå kan även ses som komponenter av klassbegreppet snarare än som konkurrerande påverkansfaktorer (Rosenberg 1968).

Tabell 17.2 Socioekonomiska skillnader mellan regioner i Sverige (procent)

Region	Högutbildade	Hög- inkomsttagare	Arbetarklass	Utanför arbets- marknaden
Stockholm	35.5	45.0	30.0	7.0
Östra mellansverige	25.1	29.9	52.5	9.9
Småland med öarna	19.1	26.6	54.9	8.1
Sydsverige	25.7	31.1	49.8	10.0
Västsverige	24.0	30.0	54.0	8.7
Norra mellansverige	20.1	23.7	62.2	12.6
Mellersta Norrland	21.0	26.2	58.3	12.9
Övre Norrland	25.4	29.3	59.0	13.4
Total	25.7	31.9	50.0	9.5

Kommentar: Högutbildad betyder universitetsexamen eller påbörjade universitetsstudier. Höginkomsttagare är en relativ kodning där den översta tredjedelen i hela urvalet betraktas som höginkomsttagare. Arbetarklass är subjektiv klassidentifikation och bygger på en fråga om vilken klass respondentens nuvarande familj tillhör. Som utanför arbetsmarknaden räknas här arbetslösa, personer i arbetsmarknadsutbildning eller i arbetsmarknadspolitiska program samt förtidspensionärer.

Stockholm är den region som utifrån en socio-ekonomisk modell kan förväntas uppvisa störst andel ja-röstare, vilket vi redan har sett är fallet. Regionen har högst andel högutbildade och höginkomsttagare, lägst andel som identifierar sin familj som arbetarklass och lägst andel som står utanför den reguljära arbetsmarknaden. Sydsverige är den region som mest liknar Sverige som helhet. Där finner vi den minsta genomsnittliga avvikelsen från landet som helhet. Norra mellansverige är däremot den region i vilken vi utifrån en socio-ekonomisk modell kan förvänta oss lägst andel ja-röstare³. Norra mellansverige har den lägsta andelen höginkomsttagare samt den största andelen arbetarklass. Andelen högutbildade ligger däremot endast två från botten, strax efter Småland och andelen utanför arbetsmarknaden kan inte riktigt mäta sig med Övre norrland. Sammantaget blir dock den totala avvikelsen från

³ Detta vet vi dock redan att det inte är sant, i själva verket var det Övre norrland som i tabell 17.2 uppvisade den högsta andelen nej-röstare.

riksgenomsnittet störst i Norra mellansverige – på motsatt sida från Stockholm. Jämfört med Stockholmsregionen så har Norra mellansverige mer än dubbelt så stor andel arbetarklass och ungefär hälften så stor andel höginkomsttagare.

Kan de socio-ekonomiska skillnaderna förklara de regionala skillnaderna?

Vi vet även från andra studier (Oscarsson 2004) att socio-ekonomiska faktorer har ett klart och starkt samband med inställning till euron. Kan då dessa skillnader mellan regionerna när det gäller befolkningens socio-ekonomiska sammansättning förklara olikheterna i utfallet i folkomröstningen? Röstade stockholmarna ja till euron därför att de är högutbildade och har goda inkomster? Och röstade norrlänningarna nej därför att de tillhör arbetarklassen och har kortare utbildning? Eller röstade de helt enkelt nej därför att de bor i Norrland, oavsett vilken utbildningsnivå de har? Är det den regionala tillhörigheten i sig som avgör hur människor röstar, eller är det deras socio-ekonomiska livs-omständigheter som faller avgörandet?⁴

I ett första steg skall denna fråga analyseras med hjälp av en regressionsmodell. Tanken är mycket enkel – vi skall helt enkelt se om effekterna av regiontillhörighet på individers röstning kan kontrolleras bort genom att föra in några socio-ekonomiska variabler i modellen. Om så är fallet finns ingen självständig förklaringskraft i den regionala tillhörigheten, utan den kan till fullo förklaras av skillnader i befolknings-sammansättningen i regionerna och de effekter dessa individuella socio-ekonomiska egenskaper har på individernas beteende.

Då Östra mellansverige ligger närmast det nationella valresultatet utelämnas denna region ur modellen och får istället definiera referenspunkt för effekterna av de övriga sju regionerna. Sedan förs ett antal socio-ekonomiska variabler in i modellen för att se om de regionala effekterna kvarstår under kontroll för individernas socio-ekonomiska omständigheter.

---

⁴ För ett liknande tillvägagångssätt se Oskarsson (2004). Där är istället syftet att försöka kontrollera bort de socio-ekonomiska effekterna med hjälp av andra variabler, medan vi här försöker kontrollera bort region med hjälp av just några socio-ekonomiska egenskaper.

Tabell 17.3 Effekter av regiontillhörighet och socioekonomiska faktorer på Euro-röstning

	Modell 1 Exp(B)	Modell 2 Exp(B)
Stockholm	1.80	1.29
Östra mellansverige	-	-
Småland med öarna	.81	.78
Sydsverige	1.47	1.47
Västssverige	.92*	.92*
Norra mellansverige	.62	.65
Mellersta norrland	.45	.45
Övre norrland	.40	.37
Utbildning	-	1.34
Inkomst	-	1.29
Klass	-	2.48
Arbmarknadssituation	-	1.05*
Kön (kvinna=1)	-	1.62
antal svarande	7236	6089
Pseudo R2	.0323	.1093
Korrekt predicerade	60%	67%

Kommentar: * = koefficienten är ej signifikant på 95%-nivån. Tabellen redovisar logistiska regressionsmodeller. Den beroende variabeln har kodats så att ja-röst motsvarar 1 och nej-röst motsvarar 0. För att göra koefficienterna mer lättolkade har de omvandlats så att de kan tolkas som linjära förändringsfaktorer för oddsen för en ja-röst (sannolikheten att rösta ja genom sannolikheten att rösta nej). Det är dessa omvandlade koefficienter som redovisas i tabellen. 1.8 i Modell 1 betyder således att oddset för en ja röst ökar med en faktor av 1,8 (eller 80% om man så vill) för en person som bor i Stockholm, jämfört med en person som bor i Östra mellansverige. En tredje modell där de tregradiga utbildnings- och inkomstskalorna byttes ut mot dummyvariabler för att se om effekterna av utbildning och inkomst är linjära prövades. Förbättringen jämfört med modell 2 var dock inte signifikant ($p=.084$). En konstant är inkluderad i modellen men har utelämnats från redovisningen.

Vi ser att regiontillhörigheten har en bivariat signifikant effekt (modell 1). Enda undantaget är Västssverige. Detta skall alltså tolkas som att västssvenskar inte är signifikant annorlunda än väljare i Östra mellansverige när det gäller hur de säger sig ha röstat i euro-folkomröstningen.⁵ Som helhet uppvisar dock Modell 1 inte någon särskilt imponerande passning med data ($R^2=.03$). Modellen är helt enkelt synnerligen dålig på att förutsäga hur enskilda väljare röstar. Detta betyder

⁵ Effekten av dummyvariablerna visar den genomsnittliga skillnaden jämfört med den region som är referenspunkt – Östra mellansverige – under kontroll för andra i modellen inkluderade variabler.

i klartext att väldigt mycket annat än enbart i vilken del av Sverige en enskild väljare bor avgör hur hon eller han röstar.

Effekten av regiontillhörigheten kvarstår även efter att några socio-ekonomiska variabler förts in i modellen. De flesta regioner uppvisar samma effekt som innan de socio-ekonomiska variablerna tillfördes modellen. Den mest anmärkningsvärda skillnaden är att den positiva effekten av att bo i Stockholm minskar markant. För övriga regioner kvarstår sambandet i stort sett. Stockholm är nu inte längre den region som har starkast positiv effekt på euro-röstning. För Sydsverige minskar inte effekten alls när de socio-ekonomiska faktorerna förs in. Det skulle alltså betyda att Skåningar inte är mer positiva till euron på grund av en annan socio-ekonomisk sammansättning än resten av landet, men att så däremot till stor del är fallet i Stockholm. Detta borde dock inte förvåna alltför mycket. Vi vet sedan tidigare att Stockholm är den region som avviker klart mest från riksgenomsnittet när det gäller exempelvis inkomst, utbildning och klassidentifikation. Övriga regioner ligger betydligt närmare genomsnittet. Vi vet dessutom att Sydsverige är mest representativt för landet som helhet när det gäller våra socio-ekonomiska indikatorer (se tabell 17.2).

När de socio-ekonomiska variablerna förs in i modellen (modell 2) förbättras passningen något. Modellen kan åtminstone förmå klassificera i genomsnitt 67 procent av väljarna korrekt utifrån kunskap om de oberoende variabler som ingår i modell 2. Med tanke på att den relevanta jämförelsesiffran i det här fallet är 55 procent (den högsta procent något alternativ fick, i det här fallet nej-sidan), får vi ändå anse 67 procent vara anständigt, trots vårt låga pseudo- R^2 på endast 0.11.

I princip har vi redan nu svaret på kapitlets huvudfråga: Beror de stora regionala skillnaderna i EMU-stöd på befolkningens olikartade socio-ekonomiska sammansättning? Och svaret är nej. Det *finns* tydliga regionala skillnader även med hänsyn tagen till att befolkningen ser olika ut i olika delar av landet. Ett tillägg bör dock göras: en avsevärd andel av den relativt positiva inställningen i Stockholm tycks bero på huvudstadens oproportionerliga ansamling av högutbildade höginkomsttagare tillhörande medelklassen.

Vad innebär resultaten?

Frågan skall dock inte lämnas riktigt så snabbt. Vi kan inte utan vidare förutsätta att sambanden mellan de socio-ekonomiska variabler och inställningen till euron ser likadan ut i alla regioner. Att vara högutbildad eller lågutbildad kanske inte har samma sociala betydelse i olika

delar av landet. För att närmare undersöka vad resultaten i tabell 17.3 egentligen betyder skall ett antal olika simuleringar genomföras. Det kan enklast beskrivas som att vi dels drar ut de aggregerade konsekvenserna av resultaten från individnivåmodellerna och dels modifierar den socio-ekonomiska befolkningsstrukturen i regionerna för att förstå vad de socio-ekonomiska skillnaderna betyder. Hur skulle exempelvis stockholmarna ha röstat om de hade haft samma socio-ekonomiska sammansättning som landet som helhet? Och hur skulle norrlänningarna ha röstat om de haft samma befolkningsammansättning som i Stockholm? Dessa frågor skall besvaras i det följande.

En socio-ekonomisk regressionsmodell i enlighet med modell 2 i tabell 17.4 kommer att estimeras separat för varje region, dock utan våra sju variabler som indikerar regiontillhörighet då dessa är överflödiga när varje region analyseras separat. Den regionala effekten fångas här istället upp av konstanten i regressionskvationen. Nästa steg blir sedan att ta fram predicerade värden för de åtta regionerna utifrån resultaten av regressionsmodellerna, givet en viss socio-ekonomisk fördelning, det vill säga givet vissa värden på modellens oberoende variabler. Tre jämförelsepunkter kommer användas: den socio-ekonomiska fördelningen hos Sverige som helhet, fördelningen i stockholmsregionen och fördelningen i Norra mellansverige.

Väljarnas arbetsmarknadssituation utelämnas dock då vi sett att den saknar signifikant effekt under kontroll för övriga socio-ekonomiska variabler. Kön däremot kommer att inkluderas i de statistiska modellerna då den har en kraftig självständig effekt på röstning. Däremot kommer den inte inkluderas i de simulerade kontrafaktiska folkomröstningsutfallen då kvinnor och män är någorlunda jämnt fördelade över landet.⁶

I stort bekräftar resultaten den tidigare analysen, men den förmår även tydliggöra en del resultat ytterligare och visa hur betydelsefulla de regionala effekterna egentligen är. När regionerna modifieras till att motsvara landet som helhet händer inte så värst mycket med stödet för euron. I Stockholm försvinner dock halva effekten, det vill säga skillnaden mellan andelen ja-röster i Stockholm och i hela landet halveras. I Norra mellansverige försvinner däremot en tredjedel av skillnaden. Istället för 32 procent skulle 37 procent enligt vår modell ha röstat ja till euron om området hade haft samma socio-ekonomiska fördelning

---

⁶ Andelen kvinnor är visserligen något lägre i Övre norrland och något litet högre i stockholmsområdet, denna skillnad är dock så liten att jag väljer att bortse från den.

som landet som helhet. I övriga regioner händer inte mycket, i allmänhet ser vi att ja-sidan hade fått ett par procentenheters högre stöd i folkomröstningen. I Sydsverige råder dock stiltje.

Tabell 17.4 Predicerat utfall i folkomröstningen för olika socio-ekonomiska befolkningssammansättningar i åtta regioner (andel ja-röster)

Region	Befolkningssammansättning som i:			
	Aktuellt område	Landet som helhet	Stockholm	Norra mellansverige
Stockholm	60.5	53.8	60.5	49.5
Östra mellansverige	44.4	45.8	54.5	40.7
Småland med öarna	39.1	41.1	47.9	37.2
Sydsverige	56.6	56.1	62.8	52.3
Västsverige	42.6	44.4	51.4	40.0
Norra mellansverige	31.9	36.6	45.6	31.9
Mellersta Norrland	25.7	28.3	35.8	24.5
Övre Norrland	22.2	24.0	32.1	20.5
Total	44.9	44.0	52.9	40.2

Kommentar: Utfallet i urvalet skiljer sig något från resultatet som redovisas i tabell 17.1. Detta har många orsaker. I grunden beror det på att i tabell 17.1 rapporteras andelen ja-röstare bland alla i regionen som har besvarat frågan om euro-röstning. Tabell 17.4 däremot bygger för det första endast på de respondenter som har besvarat samtliga frågor som ingår i den regressionsmodell som ligger till grund för prediktionerna (se tabell 17.3). För det andra är värdena i tabell 17.4 predicerade värden utifrån en specifik förenklad statistisk modell som naturligtvis inte förmår återge verkligheten perfekt. För att jämförelsen mellan olika befolkningssammansättningarna skall bli så rättvis som möjligt måste dock dessa hypotetiska utfall som baseras på olika tänkbara befolkningssammansättningar jämföras med siffrorna i den vänstraste kolumnen i tabell 17.4 istället för med utfallet i tabell 17.1. Samtliga prediktioner redovisade i tabell 17.4 baseras på separata logistiska regressionsmodeller för de åtta regionerna samt för landet som helhet.

Om vi däremot föreställer oss att samtliga regioner sett ut som Stockholm när det gäller den socio-ekonomiska befolkningssammansättningen hade en majoritet av befolkningen röstat ja i folkomröstningen!⁷ Om det förut rådde stiltje i Sydsverige ser vi nu emellertid att det händer desto mer i söder. I själva verket skulle Sydsverige varit mer positiva än stockholmarna själva om de hade haft samma socio-ekonomiska sam-

⁷ Detta resonemang och beräkningen bakom den är dock något problematisk. En anledning är att det är svårt att föreställa sig att samtliga regioner skulle ha 45 procent höginkomsttagare när själva klassificeringen som höginkomsttagare bygger på att de tillhör den tredjedel av invånarna som tjänar mest. I någon mån kan vi komma undan invändningen genom att betrakta gränsen i kronor och ören istället, även om gränsen går där vi idag finner en tredjedel över den och resten under den.

mansättning som Stockholm har! Den verkligt kännbara positiva regionala effekten ser vi alltså i Sydsverige, inte i Stockholm. Om samma typ av människor bodde i Sydsverige som i Stockholm skulle sydsvenskarna vara de som var mer positiva till euron. Stockholmseffekten är till större delen en effekt av en udda socio-ekonomisk befolkningssammansättning. Vi ser rätt stora effekter av denna hypotetiska befolkningssammansättning, omkring tio procentenheter fler euro-anhängare är vanligt. I Norra mellansverige är ökningen hela 14 procentenheter, från 32 till 46 procent. Den minsta ökningen ser vi där anhängarna idag är flest, i Sydsverige, från 57 till 63 procent. Trots detta är kraften i den socio-ekonomiska modellen begränsad. Även om Övre norrland, den region som idag är mest negativ till euron, skulle ha samma socio-ekonomiska sammansättning som Stockholmsområdet så skulle endast 32 procent stödja euron, vilket fortfarande är mycket långt från en majoritet av invånarna.

Slutligen ska vi undersöka andra änden av skalan och föreställa oss att alla regioner ser ut som Norra mellansverige med en stor arbetarklass och få högutbildade eller höginkomsttagare. I ett sådant fall hade inte heller Stockholm fått en majoritet för euron, dock hade Sydsverige fortfarande valt att stödja euron. Sydsvenskarna rör man tydligen inte på så lätt, deras stöd för euron sitter uppenbarligen än djupare.

Att Sydsveriges stöd för euron inte bara beror på områdets socio-ekonomiska sammansättning kan även ses som ett stöd för tidigare forskning som har påvisat att människor som bor nära landsgränser är mer positiva till den europeiska integrationen än andra (Gabel 1998). Med de stora avstånd vi möter i Sverige är det ingen främmande tanke att dessa även kan spela en politisk roll. Avståndet till där besluten fattas spelar roll för medborgarna. Mellan Kiruna och Malmö är vägavståndet ungefär 180 mil. Om man sedan ska vidare till Bryssel är det ytterligare 77 mil fågelvägen från Köpenhamn. Utöver avståndet till där besluten fattas är det naturligt för människor i Skåne att se fler konkreta fördelar med den europeiska integrationen i sin vardag då de lättare och oftare rör sig över gränserna än människor i exempelvis Norrlands inland.

Slutsatser

Sammanfattningsvis har vi sett att den socio-ekonomiska befolkningssammansättningen spelar en tydlig roll när det gäller att förklara de politiska skillnaderna mellan olika regioner i Sverige. Åtminstone är effekterna kraftfulla nog för att konstatera att resultatet i folkomröst-

ningen kunde ha blivit annorlunda om hela Sverige hade haft samma socio-ekonomiska befolkningssammansättning som i Stockholm. Ett Sverige mer präglad av högutbildade och höginkomsttagare och med lägre arbetarklassidentifikation hade röstat in Sverige i eurosamarbetet. Vi har även sett att den verkligt kännbara positiva regionala effekten inte i första hand finns i Stockholm, utan i Sydsverige med dess närhet till kontinenten. Stockholmare är egentligen nästan som andra svenskar, de är bara mer högutbildade, tjänar bättre och identifierar sig mindre med arbetarklassen. En viss positiv effekt kvarstår dock i Stockholm även efter kontroll för dessa faktorer. Ett huvudintryck är trots allt att de socio-ekonomiska faktorerna som utbildning, inkomst och klass bara utgör en del av förklaringen. Större delen av de regionala skillnaderna i folkomröstningsresultat återstår.

Framledes måste även andra förklaringar testas omsorgsfullt. Det kan då handla om skillnaderna i näringsstruktur och ekonomi, lokala politiska traditioner och socialisation eller lokala och regionala identiteters roll. Dessa förklaringar bör dessutom integreras i en större kausal modell.

Referenser

- Gabel, Mathew (1998). *Interests and Integration: Market Liberalization, Public Opinion and European Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press
- Galtung, Johan (1964). Foreign Policy Opinion as a Function of Social Position. I *Journal of Peace Research* 1:206-231
- Gilljam, Mikael (1996). Det kluvna Sverige. I Gilljam, Mikael och Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU – Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Oscarsson, Henrik (2004). Det delade landet. I Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg (red.) *Kampen om Euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Oscarsson, Maria (2004). Varför euron splittrar Sverige. I Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg (red.) *Kampen om Euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Rosenberg, Morris (1968). *The Logic of Survey Analysis*. New York: Basic Books

Kapitel 18

Ideologi fällde euron?

Henrik Oscarsson

En påkostad folkomröstningskampanj som åstadkom begränsad väljarrörlighet. En väljarkår som i hög grad röstade emot sina egna partier. Rekordstora skillnader i röstningsbeteende mellan centrum och periferi. Men vad handlade folkomröstningen egentligen om? Vilka värden stod på spel?

De följande analyserna syftar till att fylla våra förklaringar till euronejtet med ett rikare sakinnehåll och spåra de ideologiska rötterna till de svenska väljarnas euromotstånd. Hur uppfattade väljarna partiernas ställningstaganden och positionsförskjutningar i EMU-frågan inför och i samband med folkomröstningen? Hur karakteriserar vi EU-dimensionen? Vilka sakfrågeåsikter och ideologiska ställningstaganden kan bäst förklara varför väljarna röstade som de gjorde? Vilka sakskaäl och argument för och emot ett införande av euron var förhärskande bland väljarna inför folkomröstningen?

Den svenska EU-dimensionen

Svenska väljare är ideologiskt röstande väljare. Mer så än många andra länders väljare (Granberg & Holmberg 1988; Oscarsson 2003). Orsakerna är flera. Vårt valsystent och vår partidominerade politiska kultur uppmuntrar framväxten av ideologiskt välorienterade väljare. Vårt sedan lång tid stabila partisystem fostrar väljarna att uppfatta partiernas ideologiska positioner och positionsförflyttningar. Kommunikationer av politiska preferenser mellan väljare och valda sker framför allt med hjälp av den centrala vänster-högerdimensionen – ryggraden i det svenska partisystemet. Svenska väljare ligger i världstoppen när det gäller att korrekt och samstämmigt placera ut partierna i vänster-högerled (Holmberg & Oscarsson 2004).

Fram till slutet av 1970-talet var vänster-högerdimensionen den dominerande konfliktlinjen. Sedan dess har den blivit utmanad av en hel rad alternativa konfliktlinjer som anses gå delvis på tvärs mot vänster-höger. Utmanarna seglar upp i kölvattnet av folkomröstningar eller genom att nya partier kommit in i riksdagen. Hit hör kärnkraftsdimensionen (folkomröstningen 1980), den gröna dimensionen (miljöpartiet), den kristna etik- och moraldimensionen (kristdemokraterna), den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen (ny demokrati) och EU-dimensionen (folkomröstningen 1994).¹ Ingen av dessa dimensioner har dock hittills kommit i närheten av vänster-högerdimensionens förklaringskraft i modeller av svenskt väljarbeteende. Men konfliktstrukturen i partisystemet kan inte längre sägas vara lika endimensionell som under 1960- och 1970-talet: för att ge en korrekt bild av vilka konfliktdimensioner som strukturerar väljarbeteende behöver vänster-högerdimensionen kompletteras med andra dimensioner (Oscarsson 1998).

Under 1990-talet har EU-dimensionen vuxit fram som den starkaste utmanaren till vänster-högerdimensionen. De båda dimensionerna är dock inte oberoende av varandra. EU-inställning samvarierar starkare med vänster-högerorientering i Sverige än i något av de andra EU-länderna. EU-skepticismen tenderar att vara starkare till vänster än till höger. Samvariationen är medelstark (Pearson's r omkring .30) men har varit mycket stabil under de senaste femton åren (Holmberg m fl 2001). 2003 års Folkomröstningsundersökning bekräftar att EU/EMU-dimensionen alltså håller ställningarna som en konfliktdimension oberoende av vänster-höger. EU-dimensionen uppvisar inga tecken på att absorberas av den dominerande vänster-högerdimensionen på motsvarande sätt som hänt med t ex kärnkraftsåsikter (jfr Holmberg 1994).

Svenska väljares klarsynthet när det gäller partiernas ideologiska positionstaganden gör sig gällande även längs EMU-dimensionen. I figur 18.1 redovisas väljarnas perceptioner av partiernas positioner längs EMU-dimensionen under perioden 1995-2003 (medeltal). Rangordningen av partierna längs dimensionen skiljer sig från en traditionell vänster-högerrangordning på två sätt. Väljarna placerar kristdemokraterna till vänster om folkpartiet och socialdemokraterna uppfattas stå till höger om kristdemokraterna.

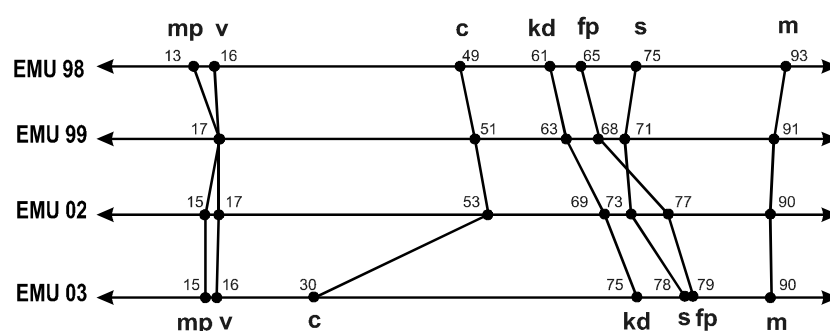
Under perioden 1998-2002 har kristdemokraterna, folkpartiet och socialdemokraterna i väljarnas ögon rört sig allt längre åt den positiva

---

¹ Analyser av vänster-högerdimensionens utmanare återfinns bl a i Holmberg (1976), Gilljam & Holmberg (1993), Bennulf (1994), Oscarsson (1996).

ändpunkten av EMU-dimensionen. Dessa förskjutningar har inneburit en relativ polarisering av konflikten. Polariseringsen har ökat ju närmare vi kommit beslutet om huruvida Sverige skall delta fullt ut i eurosamarbetet.

Figur 18.1 Väljarnas partiplacementer längs EMU-dimensionen 1998-2003 (medeltal)

Kommentar: Intervjufrågan lyder: "På den här skalan vill vi att Du placerar ut de olika partierna efter deras ståndpunkter i frågan om ett svenskt medlemskap i EMU. Om Du inte känner till något eller några av partiernas ståndpunkter, säg bara till. Var någonstans skulle Du vilja placera [...parti]?" Den elvgradiga EMU-skalan går från 0 till 10 och har ändpunkterna "negativt till ett svenskt medlemskap i EMU" och "positivt till ett svenskt medlemskap i EMU". Medeltalen har multiplicerats med tio för att undvika decimaler i figuren.

Till egenskapen klarsynthet bör också läggas *responsivitet*. Väljarna förändrade dramatiskt sina perceptioner av centerpartiets position längs EMU-dimensionen mellan 2002 års riksdagsval och 2003 års eurofolk-omröstning. Förändringen (2,3 skalsteg längs vår 11-gradiga skala) är den i särklass största som har ägt rum på så kort tid i våra mätningar. Orsaken till de förändrade uppfattningarna är förstås att centerpartiet under perioden mer definitivt tog aktiv ställning *emot* ett fullvärdigt svenskt EMU-medlemskap. Att positionsförflyttningen innebar en så snabb korrigerings av väljarnas mentala kartor är ett stort beröm till väljarna. Hög grad av väljarresponsivitet i fallet vänster-högerdimensionen kan utsträckas till att gälla även EU-dimensionen.

När vi låter partiernas sympatisörer placera ut *sig själva* längs vår skala är det anmärkningsvärt hur stora de genomsnittliga åsiktsavstånden är mellan väljare och partier längs EMU-dimensionen – något som definitivt inte är fallet för den traditionella vänster-högerdimensionen.

En jämförelse mellan var partisympatisörerna placerar sitt eget parti och var partisympatisörerna placerar sig själva visar att avståndsligan leds av socialdemokraterna (31 enheter längs den 101-gradiga skalan), tätt följt av kristdemokraterna (28), moderaterna (22) och folkpartiet (20). För alla dessa partier gäller att deras sympatisörer är långt mer kritiska till EMU än vad de uppfattar att deras egna partier är. För avståndet mellan mp-sympatisörerna och miljöpartiet (15) är förhållandet det omvända: mp-sympatisörerna anser sig i genomsnitt vara mindre kritiska till EMU än vad de uppfattar att det egna partiet är. Störst överensstämmelse råder mellan centerpartiets sympatisörer och det egna partiet (4) samt mellan vänsterpartiets sympatisörer och det egna partiet (9).²

Vår slutsats är att EU-dimensionen idag är en etablerad konfliktlinje i svensk politik. Väljarna känner väl till partiernas ståndpunkter och reagerar snabbt och korrekt på förändringar. Fler väljare var bekanta med partiernas ställningstaganden i eurofrågan 2003 än i EU-medlemskapsfrågan 1994. Väljarna var alltså mycket medvetna om de stora åsiktsavstånden mellan dem själva och sina normala favoritalternativ i politiken när de självständigt tog ställning till euron.

Inte lika svartvitt längre?

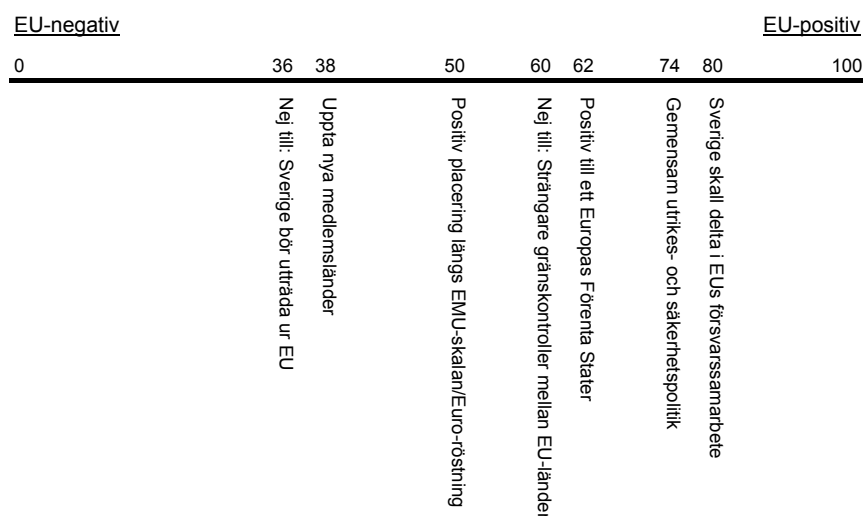
I samband med 1994 års folkomröstning var EU-dimensionen i huvudsak en svart-vit reflektion av medborgarnas skilda inställning i en enda sakfråga, den om Sveriges medlemskap i EU. Sedan dess har EU-dimensionen blivit mer nyanserad. Dimensionen fångar idag in väljarnas generella åsikter om många olika former av framtida europeisk integration: valutasamarbete, gemensamt försvar, skatteharmonisering och den nya EU-grundlagen. Åsikterna om dessa olika steg är mycket väl sammanhållna. EU-dimensionen har blivit mer som en ”riktig” dimension – en kontinuerlig glidande skala – längs vilken medborgare och partier positionerar sig efter graden av entusiasm inför *olika* former av framtida europeisk integration. I folkomröstningsundersökningen 2003 ställdes en serie frågor i syfte att fånga in väljarnas generella inställning till europeisk integration. Ett additivt index med sju olika indikatorer

---

² Partisympatisörernas perceptioner av det egna partiets positioner är för vänsterpartiet 12, miljöpartiet 16, centerpartiet 26, kristdemokraterna 77, socialdemokraterna 79, folkpartiet 86, moderaterna 92. Partisympatisörernas genomsnittliga självplaceringar längs EMU-dimensionen är för vänsterpartiet 21, centerpartiet 30, miljöpartiet 31, socialdemokraterna 48, kristdemokraterna 49, folkpartiet 66, och moderaterna 70.

formar en väl sammanhållen EU-dimension (Cronbachs $\alpha=.84$).³

Figur 18.2 EU-dimensionen 2003. Majoritetspunkter för olika förslag som rör den europeiska unionen

Kommentar: EU-dimensionen är ett enkelt additivt index uppbyggt av sju indikatorer. Indexet är normerat mellan 0 och 100. Medelvärdet för EU-index är 51. De olika förslagens position längs indexet har fastställts med hjälp av regressionsanalys. De visar vid vilken punkt längs EU-dimensionen majoriteterna skiftar i de olika frågorna. Exempel: Majoritetsläget negativ/positiv opinion i frågan "EU bör ha en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik" går vid den femgradiga frågeskalans medelvärde (3): det är där opinionsbalansen skiftar tecken. En OLS-regression med EU-indexet som oberoende variabel och frågeskalans som beroende kan fastställa den punkt längs EU-indexet där värdet

³ Motsvarande värde är enligt förväntningarna högre bland "mycket politiskt intresserade" ($\alpha=.87$) än bland "inte alls politiskt intresserade" ($\alpha=.77$), vilket indikerar att EU-åsikter är något mer sammanhållna bland politiskt sofistikerade väljare. De indikatorer som användes var 1) frågan om egen placering längs EMU-dimensionen (0=negativt till svenskt EMU-medlemskap till 10=positivt till svenskt EMU-medlemskap), 2) skalfrågan "Tycker Du att det är positivt eller negativt om EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas förenta stater?" 0=mycket negativt, 10=mycket positivt, 3) frågan "Är Du i huvudsak för eller emot det svenska medlemskapet i EU eller har Du ingen åsikt i frågan?", samt inställningen till förslagen 4) "Sverige bör utträda ur EU", 5) "Fortast möjligt uppta länder som t ex Polen, Tjeckien och Ungern som medlemmar i EU", 6) "Sverige skall delta fullt ut i EUs försvarssamarbete", 7) "EU bör ha en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik".

på den beroende variabeln är tre. Enkla aritmetiska operationer får fram värdet (74). Så långt längs EU-index behöver man gå för att finna en majoritet för förslaget att EU bör ha en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik. Partisympatisörernas genomsnittliga positioner längs EU-indexet är v (31), mp (36), c (37), kd (49), s (50), fp (62), m (66). EU-indexet diskriminerar väl mellan grupper av partisympatisörer ($\eta = .47$).

Om folkomröstningen hade handlat om något annat – t ex försvarssamarbete, utrikes- och säkerhetspolitik eller ny EU-grundlag – hade det då också blivit ett nej? Svar på kontrafaktiska frågor kan inte ges med någon säkerhet. Men vad vi kan göra är att undersöka majoritetsläget för olika slags EU-relaterade frågor bland väljarna i samband med folkomröstningen. För att etablera en ordning mellan olika majoritetspunkter kan vi använda vårt EU-index som oberoende variabel i en serie regressionsanalyser där dess olika komponenter turas om att vara beroende variabel (se figur 18.2). Sådana analyser svarar på frågan vid vilken punkt längs EU-dimensionen vi kan förvänta oss ett skifte av majoritetsförhållanden för de olika frågorna.

Alla väljare har tilldelats en egen position längs vår EU-dimension. Acceptansen för de olika förslagen beror på var man står. Väljare vid en given position längs EU-dimensionen förväntas acceptera alla EU-förslag nedanför den egna positionen. Låt oss nu göra en resa utmed EU-dimensionen från de mest EU-negativa till de mest EU-positiva väljarna.

Det första förslag vi stöter på gäller ett svenskt EU-uttråde. När denna punkt längs vår EU-dimension passeras (36) råder inte längre majoritet för ett uttråde. Opinionsbalansen förbyts i det omvända – ett flertal svenskar tycker att förslaget om uttråde är ett dåligt förslag. I samma härad (38) sker ett majoritetsskifte för frågan om EU-utvidgningen. Sett till antalet väljare som befinner sig till höger om dessa båda punkter är det utan tvivel så att det vid tiden för folkomröstningen fanns ett mycket starkt opinionsstöd för fortsatt svenskt EU-medlemskap och för en EU-utvidgning.

Vid mitten av skalan (50) finner vi sakfrågan för folkomröstningen. Eurofrågan är den som ligger närmast EU-indexets medelvärde (51) och därmed majoritetsläget i folkomröstningen. Frågan delade väljaropinionen mitt itu. Bland förslagen om ett utökat överstatligt samarbete inom ramen för EU var förslaget om gemensam valuta det som låg klart närmast att vinna acceptans i väljarkåren.

När vi tar oss över till den positiva sidan av EU-dimensionen blir det gott om förslag på olika former av samarbete inom EUs ram men betydligt mindre gott om väljare. Vi måste röra oss längre ut åt den EU-

positiva ändpunkten än 60 för att finna grupper där det råder majoritet *emot* förslaget att återinföra strängare gränskontroller mellan EU-länder. Där hittar vi också den strategiska brytpunkten där väljarna i genomsnitt placerar sig själva på den positiva sidan (>5) längs vår elva-gradiga skalan (0-10) om inställning till ett framtida Europas förenta stater – den fråga som ligger närmast förslaget om en ny grundlag för EU.

Först bland personer som positionerar sig högre än 74 på EU-indexet förväntas en majoritet för förslaget om gemensam utrikes- och säkerhetspolitik. Ännu högre index poäng (80) krävs för att nå ja-majoritet i den näraliggande frågan om svenskt deltagande i EUs försvarssamarbete. Här ute vid ändpunkten längs EU-index finns mycket få väljare. Endast omkring 10 procent av väljarna har en högre indexpoäng än 80.

Varken förslag om ny grundlag (Europas förenta stater), försvarssamarbete eller gemensam utrikes- och säkerhetspolitik skulle för närvarande kunnat sluta med ja-majoritet i en svensk folkomröstning. Av de förslag vi analyserat är eurofrågan det förslag som hade störst chanser.

Hit men inte längre avgjorde?

En ökad nyansering av positionstagandena i EU-frågor gjorde sig gällande också under folkomröstningskampanjen. Borgerliga företrädare för NEJ-sidan förde då framgångsrikt fram ståndpunkten att man mycket väl kunde vara anhängare det svenska medlemskapet utan att för den skull acceptera svensk euroanslutning: ”Ja till Europa – NEJ till euron”. Resultaten från folkomröstningsundersökningen visar att var sjunde väljare (13 procent) kan tillskrivas en sådan ”Hit men inte längre”-ståndpunkt i frågor om fortsatt europeisk integration, alternativt en ”Vänta och se”-linje. Så många var vid tiden för folkomröstningen positiva till svenskt EU-medlemskap men valde att rösta nej till euron (se tabell 18.1).

Utän tvekan var dessa väljare – ja till medlemskap men nej till euron – något av en nyckelgrupp som avgjorde utgången av kampen om euron. Gruppen var ungefär lika stor i alla grupper oavsett ålder, utbildningsnivå, EU-kunskaper och partisympati. Om bara något mer än halva denna trettonprocentsgrupp (7 procent eller drygt 400 000 väljare) istället valt att rösta ja hade det blivit en knapp ja-majoritet i folkomröstningen.

Tabell 18.1 Röstning i folkomröstningen 2003 bland personer med olika inställning till svenskt EU-medlemska (procent)

	Ja till EU-medlemskap		Nej till EU-medlemskap		Vet inte		Summa procent	Antal svars-personer
	Euro-JA	Euro-NEJ	Euro-JA	Euro-NEJ	Euro-JA	Euro-NEJ		
Samtliga	39	13	3	33	3	9	100	1 621
Kön								
Män	48	13	2	28	2	7	100	788
Kvinnor	31	12	3	38	4	12	100	833
Ålder								
18-22 år	24	11	0	31	5	29	100	55
23-30 år	38	9	4	33	4	12	100	230
31-40 år	44	11	4	29	4	8	100	340
41-50 år	36	13	2	39	4	6	100	307
51-60 år	40	13	3	35	2	7	100	311
61-70 år	46	18	1	26	1	8	100	233
71-85 år	30	14	1	34	5	16	100	137
Utbildning								
Låg utbildning	28	12	2	42	2	14	100	287
Medelutbildning	32	14	2	36	5	11	100	797
Hög utbildning	55	12	3	23	2	5	100	533
EU-kunskaper								
Mycket låga (0-4)	17	14	3	41	7	18	100	153
Ganska låga (5-6)	33	9	2	41	5	10	100	465
Medelutbildning (7-8)	44	14	2	30	3	7	100	516
Hög utbildning (9-12)	56	14	3	21	2	4	100	257
Partisympati								
Vänsterpartiet	8	12	0	68	0	12	100	131
Miljöpartiet	12	9	6	54	3	16	100	67
Centerpartiet	14	17	1	55	3	10	100	89
Kristdemokraterna	36	11	4	36	7	6	100	92
Socialdemokraterna	39	16	3	28	4	10	100	561
Folkpartiet	67	14	3	11	2	3	100	159
Moderaterna	69	11	1	12	3	4	100	234

Kommentar: Resultaten är hämtade från 2003 års folkomröstningsundersökning. Frågan om inställning till EU-medlemskap lyder: "Är Du i huvudsak för eller emot det svenska medlemskapet i EU eller har Du ingen bestämd åsikt i frågan?" Svartalternativen var tre: "I huvudsak för det svenska medlemskapet i EU" (51 procent), "I huvudsak emot det svenska medlemskapet i EU" (34 procent) och "Ingen bestämd åsikt i frågan" (15 procent). Blankröstare ingår inte i analysen. EU-kunskaper är mätta med 12 olika kunskapsfrågor. Kategoriseringen bygger på antalet korrekt avgivna svar (procentfördelningen är 15-35-35-15).

Till de konsekventa JA-sägarna – "Är vi med, är vi med"-gruppen – hör personer som ställde sig positiva till det svenska EU-medlemskapet och röstade ja till euron. Analysen visar att denna grupp var den klart största och samlade 39 procent av väljarna.

En tredjedel av väljarna (33 procent) var emot svenskt EU-medlemskap och röstade nej till att införa euron som valuta i Sverige. Dessa konsekventa nej-sägare var i klar majoritet bland vänsterpartiet, miljöpartiets och centerpartiets väljare (68, 54 respektive 55 procent). Det var mycket få uttalade motståndare till svenskt EU-medlemskap som valde att rösta ja till euron (3 procent).

Bland personer som uppgav att de saknade en bestämd uppfattning om det svenska EU-medlemskapet valde tre av fyra att rösta nej till euron (9 mot 3 procent). I de grupper där det rådde störst osäkerhet om det svenska medlemskapet – bland de yngsta och äldsta åldersgrupperna – valde en förkrossande majoritet att rösta nej till euron. Av förstagångsväljarna saknade 36 procent en bestämd uppfattning i medlemskapsfrågan och i denna grupp var det sex gånger vanligare att rösta nej än att rösta ja. Ett sådant resultat ger stöd för en gammal sanning inom opinionsforskningen – att opinionen när den är osäker tenderar att stödja alternativ som uppfattas innebära status quo.

Ideologi fällde euron?

I en valanalys värd namnet bör alltid ingå en prövning och tillämpning av en rationell åsiktsröstningsmodell. En sådan modell utgår från att medborgares ställningstaganden i olika sakfrågor – som till exempel frågan om att införa euron som valuta – hänger väl samman på grund av att de emanerar från stabila latent ideologier. Väljarideologierna predisponerar väljarnas ställningstaganden i nya sakfrågor. Men vilka ideologiska ställningstaganden vägde tyngst för väljarna i samband med folkomröstningen?

Sökandet efter euro-nejets ideologiska grundvalar påbörjas med en enkel korrelationsanalys (jfr Oscarsson 2001). I tabell 18.2 redovisas bivariata samvariationer (Pearsons r) mellan väljarnas självplaceringar längs vår elvagrådiga EMU-skala och väljarnas åsikter om samtliga förslag och samhällsvisioner som ingick i 2003 års folkomröstningsundersökning. De olika sakfrågorna är rangordnade efter hur starkt de korrelerar med EMU-inställning.

Resultaten visar att de starkast korrelerade sakfrågeåsikter som inte omedelbart har med EU att göra är vänster-högerrelaterade, som exempelvis storleken på offentlig sektor (-.30), privatiseringar (-.24), marknadsekonomi (-.28) och sex timmars arbetsdag (-.21). Ett undantag gäller frågan om att satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder ($r=-.39$).

Tabell 18.2 Sambandsligan. Sambandet mellan åsikter i sakfrågor och inställning till EMU-medlemskap 2003 (Pearsons r)

EMU-motståndare tenderar att gilla dessa förslag mer än EMU-anhängare	
+ .67	Sverige bör utträda ur EU
+ .33	Återinföra strängare gränskontroller mellan EU-länder
+ .29	Minska inkomstskillnaderna i samhället
+ .25	Minska finansmarknadens inflytande
+ .25	Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften
+ .23	Öka det ekonomiska stödet till glesbygden
+ .21	Införa sextimmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande
+ .12	Satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionella svenska värden
+ .12	Satsa på ett samhälle med mer jämställdhet mellan män och kvinnor
+ .11	Satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen tillväxt
+ .07	Ta emot färre flyktingar i Sverige
EMU-anhängare tenderar att gilla dessa förslag mer än EMU-motståndare	
- .45	Sverige skall delta fullt ut i EUs försvarssamarbete
- .39	Satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder
- .39	EU bör ha en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik
- .33	EU bör ha en president.
- .32	Fortast möjligt uppta länder som t ex Polen, Tjeckien och Ungern som medlemmar i EU
- .30	Minska den offentliga sektorn
- .28	Satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi
- .26	Öka arbetskraftsinvandringen i Sverige
- .24	Sverige bör söka medlemskap i NATO
- .24	Bedriva mer av sjukvården i privat regi
- .23	Satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet
- .18	Sänka skatterna
- .14	Minska jordbruksstödet inom EU
- .07	Satsa på ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder med andra religioner och levnadssätt
Inga signifikanta samband	
+ .04	Minska u-hjälpen
- .02	Minska försvarsutgifterna
+ .00	Satsa på ett samhälle med mer lag och ordning
- .00	Satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll

Kommentar: För de konkreta sakfrågeförslagen användes fem svarsalternativ: "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag" och "mycket dåligt förslag". För samhällsvisionerna användes en skala från 0 "mycket dåligt förslag" till 10 "mycket bra förslag". EMU-skalan varierade mellan 0-10.

EMU-motståndare tenderar att gilla förslagen om kärnkraftsavveckling (+.25) och om att öka det ekonomiska stödet till glesbygden (+.23), två frågor som har tydlig anknytning till ideologiska diskussioner kring småskalighet, decentralisering och till konflikter mellan stad och landsbygd. Sådana diskussioner känns väl igen från 1970-talets energidebatt liksom EU-debatten i tidigt 1990-tal.

Lika intressant är de frågor som inte uppvisar starka samband med EMU-inställning. Satsningar på mångkulturellt samhälle (-.07) och förslag om att ta emot färre flyktingar (+.07) orkar precis över gängse gränser för statistisk signifikans. Främlingsfientlighet tycks inte ha spelat någon stor huvudroll i väljarnas ställningstaganden i eurofrågan.⁴

Korrelationsanalys kan ge många nya idéer om vilka underliggande väljarideologier som varit aktiva i skapandet av en nej-majoritet i folkomröstningen. Men för att nå fram till hållbara förklaringar krävs att vi använder multivariata analystekniker för att estimerar en åsiktsröstningsmodell för individuellt röstningsbeteende.

I tabell 18.3 redovisas en sådan multivariat analys av de direkta effekterna av olika åsiktsdimensioner på sannolikheten att rösta ja i eurofolkomröstningen. Med ledning av resultat från dimensionsanalyser av sakfrågeåsiktsfrågorna i tabell 18.2 och av tidigare analyser av 1994 års folkomröstning (Oscarsson 1996) prövas effekterna av sju olika ideologiska dimensioner på sannolikheten att rösta ja i folkomröstningen.

De bivariata effekterna – uttryckta som förändringar av predicerade sannolikheter när de oberoende variablerna förändras från sitt minsta (0) till sitt högsta (1) värde – bekräftar resultaten från tabell 4. Sannolikheten att rösta ja ökar dramatiskt ju längre högerut en väljare positionerar sig längs *vänster-högerdimensionen* (+79). Resultaten avseende *den gröna dimensionen* visar en negativ effekt: ju grönare åsikter desto lägre sannolikhet för en ja-röst (-14). *Den kristna dimensionen* har ingen signifikant bivariat effekt på röstning (-8) men tecknet är negativt, vilket indikerar att en ja-röst blir mindre sannolik ju mer en väljare månalar om kristna värden. *Nationalismdimensionen* – som handlar om nationell stolthet och om att slå vakt om svenska värden – har däremot en negativ effekt: ju mer nationalistiska sentiment desto lägre sannolikhet att rösta ja till euron (-30). *Den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen* gäller inställning till flyktingar och u-hjälp och har en stark bivariat effekt på röstning (+35), vilket här innebär att en mer flyktingvänlig inställning ökar sannolikheten att rösta ja. *Internationalismdimensionen* – som gäller satsningar på ett samhälle med mindre av gränser mellan folk och länder – är mycket framgångsrik när det gäller att predicera väljarbeteende (+65). Ju mer internationalistisk desto större sannolikhet för ja-röst. Effekten av väljarnas positionstaganden längs *jämställdhetsdimensionen*, slutligen, visar att sannolikheten för en ja-röst minskar

---

⁴ För en djupare analys av främlingsfientliga strömningar i samband med eurofolkomröstningen, se Widfeldt (2004).

med omkring -24 procentenheter om vi rör oss från den minst till mest jämställdhetsvänliga ståndpunkten.

Tabell 18.3 Den relativa effekten av väljarnas positioner längs sju åsiktsdimensioner på röstningsbeteende i folkomröstningen 2003 (logistiska effekter, standardfel, förändring av predicerade sannolikheter)

Dimension	bivariat			multivariat		
	b	stdfel	Δ	b	stdfel	Δ
Intercept				-2.94	.74	
Vänster-högerdimensionen	+4.45	.52	+79***	+5.04	.64	+84***
Den gröna miljödimensionen	-.59	.31	-14*	-.29	.44	-7
Den kristna dimensionen	-.35	.29	-8	-.88	.40	-21**
Nationalismdimensionen	-1.26	.36	-30***	-1.10	.53	-27***
Xenofobisk-kosmopolitisk dimension	+1.44	.37	+35***	-.06	.62	-1
Internationalismdimensionen	+3.26	.38	+65***	+3.36	.56	+67***
Jämställdhetsdimensionen	-1.00	.40	-24***	-1.21	.57	-29**
Andel förklarad varians (pseudo R2)				.21		
Antal svarspersoner				608		

Kommentar: Resultaten är hämtade från 2003 års folkomröstningsundersökning. Den beroende variabeln är röstning i folkomröstningen (0=Nej, 1=Ja). Samtliga oberoende variabler i analysen har kodats mellan 0 och 1. Vänster-högerdimensionen är ett additivt index (Cronbachs alpha=.74) som består av följande indikatorer: "minska den offentliga sektorn", "bedriva mer av sjukvården i privat regi", "satsa på ett samhälle med mer av privat företagsamhet och marknadsekonomi", "satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och produktivitet" samt självplacering längs en skala från 0 "långt till vänster" till 10 "långt till höger". Den gröna dimensionen mäts med hjälp av frågan "Satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt". Den kristna dimensionen mäts med frågan "Satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll". Värdena på den 11-gradiga skalan har här kvadrerats och dividerats med hundra för att bättre ta till vara på variationen i den kristna skalan. Nationalismdimensionen mäts med frågan "Satsa på ett samhälle som slår vakt om traditionellt svenska värden". Den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen är ett additivt index (Cronbachs alpha=.76) som består av följande indikatorer: "ta emot färre flyktingar i Sverige", "minska u-hjälpen", "öka arbetskraftsinvandringen till Sverige", "satsa på ett mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder, med andra religioner och levnadssätt". Internationalismdimensionen mäts med hjälp av frågan "satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning och mindre av gränser mellan folk och länder". Jämställdhetsdimensionen mäts med frågan "Satsa på ett samhälle med mer jämställdhet mellan män och kvinnor". Det låga n-talet förklaras av att många av åsiktsfrågorna (Satsa samhälle-serien) endast ställdes i folkomröstningsundersökningens förvalsintervju. ***=p<.01; **=p<.05; *=p<.10.

Den multivariata analysen bekräftar vänster-högerdimensionens starka ställning som det viktigaste orienteringsinstrumentet för svenska väljare också i frågor som rör EU. Under kontroll för de andra åsiktsdimensionerna ökar effekten av vänster-högerplacering. Allt annat lika är

prediktionsskillnaden mellan en väljare ”långt till vänster” och en väljare ”långt till höger” hela 84 procentenheter! Oavsett positionstaganden längs andra åsiktsdimensioner ökar sannolikheten att rösta ja till euron ju längre till höger väljarna står. Även den internationalistiska dimensionen håller ställningarna under kontroll för övriga dimensioner (+67) och står tillsammans med vänster-högerdimensionen för mycket stor del av modellens prediktionskraft.

Nationalismdimensionen är svagare än vänster-högerdimensionen och internationalismdimensionen (-27). Men ju starkare man värnar svenska värden och ju starkare känslor av nationell stolthet desto lägre sannolikhet att rösta ja till euron. Riktningen och styrkan på sambandet står sig alltså även under kontroll för andra ideologiska ställningstaganden.

Dramatiken är större när det gäller några av de andra åsiktsdimensionerna. Vår modell släcker helt ut ursprungseffekten av den gröna dimensionen. Grön ideologi hade alltså mycket mindre med valutgången att göra i 2003 års euro-folkomröstning än i 1994 års EU-folkomröstning då den kom på andra plats efter vänster-höger (jfr Oscarsson 1996). Ursprungssambandet mellan grön ideologi och euroröstning förklaras av att både euorinställning och grön ideologi samvarierar med vänster-högerideologi: vänsterståndpunkter gör dig både grön och euroskeptisk. Det är nämligen vid kontroll för vänster-högerorientering som direkteffekten av grön ideologi försvinner.

Den bivariata effekten av den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen går också förlorad i den multivariata analysen. Elaboreringar visar att det är den internationalistiska dimensionen som släcker ut effekterna av åsikter om flyktingar, invandring och mångkulturellt samhälle. Varför? De båda dimensionerna samvarierar starkt ($r=-.59$): internationalistisk orientering går i stor utsträckning hand i hand med flyktingvänlighet. De som eftersträvar ett internationalistiskt samhälle tenderar också att ha en generös inställning till det främmande. Såväl flyktinggenerositet som internationalism ökar sannolikheten att rösta ja. Men hur skall vi tolka det faktum att direkteffekten av flyktinginställning helt försvinner vid kontroll för internationalism? Vår tolkning är att flykting- och invandringsåsikter – som gäller graden av multikultur på hemmaplan i *Sverige* – hade marginell betydelse för medborgarnas euroröstning. Vi kan avfärda förklaringen att många röstade nej på grund av främlingsfientliga åsikter – några sådana direkteffekter kan inte uppmätas. Vad som var utslagsgivande för euroåsiikt var istället väljarnas åsikter om ett internationellt och utåtriktat samhälle som är in-

riktat på samarbete med andra länder och ett samhälle där Sverige spelar en aktiv roll för att nedbringa gränser mellan folk och länder. Tolkningen är inte orimlig med tanke på att åsikter som handlar om NATO-medlemskap, europeiskt försvarssamarbete och större aktivt deltagande i FN-operationer i allmänhet också samvarierar högt med åsikter i EU-relaterade frågor.

Effekten av den vita kristna dimensionen blir större och når statistisk signifikans under kontroll för de andra dimensionerna. Personer som intensivt sluter upp bakom förslaget att satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll hade – allt annat lika – en signifikant *lägre* sannolikhet att rösta ja än personer som inte alls tyckte kristna värden var särskilt viktiga (-21).

Positionstagande i jämställdhetsfrågor hade också en självständig betydelse för väljarnas röstning i folkomröstningen. Oavsett ideologisk positionering längs de övriga dimensionerna var sannolikheten att rösta ja klart lägre (-29) bland personer som tyckte om förslaget att satsa på ett samhälle med mer jämställdhet mellan män och kvinnor än bland personer som tyckte det var ett dåligt förslag. Jämställdhetsivrare var mer skeptiska till euron.

Sammanfattningsvis tycks i första hand vänster-högerdimensionen och internationalismdimensionen haft störst betydelse för väljarnas ställningstaganden i eurofolkomröstningen. I den andra gruppen finner vi nationalismdimensionen, jämställdhetsdimensionen och den kristna dimensionen. Men xenofobiska främlingsfientliga strömningar och grön ideologi hade, enligt den multivariata modellen, ingen avgörande betydelse för väljarnas röstningsbeteende i folkomröstningen 2003.

Modellen visar väl den relativa betydelsen av olika åsiktsdimensioner. Men det hindrar förstås inte att styrkerelationerna mellan de ideologiska skiljelinjerna ändå kan vara olika för olika väljare. En mer detaljerad elaborering av sambanden i modellen avslöjar exempelvis att vissa åsiktsdimensioner interagerar med väljarnas positioner längs vänster-högerdimensionen. Interaktionerna är svaga, men de kan ge idéer om vilka åsiktsdimensioner som vid sidan om vänster-höger har varit viktiga för väljare med olika vänster-högerpositioner. Den gröna dimensionen har t ex en något starkare bivariat effekt till vänster än till höger, medan nationalism och internationalismdimensionerna har haft större spelrum bland personer stående i mitten eller till höger på vänster-högerdimensionen. Jämställdhetsdimensionen har starkast effekt på euroröstning bland väljare som står i mitten.

Resultaten visar att man kommer en bra bit på väg att förklara individuellt röstningsbeteende med hjälp av några få åsiktsdimensioner. Passningen mellan modell och data är i själva verket något större än motsvarande analyser i det tidigare avsnittet där en socio-ekonomisk grupp-röstningsmodell prövades.

Den stora belöningen i sammanhanget inkasseras när vi kombinerar socio-ekonomiska grupp-röstningsmodeller med åsiktsröstningsmodellen. Då kan vi systematiskt pröva olika ideologiförklaringar till varför det finns ett samband mellan socio-ekonomisk grupptillhörighet och röstning i folkomröstningen. Ett sådant exempel gäller den tio procent-enheters stora åsiktsskillnaden mellan mäns och kvinnors röstning i folkomröstningen. Denna könsskillnad kan ej kontrolleras bort med någon av de sociala skiljelinjer som ingår i den sociologiska grupp-röstningsmodellen. Gapet är lika stort i alla subgrupper av befolkningen. Om vi däremot företar kontroller för att ideologier skiljer sig åt från väljare till väljare börjar könseffekten att minska. En sådan elaborering visar att effekten av könstillhörighet endast naggas i kanten av jämställdhetsdimensionen men reduceras till en tredjedel om vi kontrollerar för vänster-högerideologi. Män och kvinnor tycker olika om euron inte i första hand eftersom de är olika positiva till satsningar på ett jämställt samhälle utan helt enkelt på grund av att kvinnor står längre till vänster på vänster-högerdimensionen än män.

Frågan om huruvida väljarideologi fällde euron är svaret definitivt ja. Det var i första hand vänster-högerideologi men även nationalistiska, internationalistiska och jämställdhetsideologier som var avgörande. För att det skulle bli ja till euron skulle det ha funnits betydligt fler högerorienterade väljare, men också fler internationalister, färre nationalistier, färre jämställdhetsförespråkare och färre som omhuldar kristna värden.

Väljarnas egna argument

Under 2003 års folkomröstningskampanj fördes långa diskussioner om hur olika ja- och nej-argument egentligen skulle klassificeras. En del argument fick benämningen ekonomiska argument, medan andra kallades politiska argument eller demokratiargument. De *ekonomiska argumenten* var inriktade på själva sakfrågan – att införa euron som valuta – och handlade om räntor, tillväxt, inflation, företagsklimat, utländska investeringar och arbetslöshet. De *politiska argumenten* var bredare och gällde framför allt en generell uppslutning bakom EUs ursprungliga fredsidé, solidaritet med Europa och de nya medlemsländerna samt ett fortsatt svenskt aktivt deltagande i unionsbygget. De *demokratiska*

argumenten handlade om det demokratiska underskottet i EU. Man ifrågasatte möjligheterna till demokratisk kontroll av, och insyn i europeiska riksbankens (ECB) arbete. Det fanns också, enligt vissa debattörer, mindre rationella argument som borde föras till en fjärde kategori *känslomässiga argument*, som t ex att det skulle bli jobbigt att växla pengar om vi inte gick med i eurosamarbetet eller att kungen inte skulle vara avbildad på de svenska eurosedlarna. Ytterligare förslag på indelningar gavs av statsminister Göran Persson när han hävdade att "Nej-sidans argument är ju väldigt nationalistiska och väldigt mycket egoistiska" (GP 20030521).

Men hur såg väljarnas egen argumentation ut? Hur motiverade de sina röstningsbeslut? Att låta väljarna själva motivera varför de röstade som de gjorde i folkomröstningen är det mest omedelbara sättet att ta reda på vad folkomröstningen egentligen handlade om och varför folkomröstningen gick som den gick. Väljarnas subjektiva motiveringar är intressanta eftersom de berättar viktiga saker om den sociala och politiska kontext i vilken individens preferenser formats. De visar också vilka av kampanjmakarnas och opinionsbildarnas argumentationslinjer som fick starkast fäste i folkopinionen i samband med folkomröstningen. Resultaten redovisas i tabell 18.4.⁵

I genomsnitt avgav varje intervjuperson 1,62 skäl för röstning. Det var färre skäl än i samband med 1994 års EU-folkomröstning då genomsnittet var 1,97 (se Oskarson 1996). Men förmågan att uppges skäl för röstning är inte lika stor för alla väljare. Kvinnor uppgav något fler skäl än män (1,66 mot 1,57). Medelålders 30-60 år uppgav något fler skäl (1,66) än yngre (1,63) och äldre (1,51). Utbildningsnivå hade större betydelse för det genomsnittligt antal avgivna skäl: högutbildade räknade upp klart fler motiveringar till sitt röstningsbeteende (1,95) än lågutbildade (1,39).

---

⁵ Att fråga intervjupersonerna efter öppna svar är en mer förutsättningslös strategi än att använda fasta svarsalternativ. Svaren vi fick på frågan noterades av våra intervjuare och kategoriserades sedan med hjälp av ett analyschema som bortsett från en del tillägg motsvarar det som användes i samband med 1994 års folkomröstning om EU-medlemskap. Målsättningen är att alla skäl till röstning skall kunna föras till samma kategorier oavsett valens, det vill säga oavsett om de är argument för eller emot euron som valuta. För en del specifika och vanligt förekommande motiveringar av ja- respektive nej-röstning har det inte varit möjligt och då har motiveringarna tilldelats en egen kategori.

Inte oväntat med tanke på sakfrågans natur dominerade de ekonomiska argumenten i väljarnas röstningsmotiveringar (29 procent). Ekonomiargumenten innehade förstaplatsen hos såväl ja- som nej-röstande väljare (33 respektive 28 procent). De vanligaste argumenten i denna kategori handlade om utvecklingen av ekonomisk tillväxt och konsumentpriser vid ett svenskt euroinförande. Sakskaäl som rörde positiva och negativa effekter av en gemensam valuta var också vanliga. Något mindre vanliga var motiveringar som berörde jämförelser av räntenivåerna i Sverige och euroland och framtida risker för valutaspekulationer mot den svenska kronan. Trots, eller kanske tack vare, att eurofrågan ofta har klassificeras som en tekniskt komplicerad nationalekonomisk fråga var andelen ekonomiargument faktiskt lägre i 2003 års folkomröstning än i EU-medlemskapsomröstningen 1994 (jfr Oskarson 1996).

Efter de ekonomiska motiveringarna ser argumentbilden mycket olika ut bland ja- och nej-röstare (se tabell 18.4). Det vanligaste argumentet bland ja-röstare var enkla hänvisningar till 1994 års folkomröstning eller motiveringar som innebar "Är vi med är vi med" (31 procent). Många menade att vi tog ställning till det europeiska samarbetet redan 1994 och att folkomröstningen om euro därför egentligen var onödig. Ja-röstare hänvisade också ofta till näraliggande identitets- och solidaritetsargument (24 procent). Sverige är för litet för att klara ekonomi och välfärd på egen hand, menade man. Samarbete med de andra EU-länderna är ett måste och vi har inget annat val än att införa euron som valuta. Det fjärde vanligaste argumentet bland ja-röstare handlade om Sveriges generella möjligheter till framtida påverkan och inflytande i Europa. Att ställa sig utanför eurosamarbetet skulle få negativa konsekvenser för Sveriges möjligheter att göra sin röst hörd, argumenterade ja-röstarna.

På nej-sidan var spridningen av argumentationen större. Det tycks alltså ha funnits relativt sett fler skäl att rösta nej. De vanligaste sakargumenten efter de ekonomiska handlade om nationell självständighet (15 procent). Att behålla riksbanken och en nationell kontroll över valutapolitiken var en fråga om svensk suveränitet och självbestämmande. Att själva kunna sätta de räntenivåer som bäst passar den svenska ekonomin var centralt i argumentationen.

Tabell 18.4 Andel som uppgav olika typer av skäl för röstning i samband med 2003 års folkomröstning om att införa euron som valuta (procent)

Argumentkategori	Exempel på svar	Samtliga	Röstning i folkomröstningen 2003	
			JA	NEJ
Ekonomi	<i>Tillväxt, räntor, inflation</i>	29	33	28
Sysselsättning	<i>Arbetslöshet, arbetsmarknad</i>	4	4	3
Skatter	<i>Skatteharmonisering, alkoholskatter</i>	0	0	0
Näringsliv, allmänt	<i>Priskonkurrens inom Sverige</i>	0	0	0
Regionala frågor	<i>I Sverige och EU</i>	0	0	1
Jordbruk & fiske	<i>I Sverige och EU</i>	0	0	0
Social välfärd & sjukvård	<i>Omsorg, pensioner, anställningstrygghet</i>	3	1	4
Miljö	<i>Naturvård, djurförsök</i>	0	0	0
Konsument	<i>Matpriser, matkvalitet</i>	1	1	1
Utbildning	<i>Grundskola, gymnasium, högre utbildning</i>	0	0	1
Mellanfolkligt utbyte och förståelse	<i>Invandring, flyktingfrågor, religion, språk</i>	1	0	1
Öppna gränser	<i>Kriminalitet, terrorismbekämpning</i>	0	0	0
Jämställdhet	<i>På arbetsplatsen, i politiken, i hemmet</i>	0	0	1
Demokrati allmänt	<i>Demokratin i EU, ECB, Sverige</i>	5	1	8
Makt & inflytande	<i>Maktförlust, påverkansvinster</i>	10	8	11
Offentlighetsprincip & allemansrätt	<i>Sekretessen i EU/ECB</i>	0	0	0
Utrikes- och säkerhetspolitik	<i>Neutralitet, alliansfrihet, militär säkerhet</i>	2	3	0
Nationell självständighet	<i>Behålla riksbanken, bestämma själva</i>	8	0	15
Europeiska Unionen allmänt	<i>Superstat, utvidgning, politisk integration</i>	3	1	5
EUs organisation	<i>Byråkrati, centralisering, korruption</i>	6	0	10
"Vänta och se"	<i>EMU-samarbetet pågått för kort tid</i>	4	0	7
EU i världen	<i>Stormaktsambitioner, motvikt till USA</i>	1	1	1
Sverige i EU	<i>Solidaritet med Europa, Sverige för litet, Europeisk identitet, Samarbeta, Vi har inget val</i>	12	24	3
Praktiska skäl/krångligt	<i>Försvårande, jobbigt att växla pengar</i>	4	9	1
"Är vi med är vi med"	<i>Hänvisningar till 1994 års folkomröstning</i>	13	31	0
"Jag är emot EU"	<i>Gillar inte EU</i>	6	0	10
Övriga sakska	<i>För/Emot EU/EMU utan preciseringar</i>	22	17	19
Övriga skäl	<i>Bristande förtroende/går inte veta nåt om framtiden/bristande information/</i>	21	8	23
Antal nämnda skäl (medelvärde)		1,62	1,62	1,63
Andel som nämnt minst ett skäl		95	95	95
Antal svarspersoner		1 980	945	1035

Kommentar: Resultaten är hämtade från folkomröstningsundersökningen 2003. Frågan lyder: "... Sammanlagt har de 1980 undersökningsspersoner som svarat på frågan avgivit 3 201 skäl till röstning (JA/NEJ/BLANKT). I genomsnitt avgav varje person 1,62 skäl.

Kategorin makt och inflytande samlade 11 procent av nej-röstarna och här finner vi motiveringar som också handlar om den överflyttning av makt och inflytande som ett euroinförande skulle innebära. Allmänna protester mot det svenska EU-medlemskapet – "Jag gillar inte EU" samlade också en tiondel av nej-röstarna (10 procent). Missnöje med

EUs organisation, byråkrati, centralisering och korruption (10 procent) och med EUs demokratiska underskott (8 procent) var också vanliga motiveringar till nej-röstande. "Vänta och se"-argumentationen samlade 7 procent av nej-röstarna – man ansåg att Sverige hade råd att vänta på besked om hur eurosamarbetet utvecklades. Särskilt ventilerades en stor skepsis mot huruvida de stora länderna i EU skulle respektera stabilitetspaktens regelverk.

De båda övrigt-kategorierna är ovanligt stora, vilket kräver en närmare förklaring och sannolikt även fördjupade analyser. Motiveringar som förts till "övriga sakska" (22 procent) var lika vanliga bland ja- och nej-röstare. De handlar i huvudsak om allmänna sympati- eller antipatityttringar om EU utan några närmare preciseringar. Många av dessa svar är helt tomma på sakinnehåll, som t ex "EU är bra", "EU är skit" eller ja-kampanjslogon "Ja är roligare". Den sista restkategorin "övriga skäl" (21 procent) samlar en del svar som uttrycker osäkerhet och bortförklaringar samt klagomål om bristande information. Men framför allt vittnar huvuddelen av dessa övriga svar på bristande förtroende för, och till och med djup misstro mot, olika företrädare för ja-sidan.

Hur mycket EU vill vi ha?

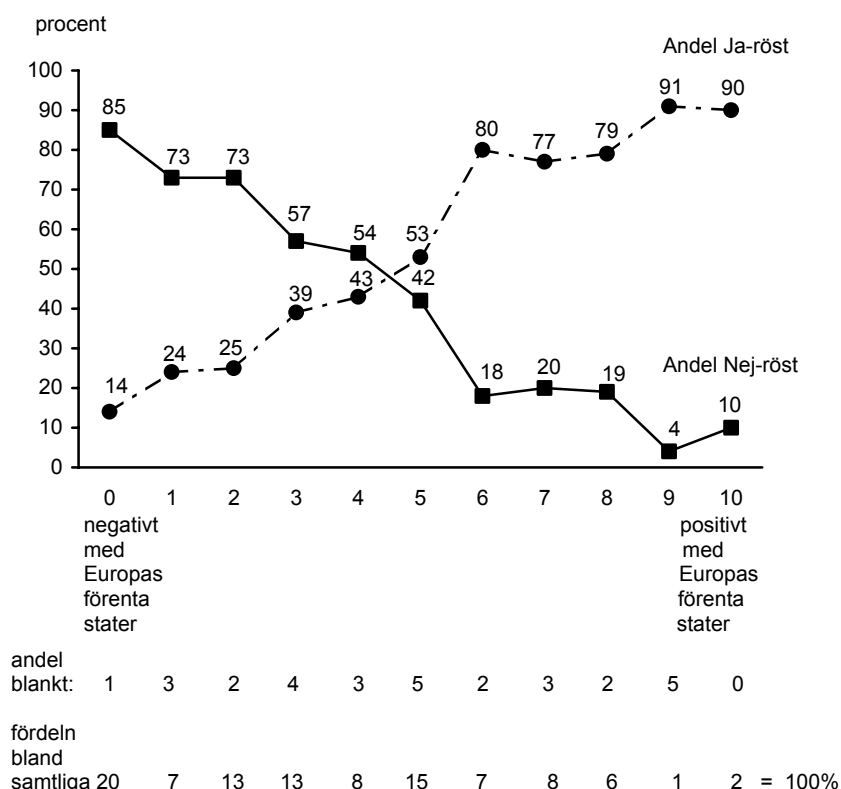
Människors åsikter om olika EU-fenomen hänger samman. Det finns en EU-dimension från älska till hata, för att uttrycka det lite drastiskt. Somliga vill ha väldigt mycket EU, andra ingenting. En framtidsorienterad attityd som är ett bra mått på människors position på EU-dimensionen är frågan om den önskvärda graden av integration länderna emellan i det kommande EU. Det vill säga hur man ställer sig till att EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas förenta stater.

Inställningen till Europas förenta stater (EFS) är övervägande negativ bland svenska väljare (61 procent); endast 24 procent lutar åt en positiv attityd. Det visar resultaten i figur 18.3 som också visar på ett mycket starkt samband mellan åsikt om ett eventuellt kommande Europas förenta stater och röstningen 2003. Väljare som vill ha mycket EU – en integrerad förbundsstat – röstade nästan alla ja (80 – 90 procent). Väljare som endast önskade sig lite EU – *inte* ett Europas förenta stater – röstade nästan alla nej (75 – 85 procent).

EFS-attityden kan teoretiskt betraktas som kausalt närliggande väljarnas åsikter och röstande i euro-frågan; inte samma sak och mer långsiktigt, men opinionsmässigt nära. Det starka sambandet mellan euro-rösten och inställningen till Europas förenta stater kan dock inte enkelt kontrolleras bort eller ens allvarligt försvagas om vi introduceras andra

relevanta förklaringsvariabler. Väljarnas vänster-högerideologi t ex, som vi vet är starkt kopplad till EU-dimensionen och till euro-rösten, reducerar EFS-effekten mycket lite när den introduceras i regressionsanalyser tillsammans med attityden till Europas förenta stater.

Figur 18.3 Inställning till ett framtida Europas förenta stater och röstning i Euro-omröstningen (procent)

Kommentar: Intervjufrågan löd: "Tycker Du det är positivt eller negativt om EU utvecklas till en förbundsstat, ett slags Europas förenta stater?" Resultaten kommer från folkomröstningsundersökningen 2003. Antalet svarspersoner som besvarat frågan om Europas förenta stater är 1 755. Andelen vet ej är 7 procent.

Väljarnas åsikter om EUs framtida grad av integration hade en stark självständig effekt på valet av euro eller krona 2003. Folkomröstningen rymde på väljarplanet klara ideologiska ställningstaganden som inte

bara gällde vänster-höger eller olika ekonomiska egenintressebedömningar utan också vilket slags EU man ville ha i framtiden.

Referenser

- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören (1993). *Väljarna inför 1990-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Granberg, Donald & Holmberg, Sören (1988). The Political System Matters. Social Psychology & Voting Behavior. In *Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press
- Holmberg, Sören m. fl. (2001). *EuropaOpinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Holmberg, Sören & Oscarsson, Henrik (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Oscarsson, Henrik (1996). EU-dimensionen. I Mikael Gilljam & Sören Holmberg (red.). *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Oscarsson, Henrik (2001). Den nya EU-dimensionen. I Sören Holmberg m.fl. *EuropaOpinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Oscarsson, Henrik (2003). *Ideological Voting Under Different Constitutional Contexts*. Paper presented at the 2003 ECPR Meeting I Marburg, 18-21 September 2003
- Oskarson, Maria (1996). Skeptiska kvinnor - entusiastiska män. I Sören Holmberg & Mikael Gilljam (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik

Kapitel 19

Varför euron splittrar Sverige

Maria Oskarson

Nej till euro vann folkomröstningen med 55,9 procent. Många expertkommentatorer blev förvånade över denna tydliga majoritet, som faktiskt gick mot merparten av den politiska och ekonomiska elitens förespråkande av att införa euro i Sverige. Redan på valkvällen när SVTs vallokalsundersökning presenterades stod det klart att bakom detta nej stod helt andra samhällsgrupper än de som stödde ja-sidan. Valresultatet visade på ett splittrat Sverige som av många beskrevs som ”folket mot eliten”.

Detta kapitel ska försöka tränga bakom den deskriptiva analysen av hur olika grupper röstade som redovisas i kapitel 18. Analysen här ska försöka ge svar på frågan om *varför* dessa stora skillnader i inställning till euron mellan olika sociala grupper fanns.

Att inställningen till att införa euron som valuta i Sverige var så splittrad i folkomröstningen var egentligen ingen överraskning. Mönstret var det samma i folkomröstningen om EU-medlemskapet 1994 (Gilljam 1996; Oskarson 1996a; 1996b). Sveriges relation till EU och fortsatt europeisk integration tycks ha slagit en kil genom Sverige. Hur kan detta förklaras?

I många kommentarer till folkomröstningsresultatet har det framförts mer eller mindre svepande tolkningar i termer av centrum mot periferi, alltså att grupper med högre status i samhället och närmare samhällets ”centrum” är mer positiva till EU och till att införa euron, än vad grupper med lägre status och i samhällets ”periferi” är. Begreppsparet ”centrum-periferi” är ursprungligen hämtad från den norske fredsforskaren

Johan Galtung, som förklarar skillnader i inställning mellan olika grupper främst i utrikespolitiska frågor utifrån en diffusionsmodell (Galtung 1964). Med detta avses att nyheter eller förändringar emottas mest positivt i samhällets "centrum" och att den positiva inställningen sedan successivt sprider sig till samhällets mer "perifera" grupper.¹ De mekanismer som Galtung menar ligger bakom trögheten i anammandet av nya idéer är att det finns en eftersläpning i informationsspridningen i samhället, och att de mer "perifera" grupperna i brist på adekvat information baserar sina ställningstaganden i första hand på grundläggande moral eller ideologi och en strävan efter status quo (Galtung 1964:210-212). I princip är det enligt denna modell endast en fråga om tid och informationsspridning innan samhällets "periferi" tar till sig de ståndpunkter "centrum" har.

Galtungs centrum-periferimodell kan kritiseras för att vara renodlat elitistisk, eftersom den menar att samhällets utveckling entydigt går från samhällets "centrum" till dess "periferi". Den är vidare endimensionell i så måtto att den inte lämnar öppet för att det kan vara olika faktorer som förklarar åsiktsskillnader mellan exempelvis män och kvinnor respektive mellan personer från olika regioner. Man kan också konstatera att den använts främst som hjälp för tolkning av deskriptiva förhållanden – mer sällsynt är faktiska test av den kausala mekanismen (Björklund 1996; Jenssen & Valen 1995; Gilljam 1996). Galtungs centrum-periferimodell kan heller inte förklara stabilitet över tid i skillnader mellan olika gruppers inställning i en sakfråga med annat än att tiden inte räckt till. Andra möjliga förklaringar till att euron splittrade Sverige måste till.

När vi ska försöka förklara variationen mellan olika gruppers inställning till euro är det för det första väsentligt att påpeka att inställningen till att införa euro som valuta i Sverige naturligtvis inte är oberoende av inställning till EU-medlemskapet i stort. Den djupa skepsis mot EU-medlemskapet som många svenskar känner bidrar naturligtvis också till en djup skepsis mot euron som valuta, vilket diskuteras i kapitel 20. Att inställning till euron kan ses som en aspekt av EU-medlemskapet och

---

¹ Galtung bygger sin indelning i "centrum-periferi" på ett index baserat på social position. Det additiva indexet innefattar dikotomier baserade på kön, ålder, utbildning, inkomst, sysselsättningsområde, sysselsättningssektor, ekologiskt läge och geografiskt läge, där den statusmässigt "lägre" kategorin är kodad 0. Ett högt värde på indexet representerar centrum och ett lågt periferi (Galtung 1964:217).

fortsatt europeisk integration innebär med andra ord att vad som förklarar EU-inställning sannolikt också kan förklara inställning till euron.² När vi diskuterar olika förklaringsfaktorer är det alltså troligt att förklaringarna till EU-inställning och euro-inställning i mångt och mycket är överlappande, även om de naturligtvis kan visa sig vara olika betydelsefulla för de båda frågorna.

Den amerikanske statsvetaren Matthew Gabel urskiljer två huvudtyper av förklaringar till attityder till europeisk integration – affektiva och utilitaristiska förklaringar (Gabel 1998a). Affektiva, eller mer känslomässiga, förklaringar hänger samman med det starkaste stödet, eller motståndet, och tenderar vara stabila genom att de är förhållandevis oberoende av den faktiska politiken. Om man har en känslomässig bindning eller aversion mot något så spelar inte nyttobedömningar så stor roll. Gabel menar samtidigt att affektivt grundade attityder inte är så kunskapsberoende. Om man till exempel känner stor samhörighet med EU, behöver man inte vara så insatt i EUs politik eller konsekvenser för att stödja den europeiska integrationen. Å andra sidan kan en stark nationell identitet minska sannolikheten för att vara positiv till ytterligare integration med EU (Muller-Peters 1998; Meier-Pesti & Kirchler 2003; Christin & Trechsel 2002).

Utilitaristiska förklaringar handlar om egen nytta, och vad europeisk integration har för nyttoeffekter. Det innebär ett antagande att om man bedömer att ekonomin gynnas av EU är man positiv, annars inte. Attityderna är alltså villkorliga i så måtto att de baseras på en aktuell nyttoanalys. Gabels utgångspunkt, som också testas och bekräftar empiriskt, är att den marknadsliberalisering som EU innebär 'expands economic opportunities for citizens owing financial and "human" capital at the expense of those lacking these resources.' (Gabel 1998a:13). Många studier som försöker förklara variation i inställning till EU tillämpar varianter av den ekonomisk-rationella modellen, antingen utifrån objektiva ekonomiska kriterier eller utifrån individuella bedömningar. Denna förklaring, främst med avseende på den nationella ekonomin, har genom åren fått en hel del stöd både för att förklara

---

² Korrelationen mellan inställning till EU-medlemskapet (för/emot) och införande av euro (röstning ja/nej) är $r=.68$. Korrelationen mellan inställning till att införa euro mätt på skala 0-10 (den beroende variabel som kommer att användas i detta kapitel) och inställning till EU (för/emot) är $r=.70$, vilket återspeglar att betydligt fler är negativa till euron än till EU-medlemskapet i stort. Korrelationen mellan euro-inställning mätt med skalfrågan och röstning i folkomröstningen är $r=.83$ ($r=.89$ med för/emot euro).

individuella attityder och skillnader mellan länder (Gilljam & Holmberg 1996; Jenssen, Pesonen & Gilljam 1998; Gärtner 1997; Gabel 1998a, 1998b; Tucker, Pacek & Berinsky 2002).

Rent ekonomisk-rationella förklaringar till inställning till EU eller euro framstår dock som alltmer otillräckliga i och med EUs utveckling efter Maastricht. EU är inte längre enbart ett ekonomiskt samarbete. I och med det fördjupade samarbetet på betydligt fler områden kan de utilitaristiska förklaringarna behöva vidgas till fler policyområden än ekonomin (Hooghe 2003). Nyttobedömningar av EU-medlemskapet eller av fortsatt europeisk integration är kunskapskrävande, och vilka konsekvenser europeisk integration har för landet eller nationen är inte lättöverskådligt. Många forskare menar därför att bedömningar av den nationella politiken också spelar roll för attityderna till EU (Kritzinger 2003; Banducci, Karp & Loedell 2003; Kaltenhalter & Anderson 2001). En fjärde och sista typ av förklaringar tar fasta på mer djupliggande ideologiska förklaringar till inställning till EU (Hooghe & Marks 2004; Oscarsson 1996).

I artikeln *'Public support for European Integration: An Empirical Test of Five Theories'* kritiserar Matthew Gabel stora delar av forskningen kring attityder till europeisk integration för att den ofta fokuserat på endast en eller möjligen två förklaringsfaktorer åt gången (Gabel 1998b). Han urskiljer ur den tidigare forskningen fem olika förklaringsfaktorer på individnivå till variation i inställning till EU-integration, som sedan testas under kontroll för varandra. Den första är kognitiv mobilisering, alltså kunskap och intresse. Den andra är politiska värden, hämtade från Ronald Ingelharts arbeten. Den tredje är egennytta, som han operationaliserar utifrån utbildning, ort och arbetsmarknadsposition. Det underliggande antagandet är att medborgare i olika social position i olika mån kan förväntas gynnas eller missgynnas av europeisk integration, alltså ett vidare antagande om egenintresse än det renodlat kortsiktiga ekonomiska. Den fjärde faktorn är vänster-högerideologi och den femte stöd för regeringen.

Gabels resultat är att förklaringsfaktorn baserad på egenintresse är den mest robusta, medan effekten av kognitiva resurser och politiska värden endast är av underordnad betydelse när övriga faktorer är med i modellen. Gabels analys bygger på antaganden om olika gruppers intressen utifrån deras marknadsposition. Här ska just detta testas, och de olika gruppernas inställning till fortsatt europeisk integration genom att införa euro som valuta ställas i fokus.

Gabels analys bygger på samtliga EU-länder, och resultaten återspeglar det faktum att det i många av EUs medlemsländer finns ett liknande mönster som i Sverige med stora skillnader i inställning mellan olika sociala grupper. Trots detta är vår kunskap om vad som ligger bakom dessa skillnader förhållandevis bristfällig (Oskarson 2001). De amerikanska professorerna Brent F. Nelsen och James L. Guth (2000) konstaterar i en studie av samtliga EU-länder att könsskillnader i kunskap och ideologi, tillsammans med ekonomisk sårbarhet, kan förklara en del av könsskillnaderna. I samband med den svenska folkomröstningen om medlemskap i EU 1994 konstaterades att kvinnors större vikt vid välfärdspolitiska konsekvenser av ett EU-medlemskap var en viktig förklaring till EU-skepsisen (Oskarson 1996b; även Jenssen & Bratterud 1997). Men när det gäller skillnader längs andra dimensioner än kön är de väl kända, men i allmänhet fortfarande signifikanta när andra förklaringar till EU-attityder testas och fastställts.

I den följande analysen urskiljs sju olika möjliga förklaringsfaktorer till varför personer i olika social position har olika inställning till att införa euro i Sverige. Dessa sju olika faktorer täcker in de fyra huvudtyper av förklaringar som diskuterats ovan; affektiva, utilitaristiska, nationella och ideologiska.

Den första faktorn som ska testas är *kognitiva resurser*. Tidigare forskning har visat att generellt har kognitiva resurser samband med åsikter, och att de också skiljer sig mellan olika grupper. Kognitiva resurser ligger nära den kausala mekanism som antas i Galtungs centrum-periferimodell, men kan också ses som grundläggande för alla typer av förklaringar till attityder i sakfrågor (Nelsen & Guth 2000). Kognitiva resurser mäts här med ett index konstruerat av kunskapsfrågor, politiskt intresse och intresse av EMU-frågan.³ Samtliga övriga modeller inkluderar också kognitiva resurser. Inom ramen för affektiva förklaringar testas för det första förtroende. I den svenska debatten diskuterades mycket att inställning till EU och euro handlar om förtroende för regeringen, för EU och för andra makthavare, och att en nej-röst var ett uttryck för bristande förtroende. *Politiskt förtroende* mäts här med ett index konstruerat av allmänt politiskt förtroende, förtroende för Sveriges riksdag och för riksbanken. *Förtroende för EU* mäts med ett index innefattande förtroende för Europaparlamentet, EU-

---

³ Kognitivt index Cronbach's alpha 0,65.

kommissionen och europeiska centralbanken ECB.⁴ En andra aspekt av affektiva förklaringar tar fasta på värden i termer av *svensk nationalism* respektive *internationalism*.⁵

De fjärde och femte faktorerna anknyter till de utilitaristiska förklaringsmodellerna. Den fjärde avser därför bedömningar knutna till den *svenska välfärdsstaten*, med antagandet om att närheten till och beroendet av den svenska välfärdsstaten, och därmed inställningen till densamma, varierar mellan olika grupper. Inte minst kan denna faktor förväntas ha betydelse för könsskillnaden i euro-inställning. Välfärdsstatsfaktorn mäts dels med ett index avseende förväntade effekter av ett fullt EMU-medlemskap för sysselsättningen, för social välfärd och för den offentliga sektorn, dels med en fråga om inställning till att minska den offentliga sektorn.⁶ Den femte faktorn avser fånga in det rent *ekonomiska intresset*, och inbegriper dels förväntade ekonomiska effekter av ett EMU-medlemskap när det gäller skatter, räntor, tillväxten och den svenska ekonomin, dels hur man tror att den personliga ekonomin påverkas av ett nej till euro.⁷

Den sjätte faktorn avser att komma åt *utvärdering av den nationella politiken*, och mäts med hjälp av en fråga om hur nöjd man är med demokratin i Sverige. Den sjunde och sista faktorn i förklaringsmodellen är *ideologi* som mäts med två frågor, dels generell vänsterhögerposition, dels inställning till att EU utvecklas till en förbundsstat. Samtliga variabler är normerade mellan 0-10, och där 10 anger "eurovänlig" riktning.

Det är mycket möjligt att det krävs olika förklaringar till de olika skillnaderna längs de sex sociala dimensionerna. Vi kan inte på förhand utgå från att exempelvis könsskillnaderna i euro-inställning har samma förklaring som de regionala skillnaderna. Till skillnad från en centrum-

---

⁴ Politiskt förtroende-index Cronbach's alpha 0,70, EU-förtroendeindex 0,85. Korrelation mellan indexen är $r = .48$.

⁵ Svensk nationalism är konstruerat av frågor om att satsa på ett samhälle som slår vakt om svenska värden respektive på ett mångkulturellt samhälle, samt en fråga om hur stolt man är att vara svensk. Cronbach's alpha för nationalismindex är 0,80. Internationalism mäts med frågan om att satsa på ett samhälle med mer internationell inriktning. Korrelationen mellan nationalism och internationalism är $r = .47$.

⁶ Välfärdsindex Cronbach's alpha 0,75. Korrelation mellan välfärdsindex och inställning till att minska den offentliga sektorn är $r = .62$.

⁷ Ekonomiindex Cronbach's alpha 0,63. Korrelation mellan ekonomiindex och bedömning av effekter på egen ekonomi av nej är $r = .05$.

periferitolkning á la Galtung bör vi lämna öppet för att den sociala splittringen i euro-frågan är flerdimensionell. Detta innebär att olika sociala dimensioner kommer att analyseras separat. Analysen inleds med att beskriva de bivariata sociala gruppskillnader i inställning till euro som vi ska försöka förklara. Därefter ska vi med hjälp av de sju olika möjliga förklaringsfaktorerna försöka eliminera de bivariata sambanden. Det innebär att om det exempelvis är olikheter mellan män och kvinnor avseende intresse och kunskap som förklarar könsskillnaden, så minskar eller försvinner sambandet mellan kön och inställning när vi kontrollerar för kognitiva resurser, alltså jämför kvinnor och män med samma grad av kognitiva resurser. I ett första steg sker detta med varje förklaringsfaktor för sig. Mycket talar emellertid för att de olika förklaringsfaktorerna inte är oberoende av varandra, utan tvärtom samvarierar. De olika förklaringsfaktorerna kommer därför att analyseras under kontroll för varandra i kapitlets avslutande del.

I kapitel 18 och i tabellbilagan presenteras en detaljerad beskrivning av hur olika grupper i Sverige röstade i folkomröstningen om euro. Utgångspunkten här kommer att vara betydligt grövre, och endast ta med sex sociala dimensioner: Kön, klass, utbildning, inkomst, region och stad/land. Samtliga variabler är dikotomiserade, vilket i och för sig innebär att vissa nyanser går förlorade. Samtidigt visade analysen i kapitel 18 att sambanden för dessa faktorer i huvudsak är linjära, varför resultaten här inte torde vara missledande. I tabell 19.1 redovisas de bivariata sambanden mellan grupptillhörighet och inställning till euro.

Tabell 19.1 illustrerar effekten av grupptillhörighet och inställning till att införa euro som valuta i Sverige på tre olika sätt. Det första är b-värdet vid bivariat regression med inställning till ett svenskt medlemskap i EMU mätt med placering på en skala från 0=mycket negativ till 10=mycket positiv.⁸ Detta är de bivariata effekter som de följande analyserna ska försöka eliminera. Tabellens andra kolumn presenterar medelvärden på EMU-skalan och den tredje visar andel i respektive grupp som röstade ja till euro i folkomröstningen. Skillnaderna mellan grupperna längs de olika dimensionerna är betydande – det handlar om ett helt skalsteg eller mer för euro-skalan, och mellan 15 procentenheters skillnad mellan kvinnor och män till 31 procentenheters skillnad mellan hög- och låginkomsttagare.

---

⁸ Formellt avsåg folkomröstningen att införa euro som valuta i Sverige, alltså genomförande av EMUs tredje steg. De två första är Sverige redan med i.

Tabell 19.1 Sociala skiljelinjer och inställning till euro 2003 (ostandardiserade regressionskoefficienter, medeltal, procent)

	b-värde vid bivariat regression med EMU-inställning som beroende variabel (R^2)	Inställning till svenskt medlemskap i EMU. Medeltal på skala 0 (negativ) till 10 (positiv)	Andel som röstade ja	Antal svarande
Kön	0,99 (0,02)			
Kvinna		4,25	36	1 050
Man		5,24	51	952
Utbildning	1,49 (0,04)			
Låg +medel utbildning		4,24	37	1 112
Hög utbildning		5,73	58	559
Klass	1,92 (0,08)			
Arbetarklass		3,70	29	713
Medelklass		5,62	56	907
Inkomst	2,13 (0,06)			
0-300 000		4,37	38	1 648
300 001 och över		6,50	68	354
Urbanitet	0,89 (0,02)			
Landsbygd/mindre tätort		4,21	35	656
Stad/ Storstad		5,10	50	1 017
Region	1,26 (0,02)			
Norrland		4,95	25	332
Svealand och Götaland			47	1 670

Kommentar: Kön avser registeruppgift. Klassvariabeln är baserad på subjektiv yrkesgruppstillhörighet. Utbildning baseras på registerdata. Lågutbildad avser endast obligatorisk utbildning, hög utbildning avser eftergymnasial. Inkomst baseras på registerdata om taxerad inkomst. Samtliga b-värden är signifikanta på 0,01-nivån.

I tabell 19.1 presenteras endast de bivariata effekterna, men samtidigt är det självklart att tillhörighet till de olika grupperna inte är oberoende av varandra. Fler män än kvinnor är höginkomsttagare, och personer i arbetarklass tenderar ha lägre utbildning än övriga, för att ta några exempel. En multivariat regression med alla sex sociala skiljelinjer som oberoende variabler och euro-inställning som beroende visar emellertid signifikanta självständiga effekter av var och en av de sex sociala skiljelinjerna.⁹

Det första steget i att försöka förklara varför euron splittrade Sverige är att genomföra en rad multipla regressionsmodeller med var och en av

⁹ De multivariata b-värdena är för kön 0,86, utbildning 0,83, klass 1,22, inkomst 1,12, urbanitet 0,41 samt region 1,0. Samtliga samband har 0.01 signifikansnivå utom urbanitet som har 0,05. R^2 för modellen är 0.15.

de sju förklaringsmodellerna. Då kognitiva resurser kan betraktas som en grundläggande förklaringsfaktor kontrolleras samtliga övriga modeller också för kognitiva resurser. Som tidigare nämnts är den centrala empiriska frågan om vi med hjälp av någon av dessa mellanliggande förklaringsfaktorer kan reducera sambandet från de bivariata regressionsmodellerna. Tabell 19.2 redovisar hur stor procentuell andel av det bivariata b-värdet som återstår efter kontroll för respektive förklaringsfaktor.

Tabell 19.2 Sambandsreduktion med 7 faktorer (ostandardiserade regressionskoefficienter, procent)

Förklaringsstyp		kön	utbildning	klass	inkomst	urbanitet	region
	Bivariat b	0,99**	1,49**	1,92**	2,13**	0,89**	1,26**
<i>Affektiv</i>	Kognitiva resurser	76	78	84	84	83	87
	Förtroende	63	50	51	58	83	56
	Nationalism	70	46	69	77	35	88
<i>Utilitaristisk</i>	Välfärdsstat	48	69	67	70	97	92
	Ekonomi	69	85	84	86	1,00	82
<i>Nationell</i>	Svensk demokrati	76	71	81	81	75	84
	Ideologi	41	37	31	31	42	21

Kommentar. Tabellen redovisar andel av det bivariata sambandet (bivariat b) som kvarstår efter kontroll för respektive förklaringsfaktor. För samtliga modeller kontrolleras för kognitiva resurser. Beroende variabel är inställning till att införa euro på en skala 0-10.

Ingen av förklaringsmodellerna lyckas helt och hållet eliminera sambandet mellan någon av indikatorerna på social grupptillhörighet och inställning till euro. Endast i tre fall är ursprungssambandet för grupptillhörighet inte längre signifikant på 0.01-nivån efter kontroll. Det gäller välfärdsstatsförklaringen för könsskillnaden, nationalism/internationalism för skillnaden mellan låg- och högutbildade samt för skillnaden mellan storstäder och mindre orter.¹⁰ Den maximala reduktionen av sambandet – ideologi som förklaring till regionala skillnader – lämnar ändå 21 procent av det ursprungliga sambandet oförklarat. Kun-

¹⁰ Signifikansnivån är i dessa fall 0,05. En modell med bedömning av den svenska ekonomin samt av den svenska offentliga servicen har testats, men ger inga signifikanta samband, och därmed heller ingen reduktion av sambanden mellan social grupptillhörighet och euroinställning.

skaps- och intresseförklaringen (kognitiva resurser) är väldigt populär inom elitgrupper för att förklara denna typ av sociala skillnader. Den visar sig dock inte äga någon större förklaringskraft för några av de gruppskillnader som analyseras här. Inte heller olika utvärderingar av den svenska demokratin kan förklara gruppskillnaderna i inställning till euro. Vi kan också konstatera att misstanken om att olika förklaringsmodeller fungerar olika bra för de olika sociala dimensionerna inte verkar vara helt obefogad.

Könsskillnaden förklaras bäst av ideologifaktorn och välfärdsstatsfaktorn. Skillnaden mellan olika utbildningsgrupper liksom mellan storstad och mindre orter förklaras bäst av ideologi och nationalism/internationalism. Klasskillnaden liksom skillnaden mellan olika inkomstgrupper hänger nära samman med ideologi, men även förtroende. De regionala skillnaderna avslutningsvis förklaras bäst av ideologifaktorn, alltså vänster-högerposition samt inställning till att EU utvecklas till en förbundsstat. Ekonomifaktorn, alltså förväntningar om hur ett införande av euro kommer att påverka den svenska ekonomin respektive den egna ekonomin, lyckas inte alls förklara varför vi har en social splittring i eurofrågan särskilt väl. Detta kan sannolikt bero på att bedömningarna om de framtida konsekvenserna var väldigt splittrade även bland experter och politiker under valrörelsen.

Nästa steg är att kontrollera de olika förklaringsfaktorerna för varandra, och därmed se om kombinationen av dem kan förklara den sociala splittringen i inställning till att införa euro som valuta i Sverige. I tabell 19.3 redovisas resultaten av multipla regressionsmodeller där alla förklaringsfaktorer ingår.¹¹

Modellen som kombinerar samtliga förklaringsfaktorer leder till att samtliga effekter av social grupptillhörighet reduceras betydligt. Störst reduktion har vi av sambandet mellan utbildning och euroinställning där endast 9 procent av det bivariata sambandet kvarstår. Sämst lyckas vi reducera sambandet mellan kön och euro-inställning där 30 procent av sambandet kvarstår.¹² Fem av sex samband mellan grupptillhörighet och euroinställning är inte längre signifikanta. Endast sambandet med

---

¹¹ Antalet intervjuade blir här förhållandevis lågt beroende på att frågorna rörande nationalism/internationalism endast ställdes i förvalsundersökningen, och att det dessutom finns visst internbortfall i övriga frågor.

¹² För klass kvarstår 19 procent av det bivariata sambandet, för inkomst 17 procent, för urbanitet 24 procent och för region kvarstår 16 procent av det ursprungliga sambandet.

klass kvarstår på 0,05 signifikansnivå. Förklaringsmodellen är kraftfull, med en andel förklarad varians (R^2) på över 70 procent.

Tabell 19.3 Förklaringar till skillnader mellan sociala grupper i euroinställning. Multipel regression (OLS)

	kön	utbildning	klass	inkomst	urbanitet	region
<i>Bivariat modell</i>						
<i>b-värde</i>	0,99**	1,49**	1,92**	2,13**	0,89**	1,26**
<i>Kontrollerad modell:</i>						
<i>b-värde</i>	0,30	0,13	0,37*	0,37	0,21	0,20
Kognitiva resurser	0,13*	0,13*	0,10	0,12*	0,13*	0,14*
Politiskt förtroende	0,09	0,09	0,11	0,09	0,09	0,09
EU-förtroende	0,37**	0,37**	0,40**	0,37**	0,36**	0,37**
Nationalism	0,06	0,08	0,06	0,07	0,07	0,06
Internationalism	0,25**	0,24**	0,19**	0,24**	0,24**	0,24**
Emu välfärd	0,32**	0,33**	0,34**	0,32**	0,33**	0,32**
Offentlig sektor	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02
Emu ekonomi	0,49**	0,49**	0,52**	0,49**	0,50**	0,49**
Egen ekonomi	0,06*	0,06*	0,06*	0,06*	0,06*	0,06*
Svensk demokrati	0,03	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03
Vh-ideologi	0,16**	0,15**	0,16**	0,14*	0,16**	0,15**
EU förbundsstat	0,24**	0,24**	0,22**	0,24**	0,24**	0,24**
R^2	0,71	0,71	0,73	0,71	0,71	0,71

Kommentar: Beroende variabel är inställning till att införa euro mätt på skala 0-10. Samtliga förklaringsfaktorer är normerade 0-10. 10 markerar i samtliga fall "europositiv" riktning. ** markerar att sambandet är signifikant på 0,01-nivån, och att det är signifikant på 0,05-nivån. Antalet svars personer som ingår i analysen är 476.

Om vi ser till de olika förklaringsfaktorerna kan vi för det första konstatera att det är samma förklaringsfaktorer som är de viktigaste för samtliga gruppsskillnader som undersökts här. I denna elaborerade modell framstår alltså skillnaderna mellan olika sociala gruppers inställning som i princip endimensionell. Effekterna varierar dock något mellan de olika sociala kategorierna. För det andra kan vi konstatera att det är de sakliga förklaringsfaktorerna som rör just förväntade effekter av att införa euro och allmän inställning till fortsatt EU-integration som har starkast effekter, och därmed är de tyngsta förklaringsfaktorerna till gruppsskillnaderna. Kognitiva resurser har endast ganska svag effekt, och politiskt förtroende på nationell nivå ingen alls.

Den entydigt starkaste b-koefficienten under kontroll för alla övriga återfinns för bedömningar av vilka effekter ett införande av euro skulle ha för Sveriges ekonomi. B-värdet är i samtliga fall ungefär 0,50. Detta innebär att om det *endast* vore i bedömningar av de ekonomiska konsekvenserna som exempelvis män och kvinnor skiljer sig åt, vore skillnaden mellan dem som bedömer de ekonomiska konsekvenserna som entydigt negativa och dem som bedömer dem som entydigt positiva hela

5 skalsteg på skalan över inställning till att införa euro, och att män och kvinnor de facto gör olika bedömningar av konsekvenserna. Näst starkast effekt har vi av förtroende för EU. Här ligger b-koefficienterna mellan 0,37 och 0,40. På tredje plats kommer bedömningar av vilka effekter en övergång till euro, och därmed fullt deltagande i EMU, skulle ha för den svenska välfärdsstaten. Något som är värt att notera är att inställning till att satsa på ett mer internationellt samhälle har i samtliga fall starkare effekt än vänster-högerideologi för euroinställningen. När vi kontrollerar för alla olika förklaringsfaktorer reduceras den annars så viktiga förklaringen om vänster-högerideologi till sjätte viktigaste faktorn.

Hur ska man då tolka dessa resultat – vad är svaret på frågan om varför euron splittrar Sverige? Analysen här ger vissa svar, men reser också nya frågor. De stora skillnaderna mellan olika grupper i inställning till att införa euro i Sverige handlar utifrån resultaten här inte om skillnader i kunskap och intresse, och inte heller om svensk nationalism eller bedömningen av den svenska demokratin. Resultaten här ger istället stöd för Gabels utilitaristiska förklaring, men också för den affektiva. Förklaringen till att eurofrågan visar så stor splittring mellan olika sociala grupper handlar om tilltro till hela EU-projektet, och därmed till att fortsätta integrationen genom att införa euro som valuta. Gabels utgångspunkt var att affektivt stöd var betydligt mer stabilt och mindre villkorat än det utilitaristiska stödet. Om vi kan anta att affektivt avståndstagande fungerar på samma vis pekar det i riktning mot att den sociala splittringen är mycket trögrörlig, och inte särskilt beroende av den politik som faktiskt förs. Utilitaristiskt stöd å andra sidan är mer villkorat och kortsiktigt, i så måtto att ju mer nytta man upplever eller förväntar sig att få av EU eller euron, desto större sannolikhet för en positiv inställning, och vice versa. Det vore naivt att tro att alla medborgare, oavsett social position, skulle ha samma nytta, och därmed samma nyttokalkyl av EU och av euro. Så jämlikt är inte Sverige. För att hårdra resonemanget kan man kanske uttrycka sig som att euroomröstningen synliggjorde de sociala skillnader som finns i Sverige idag.

För att sammanfatta: De stora skillnaderna i inställning till att införa euron som valuta i Sverige beror på att det finns grundläggande skillnader mellan individer i olika sociala grupper när det gäller förtroende för hela EU-projektet, och dessutom och därutöver grundläggande skillnader i hur man bedömer konsekvenserna av att införa euro. Det handlar om hur man bedömer att Sverige påverkas, och kanske därmed mer indirekt man själv. Just att bilden av EU och av konsekvenserna av att

införa euro skiljer sig åt mellan olika grupper tycks vara den bärande förklaringen till att Sverige är splittrat. Och denna splittring förefaller så pass djup att man kan undra om det är samma EU som bedöms av en lågutbildad norrlandskvinna som av en slipsprydd, välbetald högre tjänsteman i Kungsbacka.

Referenser

- Banducci, Susan A., Karp, Jeffrey A. & Loedel, Peter H. (2003). The euro, economic interests and multi-level governance: Examining support for the common currency. I *European Journal of Political Research* vol 42: 685-703
- Bjørklund, Tor (1996). The Three Nordic 1994 Referenda Concerning Membership in the EU. I *Cooperation and Conflict* 31:11-36
- Christin, Thomas & Trechsel, Alexander H. (2002). Joining the EU? Explaining Public Opinion in Switzerland. I *European Union Politics* vol 3(4): 415-443
- Gabel, Matthew (1998a). *Interests and Integration: Market Liberalization, Public Opinion and European Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press
- Gabel, Matthew (1998b). Public Support for European Integration: An Empirical Test of Five Theories. I *Journal of Politics* vol 60 2:333-354
- Galtung, Johan (1964). Foreign Policy Opinion as a Functional of Social Position. I *Journal of Peace Research* 1: 206-231
- Gärtner, Manfred (1997). Who wants the euro – and why? Economic explanations of public attitudes towards a single European currency. I *Public Choice* 93:487-510
- Gilljam, Mikael (1996). Det kluvna Sverige. I Gilljam, Mikael & Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg /red./ (1996). *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Hooghe, Liesbet (2003). Europe Divided? Elites vs. Public Opinion on European Integration. I *European Union Politics* vol. 4(3): 281-304.
- Hooghe, Liesbet and Marks, Gary (2004). Calculation, Community and Cues: Public Opinion on European Integration. Forthcoming
- Jenssen, Anders Todal & Bratterud, Åse (1997). Kvinnenes "nei" till EU. Da den lille forskjellen fikk stor betydning. I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 38:358-388.
- Jenssen, Anders Todal & Henry Valen /red./ (1995). *Brussel midt imot – Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

- Jenssen, Anders Todal, Pertti Pesonen & Mikael Gilljam /eds./ (1998). *To Join or Not to Join – Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press
- Kaltenhalter, Karl C. & Andersson, Christopher J. (2001). Europeans and their money: Explaining public support for the common currency. I *European Journal of Political Research* vol 40:139-170
- Kritzinger, Sylvia (2003). The Influence of the Nation-State on Individual Support for the European Union. I *European Union Studies* vol 4(2):219-241
- Meier-Pesti, Katja & Kirchler, Erich (2003). Attitudes towards the Euro by national identity and relative national status. I *Journal of Economic Psychology* 24: 293-299
- Muller-Peters, Anke (1998). The significance of national pride and national identity to the attitude toward the single European currency: A Europe-wide comparison. I *Journal of economic psychology* 19:701-719
- Nelsen, Brent F. & Guth, James L. (2000). Exploring the Gender Gap. Women, Men and Public Attitudes toward European Integration. I *European Union Politics* vol 1(3): 267-291
- Oscarsson, Henrik (1996). EU-Dimensionen. I Gilljam, Mikael & Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Oskarson, Maria (1996a). Väljarnas vågskålar. I Gilljam, Mikael & Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Oskarson, Maria (1996b). Skeptiska kvinnor – Entusiastiska män. I Gilljam, Mikael & Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Oskarson, Maria (2001). EU-ett manligt medelklassprojekt? I Holmberg, Sören m. fl. *EuropaOpinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Tucker, Joshua A.; Pacek, Alexander C. & Berinsky, Adam J. (2002). Transitional Winners and Losers: Attitudes towards EU Membership in Post-Communist Countries. *American Journal of Political Science* vol 46 no 3: 557-571

Kapitel 20

Nya skiljelinjer? De fria logotyperna och EMU

Ulf Bjereld & Marie Demker

Är den gemensamma valutan i Europa ett projekt för att individer Åskall kunna förverkliga sig själva eller ett projekt för att förbättra världen?* Folkomröstningen om euron i september 2003 har av många beskrivits som en ”folkets seger över eliten”.¹ Men denna elitens förlo-rargrupp var inte enhetlig på det sätt som en sådan föreställning ger vid handen.

I vår studie har vi valt att undersöka vad den växande gruppen av väl-utbildade, fria och kreativa yrkesmänniskor – som vi i andra samman-hang benämnt ”fria logotyper” – har för uppfattningar om Europafrå-gorna och om den gemensamma valutan, samt hur dessa uppfattningar hänger samman med de fria logotypernas föreställningar om politiken och världen överhuvudtaget.² I tidigare studier har vi visat att gruppen fria logotyper kan särskiljas i två grupper – självförverkligare och världsförbättrare – och att dessa två grupper verkligen har två artskilda föreställningar om samhället och individens roll.³ I föreliggande studie undersöker vi skillnader mellan självförverkligare och världsförbättrare i EMU-relaterade frågor. Dessutom undersöker vi skillnader mellan hela

---

* Tack till Sören Holmberg och Henrik Oscarsson för kommentarer och till Per Hedberg för hjälp med materialbearbetning.

¹ Se t ex Dahlsson och Johansson 2004.

² Se Bjereld och Demker 2002, 2003a. Manuel Castells diskuterar samma grupp och benämner den ”informationella producenter”. Se Castells 1998a, 1998b, 2000.

³ Bjereld och Demker 2003b.

gruppen av fria logotyper och resten av befolkningen. Avslutningsvis blir resultaten utgångspunkt för en diskussion om huruvida det är rimligt att tala om de fria logotypernas uppkomst och tillväxt som en ny politiskt relevant skiljelinje.⁴

Teoretisk utgångspunkt

Sedan mitten av 1990-talet har begreppet "globalisering" blivit allt vanligare i politisk debatt. Globaliseringen kan påverka den politiska ordningen i nationalstaten, bl a i den meningen att de politiska skiljelinjer efter vilka samhällets intressekonflikter formeras förändras.

I den politiska sociologin anses Seymour Martin Lipset och Stein Rokkans artikel "Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments" från 1967 vara banbrytande för den syn på politiska skiljelinjer (eng. cleavages) som fortfarande dominerar diskussionen.⁵ Lipset och Rokkan härledde fyra skiljelinjer ur den nationella och den industriella revolutionen. När nationalstaterna formerades uppstod konflikter mellan den centrala eliten och de lokala oppositionerna (centrum-periferikonflikten) och mellan den kyrkliga organisationen och den statliga auktoriteten (kyrka-statkonflikten). När den industriella revolutionen sedan drog fram över Västeuropa uppstod konflikter mellan dem som utövade den primära näringen jordbruket och dem som levde på den sekundära industrin (land-stadkonflikten) samt mellan dem som ägde produktionsmedlen i industrin och dem som endast ägde sin arbetskraft (arbete-kapitalkonflikten). Ur dessa konflikter har det i Västeuropa växt fram fyra stora skiljelinjer, baserade på region, religion, näring och klass. Starkast har i de flesta länder varit den klassbaserade vänster-högerskiljelinjen, men många länder har och har haft flera korsande skiljelinjer. De politiska partierna representerar normalt någon av dessa skiljelinjer och tvingas formera sig på de konflikter som är dominerande i landet.

Efter den nationella och den industriella revolutionen har den kommunikationella revolutionen följt och den har sin grund i två olika former av kommunikationsutveckling. Den första avser kommunikation som transportmedel, (t ex järnväg, flyg och personbilen). Den andra formen avser kommunikation som informationsförmedling, både i form av kommunikationsmedel (t ex telefon, telefax, e-post) och i form av informationstillgänglighet (t ex Internet). Båda dessa former av kom-

---

⁴ Jämför Holmberg och Oscarsson 2004, kapitel 3.

⁵ Omtryckt i Mair 1990.

munikationsutveckling bidrar till att reducera – eller åtminstone förändra – territoriets betydelse. Utvecklingen av transportmedel gör det lättare att snabbt förflytta människor och gods från en plats till en annan. Utvecklingen inom informationsförmedlingen innebär att personlig närvaro på sammanträden eller i diskussioner inte längre är absolut nödvändig. Allt oftare ser vi t ex i TV:s nyhetssändningar personer delta på länk från någon annanstans än i TV-studion. Genom Internet kan den enskilde individen i en bärbar dator eller i en mobiltelefon föra med sig en informationsmängd helt utan motstycke i mänsklighetens historia.

Terroriets minskade eller förändrade betydelse hotar nationalstaten, som ju baserar sin makt just på suveränitet över ett avgränsat territorium. De transnationella företagen växer i antal och storlek och det blir allt svårare för nationalstaten att utöva inflytande över dem. Elektroniskt sammanlänkade finansmarknader etableras, med ett ständigt ökat antal transaktioner som medför att de finansiella kretsloppen utvecklar en slags egen dynamik.⁶ Lägg därtill att nationalstaterna tenderar att i allt större utsträckning binda upp sig i internationella samarbetsorgan och överstatliga organisationer. EU:s utveckling och framväxt har t ex medfört en intensiv diskussion om demokratins problem och huruvida den moderna demokratin förutsätter nationalstaten.⁷ Icke-statliga aktörer – från terrornätverk som al-Qaida till olika NGO:s (Non-Governmental Organizations) – tar allt större plats i den internationella politiken.

Att nationalstaternas territoriella suveränitet visar tendenser till uppluckring innebär inte med nödvändighet att nationalstaten är på väg att vittra bort. Staternas ”internationalisering”, d v s deras uppgående i multilaterala avtal och olika överstatliga allianser, kan ses som ett sätt att kompensera förlusten av territoriell suveränitet på vissa områden genom att staternas ställning stärks på en rad andra områden. Schengenavtalet visar hur nationalstaterna inom EU på politisk väg försöker ta kontrollen över – eller åtminstone värja sig emot – globala migrationsflöden. Nationalstatens våldsmonopol tycks också på det stora hela bestå, trots utmaningen från transnationella terrornätverk. USA:s internationella hegemoni upprätthålls inte bara genom dess ekonomiska styrka, utan med dess militära makt som en utomordentligt viktig komponent.

---

⁶ Thörn 2002 s 36 ff.

⁷ Thörn 2002 s 46 ff.

Men allt annat lika innebär globaliseringen - i termer av en förändrad rumslig organisering av sociala relationer och transaktioner - en utmaning för nationalstaten. En territoriellt baserad suveränitet är inte ett lika effektivt maktmedel i en värld där möjligheterna och metoderna för att överskrida territoriella gränser har blivit så många och lättillgängliga. Samtidigt saknas enhetliga aktörer som under överskådlig tid skulle kunna ersätta nationalstaterna som legitima bärare av våldsmonopol och värdefördelare. Införandet av en gemensam valuta i uppemot 25 nationalstater är ett exempel på den destabilisering - i meningen omskakning och ifrågasättande av tidigare statistiska strukturer - som följer i avterritorialiseringens spår.

Vår ambition är att spåra de nya politiskt relevanta skiljelinjer som följer i den kommunikationella revolutionens spår. I det följande lanserar vi en teoretisk syntes om de informationella producenterna - eller de fria logotyperna som vi väljer att kalla dem - som en ny klass. Vår syntes består av ett antal empiriskt prövbara påståenden, som i sin tur bygger på varandra.

Vi menar att ljuset bör riktas mot de individer som kontrollerar eller försöker kontrollera kunskapen - de fria logotyperna - och deras roll i den kunskapsskapande processen. På samma sätt som arbetaren under kapitalismen sålde sin arbetskraft till den kapitalist som var beredd att köpa den säljer producenterna av kunskap och information - de fria logotyperna - sin arbetskraft på marknaden till den som vill köpa och betala ett visst pris för den. Den stora skillnaden är att under industrikapitalismen var en arbetare utbytbar mot en annan arbetare - under den informationella kapitalismen är en producent av kunskap och information inte på samma sätt utbytbar mot en annan producent av kunskap och information. Eftersom innovationen, kreativiteten och specialkunskapen ligger till grund för produktiviteten och den mervärdeskapande processen blir varje informationell producent en egen unik kompetensbärare. Organisationer och företag tenderar därigenom att bli sårbara och beroende av enskilda kompetensbärare. Positionen som unik kompetensbärare skapar maktpositioner och egenintresse samt förstärker individualismen i de fria logotypernas värderingar och agerande.

Dessa fria logotyper är typiska nätverksmänniskor. De kan visserligen ha fasta anställningar och trygga jobb, men deras sociala bas, arbetsuppgifter och intressen är sådana att det är som individer de är intressanta och relevanta. De kan inneha specialkunskaper av olika slag, men

också kreativitet och entreprenörsanda. De är sin egen vara, säljbar genom sitt värde och sitt varumärke.

I tidigare studier har vi undersökt hur de nya skiljelinjerna tar sig uttryck i svenskt samhällsliv.⁸ Sammantaget visar våra analyser hittills att det finns skillnader i såväl agerande som värden inom gruppen fria logotyper och att det finns skillnader mellan dem vi kallat självförverkligare och dem vi kallat världsförbättrare. Självförverkligare har i första hand privata arbetsgivare eller avnämare och deras arbetsuppgifter präglas av att i någon mening maximera vinsten (politisk, ekonomisk eller kulturell) för den som betalar deras arbete. Vinstmaximeringsprincipen gör dessa självförverkligare till ideologilösa fixare, som är beredda att arbeta med olika saker, beroende på kompetens och intresseområden. Vi har här operationaliserat dessa självförverkligare till yrkesgrupper som ekonomer, revisorer, arkitekter, advokater, systemmän och programmerare, egna företagare, säljare och marknadsförare, personalansvariga, säkerhetsarbetare och konstnärer.⁹

Världsförbättrare har i huvudsak offentliga arbetsgivare eller avnämare och deras arbetsuppgifter präglas av att i någon mening tolka världen och skapa sammanhang i det som sker inom ekonomi, politik och kultur. De väljer verksamhet med utgångspunkt i sin kompetens och i vilka värden de vill främja. Här har vi operationaliserat dessa världsförbättrare till yrkesgrupper som journalister, biblioteks- och arkivarbetare, översättare, lärare på högre nivåer, forskare, socialarbetare, präster, förvaltningstjänstemän, officerare, offentliga jurister och polisbefäl.¹⁰

---

⁸ Bjereld och Demker 2002, 2003a, 2003b.

⁹ De yrkeskoder som använts är valundersökningarnas yrkesgruppskodning, utarbetad av Bo Särilvik och redovisad i Gilljam et al 1991. Följande koder har använts för att klassificera självförverkligare: 015, 022, 042, 043, 044, 045, 047, 081, 084, 085, 086, 133, 134, 135, 174, 311, 314, 315, 316, 334, 335, 336, 912, 914. Grundtanken har varit att i så hög grad som möjligt föra samman grupper av yrken där vinstmaximeringsprincipen står i centrum. I någon mån kan alla dessa yrkesgrupper sägas tillhöra samhällets "gesellschafts"-sida eller den ekonomiska värdereproduktionen.

¹⁰ Följande koder har använts för att klassificera världsförbättrare: 034, 035, 064, 065, 066, 091, 094, 114, 115, 116, 121, 124, 125, 164, 165, 955, 956, 984, 985. Grundtanken har varit att i så hög grad som möjligt föra samman grupper av yrken där problemlösarprincipen står i centrum. I någon mån kan alla dessa yrkesgrupper sägas tillhöra samhällets "gemeinschafts"-sida eller en icke-ekonomisk värdereproduktion.

Såväl självförverkligare som världsförbättrare är individualister och har en social bas som påverkats av den kommunikationella revolutionen. De skiljer sig emellertid åt med avseende på både agerande och värderingar. Och skillnaderna går nästan undantagslöst i den riktning som kan förväntas.

Agerandet uppvisar skillnader genom att självförverkligare är mindre politiskt engagerade än världsförbättrare. Självförverkligare handlar mer sällan miljömärkta varor, är mer sällan medlemmar i politiska partier, miljöföreningar eller djurskyddsföreningar och skänker mer sällan pengar till hjälporganisationer än vad världsförbättrare gör. Däremot handlar självförverkligare mer ofta med aktier och går på restaurang samt är oftare medlem i idrottsföreningar.¹¹

De skillnader i grundläggande värderingar som återfinns mellan självförverkligare och världsförbättrare är tydligast när det gäller värden som jämlikhet, njutning, en ren värld, miljöförstöring, självförverkligande och klokhet.¹² Självförverkligare värderar njutning och självförverkligande högre än världsförbättrare, medan världsförbättrare värderar jämlikhet, klokhet, en ren värld och miljöfrågor högre än självförverkligare. Inom arbetslivet värderar självförverkligare ett fritt och självständigt arbete, hög inkomst och goda karriärmöjligheter högre än världsförbättrare. Världsförbättrare lägger större vikt vid att arbetet är samhällsnyttigt än vad självförverkligare gör. Självförverkligare har lägre förtroende för regering, fackföreningar och politiska partier än världsförbättrare, men högre förtroende för storföretagen och för Sveriges radio. Självförverkligare har också större förtroende än världsförbättrare för yrkesgrupper med ekonomiskt och tekniskt arbete, men även för yrkesgrupper med informations- och reklamarbete. Självförverkligare har en mer tillåtande syn på kultur, de är mer negativa till

---

Gruppen av världsförbättrare rymmer fler kvinnor än gruppen av självförverkligare. Vi är medvetna om att en del av skillnaderna i värden och beteenden kan tillskrivas könsfaktorn. Då vårt syfte här emellertid inte är att förklara skillnaderna mellan grupperna, utan att på teoretisk grund identifiera grupperna, är inte könsskillnaden något metodologiskt problem. I ett senare utvecklande av kritiken mot Castells kan en prövning av könsfaktorns betydelse för de nya skiljelinjerna emellertid vara på sin plats.

¹¹ Bjereld och Demker 2003a, 2003b.

¹² Dessa skillnader har analyserats utifrån den amerikanske psykologen Milton Rokeach värdeteori. SOM-institutet vid Göteborgs universitet använder fortlöpande Rokeach värdeskalor i olika undersökningar.

filmcensur, mindre oroade av terrorism och militanta veganer och mindre bekymrade över dokusåporna i TV.¹³

Med hjälp av Folkomröstningsundersökningen 2003 har vi nu möjlighet att studera inte bara skillnader mellan självförverkligare och världsförbättrare, utan också mellan hela gruppen fria logotyper och resten av befolkningen. För den fortsatta diskussionen är det av värde att veta om skillnaderna med avseende på åsikter, värden och agerande är större mellan självförverkligare och världsförbättrare inom logotypgruppen, än vad den är mellan logotypgruppen som helhet och resten av befolkningen.

Tabell 20.1 De fria logotypernas (självförverkligare och världsförbättrare) inställning i olika politiska sakfrågor samt partisympati, jämfört med befolkningen i övrigt (balansmått)

	Logotyper	Övriga	Diff logotyper- övriga	Självför- verkligare	Världs- för- bättrare	Diff världs- förbättra- re/själv- förverkli- gare
<i>Politisk åsikt:</i>						
Inför sex timmars arbetsdag	+19	+39	20	-2	+48	50
Mera privat sjukvård	-8	-25	17	+3	-23	26
Minska inkomst- skillnaderna	+48	+65	17	+32	+70	38
Minska den of- fentliga sektorn	-36	-55	19	-22	-53	31
Ta emot färre flyktingar	-21	+13	34	-13	-31	18
Minska u-hjälpen	-61	-39	22	-56	-68	12
Öka glesbygds- stödet	+40	+60	20	+25	+60	35
Avveckla kärn kraften	+1	+1	0	-10	+14	24

Forts nästa sida

¹³ Bjereld och Demker 2003a, 2003b.

Tabell 20.1 forts

	Logotyper	Övriga	Diff logotyper/ övriga	Självför- verkligare	Världs- för- bättrare	Diff världs- förbättra- re/själv- förverkli- gare
<i>Politiskt förtroende:</i>						
Har förtroende för politiker	-2	-19	17	-1	+4	5
Partierna är bara intresserade av folks röster	-10	+30	40	-14	-4	10
Riksdagsledamöter bryr sig inte om vanligt folk	-10	+30	40	-4	-18	14
Genom att rösta kan man verkligen vara med och bestämma	+72	+60	12	+72	+72	0
Folk som jag kan rösta, men annars inte påverka politiken	-42	0	42	-40	-42	2
<i>Satsa på ett samhälle som prioriterar:</i>						
Miljö	+11	+8	3	-1	+26	27
Kristna värden	-22	-36	12	-33	-14	19
Lag och ordning	+49	+66	17	+41	+59	18
Svenska värden	+14	+45	31	+13	+14	1
Mångkulturalism	+55	+29	26	+54	+55	1
En internationell inriktning	+54	+34	20	+61	+44	17
Hög ekonomisk tillväxt	+57	+62	5	+71	+41	30
Jämställdhet	+83	+82	1	+81	+84	3
Marknads-ekonomi	+30	+29	1	+48	+8	40
<i>Partisynpati:</i>						
vänsterpartiet	7	8	1	6	8	2
socialdemokraterna	35	54	19	26	47	21
centerpartiet	7	7	0	5	10	5
folkpartiet	13	6	7	14	12	2
moderaterna	30	17	13	41	15	26
kristdemokraterna	5	5	0	5	5	0
miljöpartiet	2	3	1	3	2	1

Kommentar: Balansmättet visar andelen som instämmer i ett påstående minus andelen som inte instämmer i ett påstående. Värdena kan därmed variera mellan +100 (alla instämmer) och -100 (ingen instämmer). Ju högre värdet är, desto större andel instämmer. I de två kolumnerna med fetstil redovisas opinionsdifferensen, d v s skillnaden mellan de olika gruppernas balansmättsvärden. Opinionsdifferensen kan således variera mellan 0 och 200 balansmätts-

enheter. Ju större opinionsdifferens, desto större åsiktsskillnad mellan grupperna. Frågorna om vilket samhälle svarspersonerna ville satsa på besvarades utifrån en elvgradig skala. Balansmättet visar här andelen som ville satsa på en viss typ av samhälle (kategorierna 0-3) minus andelen som inte ville satsa på den typen av samhälle (kategorierna 7-10). De sista raderna i tabellen avser partisympati, och talen i dessa rader är procentenheter.

I tabell 20.1 redovisas dessa skillnader med avseende på svarspersonernas uppfattning i några vänster-högerfrågor, frågor om flyktingmottagning och u-hjälp, några gröna frågor, förtroende för politiker, politiskt missnöje, samhällsuppfattning samt partisympati. De fria logotyperna utgör 22 procent av samtliga svarspersoner. Av de fria logotyperna klassificeras 57 procent som självförverkligare och 43 procent som världsförbättrare. Andelen svarspersoner i analyserna varierar mellan 677 och 1821.

Resultaten visar på flera skillnader mellan de fria logotyperna som grupp och befolkningen i övrigt. De fria logotyperna står längre till höger i flera politiska sakfrågor som sex timmars arbetsdag, privat sjukvård, inkomstskillnaderna i samhället samt den offentliga sektorns storlek. De fria logotyperna har också en mer positiv inställning till flyktingmottagning och till u-hjälp än andra väljare. Däremot röstar de fria logotyperna mer sällan på socialdemokraterna och mer ofta på folkpartiet och moderaterna än befolkningen i övrigt. De fria logotyperna vill också i större utsträckning satsa på ett samhälle med internationell inriktning, ett mångkulturellt samhälle och ett samhälle präglad av kristna värden. Däremot vill de i mindre utsträckning satsa på ett samhälle baserat på svenska värden eller på lag och ordning. De fria logotyperna ger också uttryck för ett större förtroende för politiker och ett mindre politiskt missnöje än befolkningen i övrigt.

Tabell 20.1 visar dessutom att det finns stora skillnader inom de fria logotyperna som grupp, d v s mellan självförverkligare och världsförbättrare. Självförverkligare står längre till höger i de sakpolitiska förslag som redovisades ovan och har en mer negativ inställning till flyktingmottagning och u-hjälp. Självförverkligare röstar också betydligt mer ofta på moderaterna och mer sällan på socialdemokraterna än vad världsförbättrare gör. Självförverkligare är också mer negativa till att öka glesbygdsstödet, till att avveckla kärnkraften och att satsa på ett miljövänligt samhälle. Dessutom är självförverkligare mer positivt inställda till att prioritera ett samhälle med marknadsekonomi, hög ekonomisk tillväxt, och med internationell inriktning, samt mer negativt

inställda till att prioritera ett samhälle baserat på kristna värden och på lag och ordning än vad världsförbättrare är.

Sammantaget uppvisar 19 av de 29 jämförelsepunkterna mellan de fria logotyperna som grupp och befolkningen i övrigt en opinionsdifferens på 10 enheter eller mera. Störst är skillnaderna i frågor kring flyktingmottagning, u-hjälp, ett samhälle som prioriterar svenska värden samt politiskt missnöje. Om vi jämför självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper uppvisar 18 av 29 jämförelsepunkter en opinionsdifferens på 10 enheter eller mera. Störst är skillnaderna i vänster-högerfrågor, i miljöfrågor samt i synen på ekonomisk tillväxt. Den genomsnittliga opinionsdifferensen mellan hela gruppen av fria logotyper och befolkningen i övrigt uppgår till 15.8 enheter, medan den genomsnittliga procentdifferensen mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper uppgår till 16.8 enheter.¹⁴ Således kan vi konstatera att det finns systematiska åsiktsskillnader, såväl mellan hela gruppen av fria logotyper och befolkningen i övrigt som mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper. Jämförelsen av skillnaderna mellan å ena sidan de fria logotyperna och befolkningen i övrigt och å andra sidan mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper är betydelsefull för diskussionen om de fria logotypernas potential att utvecklas till en homogen samhällsklass.

De fria logotyperna och EMU - hypoteser

Vi skall nu gå vidare och – givet våra teoretiska utgångspunkter och vad vi redan vet om de fria logotyperna – jämföra hela gruppen av fria logotyper med resten av befolkningen samt självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper med avseende på Europafrågorna. Vilka resultat kan vi förvänta oss? Vi tror att de fria logotyperna som grupp - genom sin utbildning, sin intellektuella och territoriella rörlighet och genom sitt arbete med kunskap – är mer engagerade i den politiska debatten om EMU, att de tar större del av mediebevakningen i frågan, att de har större kunskap i EU- och EMU-frågorna, att de har lättare att bestämma sig i EMU-frågan, att de reser mer inom Europa, att de har bättre språkkunskaper, att de har lättare att identifiera sig

---

¹⁴ De här redovisade medeltalen är förstås starkt beroende av vilka frågor och hur många frågor inom varje kategori (t ex vänster-höger, miljö, politiskt missnöje) som redovisas i tabellen samt hur balansmättet konstruerats för varje enskild fråga.

med EU samt att de är mer positivt inställda till EU och EMU. Däremot är det svårare att hypotetisera kring deras syn på folkomröstningar, såväl i största allmänhet som i den om EMU. Å ena sidan talar deras individualism för att de borde förespråka folkomröstningar. Å andra sidan har de större tillit till partierna och är enligt våra hypoteser mer positivt inställda till ett EMU-medlemskap, vilket borde indikera att de är mer negativt inställda till folkomröstningen.

Vilka skillnader kan vi då förvänta oss mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen fria logotyper? Vi tror att världsförbättrare – genom sin starkare uppslutning bakom kollektiva värden och sin strävan att påverka samhällsutvecklingen - är mer engagerade i den politiska debatten om EMU, att de tar större del av mediebevakningen i frågan, att de har större kunskap i EU- och EMU-frågorna och att de har lättare att bestämma sig i EMU-frågan. Vi tror att självförverkligare är mer obenägna att uttala någon kollektiv identitet, och att världsförbättrare således uttrycker en starkare europeisk identitet (men kanske också en svensk eller en global identitet).

Det är svårare att hypotetisera kring självförverkligarnas och världsförbättrarnas inställning till EU och till EMU. Om vi definierar EMU som ett medel som ökar rörligheten och friheten i Europa kan självförverkligarnas starkare individualism leda till en mer positiv inställning. Men för en världsförbättrare kan EMU ses som ett medel att förändra världen, och då blir frågan i stället om den enskilde världsförbättraren anser att världen bör förändras på just det sättet. Eftersom vi vet att världsförbättrare oftast intar en vänsterposition i politiska sakfrågor på vänster-högerskalan samt att de har en mer positiv syn på flyktingmottagning och bistånd förefaller det sannolikt att de också har en mer negativ syn på EMU. I förlängningen följer att de också har en mer positiv syn på folkomröstningen.

Tabell 20.2 De fria logotyperna (självförverkligare och världsförbättrare) och Europafrågan, jämfört med befolkningen i övrigt (balansmått)

	Logo-typer	Övriga	Diff logoty- per/övriga	Självför- verkligare	Världsför- bättrare	Diff självför- verk- ligare/ världs- förbättra- re
<i>Europafrågor:</i>						
Läser ofta om EMU- frågor i dagstidningarna	+16	-10	26	+11	+25	14
Intresserad av EMU- frågan	+60	+30	30	+62	+56	6
Positiv till EMU	+18	-16	34	+32	0	32
Positiv till EU	+38	+10	28	+53	+19	34
Positiv till folkomröst- ning om EMU	-2	+30	32	-14	+14	28
Positiv till folkomröst- ningar överhuvud- taget	+11	+19	8	+8	+15	7
Kunskap om Europa- frågor	+20	0	20	+4	-4	8
Lätt att bestämma sig i EMU-frågan	+26	+44	18	+26	+28	2
<i>Identitetsfrågor:</i>						
Stolt över att vara svensk	+3	+12	9	-4	+1	5
Samhörighet med nå- gon särskild stad/ort	+70	+63	7	+68	+73	5
Samhörighet med något särskilt landskap/ region/ län	+74	+68	6	+73	+76	3
Samhörighet med Norden	+61	+57	4	+57	+64	7
Samhörighet med Europeiska Unionen	+3	-15	18	+15	-2	17
<i>Språkkunskaper:</i>						
Kunskaper i engelska	+96	+66	30	+96	+96	0
Kunskaper i tyska	+16	-36	52	+17	+16	1
Kunskaper i franska	-64	-86	22	-68	-58	10
Kunskaper i spanska	-86	-86	0	-83	-92	9
<i>Resvanor:</i>						
Under året besökt något land i Europa utanför Norden	-1	-30	29	+12	-19	31
Under året besökt något land där valutan är euro	-11	-32	21	+6	-35	41

Kommentar. Kategorin "kunskap om Europafrågor" är ett kunskapsindex, baserat på fråga 17-20 i undersökningen. Ju högre värde, desto större kunskap. Balansmättet för frågan om man är "stolt över att vara svensk" visar andelen som är mycket stolt minus andelen som är ganska, inte särskilt eller

inte alls stolt. Balansmättet för frågorna om språkkunskaper visar andelen som kan läsa en kortare text på respektive språk utan problem/med vissa problem minus andelen som inte kan läsa den eller endast kan läsa den med stora svårigheter. Balansmättet kan variera mellan +100 och -100. Ju högre värdet är, desto större andel som uttryckt sympati med förslaget eller svarat jakande på frågan. I de två kolumnerna med fetstil redovisas opinionsdifferensen, d v s skillnaden mellan de olika gruppernas balansmättsvärden. Opinionsdifferensen kan variera mellan 0 och 200 balansmåttsenheter. Ju större opinionsdifferens, desto större åsiktsskillnad mellan grupperna. Andelen svars personer i analyserna varierar mellan 677 och 1821.

Resultaten visar flera skillnader mellan de fria logotyperna som grupp och befolkningen i övrigt med avseende på Europafrågorna. De fria logotyperna är mer positivt inställda till ett svenskt medlemskap i såväl EMU som EU. De är mer intresserade av EMU-frågan och läser oftare om den i dagstidningarna. De fria logotyperna är mer negativt inställda till folkomröstningen om EMU och även till folkomröstningar i allmänhet. De har större kunskap i Europafrågorna, men svårare att bestämma sig i EMU-frågan. De är något mindre stolta över att vara svenskar, men känner något oftare samhörighet med någon särskild stad/ort eller landskap/region/län, samt med Norden och med EU. De har bättre språkkunskaper i engelska, tyska och franska samt har under det senaste året oftare besökt länder utanför Norden samt länder med euro som valuta, än vad resten av befolkningen har gjort.

Låt oss då jämföra självförverkligare med världsförbättrare med avseende på Europafrågorna. Självförverkligare är mer positivt inställda till ett svenskt medlemskap i såväl EMU som EU. De är mer intresserade av EMU-frågan men läser mer sällan om den i dagstidningarna. Självförverkligare är mer negativt inställda till folkomröstningen om EMU och även till folkomröstningar i allmänhet. De har något större kunskap i Europafrågorna. Det finns emellertid inga eller endast små skillnader mellan de båda grupperna med avseende på stolthet över att vara svenskar eller känsla av samhörighet med någon särskild stad/ort, landskap/region/län eller med Norden. Däremot känner självförverkligare en större samhörighet med den Europeiska unionen än vad världsförbättrare gör. Skillnader i språkkunskap är små eller obefintliga. Däremot har självförverkligare under det senaste året oftare besökt länder utanför Norden samt länder med euro som valuta, än vad världsförbättrare har gjort.

Sammantaget uppvisar 13 av de 19 jämförelsepunkterna mellan de fria logotyperna och befolkningen i övrigt en opinionsdifferens på 10

enheter eller mera. Störst är skillnaderna i inställning till EMU till EU och till folkomröstningen om EMU, intresse för EMU-frågan, språkkunskaper samt resor utanför Norden och till euroländer. Om vi jämför självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper uppvisar 8 av 19 jämförelsepunkter en opinionsdifferens på 10 enheter eller mera. Störst är skillnaderna i inställning till EMU, till EU och till folkomröstning om EMU samt resor utanför Norden och till länder med euro som valuta. Den genomsnittliga opinionsdifferensen mellan hela gruppen av fria logotyper och befolkningen i övrigt uppgår till 20.7 enheter, medan den genomsnittliga procentdifferensen mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper uppgår till 13.7 enheter. Således kan vi konstatera att det även med avseende på Europafrågorna finns systematiska åsiktsskillnader såväl mellan hela gruppen av fria logotyper och befolkningen i övrigt som mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen av fria logotyper. Däremot är skillnaderna mellan självförverkligare och världsförbättrare inom gruppen fria logotyper mindre än vad som var fallet för de allmänpolitiska frågor som redovisades i tabell 20.1.¹⁵

* * *

Inledningsvis ställde vi frågan om huruvida den gemensamma valutan i Europa är ett projekt för att förverkliga sig själv eller för att förbättra världen. Vi kan nu konstatera att såväl självförverkligare som världsförbättrare är mer positiva till euron än befolkningen som helhet, men att självförverkligare också är betydligt mer positivt inställda till euron än världsförbättrare. Vi kan fundera kring om inte de två grupperna inom de fria logotyperna har olika motiv för sin inställning. Självförverkligare reser mer än världsförbättrare, har en mer positiv attityd till EU, men minskar gärna på såväl offentliga sektorn som bidrag till glesbygdsutveckling. Självförverkligare vill också mer gärna satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt men mindre gärna på ett miljövänligt dito jämfört med världsförbättrare.

Världsförbättrare tycks uppfatta euron som ett större hot mot nationalstatens politiska projekt. Världsförbättrare vill minska arbetstiden, minska inkomstskillnaderna, öka den regionala utjämningen och när en något mindre politikermissstro.

---

¹⁵ Se not 14.

Den elit som sedd från folkets perspektiv kan synas enhetlig både i sitt starka stöd för EU och EMU klyvs således i två grupper där den ena – självförverkligare - tycks uppfatta EMU och euron som ett medel för att minska nationalstatens maktresurser och öka inflytandet för marknadens rationalitet. Världsförbättrare kan tyckas uppfatta EMU och euron på samma sätt som självförverkligare, som just ett marknadsekonomiskt medel, men världsförbättrare uppfattar att detta medel omintetgör politikens möjligheter att skapa jämlikhet. En lösning som världsförbättrare inte uppskattar.

Demokratins möjligheter att utvecklas utmanas idag från två håll, dels i form av en bristande tilltro till institutioner och representativa mekanismer i de demokratiska staterna och dels i form av marknadslogikens kraftfulla budskap om rationalitet och kostnadseffektivitet. Det innebär ett näst intill omöjligt val mellan det politiska målet jämlikhet och det ekonomiska målet välfärd, således ett dilemma. Att skapa förutsättningar för en jämlik välfärd tycks vara en sällsynt rar blomma, i alla fall om båda värdena skall maximeras. I det dilemmat tycks de fria logotyperna ha gjort sitt val – de går på var sin sida ravinen.

Referenser

- Bjereld, Ulf och Marie Demker (2002). Ny värld – Nya skiljelinjer? I Oscarsson, Henrik (red.) *Spår i framtiden*. Göteborg: SOM-institutet
- Bjereld, Ulf och Marie Demker (2003a). Självförverkligare och världsförbättrare: En undersökning av de fria logotyperna. I Oscarsson, Henrik (red.) *Demokratitrender*. Göteborg: SOM-institutet
- Bjereld, Ulf och Marie Demker (2003b). Globalization as Individualization and Destabilization. An empirical study on Self improvers, World improvers and the New Political Cleavages. Vid *International Political Science Associations kongress i Durban 29 juni - 4 juli 2003*
- Castells, Manuel (1998a). *Nätverkssamhällets framväxt*. Göteborg: Daidalos
- Castells, Manuel (1998b). *Identitetens makt*. Göteborg: Daidalos
- Castells, Manuel (2000). *Millenniets slut*. Göteborg: Daidalos
- Dahlsson, Henrik och Jan Å Johansson (red.) (2004). *Folkets nej – elitens ja. EMU-omröstningen 2003*. Stockholm: Carlssons
- Gilljam, Mikael, Sören Holmberg och Martin Bennulf (1991). *Valundersökning 1988. Teknisk rapport*. Göteborg: SCB och Statsvetenskapliga institutionen
- Holmberg, Sören och Henrik Oscarsson (2004). *Väljare. Svenskt valarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts juridik

Mair, Peter /red./ (1990). *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press

Thörn, Håkan (2002). *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas förlag

Kapitel 21

Personfaktorns betydelse

Lena Wängnerud

Svenska folkomröstningar har aldrig inneburit något val av kandidater. Det har varit sakfrågor som kärnkraft, EU-medlemskap och EMU som stått i centrum. Men det betyder inte att personfaktorn på förhand kan uträknas som betydelslös. Tvärtom är det kanske just vid dessa tillfällen som ledande personligheter kan förväntas påverka valutgången. För vad vet vi egentligen om folkomröstningar? Jo, att de ofta genomförs när partiernas grepp om väljarna är svagt och det råder intern splittring. Enskilda personer kan då mycket väl tänkas utöva dragningskraft, eftersom väljare har mindre användning av sina ”vanliga” kartor när de skall orientera sig i det politiska landskapet (jfr. Oscarsson 1998, kap. 1).

Det råder inte någon tvekan om att kampanjmakarna tog fasta på personfaktorn i 2003 års val. De är säkert många som minns den kvinnliga fyrklövern Anna Lindh (s), Margot Wallström (s), Marit Paulsen (fp) och Gunilla Carlsson (m). Det är knappast att gå för långt att säga att affischerna med denna kvartett utgjorde ett medvetet försök från ja-sidan att särskilt övertyga kvinnliga väljare. Detta försök räckte inte, det vet vi idag. En majoritet bland kvinnorna röstade nej. Bland männen röstade en majoritet ja.¹ Men tänkte kampanjmakarna över huvud taget rätt? Utövar kvinnliga förespråkare en särskild dragningskraft bland kvinnliga väljare? Och är dragningskraften från ledande person-

---

¹ Bland män röstade 51 procent ja, 47 procent nej och 2 procent blankt. Bland kvinnor röstade 36 procent ja, 60 procent nej och 4 procent blankt. Källa: Folkomröstningsundersökningen, 2003, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

ligheter verkligen så stor att den kan sägas vara av avgörande betydelse när väljarna skall fatta sitt beslut?

Detta kapitel kommer att ge negativt besked på samtliga punkter. Det finns mycket lite som tyder på att kvinnliga förespråkare hade någon särskild effekt bland kvinnliga väljare. Det är inte heller mycket som tyder på att personfaktorn haft avgörande betydelse för valbeslutet. De undantag som bekräftar regeln är Maria Wetterstrand (mp) och Carl Bildt (m). Det finns belägg för att Maria Wetterstrand hade en särskild dragningskraft bland nejöstående kvinnor som fortfarande under själva slutkampen var tveksamma kring sitt val. Carl Bildt hade motsvarande dragningskraft bland tveksamma jaröstare, såväl bland kvinnor som bland män.

Man kan säga att resultaten från folkomröstningen 2003 både liknar och skiljer sig åt från vad vi tidigare vet om svenska val. Personfaktorns betydelse brukar vara begränsad åtminstone vad gäller partival. Det är annat som styr.² Men samtidigt brukar analyser av könstillhörighet ge ett något större utslag – i det här sammanhanget tänker jag framför allt på de analyser av *personkryss* som visat att kvinnliga väljare i större utsträckning än manliga kryssar för kvinnliga kandidater (Wängnerud 1999).³

Personfaktorns betydelse i svensk politik – partiledareffekter

När man talar om personfaktorns betydelse i svensk politik är det viktigt att hålla isär effekter som gäller val mellan partier från effekter som gäller val mellan kandidater inom ett och samma parti. Den första typen av effekter – val mellan partier – diskuteras framförallt i litteraturen som en fråga om *partiledareffekter*. Det är i första hand partiledarna

---

² Förenklat kan man säga att väljarna i huvudsak röstar ideologiskt på ett alternativ som står dem åsiktsmässigt nära. Holmberg och Oscarsson (2004) innehåller en genomgång av olika förklaringsmodeller samt empiriska analyser av svenskt väljarbeteende under 50 år.

³ De mest framträdande könsskillnaderna i svensk politik handlar dock inte om personkryss utan om *prioriteringar* (vilka frågor kvinnor och män tycker är viktiga) och *åsiktsriktning* (skillnader i inställning till vissa sakfrågor). Detta betyder att relevanta könsskillnader snarare återfinns inom partierna än mellan dem. Se Holmberg och Oscarsson (2004, s. 72 ff) och Oscarsson och Wängnerud (1995) för en introduktion till analyser av könstillhörighetens betydelse inom valforskningen. Att det finns skillnader i kvinnors och mäns personkryss för kvinnliga och manliga kandidater har även undersökningar från Danmark visat (Wamberg 1990).

som förväntas ha potential att betyda något för väljarna som går utöver partiernas politiska (mer innehållsliga) inriktning.

I boken *Väljare* visar Sören Holmberg och Henrik Oscarsson (2004, s. 169ff) att det under senare tid finns åtminstone fyra tillfällen där man kan belägga att partiledare varit dragplåster för sina partier. Det gäller Bengt Westerberg (fp) 1985, Carl Bildt (m) 1998, Alf Svensson (kd) 2002 och Gudrun Schyman (v) 2002. Andra partiledare, både nu verk-samma och tidigare partiledare, har också uppvisat höga popularitets-poäng. Men skillnaden är att när man gjort kontroller för partifaktorn har den oberoende effekten av partiledarpopularitet suddats ut i samtli-ga andra fall.

Holmberg och Oscarsson undersöker inte bara partiledareffekter i svensk politik utan gör också en brett upplagd analys där många länder ingår. Sverige är det land där partiledareffekterna generellt sett är lägst, vilket bl.a. har att göra med vårt strikt proportionella vals-system och förhållandevis starka partier. Samtidigt talar deras resultat för att just folkomröstningarna skulle kunna utgöra ett undantag från det svenska ”normalvalet”. Det är när partierna har mindre grepp om väljarna och polariseringen i partisystemet inte är tydlig, som ledande personligheter får ett utrymme att spela en betydelsefull roll. Det visar erfarenheterna från andra länder (Holmberg och Oscarsson 2004, s. 175).

Personfaktorns betydelse i svensk politik – val av kandidater

Forskningen om personfaktorns betydelse när det gäller val mellan kan-didater inom ett och samma parti fick, naturligt nog, ett uppsving i svensk statsvetenskap i samband med införandet av personval. Europa-parlamentsvalet 1995 var det första val där svenska väljare hade möj-lighet att kryssa för sin favoritkandidat. År 1998 var det premiär för personvalet i riksdagen.⁴

De lärdomar man kan dra utifrån denna forskning är för det första att vid sidan av partiledarna utgör svenska politiker en förhållandevis anonym skara (se Gilljam och Holmberg 1998, kap. 6; Holmberg 2001, 2003; Holmberg och Oscarsson 2004, kap. 8). I samklang med detta har det också varit ganska få, 28 procent 1998 och 24 procent 2002, som utnyttjat möjligheten till personval i riksdagsvalen (Holmberg och Oscarsson, 2004 s. 181). I Europaparlamentsvalen har dock andelarna

---

⁴ För analyser av personkryss vid dessa tillfällen se Gilljam och Holmberg (1998) om Europaparlamentsvalet 1995 och Holmberg och Möller (1999) om riksdagsvalet 1998.

legat högre: 46 procent 1995 (Gilljam och Holmberg 1998, s. 71), 65 procent 1999 (Holmberg 2001, s. 111) och 59 procent⁵ 2004.

Denna lärdom talar för att analyser av personfaktorn verkligen bör begränsas till *ledande* personligheter. Ett första villkor för att en person som är aktiv i en valkampanj skall kunna ha något större inflytande över väljarnas valbeslut är att hon eller han är känd.

Det andra viktiga resultat som är värt att lyfta fram är att tidigare analyser av könstillhörighetens betydelse i samband med personval gett visst utslag. Kvinnliga väljare har t.ex. visat sig ha något bättre känedom om kvinnliga än om manliga kandidater (Holmberg 2002). Och i vissa grupper förekommer det en *könsmatchning* på så sätt att kvinnliga väljare företrädesvis kryssar kvinnliga kandidater och manliga väljare företrädesvis kryssar manliga kandidater.⁶ Det har med andra ord funnits visst fog för att kampanjmakarnas satsning på den kvinnliga kvar tetten Anna Lindh, Margot Wallström, Marit Paulsen och Gunilla Carlsson skulle ge utdelning. Vi skall också komma ihåg att kvinnor generellt sett är mer rörliga väljare än män. Därmed fanns ett ytterligare skäl att göra en extra satsning på just denna grupp – man hade kunnat göra viktiga marginalvinster.⁷

Den här undersökningen

Till viss del är det en underlig hybrid att undersöka personfaktorns betydelse i samband med en folkomröstning. Valet 2003 gällde som sagt inte kandidater utan ett ja eller nej till euron. Inte heller fanns det några få ”generaler” som drev de olika linjerna i upphöjt majestät över alla andra. Det saknades självklara noder kring vilka sympati och anti-pati kunde nystas på ett enkelt sätt. Situationen kanske bäst kan beskrivas som ett myller av partiledare, statsråd, partiaktivister och personligheter från såväl näringsliv som kultursfär.⁸ Vissa tog ställning klart och tydligt, andra var sena och mer tveksamma kring sina beslut.

---

⁵ Uppgift från valmyndigheten (www.val.se): Protokoll över valet till Europaparlamentsvalet 2004, bilaga 1.

⁶ Frågan om könsmatchning analyserades i samband med 1998 års riksdagsval. Då fanns en sådan effekt framför allt bland folkpartiets och centerpartiets väljare (Wängnerud 1999).

⁷ Givet opinionsläget – att kvinnor var så mycket mer skeptiska än män till euron – kan man nog säga att en satsning på att vinna kvinnor för EMU-projektet rent av var nödvändig för att ja-sidan skulle ha en chans till segern.

⁸ Att personer utanför partierna var aktiva i kampanjen är ingalunda unikt för folkomröstningen 2003. Så såg det t.ex. ut såväl i Sverige, Norge och Finland i

Men kanske är detta myller det främsta skälet till att anta att personfaktorn kan ha spelat en roll. Som väljare behöver vi ofta hjälp att orientera oss i det politiska landskapet. Om nu inte partierna kan fylla den funktion som riktmärke de vanligen gör, kanske enskilda personer i offentligheten kan hjälpa oss att ta ställning.⁹

Kärnan i den följande analysen är en frågeserie i Folkomröstningsundersökningen 2003¹⁰ om popularitet för tjugofyra personer som var aktiva i folkomröstningskampanjen. De flesta har en partianknytning men inte alla. I analysen ingår förstås representanter från både ja- och nej-sidan. Det finns också en förhållandevis jämn fördelning mellan kvinnor och män bland dem som valts ut.

Finns det då några personer bland dessa som kan sägas ha haft avgörande betydelse för väljarnas valbeslut? Det finns inte något självklart sätt att gå till väga för att besvara en sådan fråga. I den här undersökningen kommer det att förekomma två olika nivåer för slutsatsdragning. Den *låga* tröskeln innebär att vi hittar ett antal personer som varit extremt populära. Då kan vi säga att de på ett allmänt plan varit betydelsefulla. Det enda kravet här är att popularitet skall följa åsikt d.v.s. ja-sidans förespråkare bör vara mer populära bland jaröstare än nej-röstare för att kunna tillskrivas någon effekt, och vice versa bör nej-sidans förespråkare vara mer populära bland nej-röstare än jaröstare.

Vid den *högre* tröskeln tillstöter ytterligare ett krav. Om man skall vara strikt när man talar om personfaktorns betydelse bör det finnas en koppling till själva kampanjen. Om det visar sig att människor bara sådär i största allmänhet tycker om de personer som har samma åsikt som de själva, är frågan om det verkligen går att skilja mellan orsak och verkan. Popularitetspoäng kanske då bara är ett sätt att bekräfta sitt eget ställningstagande: ”jag vet vad jag tycker och gillar de personer som tycker som jag”.

---

samband med respektive lands omröstningar gällande ett EU-medlemskap (Jahn m.fl. 1998, s. 69).

⁹ Det är knappast positivt att personlighet, snarare än åsikt/sakargument, dominerar opinionsbildningen. I debatten kring folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap använde t.ex. miljöpartiets Birger Schlaug ganska starka ordalag när han kritiserade statsministern Ingvar Carlsson för att utnyttja sin personliga auktoritet för att vinna opinionen till ja-sidan. Schlaug menade att Ingvar Carlsson rörde sig i ”demokratins tassemarker” (Esaiasson 1996, s. 45). För en omfattande diskussion kring betydelsen av personligheter/ledare för demokratin se King (2002).

¹⁰ Se kapitel 1 för en presentation av Folkomröstningsundersökningen 2003.

I en mer strikt analys bör man därför särskilja väljare som bestämt sig tidigt och som dessutom tyckt att euroomröstningen inneburit ett lätt val, från väljare som bestämt sig sent och som tyckt att valet varit svårt. Det är i den sistnämnda gruppen man kan tala om de mest renodlade personeffekterna. Den striktare analysen innebär att vi ställer frågan om det är vissa personer som särskilt gått hem bland tveksamma väljare.¹¹ Och som vi kommer att få se är det endast Maria Wetterstrand (mp) och Carl Bildt (m) som tillgodoser detta högre krav. Men innan vi kommer så långt skall vi börja med att säga något om utgångsläget vilket innefattar en rapport av mediebevakningen samt personkänndomen bland befolkningen.

Mediebevakningen¹²

Frågan om ja- och nej-tillhörighet samt betydelsen av kön kommer att behandlas parallellt i analysen. Men när det gäller just mediebevakningen rapporteras ja- och nejsidans genomslag utförligt på andra håll i boken (se kapitel 10-12). Därför skall vi här koncentrera oss på täckningen när det gäller kvinnor och män bland de kampanjaktiva. Det visar sig att folkomröstningen 2003 var ett förhållandevis jämställt val

---

¹¹ Indelningen är gjord efter två frågor i Folkomröstningsundersökningen 2003. Den första lyder: "Tyckte Du att det var lätt eller svårt att bestämma Dig för hur Du skulle rösta i folkomröstningen?" Svartalternativen var "mycket lätt", "ganska lätt", "ganska svårt" samt "mycket svårt". Den andra frågan lyder: "När bestämde Du Dig för hur Du skulle rösta i folkomröstningen?" Svartalternativen var "på valdagen", "under sista veckan", "tidigare under folkomröstningskampanjen (sedan 1 augusti)", "tidigare under 2003" samt "visste sedan länge hur jag skulle rösta". Beteckningen *tveksamma* väljare används för dem som tyckte valet var svårt (mycket eller ganska) samt bestämde sig under själva valkampanjen (på valdagen, sista veckan eller efter kampanjstart 1 augusti). *Bestämnda* väljare är de som tyckte att valet var lätt (mycket eller ganska) och som visste sedan tidigare hur de skulle rösta (bestämde sig tidigare under 2003 eller visste sedan länge hur de skulle rösta). Eftersom analysen bygger på en renodling har de två mer motsägelsefulla kombinationerna "lätt val, bestämt sig sent" och "svårt val, bestämt sig tidigt" uteslutits ur analysen (dessa två grupper utgör också en mindre andel bland väljarna; elva respektive sju procent). Frågorna är endast ställda till personer som röstade – alltså endast i eftervalsundersökningen. Procentbasen utgörs av 920 personer

¹² Underlaget till avsnittet om mediebevakning är framtaget av professor Kent Asp vid institutionen för journalistik och masskommunikation, JMG, vid Göteborgs universitet. Resultaten bygger på omfattande medieanalyser i samband med folkomröstningen 2003. För en närmare presentation av materialet se kapitel 10 i den här boken.

ur den synvinkeln. Ett genomsnitt för femton nyhetsmedier som undersökts de fyra sista veckorna inför valet, visar på 30 procent kvinnor som agerande huvudaktörer. I SVT:s valprogram var andelen 41 procent.¹³

Ett kanske ännu bättre sätt att mäta är att se till de allra mest förekommande namnen. När det gäller toppnamnen i de femton nyhetsmedierna var rangordningen: Göran Persson (s) ja, Maud Olofsson (c) nej, Leif Pagrotsky (s) nej, Wanja Lundby-Wedin (LO) ja, Lars Leijonborg (fp) ja, Peter Eriksson (mp) nej, Carl Bildt (m) ja, Anna Lindh (s) ja, Bo Lundgren (m) ja, Margareta Winberg (s) nej, Marit Paulsen (fp) ja, Per Gahrton (mp) nej, Ulla Hoffman (v) nej, Alf Svensson (kd) ja och Maria Wetterstrand (mp) nej. I rena siffror betyder det åtta jaförespråkare och sju nejförespråkare respektive sju kvinnor och åtta män.

Toppnamnen i SVT:s valprogram överlappar delvis med den bild vi just fått. Där var rangordningen: Göran Persson (s) ja, Gudrun Schyman (v) nej, Lars Leijonborg (fp) ja, Bo Lundgren (m) ja, Peter Eriksson (mp) nej, Maud Olofsson (c) nej, Ulla Hoffman (v) nej, Alf Svensson (kd) ja, Nils Lundgren (fristående) nej, Maria Wetterstrand (mp) nej, Sören Wibe (s) nej, Carl Bildt (m) ja, Nalin Pekgul (s) ja, Per Gahrton (mp) nej och Jonas Sjöstedt (v) nej. Här visar uppräkningsen på nio nejförespråkare och sex jaförespråkare, fem kvinnor och nio män.

Det vi kan se är det rätt självklara resultatet att partiledarna förekommer ofta, särskilt tydligt är detta i SVT. Men i övrigt understöds förväntningen om att även andra personligheter kan ha spelat roll. Jag tänker på att personer som Leif Pagrotsky och Wanja Lundby-Wedin kommer högt upp i rangordningen bland de femton nyhetsmedier som ingått i undersökningen. Och som sagt, det finns inte någon 50/50 fördelning av kvinnor och män, men andelen kvinnor får ändå sägas vara förhållandevis hög.

Väljarnas personkänedom

Tidigare undersökningar har visat på ett tydligt samband mellan mediebevakning och hur väl kända olika personer är i befolkningen. Över 90 procent av svenskarna brukar exempelvis känna till partiledarna (jfr. Holmberg 2004). Och det är inte så konstigt med tanke på att partile-

---

¹³ En undersökning av Anna Maria Jönsson (2004, s. 180) visar att perioden 1991-2000 utgjorde kvinnor i genomsnitt 25 procent bland aktörerna i inrikesrapportering från Rapport och Aktuellt. Jämfört med detta var jämställdheten klart bättre i SVT:s valprogram 2003.

darna brukar dominera nyhetsbevakningen rätt rejält när det gäller frågor om politik – detta gäller såväl i täckning av valkampanjer som rapportering av politiska händelser i mellanvalsperioder.¹⁴

Men överlappningen när det gäller förekomst i media och kännedom i befolkningen var inte total i folkomröstningen 2003. Stig Malm och Åsa Domeij var förhållandevis väl kända i befolkningen utan att ha intagit toppplaceringarna i mediebevakningen. Jonas Sjöstedt och Sören Wibe tillhörde de mest okända trots att de fick utrymme i SVT:s valprogram. Ett annat resultat som är värt att nämna är att Wanja Lundby-Wedin inte riktigt fick det genomslag man kunde förvänta sig utifrån rangordningen av toppnamnen i media. Där kom hon på fjärde plats bland femton nyhetsmedier totalt, men i rangordningen över personkännedom kommer hon först på plats nr 18 av 24 möjliga.

Tabell 22.1 visar att de personer som var de allra mest kända är en samling av nuvarande och tidigare partiledare: Göran Persson, Alf Svensson, Carl Bildt, Gudrun Schyman, Lars Leijonborg, Bo Lundgren och Maud Olofsson. Dessa var kända av över 90 procent av intervjupersonerna. Även de två statsråden Anna Lindh och Margareta Winberg var kända av över 90 procent.¹⁵

Miljöpartiets båda språkrör Maria Wetterstrand och Peter Eriksson är något mindre kända än övriga partiledare, men det var ändå 82 respektive 81 procent av alla tillfrågade som kände till dem (jfr. Holmberg 2004).

De viktigaste resultaten av analysen framkommer om man jämför rangordningen bland kvinnor och män respektive bland ja- och nej-röstare. Överensstämmelsen vad det gäller personkännedom är i det närmaste total mellan dessa grupper. Den mest tydliga skillnad som finns är att kvinnor generellt har lägre kännedom än män. Det skiljer i genomsnitt fem procentenheter, räknat på samtliga 24 personer. Men när det gäller personkännedom om kvinnor är skillnaden endast två procentenheter medan den är sju procentenheter när det gäller de män som

---

¹⁴ Därmed kan man sägas att partiledarnas kändhet ständigt har möjlighet att byggas på (ackumulerade effekter).

¹⁵ I det här sammanhanget kan det tilläggas att det tragiska mordet på utrikesministern dagarna före valet verkar ha haft viss men inte dramatisk betydelse. Intervjuer har gjorts både före och efter valet och den andel som kände till Anna Lindh var 95 procent i eftervalsundersökningen jämfört med 92 procent i förvalsundersökning. Se kapitel 2 för en fördjupad analys av de effekter som mordet på utrikesministern fick på opinionen.

ingår i undersökningen. Det är ett mönster som känns igen från andra undersökningar. Kvinnor brukar ha lägre personkännedom än män, men skillnaderna är mindre om frågorna gäller kvinnliga företrädare (Holmberg 2002). När det gäller skillnader mellan ja- och nej-röstare finns det inte någon motsvarande systematik, även om ja-röstare tenderar att ha något högre siffror på personkännedom än nej-röstare. Men det är inte entydigt så att ja-förespråkare är mer kända bland ja-röstare och nej-förespråkare mer kända bland nej-röstare.

Tabell 21.1 Personkännedom i folkomröstningen 2003 (procent)

	Kännedom bland alla	Kännedom bland kvinnor	Kännedom bland män	Kännedom bland ja-röstare	Kännedom bland nej-röstare
Göran Persson (s) ja	97	96	98	98	97
Alf Svensson (kd) ja	95	94	96	96	96
Carl Bildt (m) ja	95	94	96	96	96
Gudrun Schyman (v) nej	95	95	95	95	96
Lars Leijonborg (fp) ja	94	93	96	96	95
Bo Lundgren (m) ja	93	92	95	96	94
Anna Lindh (s) ja	93	92	94	94	94
Maud Olofsson (c) nej	91	90	92	94	92
Margareta Winberg (s) nej	91	90	92	93	92
Marit Paulsen (fp) ja	88	88	88	89	90
Leif Pagrotsky (s) nej	86	83	90	89	88
Stig Malm (s) ja	86	84	87	88	85
Maria Wetterstrand (mp) nej	82	82	83	85	84
Peter Eriksson (mp) nej	81	78	84	85	82
Åsa Domeij (mp) nej	79	78	81	83	79
Per Gahrton (mp) nej	77	73	81	81	77
Ulla Hoffman (v) nej	70	66	73	74	70
Wanja Lundby-Wedin (*) ja	65	62	68	69	66
Anders Sundström (s) ja	60	55	65	64	58
Urban Bäckström (*) ja	56	48	65	64	54
Fredrik Reinfeldt (m) ja	54	48	61	62	51
Jonas Sjöstedt (v) nej	42	38	46	42	44
Sören Wibe (s) nej	32	28	36	33	32
Stefan Fölster (*) ja	32	28	36	34	31

Kommentar: Analysen bygger på en frågeserie där svarspersonerna ombetts att använda en skala från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt) för att ta ställning till dels partiledarna och dels en rad andra personer som deltagit i debatten inför folkomröstningen. Kännedom är här liktydigt med att ha uppgett någon form av popularitetspoäng (vare sig positiva eller negativa). Samtliga personer som fått frågan ingår i procentbasen (minsta antal svarspersoner när det gäller partiledarna är 1 878 och 747 när det gäller övriga). (*) personen är inte partiföreträdare. *Källa:* Folkomröstningsundersökningen 2003, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

De huvudsakliga resultaten från den här delen av analysen är dock att det var en mycket hög överensstämmelse när det gällde rangordningen från mest till minst känd i samtliga undersökta grupper. Det är också ett viktigt resultat att kvinnliga förespråkare ingalunda befann sig i botten av "kändhetsligan". Av de tio namnen i topp var fem kvinnor. I likhet med resultaten från mediebevakningen får vi här fram ett resultat som visar på en förhållandevis jämställd valkampanj.¹⁶

Personpopularitet

Man skulle kunna tänka sig att kändhet i sig skapar popularitet. Så har dock inte varit fallet i folkomröstningen 2003. Lika lika som rangordningarna var när det gällde personkänedom, lika olika kan man säga att de är när det gäller personpopularitet. Åtminstone när det gäller jämförelsen mellan ja- och nej-röstare. Men vi skall inte gå händelserna i förväg. Tabell 21.2 visar personpopularitet mätt på en ogillar-gillarskala där det högsta möjliga värdet är +50 och det lägsta möjliga värdet är -50. Förutom popularitet bland hela befolkningen visar tabellen resultaten uppdelade efter kön samt efter ja- och nej-röst.

Anna Lindh intar första placeringen i alla grupper – kvinnor som män, jasägare som nejsägare – med ett värde på +22 i befolkningen som helhet.¹⁷ Man skall inte vara allt för snabb att tillskriva detta resultat mordet på utrikesministern. Popularitetspoängen är i och för sig högre i de intervjuer som gjordes efter (+28) än i de som gjordes före valet (+17), men även siffran +17 hade renderat en förstaplacering. Anna Lindh var känd och populär redan före mordet, även om tendensen sedan förstärktes.

Men utöver bedömningen av Anna Lindh visar resultaten att det inte finns någon större enhetlighet mellan olika grupper. En analys av rangordningen bland män visar att bortsett från Lindh finns det inte någon kvinna med på männens övre halva av populära personer. Maud Olofsson (+2) kommer på 13:e plats och Maria Wetterstrand (+1) på 15:e. Övriga kvinnor uppvisar minustecken när det gäller populariteten bland

---

¹⁶ Vi kan jämföra med Europaparlamentsvalet 1999; då återfanns endast tre kvinnor bland de tio mest kända kandidaterna. Ännu mer tydligt är resultatet om man ser till bottenplaceringarna – de sex mest okända kandidaterna i EUP-valet 1999 var samtliga kvinnor (Holmberg 2001, s. 105).

¹⁷ Även om siffran +22 för Anna Lindh är mycket hög är det dock inte den högsta popularitetspoäng som uppmätts för en politiker. Den socialdemokratiska s-ledaren i Göteborg, Göran Johansson, uppnådde ett värde på +24 bland samtliga tillfrågade i en undersökning från 1995 (Holmberg 2003, s. 22).

män. Bland kvinnor återfinns dock Gudrun Schyman (+10) på fjärde plats, Maud Olofsson (+9) på femte plats och Maria Wetterstrand (+8) på sjätte plats.

Tabell 21.2 Personpopularitet i folkomröstningen 2003 (procent)

	popularitet bland alla	popularitet bland kvinnor	popularitet bland män	popularitet bland ja-röstare	popularitet bland nej-röstare
Anna Lindh (s) ja	+22	+25	+18	+26	+18
Leif Pagrotsky (s) nej	+10	+11	+8	+2	+16
Carl Bildt (m) ja	+10	+11	+10	+21	+1
Göran Persson (s) ja	+8	+6	+10	+16	+2
Alf Svensson (kd) ja	+8	+7	+8	+14	+2
Urban Bäckström (*) ja	+8	+7	+8	+10	+5
Sören Wibe (s) nej	+6	+7	+5	+1	+10
Maud Olofsson (c) nej	+5	+9	+2	-1	+10
Maria Wetterstrand (mp) nej	+5	+8	+1	0	+10
Jonas Sjöstedt (v) nej	+5	+8	+3	-4	+12
Lars Leijonborg (fp) ja	+4	+4	+4	+11	-2
Gudrun Schyman (v) nej	+4	+10	-2	-4	+12
Fredrik Reinfeldt (m) ja	+4	+4	+5	+11	-2
Stefan Fölster (*) ja	+4	+6	+3	+10	+1
Margareta Winberg (s) nej	+3	+7	0	-2	+8
Peter Eriksson (mp) nej	+2	+5	-13	-5	+8
Anders Sundström (s) ja	+2	+1	+2	+7	-3
Marit Paulsen (fp) ja	+2	+4	-1	+10	-6
Stig Malm (s) ja	+1	0	+3	-1	+3
Wanja Lundby-Wedin (*) ja	-1	0	-2	+2	-5
Åsa Domeij (mp) nej	-3	0	-6	-7	0
Per Gahrton (mp) nej	-4	-1	-7	-12	+2
Bo Lundgren (m) ja	-7	-5	-6	+1	-13
Ulla Hoffman (v) nej	-8	-8	-11	-16	-1

Överensstämmelse när det gäller personpopularitet i folkomröstningen 2003 (Spearman's rho)

	Kvinnor		Män	Kvinnor	
	Kvinnor (alla)	Nej-röstare (alla)		Ja-röstare	Nej-röstare
Män (alla)	0,60	-	Ja-röstare	0,93	-0,15
Ja-röstare (alla)	-	-0,17	Nej-röstare	-0,06	0,89

Kommentar: Analysen bygger på en frågeserie där svarspersonerna ombetts att använda en skala från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt) för att ta ställning till dels partiledarna och dels en rad andra personer som deltagit i debatten inför folkomröstningen. För var och en av personerna har ett medeltal tagits fram. Medeltalen har sedan multiplicerats med tio för att få en skala mellan -50 (max ogillar) och +50 (max gillar). Analyserna har endast genomförts bland intervjupersoner som haft kännedom om respektive person. Minsta antal svarspersoner när det gäller partiledarna är 1 878 och 747 när det gäller övriga personer. Överensstämmelsekoefficienten Spearman's rho jämför rangordningar. Måttet kan variera mellan +1 (totalt lika rangordning) och -1 (totalt skild rangordning). (*) personen är inte partiföreträdare. *Källa:* Folkomröstningsundersökningen 2003, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

En undersökning där kön samt ja- och nejöst förts in samtidigt i analysen visar dock att dessa inledande skillnader mellan kvinnor och män när det gäller bedömningen av kvinnliga och manliga förespråkare i stort sett försvinner. Överensstämmelsen när det gäller rangordningen från mest till minst populär är 0,93 (Spearmans rho) mellan jaröstande kvinnor och jaröstande män och 0,89 när det gäller nejöstande kvinnor och nejöstande män.

Rangordningarna bland jaröstare och nejöstare kanske inte kan beskrivas som diametralt motsatta (då hade Spearmans rho i tabell 22.2 varit -1,00 och inte som nu -0,17) men ändå som mycket olika. De mest populära personerna bland jaröstarna var förutom Anna Lindh, Carl Bildt (+21), Göran Persson (+16), Alf Svensson (+14), Lars Leijonborg (+11) och Fredrik Reinfeldt (+11). Den första nejöstare som dyker upp är Leif Pagrotsky (+2) på plats nummer elva. Bland nejöstarna var de mest populära personerna, också förutom Anna Lindh, Leif Pagrotsky (+16), Gudrun Schyman (+12), Jonas Sjöstedt (+12), Maud Olofsson (+10), Maria Wetterstrand (+10) och Sören Wibe (+10). Den förste jaföstare är förre riksbankschefen Urban Bäckström (+5) på plats nummer tio.

Man kanske kan fortsätta den tråd som tidigare lagts ut. Även här kan vi tala om en form av jämställdhet. När vi väl tagit hänsyn till ja eller nej till euron, framkommer inte några könsskillnader. De kvinnliga förespråkarna var inte populära bland män i befolkningen generellt för att de i större utsträckning stod för ett nej. Av de nio kvinnor som ingår i popularitetsundersökningen var sex nejöstare (67 procent) och tre jaföstare (33 procent). Av de 15 män som ingick var fem nejöstare (33 procent) och tio jaföstare (67 procent).

Hade personfaktorn betydelse för valbeslutet?

Vi skall nu komma till kärnan. Finns det något belegg för att personernas popularitet hade effekt på själva valbeslutet? Som tidigare sagts finns det inte något självklart sätt att besvara frågan. När det gäller val som omfattar val mellan partier, exempelvis riksdagsvalen, brukar man jämföra en partiledares popularitet med den popularitet som finns för det parti hon eller han företräder. Om partiledaren åtnjuter högre popularitetspoäng, särskilt i grupper som exempelvis gjort ett partitycke, kan man med viss säkerhet fastställa en partiledareffekt.

Om vi börjar med att jämföra popularitet för personer och deras partier bland jaröstare och nejöstare, visar det sig att personfaktorn hade störst potential bland nejöstarna. Bland jaröstarna var det endast fyra

jaförespråkare som åtnjöt högre popularitet än de partier de företrädde: Anna Lindh (+26 mot +13 för s), Carl Bildt (+21 mot +11 för m), Göran Persson (+16 mot +13 för s) och Alf Svensson (+14 mot +6 för kd). Bland nejöstarna var det åtta nejförespråkare som var mer populära än sina partier: Leif Pagrotsky (+16 mot +7 för s), Gudrun Schyman och Jonas Sjöstedt (båda +12 mot +4 för v), Maud Olofsson (+10 mot +6 för c), Maria Wetterstrand (+10 mot +4 för mp), Sören Wibe (+10 mot +7 för s), Peter Eriksson (+8 mot +4 för mp) och slutligen Margareta Winberg (+8 mot +7 för s).¹⁸

Om vi endast har en låg tröskel som krav för att tala om en effekt av personfaktorn är det dessa 14 personer, fyra jaförespråkare och åtta nejförespråkare, som skall utses till potentiella dragplåster.

Men jag anser att det är rimligt att sätta ribban högre. För att verkligen kunna tala om personeffekter bör man kunna hitta skillnader mellan tveksamma väljare och väljare som sedan länge visste hur de skulle rösta. När jag gått vidare med analysen har därför jämförelsen mellan personlig popularitetspoäng och partipoäng gjorts i grupperna tveksamma respektive bestämda väljare – d.v.s. bland väljare som tyckte att valet var svårt och som dessutom bestämde sig först under själva valkampanjen respektive bland väljare som tyckte att valet var lätt och som bestämde sig tidigt (innan valkampanjen drog igång).¹⁹

Vi kan börja med att konstatera att de mest tveksamma väljarna återfanns bland jaröstarna: 34 procent bland kvinnor som röstade ja kan räknas till denna grupp. Motsvarande siffra bland jaröstande män var endast 22 procent. Bland nejöstare återfinns inte motsvarande könsskillnad. Bland kvinnor som röstade nej var det blott 17 procent som tyckte att valet var svårt och som dessutom bestämde sig först under själva valkampanjen. Bland nejöstande män var motsvarande siffra 16 procent.

Den största gruppen tveksamma fanns således bland jaröstande kvinnor. Här fanns det mest att vinna om man kunde göra en bra valkampanj. Men det går inte att belägga att en populär person som Anna Lindh skulle haft någon särskild effekt i denna grupp. Anna Lindh var

---

¹⁸ Analysen är gjord på aggregerad nivå.

¹⁹ När materialet delas in på det här sättet blir vissa av de undersökta grupperna små. Med få undantag är det dock minst 20 personer i var och en av de grupper som utgör underlag för analysen. Att grupperna blir så pass små medför att ytterligare analyser försvåras som exempelvis indelningar i unga/gamla bland tveksamma ja- respektive nejöstande kvinnor och män.

mer populär än sitt parti i *samtliga* grupper av jaröstare och diskrepansen – i Anna Lindhs favör – var som allra mest tydlig bland kvinnor som tidigt visste hur de skulle rösta. Carl Bildt kan dock tillskrivas viss effekt bland såväl tveksamma kvinnor som män. Skillnaden mellan hans personliga popularitetspoäng och poängen för moderaterna är större bland tveksamma än bestämda jaröstare – och då förstås till Carl Bildts favör.

När vi sedan kommer till nejöstarna är det Maria Wetterstrand som skiljer ut sig från de övriga. Men Maria Wetterstrand tycks endast haft en effekt bland tveksamma nejöstande kvinnor. Det är i denna grupp den största diskrepansen finns mellan hennes personliga popularitetspoäng och poängen för miljöpartiet.

Man skall vara medveten om att det inte är några stora effekter vi talar om. Bland tveksamma nejöstande kvinnor uppnådde Maria Wetterstrand +18 popularitetspoäng mot +3 för mp d.v.s. en skillnad på 15 procentenheter. Bland tveksamma nejöstande män var motsvarande diskrepans nio procentenheter (+8 för Wetterstrand och -1 för mp). Bland bestämda nejöstande kvinnor var diskrepansen tre procentenheter (+11 för Wetterstrand och +8 för mp) och slutligen var diskrepansen tio procentenheter bland bestämda nejöstande män (+6 för Wetterstrand och -4 för mp).

Man får ta viss hjälp av skohorn även när man utser Carl Bildt till dragplåster. Bland tveksamma manliga jaröstare var hans personliga popularitetspoäng +18 mot +1 för m d.v.s. en diskrepans på 17 procentenheter. Bland tveksamma kvinnliga jaröstare var motsvarande skillnad tretton procentenheter (+18 för Bildt och +5 för m). Bland de bestämda jaröstarna är diskrepansen mindre – 8 procentenheter bland de bestämda kvinnorna (+27 för Bildt och +19 för m) och 4 procentenheter bland de bestämda männen (+22 för Bildt och +18 för m).

Kort sagt, man kan inte tala om några överväldigande belägg för personfaktorns betydelse vare sig när det gäller Maria Wetterstrand eller Carl Bildt men det finns inte några andra personer där mönstren över huvud taget pekar i personfaktorhypotesens riktning. Övriga personer som tidigare utsetts till potentiella dragplåster sticker inte ut i någon särskild riktning i de fördjupade analyserna. Diskrepansen mellan deras personliga popularitetspoäng och poängen för det parti de representerar är antingen jämnt fördelad mellan både tveksamma och bestämda väljare eller som störst bland väljare som sedan länge fattat sitt beslut – och då kan man inte tala om någon personeffekt i dess mer strikta bemärkelse.

Personfaktorns betydelse är begränsad

Även denna undersökning stöder det huvudresultat som framkommit i tidigare analyser av personfaktorns betydelse i svensk politik. Man kan inte säga att personfaktorn är betydelselös, men dess betydelse är begränsad. I folkomröstningen 2003 fanns det ett ganska stort antal personer, fyra på ja-sidan och åtta på nej-sidan, som var mer populära i respektive läger än de partier de företrädde. Men det är bara om man ställer låga krav på vad som är en effekt av person som man kan säga att dessa personer hade någon inverkan på väljarnas valbeslut. Faktum är att de allra flesta väljare (67 procent) bestämde sig innan valkampanjen drog igång. Det var också en mycket stor andel (70 procent) som tyckte att valet var lätt.²⁰

Den största gruppen tveksamma väljare fanns bland kvinnor som röstade ja. Men mycket litet tyder på att en populär jaförespråkare som Anna Lindh utövade någon dragningskraft bland dessa väljare som gick *utöver* hennes allmänna dragningskraft bland andra grupper av jaröstare. Det är mer troligt att Maria Wetterstrand faktiskt hade viss inverkan på tveksamma kvinnor som till slut bestämde sig för att rösta nej och att Carl Bildt också hade viss inverkan på tveksamma jaröstare – såväl kvinnor som män. Denna slutsats dras på grundval av att Wetterstrand och Bildt uppnådde klart högre popularitetspoäng än de partier de representerar i de grupper där man på teoretisk väg kan förvänta sig att personfaktorn skall ha störst effekt.

Vad den här undersökningen också visar är att folkomröstningen 2003 innebar en förhållandevis jämställd valkampanj. Kvinnliga förespråkare fanns med som aktörer i mediebevakningen, de var också kända i befolkningen och när kvinnor och män tog ställning till aktörernas popularitet var det personernas åsikter och inte könstillhörighet som hade avgörande betydelse. Ändå kan inte folkomröstningen 2003 beskrivas som rakt igenom könsneutral. Tvärtom innebär frågan om euro/EMU ett av de största åsiktsgapen mellan kvinnor och män i svensk politik. Kanske är det beskrivningen av den jämställda valkampanjen som är det viktigaste resultatet i det här kapitlet. Kvinnor tycks ha agerat på ungefär samma villkor som män och då medverkade de till att slutresultatet blev ett nej.

Kontrasten är stor om man tänker på den första folkomröstning som genomfördes i Sverige; folkomröstningen 1922 om spritförbud. Även då

---

²⁰ Jfr. kapitel 2 där Sören Holmberg visar att det inte skedde några stora förskjutningar i opinionen efter sommaren valåret 2003.

fanns det ett stort åsiktsgap mellan kvinnor och män i befolkningen. Men det fanns inte ett utbud av kvinnliga förespråkare som kunde agera under kampanjen och driva hem kvinnors ståndpunkt om införandet av ett förbud. Resultatet blev att männens nej vann (nej till förbud).²¹ År 2003 var det kvinnornas tur att vara på den vinnande sidan.

Referenser

- Esaiasson, Peter (1996). Dåliga förlorare. I Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Gilljam, Mikael (1996). Det kluvna Sverige? I Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören (1998). *Sveriges första Europaparlamentsval*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Holmberg, Sören (2001). Personröstning. I Holmberg, Sören m.fl. *EuropaOpinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, Sören (2002). *Candidate Recognition in Different Electoral Systems*: CSES Conference, Berlin
- Holmberg, Sören (2003). Anonyma politiker. I Nilsson, Lennart (red.) *Perspektiv på Västsverige*. Göteborg: SOM-institutet
- Holmberg, Sören (2004). Folkets uppskattning, partiledarnas belöning. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet
- Holmberg, Sören och Oscarsson, Henrik (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Holmberg, Sören och Möller, Tommy (1999). *Premiär för personval*. Stockholm: SOU 1999:92
- Jahn, Detlef m.fl. (1998). The actors and the Campaigns. I Jenssen, Anders Todal, Pesonen, Pertti och Gilljam, Mikael (eds.) *To Join or Not to Join. Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press
- Jönsson, Anna Maria (2004). *Samma nyheter eller likadana? Studier av mångfald i svenska TV-nyheter*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation
- King, Anthony red. (2002). *Leader's Personalities and the Outcome of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press

²¹ Se Palme (1969, s. 57) för en skildring av turerna kring 1922 års folkomröstning. I 1922 års val röstade 58,5 procent av kvinnorna för införandet av ett rusdrycksförbud mot endast 40,9 procent av männen. De slutliga resultatet blev 49 procent ja mot 51 procent nej (Gilljam 1996, s.170).

- Oscarsson, Henrik (1998). *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956–1996*. Göteborg: Göteborgs Studies in Politics
- Oskarson, Maria och Wängnerud, Lena (1995). *Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik*. Lund: Studentlitteratur
- Palme, Sven Ulric (1969). Vid valurnan och i riksdagen under femtio år. I Hamrin-Thorell, Ruth m.fl. *Kvinnors röst och rätt*. Stockholm: Allmänna förlaget
- Wamberg, Ulla (1990). Flere kvinder på tinge. I Dalherup, Drude och Hvidt, Kristian (red.) *Kvinder på Tinge. Kvinder i landspolitik i 75 år*. Köpenhamn: Rosinante
- Wängnerud, Lena (1999). Kön och personröstning. I Holmberg, Sören och Möller, Tommy (red.) *Premiär för personval*. Stockholm: SOU 1999:92

Kapitel 22

Väljarnas EU-kunskaper

Henrik Oscarsson

Hade det blivit ett ja i eurofolkomröstningen om svenskarna haft bättre kunskaper om den Europeiska unionen? Absolut ja, menade många EMU-förespråkare redan under folkomröstningskampanjen. Då diskuterades i vad mån väljarna styrdes av känslomässiga emotargument och därför inte kunde ta till sig de politiska och ekonomiska förargumenten. Väljarnas bristfälliga EU-kunskaper gjorde dem till dåliga beslutsfattare, menade uttolkarna. Hade de vetat mer om saken hade de också blivit mer positiva till europasamarbetet i allmänhet och till euron i synnerhet.

Den svenska EU-kritiska opinionen har under lång tid uppfattats som i första hand ett informationsproblem. Föreställningen att stora kunskapsluckor bland väljarna påverkat utgången av folkomröstningen var utbredd under eftervalsdebatten. En återkommande förklaring till nejsegern har varit att svenskarna inte bemödat sig om att erövra tillräckligt goda kunskaper om EU. Den svenska Europakommissionären Margot Wallström menade på valnatten att ”rädslan för det okända var större än vad vi hade trott”. I skrivande stund, ett drygt år efter omröstningen, har till och med en ny myndighet permanent inrättats med uppdrag att öka medborgarnas kunskaper om och intresse för Europa.

Lyckligtvis kan populära föreställningar om de svenska väljarnas dåliga EU-kunskaper och vad de fick för konsekvenser för valutgången prövas empiriskt. Hur var det egentligen ställt med svenska väljares kunskaper om den Europeiska unionen i samband med 2003 års folkomröstning? Röstade kunniga och okunniga väljare likadant? Och hur stora var kunskapseffekterna på väljarnas röstningsbeteende i folkomröstningen? Hade utgången av folkomröstningen blivit annorlunda om väljarna varit kunnigare?

Väljarnas EU-kunskaper

I internationell forskning återkommer ofta slutsatsen att medborgares allmänpolitiska kunskaper generellt är mycket låga. Få medborgare förmår leva upp till demokratiidealet om informerade väljare (Berelson, Lazarsfeld & McPhee; Bartels 1996; Niemi & Weisberg 2001:109). Men det finns också samtidigt stora variationer i kunskapsnivåer mellan olika politiska system. Länderjämförande studier brukar i allmänhet visa att amerikanska väljare generellt är mindre kunniga om politik än väljare i nordeuropeiska länder (Milner 2002). Det är också klarlagt att medborgare som lever under olika politiska system inte oväntat blir duktiga på olika saker. Kandidatorienterade valsystem som det amerikanska ökar till exempel väljarnas personkunskaper medan partiorienterade valsystem som det svenska stimulerar väljarnas kunskaper om partiståndpunkter och partiideologier (Holmberg & Oscarsson 2004).

Kunskapsbegreppet är mångfacetterat och medborgarnas politiska kunskaper svåråtgångade. Det är också svårt, för att inte säga helt omöjligt, att normativt slå fast vilka kunskapsnivåer som bör betraktas som nödvändiga för att demokratiska medborgare skall kunna fatta upplysta och rationella röstningsbeslut. Forskningsstrategin måste vara att gå fram brett. Vi använder många olika kunskapsdefinitioner och många olika operationella indikatorer på kunskap (Delli Carpini & Keeter 1993, 1996).

Vi har i tidigare studier funnit anledning att skilja mellan fyra typer av kunskap – *partikunskap*, *personkunskap*, *systemkunskap* och *sak-kunskap* (Holmberg & Oscarsson 2004). Huvudslutsatsen i tidigare studier är att svenska väljare är betydligt bättre på partikunskap (ståndpunkter) och personkunskap (partiledarna) än sak- och systemkunskaper (2004: 208). I huvudsak är svenska väljares kunskaper goda, särskilt i internationell jämförelse (Granberg & Holmberg 1988). Samtidigt finns på vissa specifika punkter anmärkningsvärda kunskapsluckor (Petersson m fl 2002). Det gäller saker som kännedom om ansvarsförhållanden (vilka partier som sitter i regeringen) och om partiföreträdare vid sidan om partiledarna (kännedom om kandidater från den egna valkretsen). När det gäller den svåra nivåfrågan – hur hög den allmänna kunskapsnivån är bland svenska väljare – finns dock ingen anledning att avge lika negativa omdömen som våra amerikanska kollegor.

Men hur kunniga var väljarna i samband med euro-folkomröstningen 2003? För att börja med *partikunskaper* – väljarnas kunskap om partiernas ståndpunkter i EMU-frågan inför folkomröstningen – är vår slutsats att kunskaperna var goda. Andelen väljare som korrekt kunde upp-

ge vilket alternativ de olika partierna stödde i folkomröstningen 2003 varierade mellan 67 procent (centerpartiet) och 94 procent (socialdemokraterna). Partiståndpunktskunskaperna var dessutom snittmässigt bättre 2003 än vid 1994 års EU-folkomröstning (83 mot 76 procent).¹ Väljarna kände alltså väl till partiernas inställning till euron. Framför allt var kunskaperna om det egna partiets ställningstagande goda.²

Även väljarnas *personkunskaper* måste betraktas som godkända i samband med eurofolkomröstningen, åtminstone när det gäller partiernas främsta företrädare (se Wängneruds kapitel 21 i denna volym). Nivåerna på personkänedom – det vill säga andelen väljare som poängsatte företrädarna på ogillar-gillarskalan – var högre än 90 procent för de företrädare som är eller har varit partiledare eller statsråd. Däremot var kännedom något lägre för flera av de företrädare som förekom i mediebevakningen under kampanjen, som t ex Leif Pagrotsky (86 procent) och Marit Paulsen (88 procent). Personkänedom var lägre än förväntat för ja-generalen Anders Sundström (60 procent), och den socialdemokratiska nej-företrädaren Sören Wibe (42 procent).

Så till *sakkunskaperna*. Att väljarna har goda sakkunskaper är åtminstone lika viktigt, ja kanske till och med viktigare, i samband med folkomröstningar än i samband med riksdagsval. Motståndare mot att anordna nationella folkomröstningar reser ofta tvivel om medborgarnas politiska kunskapsnivåer är höga nog. När avgörandet berör en enda konkret sakfråga – att införa euron som valuta – är det förstås centralt att många väljare har hyfsat goda sakkunskaper i frågan. Vilka sakkunskaper som bör betraktas som elementa inför ett rationellt röstningsbeslut är svårt att fastställa. Den berömda nivåskattningsproblematiken kan bara lösas genom att försöka använda så många jämförelsepunkter man kan (jfr Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2003).

I folkomröstningsundersökningen 2003 ställde vi en lång serie kunskapsfrågor som specifikt handlade om EU och EMU (se tabell 22.1). Vi har rangordnat de olika frågorna efter hur stor andel av väljarkåren som avgett ett korrekt svar. Bäst kunskap hade väljarna om i vilken

¹ Väljarnas kunskaper om partiståndpunkter är klart högre för vänsterhögerposition än när det gäller placering längs EMU-dimensionen. 87 procent av väljarna kan placera ut alla sju partier på vår elvgradiga vänsterhögerskalan. Motsvarande andel för EMU-skalan är 53 procent.

² I samband med 2003 års eurofolkomröstning kunde 92 procent av vänsterpartiets sympatisörer korrekt ange vänsterpartiets ståndpunkt i sakfrågan. Motsvarande andel för de andra partiernas sympatisörer var för socialdemokraterna 93 procent, centerpartiet 85 procent, folkpartiet 95 procent, moderaterna 96 procent, kristdemokraterna 91 procent och miljöpartiet 89 procent.

stad EU-kommissionen har sitt högkvarter (88 procent). Närmare nio av tio väljare visste att Spanien är medlem i EU och hade koll på att en euro inte var värd mer än tio svenska kronor (88 respektive 86 procent). En mycket klar majoritet av väljarna svarade också rätt på frågan om majoritetsläget i riksdagen för frågan om att införa euron (84 procent) och på frågan om arbetslöshetsnivån i Sverige relativt euroländerna (79 procent). Så långt relativt goda sakkunskaper.

Längst ned i tabellen finner vi de EU-kunskapsfrågor som uppenbarligen var svårast för väljarna. Hälften av väljarna (48 procent) svarade att de inte känner till när nästa val till Europaparlamentet infaller – trots att det vid tiden för folkomröstningen endast återstod nio månader till 2004 års Europaparlamentsval. En fjärdedel (25 procent) trodde att det felaktiga påståendet om Rumäniens förestående EU-inträde var korrekt. Och i två frågor med direkt bäring på själva sakfrågan i folkomröstningen – om antalet länder som fullt ut deltar i EMU och om i vilken stad ECB har sitt huvudkontor – var kunskaperna direkt dåliga (33 respektive 16 procent).³

Helt i enlighet med förväntningarna från tidigare forskning om väljares kunskaper finner vi könsskillnader (se tabell 22.1). Kvinnor uppvisar systematiskt lägre eurokunskaper än män för alla frågor utom den som gäller EU-kommissionens högkvarter. För sex av kunskapsfrågorna är könsgapet i andelen rätta svar mer än tio procentenheter. Resultaten visar att könsskillnaderna tycks vara något större för europakunskaper än för allmänpolitiska kunskaper som analyserats i tidigare studier (jfr Holmberg & Oscarsson 2004).⁴

---

³ Den låga skattningen för ECBs huvudkontor (16 procent) är anmärkningsvärd med tanke på att diskussioner om den europeiska centralbanken var flitigt förekommande i folkomröstningsdebatten. Hälften av väljarna (49 procent) valde att passa på frågan. Av de som svarade valde många att placera ECBs huvudkontor i Strasbourg (15 procent), Bryssel (8 procent) eller Bonn (6 procent).

⁴ Kvinnors lägre kunskapsnivåer är inte unikt för Sverige. Samma mönster återfinns över hela världen. En delförklaring är att män ofta uppger sig vara mer intresserade av politik än vad kvinnor gör. Ett högre intresse underlättar förstås kunskapsinhämtning. En annan förklaring kan vara att män gynnas av våra endimensionella kunskapstest: Vi frågar efter lexikografiska uppslagsboks-kunskaper som kan förväntas gynna kalenderbitare. Även om färre kvinnor än män visste att ECB låg i Frankfurt är det inte uteslutet att kvinnor är lika bra eller bättre än män på att redogöra för vad ECB har för uppgifter eller grundläggande sammanhang mellan räntenivåer och ekonomiska konjunkturer. Problemet är mättekniskt – det är så mycket svårare att mäta djupare förståelse och sammanhangskunskap.

Tabell 22.1 Väljarnas sakkunskaper om EU/EMU i samband med folkomröstningen 2003 (procent)

Kunskapsfråga (rätt svar)	Andel som svarade		Andel rätt svar				Intresserad av EMU-frågan			
	Fel	Rätt	Kön		Ålder		Nej	Ja		
			Män	Kvinnor	18-30	31-60			61-85	
Vet Du i vilken av följande städer EU-kommissionen har sitt högkvarter? (Bryssel)	9	88	3	100	88	88	89	87	86	89
Spanien är medlem i EU (rätt)	6	88	6	100	90	86	80	90	91	80
En euro är idag värd mer än tio svenska kronor (fel)	11	86	3	100	92	81	79	88	88	81
De flesta partier i riksdagen är emot ett svenskt medlemskap i EMU (fel)	11	84	5	100	86	82	74	85	90	77
Den öppna arbetslösheten är i genomsnitt högre i euro-länderna än i Sverige (rätt)	11	79	10	100	83	75	66	81	86	74
Räntevån i euro-länderna är i genomsnitt högre än i Sverige (fel)	25	57	18	100	64	50	43	62	56	46
Kan Du säga hur många länder som idag är medlemmar i EU? (15)	39	50	11	100	51	49	56	50	46	48
Nästa år (2004) blir Rumänien medlem i EU (fel)	25	42	33	100	48	36	35	44	43	36
Nästa år (2004) är det val till Europaparlamentet (rätt)	11	41	48	100	46	35	29	40	52	34
Kan du också säga hur många länder som idag är medlemmar i EMU? (12)	51	33	16	100	36	29	29	34	32	29
I vilken stad har den Europeiska Centralbanken (ECB) sitt huvudkontor? (Frankfurt)	35	16	49	100	22	10	15	15	19	8

Kommentar: Resultaten är hämtade från folkomröstningsundersökningen 2003. Antalet svarspersoner är omkring 1 600. Intervjufrågan om ECBs huvudkontor var en helt öppen fråga utan fasta svarsalternativ.

Ålderssambanden är också tydliga. Huvudmönstret är det förväntade; att kunskaperna växer med ökad ålder. Framför allt är ungdomars europakunskaper generellt klart lägre än äldres. Det gäller för alla våra kunskapsfrågor utom en, den om de aktuella räntenivåerna i Sverige vs euroländerna.

En näraliggande frågeställning gäller kunskapsutvecklingen över tid: Har väljarnas EU-kunskaper blivit större under den tid Sverige varit medlem i den Europeiska unionen? Finns det någon inlärningseffekt över tid? Frågan kan inte ges något entydigt svar. I valundersökningarna har endast en direkt jämförbar EU-relaterad kunskapsfråga ställts sedan 1994 – den om att Spanien är med i EU. Det är förstas osäkert att dra slutsatser om kunskapstillväxt på en enda indikator, men andelen som svarar rätt på påståendet har ökat. I samband med folkomröstningen om medlemskap 1994 svarade 69 procent rätt. Motsvarande andel växte till 75 procent 1998 och 80 procent 2002. I samband med eurofolkomröstningen hade andel rätt svar ökat ytterligare, till 88 procent. Men andra analyser av kunskapsförändringar när det gäller EU-frågor har varit mer nedslående. Väljarnas kunskaper om EU minskade klart mellan 1995 och 1999 års Europaparlamentsval (Oscarsson 2001). Detsamma gäller för väljarnas allmänna EU-intresse och exponering för nyheter om den Europeiska unionen. Förklaringen till minskade kunskaper kan knytas till en sämre mediabevakning – väljarna fick inte lika mycket information 1999 som de fick i samband med det första premiärvalet till Europaparlamentet 1995.

Kunskapseffekter

Frågan om medborgares allmänna kunskapsnivåer och kunskapseffekter på väljares röstningsbeteende bekymrar inte enbart bittra omröstningsförlorare. Problemställningen är mer generell än så. Huruvida 'vanligt folk' över huvudtaget kan begripa sig på politik och förstår vad som är bäst för dem själva är en klassisk problemställning både i grundläggande diskussioner om modern representativ demokrati och inom forskningen kring opinions- och väljarbeteende.

Den i och för sig medryckande frågeställningen huruvida människor i allmänhet vet vad som är bäst för dem själva och är kanske i första hand filosofisk och utmynnar gärna i övergripande diskussioner om människans natur. En mer handfast empirisk problemställning med omedelbar relevans för demokratins funktionssätt är om mer kunskaper och insikter *i sig självt* kan producera förändringar av preferenser. Finns det direkta och konsekventa informationseffekter på människors åsikter

och beteenden? Kan effekter av information förutses? Hur hade de svenska väljarna röstat i folkomröstningen om de hade haft lika goda kunskaper som de mest kunniga väljarna?

För att kunna angripa frågeställningen krävs reliabla mått på de olika typerna av kunskap som diskuterats tidigare. Sex olika kunskapsindex har använts i analysen. De mäter lite olika saker men måtten samvarierar starkt med varandra. I tabell 22.1 har vi valt att sortera väljarna i fem kategorier efter hur kunniga de är. Resultaten visar att den direkta effekten av kunskap på valet av folkomröstningsalternativ är starkt positiv. Oavsett kunskapstyp gäller att bland personer med mycket låga kunskaper är andelen ja-röstare betydligt lägre än bland personer med mycket höga kunskaper. Skillnaderna i andelen ja-röster mellan grupper med lägst kunskaper och grupper med högst kunskaper varierar med mellan 13 och 35 procentenheter. I fem av våra sex sambandsanalyser är sambandet perfekt monotont. Ju högre kunskapsnivå desto större sannolikhet för en ja-röst.

Tabell 22.2 Andel ja-röster i grupper med olika EU-kunskap, allmänpolitisk kunskap, personkunskap och partiståndpunktskunskap (procent, procentdifferenser)

Kunskapsnivå	a) EU- kunskap (2003)	b) System- kunskap (2002)	c) Sakkun- skap (2002)	d) Person- kunskap (2002)	e) Partikun- skap EMU (2002)	f) Partikun- skap EMU (2003)
Mycket låg	26	26	33	35	33	35
Ganska låg	37	37	42	44	42	29
Medelkunskap	44	–	47	45	50	40
Ganska hög	47	45	50	52	53	42
Mycket hög	60	53	57	61	68	48
Differens låg-hög	+34	+27	+24	+26	+35	+13

Kommentar: Resultaten är hämtade från valundersökningen 2002 och folkomröstningsundersökningen 2003. Uppgifter om röstning i eurofolkomröstningen är inhämtad efter folkomröstningen 2003 antingen genom besöksintervju (FU03) eller enkät (VU02). Blankröstare är borttagna ur analysen. Uppgifter om röstning har kontrollerats mot röstlängden. a) *EU-kunskapsindex* 0-11 är konstruerat med hjälp av indikatorerna i tabell 22.1. Svartpersonerna har sedan kategoriserats i fem grupper. b) *Systemkunskapsindex* (0-3) bygger på följande indikatorer: "Sveriges riksdag har 349 ledamöter (rätt)", "Under valperioden 1998-2002 hade Sverige en socialdemokratisk enpartiregering (rätt)" och "Spanien är med i EU" (rätt). c) *Sakkunskapsindex* (0-5) bygger på följande fem indikatorer: "Sjukersättningen från försäkringskassan är idag 90 procent av lönen från den första sjukdagen (fel)", "Den öppna arbetslösheten i Sverige är mindre än 5 procent" (rätt), "En euro är idag värd mer än tio svenska kronor" (fel), "Det svenska statliga biståndet till utvecklingsländerna uppgår idag till en procent av bruttonationalinkomsten (BNI) (fel)" och "Förra året sökte drygt 20 000 personer asyl i Sverige (fel)" (15-25-31-21-8). d) *Personkunskapsindex* bygger på en frågeserie där intervjuerna ombeds tala om partitillhörigheten hos åtta ledande partiföreträdare. I 2002 års undersökning var dessa personer Karin Pilsäter (fp), Bo Ringholm (s), Lena Eek (c), Gunilla Carlsson (m), Åsa Domeij (mp), Johan Lönnroth (v), Inger Davidsson (kd) och Anna Lindh (s). e+f) Partikunskapsindex EMU 0-7 bygger på en intervjufråga om vilket folkomröstningsalternativ de olika partierna stöder i folkomröstningen om euron. I redovisningen har indexet kategoriserats i fem kategorier.

Den mindre nogräknade hade avslutat analysen här. Resultaten stämmer nämligen rätt väl med de omdömen om nej-röstarna som efter omröstningen varit förhärskande framför allt bland många ja-röstare – att nej-sägarna inte visste tillräckligt och att det var därför de röstade nej. Hade de haft bättre kunskaper hade de också kommit fram till ett annat beslut.

Men sådana tolkningar av den bivariata effekten av kunskap på euro-röstning är förrådiska. Det tydliga sambandet behöver nämligen inte nödvändigtvis betyda att det är de högre kunskapsnivåerna som *i sig* genererat en större sannolikhet att rösta ja. Som analyser på andra ställen i den här boken kunnat visa finns många alternativa förklaringar till varför detta samband existerar. Såväl ja-röstande som goda kunskaper har tänkbara gemensamma bakomliggande orsaker. Vi vet exempelvis att tjänstemän tenderar att *samtidigt* vara mer kunniga *och* mer benägna att rösta ja till euron än arbetare. Beror då ja-röstandet på bättre kunskaper eller på gruppintresseröstning? Skall vi kunna uttala oss mer säkert om att det finns självständiga kunskapseffekter på röstning behöver vi fördjupa analysen och elaborera grundsambandet. I huvudsak genom att kontrollera för faktorer som kan tänkas ligga bakom såväl kunskap som euroröstning.

Olika gruppintressefaktorer är viktiga alternativa förklaringar till varför det bivariata sambandet mellan kunskap och euroröstning existerar. Olika sociala grupper tenderar att ha olika goda kunskaper. Högutbildade, höginkomsttagare och tjänstemän får högre kunskapspoäng på våra kunskapsindex än lågutbildade, låginkomsttagare och arbetare. Men är det då kunskaperna i sig som gör dem positiva till euron eller beror det snarare på att de tillhör sociala grupper i samhället som kan sägas ha politiska och ekonomiska vinster att göra på att Sverige inför euron som valuta?

Men sambandet mellan kunskap och röstning är faktiskt ännu mer komplicerat att reda ut. Människors gruppintressen och kunskaper tenderar nämligen att interagera med varandra (Bartels 1996). Kunskapseffekterna på röstningsbeteende kan vara olika i olika befolkningsgrupper. Vi vet till exempel att politiskt kunniga industriarbetare röstar på socialdemokraterna i större utsträckning än politiskt okunniga industriarbetare (Holmberg & Oscarsson 2004).

Denna insikt om kunskaps- och informationseffekter är viktig. Bättre kunskaper behöver alltså inte nödvändigtvis leda till att väljarna i större utsträckning röstar på ett visst specifikt alternativ. Mer kunskap kan tvärtom leda till större insikter om vilket röstningsalternativ som bäst

tar tillvara olika egen- och gruppintressen. Kunniga väljare är dessutom sannolikt bättre ideologiskt orienterade, vilket betyder att de i större utsträckning än okunniga röstar mer konsekvent utifrån sina egna ideologier. I en förklaringsmodell som vill reda ut kunskapseffekter på euro-röstning behöver därför även en rad interaktionseffekter specificeras som har dels med socioekonomisk grupptillhörighet, dels med ideologi att göra (jfr analyserna i kapitel 16 och 18). Då lämnar vi öppet för möjligheten att såväl *gruppintresse* som *ideologi* kan undertrycka den positiva effekten av kunskap på ja-röstning.

I tabell 22.3 redovisas effekterna av kunskap på sannolikheten att rösta ja till euron bland samtliga väljare och bland väljare med olika grupptillhörighet och ideologisk orientering. Den beroende variabeln i regressionsanalyserna är binär (ja/nej). Vi har valt att redovisa resultaten för effekterna av väljarnas EU-specifika kunskap. Användande av alternativa kunskapsmått förändrar inte resultaten.

Direkteffekten av EU-kunskap är relativt stark (+.54) bland samtliga väljare. Den går dock att kontrollera bort effektivt om man tar hänsyn till bakomliggande faktorer (jfr kap 19). Den bivariata effekten minskar till hälften (+.23) om man kontrollerar för socioekonomisk grupptillhörighet och försvinner helt vid ytterligare kontroller för ideologi (-.02). Problemet är bara att direkteffekterna inte berättar hela sanningen om kunskapseffekter på väljarnas euro-röstning. En mer närgående analys visar nämligen tydligt att kunskapseffekterna är inte lika starka i alla grupper. Kunskap interagerar med såväl grupptillhörighet som ideologi.

I vissa grupper är effekten av högre kunskaper inte tillräckligt stor för att vara statistiskt signifikant – det gäller exempelvis industriarbetare, småföretagare och lågutbildade. Kunskapseffekterna är starkare bland män än bland kvinnor. Och de största kunskapseffekterna återfinns i socialt välbeställda grupper som högutbildade, höginkomsttagare och högre tjänstemän.

Även ideologi interagerar kraftfullt med kunskap. Bland personer som själva placerar sig långt till vänster återfinns inga signifikanta kunskapseffekter alls. Den generella kunskapseffekten bland svenska väljare kan helt återföras till gruppen mitten- och högerväljare. Även när det gäller inställning till saker som ett internationalistiskt samhälle återfinns liknande mönster: kunskapseffekterna är olika stora beroende på väljarnas ideologier. I just det här fallet byter till och med sambandet riktning och blir negativt: Bland personer som ratar ett internationalistiskt inriktat samhälle leder ökad EU-kunskap till att man i *mindre* utsträckning röstar ja till euron ($b=-.44$).

Tabell 22.3 Bivariat effekt av kunskap på euroröstning bland samtliga och bland väljare med olika grupptillhörighet och ideologisk orientering (ostandardiserade regressionskoefficienter)

Grupp	EU-specifik kunskap (2003)
Samtliga	+ .54 ***
Kön	
Kvinnor	+ .32 ***
Män	+ .64 ***
Utbildning	
Låg	+ .25
Medel	+ .39 ***
Hög	+ .54 ***
Klass	
Arbetare	+ .08
Medelklass	+ .58 ***
Sektor	
Statlig	+ .22
Kommunal	+ .42 **
Landstingskommunal	+ .21
Privat	+ .63 ***
Inkomst	
Låg inkomst	+ .42 *
Medellåg inkomst	+ .04
Medelinkomst	+ .31 *
Medelhög inkomst	+ .60 ***
Hög inkomst	+ .53 ***
Yrke	
Industriarbetare	+ .03
Övriga arbetare	+ .10
Lägre tjänstemän	+ .36
Mellan tjänstemän	+ .60 ***
Högre tjänstemän	+ .40 **
Småföretagare	+ .23
Jordbrukare	+ .26
Studenter	+ .48 *
Vänster-högerideologi	
vänster	+ .06
Mitten	+ .45 ***
Höger	+ .68 ***
Satsa på ett internationalistiskt samhälle	
Dåligt förslag (0-3)	- .44 *
Varken bra eller dåligt (4-6)	+ .15
Bra förslag (7-10)	+ .53 ***
Multivariat direkoeffekt av kunskap under kontroll för socioekonomisk grupptillhörighet (kön, bostadsort, yrke, sektor, inkomst)	+ .23 ***
Multivariat direkoeffekt av kunskap under kontroll för ideologi (vänster-höger, internationalism, nationalism, jämställdhet)	+ .13
Multivariat direkoeffekt av kunskap under kontroll för socioekonomisk grupptillhörighet och ideologi	- .02

Kommentar. Resultaten är hämtade från valundersökningen 2002 och folkomröstningsundersökningen 2003. Alla siffror i tabellen är bivariata kunskapseffekter. EU-kunskapsindex bygger på kunskapsfrågorna som redovisas i tabell 22.1. Allmänpolitiskt kunskapsindex är uppbyggd av sak- och personkunskapsfrågor som redovisas i tabellkommentaren i tabell 22.2. Indexen har kodats om så att minsta värde är 0 och högsta värde är 1. Den beroende variabeln är röstning i folkomröstningen (0=nej, 1=ja). B-värdena i tabellen har beräknats med hjälp av linjär regressionsanalys (OLS) och visar den preciserade genomsnittliga skillnaden i andelen ja-röster mellan grupper med lägst och högst kunskaper.

De starka kunskapseffekterna återfinns alltså främst bland personer som omsluter högerideologi och internationalism.

Resultaten bekräftar att en generell kunskapshöjning bland väljarna sannolikt hade resulterat i en högre andel ja-röstare i 2003 års folkomröstning. Men detta generella samband gäller alltså inte för alla väljargrupper. Analyserna av kunskapseffekter i olika grupper visar att om högutbildade, tjänstemän, företagare, höginkomsttagare och högväljare hade varit mer kunniga om EU hade de också varit mer positiva till euron än vad de i själva verket var. Men bland arbetare, lågutbildade, låginkomsttagare och vänsterväljare hade mer kunskaper om EU och om euron inte spelat någon roll för väljarnas beteende.

Vi kan alltså konstatera att såväl *gruppintressen* (här operationaliserat som social gruppstillhörighet) och *ideologi* (vänster-högerideologi och internationalism) interagerar med kunskap. Vi finner således liknande men tydligare interaktionsmönster som påvisats i tidigare forskning om kunskapseffekter (se bl a Bartels 1996; Holmberg & Oscarsson 2004). Det var inte de okunniga lågutbildade arbetarna med vänsterideologi som i första hand fällde avgörandet. Det var snarare de politiskt okunniga högutbildade tjänstemännen med högerideologier som sänkte euron.

Om väljarna hade vetat bättre

Det fanns tydliga kunskapseffekter på individuellt röstningsbeteende i samband med folkomröstningen: ju kunnigare väljare desto större sannolikhet att rösta ja. Men samband på individnivå är en sak. När allt kommer omkring har allmänna val funktionen att aggregera samman individuella röstningshandlingar till ett majoritetsbeslut. Vår frågeställning – inspirerad av liknande studier av amerikanska väljare (se t ex Bartels 1996, Althaus 1998) – är om de kunskapseffekter vi funnit är tillräckligt stora för att ha kunnat påverka utgången av folkomröstningen? Eller, för att formulera frågan mer precist, hur hade folkomröstningen slutat om alla väljare varit lika kunniga som den kunnigaste tredjedelen?

I tabell 22.4 redovisas resultaten av en kontrafaktisk analys där vi använt väljarnas yrkesgruppstillhörighet som ett mått på gruppintresse. Vi känner igen resultaten från tidigare analyser i så motto att kunskapseffekterna på röstningsbeteende i folkomröstningen är tydligare bland tjänstemän än bland arbetare. Vi har valt att illustrera den aggregerade effekten av väljarnas *EU-kunskaper* på andelen ja-röster. Valet av kunskapsindex innebär att vi låtit hypotesen få en så lätt resa som möjligt:

om vi inte kan finna några aggregerade effekter på röstningsbeteendet med hjälp av vårt EU-kunskapsindex så lär vi inte finna starkare stöd för hypotesen med något av de andra kunskapsindexen heller.

Tabell 22.4 Andel ja-röstare bland väljare med olika kunskapsnivå, efter låg, medel och hög kunskap samt efter olika yrkesgrupper (procent)

	Yrkesgrupp								Samtliga
	Industri- arbetare	Övriga arbetare	Lägre tjänste- män	Mellan tjänste- män	Högre tjänste- män	Småfö- retagare	Jordbru- kare	Stude- rande	
Andel ja-röstare bland personer med:									
Låg kunskap	24	28	33	34	67	50	33	28	33
Medel kunskap	33	28	45	49	63	66	100	48	46
Hög kunskap	28	31	49	56	75	59	57	50	54
Kunskapseffekt på röstningsbete- ende	+4	+3	+16	+22	+8	+9	+14	+22	+21
Kunskapsfördelning i olika yrkes- grupper (%)									
Låg kunskap	28	37	30	21	10	20	25	30	28
Medel kunskap	39	38	42	38	35	45	17	41	37
Hög kunskap	33	25	28	41	55	35	58	29	35
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal svars personer	122	295	144	386	238	78	12	108	1 383
Yrkesgruppfördelning (%)	9	21	10	28	17	6	1	8	= 100
Observerade andel Ja-röster för de olika grupperna	29	29	42	49	70	60	58	43	45,9
Observerade andel Ja-röster bland väljare med hög kunskap	28	31	49	56	75	59	57	50	50,4
Differens									+4,5

Kommentar: Resultaten är hämtade från folkomröstningsundersökningen 2003. I analysen ingår personer som svarat på alla kunskapsfrågorna, som har en uppgift om röstning (ja/nej) och som har kunnat föras till någon av de åtta yrkeskategorierna (n=1 383). Blankröstare är uteslutna ur analysen. Arbetslösa och pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. I tabellen redovisas analysen för väljarnas EU-kunskaper (jfr tabell 22.1). Låg kunskap är personer som svarat 0-5 rätt, medel kunskap 6-7 rätt och hög kunskap 8-11 rätt.

Enligt resultaten skulle det aggregerade utfallet av folkomröstningen förändras 4,5 procentenheter till ja-sidans fördel om alla väljare varit lika kunniga som den kunnigaste tredjedelen av väljarkåren. Det intressanta i sammanhanget är förstås att det röststödet för ja-sidan i så fall skulle ha hamnat över magiska 50 procent (50,4 procent) i vårt urval

om alla väljare hade varit lika EU-kunniga som den EU-kunnigaste tredjedelen. Eftersom en sådan skattning har felmarginaler är det alltså inte uteslutet att folkomröstningen hade slutat annorlunda – med en majoritet ja-röster – om väljarna varit mer EU-kunniga.

Vår analys har hittills utformats för att maximera möjligheterna att finna betydande kunskapseffekter på det aggregerade valresultatet. Vi har gjort det så lätt vi kan för hypotesen att få empiriskt stöd. Men välkända socialpsykologiska mekanismer överdriver sannolikt effekterna av EU-kunskap på röstningsbeteende – helt enkelt eftersom personer som inte gillar EU kan förväntas ha selektiv uppmärksamhet för EU-frågor och lägre motivation att lära sig saker om EU. Plus fyra komma fem procentenheter motsvarar alltså ett slags maximalt utrymme för den aggregerade effekten av en betydligt mer EU-kunnig valmanskår. Vår förväntan är att andra kunskapsmått som inte handlar specifikt om EU kommer att ge mindre aggregerade effekter på folkomröstningsresultatet.

Men de förväntningarna infrias inte. Motsvarande analys där vi istället använt väljarnas *allmänpolitiska kunskaper* som operationell indikator ger överraskande nog en nästan lika stor aggregerad effekt på +4,2 procentenheter! Inte heller *partikunskaper* – kännedom om partiernas ståndpunkter i eurofrågan – kan användas som räddningsplanka för dem som tvivlar på kunskapseffekternas storlek: om väljarnas kännedom om partiståndpunkter varit lika goda som hos den mest kunniga tredjedelen av väljarkåren hade andelen ja-röster blivit 51,7 procent (+6,1 procentenheter) i vårt urval. Tre kontrafaktiska analyser med tre olika kunskapsmått bekräftar att ja-sidan skulle ha vunnit folkomröstningen om väljarna varit kunnigare.⁵

Den omedelbara invändningen är att vi hittills endast använt yrkesgruppstillhörighet som en kontroll i de kontrafaktiska analyserna. I tidigare analyser drar vi slutsatsen att tuffare kontroller för bakomliggande faktorer såsom grupptillhörighet och ideologi tenderar att slipa ned den generella effekten av kunskap på väljarnas röstningsbeteende. Det är därför sannolikt att det aggregerade predicerade utfallet inte skulle änd-

---

⁵ Det faktum att vårt urval från början överskattar andelen ja-röster något (se kapitel 1) kan inte förändra huvudslutsatsen i detta avsnitt. Skulle vi vikta resultatet i vårt urval mot det officiella valresultatet skulle de uppmätta kunskapseffekterna i själva verket bli ännu större eftersom det i huvudsak är icke politiskt intresserade och relativt okunniga personer med tendens till nej-röstande som är underrepresenterade i vårt urval.

ras fullt så dramatiskt om vi tog hänsyn till fler bakomliggande faktorer i analysen.

Vi genomförde därför ytterligare kontrafaktiska analyser på liknande sätt som i tabell 22.4 med kontroller för de tre starkaste socio-ekonomiska förklaringsfaktorerna (jfr kapitel 16): kön, klass (arbetarklass/medelklass) och bostadsort (stad/land). Den analysen bekräftar resultatet att folkomröstningen hade blivit avsevärt mer spännande och förmodligen slutat med ja-seger om alla väljare varit lika kunniga som den kunnigaste tredjedelen. Den predicerade andelen ja-röster var 50,2 procent ($n=1\ 274$). En analys där kombinationer av egenskaperna vänster-högerideologi (vänster-mitten-höger), kön och bostadsort (stad/land) användes gav ett liknande svar (50,6 procent). Även analyser där *enbart* ideologi används som bakomliggande förklaringar till euroröstning finns tydliga kunskapseffekter. Även med hänsyn taget till att kunskapseffekter är olika stora i grupper med olika ideologiska orienteringar (vänster-högerideologi och inställning till internationalistiskt samhälle) står sig huvudslutsatsen från vår kontrafaktiska analys: Det hade mycket väl kunnat bli en knapp majoritet för ja-sidan (50,6 procent) i folkomröstningen om alla väljare varit lika kunniga som den kunnigaste tredjedelen. Kunskapseffekterna omsatta i aggregerade valresultat var visserligen relativt begränsade (3-6 procentenheter). Men de var tillräckligt stora för att ha kunnat förändra utgången av folkomröstningen.

Huvudslutsatsen från analyser av kunskapseffekter i riksdagsvalen 1985-2002 (Holmberg & Oscarsson 2004) och nu även folkomröstningen 2003 har givit samma anmärkningsvärda resultat: de allmänna valen hade slutat annorlunda om alla väljare varit lika kunniga om politik som den kunnigaste tredjedelen. Det hade blivit ett regeringsskifte i valet 2002 och ett ja till euron i folkomröstningen 2003. Slutsatserna är robusta. De beror inte på valet av operationella kunskapsindikatorer eller på vilka modellspecifiseringar man använder.

Analysen är empiriskt eldunderstöd för de forskningstraditioner som tar utgångspunkt i antaganden om att mer information och kunskap har tydliga och konsekventa effekter på medborgares politiska preferenser (se t ex Fishkin 1997). Analysen ger samtidigt ja-sidans uttolkare av folkomröstningsresultatet överraskande rätt när det gäller kunskapsförklaringarna. Bättre EU-kunskaper bland väljarna hade inte bara gjort folkomröstningen 2003 mer spännande och oviss. Bättre EU-kunskaper bland väljarna hade kostat nej-sidan segern.

Referenser

- Althaus, Scott L. (1998). Information Effects in Collective Preferences. I *American Political Science Review*, 92: 545-548
- Berelson, Bernard, Lazarsfeld, Paul F. & McPhee, William N. (1954). *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press
- Berelson, Bernard (1952). Democratic Theory and Public Opinion. I *Public Opinion Quarterly*, 16: 313-330
- Delli Carpini, Michael & Scott Keeter (1993). Measuring Political Knowledge: Putting First Things First. I *American Journal of Political Science*, 37: 1179-1206
- Delli Carpini, Michael & Scott Keeter (1996). *What Americans Know About Politics and Why it Matters*. New Haven: Yale University Press
- Fishkin, James S. (1997). *The voice of the people – public opinion and democracy*. New Haven: Yale University Press
- Gillens, Martin. (2001). Political Ignorance and Collective Policy Preferences. I *American Political Science Review*, 95: 379-396
- Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Niemi, Richard G. & Herbert F. Weisberg (2001). *Controversies in voting behavior*. Washington, D.C.: CQ Press
- Peterson, Olof, Sören Holmberg, Leif Lewin & Hanne Marthe Narud (2002). *Demokrati utan ansvar*. Stockholm: SNS
- Togeby, Lise (2004). *Man har et standpunkt. Om stabilitet og forandring i befolkningens holdninger*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag

Kapitel 23

Välfärdsmissnöje och euroskepticism

Staffan Kumlin

Välfärdsstaten är nästan allas älskling i svensk politik.¹² Särskilt när det vankas valkamp. Detta påminns vi naturligtvis främst om i samband med riksdagsval; alla minns väl de senaste valkampanjernas mantra ”VÅRD-SKOLA-OMSORG”? Men välfärdsstaten figurerar även på den politiska dagordningen tillsammans med frågor relaterade till EU och europeisk integration. Det har blivit vanligt med debatter om hur det svenska deltagandet i den europeiska integrationsprocessen påverkar våra möjligheter att föra en välfärdspolitik med traditionell kvalitet och generositet. I samband med folkomröstningen 1994 om svenskt EU-medlemskap var ett av nejsidans främsta argument att EU:s långtgående liberalisering av de regelverk som omgärdar marknadsekonomin hotade etablerade svenska socialpolitiska institutioner. Exempelvis ifrågasattes Sveriges möjligheter att upprätthålla en restriktiv alkoholpolitik.

Liknande argument återkom i samband med folkomröstningskampanjen 2003. Nej-sidan argumenterade för att den offentliga sektorn hotas

---

¹ Den här forskningen har finansierats av Riksbankens Jubileumsfond, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) och Stiftelsen för internationalisering av forskning och högre utbildning (STINT). Tidigare svensk- och engelskspråkiga versioner av det här kapitlet har presenterats vid Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute; vid seminariet Val-Opinion-Demokrati, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet; vid Svenska Institutet för Europapolitiska Studier; samt vid projektmöten inom ramen för projektet ”Välfärdsstatens politiska sociologi”. Ett tack till seminariedeltagare och projektmedarbetare för användbara synpunkter.

² Formuleringarna i de första två avsnitten är i huvudsak hämtade från Kumlin (2004a).

av nedskärningar vid ett svenskt EMU-medlemskap. Tuffa konvergenskrav tillsammans med frånvaron av nationella ekonomisk-politiska instrument som ränte- och valutapolitik kan, menar man, tvinga fram nedmonteringar av välfärden. Bland Ja-förespråkarna – där många också stödjer tanken på en stark välfärdsstat – brukar dessa argument underkännas. Europeiska välfärdsstater står inte i begrepp att rustas ner, menar man, och de nedskärningar och kvalitetsförsämringar som trots allt äger rum beror inte på europeisk integration. Tvärtom hävdar man att EU- och EMU-medlemskap bidrar till den tillväxt och ekonomiska utveckling som välfärdsstaten behöver för sin långsiktiga välmåga.

EU och EMU: Nyliberala projekt?

Det råder ingen tvekan om att delar av den politiska eliten – politiker, journalister, debattörer, intresseorganisationer – ofta ser en motsättning mellan europeisk integration och väl fungerande offentlig välfärd. Men även den samhällsvetenskapliga EU-debatten har varit inne på samma spår. Den tyske statsvetaren Fritz Scharpf (1999, 2002) har pekat på att samtidigt som EU har lyckats mycket väl med att skapa en fri inre marknad, har detta skett till priset av att medlemsstaterna förlorat flera politiska verktyg som tidigare använts flitigt för att uppnå självdefinierade socialpolitiska mål. Scharpf pekar bland annat på att den liberala europeiska konkurrenslagstiftningen i stort sett har eliminerat möjligheten att använda sig av statliga industrier och företag i arbetsmarknads-, sektors- eller regionalpolitiska syften. Inte heller kan sådana metoder användas för att ”avlasta” kostsamma socialförsäkringssystem i lågkonjunkturer.

Den inre marknaden sägs även vara på väg att skapa en för välfärdsstaten ohälsosam ”skattekonkurrens” mellan medlemsländerna. Gustavsson, Oxelheim och Wahl (2004:8) förklarar denna idé: ”Den europeiska integrationen påverkar [...] i tilltagande utsträckning medlemsstaternas välfärdssystem. Den konsekventa tillämpningen av den inre marknadens principer utmanar, på gott och ont, mångfalden i unionens 15 – snart 25 – olika skattesystem. Skillnader i skattepolitik mellan unionens medlemmar ger upphov till en konkurrens om de rörliga skattebaserna som hotar att flytta dit villkoren är som mest gynnsamma. Därmed riskerar de nationellt bestämda skattesystemen att inte längre kunna frigöra resurser till den välfärdspolitik som efterfrågas av medborgarna. De välfärdssystem som till övervägande del är skattefinansierade, såsom det svenska, kan komma att drabbas i störst utsträckning”.

Ytterligare ett ofta använt exempel handlar om den europeiska valutaunionen (EMU) och känns igen från nejsidans argumentation i samband med den svenska folkomröstningen 2003. Det lyder ungefär som följer: EMU flyttar klassiska ekonomisk-politiska verktyg som ränta och växelkurs från medlemsländerna till den europeiska centralbanken, som med nödvändighet kommer att använda dessa verktyg med det "europeiska genomsnittets bästa" för ögonen. Därmed finns risken att t ex den ränta som sätts i det nya systemet är för hög för länder och regioner med tillväxt och inflation som är lägre än genomsnittet, samtidigt som den kan vara för låg för länder och regioner med tillväxt och inflation över genomsnittet. På detta sätt kan tillväxten hållas tillbaka i eftersläntrande ekonomier (där den behövs som bäst), samtidigt som inflationen kan drivas upp ytterligare i högtrycksekonomier (där det är som mest olämpligt).

Nedbantningen av den politiska verktygsarsenalen sätter, enligt Scharpf, medlemsländerna i ett välfärdspolitiskt knepigt läge. Inte minst blir finanspolitiken – beslut rörande statens utgifter och intäkter – allt viktigare som konjunkturpolitiskt instrument i frånvaro av valuta- och penningpolitik. Samtidigt sätter EMU:s "tillväxt- och stabilitetspakt" (som bl a föreskriver maxgränser för budgetunderskott) en ordentlig grimma även på finanspolitiken. I detta läge, menar Scharpf, återstår för medlemsländerna att tillgripa ett antal konjunkturpolitiska strategier för att stimulera utbudssidan i ekonomin. Exempelvis kan det bli aktuellt med avregleringar av arbetsmarknaden samt skattesänkningar med påföljande nedskärningar av välfärdsutgifter. Särskilt kan välfärdsstaten regelbundet komma i kläm i samband med lågkonjunkturer. När arbetslöshetssiffrorna, och med dem välfärdsutgifterna, skjuter i höjden kan smärtsamma åtgärder bli nödvändiga för att stabilitetspakten inte ska brytas. Incitamenten att fatta denna typ av beslut förstärks av EU:s fria rörlighet för kapital och arbete som ger möjlighet för individer och företag att röra sig till länder där skatte- och arbetskostnader är lägre än i välfärdsstater av den skandinaviska modellen.

Sammantaget, menar Scharpf, finns det fog för att säga att EU:s nuvarande institutionella struktur bär inom sig en slags nyliberal snedvridning. I sin mest allmänna formulering skulle den bestå i att EU:s beslutsfattande organ tenderar att fatta beslut som skapar och liberaliserar europeiska marknader, samtidigt som det åligger medlemsländerna att genom beskattning, omfördelning och olika socialpolitiska åtgärder korrigera de sociala problem som dessa marknader skapar (ojämlikhet,

fattigdom, otrygghet etc.). Men, som diskussionen ovan antydde, sätter EU och den europeiska integrationen den nationella välfärdsstaten under så pass hårt tryck att medlemsländerna kan få svårt att upprätthålla en välfärdsolitik av klassiskt snitt.

Scharpf menar därför att den nuvarande ansvarsfördelningen mellan EU och medlemsländerna på sikt kan innebära demokratiska legitimitetsproblem. Medan nationalstaters demokratiska legitimitet byggts på en för majoriteten aptitlig "mix" av marknadsekonomi å ena sidan, och omfördelning och marknadskorrigerande offentlig politik å den andra, är en sådan mix i nuläget konstitutionellt omöjlig att skapa på EU-nivån. Riskerna tycks uppenbara att den politik som emanerar från unionen inte gillas av flertalet; internationella opinionsundersökningar har visat att de nationella välfärdsstaterna åtnjuter ett stort och stabilt folkligt stöd runtom i Europa (Borre & Scarbrough 1995; Svallfors 1996). Detta "utflödesproblem" för EU är måhända särskilt allvarligt eftersom det för närvarande finns minst lika stora legitimitetsproblem på unionens demokratiska "inflödessida". Det saknas ju både en kollektiv europeisk identitet, såväl som politiska institutioner på vilka man kan bygga en för flertalet acceptabel europeisk demokratisk procedur.

Scharpfs resonemang är kontroversiellt. Statsvetaren och välfärdsforskaren Martin Rhodes (2002) är en av dem som kraftfullt argumenterat emot idén att EU och europeisk integration tvingar fram nedmonteringar av nationella välfärdsstater (se även Moravcsik & Sangiovanni 2003). Han menar för det första att de negativa effekterna av den inre marknaden på det hela taget uteblivit så här långt. Individer och företag är av olika orsaker obenäga att röra på sig till länder där skatter och arbetskostnader är lägre. Detta dels därför att flyttvinsterna är mycket svåra att kalkylera, men dels därför att de inte verkar vara särskilt viktiga inslag i aktörernas beslutskalkyler. För det andra, påpekar Rhodes, har de befarade nedskärningarna av nationella välfärdsstater också uteblivit. Paradoxalt nog är det främst i länder där socialpolitik och offentlig service är sämre utbyggda, såsom Storbritannien och Irland, som radikala förändringar har ägt rum (se även Pierson 2000; Swank 2002). Och i ett land som Portugal har välfärdsstaten snarare rustats upp dramatiskt samtidigt som EU:s inre marknad och EMU gått mot sina fullbordanden. Avslutningsvis, medger Rhodes, har framförallt EMU:s fiskala stabilitetspakt nog haft en viss effekt på de, enligt honom, måttliga nedskärningar och försämringar av nationella välfärdsstater som trots allt ägt rum. Men han menar att dessa förändringar – det handlar ofta om pensionssystem och offentlig sjukvård – skulle ha varit absolut nöd-

vändiga ändå, beroende på demografiska eller andra orsaker som inte har med EU eller europeisk integration att göra, och som hotar att göra föråldrade välfärdssystem omöjliga att finansiera.

Uppgiften

I det här kapitlet undersöker jag hur svenska väljare ser på sambandet mellan välfärdsstat och europeisk integration. Undersökningen sker inte minst mot bakgrund av det tilltagande missnöje med flera av välfärdsstatens nyckelinstitutioner som noterats i 1990-talskrisens efterföljd. Den traditionellt höga nivå av tillfredsställelse med den svenska välfärdsstaten som man – oberoende av ideologisk hemvist – kunnat uppmäta bland medborgarna har naggats något i kanten (Nilsson, Johansson & Strömberg 2001; Kumlin 2004a). Frågan är hur detta missnöje påverkar europaopinionen. Är EU-negativismen särskilt utbredd bland den växande skara svenskar som uppfattar att kvaliteten på den svenska välfärden försämrats? Skulle stödet för den gemensamma valutan vara betydligt större om kvaliteten i svensk välfärd och offentlig service hade uppfattats mer positivt?

Den empiriska analysen består av tre delar. Den börjar med en undersökning av hur svenskar ser på konsekvenser av den gemensamma valutan på ett stort antal politikområden. Vi undersöker även sådana bedömningars betydelse för väljarbeteende i folkomröstningen. Nästa analys handlar om effekterna av uppfattningar om välfärdsstatens nuvarande funktionssätt. Kapitlets sista empiriska del gör sedan en europeisk utblick över sambandet mellan välfärdsmissnöje och EU-relaterade åsikter runt om i unionens medlemsländer. I slutsatsavsnittet diskuterar jag möjligheterna att bygga legitimitet för europeisk integration i en era av tilltagande välfärdsmissnöje.

Men vi är inte där än. Innan jag visar undersökningens resultat beskriver jag två allmänna teorier om opinionsbildning i Europafrågor. Det ska sägas direkt att teorierna är så pass generella att vi inte kan utsätta dem för någon heltäckande prövning här. Istället kommer vi att koncentrera oss på i vilken utsträckning teorierna kan hjälpa oss att förstå välfärdsmissnöjets effekter på åsikter om euron och EU.

Europeiska intressekonflikter

Den mest grundläggande och vittomfattande teorin går ut på att EU-åsikter formas av politiska intressekonflikter på *europeisk nivå*. Teori-bildningen har flera intellektuella föräldrar men har formulerats mest systematiskt av den amerikanske statsvetaren Matthew Gabel i boken

Interests and Integration (1998). Grundidén är att människor är tillräckligt motiverade och kunniga för att utvärdera hur EUs institutioner och politik påverkar deras intressen. Denna tendens förstärks av att det är få som känslomässigt identifierar sig med Europa och EU. I frånvaron av känslomässigt baserat opinionsstöd får det egna intresset fritt spelrum. Euroskepticism blir resultatet bland samhällsgrupper som förlorar, eller uppfattar att de förlorar, på den politik som emanerar från EUs institutioner. Omvänt blir sannolikheten för europo-positivism större när medborgare i olika samhällsgrupper uppfattar att EUs institutioner och politiska beslut gynnar dem.

Nu finns det naturligtvis många sorters intressen. Man bör exempelvis skilja mellan ekonomiska/materiella intressen och icke-materiella intressen. Det vanligaste har varit att undersöka betydelsen av individers, samhällsgruppers och länders ekonomiska intressen. Men som den här korta genomgången kommer att visa har tidigare forskning även prövat hypoteser om hur EUs politik påverkar icke-materiella intressen.

Ytterligare en fruktbar distinktion är den mellan *nationella* och *transnationella* intressen. De förstnämnda handlar om effekter på omständigheter som delas av samtliga medborgare i ett medlemsland. De senare ringar in effekter av omständigheter som varierar mellan medborgare i samma medlemsland, men där medborgare i olika länder kan dela dessa omständigheter. I transnationella europeiska intressekonflikter kan koalitioner bildas mellan grupper av människor som är medborgare i olika EU-länder men som påverkas på ett likartat sätt av EU-politik.

Ett exempel på materiella, transnationella intressen är att européer som bor nära gränsen till ett annat EU-land tenderar att vara mer positiva till integration än de som bor långt från nationsgränsen. Ett annat exempel är relaterat till människors yrken, klasstillhörighet och utbildningsnivå. Opinionsstödet för EU har visat sig vara störst bland höginkomsttagare, egna företagare och högre tjänstemän, och minst bland låginkomsttagare, lågutbildade och arbetare. En vanlig förklaring till mönstret är att högutbildade resursstarka individer har kompetenser som är mer värdefulla och lättare att utnyttja på en integrerad och diversifierad europeisk marknad. De sistnämnda grupperna har betydligt mindre flexibla kompetenser och är av olika orsaker geografiskt trögörliga. Det gör att deras intresse av en integrerad europeisk marknad är mindre än andra grupper.

Även nationella ekonomiska intressen spelar roll. Inställningen till EU har visat sig vara mer positiv ju större andel av det egna medlemslan-

dets internationella handel som går till och från andra EU-länder. Detta mönster finns i snart sagt alla samhällsgrupper.

Icke-materiella nationella intressen har också visat sig vara av betydelse. Gabel och Palmer (1995) visade exempelvis att inställningen till EU tenderar att vara mer positiv bland medborgare från medlemsländer som hade höga dödsiffror i andra världskriget. Givet att europeisk integration skapar europeisk fred upplevs nyttan med denna effekt olika i olika medlemsländer, beroende på hur hårt man drabbats av tidigare europeisk ofred.

En central fråga i det här kapitlet är – inte bara *om* nationellt välfärdsmissnöje genererar euro-skepticism – utan även *vilken sorts tänkande* som i så fall ligger bakom effekterna. Kan de exempelvis tolkas som resultatet av en uppfattad intressekonflikt på europeisk nivå? Kan vi belägga att människor verkligen kopplar brister inom exempelvis vård och omsorg till politik och beslut på europeisk nivå? Eller annorlunda formulerat: delar svenska väljare Fritz Scharpfs uppfattning att EU och EMU sätter krokben för nationella välfärdsstater, att EU bär på en nyliberal snedvridning?

Nationella informationsgenvägar

Men det finns alternativa sätt att tolka ett eventuellt samband mellan välfärdsmissnöje och euroskepticism. En tolkning är att vi istället för en genomtänkt missnöjeseffekt som är medvetet riktad mot EU har att göra med ett i grunden *nationellt* missnöje som på ett närmast omedvetet sätt ”smittar” EU-opinionen.

Den amerikanske statsvetaren Christopher Anderson (1998) menar – på goda empiriska grunder – att genomsnittsväljarens kunskap och motivation i EU-frågor är betydligt lägre än i nationella politiska frågor (se även Sánchez-Cuenca 2000; Kritzinger 2003). Det har enligt Anderson konsekvensen att få människor har en rimlig möjlighet att utvärdera hur EU och dess politik påverkar egna intressen. I frånvaron av detaljerad kunskap EU-kunskap får de förlita sig på det de redan vet och känner till väl: Människor använder sig därför av ett antal *nationella informationsgenvägar* för att bilda åsikter i EU-frågor. Åsikter om nationella politiska aktörer och frågor ”smittar” enligt denna teori av sig på EU-åsikter.

En viktig informationsgenväg handlar om partisympatier. Det är ett välbelagt faktum att människors partipreferenser påverkar ställningstaganden i komplicerade politiska sakfrågor, inte minst i folkomröstning-

ar. I frånvaron av detaljerad sakfrågekunskap tycks en del väljare vara benägna att anamma den ståndpunkt det egna partiet företräder (se kapitel 5).

Ytterligare en partirelaterad informationsgenväg handlar om ens specifika förhållande till regeringspartiet. Flera opinionsforskare har funnit att EU-relaterade folkomröstningar runt om i Europa i viss mån kommit att fungera som ett slags förtroendeomröstning kring den sittande regeringen (som företräder landet i ministerrådet, och som nästan undantagslöst företräder det EU-positiva alternativet). Ett mönster uppstår där starkare regeringssympatier ökar benägenheten att rösta för det EU-positiva alternativet (Reif & Schmitt 1980; Franklin, Marsh & McLaren 1994; Ray 2003). Eftersom regeringspartier tenderar att ha en stor del av väljarkåren bakom sig, och eftersom dess företrädare är välkända och populära, kan nationellt regeringsförtroende bli en avgörande faktor.

Även mer generellt politiskt förtroende verkar fungera som en nationell informationsgenväg. De som hyser stort förtroende för nationella politiska eliter och institutioner tenderar att vara mer positivt inställda gentemot EU (Anderson 1998). I detta sammanhang ska man komma ihåg att europeisk integration har varit och är ett elitdrivet projekt, med avsevärt mer EU-skepticism i befolkningen än bland politiker i de flesta medlemsländer (Wessels 1995; Hix 1999; Holmberg m fl 2001). Och det tycks alltså som om EU-projektets opinionsstöd hjälps upp om människor hyser förtroende för de nationella politiker som vill leda landet vidare in i ett projekt vars effekter är notoriskt svårkalkylerade.

Ytterligare ett resultat stöder teorin om nationella informationsgenvägar. Flera studier har noterat en viss inverkan av människors uppfattningar av ekonomisk utveckling. Människor som uppfattar att landets ekonomi utvecklas positivt tenderar att vara mer EU-positiva än andra. Detsamma gäller för medborgare vars personliga ekonomi utvecklas positivt. Liknade resultat har erhållits i studier av hur den faktiska makroekonomiska utvecklingen ser ut i olika länder vid olika tidpunkter.

Dessa resultat skulle i och för sig kunna tolkas som stöd för teorin om europeiska intressekonflikter; alltså att människor utvärderar EUs effekter på deras egna intressen. Det europeiska integrationsprojektet är ju till en stor del ett ekonomiskt samarbete, varför det skulle vara naturligt att bristande ekonomiska resultat har en negativ inverkan på unionens opinionsstöd. Anderson (1998) menar emellertid att en sådan tolkning är felaktig. Hans resultat visar att ekonomiska faktorer inte har någon större inverkan på EU-attityder när man tar hänsyn till människors in-

ställning till nationella politiska aktörer och institutioner. Med andra ord: orsaken till sambandet mellan ekonomiska faktorer och EU-opinion är inte att människor på ett medvetet sätt "straffar" EU när ekonomin försämras. Istället beror sambandet på att ekonomiskt missnöje genererar missnöje med den nationella regeringen och med nationella politiker generellt. Och det är dessa nationella förtroendebaserade "informationsgenvägar" som i sin tur spelar roll för människors EU-åsikter.

Mot denna bakgrund ska det bli intressant att se vilken teori som bäst kan hantera eventuella effekter av missnöje med offentlig service och välfärd i Sverige. Har vi att göra med en direkt bestraffningseffekt, oberoende av vad människor tycker om nationella aktörer? I så fall kan vi räkna in ytterligare en fungerande förklaringsfaktor under teoriparaplyet "europeiska intressekonflikter". Eller har vi att göra med en indirekt effekt där nationellt välfärdsmissnöje ger upphov till skepticism med regering och politiker, något som i sin tur späder på EU-negativismen? I så fall drar vi slutsatsen att människor inte på ett medvetet sätt verkar straffa EU-nivån för nationella välfärdsmisslyckanden, utan snarare att det är nationella informationsgenvägar som är motorn bakom sambandet.

Väljarna bedömer konsekvenser av euron

I folkomröstningsundersökningen 2003 ställdes följande fråga: "Vad tror du ett svenskt medlemskap i EMU skulle innebära för utvecklingen i Sverige när det gäller följande områden? Vi tänker på utvecklingen de närmaste fem åren". Svartalternativen var stor förbättring, viss förbättring, varken förbättring eller försämring, viss försämring, samt stor försämring. Resultaten finns i tabell 23.1.

Man kan notera intressanta variationer mellan olika politikområden. Två ekonomiska områden – företagets villkor och den ekonomiska tillväxten – toppar tabellen med klara övervikter för positiva effekter av euron. Men även i mitten (sysselsättningen) och i botten av tabellen (priserna) återfinns ekonomiska konsekvensbedömningar. Här finner vi förmodligen en delförklaring till att ja-sidan hade svårare att övertyga väljarna den här gången jämfört med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994. Tidigare forskning har visat att just de ekonomiska argumenten hörde till trumfkorten för ja-sidan i den tidiga 1990-talskrisens Sverige (Oskarson & Ringdal 1998). Men att döma av resul-

taten i tabell 23.1 verkar alltså ekonomiska argument inte ha varit någon röstvinnare för ja-sidan 2003.

Tabell 23.1 Konsekvenser av EMU-medlemskap

Samhällsområde	Balansmätt
Företagens villkor	+18
Den ekonomiska tillväxten	+14
Räntor	+8
Brottsbekämpning	+8
Den svenska ekonomin	+4
Jämställdheten mellan män och kvinnor	+3
Sysselsättningen	-1
Möjligheten att påverka utvecklingen i EU	-2
Skatter	-5
Demokratin	-10
Flyktingar och invandring	-11
Försvaret	-12
Jordbruket	-16
Den nationella självständigheten	-17
Kvaliteten på den svenska offentliga servicen	-18
Den sociala välfärden	-21
Priserna	-24

Kommentar: Data från Folkomröstningsundersökningen 2003. Frågan löd: "Vad tror du ett svenskt medlemskap i EMU skulle innebära för utvecklingen i Sverige när det gäller följande områden? Vi tänker på utvecklingen de närmaste fem åren". Svartalternativen var stor förbättring, viss förbättring, varken förbättring eller försämring, viss försämring, samt stor försämring. Balansmåttarna har erhållits genom att dra andelen som valde något av försämringsalternativen från andelen som valde något av förbättringsalternativen. Antalet svars personer är 1 343 (jordbruket) eller fler.

Konsekvensbedömningar relaterade till välfärdsstaten återfinns i botten av tabellen. När det gäller "den sociala välfärden" var det 21 procentenheter fler svars personer som trodde på negativa effekter än som trodde på positiva. Motsvarande balansmätt för "kvaliteten på den svenska offentliga servicen" är -18. Åtminstone när det gäller den gemensamma valutan verkar många svenskar instämma i Scharpfs teori om EUs "nyliberala snedvridning": Många uppfattar att valutan underlättar för ekonomiska värden som "tillväxten" och "företagens villkor", såväl som om att konsekvenserna för välfärdsstat och offentlig sektor är huvudsakligen negativa. Iakttagelsen utgör även preliminärt stöd för teorin om "europeiska intressekonflikter" på det sättet att svenskarna

verkar uppfatta en direkt koppling mellan politik på den europeiska nivån och nationella och personliga intressen.

Vilka konsekvensbedömningar påverkade väljarnas val?

Resultaten säger nu ingenting om vilka konsekvensbedömningar som verkligen vägde tungt för ställningstaganden i folkomröstningen. Det är ju exempelvis möjligt att göra en mycket negativ konsekvensbedömning för "den sociala välfärden" samtidigt som den typen av bedömningar har en mariginell påverkan på ens slutliga ställningstaganden; man hade helt enkelt inte valt något annat alternativ även om man gjort en starkt positiv konsekvensbedömning. Nästa steg blir därför att undersöka vilka bedömningar som hade effekter på väljarnas val. Tabell 23.2 visar resultaten av två multinomiala logistiska regressionsmodeller där den beroende variabeln är log-odds för att rösta ja i folkomröstningen (relativt att rösta nej).

Analysen bjuder på minst två metodologiska stöttestenar. Ett är att de många bedömningarna i tabell 23.1 samvarierar så starkt med varandra att det inte är möjligt att undersöka effekterna av samtliga bedömningar samtidigt. Vi har helt enkelt alltför få svars personer för att kunna genomföra en sådan analys med någon större grad av statistisk säkerhet. Lösningen på detta problem är att arbeta med ett mindre urval av konsekvensbedömningar som oberoende variabler. Jag har därför valt ut "tillväxten", "den sociala välfärden", "möjligheten att påverka utvecklingen i EU", och "den nationella självständigheten". Samtliga fyra uppfyller två kvalifikationskriterier. För det första representerar de argument som förekommit flitigt i folkomröstningskampanjen. För det andra visar empiriska analyser dessa fyra i huvudsak räcker för att fånga in konsekvensbedömningarnas påverkan på väljarnas euroval. Ingen av de utelämnade konsekvensbedömningarna har en signifikant effekt på euroval under kontroll för de fyra utvalda.³

Det andra metodologiska problemet är att samtidigt som konsekvensbedömningar teoretiskt kan påverka väljarnas euroval kan den kausala påverkan också gå i motsatt riktning. Opinionsforskningen har funnit en generell tendens till att människor rationaliserar val som redan är gjorda på känslomässiga, irrationella, bortglömda eller andra grunder (se Krosnick 2002). För att komma till tals med problemet utnyttjar den andra kolumnen i tabell 23.2 det faktum att folkomröstningsundersökningen innehåller en "panelkomponent": Svars personer som intervjuas

---

³ Slutsatsen gäller modell 2 i tabell 23.2.

des innan valdagen svarade efter folkomröstningen på en kortare postenkät. Detta gör att vi för ungefär halva urvalet har information om både röstningsintention före valet, såväl som om faktiskt röstande på valdagen. Genom att kontrollera effekterna av konsekvensbedömningar gjorda före valdagen på faktiskt röstning kan vi på detta sätt skatta konsekvensbedömningarnas effekter på *förändringar* i europreferenser mellan det första intervjutillfället och valdagen. Denna sorts analys dras inte med det dubbelriktade kausalitetsproblemet eftersom konsekvensbedömningar vid en given tidpunkt mycket väl kan förklara varför europreferenser förändras över tid, men där det omvända – att förändringar i europreferenser förklarar tidigare gjorda konsekvensbedömningar – inte uppfyller det logiska kravet att orsak måste komma före verkan.

Tabell 23.2 Effekter av konsekvensbedömningar och röstningsintentioner vid t1 på logodds att rösta ja i förhållande till att rösta nej (multinomiala logistiska regressionskoefficienter)

	Modell 1: Tvärsnittmodell	Modell 2: Panelmodell
<i>Konsekvensbedömningar vid t1</i> (1=stor förbättring, 5=stor försämring)		
Möjligheten att påverka utvecklingen i EU	-.89***	-.47**
Den ekonomiska tillväxten	-1.39***	-.68***
Den sociala välfärden	-1.16***	-.53**
Den nationella självständigheten	-.60***	-.05
<i>Röstningsintentioner vid t1 (referensgrupp=nej)</i>		
Ja	-	5.04***
Ingen preferens	-	3.03***
Pseudo R2	.32	.53
Antal svarspersoner	686	686

*p<.10 ** p<.05 *** p<.01

Kommentar: Data från Folkomröstningsundersökningen 2003, förvalsurvalet. Den beroende variabeln har fyra kategorier: 1=röstade ja, 2=röstade nej, 3=röstade blankt, 4=röstade ej. (Den sistnämnda kategorin bygger på officiella registeruppgifter om valdeltagande från SCB.) Tabellen visar endast effekter på logodds att rösta ja, relativt att rösta nej.

Regressionsmodellen i den första kolumnen visar att samtliga fyra sorters konsekvensbedömningar samvarierar med röstning under kontroll för varandra. Ju mer negativa konsekvensbedömningar för Sveriges del, desto lägre odds att rösta ja. Vi ser att konsekvensbedömningar av "den ekonomiska tillväxten" har starkast effekt, följd av "möjligheten att påverka i EU" och "den sociala välfärden". "Den nationella självständigheten" har svagast effekt av dessa fyra konsekvensbedömningar (som alltså är de som spelade störst roll för valet mellan ja och nej).

Regressionsmodellen i den andra kolumnen inkluderar även kontroller för röstningsintentioner före valet. Det betyder att vi nu undersöker effekter av konsekvensbedömningar på förändringar i preferenser under valkampanjen. Huvudobservationen är att den inbördes rangordningen i effektstyrka mellan bedömningarna består.⁴ "Den ekonomiska tillväxten" spelar störst roll för preferensförändringar under valkampanjen, medan "den nationella självständigheten" inte har någon statistiskt signifikant påverkan på preferensförändringar.

Detta betyder nu inte att "den nationella självständigheten" inte kan ha påverkat röstning. Det är fortfarande möjligt att självständighetsbedömningar har haft en indirekt effekt via röstningsintentioner. Å andra sidan är det precis lika möjligt att dessa bedömningar i första hand var rationaliseringar av röstningsintentioner som genererats av helt andra kausala krafter. Vilken teoretisk möjlighet som stämmer bäst med verkligheten går det alltså inte uttala sig om med tillgängliga data.

Det vi kan säga med större säkerhet är emellertid att konsekvensbedömningar av "den ekonomiska tillväxten", "den sociala välfärden" och "möjligheten att påverka i EU" inte bara samvarierar med röstning. De verkar även ha haft en genuint kausal effekt på preferensförändringar under valkampanjens gång.

Väljarna bedömer hälsotillståndet i den offentliga sektorn

Ett av resultaten hittills är att det finns en utbredd oro för att europeisk integration och EMU har negativa effekter på välfärdsstaten. Givet att detta stämmer borde EMU-skepticismen vara mest utbredd bland personer som fått farhågorna besannade; bland dem som är mest missnöj-

---

⁴ Styrkeförhållandena mellan de logistiska effekterna i tabell 23.2 blir i allt väsentligt desamma när man översätter dem till mer lättolkade (och mer rättvisande) effekter på sannolikheter för ja-röstning (beräknade med övriga oberoende variabler satta till sina medelvärden).

da med hur offentliga välfärdsverksamheter som vård, skola och omsorg kommit att fungera under senare år.

I folkomröstningsundersökningen ställdes tre frågor om tillståndet i den offentliga sektorn. En fråga gällde "kvaliteten på den offentliga servicen i dagens Sverige". 44 procent valde alternativen ganska eller mycket bra medan 34 procent svarade ganska eller mycket dålig. Ytterligare 22 procent svarade varken bra eller dålig. En andra fråga handlade om hur "kvaliteten på den offentliga servicen i Sverige förändrats under de senaste 12 månaderna". Cirka 2 procent svarade förbättrats, 39 procent valde försämrats medan 59 procent tyckte att den förblivit densamma. Den tredje och sista frågan handlade om "kvaliteten på den offentliga service Du personligen kommit i kontakt med under de senaste 12 månaderna". 5 procent svarade förbättrats, 25 procent valde försämrats medan 71 procent tyckte att den förblivit densamma.

Tabell 23.3 visar hur bedömningar av offentlig servicekvalitet påverkade europreferenser i samband med folkomröstningen. Tillvägagångssättet (multinomial logistisk regression), såväl som den beroende variabeln (log-odds för att rösta ja i i förhållande till att rösta nej), är samma som i tabell 23.2. Den centrala oberoende variabeln är bedömningar av den offentliga service man personligen kommit i kontakt med. Detta då analyser (som ej rapporteras här) visar att denna variabel är bättre på att fånga välfärdsmissnöjets effekter än de två måtten på bedömningar av det allmänna tillståndet i Sverige. Iakttagelsen styrker min tidigare slutsats om att personliga erfarenheter är centrala för att förstå hur, när och varför människors syn på välfärdsstatens praktiska funktionssätt får återverkningar på politiska åsikter och beteenden (se Kumlin 2004a).

Låt oss nu titta på tabell 23.3. Modell 1 innehåller, förutom egna erfarenheter av offentlig service, ett antal demografiska och socioekonomiska kontrollvariabler. Det visar sig att personliga välfärdserfarenheter har en effekt: Ju mer negativa personliga erfarenheter under de senaste 12 månaderna desto lägre odds att rösta ja (-.38). Kön, utbildning, klass, inkomst och boende på landsbygden påverkar oddsen för ja-röstning på de sätt som kan förväntas, medan bedömningar av den svenska ekonomins förändring under de senaste 12 månaderna är den enda kontrollvariabel som inte har en signifikant effekt.

Tabell 23.3 Effekter av personlig erfarenhet av offentlig service i Sverige på logodds att rösta ja i förhållande till att rösta nej (multinomiala logistiska regressionskoefficienter)

	Modell 1: Offentlig service + kontroller	Modell 2: Modell 1 + nationella "informationsgenvägar"	Modell 3: Modell 2 + kontroller för röst- ningsintention vid t1
Egna erfarenheter av offentlig service i Sverige (1-3)	-.38**	-.36*	-.51 (p=.103)
<i>Kontrollvariabler</i>			
Bedömning av den svenska ekonomin (1-3)	.06	.12	.21
Kvinna	-.49***	-.45**	.04
Utbildning (1-3)	.40***	.50***	.60**
Tjänsteman (referensgrupp: företagare/bönder/övriga)	-.84**	-.96**	-1.06
Arbetarklass (referensgrupp: företagare/bönder/övriga)	-1.68***	-1.60***	-1.58**
Bor på landsbygden	-.72***	-.59**	.00
Disponibel hushållsinkomst (i 100 000-tals kronor)	.22***	.15**	-.88**
<i>Nationella "informationsgenvägar"</i>			
Sympatiserar med regeringspartiet (s)	-	.35	.59
Sympatiserar med euro-negativt parti (v/mp/c)	-	-.90***	-.37
Missnöje med den svenska demokratis funktionssätt (1-4)	-	-.54***	-.12
Vänster-högerideologi (0-10)	-	.34***	.24**
<i>Röstningsintentioner vid t1 (referensgrupp=nej)</i>			
Ja	-	-	5.84***
Ingen preferens	-	-	3.28***
Pseudo R2	.11	.18	.54
Antal svaretpersoner	684	684	664

*p<.10 ** p<.05 *** p<.01

Kommentar: Data från Folkomröstningsundersökningen 2003, förvalsvalet. Den beroende variabeln har fyra kategorier: 1=röstade ja, 2=röstade nej, 3=röstade blankt, 4=röstade ej. (Den sistnämnda kategorin bygger på officiella registeruppgifter om valdeltagande från SCB.) Tabellen visar endast effekter på logodds att rösta ja, relativt att rösta nej).

Modell 2 utökar ekvationen med fyra potentiella ”nationella informationsgenvägar”. Den ger oss därmed möjlighet att pröva idén om att nationellt politiskt missnöje inte påverkar EU-relaterade politiska preferenser på ett medvetet och genomtänkt sätt. Enligt teorin om nationella informationsgenvägar är det istället så att nationellt missnöje har en indirekt påverkan genom åsikter om nationella politiska aktörer, institutioner och konflikter. Om denna teori stämmer på välfärdsmissnöjet borde dess effekter försvinna när vi letar efter dem bland människor med samma värden på de nationella informationsgenvägarna. Men teorin får i princip inget empiriskt stöd. Även bland människor med samma partipreferenser, med samma syn på den svenska demokratins funktionssätt, med samma ideologiska position, har negativa egna erfarenheter av offentlig service en negativ inverkan på oddsen för ja-röstning (-36). Översatt till mer lättolkade predicerade sannolikheter uppgår detta till en maximal effekt på 17-18 procentenheters skillnad i sannolikheten för ja-röstning.⁶

Modell 3 kontrollerar på samma sätt som tidigare för röstningsintentioner vid intervjutillfället. Det innebär att vi kan se, inte som i modell 1 och 2, vilka oberoende variabler som samvarierar med euroröstning, utan vilka oberoende variabler som påverkar *preferensförändringar* mellan intervjutillfället och den 14 september. Vi ser bland annat att flera av de variabler som hade effekter i modell 1 och 2 tycks ha spelat ut sin kausala roll när valkampanjen väl hade satt igång. Kön, landsbygdsboende och missnöje med den svenska demokratins funktionssätt hör till dem.

Å andra sidan finns flera variabler – exempelvis arbetarklassstillhörighet, inkomst och vänster-högerideologi – som fortsatte att spela en kausal roll även för preferensförändringar under valkampanjens gång. Egna erfarenheter av offentlig service i Sverige hör till denna senare grupp av variabler som även har kortsiktiga effekter (-.51; $p=.103$). Människor som hade samma röstningsintention vid intervjutillfället, men som skiljde sig åt när det gäller personliga erfarenheter av offentlig service, tenderade alltså att gå åt olika håll under kampanjens gång. Personer med negativa erfarenheter tenderade att röra sig mot ett nej under kampanjens sista veckor, medan de med positiva erfarenheter av offentlig service tenderade att röra sig mot ett ja.

---

⁶ Dessa predicerade sannolikheter är beräknade med övriga oberoende variabler satta till sina medelvärden.

Är Sverige unikt?

Vi avslutar med en jämförande europeisk utblick. Bidrar missnöje med nationell social välfärd och offentlig service till en generell EU-skepticism runtom i unionen? Vilken av våra tre teorier kan i så fall bäst förklara sådana effekter i olika länder? Handlar det om genuina europeiska intresseeffekter eller om nationella informationsgenvägar?

För att reda ut dessa frågor använder jag data från *European Social Survey*, en besöksintervjuundersökning som genomfördes för första gången i ett tjugotal europeiska länder år 2002.⁷ Till skillnad från i princip alla andra moderna komparativa politiska surveyundersökningar så innehåller *European Social Survey* frågor om hur svarspersonerna ser på det faktiska tillståndet i ett par viktiga institutioner i välfärdsstaten. Närmare bestämt frågades det dels om tillståndet i sjukvården ("state of health services"), dels om tillståndet i utbildningssystemet ("state of education"). Svarspersonerna använde en 11-gradig skala mellan 0 (extremt dålig) och 10 (extremt bra). Dessa två variabler adderades till ett sammanslaget missnöjeindex eftersom de samvarierade starkt ($r=.51$ i de 14 EU-länder som analyseras här), och eftersom vi vet från tidigare forskning att människor tenderar att utvärdera hela den offentliga sektorn/välfärdsstaten som ett överordnat fenomen. Index konstruerades så att högre värden representerar större missnöje.

Tillgången på lämpliga mått på EU-relaterade åsikter är ganska begränsad i *European Social Survey*. Det bästa alternativet är en fråga som mäter förtroende för Europaparlamentet längs en 11-gradig skala. Nu är det naturligtvis inte förtroendet för parlamentet i sig som är intressant, utan snarare allmänt förtroende för EU-institutioner. Vi tror alltså att frågan om parlamentsförtroende utgör en skaplig indikator på denna mer allmänna förtroendedimension. Analyser gjorda med den svenska folkomröstningsundersökningen stödjer tanken. Förtroende för europaparlamentet samvarierar där mycket starkt med förtroende för EU-kommissionen ($r=.76$) och med förtroende för den europeiska centralbanken (.58) men även tämligen starkt med en fråga om huruvida man i huvudsak är för eller emot det svenska EU-medlemskapet (.42).

Tabell 23.4 visar resultaten från två regressionsanalyser genomförda med svarspersoner från 14 EU-länder. Analyslogiken är mycket lik den

---

⁷ Se Roger Jowell and the Central Co-ordinating Team, *European Social Survey 2002/2003: Technical Report*, London: Centre for Comparative Social Surveys, City University (2003). Se även www.socialsurvey.org. Data har distribuerats av Norwegian Social Science Data Services (NSD).

vi använde oss i analyserna av den svenska folkomröstningen. Modell 1 skattar effekten av missnöjesindexet, ett antal demografiska och socioekonomiska kontrollvariabler, samt 13 länderdummyvariabler vars koefficienter inte visas.

Tabell 23.4 Regressionsmodell av förtroende för europaparlamentet i 14 EU-länder (ostandardiserade OLS-koefficienter)

	Modell 1: Offentlig service + kontroller	Modell 2: Modell 1 + nationella "informationsgenvägar"
Nationellt välfärdsmissnöjesindex (0-10)	-.08***	-.06***
Landets ekonomi (0-10)	.01	-.02***
Kvinna	.32***	.32***
Ålder	-.01***	-.01***
Utbildning (1-7)	.04***	.04***
Inkomst	.00	.00
Generellt politiskt förtroende (0-10)	.67***	.63***
Förtroende för den nationella regeringen (0-10)	-	.05***
Syn på demokratin i landet (0-10)	-	.06***
Egna partiets åsikt om europeisk integration (1-7)	-	.08***
Konstant	.11	-.43***
Andel förklarad varians (Adjusted R-squared)	.45	.46
Antal svars personer	16 332	16 332

*p<.10 ** p<.05 *** p<.01

Kommentar: Data från European Social Survey 2002. Analysen bygger på svars personer från EU15-länderna, förutom Frankrike. Modellerna innehåller även 13 länder-dummies vars koefficienter inte visas. Materialet har viktats efter befolkningsstorlek.

Sverige är inte unikt. Missnöje med nationell offentlig service tenderar att reducera EU-förtroendet även runt om i unionen. Mer exakt predicerar modell 1 att ett hopp mellan maximal tillfredsställelse (0) och maximalt missnöje (10) reducerar förtroendet med 0.8 steg längs den 11-gradiga beroende variabeln ($-.08 \times 10 = -0.8$). Nationellt välfärdsmissnöje verkar alltså ha en någorlunda stark effekt på EU-relaterade åsikter runt om i unionen.⁸

⁸ Den första modellen kontrollerar även för "generellt politiskt förtroende". Anledningen är att frågan om förtroende för europaparlamentet ställdes i ett frågebatteri om förtroende för ett antal andra samhällsinstitutioner. Det är därför troligt att vår beroende variabel till en viss del mäter, inte bara EU-

Modell 2 utökar ekvationen med tre "nationella informationsgenvägar". De två första av dessa mäts med hjälp av traditionella 11-gradiga surveymått som visar att högre förtroende för den nationella regeringen (.05) samt en mer positiv syn på demokratins funktionssätt i det egna landet (.06) har positiva effekter på europeiskt förtroende. Det tredje måttet mäter hur positivt till europeisk integration det parti är som man röstade på i det senaste nationella valet. Dessa data har hämtats från Leonard Rays (2000) undersökning av partiets EU-ståndpunkter i 17 europeiska länder. Han skickade ut en så kallad "expertsurvey" till ett antal professionella statsvetare som bland annat fick placera in landets partier längs en sjugradig skala där 1 betyder att partiledningen starkt motsätter sig europeisk integration och 7 att den är en stark förespråkare för europeisk integration.⁹ Resultaten visar som väntat att en mer positiv europaposition för det egna partiet har en positiv effekt på förtroende för europaparlamentet (.08).

Modell 2 ger oss således en ny möjlighet att pröva Anderson's teori om att nationellt missnöje har ett indirekt inflytande genom övergripande åsikter om nationella politiska aktörer, institutioner och konflikter, snarare än att vi skulle ha att göra med en direkt och medveten bestraffning av EU för negativa samhällstrender på hemmaplan. Teorin får dock endast svagt stöd. Det mesta av den totala effekten av nationellt välfärdsmissnöje från modell 1 kvarstår nämligen när vi i modell 2 konstanthåller förtroende för den nationella regeringen, syn på den nationella demokratin samt det egna partiets åsikt om europeisk integration. Vi tolkar denna kvarstående missnöjeseffekt som ett visst stöd för ett grundantagande i teorin om europeiska intressekonflikter, alltså uppfattningen att européer på ett direkt sätt utvärderar unionen i ter-

---

specifikt förtroende, utan även svarspersonernas allmänna benägenhet att lita på och känna förtroende för politiska auktoriteter och institutioner. För att rensa analysen från denna sorts mätfel kontrollerar vi från första början för ett additivt index som bygger på två frågor om förtroende för svarspersonens nationella parlamentet respektive om generellt förtroende för politiker. Denna variabel har en närmast onaturligt stark effekt på förtroende för europaparlamentet (.67). Men förmodligen är alltså en del av denna korrelation att betrakta som en metodologisk artefakt.

⁹ Individer som inte röstade i det senaste valet, eller som röstade på ett parti för vilket Ray (2000) inte presenterar några data, tilldelades medelvärdet för övriga svarspersoner från landet ifråga. Analyser som inkluderade endast svarspersoner som röstade på ett parti för vilket Ray presenterar data leder till exakt samma skattning av effekten av det egna partiets position (.08).

mer av hur dess institutioner och dess politik påverkar deras intressen. Och människor som är missnöjda med offentlig service har större anledning än de tillfredsställda att dra slutsatsen att EU och den europeiska integrationsprocessen har en negativ inverkan på denna aspekt av deras intressen. Omvänt får teorin om nationella informationsgenvägar inte något stöd. Anledningen till att välfärdsmissnöje samvarierar med euroskepticism är *inte* att välfärdsmissnöje påverkar nationella politiska orienteringar vilka i sin tur påverkar EU-relaterade åsikter. Ty även bland människor med identiska nationella orienteringar finner man effekten av välfärdsmissnöje.

Låt oss nu se på länderspecifika versioner av regressionsmodellerna. För att spara plats visar tabell 23.5 endast koefficienterna för vår centrala oberoende variabel – nationellt välfärdsmissnöje. Samma två alternativa modellspecifikationer som tidigare finns med.

Tabell 23.5 Effekter av nationellt missnöje med offentlig service på förtroende för europaparlamentet i 14 EU-länder (ostandardiserade OLS-koefficienter)

	Modell 1: Offentlig service + kontroller	Modell 2: Modell 1 + nationella "informations- genvägar"
Nederländerna	-.19***	-.18***
Luxemburg	-.19***	-.16***
Sverige	-.13***	-.13***
Italien	-.14***	-.10**
Danmark	-.10**	-.09**
Tyskland	-.10***	-.07***
Finland	-.09***	-.07**
Irland	-.07**	-.06**
Belgien	-.07**	-.06*
Österrike	-.05*	-.04
Spanien	-.06	-.04
Storbritannien	-.06**	-.04
Portugal	-.05	-.03
Grekland	-.05	-.02

*p<.10 ** p<.05 *** p<.01

Kommentar: Data från *European Social Survey 2002*. Analysen bygger på svarspersoner från EU15-länderna, förutom Frankrike. Modellspecifikationerna är identiska med respektive specifikationer i tabell 23.4 (förutom de 13 länderdummyvariablerna).

Det finns effekter av missnöje med offentlig välfärd på EU-förtroendet i flertalet medlemsländer. I 11 av 14 länder finns signifikanta totala effekter, och i 9 länder finns signifikanta direkta effekter under kontroll för nationella informationsgenvägar. Överhuvudtaget överlever slutsatserna från tidigare analyser. Effekterna av välfärdsmissnöje är huvudsakligen direkta och påverkas inte nämnvärt när modell 2 konstanthåller för tilltro till den nationella regeringen, tillfredsställelse med den nationella demokratin och det egna partiets europaåsikter. Man kan skönja ett mindre undantag i Italien där ungefär en tredjedel av den starka totala effekten tycks förmedlas av nationella informationsgenvägar (.10 respektive .14).

De kausala mekanismerna bakom missnöjeseffekterna tycks alltså likna varandra runtom i EU. Samtidigt finns stor variation i effekternas styrka. I Nederländerna uppgår den direkta effekten till hela -.18 (klart starkare än effekten av exempelvis det egna partiets europapreferenser). I Portugal och Grekland är missnöjeseffekterna närmast obefintliga. De flesta länder befinner sig någonstans mittemellan.

Vad förklarar variationen? Någon fullödig analys finns det tyvärr inte plats för här. Låt mig bara kort hänvisa till fynd från en annan studie där frågan om effektskillnader mellan länder stod i centrum (Kumlin 2004). Där fann jag stöd för inte mindre än fyra kompletterande förklaringar. Den första har att göra med storleken på offentliga utgifter och skattenivåer. Många forskare har föreslagit att det främst är medborgare och beslutsfattare i de mest välutvecklade och skattefinansierade välfärdsstaterna som ser europeisk integration som ett hot mot den nationella välfärdsstaten. I den mån EUs inre marknad ökar skattekonkurrensen om rörliga skattebaser, och i den mån EMUs stabilitetspakt sätter gränser för hur generösa socialförsäkringssystem kan vara, blir det institutionella förändringstrycket starkast i länder som har de högsta skatterna och de mest generösa sociala utgifterna. Resonemanget leder naturligtvis tankarna i riktning mot välfärdstater av den skandinaviska, socialdemokratiska typen. Denna misstanke har fått empirisk näring av det faktum att det bara är i Sverige och Danmark som man kunnat uppmäta starka samband mellan normativt stöd för välfärdsstaten och EU-skepticism (Oscarsson 2001). Och mycket riktigt: Det visade sig i min studie att skillnaderna i EU-åsikter mellan nöjda och missnöjda är något större bland skandinaver än bland andra européer, allt annat lika.

Den andra hypotesen handlar om relationen mellan medlemsländerna och den monetära unionen. Enligt Maastrichtfördraget är Danmark och Storbritannien inte förpliktigade att införa den gemensamma valutan, medan exempelvis Sverige formellt inte haft ett sådant undantag. Det kan i sin tur ha inneburit att väljare och politiker i Danmark och Storbritannien inte upplevt exempelvis tillväxt- och stabilitetspaktens regler för budgetunderskott som ett lika stort hot mot möjligheten att föra den välfärdspolitik man vill. Den teoretiska idén fick empiriskt stöd. Det visade sig att skillnaderna i EU-åsikter mellan nöjda och missnöjda är mindre bland danskar och briter, allt annat lika.

Den tredje hypotesen som fick stöd var att tendensen att straffa EU för välfärdsmisslyckanden är mer utbredd i länder som gått igenom stora nedskärningar inom den offentliga välfärden under åren närmast efter 1992 års Maastrichtavtal. Det skedde framför allt i Nederländerna och Irland. Det är framför allt i sådana omgivningningar som det bör ha varit extra lätt för politiker och medborgare att uppfatta ett negativt samband mellan strävanden efter en gemensam valuta och en nedrustad välfärdsstat. Det faktum att skillnaderna i EU-åsikter mellan nöjda och missnöjda är större bland holländare och irländare, allt annat lika, ligger i linje med denna teoretiska idé.

Den fjärde och sista hypotesen handlar om konfliktstrukturen i partisystemet. Den franske välfärdsforskaren Bruno Palier har konstaterat att det numera hör till vanligheterna i europeisk politik att välfärdsreformer och nedskärningar motiveras av regeringar i "europeiska termer", inte minst med hänvisningar till EMUs stabilitetspakt (Palier 2004). Mina resultat stödjer den allmänna idén om att politiska aktörers uttalanden spelar en roll för hur medborgarna ser på saken. Samtidigt tyder de på att vissa politiska partier är mer benägna än andra att lägga ett ansvar på EU. Missnöjda väljare är nämligen mer benägna att straffa EU-nivån i de många länder där euroskepticismen är koncentrerad på vänstersidan i partisystemet. En rimlig tolkning av detta samband är att det i första hand är EU-skeptiska vänsterpartier som framgångsrikt fäster väljarnas uppmärksamhet på att olika aspekter av europeisk integration kan ha negativa effekter på offentliga välfärdsarrangemang. Detta är i så fall teoretiskt begripligt eftersom man kan anta att det är partier som är EU-skeptiska *och* vänsterorienterade som har det mest direkta intresset av att föra ut denna tankegång.

EUs legitimitet i en era av kroniskt välfärdsmissnöje

Varför blev det ja till EU-medlemskap 1994 men nej till euron 2003? Om vi lägger ihop samtliga våra iakttagelser tycks en bidragande orsak ha varit att välfärdsmissnöjet har ökat sedan sist, samtidigt som frågor som rör offentlig välfärd har klättrat på den politiska dagordningen. Analyserna tyder på att det allt mer utbredda missnöjet inte bara har negativa effekter på stödet för ansvariga politiska aktörer och partier i Sverige. Det har även negativa effekter på opinionsstödet för EU och dess olika integrationsprojekt. Väljarna tycks lägga en del av ansvaret för den uppfattat negativa utvecklingen på den europeiska nivån. Och när väljarna ombeds skåda in i framtiden hör den sociala välfärden och kvaliteten på offentlig service till de områden där man är mest orolig för destruktiva konsekvenser av EMU och den gemensamma valutan.

Analyserna har även visat att Sverige inte är unikt. Välfärdsmissnöje genererar EU-skepticism i flertalet medlemsländer, inte bara i ett par ovanligt generösa välfärdsstater i norr. Dessutom verkar inte kopplingen mellan välfärdsmissnöje och EU-åsikter kunna beskrivas som en biprodukt av att oinformerade väljare slentrianmässigt använder "nationella informationsgenvägar". Vi verkar istället ha att göra med en tämligen *medveten* välfärdspolitiskt baserad EU-skepticism. Många européer verkar uppfatta att EU och dess politiska projekt försvårar för omfattande och skattefinansierade välfärdsstater. Resultaten utgör ytterligare stöd för teorin om "europeiska intressekonflikter". Denna allmänna teori säger att människor, i frånvaron av en gemensam europeisk identitet och samhörighetskänsla, tenderar att utvärdera unionen i termer av hur den påverkar mer omedelbara intressen och utfall.

Kopplingen mellan välfärdsmissnöje och euroskepticism är naturligtvis dåliga nyheter för EU. Särskilt då många befarar att välfärdsmissnöjet kan komma att växa sig starkare under kommande decennier. Att påpeka att välfärdsstaten står inför tuffa utmaningar har blivit en samhällsvetenskaplig kliché. Åldrande befolkningar, sjunkande nativitet, försvagad tillväxt och högre arbetslöshet och global konkurrens hotar att göra tidigare välfärdspolitiska åtaganden omöjliga att finansiera. Nedskärningar och kostnadsreformer kan komma att bli vanligare. Folkligt missnöje och protester brukar följa i deras spår.

Hur ska EUs relativt låga folkliga legitimitet kunna förbättras i en era av växande välfärdsmissnöje? En möjlighet är att politiska aktörer med positiv EU-hållning – och helst stor trovärdighet i välfärdsfrågor – på ett mer aktivt och framgångsrikt sätt *argumenterar* emot tesen om kon-

flikter mellan välfärdsstat och europeisk integration. Göran Perssons folkomröstningsutspel om att ett euron skulle generera mer än 100 000 nya jobb i den offentliga sektorn är ett exempel i den skolan. Men sådan opinionsbildning har alltså inte varit framgångsrik så här långt. De svenska politiker som menar att europeisk integration inte sätter käppar i välfärdsstatens hjul har hittills förlorat kampen om väljarnas konsekvensbedömningar. Kom ihåg att 21 procentenheter fler svenskar uppfattade negativa EMU-effekter på den sociala välfärden, jämfört med andelen som uppfattade positiva effekter.

Men debatten fortsätter. Inte minst noterade vi tidigare att samhällsvetenskapen är splittrad när det gäller synen på den gemensamma marknadens och den gemensamma valutans faktiska effekter. Och det är inte troligt att någon samstämmighet kommer att etableras snart. I frånvaron av vetenskaplig konsensus är politiska aktörer fria att föra fram de teorier som bäst passar egna åsikter och intressen.

Det är naturligtvis svårt att säga hur medborgare på sikt kommer att påverkas av den fortsatta diskussionen. Flera omständigheter tyder emellertid på att man inte ska förvänta några dramatiska omsvängningar i hur (åtminstone) svenskarna ser på EU och välfärdsstaten. För det första har människor redan exponerats för ovanligt många EU-relaterade argument i samband med de två folkomröstningar och tre Europaparlamentsval vi haft de senaste tio åren. Det är därför inte troligt att ”mer information” får särskilt många att upptäcka nya argument (se Zaller 1992; Holmberg m fl 2001). För det andra vet vi att människors EU-åsikter är ideologiskt förankrade och ofta känslomässigt starka. Den sortens åsikter, med tillhörande verklighetsuppfattningar, förändras endast långsamt och gradvis.

Men opinioner byggs nu inte bara med teoretiska argument. En minst lika effektiv strategi – om än svårbemästrad – är att påverka åsikter och verklighetsuppfattningar genom *politiska resultat*. För EU handlar det om att visa för unionsmedborgarna att den gemensamma marknaden och valutan faktiskt kan samexistera med välmående välfärdsstatliga institutioner; att dessa inte urholkas av skattekonkurrens eller av EMUs tillväxt- och stabilitetspakt. Det är bland annat mot denna bakgrund man bör se ministerrådets beslut från 2003 att inte bötfälla Tyskland och Frankrike för brott mot stabilitetspaktens maxgränser för budgetunderskott. Välfärdsmissnöjet i dessa länder är redan stort och impopulära reformer och nedskärningar har genomförts, alternativt diskuterats flitigt, de senaste åren. Det sista unionen behöver är tyska och franska

politiker som anklagar EU för att ha bidragit till impopulära ingrepp i redan hårt pressade nationella välfärdsstater.

Resultatstrategin handlar emellertid inte bara om att undvika direkta negativa effekter. Det kan även handla om att beslut fattade på EU-nivån har direkt positiva effekter på nationella välfärdsstater. I debatten om EUs framtid kan man exempelvis skymta visionen om en europeisk välfärdsstat. De som har denna vision för ögonen argumenterar för att den gemensamma marknaden inte räcker för att skapa ett integrerat Europa. Ökad rörlighet och liberalisering inom unionen riskerar att urholka de nationella offentliga arrangemang som medborgarna kommit att efterfråga. För att EU ska uppfattas som demokratiskt legitimt bör unionen så småningom sikta på att axla en del av det socialpolitiska ansvar som medlemsländerna klarar allt sämre (se Scharpf 2002; Mau 2003).

De kortsiktiga hindren för en sådan utveckling ter sig förvisso oöverstigliga. Skatte- och välfärdspolitik är medlemsländernas kompetensområden och den ideologiska och institutionella variationen inom unionen gör att överstatlighet och bindande beslut på dessa områden framstår som en utopi.

Men detta omöjliggör inte en europeisk välfärdspolitik i mer begränsad mening. Ett exempel kan skönjas i den så kallade ”öppna samordningsmetod” som under senare år vuxit fram. Metoden går ut på att man på EU-nivå etablerar ett antal socialpolitiska mål och indikatorer. De indikatorer man enats om hittills handlar bland annat om fattigdom, regionala skillnader, arbetslöshet och tillgång till utbildning. Det åligger medlemsländerna att uppnå de satta målen genom den politik och de institutioner länderna själva finner lämpliga (formulerade i ”nationella handlingsplaner”). Processen – som bygger på frivillighet och subsidiaritet – kan ses som ett försök att sätta välfärds- och socialpolitiska frågor på den europeiska dagordningen, för att på så sätt bemöta kritiken om en nyliberal snedvridning (de la Porte & Pochet 2000; Jacobsson, Johansson och Ekengren 2001; Atkinson et al. 2002).

Eventuella effekter av den öppna samordningsmetoden är svårbedömda då den hittills applicerats i blygsam omfattning på ett fåtal områden. Det är emellertid principiellt tveksamt om åtgärderna kan motverka unionsmedborgarnas benägenhet att lasta EU för välfärdsstatliga brister. En uppenbar anledning är att metoden med nödvändighet måste bygga på frivillighet och enhällighet: Nationella handlingsplaner behöver inte nödvändigtvis följas och handlingsförmågan kan lätt tillintetgö-

ras när mål och indikatorer blir mer politiskt kontroversiella än de exempel jag nyss gav.

Ett måhända viktigare skäl till försiktighet är att varje försök till europeiska välfärdspolitiska åtaganden riskerar att i själva verket slå tillbaka på unionens opinionsstöd. EU-skeptiker kan nämligen enkelt misskreditera försöken som tysta medgivanden till att den nyliberala snedvridningen faktiskt existerar; som inget annat än bevis på att medlemsländernas välfärdsstater inte klarar sig själva på en gemensam marknad med gemensam valuta och tuffa regler för finanspolitik. Denna retoriska rävsax kan göra EU-förespråkare ännu mer defensiva än de varit hittills i debatten om europeisk integration och välfärdsstatens utveckling.

Referenser

- Anderson, Christopher J. (1998). When in Doubt, Use Proxies: Attitudes Toward Domestic Politics and Support for European Integration. I *Comparative Political Studies*, 31: 569-601
- Atkinson, Tony, et al. (2002). *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*. Oxford : Oxford University Press
- Borre, Ole, and Elinor Scarbrough (eds.) 1995. *The Scope of Government*. Oxford : Oxford University Press
- de la Porte, Caroline, and P. Pochet (eds.) (2002). *Building Social Europe through the Open Method of Coordination*. Brussels: Peter Lang
- Franklin, Mark N., Michael Marsh, and Lauren McLaren. (1994). Uncorking the Bottle: Popular Opposition to European Unification in the Wake of Maastricht. I *Journal of Common Market Studies*, 33:455-472
- Gabel, Matthew (1998). *Interests and Integration. Market Liberalization, Public Opinion, and European Union*. Ann Arbor, MI.: University of Michigan Press
- Gabel, Matthew, and Harvey D. Palmer (1995). Understanding Variation in Public Support for European Integration. I *European Journal of Political Research*, 27:3-19
- Gustavsson, Sverker, Oxelheim, Lars och Nils Wahl (2004). *Eu, skatterna och välfärden*. Stockholm: Santérus
- Hix, Simon (1999). *The Political System of the European Union*. New York: Palgrave
- Holmberg, Sören, m.fl. (2001). *EuropaOpinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen

- Jacobsson, Kerstin, Karl Magnus Johansson, and Magnus Ekengren (2001). *Mot en europeisk välfärdsolitik? Ny politik och nya samarbetsformer i EU*. Stockholm: SNS
- Johansson, Folke, Lennart Nilsson, and Lars Strömberg (2001). *Kommunal demokrati under fyra decennier*. Malmö: Liber
- Kritzinger, Sylvia (2003). The Influence of the Nation-State on Individual Support for the European Union. I *European Union Politics*, 2:219-241
- Kumlin, Staffan (2004a). *The Personal and the Political: How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. New York: Palgrave-Macmillan
- Kumlin, Staffan (2004b). *Blaming Europe: Why Welfare State Dissatisfaction Breeds Euroscepticism*. Uppsats presenterad vid Annual Meeting of the American Political Science Association, Chicago, IL, september 2004
- Oskarson, Maria, and Kristen Ringdal (1998). The Arguments. I Anders Todal Jensen, Pertti Pesonen, and Mikael Gilljam *To Join or Not to Join* 149-167 (eds.). Oslo: Scandinavian University Press
- Palier, Bruno (2003). *The Europeanisation of Welfare Reforms*. Paper presented at the first annual conference of the European Social Policy Network (ESPAnet). Copenhagen, november 2003
- Pierson, Paul /ed./ (2001). *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press
- Rhodes, Martin (2003). Why EMU is – Or May Be – Good for European Welfare States. I Kenneth Dyson (ed.). *European States and the Euro*. Oxford: Oxford University Press
- Mau, Steffen (2003). *A European Welfare Democracy?* Uppsats presenterad på ECPR Joint Session, Edinburgh, mars 2003
- Moravcsik, Andrew och Andrea Sangiovannis (2003). On Democracy and Public Interest in the European Union. I Renate Mayntz and Wolfgang Streeck (eds.) *Die Reformbarkeit der Demokratie*. Frankfurt: Campus Verlag
- Oscarsson, Henrik (2001). Den nya EU-dimensionen. I Sören Holmberg, Per Hedberg, Henrik Oscarsson, Martin Bennulf, Staffan Kumlin, Maria Oskarson, Rutger Lindahl, and Martin Brothén *Europa-Opinionen*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Ray, Leonard (2000). Measuring Party Orientations towards European Integration: Results from an Expert Survey. I *European Journal of Political Research*, 36:283-306
- Ray, Leonard (2003). Reconsidering the Link between Incumbent Support and Pro-EU Opinion. I *European Union Politics*, 4:259-279

- Reif, Karl-Heinz, and Hermann Schmitt (1980). Nine Second-order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. I *European Journal of Political Research*, 8:3-44
- Rhodes, Martin (2003). Why EMU is – Or May Be – Good for European Welfare States. I Kenneth Dyson (ed.). *European States and the Euro*. Oxford: Oxford University Press
- Sánchez-Cuenca, Ignacio (2000). The Political Basis of Support for European Integration. *European Union Politics*, 4:259-279
- Scharpf, Fritz (1999). *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford: Oxford University Press
- Scharpf, Fritz (2002). The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity. I *Journal of Common Market Studies*, 40:645-670
- Svallfors, Stefan (1996). *Välfärdsstatens moraliska ekonomi*. Umeå: Boréa Bokförlag
- Svallfors, Stefan & Peter Taylor-Gooby (eds.) (1999). *The End of the Welfare State?* London: Routledge
- Swank, Duane (2002). *Global Capital, Political institutions, and Policy Change in Developed Welfare States*. Cambridge: Cambridge University Press
- Wessels, Bernhard (1995). Evaluations of the EC: Elite or Mass-Driven? I Oskar Niedermayer and Richard Sinnott (eds.) *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford: Oxford University Press
- Zaller, John (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press

Kapitel 24

Hemkänsla

Linda Berg

Onsdagen den 10 september 2003, fyra dagar före folkomröstningen om euron, ringde en kvinna in till radioprogrammet *Ring P1* och berättade att hon var mycket negativ till att införa euro som valuta i Sverige. Efter en stunds resonering med Tomas Tengby om olika saksfrågor suckade hon och beskrev sin känsla som att man ändå ”är sig själv närmast, först är det ens hemsocken, sedan ens län och sedan nationen”.¹ EU och Europa uppfattade hon däremot som alltför avlägset, och hon ville därför behålla den svenska kronan.

För en av eurons mer välkända förespråkare, Carl Bildt, har känslan varit en annan. Europa har tydligt omfattats i det numera välkända uttrycket *Hallänning svensk europé*, som också var titeln på en bok han gav ut redan 1991. År 2004 är ordningsföljden till och med den omvända, när han i en artikel inför folkomröstningen om euron presenteras som ”europé, svensk, hallänning”.²

Båda beskrivningarna anknyter till två föreställningar; dels att människor kan identifiera sig med, eller känna sig hemma på, flera olika (territoriella) nivåer, dels att känslor av hemmahörande också kan ha politisk betydelse. I det här kapitlet följer jag den tudelningen och kommer först att diskutera varför känslor av territoriell hemkänsla har kommit att få större utrymme i såväl forskning som samhällsdebatten och undersöka vilka nivåer svenskarna känner sig hemma på. Därefter ägnas kapitlet åt att undersöka effekter av hemkänsla på attityderna till euron. Spelade känslor av hemmahörande på olika territoriella nivåer någon roll för väljarbeteendet i folkomröstningen 2003?

---

¹ Ring P1 2003-09-10

² Intervju av Ken Olofsson i tidningen *Jorå*, utgiven av Ja till euron, juni 2003.

Varför undersöka känslor av territoriellt hemmahörande?

Svaret på frågan i rubriken är av två slag. För det första handlar det om varför det generellt är intressant (ur ett politiskt perspektiv) att studera känslan av hemmahörande, eller samhörighet, i ett samhälle. Ett sätt att svara på den frågan är att ta hjälp av demokratiteori där betydelsen av känslor av territoriellt hemmahörande framförallt återfinns i resonemang om *demos*, folket. Vilket är folket som styr, och hur ska de avgränsas från andra? (Dahl 1989) En stark känsla av *demos*, av hemmahörande på ett visst område, brukar ses som en god förutsättning för ett stabilt demokratiskt samhälle. Att känslor av territoriell identifikation kan ha stor betydelse (och lika ofta av negativ karaktär) visar inte minst den politiska sprängkraften hos olika nationalistiska rörelser.

För det andra är det en fråga om varför diskussioner om territoriella känslor och identifikationer (på olika nivåer) har ökat i samhällsdebatt och forskning de senaste tio till femton åren. I takt med att den europeiska integrationen har fördjupats har EU-nivån blivit en reell överstatlig nivå där beslut (inom vissa områden) kan tas med majoritetsbeslut. Därutöver har det runt om i Europa skett flera samhälleliga förändringar även inom statens ram. För Sveriges del har den traditionellt starka, centralstyrda staten förändrats på flera sätt under de senaste decennierna. Utöver medlemskapet i EU har det inom landet skett omfattande decentraliseringar av ansvar för välfärdsfrågor till kommuner och lands-ting. Därutöver har nya politiska beslutsnivåer tillkommit i form av stadsdelsnämnder och nya regioner. Förändringarna innebär att det svenska samhället (liksom hela EU) idag kan betraktas som ett flernivåsystem (Johansson 2000; Jerneck & Gidlund 2001; Nilsson 2002).

Nya gränser och en ny institutionell inramning innebär att det uppstår nya och fler möjligheter för människor att känna att de hör hemma på olika territoriella nivåer. Var och hur de faktiskt känner sig hemma i flernivåsystemet, liksom om det har någon betydelse för politiska attityder, är spännande forskningsfrågor. De flesta klassiska demokratiteorier ger nämligen inget svar på hur olika *demos* relaterar till varandra när viktiga politiska beslut fattas på flera olika nivåer.

I den europeiska samhällsdebatten har frågan om människors känslor av hemmahörande framförallt diskuterats i förhållande till *nya* politiska nivåer, framförallt EU och nya regioner. Det handlar i stor utsträckning om vilken legitimitet dessa nivåer har (Duschesne & Frogier 1995; Schmitt & Thomassen 2001). För EU:s del såg flera av unionens grundare, som Jean Monnet och Robert Schuman, det som ett långsiktigt mål att fostra en europeisk identitet som skulle överbrygga och dämpa

de nationalistiska strömningar som länge hade härjat på den europeiska kontinenten och orsakat krig och förödelse (Nelsen & Stubb 1998; Hooghe & Marks 2001). Med en fortsatt europeisk integration har frågan om en europeisk identitet eller känsla av hemmahörande ansetts vara en viktig förutsättning eftersom det nationella självbestämmandet begränsas. "[U]nless citizens feel some genuine attachment to the territorial community of Europe, the possibilities for further integration will be constrained" (Hooghe & Marks 2001:51).

Studier av människors territoriella identifikation och hemmahörande har tidigare i stor utsträckning handlat om känslor riktade mot den egna nationalstaten, med en omfattande forskning om framförallt nationalism (se t.ex. Smith 1992). Däremot har känslomässiga bindningar till beslutsnivåerna *under* staten inte studerats i samma omfattning. Särskilt utvecklingen av allt starkare regionala nivåer i Europa motiverar att även inkludera lägre nivåer i analyserna.

Territoriell hemkänsla på olika nivåer

I följden av diskussionen om "regionernas Europa", och EU som ett flernivåsystem, har föreställningar om att människor kan ha känslomässiga bindningar till flera politiska nivåer blivit vanligare. Michael Keating menar t.ex. att: "new and rediscovered identities are often multiple rather than singular, operating at two or even three levels" (Keating & Hughes 2003). Men de empiriska studierna på området är fortfarande ganska få, och ofta görs jämförelser på aggregerad nivå mellan olika länder. Individuella skillnader och variation av identifikation med flera olika nivåer har varit relativt ovanliga, särskilt i Sverige (men se t.ex. Möller 2003). De studier som gjorts om människors identifikation med lägre nivåer har framförallt fokuserat på EU-länder med starka regioner, såsom Spanien (se t ex Medrano & Guitérrez 2001).³

Den mesta forskningen på området anknyter på olika sätt till teorier om inbäddade identiteter (*nested identities*) och *Social Identity Theory* (SIT). Från den här teoribildningen har flera föreställningar om hur och varför människor identifierar sig med, eller känner sig hemma på, olika territoriella nivåer, utvecklats och testats. En sådan utgångspunkt är att

---

³ I Sverige anses däremot den regionala nivån vara svag, dels p.g.a. en stark centralmakt och ovanligt stora och självständiga kommuner, dels därför att vi har olika former av regionala indelningar i form av såväl traditionella landskap som administrativa län.

även om det finns flera nivåer i det politiska systemet som förvisso är organisatoriskt inbäddade i varandra, så finns det ändå *en* nivå som är viktigast. Individerna förutsätts således göra ett val mellan olika nivåer och kan därför sägas ha en *exklusiv identifikation*. Enligt det här synsättet ses känslomässiga bindningar till olika nivåer som inkompatibla med varandra, d.v.s. att om man starkt känner sig hemma på en nivå fungerar det inte att samtidigt känna sig hemma på andra nivåer. Ronald Ingelhart antog t.ex. att regionala identiteter skulle vara inkompatibla med en europeisk identitet eftersom han menade att dessa två nivåer var av olika karaktär. (Duschesne & Frognier 1995)

Olika modeller har utvecklats som förklarar varför individer föredrar en viss nivå framför en annan. Enligt närhetsprincipen antas individer i första hand känna sig hemma i mindre grupper, och lokala eller regionala nivåer skulle därför vara starkast. Men om en större grupp bättre kan tillgodose individernas behov (och dessutom kontrollerar de mindre grupperna) antas identifikation med den större gruppen vara starkast (Lawler 1992). Utveckling av känslomässiga bindningar till ett territorium antas också ta tid. Människor förutsätts därför ha svagare känslor för nya områden och territorier.

En helt annan utgångspunkt tar fasta på att territoriella identifikationer verkligen är *inbäddade* i varandra, och således är helt kompatibla (och t.o.m. ömsesidigt förstärkande).⁴ Inbäddade känslor av hemmahörande på alla nivåer har bl.a. visat sig vara vanligt förekommande bland människor i Andalusien, men inte i Skottland (Huici et al. 1997). En något mindre extrem variant där den territoriella känslan av hemmahörande är stark på de flesta nivåer, men inte nödvändigtvis alla, kallar Lisbeth Hooghe och Gary Marks (2001) för *multiple identities*.

Hur stark känslan av hemmahörande är kan variera mellan olika nivåer. En förklaring är att identifikation på olika nivåer anses fylla två olika syften. Det första är *differentiering*, där identifikationen hjälper till att särskilja människor när olika grupper möts och interagerar. Det andra syftet är *inkludering*, vilket bidrar till att få människor att känna att de tillhör en gemenskap av jämlikar. Vilka nivåer som fyller vilket syfte varierar mellan olika personer och mellan olika länder. När det handlar om länderskillnader i identifikation med EU eller Europa är Juan Díez Medrano och Paula Guterrez förklaring att det handlar om

---

⁴ Medrano och Guterrez (2001) har studerat samvariation mellan regional, nationell och europeisk identitet i Spanien. De visar att spanjorerna har en form av förenad (*hyphenated*) identitet när det gäller Europa, vilket stämmer väl med teorin om inbäddade (*nested*) identiteter.

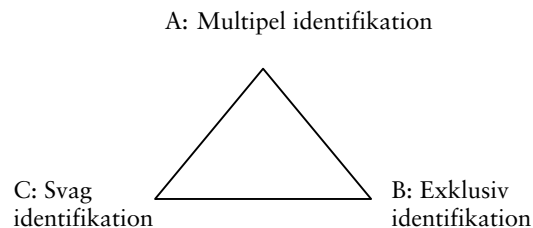

skillnader i hur den politiska eliten i olika länder framställer EU och Europa; om det ses som ett hot mot nationella eller subnationella identiteter eller inte (Medrano & Guiterrez 2001:772). Ett liknande resonemang förs av Hooghe och Marks (2004).

Slutligen får vi inte bortse från att det också finns en grupp människor som inte känner att de hör hemma på någon territoriell nivå över huvudtaget. För den här gruppen som har en överlag *svag identifikation* är inte territoriella indelningar relevanta kategorier för hur de tänker på grupptillhörighet. Det finns många andra identifikationer som kan uppfattas som relevanta istället, exempelvis yrke eller ideologi.

Lisbeth Hooghe och Gary Marks har skapat en tredelad modell av territoriell tillhörighet som tar hänsyn till de teoretiska resonemangen ovan, och relationen mellan samhörighet på olika nivåer (se figur 24.1). I modellen ingår tre bastyper av territoriell identifikation, vilka kan kombineras med de övriga två för att beskriva en individs territoriella identifikation. Vid punkt A i figur 1 har en individ multipel identifikation (i extremfallet är alla nivåerna starka och ses som inbäddade); vid punkt B har en individ en exklusiv identifikation (d.v.s. en enskild nivå dominerar över alla andra); och vid punkt C har en individ ingen, eller mycket svag, territoriell identifikation.

Figur 24.1 Olika former av territoriell identifikation i ett flernivåsystem

Källa: Hooghe & Marks 2001:54

Hooghe och Marks menar att dessa tre möjligheter inte passar in på en endimensionell skala, eftersom *styrkan* på identifikationen (en individs avstånd från punkt C) är oberoende av *karaktären* på identifika-

tionen (d.v.s. huruvida en person har en exklusiv eller multipel identifikation).⁵

Med utgångspunkt från dessa teoretiska resonemang kan vi förvänta oss att finna vissa mönster i hur svenskar känner sig hemma på olika nivåer. Med hjälp av intervjuerna i samband med undersökningen av folkomröstningen 2003 kommer jag att empiriskt undersöka om dessa förväntningar stämmer.

Svenskars territoriella hemkänsla

En intervjufråga i folkomröstningsundersökningen har särskilt berört känslor av territoriellt hemmahörande på olika nivåer. För de tre lägsta nivåerna lyder frågan ”Finns det någon särskild ort (*region, land*) som du känner samhörighet med?”, där de som svarat ja ombetts ange vilken ort (*region, land*) de tänker på, och hur stark den samhörigheten är på en skala mellan 0-10. För de två högsta nivåerna har frågan ställts direkt om hur stark samhörighet de känner med Norden (*EU*), också på en skala mellan 0-10. Genom att närmare analysera den här frågan kan jag återknyta till de teoretiska resonemangen och förväntningarna om svenskars känsla av territoriellt hemmahörande.⁶

För det första kan vi anta att känslor av hemmahörande i Sverige totalt sett är svagare för nya och politiskt svaga nivåer, d.v.s. för EU, Norden och den regionala nivån. När vi tittar på resultaten i tabell 24.1 ser vi också att andelen personer som känner mycket stark samhörighet (svaret 10 på skalan) är lägst för EU, följt av Norden. För de lägre nivåerna finns högst andel personer med stark samhörighet på den nationella nivån (33 procent), följt av ort (25) och region (22). Det följer ett förväntat mönster men skillnaderna är små. Men frågans formulering om det finns *något land* som man känner samhörighet med har innebue-

---

⁵ När Hooghe och Marks talar om karaktär på identifikationen väljer de att fokusera på kombinationer och relationer mellan känslor av hemmahörande på olika nivåer, vilket är ett annat angreppssätt än att studera skillnader i karaktär på en enskild nivå. Inom forskning om nationell identitet är det t.ex. vanligt att skilja mellan nationella känslor som har en mer etnisk eller mer civil karaktär (se t.ex. Brubaker 1992; Hjerm 2000).

⁶ En fördel med frågans öppna formulering är möjligheten att analysera vad det är för platser som människor i första hand tänker på. Samtidigt innebär det en nackdel för validiteten i analyserna eftersom vi inte vet hur de som svarat någon *annan* plats än där de bor känner för sin *egen* ort, region eller Sverige. Kopplingen till demokratiteori förutsätter att det handlar om känslor till områden där individen bor, vilket motiverar att de individer som svarat annorlunda ibland utesluts ur analyserna.

rit att ett antal personer i tabell 24.1 svarat att de tänkt på något annat land än Sverige. Om vi således enbart analyserar på gruppen som tänkt på Sverige är det över 55 procent av dessa som anger att de känner en mycket stark samhörighet. Resultaten ger alltså inte stöd till närhetsprincipen eftersom den nationella nivån, och inte den lokala nivån, har störst andel personer med mycket stark identifikation.

Tabell 24.1 Grad av samhörighet med någon ort, region, land, Norden och EU, efter grupptillhörighet (procent)

	Kön		Ålder			Utbildning			Alla
	M	K	18-30	31-60	61-80	Låg	Medel	Hög	
Någon ort									
Nej	19	16	20	17	19	22	18	15	18
1-5	6	6	6	5	7	6	6	6	6
6-9	52	51	52	53	46	41	47	63	51
10	23	27	22	25	28	31	29	16	25
Någon region									
Nej	16	15	17	16	13	21	14	15	16
1-5	6	7	8	6	8	4	8	7	7
6-9	59	52	57	57	50	47	53	64	55
10	19	26	18	21	29	28	25	14	22
Något land									
Nej	17	15	16	15	17	22	18	10	16
1-5	7	9	8	9	6	8	9	7	8
6-9	45	42	45	44	39	31	40	54	43
10	31	35	31	32	38	39	33	30	33
Norden									
0	3	2	3	3	2	3	3	1	3
1-5	21	21	24	20	21	24	23	17	21
6-9	65	59	65	63	56	53	58	73	62
10	11	17	8	14	21	20	16	9	14
EU									
0	9	13	9	11	13	19	13	3	11
1-5	51	54	57	52	48	56	55	47	52
6-9	37	32	33	34	37	23	29	48	35
10	3	1	1	3	2	2	3	2	2
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal svar	781	794	322	913	340	258	794	518	1575

Kommentar: Intervjufrågan för de tre lägsta nivåerna lyder "Finns det någon särskild ort (*region, land*) som du känner samhörighet med?" Andelen nejsvar redovisas i tabellen. Därefter är en öppen fråga ställd till dem som svarade ja om vilken ort (*region, land*) man tänker på, följt av en bedömning av hur stark samhörighetskänslan är med den angivna orten (*regionen, landet*) på en skala mellan 0-10. För de två högsta nivåerna lyder frågan "Hur stark samhörighet känner Du med Norden (*EU*)?", med en svars skala mellan 0-10.

För det andra är det vanligt att man undersöker skillnader mellan personer av olika kön, ålder eller utbildning. Om det exempelvis skulle vara så att det enbart är män som säger sig ha en mycket stark samhörighet med en viss nivå vill vi veta det. De teorier som diskuterats hjälper oss dock inte att formulera några särskilda förväntningar av det slaget. Men tidigare forskning och teoretiska föreställningar om varför människor utvecklar en hemkänsla för en viss nivå gör att vi kan förvänta oss vissa mönster. Eftersom Norden som politisk nivå var mer betydelsefull förr är det möjligt att äldre människor i högre utsträckning känner samhörighet med denna nivå, något som också syns i resultaten i tabellen.

Kvinnor anger en högre grad av samhörighetskänsla med alla nivåer än män utom när det gäller EU. Det är ett resultat som inte är speciellt förvånande med tanke på att kvinnor i större utsträckning än män röstade nej till EU-medlemskapet (Gilljam & Holmberg 1996). De yngsta ligger lägst för samtliga nivåer. Bland personer med låg utbildning är det fler som anger starkast grad av samhörighet med alla nivåer, utom EU (men också störst andel som svarar att de inte känner samhörighet med en viss nivå). Samhörighet med någon ort (och med EU) är starkast bland personer som bor i storstad eller större städer, medan regionnivån, inte förvånande, är starkast bland personer som bor på landsbygd eller i mindre orter.

För de tre första nivåerna - ort, region och land - har första intervjufrågan varit öppen om *vilken* ort, region eller land som man känner samhörighet med. När det gäller ort tänker 30 procent på någon annan ort än den kommun som de själva bor i. Den regionala nivån i Sverige är av tradition svag och det finns dessutom både län och de gamla landskapen som möjliga att känna samhörighet med. Detta återspeglas i våra resultat som visar att 15 procent tänker på det län de bor i, 21 procent på sitt landskap, 29 procent anger ett område där län och landskap sammanfaller (t.ex. Skåne), och 24 procent tänker på ett annat landskap i Sverige än där man själv bor. När det gäller land, slutligen, tänker två tredjedelar på Sverige, 13 procent på något nordiskt land, 12 procent på något EU-land och resten på något land utanför EU.

Den tredje förväntningen handlar om kombinationer av hemmahörande på flera nivåer. Jag tänkte utgå från Hooghe och Marks triangelmodell. Hooghe och Marks betraktar punkterna i triangeln som idealtyper och deras egen undersökning visade att kategorin svag samhörighet motsvarade 2,5 procent, exklusiva var 8,6 procent och 29 procent var multipla. Med andra ord fanns det en stor grupp som de inte klassi-

ficerade. För att försöka utveckla deras teoretiska modell vidare kommer jag att göra en uppdelning i sex grupper; de tre grupperna som motsvarar ytterpunkterna i triangeln, samt en uppdelning av den stora mellangruppen beroende på vilken punkt individerna ligger närmast.⁷

För enkelhetens skull börjar vi med den minsta gruppen, de fyra procent som generellt inte har någon eller mycket *svag samhörighetskänsla*, (motsvarande punkt C). Sexton procent har en *exklusiv samhörighetskänsla* (punkt B). Det innebär att personerna i den gruppen enbart känner stark samhörighet med en enda nivå, oavsett vilken av våra fem nivåer det handlar om. Nära den här punkten finns en grupp som känner *stark samhörighet med två nivåer*, (13 procent). Om vi därefter rör oss mot punkt A, *multipl identifikation*, så finns här olika grupper. Gruppen med de mest extrema multiplerna kallar jag för *inbäddad samhörighet med alla nivåer* (19 procent), efter teorierna om inbäddade (*nested*) identifikationer. Nära den här gruppen finns 20 procent som känner *samhörighet med alla nivåer utom en*.⁸ Slutligen har vi en grupp på 28 procent som inte har något tydligt mönster. De kan inte enkelt placeras in i modellen utan har snarast en *blandad* och inte för stark känsla av samhörighet till de olika nivåerna.⁹ Överlag finns det inga större skillnader mellan män och kvinnor, eller personer i olika åldersgrupper, när det gäller dessa olika kategorier av samhörighet på olika nivåer. Inte heller bostadsort eller uppväxt verkar ha betydelse. Där emot kan vi se en skillnad i utbildningsnivå, där en högre andel högutbildade (27 procent) har en inbäddad samhörighet med alla nivåer, jämfört med cirka 10 procent bland personer som har låg utbildning.

Hemkänsla och attityder till euron

Nu när vi vet att det finns skillnader i hur människor känner sig hemma på olika nivåer är den intressanta frågan för kapitlets andra del om det

⁷ Det är även skillnad i material eftersom den fråga som Hooghe och Marks använt bara har fyra nivåer och fyra svarsalternativ (inte alls fäst, inte särskilt fäst, ganska fäst och mycket fäst vid respektive nivå).

⁸ Kodningen har gjorts på följande vis: svag samhörighet (0-5 alla nivåer), exklusiv samhörighet (10 på en nivå oavsett vilken, lägre med övriga), samhörighet med två nivåer (10 med två nivåer, lägre med övriga), inbäddad samhörighet (6-10 alla nivåer), inbäddad samhörighet med alla nivåer utom en (6-10 på fyra nivåer) och övriga utgör gruppen med blandad känsla av samhörighet.

⁹ Den här gruppen har minskats med mer än hälften i jämförelse med Hooghe och Marks undersökning. Men det är tydligt att modellen behöver utvecklas mer.

spelar någon roll för attityder till euron. Grovt indelat kan vi tala om två huvudkategorier av förklaringar till politiska attityder, kanske särskilt avseende attityder som rör EU och den europeiska integrationen, eftersom dess ekonomiska och politiska funktioner utvecklats delvis frånskilda. Den ena kategorin av förklaringar handlar främst om (ekonomisk) nytta, för individen själv, det egna landet, eller olika grupper som individer tillhör. Den andra sortens förklaringar handlar i större utsträckning om känslomässiga aspekter och vad människor identifierar sig med. Båda dessa inriktningar har visat sig ha betydelse för att förklara individers attityder till europeisk integration (se t.ex. Gabel 1998; Haesly 2001; Hooghe & Marks 2004). Men Hooghe och Marks menar att särskilt *exklusiv* nationell identifikation, d.v.s. enbart samhörighet med det land de bor i, har störst förklaringskraft på attityder som rör EU.

Även åsikter om *euron* kan tänkas påverkas av såväl uppfattningar om ekonomisk nytta, som av mer känslomässiga argument. Euron kan uppfattas som ett hot mot den nationella identiteten, särskilt om den nationella valutan upplevs ha ett starkt känslomässigt symbolvärde. Att så är fallet visas av resultaten av en omfattande undersökning som gjordes 1997 i flera europeiska länder inför övergången från nationell valuta till euron. Intervjuer med människor visade att inställningen till euron inte enbart handlade om ekonomiskt rationella kalkyler, utan tvärtom uppfattades den nationella valutan av många européer just som en nationell symbol och ett uttryck för nationell stolthet (Müller-Peters, et al. 2001).¹⁰

Anke Müller-Peters m.fl. använder sig av Social Identity Theory (SIT) för att förklara resultaten. När relationer över nationsgränserna, som t.ex. införandet av en gemensam valuta, hotar att bli verklighet, antas den nationella identiteten bli en viktigare social kategori för människor. (Müller-Peters 1998; Müller-Peters, et al. 2001) I dessa undersökningar studerades dock enbart identifikation med den nationella nivån och den europeiska, inte identifikationer med andra lägre nivåer.

När vi nu går över till att undersöka svenskars attityder till euron börjar vi med om det finns något samband mellan samhörighet med var

---

¹⁰ Enkätundersökningar i samtliga EU-länder visade dessutom att i EU som helhet var det ungefär 40procent av de svarande som ansåg att en gemensam europeisk valuta innebar att deras land skulle förlora för mycket av sin identitet. I Sverige var den siffran 61procent, och i de övriga tre länder som idag inte har euron var det över 50 procent som svarade så. (Müller-Peters et al. 2001:74)

och en av de enskilda nivåerna på aggregerad nivå och inställning till EMU. I tabell 24.2 finns resultaten av regressionsanalyser för att testa dessa samband (inställning till EMU mätt som en 11-gradig skala).

Tabell 24.2 Samband mellan graden av tillhörighet till olika nivåer och inställning till EMU, bivariata och multivariata regressionsanalyser (ostandardiserade regressionskoefficienter)

Samhörighet med:	Bivariata b-värden	Multivariata b-värden
Någon ort	.00	-.01
Någon region	-.01	-.08**
Något land	.01	-.01
Norden	.13***	-.24***
EU	.74***	.77***

*=p< .10 **=p< .05 ***=p< .01

Kommentar: Den beroende variabeln är inställningen till EMU på en 11-gradig skala, kodad så att 0 motsvarar mycket negativ och 1 mycket positiv. De tre första oberoende variablerna är en skala över graden av samhörighet med någon ort, region och något land, där 0 motsvarar nej på frågan om sådan samhörighet finns och 1 motsvarar mycket stark samhörighet. Kontroll har gjorts så att enbart personer som svarat en ort eller region där de bor, samt Sverige som land, ingår i tabellen för att bättre motsvara teorin om *nested identities*. För Norden samt EU är det en skala där 0 motsvarar ingen samhörighet alls och 1 motsvarar mycket stark samhörighet. Andel förklarad varians är .314 för den multivariata analysen.

Från förra avsnittet vet vi att färre människor känner sig hemma på EU-nivån än övriga nivåer. Med tanke på att euron kan ses som en symbol för denna nivå, är inte det bivariata resultatet i tabell 24.2 förvånande. Det visar som väntat ett starkt samband (.74) mellan att känna samhörighet med EU och att vara positivt inställd till euron.

Müller-Peters m.fl. undersökningar visade att den nationella valutan uppfattas som en symbol för landet, och att människor med stark nationell identifikation var mer negativa till euron. Vi skulle därför kunna anta att personer som känner mycket stark samhörighet med Sverige ska vara mer negativa till att införa euron som valuta än andra. Resultatet på aggregerad nivå ger dock inget stöd till den teorin eftersom värdet är svagt och inte signifikant.¹¹ Samma sak gäller för de lägre nivåerna när vi tittar på resultaten från de bivariata analyserna.

¹¹ Om vi istället använder frågan om hur stolt man är över att vara svensk är de mest stolta också mest negativt inställda till euron, men skillnaderna är även här små.

Ett intressant resultat från den *multivariata* analysen är att samhörighet med alla nivåer utom EU blir negativa under kontroll för samtliga andra nivåer. Samhörighet med EU är den klart viktigaste orsaksfaktorn bakom en positiv inställning till euron. Men resultaten pekar också på att det är nödvändigt att göra åtskillnad mellan personer som enbart har en stark känsla för någon lägre nivå och de som dessutom känner samhörighet med andra nivåer, t.ex. EU (hemkänsla på flera nivåer).¹² Ett annat resultat är att den grupp som känner starkt för sin regionala nivå (under kontroll för andra nivåer) också är mer skeptisk till euron. Det ligger i linje med det förut nämnda antagande som bl.a. Ingelhart har gjort om att samhörighet med regionala nivåer är annorlunda i karaktär än motsvarande känslor för nationella och övernationella nivåer (Duschesne & Frogner 1995).

Som visats tidigare tänker människor inte alltid på den ort, region eller det land som de bor i. Frågan är om det har någon betydelse för attityder till euron? Teoretiskt kan vi tänka oss olika mönster. Utifrån teorierna om inbäddade identifikationer i ett politiskt system där mindre enheter rymms i större, kan vi å ena sidan anta att det finns en större andel positiva till euron bland dem som tänkt på det administrativa område de själva bor i. Å andra sidan kan samhörighet med områden på andra platser omfattas av känslor för ett gemensamt större område.

När vi utesluter personer som tänker på någon annan ort än den de bor i framkommer inga större skillnader. På regionnivå finns det en viss skillnad mellan de som identifierar sig med sitt län och de som identifierar sig med sitt landskap. Bland de förra röstade 48 procent för euron, mot 37 procent bland de senare. Med tanke på att landskapen har en traditionell och kulturhistorisk karaktär, till skillnad från länen som är administrativa indelningar för statlig styrning, stämmer det med förväntade resultat utifrån Ingelharts resonemang. För landsnivån slutligen har den grupp som svarade *Sverige*, på frågan om vilket land de kände samhörighet med, röstat nej till euron i något högre utsträckning än personer som svarat något annat land, men skillnaderna är inte så stora som förväntat. En anledning till de små skillnaderna kan vara att det är nödvändigt att skilja ut personer som har en exklusiv identifikation med en viss nivå från de som känner sig hemma på flera nivåer samtidigt.

---

¹² Eftersom resultat för ett par nivåer byter tecken vid kontroll för andra nivåer tyder det på skillnad i åsikt om euron mellan personer som bara känner samhörighet med en viss nivå, jämfört med de som också känner samhörighet med flera nivåer.

Multipel, exklusiv eller svag hemkänsla

Sista analyserna i det här kapitlet görs för att undersöka vilka eventuella samband det finns mellan olika kombinationer av samhörighet på flera nivåer och åsikter om euron. Gruppindelningen som jag gjorde utifrån Hooghe & Marks tredelade modell får här fungera som utgångspunkt för våra antaganden om vilka åsikter som kan förväntas hos olika grupper.

Tabell 24.3 Andel personer som är för eller emot EMU, respektive röstade ja eller nej till euron, efter territoriell samhörighet på flera nivåer (procent)

Samhörighet på flera nivåer	För EMU	Emot EMU	Ingen åsikt	Summa procent	Antal personer	Röstning			Summa procent	Antal personer
						Ja	Nej	Blankt		
Ingen eller svag	30	43	27	100	67	37	59	4	100	56
Exklusiv, en nivå	30	56	14	100	256	38	61	1	100	231
Stark två nivåer	38	50	12	100	208	42	56	2	100	190
Blandad	30	52	18	100	435	34	62	4	100	388
Inbäddad fyra nivåer	34	50	16	100	317	41	56	3	100	285
Inbäddad alla nivåer	70	23	7	100	298	72	27	2	100	282
Samtliga	39	46	15	100	1581	45	53	2	100	1432

Kommentar: Ingen eller svag samhörighet innebär att en person angett samhörighet mellan 0-5 med alla nivåer. Exklusiv har svarat 10 på en nivå, lägre för övriga. Stark två nivåer har svarat 10 för två nivåer, lägre för övriga. Inbäddad på alla nivåer har angett 6-10 för alla nivåer, medan inbäddad utom en nivå har en nivå under fem. Blandad är en restkategori som omfattar de med halvljumen inställning till alla nivåer eller vissa obefintliga och vissa lite starkare. För eller emot EMU är en fråga med enbart tre svarsalternativ (vilka framgår av tabellen). För resultaten för röstning ingår enbart personer som validerats att de faktiskt röstade.

Vi börjar återigen med de personer som har ingen eller *svag samhörighet* (punkt C). För dessa individer är territoriella nivåer inte en relevant kategori, och deras åsikter om euron förväntas inte heller uppvisa något särskilt mönster. Det är däremot tänkbart att svag samhörighet sammanfaller med ett ointresse för frågan om euron, och därmed en högre andel utan åsikt, blankröster eller ickeröstare. Som tabell 24.3 visar är det också mycket riktigt en högre andel personer utan åsikt i denna grupp, och en lägre andel personer som är positiva till EMU. När det gäller röstning finner vi en lägre andel som röstade ja till euron och en något högre andel blankröster. Tilläggas kan att det var 15 procent i den här gruppen som inte röstade alls, mot i snitt 8 procent inom de övriga grupperna.

I nästa ytterpunkt av triangeln (B) har vi personer med *exklusiv samhörighet*. Enligt Hooghe och Marks ska framförallt exklusiv nationell

identifikation stå i motsättning till åsikter om EU. Men utifrån de teoretiska antagandena och de tidigare resultaten på aggregerad nivå förväntar vi oss att den här gruppen har en högre andel personer med en negativ attityd till euron, oavsett vilken nivå de känner en exklusiv samhörighet med. För såväl inställningen till EMU som för hur de röstade, får föreställningen om att det är själva exklusiviteten som är särskiljande stöd av resultaten. Däremot är utfallet inte alls lika tydligt när vi tittade på den grupp av personer som hade *stark samhörighetskänsla med två nivåer*. I den här gruppen motsvarade röstningsmönstret ganska väl hur svenska folket som helhet röstade.

Vid den tredje punkten (A), slutligen, har vi personer med multipel identifikation, de som känner samhörighet med flera nivåer. Den mest extrema gruppen här är de som har helt *inbäddad samhörighet*, med stark samhörighet med alla nivåer. Som vi tidigare har diskuterat antas dessa personer enligt teorin inte uppleva någon motsättning mellan samhörighet på olika nivåer, utan nivåerna anses fungera ömsesidigt stärkande. Det rimliga antagandet är således att dessa personer är klart positiva till euron, något som också bekräftas av att 70 procent är positivt inställda till EMU och att 72 procent röstade ja. Bland de personer som har en känsla av *inbäddad samhörighet på alla nivåer utom en* är det däremot ett resultat som ligger närmare genomsnittet för befolkningen, både i attitydfrågan och i röstningsbeteendet. Det kan förklaras av att merparten saknade samhörighetskänsla med just EU.

Restkategorin av personer med ljumma och blandade känslor av samhörighet uppvisar en låg andel positiva till EMU, och hög andel nej-röstare, jämförbart med personer med exklusiv eller svag samhörighet.

Hooghe och Marks diskuterar två dimensioner, styrka och karaktär. I min vidareutveckling av deras modell har karaktärsdimensionen tillmätts störst betydelse för indelningen i sex grupper. Framöver vore det intressant med alternativa gruppindelningar och analyser som på samma gång tar bättre hänsyn även till *styrkan* på identifikationen.¹³ Jag skulle dessutom vilja lägga till ytterligare en dimension; vilken sorts

---

¹³ Ett annat sätt att försöka mäta effekter av dessa olika kombinationer av samhörighet mellan nivåerna är att skapa ett index som tar större hänsyn till *styrkan* på samhörighetskänslan. Ett enkelt index där grad av tillhörighet (0-10) för alla fem nivåerna summeras, innebär i praktiken att en stark nivå som sammanfaller med extremt låga värden på alla andra nivåer (exklusiv), får ungefär samma låga värden, som en överlag svag territoriell samhörighetskänsla med samtliga nivåer (svag/obefintlig). De som känner stark samhörighet med många nivåer får däremot höga värden. Regressionsanalys av samband mellan detta index och inställning till EMU resulterade i ett signifikant b-värde på .587.

politisk nivå, t.ex. genom att skilja mellan subnationella och överstatliga nivåer, eller rangordna nivåerna i de fall styrkan är olika. I alla fall är det relevant när vi talar om effekter för politiska attityder som rör en viss nivå, och då resultaten här visat på intressanta skillnader mellan olika nivåer.

Avslutande kommentarer

Så här avslutningsvis finns det några resultat som jag särskilt vill lyfta fram och diskutera. Till att börja med har kapitlet visat att det finns stora skillnader mellan hur olika personer känner sig hemma i det politiska flernivåsystemet. Resultaten visar att det är nödvändigt att gå bortom de analyser av aggregerade data för olika länder som hittills varit vanligast, eftersom det finns stora och intressanta individuella variationer inom ett land. Dessutom är det viktigt att tydligt specificera vilken nivå som avses, eftersom människor många gånger tänker på helt andra områden än de administrativa nivåer som avses i den här sortens analys.

När det gäller betydelse för attityder till euron och röstningsbeteende är det tydligaste resultatet den effekt som stark samhörighet med EU har. Trots att det teoretiskt är möjligt att känna samhörighet med EU utan att nödvändigtvis vilja införa euro som valuta i Sverige, är det i praktiken ändå så att det tenderar att sammanfalla i stor utsträckning.

Ett förväntat resultat som inte återfanns var att personer som hade en stark identifikation med Sverige i högre utsträckning skulle vara emot EMU och rösta nej till euron. Resultaten från Müller-Peters m.fl. undersökning tydde på att nationell identifikation var betydelsefull, men det stöds inte av resultaten här, inte ens under kontroll för samhörighet med övriga nivåer.¹⁴

Starkast signifikant effekt för negativa attityder till euron fanns bland dem som kände samhörighet med den regionala nivån (under kontroll för samhörighet med andra nivåer). Det är ett resultat som ligger i linje med Ingelhart's prediktion om att regionala nivåer skulle vara inkompatibla med EU-nivån p.g.a. dessa nivåers skilda karaktär. Och resultatet stärks ytterligare av att personer som känner samhörighet med sitt län är mer positiva till euron än de som tänker på sitt landskap. Ett annat resultat är att personer som saknar eller bara har en svag samhörighet

---

¹⁴ Frågans utformning med öppna svar kan ha haft viss betydelse för resultatet eftersom en tredjedel av personerna svarade att de kände samhörighet med ett annat land. De har inte ingått i analysen eftersom vi inte vet i hur hög utsträckning de känner samhörighet med Sverige.

med alla nivåer i högre utsträckning avstod från att rösta eller röstade blankt.

Framförallt analyserna av olika kombinationer av samhörighet med flera nivåer pekar mot en spännande väg för vidare forskning. Skillnaderna i åsikter om euron och röstningsbeteende visade sig vara intressanta mellan de grupper som motsvarade ytterpunkterna i Hooghe och Marks triangelmodell (inbäddad, exklusiv respektive svag samhörighet). Resultaten visar dock att modellen behöver utvecklas teoretiskt, och att fler alternativa sätt att inkorporera såväl styrka, karaktär som nivå behöver utvecklas.¹⁵

Utifrån de här resultaten kan vi förmoda att personer som kände som kvinnan från *Ring P1* i allmänhet röstade nej, medan "hallänning-svensk-européer" troligen röstade ja till euron. Och båda grupperna gick till valurnorna i högre utsträckning än personer som inte känner territoriell hemkänsla på någon nivå.

Referenser

- Brubaker, Rogers (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University Press
- Dahl, Robert A. (1989). *Democracy and its Critics*. New Haven: Yale University Press
- Duschesne, Sophie & Frogner, André-Paul (1995). Is there a European Identity? I Niedermayer, O. & Sinnot, R. (eds.) *Public Opinion and Internationalized Governance*. Vol. 2. Beliefs in Government. Oxford: Oxford University Press
- Gabel, Matthew J. (1998). *Interests and Integration. Market Liberalization, Public Opinion and European Union*. Ann Arbor: The University of Michigan Press
- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören /red./ (1996). *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Nordstedts Juridik
- Haesly, Richard (2001). Euroskeptics, Europhiles and Instrumental Europeans. European Attachment in Scotland and Wales. *European Union Politics*, 2(1): 81-102

---

¹⁵ Här behövs också mer empirisk forskning och bättre operationaliseringar. Inte minst för att gå vidare och undersöka på vilket sätt den här sortens känslomässiga faktorer samverkar med mer traditionella förklaringar till politiska attityder, och andra sorters attityder som inte är så tydligt knutna till en viss politisk nivå.

- Hjerm, Mikael (2000). *My People Right or Wrong?* Umeå: Umeå universitet
- Hooghe, Lisbet & Marks, Gary (2001). *Multi-level Governance and European Integration*. Governance in Europe. Lanham, MD: Rowman & Littlefield cop
- Hooghe, Lisbet & Marks, Gary (2004). Does Identity or Economic Rationality Drive Public Opinion on European Integration? *IPS: Political Science & Politics*, 37(3): 415-20
- Huici, Carmen, et al. (1997). Comparative Identity and evolution of socio-political change: Perceptions of the European Community as a function of the salience of regional identities. *European Journal of Social Psychology*, 27:97-113
- Jerneck, Magnus & Gidlund, Janerik (2001). *Komplex flernivådemokrati. Regional lobbying i Bryssel*. Malmö: Liber AB
- Johansson, Jörgen (2000). Försök med en ny regional samhällsorganisation. Demokrati, flernivåpolitik och regional mobilisering. *Regional försöksverksamhet – tre studier*. Stockholm: SOU 2000:64.
- Keating, Michael & Hughes, James, /eds./ (2003). *The Regional Challenge in Central and Eastern Europe*. Regionalism and Federalism, no 1. Brussels: P.I.E – Peter Lang S.A
- Lawler, Edward (1992). Affective attachments to nested groups: a choice-process theory. *American Sociological Review*, 57(3):327-39
- Medrano, Juan Díez & Guitérrez, Paula (2001). Nested identities: national and European identity in Spain. *Ethnic and Racial Studies*, 24(5): 753-78
- Müller-Peters, Anke (1998). The significance of national pride and national identity to the attitude toward the single European currency: A Europe-wide comparison. *Journal of Economic Psychology*, 19:701-19
- Müller-Peters, Anke, et al. (2001). *The Psychology of European Monetary Union: A Cross-National Study of Public Opinion Towards the Euro*. Santiago de Compostela: Compostela Group of Universities
- Möller, Ulrika (2003). Den kosmopolitiska svensken? Identitet som demokratiegenskap. I Oscarsson, H. (red.) *Demokratitrender*. Göteborg: SOM-institutet
- Nelsen, Brent F. & Stubb, Alexander C-G, /eds./ (1998). *The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: MacMillan Press Ltd

- Nilsson, Lennart /red./ (2002) *Flernivådemokrati i förändring*. Göteborg: SOM-institutet
- Smith, Anthony D. (1992). National Identity and the Idea of European Unity. I *International affairs*, 68(1): 55-76
- Schmitt, Hermann & Thomassen, Jacques (2001). *Political Representation and Legitimacy in the European Union*. Oxford: Oxford University Press

Kapitel 25

Kompisen som inte ville leka

Mette Anthonsen & Johan Karlsson

”Inte alls, efter den folkomröstningen!” svarar AFP:s skrivande chefredaktör Peter Shard på frågan om hur betydelsefullt Sverige är i den internationella politiken (GP 28/2 2004). Efter att ha besökt Sverige förknippar redaktör Shard också landet med snö, sill och långbenta blondiner med en frigjord inställning till sex. Som svensk drar man på mungiporna åt att till och med journalister med internationell politik som bevakningsområde tycks ha så förstelnade fördomar om oss. Som teoretiker blir man nyfiken, eftersom det är just i brytpunkten mellan våra egna och andras bilder av vilka vi är som identitet skapas.

Sverige är medlem i EU på tionde året. Om vi vill förstå Sveriges roll i Europa räcker det inte att enbart betrakta hur Sverige uppfattar sin relation till EU. Vi måste också kartlägga hur andra aktörer i EU ser Sveriges relation till dem själva och till unionen. Andra medlemmars bild av Sverige formas förstås till stor del av vem de är och vad som händer på elitnivå – hur den svenska regeringen betar sig i samspelet med andra EU-regeringar. Men till skillnad från regeringens agerande i EU-politiken utgör den svenska folkomröstningen en mätare på hur det är ställt med *hela* Sveriges europeiska identitet – en mätare som övriga aktörer i EU knappast kan avstå ifrån att förhålla sig till.

I detta kapitel analyserar vi hur europeiska dagstidningar i fyra länder skildrar den svenska folkomröstningen om euron. I vår analys av 260 ledare och nyhetsartiklar ser vi att bilden av den svenska identiteten i

relation till EU skiljer sig åt på flera intressanta sätt.¹ Lite fyrkantigt kan man säga att tre typer EU-grannar kan utläsas av materialet: *Den sura lillebrorsan, den ivriga kompisen och den försmådda kärleken*. Dessa typer framställer i sin tur Sverige i olika skepnader, men en aspekt har de gemensamt: Sverige är en kompis som drar sig ur leken.

Identitet

Att införa en gemensam valuta i EU handlar inte bara om att politiskt och ekonomiskt integrera Europas länder, utan också om att bygga en gemensam europeisk identitet. Under sin framväxt monopoliserade nationalstaterna kontrollen över betalningsmedel, vilket bidrog till att konsolidera nationella identiteter. Nu utmanar euron föreställningen om "en nation, ett mynt", och ska istället bidra till att framskapa en kollektiv identitet i EU, som ligger utöver de individuella medlemsstaterna. Själva eurosymbolen – € – är inspirerad av det grekiska alfabetets epsilon, som ska påminna om civilisationens vaggas i det antika Grekland. Och den flitiga användningen av arkitektoniska motiv på eurosedlarna kan ses som en symbol för byggandet av ett enat Europa, hävdar statsvetaren Matthias Kaelberer (2004).

En penningekonomi förutsätter alltid en viss tillit: Mynt och sedlar är inte värdefulla i sig, utan det är den kollektiva överenskommelsen om att de har ett visst värde, och att vi litar på att andra inte bryter detta avtal, som får systemet att fungera. Och eftersom sådan tillit alltid vilar på någon typ av kollektiv identitet, kan man anta att euron förutsätter en viss grad av europeisk identitet.

Identiteter skapas genom att gränslinjer inpräntas som syftar till att skilja en insida från en utsida, ett själv från en andre, ett inrikes från ett utrikes (Townes 2004; Neumann 1999). Eftersom detta skapande pågår i en ständig process, och i relation till andra, är det inte meningsfullt att tala om *en* identitet. Sociala identiteter är istället överlappande och individen definierar sig själv på olika sätt beroende på kontexten (Kinvall 2003). Det gäller, förstås, också 'den andre' som identiteten definieras i relation till.

Vilken är då den "utsida" som bidrar till att skapa den gemensamma Europaidentiteten? Åsa Lundgren (1998) och Bahar Rumelili (2004) undersöker till exempel hur EU i sina externa relationer förhåller sig till möjliga kandidatländer som Marocko, Turkiet och Polen och Peo Han-

---

¹ Tack till Joakim Sebring, som har jobbat med det franska materialet och till Ulrika Möller för värdefulla kommentarer.

sen (1999) undersöker vilken plats invandrare och etnisk mångfald har i en europeisk identitet. Men man kan förstås också vända blicken inåt och se huruvida en tvehågsen medlem som Sverige betraktas som en andre.

I den här studien är vi intresserade av hur andra EU-medlemmar uppfattar Sveriges identitet som EU-land och i vilken mån de betraktar Sveriges tvekan inför EU-projektet, senast manifesterad i nejett till euron, som att Sverige ifrågasätter en gemensam europeisk identitet.

För att komma åt hur andra länder uppfattar eller konstruerar en svensk identitet i EU, skulle vi här ha kunnat fokusera på hur de centrala politiska aktörerna – EU: s överstatliga institutioner och de respektive medlemsländernas regeringar – uppfattar Sveriges roll i EU.² Men den bild av Sverige som skapar förutsättningar för Sveriges europeiska identitet skapas ju inte bara av de centrala aktörerna. Vi väljer därför att flytta blicken till hur europeiska massmedier deltar i detta identitetsskapande genom att rapportera om EU-angelägenheter – i detta fall Sveriges folkomröstning om euron. Massmedier fungerar som en länk – ett medium i dess bokstavliga mening – mellan medborgare och politiska eliter. Nationella och internationella massmedier är centrala källor för de bilder EU-medborgare och EU-eliter använder för att 'bygga, bevara och anpassa våra identiteter' (Robertson 2003:90). I detta perspektiv förstår vi alltså inte mediernas främsta roll som att förse demokratins upplysta medborgare med information, utan som ett forum, som i större eller mindre utsträckning möjliggör att medborgare kan identifiera sig med den dominerande politiska gemenskap de ingår i.³

För att systematisera vår analys av Sverige-bilden använder vi oss av Rumelili (2004), som i sin utförliga kritik av existerande identitetsbegrepp föreslår dimensioner längs vilka förhållandet mellan själv och andre kan variera: olikhetens form och det sociala avståndet.⁴

---

² Hellström (2003) visar till exempel hur EU-ledningen beskrev Irlands nej till Nice-fördraget 2002 som en följd av att irländarna varit *dåligt informerade*.

³ Vad är det då för Sverige-identiteter som odlas av europeiska medier? Ett exempel ges av Broman & Rosén (2001), som undersöker hur Sveriges första EU-ordförandeskap skildrades i svensk och utländsk press. En övergripande slutsats är att till skillnad från svenska mediernas överlag positiva rapportering, gav utländsk press det svenska ordförandeskapet liten och negativ uppmärksamhet och framställde Sverige som en politisk dvärg utan möjlighet att driva sina frågor.

⁴ Rumelili föreslår också den tredje dimensionen "den andres respons", vilket i det här sammanhanget skulle betyda hur Sverige reagerar på hur andra länder

Olikhetens form fångar upp att den andres identitet kan beskrivas i termer av antingen *naturliga* eller *förvärvade* egenskaper. Denna dimension är ingen enkel dikotomi, utan snarare en glidande skala, men beroende på vilket slags olikhet man tillskriver den andre i jämförelse med en själv, kommer man också att alienera den andre i högre eller lägre grad. Att till exempel hävda att Turkiet inte hör hemma i EU för att landet ligger utanför kontinenten Europa gör olikheten svårare att överbygga än om den består i att Turkiet inte respekterar mänskliga rättigheter.

Socialt avstånd: Ett sätt för stater att framföra och säkra sina identiteter är att *associera* eller *dissociera* sig från andra stater. Stater associerar sig med varandra genom att manifesterar sin samhörighet inom en viss identitetsgemenskap, och kan likaväl manifesterar disassociation i båda ord och handling. Denna dimension är, i motsättning till olikhetens form, enklare att jobba med som en strikt tudelning.

Rumelilis dimensioner hjälper oss alltså att förtydliga vår fråga: Konstrueras Sverige och svenskarnas olikhet i termer av naturliga eller förvärvade egenskaper och hur tar sig associering och dissociering uttryck i europeisk press? Vi strukturerar analysen av pressmaterialet utifrån tre teman: hur valrörelsen beskrivs, hur resultatet förklaras och hur följderna beskrivs – för det egna landet, för EU och för Sverige. Vi lägger särskild vikt vid de två sista områden.

En arbetshypotes, som ligger till grund för urvalet av material är att Sverige som *andre* presenteras som mer hotfull mot EU:s identitet i länder som är djupare förankrade i EU-samarbetet än i länder med mer kluven EU-identitet. Vi väljer därför att jämföra skildringar i Danmark och Storbritannien med skildringar i Frankrike och Tyskland. 2003 var Danmark och Storbritannien de enda andra EU-medlemmar som själv valt att stå utanför eurosamarbetet, medan Tyskland och Frankrike har agerat motorer i europeisk integration från första början.⁵

---

konstruerar dess identitet, en dimension som vi har lämnat därhän i denna studie.

⁵ Materialet utgörs av nyhetsartiklar, insändare och ledare från dagstidningar i Danmark, Storbritannien, Tyskland och Frankrike. Vi har valt de två största morgontidningarna från varje land och därefter eftersträvat spridning i tidningarnas politiska orientering. I urvalet ingår därmed danska *Politiken* och *Jyllands-Posten*, brittiska *The Guardian* och *The Times*, tyska *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ) och *Süddeutsche Zeitung* (SZ) samt franska *Le Monde* och *Le Figaro*. Artiklarna är framtagna vid elektroniska sökningar på 'Sverige', och 'euro'. Undersökningsperioden sträcker sig från 14 augusti till 14 oktober

Dansk distans, brittisk beundran

Berättelserna om Sverige i danska och brittiska tidningar har åtminstone en poäng som går igen: Den om att Sverige inte är som det var – folkhemmet är förlorat, den svenska modellen har fallit. Det finns givetvis också andra likheter, men framför allt en genomgående skillnad mellan de Sverigebilder danska och brittiska tidningar målar upp. Där danska betonar skillnader mellan Danmark och Sverige, framställer brittiska nejett som folkets uppror mot EU-eliten.

Både under valrörelsen och efter att resultatet är klart understryker danska och brittiska tidningar avståndet mellan eliten och folket och att Sverige delas tvärs över traditionella skiljelinjer. Tidningar i båda länderna framhåller att nej-sidan driver en bättre kampanj än ja-sidan, som beskrivs som splittrad. Att regeringen inte är inbördes överens i frågan framställs som märkligt och ett otänkbart fenomen i dansk och brittisk politik. Brittiska tidningar ger stort utrymme åt Anna Lindh och vad mordet betyder för den svenska nationen, medan danska tidningar mer fokuserar på ekonomiska frågor och gatuplansreportage med vanliga väljare.

Danska och brittiska tidningar presenterar flera olika förklaringar till nejett, men referenser till *det svenska sättet* går igen. Två dagar innan omröstningen skriver *The Times* till exempel att

Många svenskar, speciellt kvinnor, har undvikit att ta en klar ståndpunkt om euron. Att välja det ena eller andra skulle vara att sticka ut hakan på ett mycket osvenskt sätt.⁶

Danska *Politiken* citerar professor emeritus i etnologi Åke Daun från Stockholms universitet för att svenskarna aldrig har velat vara en del av Europa, och att motståndet är ett utslag av arrogans. Inte utan en viss självdistans tillägger han att

---

2003 (månaden före och efter den svenska folkomröstningen). Totalt uppgår mängden artiklar till 260. Det kan vara värt att notera att tidningarna tar olika ställning till euron. Så driver till exempel båda de danska tidningarna en eurovänlig linje, och brittiska *The Times* är uttalad motståndare till euron, medan *The Guardian* är mer EU-vänlig. Men eftersom vi här studerat både nyhets- och opinionstexter finns en stor åsiktsmässig spridning också inom varje tidning. Dessutom är det ju inte i första hand tidningarnas åsikter vi är ute efter, utan hur de skildrar Sverige i rapporter om den svenska folkomröstningen.

⁶ *The Times, How a grieving nation finally learned to cry*, 2003-09-12

Vi bygger inte vår nationalkärlek på känslor, men på förnuft, vetenskapliga bevis och på vår höga moral.⁷

Professor Daun är inte den ende svensk som får uttala sig om sin nations mentalitet; Anders Mellbourn från Utrikespolitiska institutet och författaren Henning Mankell uppträder också i den utländska pressen med uttalanden om hur svenskar egentligen är. *The Guardian* förklarar för sina läsare att

Svenskar ser sig själva som reserverade, behärskade och med en benägenhet för nordisk introspektion. [...] Många svenskar, precis som briter, talar om ”kontinenten” och skeptiker omtalar ”Bryssel” med samma giftiga ton som vi känner från vår tabloidpress.⁸

Där brittiska tidningar nöjer sig med att konstatera hur svenskarna ser sig själva, använder sig danska tidningar gärna av anspelningar på skillnader mellan danskar och svenskar för att karakterisera den svenska mentaliteten. *Jyllands-Posten* skriver till exempel att

Som dansk är det svårt att inte slås av den mästrande och förmanande tonen i svensk politisk kultur. ”En allestädes närvarande, blid obönhörlig pedagogik”, kallade den tyska författaren Hans Magnus Enzenberger det en gång. Man upplever därför också i Sverige att politiker skämmer ut väljare med fel hållningar på ett sätt som aldrig skulle fungera i Danmark.⁹

Att orsaken till resultatet i folkomröstningen finns i en *konflikt mellan eliten och folket* är ett tydligt tema i både danska och brittiska tidningar. Det finns variationer, men två typer av förklaringar går igen. Dels den mer diffusa om ett generellt missnöje med auktoriteter, dels den mer precisa som handlar om socialdemokratins misslyckande med att övertyga sina väljare och skapa enighet. Brittiska tidningar verkar föredra den första typen, och även om det dras vissa paralleller mellan Göran Perssons socialdemokrati och Tony Blairs Labour, så ses valresultatet mest som en känga till etablissemangen i vid bemärkelse, och framför allt till EU. *The Times* förklarar valresultatet så här:

---

⁷ Politiken, *Svensk hovmod bag euromodstand*, 2003-09-06

⁸ The Guardian, *Mourning a politician, a mother and a wound to democracy*, 2003-09-12

⁹ Jyllands-Posten, *Sverige idag*, 2003-09-14

Svenska folket lät sig inte luras av den elitklick som inte har någon grund att stå på när de hävdar att de "talar för Europa". I denna veckas omröstning har svenskarna inte så mycket avvisat euron som förklarat att den inte håller vad den lovar – ett svar med mycket mer stake i.¹⁰

Danska tidningar fäster mer intresse vid att den svenska politiska eliten, framför allt socialdemokratin, inte lyckades. Det är alltså inte så mycket Bryssel, eller EMU-länderna som får skulden, utan mer eliten på svensk hemmaplan som framställs som för vag.

Skiljelinjen mellan å ena sidan folket och å andra sidan olika eliter är absolut den dominerande politiska förklaringsfaktorn i dansk och brittisk press, tillsammans med att ja-sidan var splittrad och drev en dålig kampanj. Andra skiljelinjer i det politiska och sociala landskapet presenteras i stort sett inte – förklaringar som fokuserar på kön, ålder, utbildnings- och inkomstmässiga eller regionala skillnader uppträder inte.

Även om mest fokus alltså ligger på att svenska folket har visat sitt missnöje, så finns det också en annan uppsättning förklaringar i danska och brittiska tidningar, som kan sammanfattas under rubriken *what's-in-it-for-us*. Dessa förklaringar fokuserar på ekonomi och att svenskarna på grundval av en rationell kalkyl har valt bort valutasamarbetet. Två typer av förklaringar återfinns i materialet: Att det beror på privatekonomi och att det beror på EMU. Brittiska tidningar fokuserar gärna på att det är EMU-ländernas eget fel; deras prestation hittills har inte gett svenskarna skäl att känna en tillit till samarbetet. En del danska artiklar lyfter fram att väljarnas uppfattningar om sin privatekonomi har spelat roll, och dessa uppfattningar presenteras i reportage där man är ute och talar med folk som ska rösta. *Politiken* har varit på Östermalm på omröstningsdagen och hittat 79-åriga Gunvor, som citeras för att priserna har gått upp och att det drabbar pensionärer. Därför har hennes röst gått till nej-sidan:

Det känns rätt. Man vet ju faktiskt inte hur det blir.¹¹

Så ser alltså i huvuddrag förklaringarna ut som dansk och brittisk press bjuder sina läsare på. Danska tidningar fokuserar främst på ett inrikespolitiskt avstånd mellan väljare och partier, brittiska på avståndet mellan nej-stater och EU. Hur tidningarna förklarar nejets orsaker

---

¹⁰ The Times, *The world revolt against the heirs of Trotsky*, 2003-09-17

¹¹ *Politiken*, *Valg præget af sorg og skepsis*, 2003-09-15

hänger förstås också samman med vilka följder de anser att det får – för Sverige, EU och det egna landet. Även i dessa förutsägelser finns det därför en nyansskillnad mellan danska och brittiska tidningar, som ju också har att göra med tidningarnas egna inställningar till EMU. Där dansk press verkar anse att nu får svenskarna sköta sig själva, för EU rullar på, så är brittisk press mer positiv till det svenska nejjet – det stärker den egna identiteten gentemot EU. Danska *Jyllands-Posten* reagerar till exempel på det förväntade nejjet med en offensiv, ja kanske lite förnärmat ton fyra dagar innan omröstningsresultatet står klart

Svenskarnas stora problem är kanske inte så mycket huruvida det kommer att göra en skillnad ekonomiskt. [...] Problemet är kanske snarare att det för det övriga Europa i verkligheten inte gör någon stor skillnad om Sverige är med eller inte. Vad har det svenska bidraget till EU:s gemenskap egentligen bestått av?¹²

De danska tidningarna andas att ”då-vill-EU-inte-heller-leka-med-er” och framställer följderna av det svenska nejjet som nära nog obefintliga, vilket måste sägas vara anmärkningsvärt. Danmark står ju själv utanför valutasamarbetet. Brittiska tidningar slår däremot hårt mot Bryssel och framställer resultatet som en väckarklocka för EU. Särskilt *The Times* slår fast att:

Tiden är inne till att sätta stopp för Bryssel-byråkratins obevekliga ansamlande av makt och för dess påtvingade paragrafrytteri som underminerar företagsamheten och stryper tillväxten.¹³

Att de danska, EMU-positiva tidningar tenderar att distansera sig från Sverige tydliggörs också när de analyserar vilka följder Sveriges nej får för Danmark. Det genomgående temat är även här att resultatet inte betyder något särskilt. Ledaren för det största oppositionspartiet, socialdemokraterna, säger till exempel att han är ledsen över resultatet, men:

Jag menar inte att det får någon särskild konsekvens för Danmark. De danska opinionsmätningarna har under lång tid visat

---

¹² *Jyllands-Posten*, *Sveriges valg*, 2003-09-10

¹³ *The Times*, *Eurozone must deliver on reforms this time*, 2003-09-22. Här hamnar alltså Sverige på Storbritanniens sida mot ett marknadsfientligt Bryssel, medan Sverige i en tysk kontext kan framställas som något bra för euron, eftersom svenskarna inte begriper sig på marknadsekonomi, se not 27, citat ur FAZ 2003-09-15.

en majoritet för euron, och socialdemokraterna tycker att vi ska rösta om de danska EU-förbehållen så snabbt som möjligt.¹⁴

Brittiska tidningar är däremot tydliga i sina analyser av vilka följder utfallet får för Storbritannien: Känslan av positivt utanförskap stärks. Om det hade blivit ett ja hade Storbritannien riskerat att bli isolerat, resonerar man, men med nej definieras nu ännu tydligare en krets av länder som väljer att stå utanför. Brittiska tidningar framställer Storbritannien, Sverige och Danmark som tre lika länder. *The Times* formulerar det så här:

För väljarna i Storbritannien, Sverige och Danmark, med långa historier av nationellt oberoende och motstånd mot kontinentala imperier, kommer den framväxande idén om ett nerbantat EU förmodligen att vara väldigt attraktiv. [...] Storbritannien har som Sverige, Danmark, Norge och Schweiz haft en lång och generell sett lyckad historia i Europas periferi, inte i dess centrum eller ”hjärta”.¹⁵

Överlag är danska tidningar mer fokuserade på att definiera Sverige som annorlunda än Danmark, att *dissociera* sig, där brittiska tidningar helt tydligt väljer att framställa Sverige som *associerat* med Storbritannien – i enad opposition mot EU. Framställningen av Sverige används alltså för att stärka den egna nationella identiteten.

Tysk förnärmelse, fransk likgiltighet

Tyska och franska tidningar rapporterar att eurokampanjen har sått split i det annars så samförståndsinriktade Sverige, samtidigt som debatten sparat ur i känslolag. Orsakerna till nej står framför allt att finna i en isolationistisk välfärdspolitik som kommit att bli synonym med nationens självbild. Både fransk och tysk press understryker att Sverige bryter mot ett ingånget avtal genom att inte byta ut kronan mot euron. Men medan analyser i båda länder framställer Sveriges nej som ett hot mot både euroområdet och EU-projektet, vänder sig många tyska pressröster samtidigt mot Sverige med bitterhet: Ni ska nog se att vi klarar oss bra utan er.

Franska tidningar framställer kampanjen som något som klivit i det annars så samförståndsinriktade Sverige. Socialdemokraterna har för-

---

¹⁴ Politiken, *Sverige stemte nej til euroen*, 2003-09-15

¹⁵ *The Times*, *Snacking on Europe-Lite is better for your health*, 2003-09-18

enat sig med högerpartierna, samtidigt som regeringen är splittrad internt och till och med näringsministern kampanjar för ett nej. Fransk press noterar också att regeringen, genom att avfärda kravet på en buffertfond, har avskilt sig från sin bas och stödet från två miljoner LO-väljare. Flera analyser i tysk press konstaterar att den svenska eurodebatten är ett slag om känslor:

Till sist har politikerna växlat de sakliga argumenten mot känslomässiga och därmed tydligt sänkt nivån på eurodiskussionen i Sverige.¹⁶

Framför allt tysk press beklagar att varken ja- eller nejsidan för fram ekonomiskpolitiska argument eller ens Europapolitiska visioner och att svenskarna inte tycks mottagliga för de rationella argumenten för att avstå från kronan.

Hur förklarar då tysk och fransk press omröstningsresultatet? I tysk press framhävs *den svenska folkhemsideologin* som en viktig förklaring till varför Sverige säger nej till euron: De nordiska länderna har närmast sig kontinenten inte av övertygelse, utan först när den ekonomiska nöden har krävt det. Men kontinenten har, enligt denna förklaring, förblivit en nödvändig motsats till det nordiska välfärdsreservatet:

Än i dag hålls de ideologiska aversionerna från 70- och 80-talet vid liv. 'Kontinent, kapitalism, katolicism' – så målades fan på väggen av en sociallära som ville gå den 'tredje vägen' mellan Öst och Väst.¹⁷

Men Sveriges nej förklaras inte bara av hur folkhemsideologin skrämte folket med stora stygga Europa. Den frikostiga välfärdsstaten i Sverige får i tyska tidningar också mer direkt förklara varför svenskarna sa nej. *Frankfurter Allgemeine* antyder att välfärdsstaten skapat en bidragsberoende massa med makt att sätta sig över landets ledning:

Valanalyser bekräftar att resultatet kan spåras tillbaka till röster från de 'socialt svaga' och dem som är beroende av välfärdssystemet, bland dem kvinnor, statsanställda och fackligt anslutna.¹⁸

---

¹⁶ SZ, *Herz statt Verstand*, 2003-08-19

¹⁷ FAZ, *Draußen*, 2003-09-16

¹⁸ FAZ, *Persson: Schweden bleibt aktives und konstruktives EU-Mitglied*, 2003-09-17

Denna typ av resonemang om hur 'vanliga väljare' tänker känner vi igen från de danska reportagen, och även de franska tidningarna är upptagna av sociala skiljelinjer i den svenska valmanskåren. *Le Figaro* konstaterar att

kvinnorna utgör den stora majoriteten euromotståndare. Med en gemensam valuta och, så småningom, en harmoniserad skattepolitik, är svenskarna oroad över sina sociala fördelar – ett års mammaledighet [sic!], välorganiserade daghem – vilka är kompensationen för deras höga skatter.¹⁹

Svenskarna vill alltså inte låta euron rasera deras privilegierade tillvaro, enligt tyska och franska tidningar. Denna förklaring till nejett framställs dock inte bara som resultat av en nyttokalkyl, utan särskild de tyska tidningarna lägger vikt vid att det beror på en *feghet* förorsakad av en förklemmande välfärdsstat. *Frankfurter Allgemeine* skriver att

Årtionden av statlig omsorg och välfärd får efterverkningar i en djupliggande misstro gentemot det okända. [...] Sverige drar sig tillbaka i folkhemmet, medan grannarna på andra sidan Östersjön flyttar in i det europeiska huset.”²⁰

Men den svenska isolationismen uppstår inte bara med välfärdsstaten. Många analyser anför historiska skäl – euromotståndet bygger vidare på en historia av självständighet och isolering som börjar vid slaget vid Lützen 1632. Alltifrån sitt inträde i EU har Sverige tvekat mer än andra nya medlemmar att låta sig integreras, konstaterar till exempel *Frankfurter Allgemeine*, och förklarar att Sveriges tvekan motsvarar nationens mentalitet. Den avvaktande hållningen gentemot euron följer logiskt av att Sverige stått neutralt i två världskrig och utanför Nato:

Pendlande mellan skandinavisk enstörighet och känslan av att som moralisk vägvisare vara bättre och rikare än andra, sitter Sverige helst som iakttagare på staketet.²¹

Till förklaringen om svensk mentalitet läggs även geografi. I hjärtat

---

¹⁹ Le Figaro, *ingen titel*, 2003-09-05

²⁰ FAZ, *Zaungäste*, 2003-08-25

²¹ FAZ, *Zaungäste*, 2003-08-25

av Västeuropa, där varken konsumenter eller myndigheter kan skiljas längs konstgjorda gränser, är euron ”naturnödvändig” – till skillnad från Sverige med en lång, naturlig gräns att bevaka mot ett hotfullt öst.

Samtidigt förvånas båda tyska och franska pressröster över att de vanligen så lydiga och auktoritetstroga svenskarna faktiskt har gjort uppror mot sin politiska ledning, och är inne på samma förklaring som dominerar i danska och brittiska tidningar: Att omröstningen är ett uttryck för folkligt missnöje med eliten. Anledningen till upproret, förklarar samma artikel, ligger i den svenska egalitarismen – mannen på gatan har förlorat förtroende för de rika efter senare års skandaler i näringslivets toppskikt. Motsvarande idé förekommer i franska tidningar:

Trots att Sverige länge varit en stat där gapet mellan medborgare och den styrande klassen är grundare än annorstädes, svävar det över opinionsundersökningarna en doft av trots gentemot konungarikets elit.²²

I synen på nejets *konsekvenser* hittar vi en viss kluvenhet i de franska och tyska tidningarna. Å ena sidan beklagar de resultatet och att det kan få negativa konsekvenser för EMU-samarbetet. Å andra sidan får denna besvikelse dem att närmast aggressivt avvisa Sverige. *Le Monde* rapporterar att den allmänna åsikten i Bryssel är att det svenska nej kan konsolidera sprickan mellan euroländerna och de andra och leda till ett Europa i två hastigheter. Att Sverige ställer sig utanför bidrar inte heller till att lösa euroområdet ekonomiska problem:

Relativt starka ekonomier som den svenska, den brittiska eller den danska saknas i valutaunionen. Under tiden tränger svagare ekonomier i Östeuropa in i euroområdet.²³

Här utmålas alltså Sveriges nej som ett hot mot euroområdet, medan både tyska och franska tidningar generellt drar lite större växlar i sina konsekvensanalyser och menar att omröstningsutfallet inte bara är ett hot mot östutvidgningen, utan mot hela EU-projektets framtida integration.

---

²² *Le Monde*, *Le Suèdois largement sceptiques avant le referendum sur l'euro*, 2003-09-03

²³ *FAZ*, *Schwedens Unternehmen sind über die Euro-Ablehnung enttäuscht*, 2003-09-16

Euroskeptikernas *Sonderweg* skadar Europa, eftersom valutaunionen accelererar kontinentens politiska integration.²⁴

Det som utmärker både tysk och fransk press, till skillnad från danska och brittiska tidningar, är upprepningarna av att Sverige bryter mot ett avtal. Eftersom Sverige röstade ja till Maastricht-avtalet och inte har förhandlat sig till några undantag, har landet redan accepterat en förpliktelse att ersätta kronan med euron, går argumentet. *Le Monde* skriver till exempel om *avtalsbrottet* att

merparten av [Sveriges] nio miljoner invånare har åsamkat det lokala etablissemangen en näsbränna genom att vägra att gå vidare till den följande etappen (valutan), som fördraget emellertid föreskriver.²⁵

Irritationen över Sveriges avtalsbrott slår emellanåt över i en sarkastisk bitterhet i analysen av hur Sveriges nej bör hanteras. Här liknar de tyska och franska tidningarnas kommentarer de danska – om inte ni vill vara med så fortsätter vi bara utan er.

En tysk insändarskribent känner sig sårad som europé, ja till och med en smula förnedrad, över att svenskarna har ratat hans valuta. Istället, föreslår skribenten, borde euroländerna få rösta om vilka nya medlemmar de vill uppta i sin union, och om huruvida ”de aktuella länderna överhuvudtaget är goda nog åt oss.”²⁶ En ekonom får i samma tidning lov att resonera om att det kanske rent av är bra för eurosamarbetet om Sverige står utanför:

Sverige är ju inte särskilt marknadsekonomiskt orienterat i tanken. Det har blivit lite bättre på senare år, men på det hela taget är det svensk mentalitet att eftersträva samförstånd, men inte individuell framgång på marknaden. Ur vår synvinkel är det inte nödvändigtvis positivt om sådana röster skulle öka i vikt.²⁷

Den franska tonen är möjligen lite mer dämpad, *Le Figaro* konstaterar till exempel att tjänstemännen i kommissionen tröstar sig med att

---

²⁴ SZ, *Ungeliebte Währungsunion*, 2003-09-13

²⁵ Le Monde, *La Suède rejette massivement l'entrée dans la zone euro*, 2003-09-16

²⁶ FAZ, *Erniedrigt*, 2003-09-19

²⁷ FAZ, *„Außenseiter tragen kosten“*, 2003-09-12

allt ändå kommer att gå sin gilla gång, för den nordiska motviljan mot integration har ju inte hindrat framstegen i det europeiska bygget hitills.

Bilderna av Sveriges nej

En gemensam nämnare för samtliga pressrapporter är det återkommande temat att omröstningen präglades av splittringen mellan elit och folk. Det förekommer i någon mån i såväl tysk och fransk som dansk och brittisk press. Men konflikten mellan elit och folk får förstås olika betydelse beroende på i vilken nationell kontext den sätts in. I dansk press späder det på fördomen om en svensk elit som vill kontrollera folket. I brittisk press kan framhävandet av konflikten förstås som en varning till den egna, pressade regeringen att inte lyfta eurofrågan om den inte vill så ytterligare split i befolkningen. Och i tysk och fransk press framstår splittringen snarare som att eurofrågan i positiv mening har rubbat den svenska andan av samförstånd.

Förklaringarna till Sveriges nej är ganska lika i dansk och brittisk press. För att återknytta till det teoretiska ramverket kan man säga att tidningarna beskriver Sverige i termer av både naturliga egenskaper – *det svenska sättet*, en svensk skepsis mot 'det europeiska' – och förvärvade egenskaper – den inrikespolitiska situationen, gapet mellan partier och väljare och att ja-sidan inte lyckades övertyga.

Fransk och tysk press söker gärna orsakerna till Sveriges nej i den svenska välfärdsstaten. Vid första anblick tycks denna olikhet som en förvärvad egenskap, men genom att göra det svenska folkhemmet synonymt med Sveriges egalitära folksjäl, antar folkhemsisolationismen karaktären av en naturlig egenskap. Även om en annorlunda välfärdspolitik kanske skulle göra Sverige mer europeiskt, skulle det betyda att landet måste ge upp en egenskap som är central för dess självförståelse – något lika omöjligt som för Turkiet att byta kontinent och religion för att närma sig "Europa".

I termer av dissociering och associering kan vi se att det pågår en dragkamp om hur Sveriges nej ska förstås. Som en tjurig lillebror konstaterar de danska, EU-vänliga tidningarna att svenskarna missar att kliva på Eurotåget – paradoxalt nog, eftersom Danmark ju också själv har valt att stå kvar på perrongen. Brittiska tidningar kopplar armkrok med Sverige, förtjusta över att ha funnit en kompis till som också vill stå utanför euron i ett EU där var och en får lunka på i sin takt. Denna skillnad kan tolkas som att danska tidningar understryker en dansk, nationell identitet *mot* Sverige, och *mot* EU, medan brittiska tidningar

förstärker en brittisk, nationell identitet *med Sverige men mot EU*.

Också mellan de tyska och franska tidningar anas vissa skillnader i hur nej et framställs – främst att det är en mer laddad fråga i tyska tidningar än i franska. Även om tidningar i båda länderna framställer Sveriges nej som inte bara ett avståndstagande från euron, utan också som ett hot mot EU:s fortsatta integration, ser vi att denna reaktion av förnärmelse och distansering kommer starkast till uttryck i tysk press (inte helt olik den danska reaktionen). Det går en röd tråd från liberala *Süddeutsches* försmådda kärlek till det trygga Bullerbyn till konservativa *Frankfurter Allgemeines* ilska förnärmelse över att en överreglerad välfärdsstat på dekis har mage att nobba Europa: Om Sverige inte behöver EU, så behöver EU inte heller Sverige.

De franska analyserna är däremot inte fullt så emotionella. Förmodligen finns här ett längre kulturellt avstånd: "Sverige" är inte en symbol laddad med politisk mening i Frankrike. Kanske är det därför fransk press tycks hålla huvudet mer kallt och snarare skåda framåt rationellt – EMU-samarbetet rullar vidare ändå. Tysk press dissocierar sig alltså från det annorlunda Sverige, medan den franska pressen snarast är att betrakta som likgiltig. Den tyska attityden skulle därmed kunna kännetecknas som *mot Sverige, med EU*, medan Frankrike bara är *för EU* och varken dissocierar eller associerar sig med Sverige.

Den minsta gemensamma nämnare som kvarstår är möjligen bilden av Sverige som en egensinnig kompis som själv drar sig ur leken. Bilden av Sverige uppfyller alltså olika funktioner i olika nationella sammanhang, och vinklas därför på många olika sätt i europeiska medier. Sådana bilder upplevs förmodligen emellanåt lika missvisande och fördomsfulla som redaktör Shards bild av Sverige, men det är ändå i ett landskap av sådana bilder som Sverige måste förstå sig självt i Europa.

Referenser

- Broman, Matilda & Malena Rosén (2001). Ordförandeskapet och pressen: En mediabild blir till. I Jonas Tallberg (red.) *När Europa kom till Sverige: Ordförandeskapet i EU 2001*. Sockholm: SNS Förlag
- Hansen, Peo (2000). *Europeans Only? Essays on Identity Politics and the European Union*. Umeå: Statsvetenskapliga institutionen
- Hellström, Anders (2003). Beyond Space: Border Making in European Integration, the Case of Ireland. *Geografiska Annaler* 85B:3, 123-35
- Kaelberer, Matthias (2004). The Euro and European Identity: Symbols, Power and the politics of European monetary union. *Review of International Studies* 30:2, 161-178

- Kinvall, Catarina (2003). Identitetsstudier – en översikt. I Pettersson, Bo & Alexa Robertsson (red.) *Identitetsstudier i praktiken*. Malmö: Liber
- Lundgren, Åsa (1998). *Europeisk identitetspolitik: EU:s bistånd till Polen och Turkiet*. Uppsala: Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen
- Neumann, Iver B (1999). *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*. Manchester: Manchester University Press
- Robertson, Alexa (2003). Narrativ analys, medietexter och identitetsforskning. I Pettersson, Bo & Alexa Robertsson (red.) *Identitetsstudier i praktiken*. Malmö: Liber
- Rumelili, Bahar (2004). Constructing identity and relating to difference: Understanding the EU's mode of differentiation. *Review of International Studies* 30:1, 27–47
- Towns, Ann (2004). *Norms and Inequality in International Society: Global Politics of Women and the State*. University of Minnesota

Kapitel 26

It's the Economy, Stupid!

Sören Holmberg

President Clintons kampanjledare James Carville sammanfattade en gång på en presskonferens vad som var viktigast för väljare när de röstar: "Dumskalle, ekonomin naturligtvis" Forskningen på området är inte lika tvärsäker. Men att ekonomin är en av de viktiga faktorerna råder ingen tvekan om. När det gäller parlamentsval har forskningen pekat på att det främst är bedömningar av den nationella ekonomins utveckling som spelar en roll. Förändringar i den egna plånbokens tjocklek betyder något mindre (Lewis-Beck & Paldam 2000, Holmberg & Oscarsson 2004). Kortsiktig ekonomisk egenintresseröstning tenderar att vara klart mindre vanligt förekommande i parlamentsval än vad de flesta *public choice*-teoretiker och ekonomer föreställer sig.

Våra analyser av väljarbeteendet 2003 tyder dock på att ekonomerna kan ha mer rätt när det gäller euro-valet. *Homo economicus* tycks ha varit ovanligt närvarande i euro-omröstningen (Jonung 2004). Och det är kanske inte så underligt. Folkomröstningen handlade ju om pengar och ekonomi. Resultaten i tabell 26.1 visar hur väljarna bedömde utvecklingen av Sveriges och den egna ekonomin 1994 och 2003.

De tillbakablickande bedömningarna av hur ekonomin förändrats var klart mer negativa 1994 än 2003. Det gäller såväl den egna ekonomin som Sveriges. Vi befann oss i en lågkonjunktur 1994 och den ekonomiska bilden var svart. De retrospektiva utvärderingarna var ljusare 2003. Om vi ser på de framåtblickande förhoppningarna var mönstret med mer negativa bedömningar 1994 än 2003 detsamma när det gäller den egna ekonomin, men inte när det gäller Sveriges ekonomi. Människor var mer pessimistiska om den egna ekonomins utveckling 1994 än 2003, men mer optimistiska 1994 än 2003 om utvecklingen av Sveriges ekonomi. År 1994 hade vi nyss haft ett regeringsskifte som kan ha ingi-

vit hopp om förbättringar. År 2003 var läget helt annorlunda. Samma regering hade styrt Sverige sedan många år och några radikalt nya grepp diskuterades inte.

Tabell 26.1 Bedömningar av utvecklingen av Sveriges ekonomi respektive den egna ekonomin 1994 och 2003 (procent)

ekonomin har...	<i>retrospektiva bedömningar</i>			
	den egna ekonomin		Sveriges ekonomi	
	1994	2003	1994	2003
förbättrats	24	32	5	22
densamma	41	50	7	45
försämrats	34	17	86	28
vet inte	1	1	2	5
summa procent	100	100	100	100
antal personer	1 813	875	1 814	875

ekonomin kommer att...	<i>prospektiva bedömningar</i>			
	den egna ekonomin		Sveriges ekonomi	
	1994	2003	1994	2003
förbättras	27	33	50	31
densamma	47	52	28	48
försämrats	22	12	16	15
vet inte	4	3	6	6
summa procent	100	100	100	100
antal personer	1 814	875	1 814	875

Kommentar: Ekonomibedömningarna såväl framåt som bakåt gällde två tre år 1994 och 12 månader 2003.

Folkomröstningen 1994 avgjordes med andra ord mitt i en lågkonjunktur med hög arbetslöshet där EU och den nya s-regeringen innebar löften och förhoppningar om ekonomiska förbättringar för landet. Folkomröstningen 2003 avgjordes i ett helt annat ekonomiskt klimat. Ekonomin var klart bättre än 1994 och med en relativt låg arbetslöshet. Och inte minst viktigt, tillväxten var bättre i Sverige än i många jämförbara länder inom EU och EMU. EU/EMU utgjorde alltså inte samma hopp om förbättringar som 1994. Hot om försämringar var snarare aktuella. Lägg därtill att regeringen Persson inte var ny utan hade suttit vid makten i nästan tio år. Den nya regeringen Carlsson 1994 väckte mer positiva förhoppningar än den gamla regeringen Persson 2003. Sammantaget gynnade detta ja-sidan 1994 och nej-sidan 2003. I folk-

omröstningen 1994 kunde man hoppas på att EU och den nya Carlssonregeringen skulle hjälpa Sverige upp ekonomiskt. År 2003 fanns inte motsvarande behov eller förhoppningar. Ekonomin gick bättre och EU/EMU liksom regeringen Persson ingav inget nytt hopp om ekonomiska förbättringar.

Hur skall ekonomimissnöjda väljare rösta?

Orsaksförklaringarna är naturligtvis förenklade och lätt förföriska. De kopplingar mellan olika ekonomiska bedömningar och hur människor röstade i EU/EMU-folkomröstningarna är inte på långa vägar så tydliga att de rakt av stödjer resonemanget. Det är t ex inte självklart vilket samband vi skall förvänta oss mellan positiva eller negativa bedömningar av ekonomin och röstning i en folkomröstning som den om euron 2003. Vid riksdagsval där ansvarsutkrävande av regeringen är ett centralt inlag är den teoretiska förväntan att negativa ekonomibedömningar skall leda till röstning mot den sittande regeringen. Och empiriskt finner vi också att det finns en sådan tendens, även om den statistiskt sett inte är särskilt stark (Holmberg & Oscarsson 2004).

I euro- eller EU-folkomröstningen är det inte lika självklart vad den teoretiska förväntan är. Skall ekonomimissnöjda väljare rösta ja eller nej? Om man ser folkomröstningar som en möjlighet att bestraffa eller belöna sittande regering, alltså som en möjlighet till indirekt ansvarsutkrävande, kan vi förvänta oss att ekonominöjda väljare skall rösta på regeringsalternativet, det vill säga rösta ja både 1994 och 2003, medan väljare som bedömer den ekonomiska utvecklingen negativt bör rösta nej (Franklin et al 1994).

Det visar sig att de empiriska sambanden går åt det håll som ansvarsutkrävarhypotesen förutsäger. Väljare som gjorde en positiv bedömning av hur ekonomin – Sveriges eller den egna - har utvecklats eller kommer att utvecklas tenderade i genomsnitt att rösta 15 procentenheter mer ja 2003 än väljare som gjorde negativa ekonomibedömningar. Motsvarande siffra var 9 procentenheter 1994; ekonomin betydde alltså något mer för röstningen 2003 än 1994.

Den enskilda ekonomibedömning som uppvisade starkast samband med röstningen såväl 1994 som 2003 var de framåtriktade förhoppningarna om Sveriges ekonomi. Människor som trodde på en förbättrad nationell ekonomi tenderade att rösta ja med 58 procent 2003 och 60 procent 1994, medan endast en minoritet bland väljare som förutsåg en försvagad svensk ekonomi röstade ja, 37 procent 2003 och 44 procent

1994, vilket ger röstningsskillnader på hela 21 procentenheter 2003 och 16 procentenheter 1994.

Motsvarande röstningsskillnader för de retrospektiva nationella ekonomibedömningarna går i hypotesens riktning men är mycket mer blygsamma, 8 enheter 2003 och 2 enheter 1994. Om vi skall tala om ett ansvarsutkrävande borde dessa tillbakablickande bedömningar vara starkare kopplade till röstningen, som de är i riksdagsvalen, där just de retrospektiva nationella ekonomibedömningarna är de som har det starkaste sambandet med röstningen. Man skall ju straffa eller belöna regeringen för vad den gjort. Det faktum att det är de framåtblickande ekonomiska förhoppningarna som är mest tydligt sammanbundna med röstningen i EU/EMU-folkomröstningarna, och inte de tillbakablickande, antyder att resonemanget om ansvarsutkrävande *inte* är inne på rätt spår.

Vad resultaten snarare visar är förekomsten av ett slags mandatröstande i folkomröstningar. Väljare som röstat ja har tenderat att ge sitt stöd åt en EU-integrerad ekonomisk politik som de har bedömt som positiv medan väljare som röstat nej har tenderat att se en EU/euroinfluerad ekonomisk politik som någonting negativt. En dylik tolkning stöds av hur väljarna själva motiverar sitt röstande när de får besvara frågor om vad som var viktigt för dem. Ja-röstare har en tendens att tala om möjliga ekonomiska vinster vid ett ja medan nej-röstare tenderar att tala om tänkbara faror eller ekonomiska förluster vid ett ja (se kapitel 18 och Oskarson 1996).

Den ekonomiska bedömning som ökat mest i betydelse mellan 1994 och 2003 när det gäller röstningen är de framtidsorienterade förhoppningarna när det gäller den egna ekonomin. Väljare som 1994 trodde att den egna ekonomin skulle bli bättre framöver röstade 6 procentenheter mer ja än väljare som gjorde en pessimistisk bedömning av den egna ekonomiska framtiden. I folkomröstningen om euron 2003 hade motsvarande skillnad ökat till hela 18 procentenheter. Människor som trodde att de skulle få det ekonomiskt bättre tenderade med andra ord att rösta ja medan väljare som bedömde att deras ekonomi skulle försämrats hade en tendens att stödja nej-sidan. Det klara sambandet mellan de prospektiva privatekonomiska bedömningarna och euron är desto mer anmärkningsvärt som motsvarande bedömning brukar vara de som är svagast kopplade till röstningen i riksdagsval och som också, som vi har sett, var svagt kopplade till linjevalet i EU-omröstningen 1994. Det klara sambandet mellan ekonomiskt egenintresse och röstning som vi finner 2003 är alltså inte en regel utan snarare ett undan-

tag. Euro-omröstningen bland väljarna var i ovanligt hög grad influerad av ekonomiska bedömningar, både när det gäller Sveriges ekonomi och den egna plånboken.¹

Plånboksröstning

En bra illustration till hur viktig människors personliga ekonomi var för röstningen 2003 kan hämtas från Sveriges Televisions vallokalsundersökning. Där fick svarspersonerna (=10 732!) uppge hur betydelsefull den egna ekonomin var för deras röstningsbeslut. Hela 41 procent angav att den var mycket betydelsefull; fler bland nej-röstare (46 procent) än bland ja-röstare (34 procent). Ekonomiskt svaga grupper hade starkast tendens att utpeka den egna ekonomin som viktig för hur de röstade, 44 bland kvinnor t ex, bland pensionärer 48 procent och bland arbetare 51 procent (Hernborn m fl 2003).

I folkomröstningsundersökningarna 1994 och 2003 finns en intervjufråga som väl demonstrerar betydelsen av den privata ekonomin för röstningsbesluten. Vi frågade mycket konkret i förvalsundersökningar hur svarspersonerna bedömde att den egna ekonomin skulle förändras under de närmaste åren om Sverige blev medlem i EU respektive i EMU. Resultaten i tabell 26.2 visar på mycket starka samband mellan ekonomibedömningarna och linjevalet. Väljare som trodde att den egna plånboken skulle bli tjockare tenderade mycket klart att rösta ja (77 procent 1994 och 82 procent 2003). En lika tydlig motsatt tendens återfanns bland väljare som såg en magrare egen plånbok framför sig (71 procent nej 1994 och 87 procent nej 2003).

När man frågar väljarna själva är det alltså ingen tvekan om att bedömningarna av konsekvenserna för den egna ekonomin strukturerade EU- respektive EMU-röstningen i mycket hög grad. Och privatekono-

---

¹ Ja-sidan vann 1994 när de genomsnittliga ekonomibedömningarna med ett undantag var relativt mörka. Nej-sidan vann 2003 när ekonomibedömningarna var ljusare. Hur stämmer det med att väljare som gör positiva ekonomibedömningar tenderar att rösta ja medan personer som gör negativa bedömningar oftast röstar nej? En del av förklaringen ligger i att prospektiva nationella bedömningar blev viktigare för röstningen 2003, och de var mörkare 2003 än 1994. Vi har också visat att ekonomibedömningar allmänt betydde mer för röstningen i folkomröstningen 2003 än 1994, och att den förändringen främst kom till stånd därför att väljare som gjorde negativa ekonomibedömningar började rösta mer nej 2003 än 1994. Väljare som gjorde positiva ekonomibedömningar tenderade att förändra sitt röstande mindre, men de röstade ja i något mindre utsträckning 2003 än 1994.

min betydde mer för röstningen 2003 än 1994. Det var något färre väljare som röstade i enlighet med sitt subjektiv ekonomiska egenintresse 1994 (77 respektive 71 procent) än 2003 (82 respektive 87 procent).²

Tabell 26.2 Bättre eller sämre personlig ekonomi om Sverige blir medlem i EU respektive EMU och röstning i folkomröstningarna (procent)

fråga: "Hur tror du att Din ekonomiska situation kommer att förändras under de närmaste 5 åren om Sverige blir medlem i EMU? Kommer den att förbättras, förbli densamma eller kommer den att försämrats?"

	EU 1994			Summa procent	Fördelning	EMU 2003			Summa procent	Fördelning
	Ja	Nej	Blankt			Ja	Nej	Blankt		
förbättras	77	21	2	100	16	82	15	3	100	30
densamma	55	44	1	100	58	49	49	2	100	33
försämrats	28	71	1	100	15	12	87	1	100	29
vet ej	37	59	4	100	11	31	62	7	100	8
					100%					100%

Kommentar: Intervjufrågan 1994 gällde "de närmaste två tre åren". Resultaten kommer från förvalsundersökningar 1994 respektive 2003.

Sambanden är mycket starka, men man skall observera att andelen väljare som gör bedömningen att den egna ekonomin kommer att påverkas positivt eller negativt inte är i närheten av hundra procent. År 1994 var det endast en minoritet (31 procent) som såg en förbättrad (16 procent) eller en försämrad personlig ekonomi (15 procent) som en konsekvens av ett svenskt EU-medlemskap. I euro-omröstningen var det fler som hoppades på ekonomiskt plus (30 procent) eller var rädda för

² Observera att ja-sidan lyckades bättre att rekrytera sina egenintresseröstare 1994 (77 procent) än nej-sidan (71 procent) men att det var tvärtom 2003. I euro-omröstningen stödde 82 procent av ja-sidans egenintresseröstare ja-alternativet mot 87 procent av nej-sidans motsvarande egenintresseröstare som röstade nej. År 1994 röstade dessutom en majoritet ja av den stora grupp väljare som inte såg någon inverkan på den egna ekonomin av ett EU-medlemskap. Motsvarande mycket mindre grupp 2003 delade sina röster jämnt mellan ja och nej. Väljare som inte kunde bedöma de ekonomiska konsekvenserna av ett EU- eller EMU-medlemskap för egen del (11 procent 1994, 8 procent 2003) tenderade i båda folkomröstningarna att rösta mer nej än ja. Lägg också märke till att de ekonomiska konsekvensbedömningarna var klart mer polariserade 2003 än 1994.

ekonomiskt minus (29 procent), sammanlagt 59 procent. Det betyder att många människor inte gjorde privatekonomiska bedömningar åt någondera hållet; 69 procent 1994 och 41 procent 2003 gjorde inte det. Och alltså kunde de inte rösta kortsiktigt efter sitt ekonomiska egenintresse, åtminstone inte efter sitt deklarerade egenintresse. Det är lätt att fokusera på de stora effekterna bland väljare som gjorde klara privatekonomiska bedömningar och glömma att de endast utgjorde en mindre minoritet 1994 och endast en knapp majoritet 2003.

Mer ideologi 1994, mer ekonomi 2003

Frågan är nu sammanfattningsvis hur starka och självständiga de privatekonomiska röstningseffekterna är efter det att vi har tagit hänsyn till andra orsaksfaktorer bakom ja/nej-besluten 1994 och 2003. För att besvara den frågan måste vi kontrollera ekonomieffekterna mot två andra faktorer som teoretiskt och empiriskt är de viktigaste och starkaste förklaringarna bakom människors inställningar till EU-medlemskap respektive euron. De två faktorerna är subjektiv vänster-högerideologi och EU-dimensionen; den senare mätt som inställningen till EU som en förbundsstat, ett slags Europas förenta stater.

Tidigare analyser har visat att både vänster-höger och frågan om Europas förenta stater har starka och från varandra självständiga effekter på ja/nej-valet såväl 1994 som 2003 (Oscarsson 1996 och kapitel 18). Väljare med ideologisk placering till vänster och med en negativ syn på att EU utvecklas till ett slags Europas förenta stater tenderade att rösta nej både 1994 och 2003. Högerorienterade väljare med en positiv syn på ett EU som en förbundsstat tenderade tvärtom att rösta ja både 1994 och 2003.

Resultaten i tabell 26.3 är hämtade från en serie logistiska regressionsanalyser med folkomröstningsvalet (ja/nej) som beroende variabel och med subjektiv vänster-högerideologi, inställning till EU som ett slags Europas förenta stater och bedömningen av om den egna ekonomin skulle förbättras eller försämrats vid ett EU- respektive EMU-medlemskap som oberoende förklaringsvariabler. Alla variabler i analyserna har skalats mellan 0 och 10 för att underlätta jämförelser mellan olika koefficientvärden.

Utfallet av analysen är mycket tydligt. De privatekonomiska bedömningarna hade både 1994 och 2003 självständiga effekter på röstningen, mest påtagligt 2003 men också mycket klart 1994. I folkomröstningen 1994 hade väljarnas subjektiva vänster-högeruppfattning starkast effekt, följt av inställningen till EU som Europas förenta stater och med

de privatekonomiska bedömningarna på en klar sistaplats. Euro-omröstningen uppvisar ett annat mönster. EU-dimensionen och de privatekonomiska övervägandena hamnar nu etta och tvåa med vänster-högerideologi först på tredje plats. EU-dimensionens effekt på röstningen liksom privatekonomins har stärkts mellan 1994 och 2003 medan vänster-högerfaktorns inverkan försvagats något.

Tabell 26.3 En ekonomisk-politisk förklaringsmodell för röstandet i folkomröstningarna 1994 och 2003 (effektmaßt)

förklaringsvariabel	1994		2003	
	bivariat	multivariat	bivariat	multivariat
subjektiv vänster-högerideologi	.41	.34	.34	.29
åsikt om EU som Europas förenta stater	.34	.28	.41	.34
privatekonomisk bedömning av EU/EMU-medlemskap	.22	.16	.36	.33

Kommentar: Den beroende variabeln är linjeval (ja/nej) i folkomröstningarna 1994 och 2003. Alla variabler har kodats mellan 0 (nej) och 10 (ja). Metoden som använts är logistisk regression. De redovisade resultaten är effektmaßt ("b-värden") som alla är högt statistiskt signifikanta. En vanlig multivariat OLS-regression ger ett R^2 på .28 1994 och .34 2003.

Ekonomiska bedömningar, inte minst privatekonomiska funderingar, spelade alltså en stor roll i euro-omröstningen 2003. Nej vann därför att många väljare *inte* trodde de eller Sverige skulle få det bättre ekonomiskt om vi gick med i EMU. Många trodde tvärtom att de och Sverige skulle få det ekonomiskt sämre.

Folkomröstningen 2003 handlade om ett fullvärdigt svenskt inträde i en Ekonomisk och Monetär Union (EMU) som har att göra med ekonomi och valuta. Människor tog hänsyn till det när de röstade, det vill säga till unionen och till ekonomi och pengar. Inget underligt med det. Ganska rationellt, kan man tycka. Så handlar ett förnuftigt folk.

Referenser

Franklin, M. Marsh, M. & Wlezien, C. (1994). Attitudes toward Europe and referendum votes: A response to Siune & Svensson. *Electoral Studies* 1994:117-121

- Hernborn, Hans m fl (2003). *Valu. Sveriges Televisions vallokalsundersökningar*. Stockholm: Sveriges Television
- Holmberg, Sören & Oscarsson, Henrik (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Jonung, Lars (2004). The Political Economy of Monetary Unification. The Swedish Euro Referendum of 2003. *Cato Journal* Vol. 24
- Lewis-Beck, Michael & Paldam, Martin (2000). Special Issue: Economics and Elections. *Electoral Studies* 2000:113:608
- Oscarsson, Henrik (1996). *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen
- Oskarson, Maria (1996). Skeptiska kvinnor – Entusiastiska män. I Gilljam, Mikael & Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik

Kapitel 27

Kampen om euron

Henrik Oscarsson & Sören Holmberg

Kampen om euron blev inte den jämna kamp många förväntade sig. Den klara nej-segern (55,9 procent) grundlades tidigt, redan under sensvåren 2003. Det blev aldrig riktigt spännande i valspurten. Trots närmare 800 miljoner i kampanjbudget lyckades ja-sidan inte knappa in på nej-sidans försprång. Dessutom tystnade valkampens larm abrupt mitt under crescendo. De viktiga sista dagarnas intensiva debatt och demokratiska urladdning ställdes in efter Anna Lindhs bortgång. Även om den tragiska händelsen av allt att döma hade mycket begränsade effekter på utgången av folkomröstningen (kap. 2) kommer vi alltid att minnas 2003 års folkomröstning för den ofullbordade valrörelsen.

I den här boken har vi systematiskt prövat en lång rad förklaringar till varför Sverige valde att rösta nej till att införa euron som valuta. De många resultatet låter sig inte lätt sammanfattas. Och det är inte möjligt att peka ut någon enskild förklaring som den utslagsgivande. Vi har spårat nej-segern bakåt i opinionshistorien och pekat ut ett växande välfärdsmissnöje och en svårflirtad EU-kritisk opinion som viktiga bakgrundsförklaringar (kap. 2, 3, 23). Vi har belyst den kroniska otakt som sedan länge råder i EU-frågor mellan väljare och folkvalda (kap. 4). Vi har genom fallstudier illustrerat de etablerade partiernas svårigheter att förankra det europeiska unionsbygget i de egna leden (kap. 7, 8).

Rör vi oss närmare avgörandet var tajmningen av folkomröstningen, det ekonomiska konjunkturläget, vårens opinionsvindar och händelseutvecklingen i kampanjens inledningsskede också viktiga faktorer. Vi har kartlagt ett i många avseenden märkligt oprofessionellt agerande från professionella kampanjmakare (kap. 8) och ett antal till synes obegripliga strategiska misstag från enskilda ledande politiker (kap. 13). Ja-sidan fick en tung start på eurokampanjen med opinionsmässig motvind

och ensidig fokusering på statsministerns göranden och låtanden. Kritiken var stundtals massiv mot Göran Persson på nyhetssidor, ledarsidor, debatt- och insändarsidor (kap. 10). Ovilligheten från ja-sidan att öppet redovisa sina kampanjmedel etablerade en David mot Goliat-dramaturgi som medierna sedan aldrig tröttnade på att använda. Splittringen inom regeringen ledde till en svårhanterad munkavledebatt. Medieanalyserna har belyst ja-sidans självförvållade svårigheter att återta initiativet i debatten under både den långa och den korta kampanjen (kap. 11, 12).

Väljarna ger besked

När det gäller förklaringar till individuellt röstningsbeteende har vi prövat och tillämpat huvuddelen av väljarbeteendeforskningens arsenal av förklaringsmodeller. I detta avslutande kapitel sammanfattar vi huvudresultaten från bokens många analyser av väljarbeteende genom att helt enkelt passa frågan vidare till dem som borde veta bäst – väljarna själva. Hur valde de svenska väljarna att förklara sitt eget agerande vid valurnorna?

I folkomröstningsundersökningen 2003 ställdes en särskild fråga till väljarna om vilka skäl som var de viktigaste för dem när de röstade. Skälen är formulerade i enlighet med några av de vanligast förekommande teorierna om väljarbeteende. Vi vet från tidigare studier att väljarnas subjektiva viktighetsbedömningar av de olika röstningsskälen brukar stämma rätt väl överens med resultat från mer objektiva analyser (Holmberg & Oscarsson 2004). Resultaten kan dessutom jämföras med motsvarande mätningar vi har gjort i samband med riksdagsvalen.

Av våra färdigformulerade skäl vägde den nationella ekonomin allra tyngst enligt väljarna själva (se tabell 27.1). Trettiosju procent uppgav att *ekonomisk röstning* var ett av de absolut viktigaste skälen till röstningen i folkomröstningen 2003. Det var också det viktigaste skälet inom varje grupp av partisympatisörer. Men nivåerna skiftade. Det var moderaternas sympatisörer som i störst utsträckning ansåg ekonomin viktigast (56 procent). Fördelar för Sveriges ekonomi var också ett tyngre vägande röstningsskäl bland ja-röstare (42 procent) än bland nej-röstare (32 procent).

Våra analyser av de ekonomiska faktorernas betydelse visar att väljarnas bedömningar av ekonomin var viktigare 2003 än i tidigare svenska folkomröstningar (kap. 26). Ekonomiska argument dominerade helt väljarnas egna motiveringar till valet av alternativ i folkomröstningen,

mer så än vid EU-folkomröstningen 1994. Eftersom sakfrågan som skulle avgöras genom folkomröstning handlade just om pengar är det knappast ett förvånande resultat. Väljare tar intryck av valrörelsernas karaktär och debattens sakinhåll när de fattar sina röstningsbeslut.

Liksom i samband med riksdagsvalen tycks väljarnas omsorg om den nationella ekonomin ha varit något viktigare än omsorgen om den egna personliga plånboken. Enligt resultaten i tabell 27.1 uppgav endast var tionde väljare att den egna personliga ekonomin var ett av de viktigaste skälen till valet av alternativ (10 procent). Relationen speglar väl vad som alltid framkommer vid mer systematiska analyser av effekterna av ekonomiska bedömningar på röstning även i riksdagsval. Ändå vet vi från de mer detaljerade analyserna att de svenska väljarna i ovanligt hög grad lät framförallt bedömningar av framtidsutsikterna för den egna ekonomin färga av sig på röstningsbeteendet i 2003 års eurofolkomröstning: personer med ljusa framtidsbedömningar för den egna ekonomin var mer positiva till euron än personer med mörkare framtidsförhoppningar (se kap. 26). Härvidlag är eurofolkomröstningen 2003 smått unik när det gäller det relativa genomslaget för ekonomisk röstning bland svenska väljare. Och den här gången var det fler nej-väljare än ja-väljare som plånboksröstade. Ekonomiröstandet gynnade nej-sidan 2003 precis som ekonomiröstandet gynnade ja-sidan 1994. Under den relativt goda konjunkturen 2003 uppfattades euron mer som ett hot. Under den dåliga konjunkturen 1994 sågs däremot EU-medlemskapet som en räddning.

Och vi vet från flera analyser i den här boken att ideologi *var* en kraftfull förklaring till röstning. Väljarnas inställning till euron grundade sig på föreställningar om önskvärdheten i en fortsatt europeisk integration. Röstningsbeteendet i eurofolkomröstningen styrdes av attityder till frågan om vad EU är på väg att bli i framtiden – ett slags Europas förenta stater. Gräver vi oss djupare ned till de ideologiska rötterna finner vi att svenska väljares inställning till EU mer än i något annat EU-land styrs av vänster-högerideologi. Men euroomröstningen aktiverade även många andra ideologiska dimensioner. Vi fann t ex tydliga effekter av jämställdhetsideologi, internationalism och nationell stolthet (se kap. 18). Även svenskarnas identitetsuppfattningar – känslor av hemmahörande på olika territoriella nivåer – var viktiga för att förstå individuellt röstningsbeteende i folkomröstningen (se kap. 24).

Tabell 27.1 Skäl till röstning i folkomröstningen om euron 2003. Andel som svarar att det var "ett av de absolut viktigaste skälen" (procent)

JA/NEJ-alternativet ...	röstning			Partisympati							
	alla	Nej	Ja	v	mp	c	s	fp	kd	m	
är till fördel för Sveriges ekonomi	37	32	42	29	31	29	34	38	29	56	
stämmer överens med den ideologi Du sympatiserar med	20	20	19	28	37	20	15	22	20	19	
stämmer överens med de politiska åsikter Du sympatiserar med	14	13	15	21	24	14	12	10	11	20	
är till fördel för Din personliga ekonomi	10	12	8	11	9	9	13	9	3	7	
har bra företrädare	10	10	10	10	14	13	12	5	7	12	
är till fördel för den yrkesgrupp Du tillhör	7	7	7	12	2	4	8	8	4	6	
stämmer överens med vad Ditt parti tycker	6	4	8	9	9	7	5	6	3	10	

Kommentar: Resultaten är hämtade från 2003 års folkomröstningsundersökning. Intervjufrågan lyder: "Du säger att Du [tänker rösta/röstade] [JA/NEJ] i folkomröstningen. Hur viktiga är följande skäl för Ditt ställningstagande?" Svartalternativen var fyra: "ett av de absolut viktigaste skälen", "ganska viktigt skäl", "inte särskilt viktigt skäl" och "inte alls viktigt skäl". Antal svarande är omkring 1 300. För en mer elaborerad analys av väljarnas röstningsskäl i samband med folkomröstningen 2003, se Oscarsson & Holmberg (2004).

Grön ideologi hade överraskande nog inte en lika stark självständig betydelse för väljarnas euroröstning 2003 som var fallet i samband med 1994 års EU-medlemskapsomröstning. Vi har också kunnat avfärda främlingsfientlighet som en stark självständig förklaring till röstningsbeteende (se kap. 18). Det betyder förstås inte att det saknas främlingsfientliga underströmmar i väljaropinionen, men vi kan slå fast att eurokampanjen aldrig blev den språngbräda för nationalistiska partier som många befarat (kap. 9).

De tydliga och starka sambanden mellan ideologi och röstning är sannolikt en viktig förklaring till den begränsade väljarrörligheten under kampanjen. Den svenska folkomröstningen 2003 ger ökat stöd till hypotesen att ideologiskt laddade folkomröstningar leder till ökad stabilitet i väljarnas åsikter och begränsar de kortsiktiga kampanjeffekterna (LeDuc 2002).

Den närbesläktade motiveringen *åsiktsröstning* hamnar på tredje plats i väljarnas viktighetsbedömningar. Fjorton procent av väljarna svarade att ett av de absolut viktigaste skälen till valet av alternativ var att "... alternativet stämmer överens med de politiska åsikter jag sympatiserar med". Med tanke på att eurofolkomröstningen 2003 kan betraktas som en enda stor demonstration i åsiktsröstning känns skattningen 14 procent något lågt. I folkomröstningen 2003 lade svenska väljare parti-lojaliteter åt sidan och röstade självständigt i enlighet med sina egna euroåsikter i en aldrig tidigare skådad omfattning (kap. 5).

Härvidlag skiljer sig den svenska eurofolkomröstningen 2003 ut sig – tillsammans med de danska EU-omröstningarna – som en engagerande folkomröstning där sakfrågan verkligen stod i centrum. Det blev inte – som teorin om folkomröstningar som ett slags *andra rangens val* predicerar (Franklin et al 1994) – en omröstning om hur den sittande regeringen sköter sitt jobb. Folkomröstningen handlade om euron, om ekonomiska bedömningar och om synen på en framtida europeisk integration. Den slutsatsen blir vårt bidrag till den pågående forskningsdebatten om i vad mån väljarna åsiktsröstar i samband med nationella folkomröstningar (Svensson 2002; Franklin 2002).

Om det finns någon särskild väljargrupp som fällde avgörandet är det de fjorton procent av väljarkåren som var positiva till svenskt EU-medlemskap men negativa till fortsatt europeisk integration. De representerade *Hit men inte längre*-opinionen (kap. 18).

Den starka ideologiska röstningen i eurofolkomröstningen bekräftar samtidigt en annan sanning om svenskt väljarbeteende, nämligen att ideologi spelar en större roll för röstningsbeteendet än olika personfaktorer. Endast var tionde väljare (10 procent) uppger att ja/nej-alternativets företrädare var ett tungt vägande skäl för röstning. Det bekräftar våra mer närgångna analyser som visat att *personröstning* inte kvalar in bland de viktigaste förklaringarna till individuellt röstningsbeteende i folkomröstningen. På marginalen kan dock det faktum att folkomröstningen var relativt jämställd när det gäller förekomst och genomslag av kvinnliga företrädare under kampanjen ha haft betydelse (se kap. 21).

Gruppintresseröstning – som i det här fallet innebär att väljarna röstar på det folkomröstningsalternativ som de uppfattar som mest fördelaktigt för den egna yrkesgruppen – tycks vara mindre utbrett i samband med folkomröstningar än riksdagsval. Endast sju procent av väljarna uppgav gruppintresseröstning som ett viktigt skäl. Motsvarande andel i samband med riksdagsvalet 2002 var högre, 14 procent.

På den mer generella frågan om i vad mån socioekonomisk grupp-röstning var närvarande i samband med euro-folkomröstningen måste den besvaras klart jakande (kap. 16). Folkomröstningen blottlade framför allt många av de gamla bekanta sociala skiljelinjer som existerar i dagens Sverige, men även några av de nya framväxande sociala skiljelinjerna (se kap. 20). Grundläggande förtroende för EU-projektet som helhet liksom konsekvensbedömningarna av ett euroinförande skiljer sig dramatiskt åt mellan olika grupper (kap. 19). En periferikoalition av kvinnor, ungdom, lågutbildade, arbetare, landsbygdsbor och norrlänningar lyfte fram nej-sidan till seger.

Och allra sist i väljarnas rangordning av viktiga skäl för röstning finner vi *partiröstningen* – att rösta på det alternativ som stämmer bäst överens med vad det egna partiet tycker. Endast sex procent av väljarna uppger detta som ett viktigt skäl till valet av alternativ i folkomröstningen (tabell 27.1). Röstningsskälet har förstås ingen direkt motsvarighet i samband med riksdagsval, men närmast kommer partiidentifikationsröstning (14 procent 2002) eller vaneröstning (16 procent 2002) (Holmberg & Oscarsson 2004). Till skillnad från riksdagsvalen var partiröstning i folkomröstningen 2003 inte vanligast bland socialdemokratiska sympatisörer, utan bland vänsterpartiets, miljöpartiets och moderaternas väljare (9, 9 respektive 10 procent). Euro-folkomröstningen 2003 representerar något av ett historiskt trendbrott när det gäller partiernas grepp över väljarna. För första gången var det nämligen fler väljare som – när de hamnat i korstryck mellan den egna och favoritpartiets åsikt – valde att byta parti än som valde att byta åsikt (kap. 5). Liksom 1994 drabbade partisplittringen främst kristdemokraterna och socialdemokraterna. Nyheten 2003 var att det borgerliga motståndet mot euron också splittrade folkpartiets och moderaternas sympatisörer (kap. 6).

Den svenska trenden mot minskat inflytande från partierna över sina sympatisörer i samband med folkomröstningar ligger klart i linje med den internationella utvecklingen (Gallagher & Uleri 1996). Men partierna är inte helt uträknade. Det var trots allt fortfarande en majoritet av väljarna som följde sitt partis linje i folkomröstningen (64 procent).

Sveriges bästa folkomröstning?

Sveriges erfarenhet av nationella folkomröstningar har hittills varit högst blandat. Vi innehar till exempel den mindre smickrande förstaplatsen i världen när det gäller att anordna folkomröstningar med tre alternativ (ATP 1957 och kärnkraft 1980). När det gäller att respektera folkomröstningsresultat är vi heller inte någon direkt förebild. Och den höga andelen väljare som i de äldre folkomröstningarna valt att rösta på det egna partiets linje reser frågetecken om de fungerat som ett slags förtäckta partival snarare än som självständiga folkomröstningar.

Frågan är vilket betyg som skall delas ut till 2003 års svenska euro-folkomröstning? Frågan kan besvaras dels genom att jämföra mot olika normer om vad som är goda förutsättningar och konsekvenser av en nationell folkomröstning, dels genom att jämföra med de tidigare ATP-, kärnkraft- och EU-omröstningarna. I det här sammanhanget koncentrerar vi oss på utvärderingsfaktorer som valdeltagande, graden av åsikts-

röstning, huruvida folkomröstningen uppfattades som rättvis, väljarnas kunskaper och argumentation i sakfrågan, samt kunskapshöjande och förtroendehöjande effekter av folkomröstningskampanjen.

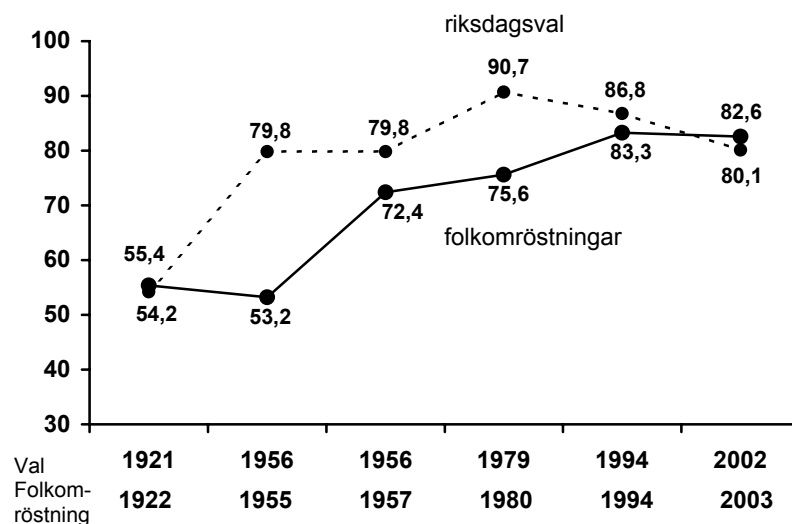
Ett antal grundläggande krav på vad som kan betraktas som en lyckad folkomröstning blev infriade i samband med folkomröstningen 2003. Ett första kriterium som möttes – och som tyvärr behöver nämnas just på grund av avskräckande historiska erfarenheter – är att väljarna bjöds två och inte tre huvudalternativ att rösta på. Visserligen räknas blankrösterna in i procentbasen, något som i värsta fall också kan orsaka vanskliga tolkningsproblem, t ex om varken ja- eller nejalternativet skulle få absolut majoritet. Med det ställde lyckligtvis inte till några problem 2003.

Valdeltagandet i folkomröstningen blev högt. Högt valdeltagande är en viktig garanti för att valutslaget blir representativt för folkviljan och att åsiktsskillnader mellan röstare och icke-röstare inte växer sig alltför stora. I själva verket var valdeltagandet i folkomröstningen 2003 högre (82,6 procent) än i riksdagsvalet 2002 (80,1 procent). Vid alla tidigare folkomröstningar utom 1922 har relationen varit det omvända med generellt sett lägre valdeltagande i folkomröstningar än i näraliggande riksdagsval (se figur 27.1).

Det stora medborgerliga engagemanget i den svenska eurofolkomröstningen eroderar som sagt stödet för teorier som karakteriserar folkomröstningar som ett slags *andra rangens val* där väljarna inte är engagerade och där röstningsbeteendet vägleds inte av sakfrågorna utan av mer allmänna bedömningar av hur sittande regering sköter ekonomin (se t ex Franklin, Marsh & Wlezien 1994). 2003 års eurofolkomröstning var i högsta grad engagerande. Och inslaget av åsiktsröstning var betydande; som redan nämnts styrdes väljarnas inställning till euron i stor utsträckning av deras generella inställning till ett tänkt framtida Europas förenta stater.

2003 års eurofolkomröstning blev i mindre utsträckning ett partival än tidigare. Andelen väljare som röstade på sitt eget partis linje i folkomröstningen var lägre än vid någon tidigare omröstning (64 procent). Att väljare i högre utsträckning tar självständig ställning till alternativen tolkar vi som i huvudsak positivt för folkomröstningsinstitutet som sådant – i annat fall är det föga mening med att anordna folkomröstningar. Samtidigt noterar vi att nationella folkomröstningar numera representerar så stora inslag av risktagande för etablerade partier att den framtida benägenheten att ställa till folkomröstningar torde ha minskat.

Figur 27.1 Valdeltagandet i folkomröstningarna 1922, 1955, 1957, 1980, 1994 och 2003, samt valdeltagandet vid det närmaste ordinarie riksdagsvalet 1921, 1956, 1979, 1994 och 2002 (procent)

Kommentar: Uppgifter om valdeltagande är hämtad från den officiella valstatistiken (SCB/Valmyndigheten).

På pluskontot kan vi också föra att väljarna upplevde att folkomröstningskampanjen 2003 var mer rättvis än 1994. Detta trots att de ekonomiska kampanjresurserna av allt att döma var mer ojämnt fördelade den här gången (jfr kap. 13). Sextiotre procent av väljarna ansåg efter folkomröstningen att den genomförts på ett rättvist sätt (se tabell 27.3). Motsvarande siffra för 1994 års EU-folkomröstning var 50 procent. Dessutom verkar andelen väljare som uppfattade eurofolkomröstningen som rättvis ha ökat när resultatet var klart, från 58 till 63 procent.

När det gäller folkomröstningarnas stora akilleshäla – väljarnas sakkunskaper i den aktuella frågan – råder viss tveksamhet i betygsättningen (se kap. 22). Nivåerna för vissa kunskaper om ECB och om antalet euroländer var klart i underkant. Korrekta uppfattningar om ränte- och tillväxtnivåer i Sverige och i euroland hade däremot bättre spridning i befolkningen. Som vanligt när det gäller svenska väljare får kunskaperna om partiståndpunkter godkänt. Kännedom om riksdagspartiernas EMU-inställning var faktiskt bättre bland väljarna 2003 än vad de var i

samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994. I genomsnitt 83 procent av väljarna kunde korrekt uppge partiernas officiella ställningstaganden 2003 mot bara 76 procent 1994. Bättre alltså, men faktiskt inte bäst: Folkomröstningen 1980 får i det här avseendet ett bättre betyg (85 procent) trots att det den gången var tre linjer för väljarna att hålla reda på (Holmberg & Asp 1984).

Tabell 27.3 Väljarnas bedömningar av huruvida folkomröstningskampanjen var rättvis 1994 och 2003 (procent)

	Före omröstningen		Efter omröstningen	
	1994	2003	1994	2003
Folkomröstningen genomförs/genomfördes på ett rättvist sätt	–	58	50	63
Ja-sidan gynnas/gynnades	–	31	46	30
Nej-sidan gynnas/gynnades	–	2	0	4
Ingen åsikt	–	9	4	3
Summa procent	–	100	100	100
Antal svarspersoner	–	1 882	1 919	838

Kommentar: Frågan lyder: "Tycker Du att folkomröstningen på det hela taget genomförs på ett rättvist sätt eller gynnas JA- eller NEJ-sidan?" Resultaten från 1994 är hämtade från Gilljam & Holmberg (1996) "Ett knappt ja till EU", s 53.

När det gäller kampanjens kunskapshöjande effekter ger folkomröstningsundersökningen få tydligt positiva besked. Väljarna tycks inte ha lärt sig särskilt mycket mer under valspurten. I själva verket tycks det vara mindre sådana effekter den här gången än jämfört med 1994 (Oscarsson 1996). Väljarna blev endast marginellt kunnigare när det gäller att uppge partiernas ståndpunkter. Våra mätningar av EU-kunskap visar inte heller några positiva kunskapseffekter under själva kampanjen, möjligen med undantag av nivån på svenska räntor och svensk ekonomisk tillväxt relativt euroområdet. En tröst är att åtminstone de mest intresserade och engagerade medborgarna utvecklade fler och nya argument för och emot euron under folkomröstningskampanjen. Dessa positiva effekter tycks dock i första hand ha genererats genom att medborgarna samtalat med varandra och inte genom opinionsbildning via kampanj och media (kap. 15).

Mycket talar för att såväl kunskapstillväxt som åsiktsbildningsprocesser avstannade betydligt tidigare än under valspurten. Den intensiva slutkampanjen tycks inte ha orsakat några stora aggregerade förändringar av vare sig allmänna kunskapsnivåer eller den stabila euroopini-

onen. Den svenska folkomröstningen 2003 får snarast räknas in bland de studier som ger negativa besked om kampanjers kunskapsuppbyggande effekter (Gruner & Hertig 1983; Butler & Ranney 1994).

Folkomröstningsinstitutet

Tyckte väljarna att det var en bra idé att ordna folkomröstning om euroinförande? Enligt folkomröstningsundersökningen var väljaruppslutningen bakom beslutet att folkomrösta i eurofrågan klart lägre (60 procent) än acceptansen för en omröstning om EU-medlemskap 1994 (75 procent). Samtidigt tyckte fler väljare att en folkomröstning var motiverad i eurofrågan än vad som var fallet i samband med 1980 års kärnkraftsomröstning (se tabell 27.4).

Tabell 27.4 Väljarnas inställning till folkomröstningar 1980, 1994 och 2003 (procent)

	1980	1994	2003
Bättre om regering och riksdag beslutat utan folkomröstning	53	22	38
Bäst att ordna folkomröstning i det här fallet	40	75	60
Vet ej/vill ej svara	7	3	2
Summa procent	100	100	100
Antal svarspersoner	1 558	2 025	1 882

Kommentar: "Tycker Du att det hade varit bättre om regering och riksdag hade beslutat om ett ja eller nej till att införa euron som valuta i Sverige utan folkomröstning, eller anser Du att det var bäst att ordna folkomröstning i det här fallet? Resultaten från 1980 och 1994 är hämtade från Gilljam & Holmberg (1996) "Ett knappt ja till EU", s 20.

Gav eurofolkomröstningen väljarna mersmak för nationella folkomröstningar? Var erfarenheten av folkomröstningen i huvudsak positiv eller negativ? Kan väljarna tänka sig att ställa upp i fler nationella folkomröstningar i framtiden? Väljarnas generella inställning till att anordna folkomröstningar tycks inte ha påverkats dramatiskt av erfarenheterna i samband med eurofolkomröstningen (se tabell 27.5). En klar majoritet av väljarna anser att vårt sparsamma användande av folkomröstningsinstitutet är bra.

Men utvecklingen i opinionen ger folkomröstningsinstitutet en viss motvind. Andelen väljare som tycker att vi bör vara sparsamma med folkomröstningar i framtiden har ökat för varje gång vi ordnat folkomröstning: från 51 procent 1980, över 62 procent 1994 till 67 procent 2003. Vid de senaste folkomröstningarna om EU/euron har stödet för uppfattningen att vi *inte* bör anordna folkomröstningar alls dock varit

lägre (7 procent) såväl 1994 som 2003 än i samband med kärnkrafts-
omröstningen (21 procent).

Tabell 27.5 Väljarnas generella inställning till folkomröstningar
1980, 1994 och 2003 (procent)

	1980	1994	2003
Vi borde ha fler folkomröstningar i framtiden	23	30	24
Vi skall vara sparsamma med folkomröstningar som vi varit hittills	51	62	67
Vi skall inte ha några folkomröstningar utan överlåta åt riksdag och regering att fatta beslut	21	7	7
Vet inte/vill ej svara	5	1	2
Summa procent	100	100	100
Antal svarspersoner	1 525	2 025	1 882

Kommentar: Intervjufrågan lyder: "Vad tycker Du om folkomröstningar mer allmänt? Tycker Du att vi borde ha fler folkomröstningar i framtiden, tycker Du att vi skall vara sparsamma med folkomröstningar som vi varit hittills, eller tycker Du att vi inte skall ha några folkomröstningar utan överlåta åt riksdag och regering att fatta beslut?" Resultaten från 1980 och 1994 är hämtade från Gilljam & Holmberg (1996) "Ett knappt JA till EU", s 21.

Det finns alltså en större acceptans för nationella folkomröstningar idag än för trettio år sedan. Väljarna anser att folkomröstningar är rätt OK, under förutsättning att de inte kommer för ofta. Sparsamhet som hittills är rekommendationen. Det betyder i så fall en folkomröstning ungefär vart tionde år.

Konsekvenser

Vilka kortsiktiga och långsiktiga konsekvenser kommer nej-segern i euro-folkomröstningen att ha för svensk demokrati, för svenskt partiväsende och för Sveriges framtida roll i den Europeiska unionen? Frågorna är tidigt ställda. Vi kan ännu inte något klart besked om nej-segern i euro-folkomröstningen har inneburit någon mer långsiktig uppiggande injektion för det demokratiska livet i Sverige – så som många menar har varit fallet efter motsvarande nej-segrar i Danmark. Det är också svårt att redan nu ha någon uppfattning om huruvida de utländska mediernas negativa reaktioner på nej-segern (jfr kap. 25) kommer att lämna bestående avtryck på Sverige-bilden.

Men konsekvenserna för partiväsendet är redan tydliga och dramatiska, liksom tidigare i svensk folkomröstningshistoria. Kärnkraftsomröstningen 1980 gav upphov till miljöpartiet. Även eurofolkomröstningen 2003 begåvade Sverige med ett nytt parti. Junilistans framgångar i Europaparlamentsvalet 2004 (14,5 procent, 3 mandat) är förstås den mest påtagliga och omedelbara konsekvensen av eurofolkomröstningen.

Preliminära analyser av Sveriges Televisions vallokalsundersökning gör gällande att junilistan lyckades vinna insteg i just de väljargrupper som avgjorde eurofolkomröstningen – nämligen de väljare som ställer sig positiva till svenskt EU-medlemskap men som är tveksamma till fortsatt politisk integration. *Hit men inte längre*-väljarna proteströstade på junilistan för att, ännu en gång, via valsedeln sända budskapet till parti-etablissemangent om att man inte är beredd att gå längre i det europeiska samarbetet, åtminstone inte just nu.

En andra uppenbar konsekvens av folkomröstningsresultatet är att de etablerade partierna efter nederlaget 2003 knappast kommer att vilja använda folkomröstningsinstitutet snart igen – annat än möjligen av strategiska skäl för att försöka styra undan besvärliga sakfrågor från riksdagsvalen. Den officiella linjen är i skrivande stund att det inte kommer att anordnas någon svensk folkomröstning om EUs nya grundlag. Mot bakgrund av bokens resultat är tveksamheten högst förståelig. Nationella folkomröstningar utgör idag ett större hot än tidigare mot partierna både när det gäller intern partisammanhållning och potentiella opinions- och väljarförluster. Nationella folkomröstningar är inget att leka med för etablerade partier.

I jämförelse med tidigare folkomröstningar i Sverige var eurofolkomröstningen 2003 alltså en i flera avseenden bättre tillställning. Valdeltagandet var högt relativt riksdagsvalen, omröstningen uppfattades som mer rättvis än tidigare och den påverkade väljarnas förtroende för politiker och för det politiska systemet i positiv riktning (jfr kap. 14). Fler väljare än i tidigare omröstningar lade partiloyaliteter åt sidan och tog självständigt ställning i sakfrågan. Fler väljare bytte partisympati hellre än euroåsikt. Trots en del frågetecken när det gäller förlorarnas syn på vinnarna, väljarnas delvis dåliga EU-kunskaper och relativt outvecklade sakfrågeargumentation – kan 2003 års eurofolkomröstning mycket väl ha varit den hittills bästa svenska erfarenheten av en nationell folkomröstning. Inte helt bra, men definitivt ett fall framåt.

I bokens inledning beskrev vi den starka internationella trenden att anordna allt fler folkomröstningar på såväl nationell som lokal nivå. När euroanhängarnas omedelbara besvikelse över förlusten i folkomröstningen lagt sig och klyftorna mellan ja- och nej-röstare börjat läka bedömer vi det som sannolikt att också Sverige kommer att använda folkomröstningsinstitutet oftare i framtiden. Vi kommer att ha fler än sex nationella folkomröstningar under de närmaste 80 åren.

Referenser

- Butler, David & Ranney, Austin /eds./ (1994). *Referendums around the World*. London: MacMillan Press
- Franklin, M., Marsh, M. & Wlezien, C. (1994). Attitudes toward Europe and referendum votes: A response to Siune and Svensson. *Electoral Studies*, 1994:117-121
- Franklin, Mark (2002). Learning from the Danish case: A comment on Palle Svensson's critique of the Franklin thesis. *European Journal of Political Research*, 2002:751-757
- Gallagher, Michael & Uleri, Pier Vincenzo /eds./ (1996). *The Referendum Experience in Europe*. London: MacMillan Press
- Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören /red./ (1996). *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Gruner, Erich & Hertig, Hans Peter (1983). *Le citoyen et la "nouvelle" politique*. Bern: Haupt
- Holmberg, Sören & Asp, Kent (1984). *Kampen om kärnkraften*. Stockholm: Liber
- Holmberg, Sören m. fl. (2001). *EuropaOpinionen*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen
- Holmberg, Sören, & Oscarsson, Henrik (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Leduc, Lawrence (2002). Opinion change and voting behaviour in referendums. *European Journal of Political Research* 2002:711-732
- Oscarsson, Henrik (1996). EU-dimensionen. I Mikael Gilljam & Sören Holmberg (red.) *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (2004). Ett klart nej till euron. I *Folkomröstningen om införande av euro som valuta i Sverige*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Svensson, Palle (2002). Five Danish referendums on the European Community and European Union: A critical assessment of the Franklin thesis. *European Journal of Political Research*, 2002:733-750.

Tabellbilaga

Per Hedberg & Henrik Oscarsson

Tabellbilagan har sammanställts för att uppnå maximal jämförbarhet med de analyser som genomfördes av 1994 års folkomröstning om EU-medlemskap (Gilljam 1996). För att erhålla säkrare skattningar av röstningsbeteendet i undergrupper av befolkningen har därför urvalen från Valundersökningen 2002 (VU02) och Folkomröstningsundersökningen 2003 (FU03) slagits samman i en analysfil. Trots att materialet då blir omfattande (5 500 urvals personer) bör tabellerna ändå läsas med stor försiktighet eftersom skattningarna många gånger bygger på få svars personer.

Uppgifter om röstning i euro-folkomröstningen är för båda urvalen insamlade *efter* folkomröstningen den 14 september, antingen genom enkäter (VU02-urvalet och FU03-förvalsurvalet) eller genom besöksintervjuer (FU03 eftervalsurvalet). Uppgifter om kön, ålder, yrke och bostadsort som härrör för VU02-urvalet från hösten 2002 är alltså ett år äldre än motsvarande uppgifter för FU03-urvalet. Effekterna av denna eftersläpning har vid en närmare kontroll och vid systematiska jämförelser med andra studier visat sig vara obetydliga. Sammanslagningen av de båda urvalen förändrar alltså inte bilden av hur röstningsbeteendet såg ut i olika undergrupper av befolkningen i samband med 2003 års folkomröstning.

Uppgifterna om valdeltagande 1994 och 2003 är på sedvanligt sätt viktade mot det officiella valdeltagandet för att korrigera för överskattningen av andelen röstande bland de personer i urvalen som ställer upp för intervju.¹

---

¹ För analyser av valdeltagande med den sammanslagna datamängden VU2002/FU2003 användes följande vikter: för bortfallet FU03 (röstande 1.1730663; icke-röstare 0.588641), för fullständig intervju FU03 (röstande 0.898403; icke-röstare 2.1525862), för förkortad intervju FU03 (röstande: 0.9713942; icke-röstare 1.1620992), för bortfallet i eftervalsenkäten VU02-urvalet (röstande: 1.0839763; icke-röstare 0.7312441), för svarande i eftervalsenkäten VU02-urvalet (röstande: 0.8939548; icke-röstare: 2.2825556).

Tabell A.1 Andel röstande på JA-, NEJ- och BLANKT i folkomröstningarna 1994 och 2003 (procent, procentdifferenser)

Grupp	EU-medlemskap 1994					Införa euron 2003					Diff ja	Valdeltagande		Diff
	Ja	Nej	B	%	n	Ja	Nej	B	%	n		'94	'03	
Samtliga	54	46	1	100	3908	44	54	2	100	4170	-10	83	83	0
Partisynpati²														
Vänsterpartiet	9	89	2	100	325	7	91	2	100	336	-2	-	87	
Socialdemokraterna	52	47	1	100	1467	47	51	2	100	1362	-5	-	84	
Centerpartiet	43	54	3	100	267	16	81	3	100	295	-27	-	91	
Folkpartiet	80	18	2	100	238	70	28	2	100	432	-10	-	90	
Moderaterna	86	13	1	100	817	76	22	2	100	557	-10	-	85	
Kristdemokraterna	44	54	2	100	106	46	53	1	100	232	+2	-	84	
Miljöpartiet	12	87	1	100	232	15	82	3	100	229	+3	-	86	
Övriga partier	37	63	0	100	56	21	79	0	100	33	-16	-	69	
Kön														
Män	59	40	1	100	2024	50	48	2	100	2025	-9	84	80	-4
Kvinnor	46	52	2	100	1884	38	59	3	100	2145	-8	83	86	+3
Kön & partisynpati														
Vänsterpartiet														
Män	11	86	3	100	121	11	88	1	100	140	0	85	81	-4
Kvinnor	7	91	2	100	204	6	92	2	100	191	-1	91	89	-3
Socialdemokraterna														
Män	58	41	1	100	812	51	48	1	100	693	-7	86	81	-5
Kvinnor	46	53	1	100	655	41	55	3	100	680	-5	85	86	+1
Centerpartiet														
Män	51	46	3	100	125	21	77	2	100	136	-30	84	88	+4
Kvinnor	36	62	2	100	142	13	82	5	100	141	-23	88	92	+4
Folkpartiet														
Män	84	16	0	100	106	78	21	1	100	211	-6	89	92	+3
Kvinnor	77	20	3	100	132	66	33	1	100	205	-11	88	88	0
Moderaterna														
Män	87	12	1	100	495	76	22	2	100	329	-11	90	84	-6
Kvinnor	85	14	1	100	322	73	25	2	100	236	-12	87	88	+1
Kristdemokraterna														
Män	44	56	0	100	54	52	47	1	100	94	+8	91	81	-10
Kvinnor	44	52	4	100	52	40	58	2	100	134	-4	85	88	+3
Miljöpartiet														
Män	8	91	1	100	90	16	81	3	100	70	+8	89	76	+7
Kvinnor	15	84	1	100	142	16	80	4	100	142	+1	81	92	+11
Ålder³														
18-22 år	42	55	3	100	245	36	60	4	100	132	-6	82	67	-15
23-30 år	46	52	2	100	714	46	51	3	100	613	0	81	75	-6
31-40 år	51	48	1	100	713	47	51	2	100	827	-4	83	81	-2
41-50 år	55	44	1	100	783	43	54	3	100	756	-12	87	85	-2
51-60 år	54	44	2	100	600	45	53	2	100	841	-9	87	88	+1
61-70 år	59	40	1	100	487	44	54	2	100	592	-15	85	90	+5
71-80 år	61	38	1	100	366	35	63	2	100	409	-26	76	84	+8

² För VU02-urvalet är uppgifter om partisynpati ("Vilket parti tycker Du bäst om?") hämtade från enkäten som skickades ut efter folkomröstningen den 14 september 2003. För FU03-urvalet är uppgifter om partisynpati inhämtade i samband med intervjutillfället. För förvalsurvalet FU03 är uppgifter om partisynpati således hämtade från före folkomröstningen.

³ Uppgifter om ålder för samtliga är från 2003. Den yngsta åldersgruppen 2003 är 18-20 år.

Tabell A.1 Andel röstande på JA-, NEJ- och BLANKT i folkomröstningarna 1994 och 2003 (procent, procentdifferenser)

Grupp	EU-medlemskap 1994					Införa euron 2003					Diff ja	Valdeltagande		
	Ja	Nej	B	%	n	Ja	Nej	B	%	n		'94	'03	Diff
Alder & Kön														
Män														
18-22 år	50	47	3	100	133	42	56	2	100	57	-8	83	61	-22
23-30 år	53	45	2	100	374	52	46	2	100	301	-1	81	71	-10
31-40 år	58	41	1	100	375	52	47	2	100	386	-6	85	80	-5
41-50 år	59	41	0	100	403	50	48	2	100	377	-9	88	82	-6
51-60 år	62	37	1	100	317	49	50	1	100	416	-13	89	83	-3
61-70 år	63	36	1	100	249	51	47	2	100	302	-12	85	88	+3
71-80 år	65	35	0	100	173	44	55	1	100	186	-21	75	83	+8
Kvinnor														
18-22 år	31	66	3	100	112	32	63	5	100	75	+1	81	73	-8
23-30 år	38	60	2	100	340	39	56	5	100	312	+1	80	81	+1
31-40 år	43	56	1	100	338	43	55	2	100	441	0	81	81	0
41-50 år	51	48	1	100	380	36	60	4	100	379	-15	87	88	+1
51-60 år	46	52	2	100	283	42	56	2	100	425	-4	85	92	+7
61-70 år	54	44	2	100	238	37	62	1	100	290	-17	85	93	+8
71-80 år	58	41	1	100	193	27	70	3	100	223	-31	79	85	+6
Alder & partisynpati														
Vänsterpartiet														
18-30 år	8	88	4	100	102	9	90	1	100	75	+1	86	78	-8
31-45 år	11	87	2	100	125	6	92	2	100	106	-5	90	83	-7
46-80 år	16	93	1	100	98	9	89	2	100	150	-5	82	92	-10
Socialdemokraterna														
18-30 år	40	58	2	100	306	47	49	4	100	203	+7	82	73	-9
31-45 år	53	46	1	100	382	47	51	2	100	387	-6	85	82	-3
46-60 år	56	43	1	100	425	50	47	3	100	424	-6	87	86	-1
61-80 år	58	41	1	100	354	41	58	1	100	360	-17	86	89	+3
Centerpartiet														
18-30 år	38	60	2	100	48	17	73	10	100	30	-21	84	67	-17
31-45 år	53	47	0	100	64	16	79	5	100	61	-37	86	89	+3
46-60 år	43	51	6	100	68	19	80	1	100	75	-24	90	95	+5
61-80 år	39	59	2	100	87	15	82	3	100	111	-24	85	96	+11
Folkpartiet														
18-30 år	85	12	3	100	58	76	24	0	100	98	-9	86	86	0
31-45 år	79	21	0	100	72	73	26	1	100	124	-3	89	92	+3
46-60 år	74	24	2	100	61	73	26	1	100	106	-1	90	90	0
61-80 år	85	13	2	100	47	65	32	3	100	88	-20	89	94	+5
Moderaterna														
18-30 år	84	14	2	100	193	80	17	3	100	94	-4	87	76	-11
31-45 år	87	13	0	100	201	77	20	3	100	167	-10	90	81	-9
46-60 år	87	12	1	100	219	76	22	2	100	151	-11	90	89	-1
61-80 år	88	12	0	100	204	68	31	1	100	153	-20	88	95	+7
Kristdemokraterna														
18-45 år	34	62	4	100	53	36	64	0	100	90	+2	90	84	-6
46-80 år	55	45	0	100	53	52	46	2	100	138	-3	87	85	-2
Miljöpartiet														
18-30 år	17	81	2	100	85	18	76	6	100	70	+1	85	80	-5
31-45 år	13	87	0	100	67	20	75	5	100	59	+7	84	89	+5
46-80 år	6	94	0	100	80	11	89	0	100	83	+5	88	89	+1
Utbildning														
Folkskola/grundskola	43	56	1	100	931	30	69	1	100	642	-13	80	77	-3
Påbyggnadsutb	49	50	1	100	1344	39	59	2	100	947	-10	82	86	+4
Student/3 år gymn	59	40	1	100	586	43	55	2	100	821	-16	84	77	-7
Universitet	64	34	2	100	927	56	41	3	100	1186	-8	88	89	+1

Tabell A.1 Andel röstande på JA-, NEJ- och BLANKT i folkomröstningarna 1994 och 2003 (procent, procentdifferenser)

Grupp	EU-medlemskap 1994					Införa euron 2003					Diff ja	Valdeltagande		Diff
	Ja	Nej	B	%	n	Ja	Nej	B	%	n		'94	'03	
Utbildning & partisypati														
Vänsterpartiet														
Folkskola/grundskola	10	85	5	100	60	2	95	3	100	42	-8	86	79	-7
Påbyggnadsutb	6	92	2	100	122	6	93	1	100	71	0	86	89	+3
Student/3 år gymn	10	88	2	100	50	11	88	1	100	92	+1	93	84	-9
Universitet	8	91	1	100	81	8	89	3	100	99	0	92	83	-9
Socialdemokraterna														
Folkskola/grundskola	44	55	1	100	271	35	64	1	100	292	-9	84	83	-1
Påbyggnadsutb	53	46	1	100	543	43	55	2	100	360	-10	85	85	0
Student/3 år gymn	55	44	1	100	192	51	47	3	100	235	-4	86	77	-9
Universitet	62	37	1	100	222	60	36	4	100	301	-2	89	89	0
Centerpartiet														
Folkskola/grundskola	38	59	3	100	109	8	90	2	100	61	-30	83	86	+3
Påbyggnadsutb	43	55	2	100	93	21	73	6	100	80	-22	91	100	+9
Student/3 år gymn	50	45	5	100	20	14	86	0	100	42	-36	78	85	+7
Universitet	55	43	2	100	42	22	70	8	100	54	-33	93	82	-10
Folkpartiet														
Folkskola/grundskola	67	33	0	100	27	66	34	0	100	32	-1	81	76	-5
Påbyggnadsutb	69	27	4	100	48	61	39	0	100	62	-8	88	96	+8
Student/3 år gymn	92	5	3	100	39	68	31	1	100	81	-24	89	77	-8
Universitet	83	16	1	100	120	79	20	1	100	201	-4	92	99	+7
Moderaterna														
Folkskola/grundskola	78	22	0	100	103	53	45	2	100	58	-25	86	76	-10
Påbyggnadsutb	84	16	0	100	249	72	28	0	100	104	-12	88	90	+2
Student/3 år gymn	90	9	1	100	170	77	21	3	100	117	-13	89	87	-2
Universitet	91	8	1	100	271	83	16	2	100	199	-8	91	88	-3
Kristdemokraterna														
Folkskola/grundskola	42	58	0	100	24	19	81	0	100	31	-23	86	76	-10
Påbyggnadsutb	34	63	3	100	35	52	45	3	100	56	+20	86	85	-1
Student/3 år gymn	36	57	7	100	14	45	55	0	100	51	+9	87	82	-5
Universitet	57	43	0	100	30	60	39	1	100	67	+3	93	93	0
Miljöpartiet														
Folkskola/grundskola	7	93	0	100	43	6	94	0	100	16	-1	85	77	-8
Påbyggnadsutb	8	90	2	100	72	11	84	5	100	38	+3	87	81	-6
Student/3 år gymn	15	85	0	100	34	18	80	2	100	50	+3	88	79	-9
Universitet	17	82	1	100	77	19	76	5	100	89	+2	84	97	+13
Region														
Sydsverige	65	33	2	100	478	55	43	2	100	487	-10	84	83	-1
Stockholm	65	34	1	100	660	59	39	2	100	800	-6	83	79	-4
Västsverige	56	43	1	100	665	42	55	3	100	792	-14	83	82	-1
Östra mellansverige	52	47	1	100	567	44	54	2	100	618	-8	85	85	0
Sydostsverige	49	50	1	100	456	37	60	3	100	487	-12	85	84	-1
Västra mellansverige	43	55	2	100	641	37	61	2	100	550	-6	83	84	+1
Norrland	35	64	1	100	441	22	77	1	100	436	-13	83	81	-2
Region & partisypati														
vänsterpartiet														
Sydsverige	15	85	0	100	13	14	82	4	100	22	-1	81	90	+9
Stockholm	9	85	6	100	46	13	83	4	100	48	+4	86	78	-8
Västsverige	6	88	6	100	50	6	91	3	100	77	0	91	88	-3
Östra mellansverige	15	83	2	100	58	8	92	0	100	50	-7	92	91	-1
Sydostsverige	12	88	0	100	33	8	89	3	100	38	-4	90	80	-10
Västra mellansverige	9	90	1	100	67	4	96	0	100	47	-5	92	88	-4
Norrland	0	100	0	100	58	6	94	0	100	49	+6	84	83	-1

Tabell A.1 Andel röstande på JA-, NEJ- och BLANKT i folkomröstningarna 1994 och 2003 (procent, procentdifferenser)

Grupp	EU-medlemskap 1994					Införa euron 2003					Diff ja	Valdeltagande			
	Ja	Nej	B	%	n	Ja	Nej	B	%	n		'94	'03	Diff	
Socialdemokraterna															
Sydsverige	60	39	1	100	197	50	48	2	100	143	-10	84	84	0	
Stockholm	60	39	1	100	208	60	38	2	100	204	0	85	76	-9	
Västsverige	61	39	0	100	231	48	49	3	100	258	-13	85	80	-5	
Östra mellansverige	53	46	1	100	221	46	52	2	100	215	-7	88	92	+4	
Sydostsverige	44	55	1	100	171	44	53	3	100	182	0	91	89	-2	
Västra mellansverige	48	51	1	100	253	48	51	1	100	208	0	83	86	+3	
Norrländ	39	60	1	100	186	23	75	2	100	164	-16	85	81	-4	
Centerpartiet															
Sydsverige	65	31	4	100	26	19	81	0	100	26	-46	81	78	-3	
Stockholm	50	50	0	100	18	24	72	4	100	25	-26	88	87	-1	
Västsverige	39	59	2	100	51	18	79	3	100	60	-21	88	89	-1	
Östra mellansverige	43	54	3	100	35	18	77	5	100	39	-25	86	94	+8	
Sydostsverige	65	29	6	100	31	20	72	8	100	40	-45	85	95	+10	
Västra mellansverige	40	57	3	100	62	12	86	2	100	42	-28	86	89	+3	
Norrländ	26	74	0	100	34	9	89	2	100	45	-17	90	95	+5	
Folkpartiet															
Sydsverige	78	22	0	100	23	75	25	0	100	59	-3	89	92	+3	
Stockholm	85	14	1	100	65	77	22	1	100	118	-7	92	89	-3	
Västsverige	83	17	0	100	48	69	29	2	100	93	-14	91	85	-6	
Östra mellansverige	81	19	0	100	31	72	26	2	100	62	-9	90	96	+6	
Sydostsverige	78	22	0	100	18	75	25	0	100	28	-3	84	96	+12	
Västra mellansverige	68	26	6	100	31	63	34	3	100	32	-5	85	100	+15	
Norrländ	82	14	4	100	22	58	42	0	100	24	-26	79	83	+4	
Moderaterna															
Sydsverige	88	10	2	100	128	85	14	1	100	94	-3	87	90	+3	
Stockholm	90	9	1	100	209	78	19	3	100	168	-12	91	84	-7	
Västsverige	85	15	0	100	144	77	21	2	100	98	-8	89	86	-3	
Östra mellansverige	88	12	0	100	100	65	34	1	100	71	-23	91	82	-9	
Sydostsverige	83	17	0	100	94	70	30	0	100	50	-13	90	79	-11	
Västra mellansverige	86	13	1	100	84	64	31	5	100	56	-22	84	98	+14	
Norrländ	81	19	0	100	43	71	29	0	100	28	-10	91	79	-12	
Kristdemokraterna															
Sydsverige	} 50	48	2	100	48	57	43	0	100	30			92		
Stockholm						74	26	0	100	35			88	74	-14
Västsverige						39	61	0	100	51				87	
Östra mellansverige						44	47	9	100	32				96	
Sydostsverige						31	69	0	100	35				78	
Västra mellansverige	} 40	58	2	100	58	48	52	0	100	25			89	83	-6
Norrländ						15	85	0	100	20				89	
Miljöpartiet															
Sydsverige	26	74	0	100	19	19	77	4	100	26	-7	88	84	-4	
Stockholm	22	78	0	100	32	13	85	2	100	40	-9	85	75	-10	
Västsverige	15	85	0	100	33	17	80	3	100	36	+2	85	88	+3	
Östra mellansverige	4	96	0	100	26	38	62	0	100	26	+34	78	91	+13	
Sydostsverige	13	84	3	100	37	11	82	7	100	27	-2	82	100	+18	
Västra mellansverige	7	91	2	100	44	9	85	6	100	33	+2	93	93	0	
Norrländ	5	95	0	100	41	8	92	0	100	24	+3	87	79	-8	
Bostadsort															
Ren landsbygd	41	58	1	100	661	30	68	2	100	620	-11	82	83	+1	
Mindre tätort	50	48	2	100	904	39	58	2	100	773	-11	85	82	-3	
Stad/Större tätort	55	44	1	100	1732	47	50	3	100	1676	-8	82	83	+1	
Sthlm/Gbg/Malmö	64	34	2	100	536	57	41	2	100	532	-7	83	82	-1	

Tabell A.1 Andel röstande på JA-, NEJ- och BLANKT i folkomröstningarna 1994 och 2003 (procent, procentdifferenser)

Grupp	EU-medlemskap 1994					Införa euron 2003					Diff ja	Valdeltagande		Diff
	Ja	Nej	B	%	n	Ja	Nej	B	%	n		'94	'03	
Bostadsort & partisympati														
Vänsterpartiet														
Ren landsbygd	0	100	0	100	53	0	100	0	100	46	0	91	86	-5
Mindre tätort	12	84	4	100	73	9	87	4	100	69	-3	91	93	+2
Stad/Större tätort	9	90	1	100	142	10	80	1	100	147	+1	86	80	-6
Sthlm/Gbg/Malmö	10	84	6	100	49	5	93	2	100	42	-5	89	83	-6
Socialdemokraterna														
Ren landsbygd	41	59	0	100	186	36	64	0	100	176	-5	85	87	+2
Mindre tätort	52	46	2	100	393	43	54	3	100	285	-9	87	85	-2
Stad/Större tätort	54	46	0	100	682	49	48	3	100	591	-5	84	84	0
Sthlm/Gbg/Malmö	62	36	2	100	179	59	40	1	100	138	-3	84	78	+6
Centerpartiet														
Ren landsbygd	40	56	4	100	124	18	81	1	100	95	-22	86	87	-1
Mindre tätort	38	60	2	100	50	19	81	0	100	57	-19	85	100	+15
Stad/Större tätort	53	47	0	100	76	14	75	11	100	72	-39	90	88	-2
Sthlm/Gbg/Malmö	43	50	7	100	14	8	84	8	100	12	-35	81	71	-10
Folkpartiet														
Ren landsbygd	85	15	0	100	20	67	33	0	100	45	-18	75	88	+13
Mindre tätort	84	16	0	100	43	62	36	2	100	55	-22	93	86	-7
Stad/Större tätort	76	22	2	100	128	74	24	1	100	184	-2	89	91	+2
Sthlm/Gbg/Malmö	86	12	2	100	43	77	22	1	100	92	-9	91	94	+3
Moderaterna														
Ren landsbygd	78	22	0	100	119	58	42	0	100	59	-20	85	79	-6
Mindre tätort	83	17	0	100	156	75	25	0	100	85	-8	91	87	-4
Stad/Större tätort	89	10	1	100	368	80	17	3	100	224	-9	89	90	+1
Sthlm/Gbg/Malmö	90	10	0	100	156	77	22	1	100	110	-13	90	83	-7
Kristdemokraterna														
Ren landsbygd	24	71	5	100	21	40	58	2	100	43	+16	93	94	+1
Mindre tätort	52	48	0	100	23	44	56	0	100	43	-8	93	90	-3
Stad/Större tätort	47	51	2	100	45	50	48	2	100	90	+3	84	81	-3
Sthlm/Gbg/Malmö	46	54	0	100	13	59	41	0	100	29	+13	86	80	-6
Miljöpartiet														
Ren landsbygd	8	92	0	100	62	17	80	3	100	30	+9	87	100	+13
Mindre tätort	16	84	0	100	56	7	90	3	100	40	-9	87	87	0
Stad/Större tätort	10	88	2	100	83	19	77	4	100	88	+9	83	81	-2
Sthlm/Gbg/Malmö	23	77	0	100	26	17	78	6	100	36	-6	90	93	+3
Förvävsställning														
Förvävsarbetande	54	45	1	100	2365	47	51	2	100	2380	-7	82	84	+2
Arbetslös	37	59	4	100	317	32	64	4	100	157	-5	84	70	+6
Ålderspensionär	61	38	1	100	605	39	59	2	100	615	-22	83	87	+4
Förtidspensionär	49	51	0	100	145	43	56	1	100	152	-6	80	77	-3
Hemarbetande	44	56	0	100	55	33	67	0	100	21	-11	80	77	-3
Studerande	51	47	2	100	304	42	56	3	100	279	-9	79	75	-4
Förvävsställning & kön														
Män														
Förvävsarbetande	59	40	1	100	1285	52	46	2	100	1218	-7	83	82	-1
Arbetslös	42	55	3	100	173	34	65	1	100	77	-8	75	67	-8
Kvinnor														
Förvävsarbetande	47	52	1	100	1080	41	56	3	100	1162	-6	84	87	+3
Arbetslös	30	65	5	100	144	31	63	6	100	80	+1	85	73	-12

Tabell A.1 Andel röstande på JA-, NEJ- och BLANKT i folkomröstningarna 1994 och 2003 (procent, procentdifferenser)

Grupp	EU-medlemskap 1994					Införa euron 2003					Diff ja	Valdeltagande		Diff
	Ja	Nej	B	%	n	Ja	Nej	B	%	n		'94	'03	
Förvävsställning & ålder														
18-44 år														
Förvävsarbetande	51	48	1	100	1346	46	51	3	100	1239	-5	82	80	-2
Arbetslös	33	63	4	100	225	32	63	5	100	97	-1	76	64	+6
Över 45 år														
Förvävsarbetande	57	42	1	100	1019	47	51	2	100	1141	-10	87	89	+2
Arbetslös	47	50	3	100	92	33	65	2	100	60	-14	86	82	-4
Förvävsställning & partisynpati														
v/mp-sympatisörer														
Förvävsarbetande	10	88	2	100	335	12	86	2	100	325	+2	89	88	-1
Arbetslös	8	90	2	100	60	14	81	5	100	37	+6	85	77	-8
s/c/kd-sympatisörer														
Förvävsarbetande	51	48	1	100	1086	46	52	2	100	1038	-5	87	86	-1
Arbetslös	39	57	4	100	160	38	59	3	100	66	-1	85	73	-12
fp-/m-sympatisörer														
Förvävsarbetande	85	15	0	100	372	78	21	1	100	588	-7	90	87	-3
Arbetslös	84	12	4	100	48	54	42	4	100	24	-30	84	76	-6
Yrkesgrupp⁴														
Industriarbetare	41	57	2	100	434	30	68	2	100	347	-11	80	79	-1
Övriga arbetare	37	61	2	100	813	30	68	2	100	738	-7	80	77	-3
Lägre tjänsteman	49	49	2	100	403	40	58	2	100	377	-9	84	87	+3
Mellan tjänsteman	59	40	1	100	854	47	50	3	100	988	-12	86	88	+2
Högre tjänsteman	76	24	0	100	545	66	33	2	100	623	-10	89	89	0
Småföretagare	63	36	1	100	255	53	45	2	100	226	-10	82	83	+1
Jordbrukare	53	45	2	100	104	45	51	4	100	47	-8	80	91	+11
Studerande	51	47	2	100	292	42	56	3	100	284	-9	83	77	-6
Yrkesgrupp & partisynpati⁵														
Vänsterpartiet														
Industriarbetare	9	91	0	100	40	6	92	2	100	47	-3	84	88	+4
Övriga arbetare	6	91	3	100	89	10	89	1	100	71	+4	89	84	-5
Lägre tjänsteman	8	87	5	100	38	9	91	0	100	34	+1	91	82	-9
Mellan tjänsteman	6	91	3	100	64	9	87	4	100	78	+3	90	86	-4
Studerande	5	95	0	100	38	0	97	3	100	39	-5	88	74	-6
Socialdemokraterna														
Industriarbetare	48	51	1	100	255	38	61	1	100	168	-10	83	84	+1
Övriga arbetare	43	56	1	100	372	38	60	2	100	297	-5	83	78	-5
Lägre tjänsteman	55	44	1	100	157	43	56	1	100	143	-12	85	88	+3
Mellan tjänsteman	59	40	1	100	333	53	44	3	100	316	-6	88	88	0
Högre tjänsteman	73	27	0	100	140	66	33	1	100	146	-7	92	87	-5
Småföretagare	49	49	2	100	57	58	40	2	100	47	+9	86	90	+4
Studerande	50	49	1	100	70	50	45	5	100	78	0	85	80	-5
Centerpartiet														
Övriga arbetare	24	73	3	100	62	14	86	0	100	63	-10	86	89	+3
Mellan tjänsteman	49	51	0	100	41	10	82	8	100	60	-39	91	93	+2
Jordbrukare	48	48	4	100	50	37	58	5	100	19	-11	82	100	+18

⁴ Detaljer om valundersökningens yrkeskodning finns i Petersson (1978). *Valundersökningar. Rapport 2. Väljarna och valet 1976*. Bilaga A. Stockholm: SCB.

⁵ Yrkesgrupper som samlar färre än 30 personer redovisas ej.

Tabell A.1 Andel röstande på JA-, NEJ- och BLANKT i folkomröstningarna 1994 och 2003 (procent, procentdifferenser)

Grupp	EU-medlemskap 1994					Införa euron 2003					Diff ja	Valdeltagande		Diff
	Ja	Nej	B	%	n	Ja	Nej	B	%	n		'94	'03	
Folkpartiet														
Övriga arbetare	-	-	-	-	-	54	46	0	100	37	-	-	77	-
Mellan tjänsteman	79	18	3	100	68	70	27	3	100	113	-9	92	90	-2
Högre tjänsteman	92	8	0	100	65	83	16	1	100	121	-9	93	96	+3
Studierande	-	-	-	-	-	72	28	0	100	40	-	-	94	-
Moderaterna														
Industriarbetare	77	23	0	100	35	56	33	11	100	9	-21	86	70	+4
Övriga arbetare	80	20	0	100	91	65	33	2	100	45	-15	85	74	-11
Lägre tjänsteman	83	17	0	100	75	86	14	0	100	49	+3	88	95	+7
Mellan tjänsteman	86	14	0	100	190	74	25	1	100	140	-12	91	90	-1
Högre tjänsteman	93	7	0	100	207	81	17	2	100	150	-12	91	89	-2
Småföretagare	88	12	0	100	102	75	23	2	100	60	-13	86	80	-6
Studierande	89	6	5	100	56	78	22	0	100	23	-11	90	83	-7
Kristdemokraterna														
Lägre tjänsteman	-	-	-	-	-	29	67	4	100	24	-	-	83	-
Mellan tjänsteman	-	-	-	-	-	57	43	0	100	69	-	-	90	-
Högre tjänsteman	-	-	-	-	-	67	30	3	100	333	-	-	87	-
Miljöpartiet														
Övriga arbetare	11	89	0	100	55	8	82	10	100	40	-3	85	77	-8
Mellan tjänsteman	-	-	-	-	-	13	84	3	100	64	-	-	96	-
Högre tjänsteman	-	-	-	-	-	35	65	0	100	26	-	-	91	-
Studierande	23	74	3	100	35	18	79	3	100	38	-5	86	88	+2
Yrkessektor														
Vård, utb. & kultur	45	54	1	100	778	41	56	3	100	938	-4	85	80	-5
Jordbruk	47	52	1	100	166	38	59	3	100	99	-9	81	82	-1
Handel/samfärdsl	53	45	2	100	878	41	57	2	100	884	-12	81	80	-1
Tillverkning	55	44	1	100	863	47	51	2	100	780	-8	83	87	+4
Förvaltning	66	33	1	100	495	53	45	2	100	584	-13	87	88	+1
Yrkessektor & partisynpati														
Vänsterpartiet														
Vård, utb. & kultur	8	89	3	100	103	9	90	1	100	106	+1	86	82	+4
Handel/samfärdsl	6	86	8	100	52	9	89	2	100	54	+3	85	88	+3
Tillverkning	10	90	0	100	60	8	89	3	100	66	-2	85	86	+1
Förvaltning	11	85	4	100	26	6	91	3	100	33	-5	93	93	0
Socialdemokraterna														
Vård, utb. & kultur	48	51	1	100	257	48	50	2	100	282	0	85	84	-1
Jordbruk	43	57	0	100	21	31	65	4	100	26	-12	78	92	+4
Handel/samfärdsl	50	49	1	100	391	46	53	2	100	316	-4	84	84	0
Tillverkning	52	47	1	100	471	47	52	1	100	299	-5	85	83	-2
Förvaltning	67	33	0	100	156	49	48	3	100	178	-18	90	88	-2
Centerpartiet														
Vård, utb. & kultur	39	59	2	100	44	17	74	9	100	53	-22	93	92	-1
Jordbruk	45	52	3	100	56	37	59	4	100	27	-8	84	100	+16
Handel/samfärdsl	46	52	2	100	48	10	90	0	100	80	-36	81	91	+10
Tillverkning	45	50	5	100	44	15	78	7	100	46	-30	91	90	-1
Förvaltning	55	45	0	100	22	24	76	0	100	21	-31	93	100	+17
Folkpartiet														
Vård, utb. & kultur	73	24	3	100	68	66	31	3	100	97	-7	90	100	+10
Handel/samfärdsl	74	23	3	100	31	63	36	1	100	70	-11	82	72	-10
Tillverkning	84	16	0	100	37	84	16	0	100	67	0	93	95	+2
Förvaltning	88	12	0	100	48	78	22	0	100	89	-10	91	95	+4

Tabell A.1 Andel röstande på JA-, NEJ- och BLANKT i folkomröstningarna 1994 och 2003 (procent, procentdifferenser)

Grupp	EU-medlemskap 1994					Införa euron 2003					Diff ja	Valdeltagande		
	Ja	Nej	B	%	n	Ja	Nej	B	%	n		'94	'03	Diff
Moderaterna														
Vård, utb. & kultur	83	16	1	100	127	81	18	1	100	93	-2	90	84	-6
Jordbruk	81	19	0	100	37	60	40	0	100	10	-21	86	100	+14
Handel/samfärdsel	87	13	0	100	190	75	23	2	100	124	-12	88	82	-6
Tillverkning	88	12	0	100	170	76	21	3	100	109	-12	89	88	-3
Förvaltning	88	12	0	100	148	75	24	1	100	116	-13	91	90	-1
Kristdemokraterna														
Vård, utb. & kultur	46	54	0	100	26	47	52	1	100	72	+1	90	90	0
Handel/samfärdsel	35	60	2	100	20	32	65	3	100	37	-3	89	73	-16
Tillverkning	52	48	0	100	21	51	49	0	100	41	-1	93	85	-8
Förvaltning	-	-	-	-	-	56	44	0	100	34	-	-	93	-
Miljöpartiet														
Vård, utb. & kultur	8	92	0	100	65	12	82	6	100	81	+4	86	89	+3
Handel/samfärdsel	12	88	0	100	40	16	81	3	100	32	+4	87	82	-5
Tillverkning	6	94	0	100	33	28	72	0	100	18	+22	83	78	-5
Förvaltning	17	83	0	100	23	19	81	0	100	21	+2	93	89	-4
Sektor														
Kommunal	42	57	1	100	976	38	59	3	100	984	-4	85	85	0
Statlig	56	43	1	100	448	50	47	3	100	527	-6	86	88	+2
Privat	58	41	1	100	2144	46	52	2	100	1958	-12	82	82	0
Sektor & kön														
Kvinnor														
Kommunal	38	60	2	100	732	36	61	3	100	754	-2	82	91	+9
Statlig	54	45	1	100	200	44	53	3	100	208	-10	86	87	+1
Privat	52	46	2	100	752	39	58	3	100	801	-13	81	86	+5
Män														
Kommunal	52	47	1	100	244	47	52	1	100	230	-5	83	86	+3
Statlig	57	41	2	100	248	54	44	2	100	319	-3	86	79	-7
Privat	60	39	1	100	1392	50	48	2	100	1157	-10	82	80	-2
Sektor & yrke														
Arbetare														
Kommunal	29	70	1	100	323	27	70	3	100	266	-2	83	77	-6
Statlig	42	55	3	100	114	18	81	1	100	91	-24	83	88	+3
Privat	42	56	2	100	808	32	66	2	100	691	-10	85	76	-9
Lägre tjänstemän														
Kommunal	33	64	3	100	174	35	62	3	100	150	-2	83	87	+4
Statlig	56	44	0	100	68	51	46	3	100	39	-5	83	77	-6
Privat	63	34	3	100	161	42	56	2	100	177	-21	85	89	+4
Mellan tjänstemän														
Kommunal	51	47	2	100	342	42	54	4	100	396	-9	89	89	0
Statlig	60	38	2	100	124	53	44	3	100	128	-7	86	90	+4
Privat	66	34	0	100	386	50	47	3	100	445	-16	84	86	+2
Högre tjänstemän														
Kommunal	68	31	1	100	81	63	36	1	100	105	-5	90	89	-1
Statlig	67	33	0	100	124	63	34	3	100	151	-4	90	91	+1
Privat	81	19	0	100	340	68	31	1	100	353	-13	89	88	-1
Fackförening														
LO	37	61	2	100	1253	31	67	2	100	983	-6	83	80	-3
TCO	59	39	2	100	882	47	51	2	100	860	-12	88	90	+2
SACO	70	29	1	100	252	64	33	3	100	358	-6	90	91	+1
LRF	65	33	2	100	54	64	34	2	100	80	-1	85	86	+1
Företagarorganisation	67	32	1	100	96	52	44	4	100	23	-15	80	84	+4

Tabell A.1 Andel röstande på JA-, NEJ- och BLANKT i folkomröstningarna 1994 och 2003 (procent, procentdifferenser)

Grupp	EU-medlemskap 1994					Införa euron 2003					Diff ja	Valdeltagande		
	Ja	Nej	B	%	n	Ja	Nej	B	%	n		'94	'03	Diff
Kyrkogång⁶														
Aldrig	49	49	2	100	1141	45	53	2	100	1408	-4	84	78	-6
En gång om året	56	43	1	100	1416	47	51	2	100	913	-9	84	85	+1
2-11 gånger om året	54	45	1	100	895	43	55	2	100	1008	-11	84	90	+6
> 1 gång/månad	50	48	2	100	335	37	60	3	100	268	-13	81	81	0
Nationell stolthet⁷														
Mycket stolt	52	46	2	100	814	40	58	2	100	882	-12	-	85	-
Ganska stolt	55	44	2	100	597	46	51	3	100	566	-9	-	81	-
Inte särskilt stolt	57	41	2	100	138	49	47	4	100	121	-8	-	82	-
Inte alls stolt	45	55	0	100	20	50	50	0	100	16	+5	-	73	-
Förtroende för politiker⁸														
Mkt stort förtroende	68	32	0	100	28	61	37	2	100	90	-7	-	88	-
Ganska stort förtr.	60	39	1	100	644	52	43	2	100	1550	-8	-	85	-
Ganska litet förtr.	52	46	2	100	828	40	58	2	100	1717	-12	-	82	-
Mkt litet förtroende	33	66	1	100	198	30	68	2	100	445	-3	-	77	-
Politiskt intresse⁹														
Mkt intresserad	57	41	2	100	211	54	44	2	100	379	-3	-	90	-
Ganska intresserad	57	41	2	100	809	48	51	1	100	1747	-9	-	85	-
Inte särskilt intr.	47	51	2	100	605	41	56	3	100	1432	-6	-	82	-
Inte alls intresserad	36	62	2	100	84	26	71	3	100	281	-10	-	65	-
Partiidentifikation														
Stark	57	42	1	100	397	51	47	2	100	689	-6	-	87	-
Svag	53	46	1	100	391	44	54	2	100	935	-9	-	86	-
Endast partipreferens	53	45	2	100	717	43	54	3	100	1628	-10	-	85	-
Ingen partipreferens	42	56	2	100	205	37	60	3	100	679	-5	-	72	-
Egen uppväxt														
Ren landsbygd	42	57	1	100	522	30	67	3	100	936	-12	-	82	-
Mindre tätort	54	44	2	100	378	43	55	2	100	934	-11	-	83	-
Stad/större tätort	54	45	1	100	482	49	48	3	100	960	-5	-	84	-
Stockholm/Gbg/Malmö	66	32	2	100	262	55	44	1	100	547	-11	-	86	-
Annat land i Norden	70	26	4	100	23	67	33	0	100	55	-3	-	87	-
Annat land i Europa	65	33	2	100	43	70	27	3	100	81	+5	-	69	-
Land utanför Europa	-	-	-	-	-	49	49	1	100	81	-	-	71	-

⁶ I 1994 års folkomröstningsundersökning användes andra svarsalternativ för frågan om kyrkogång: "Aldrig", "Mera sällan", "Några gånger om året" och "minst en gång i månaden". Intervjufrågan 2003 var: "Hur ofta brukar Du gå till gudstjänst eller på möte i svenska kyrkan, i någon frikyrka eller någon annan kyrka eller samfund?"

⁷ Intervjufrågan lyder: "Allmänt sett, hur stolt är du att vara svensk?"

⁸ Intervjufrågan lyder: "Allmänt sett, hur stort förtroende har Du för svenska politiker? Har Du mycket stort förtroende, ganska stort förtroende, ganska litet förtroende eller mycket litet förtroende?"

⁹ Intervjufrågan lyder: "Hur pass intresserad är Du i allmänhet av politik?"

Tabell A.1 Andel röstande på JA-, NEJ- och BLANKT i folkomröstningarna 1994 och 2003 (procent, procentdifferenser)

Grupp	EU-medlemskap 1994					Införa euron 2003					Diff ja	Valdeltagande		
	Ja	Nej	B	%	n	Ja	Nej	B	%	n		'94	'03	Diff
Tidpunkt för beslut¹⁰														
På valdagen	55	38	7	100	106	49	36	15	100	236	-6	-	-	-
Under sista veckan	57	39	4	100	321	47	46	7	100	443	-10	-	-	-
Tidigare u. kampanjen	56	44	0	100	296	49	49	2	100	660	-7	-	-	-
Tidigare under 2003	52	47	1	100	424	42	57	1	100	749	-10	-	-	-
Visste sedan länge	48	51	1	100	603	42	58	0	100	1735	-6	-	-	-
Klasstillhörighet														
Arbetarfamilj	40	58	2	100	781	29	68	3	100	1632	-11	-	78	-
Tjänstemannafamilj	61	38	1	100	442	54	44	2	100	1060	-7	-	89	-
Högre tjm-familj/ akademikerfamilj	75	23	2	100	199	69	28	3	100	450	-6	-	91	-
Jordbrukarfamilj	44	54	1	100	68	32	64	4	100	81	-12	-	82	-
Företagarfamilj	69	31	0	100	157	60	39	1	100	252	-9	-	80	-

¹⁰ Samtliga som besvarat frågan om tidpunkt för röstning har röstat. Valdeltagandet är alltså 100 procent.

Författarna

Mette Anthonsen, fil dr, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes forskning är inriktad mot internationell politik, medier och politisk kultur.

Kent Asp, professor vid Institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad mot medier, makt och demokrati.

Linda Berg, fil mag, doktorand, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hon forskar om territoriell identifikation och flernivådemokrati.

Ulf Bjereld, professor, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han har publicerat ett flertal böcker och artiklar om internationell politik med fokus på opinionsbildning, utrikespolitiskt beslutsfattande, genus, moral samt internationell rätt.

Douglas Brommesson, doktorand, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han forskar om moralsyn i svensk utrikespolitik samt om internationell politik, särskilt humanitära interventioner.

Martin Brothén, fil dr, föredragande vid riksdagens utrikesutskott och huvudsekreterare i Riksdagskommittén. Inom ramen för ett forskningsprojekt vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet studerar han förtroendet för riksdagen.

Marie Demker, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hennes forskning är inriktad på internationell och komparativ politik, särskilt västeuropeisk politik och immigrationspolitik.

Peter Esaiasson, professor, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han forskar om demokrati och opinionsbildning. Han är för närvarande en av ledarna för forskningsprogrammet Demokratins mekanismer.

Mikael Gilljam, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans intresseområden är demokrati, politiska opinioner, valforskning och vetenskapliga metoder.

Sören Holmberg, professor vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han är ledare för valforskningsprogrammet och forskar kring opinionsbildning, väljarbeteende och representativ demokrati.

Bengt Johansson, fil dr, verksam som lärare och forskare vid Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på politisk kommunikation.

Johan Karlsson, doktorand vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet och skriver en avhandling om transnationell demokrati.

Staffan Kumlin, fil dr, forskar och undervisar vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning handlar om välfärdsstat, opinion och väljarbeteende.

Rutger Lindahl, Jean Monnet-professor i europeisk statsvetenskap och chef för Centrum för Europaforskning vid Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på Europafrågor samt på säkerhetspolitisk opinion och debatt.

Johan Martinsson, fil kand, doktorand vid statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende, opinionsbildning samt arbetslöshet.

Henrik Oscarsson, docent, forskarassistent vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på demokrati, särskilt opinionsbildning och väljarbeteende.

Maria Oskarson, fil dr, verksam vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes forskning är inriktad på politisk sociologi, både i svenskt och komparativt perspektiv.

Maria Pettersson, pol mag, doktorand vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes intresseområden är opinions- och väljarbeteendeforskning samt jämförande välfärdsstatsforskning.

Christina Ribbhagen, fil mag, doktorand vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes intresseområden är demokrati-teori, maktanalys och relationen mellan regering och riksdag.

Bo Rothstein, August Röhss-professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Han forskar för närvarande om vad som gör samhället möjligt.

Jesper Strömbäck, fil dr i journalistik, verksam som forskningsledare vid Demokratiinstitutet, Mithögskolan i Sundsvall. Hans forskning är inriktad mot demokrati och den politiska kommunikationen mellan politiska aktörer, medieaktörer och medborgare.

Ulf Wallin, fil dr, verksam vid Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på dagspressens EU-rapportering och utrikesrapportering i allmänhet.

Anders Widfeldt, fil dr, verksam vid Department of Politics and International Relations, University of Aberdeen, Skottland. Hans forskning är inriktad på europeisk högerpopulism och högerextremism, samt på politiska partier och partimedlemskap.

Lena Wängnerud, docent, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hon forskar om demokratifrågor med särskild inriktning mot genusperspektiv.